

CREȘTINȚĂ ȘI MĂRTURISIRE

Caransebeș 12-14 aprilie 2010

Lucrările Simpozionului Internațional „Credință și mărturisire”

Editura Episcopiei Caransebeșului

2010

<https://biblioteca-digitala.ro>

EPISCOPIA CARANSEBEȘULUI

*SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL
„CREDINȚĂ ȘI MĂRTURISIRE”*

EPISCOPIA CARANSEBEȘULUI

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL
„CREDINȚĂ ȘI MĂRTURISIRE”

Caransebeș, 12-14 aprilie 2010

Editura Episcopiei Caransebeșului
2010

Lucrare tipărită cu sprijinul Muzeului Banatului Montan din Reșița

EPISCOPIA CARANSEBEȘULUI
EDITURA DIECEZANĂ
Str. Episcopiei, nr. 11, 325400 Caransebeș
www.episcopiacaransebesului.ro

ISBN-978-606-92513-0-0

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	9
-----------------------------	---

STUDII DE TEOLOGIE

<i>† Lucian, Episcopul Caransebeșului</i> ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-BISERICESCĂ A EPARHIEI CARANSEBEȘULUI DUPĂ INSTALAREA EPISCOPULUI MIRON CRISTEA	13
<i>† Dr. Visarion Bălțat, Episcopul Tulcii</i> IDEAL ȘI NĂZUINȚĂ. «100 DE ANI DE LA HIROTONIA ÎNTRU ARHIEREU A LUI MIRON CRISTEA»	21
<i>† Daniil Stoenescu, Episcop-loctiitor al Daciei Felix</i> ATOTPREZENȚĂ ȘI PARUSIE	27
<i>Pr. Prof. Dr. Sorin Cosma</i> DUHUL „DE VIAȚĂ FĂCĂTORUL” ȘI SFINȚITORUL CREAȚIEI	36
<i>Diac. prof. Vicențiu Românu, Prof. Lavinia Românu</i> RECEPTAREA DOGMATICĂ A CREZULUI NICEO-CONSTANTINOPOLITAN ÎN CONȘTIINȚA LITURGICĂ A BISERICII	45
<i>Pr. Lect. Dr. Breda Nicu</i> ACTUALITATEA TRATATULUI „DESPRE SFÂNTUL DUH” ALSFÂNTULUI VASILE CEL MARE PENTRU SINODUL II ECUMENIC	56
<i>Lucian Bot</i> DUHUL SFÂNT... CARE DE LA TATĂL PURCEDE – SAU DESPRE TAINA PURCEDERII ÎN TEOLOGIA PRIMELOR OPT VEACURI CREȘTINE	68
<i>Pr. drd. Isac Rusalin</i> SIMBOLUL NICEO-CONSTANTINOPOLITAN ÎN DOCUMENTELE ECUMENICE	85
<i>Pr. Lect. Dr. Ioan Mihoc</i> PARADIGME ALE MISIUNII ÎN EPISTOLELE PASTORALE	107

<i>Pr. Alin Vasile Câmpean</i>	
VIAȚA VEACULUI CE VA SĂ FIE. SCURTE CONSIDERAȚII DESPRE DIMENSIUNEA ESHATOLOGICĂ A CREȘTINISMULUI	130
<i>Pr. dr. Nichifor Tănase</i>	
HRISTOS – SIMBOL AL SIMBOLULUI ȘI IDOLUL CONCEPTUAL	139
<i>Pr. Prof. Drd. Pătruț-Nicolae Bănăduc</i>	
METAFORIZAREA LIMBAJULUI ECLESIAL – CREZ ORTODOX LA MONAHUL NICOLAE STEINHARDT	168
<i>Prof. Maria Frențiu</i>	
SIMBOLUL CREDINȚEI. ASPECTE LINGVISTICE	187
<i>Pr. conf. dr. Nicolae Morar</i>	
EPOCA „RENAȘTERII” ȘI SACRUL	195

STUDII DE ISTORIE BISERICESCĂ

<i>Pr. Daniel Alic</i>	
ACTIVITATEA BISERICESCĂ DESFĂȘURATĂ DE MIRON CRISTEA LA SIBIU	217
<i>Prof. Ilie Șandru</i>	
MIRON CRISTEA CA EPISCOPI AL CARANSEBEȘULUI „Să fii pentru Banat ceea ce a fost Șaguna pentru Ardeal!”	228
<i>Lect. dr. Florin Dobrei</i>	
ALEGEREA, HIROTONIREA ȘI INSTALAREA EPISCOPIULUI MIRON CRISTEA AL CARANSEBEȘULUI (1910-1919) – REFLECTARE ÎN PRESA BISERICESCĂ SIBIANĂ ȘI ARĂDEANĂ A VREMII	247
<i>Prot. conf. dr. Vasile Petrica</i>	
ALEGEREA ARHIM. DR. MIRON CRISTEA CA EPISCOPI AL CARANSEBEȘULUI ÎNTRE ADEVĂR ȘI IPOTEZE	266
<i>Prof. univ. dr. Ioan Munteanu</i>	
AFIRMAREA CULTURII NAȚIONALE – COORDONATĂ A GÂNDIRII EPISCOPIULUI MIRON CRISTEA	277
<i>Prof. Constantin Brătescu</i>	
IDEI PRIVIND PROGRESUL CULTURII NAȚIONALE ÎN CUVÂNTĂRILE ȘI CIRCULARELE EPISCOPIULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA DIN PERIOADA 1910-1914	295

<i>Prof. Virginia Ardelean</i> ANUARELE INSTITUTULUI DIECEZAN – VALOROASĂ INIȚIATIVĂ A EPISCOPULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA	302
<i>Alina Covaci</i> VIZITA CANONICĂ A EPISCOPULUI MIRON CRISTEA ÎN PROTOPOPIATUL FĂGET	309
<i>Alin Scridon</i> VIZITE CANONICE ALE EPISCOPULUI MIRON CRISTEA ȘI SEMNIFICAȚIA LOR SPIRITUALĂ ȘI NAȚIONALĂ	320
<i>Prof. Dr. Angela Dumitrescu</i> ȘCOALA CONFESIONALĂ ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL PĂSTORIRII EPISCOPULUI MIRON CRISTEA	326
<i>Arhim. Longhin Muncean</i> SFINȚIREA BISERICII „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI” DIN VÂRȘET PRIN EPISCOPUL MIRON CRISTEA	351
<i>Dr. Ovidiu Laurențiu Roșu</i> DOCUMENTE REFERITOARE LA ACTIVITATEA EPISCOPULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN FONDURILE SERVICIULUI JUDEȚEAN CARAȘ SEVERIN AL ARHIVELOR NAȚIONALE	358
<i>Prof. univ dr. Dumitru Jompan</i> DR. ELIE MIRON CRISTEA – IUBITOR ȘI OCROTITOR AL TRADIȚIILOR MUZICALE ROMÂNEȘTI	368
<i>Preot dr. Pavel Vesa</i> DIALOG EPISTOLAR: MIRON CRISTEA - GHEORGHE CIUHANDU	384
<i>Pr. Lector dr. Radu Tascovici</i> PATRIARHUL MIRON CRISTEA ȘI ORFANII DE RĂZBOI	396
<i>Dorina Chiș-Toia</i> TEME EMINESCIENE ÎN TEZA DE DOCTORAT A LUI MIRON CRISTEA (1895)	403
<i>Pr. dr. Valentin BUGARIU</i> CONTRIBUȚIA VLĂDICII ELIE MIRON CRISTEA LA DEZVOLTAREA CULTURII ROMÂNEȘTI. ETAPE SEMNIFICATIVE	410
<i>Dr. Ioan Lăcătușu, Prof. Vasile Stancu</i> EPISCOPUL CARANSEBEȘULUI MIRON CRISTEA – APĂRĂTOR AL UNITĂȚII BANATULUI (1918-1920)	430

<i>Lavinia Diana Micu</i> TRECEREA ÎN VEȘNICIE A PATRIARHULUI MIRON CRISTEA, PRILEJ DE RESEMNARE ȘI ÎNDURERARE LA CARANSEBEȘ	448
<i>Viorel Dorel Cherciu</i> AUTOCEFALIA – CONSTRICȚIA ECLESIALITĂȚII LA IDEOLOGIZAREA ETNICULUI	455
<i>Pr. prof. dr. Vasile Muntean</i> ECOURI ALE RECUNOAȘTERII AUTOCEFALIEI ÎN BANAT	467
<i>Dr. Mircea Măran</i> PARTICIPAREA PREOȚIMII ORTODOXE ROMÂNE DIN BANATUL SÂRBESC LA EVENIMENTELE REVOLUȚIONARE DE LA 1848-1849	474

Cuvânt înainte

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa din ziua de 18 iunie 2009, a luat în examinare inițiativa Preafericitului Părinte Patriarh Daniel în legătură cu proclamarea de către Patriarhia Română a anului 2010 ca „Anul omagial al Crezului Ortodox și al Autocefaliei românești”, în contextul aniversării în anul 2010 a 1685 de ani de la primul Sinod Ecumenic de la Niceea (325) și a 125 de ani de la recunoașterea oficială a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române (1885).

Odată cu această hotărâre s-a statornicit și un program-cadru cu importante implicații în apărarea dreptei credințe, susținerea activității misionar-pastorale, catehetic-predicatoriale, cultural-educative, a dialogului Bisericii cu societatea, precum și necesitatea evidențierii acestuia prin mijloacele media și publicistice ale Bisericii noastre.

Din programul-cadru național bisericesc amintim acțiuni și manifestări locale (media, publicistice, conferințe, întruniri și simpozioane pastorale, teologice, cultural-educative) pentru a sublinia importanța Crezului Ortodox în viața Bisericii și a credincioșilor, cu contribuția profesorilor de teologie, a specialiștilor, a preoților și monahilor, o atenție specială acordându-se receptării acestui program de către tineret; elaborarea și publicarea unor volume care să cuprindă documente studii și imagini despre evenimentele comemorate.

Pentru Episcopia Caransebeșului, la cele două evenimente majore din viața Bisericii noastre se adaugă și aniversarea în anul 2010 a centenarului instalării episcopului Miron Cristea la Caransebeș (1910-2010). Prin urmare, în Eparhia Caransebeșului, anul 2010 este și „Anul omagial Episcop Elie Miron Cristea”. Cel de-al treilea episcop al Caransebeșului, Miron Cristea, a fost ales la 4 decembrie 1909 în urma sinodului ce s-a convocat cu acest scop. Ceremonia hirotoniei a avut loc, marți, a treia zi de Paști, la 3 mai 1910, la Sibiu, iar instalarea în scaunul episcopal a avut loc în Duminica Tomii, 8 mai 1910.

Episcopul Miron Cristea este pentru Episcopia Caransebeșului nu doar un fost episcop, ci și un simbol. El este și ctitorul moral al noii Catedrale *Învierea Domnului*, fiind primul episcop al Caransebeșului ce a ridicat problema construirii unei noi catedrale în orașul de reședință.

Având în vedere toate acestea, Episcopia Caransebeșului a desfășurat în perioada 11-18 aprilie 2010, mai multe acțiuni religioase, culturale și artistice sub genericul: *Zilele credinței și culturii în Caraș-Severin – Ediția a IV-a*.

În contextul acestor manifestări, în perioada 12-14 aprilie, Episcopia Caransebeșului a organizat **Simpozionul internațional „Credință și mărturisire”**. La acest simpozion s-au tratat temele propuse: *Crezul Ortodox, autocefalia românească și activitatea Episcopului Miron Cristea la Caransebeș (1910-1919)*. Au participat la acest demers științific ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, profesori de teologie, preoți cu preocupări istoriografice, istorici din țară și străinătate, specialiști în domeniul istoriei Banatului și profesori de discipline istorice și sistematice de la Facultățile de Teologie din țară. Comunicările științifice ce s-au susținut la acest simpozion fac obiectul volumului de față.

Dumnezeu să răsplătească truda ostenitorilor care cercetează învățătura noastră de credință și trecutul Bisericii Ortodoxe Române.

**† Lucian,
Episcopul Caransebeșului**

STUDII DE TEOLOGIE

ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-BISERICESCĂ A EPARHIEI CARANSEBEȘULUI DUPĂ INSTALAREA EPISCOPULUI MIRON CRISTEA

† Lucian,
Episcopul Caransebeșului

Episcopul Miron Cristea, prin întreprinderile administrative pe care le-a desfășurat în Episcopia Caransebeșului, imediat după instalarea în istoricul scaun vlădicesc, s-a dovedit un desăvârșit organizator al episcopiei încredințate. Fiind un spirit practic, a căutat să răspundă tuturor problemelor ivite în cuprinsul eparhiei, acționând cu un spirit viu, plin de inițiativă și dând dovadă de un foarte bun simț organizatoric.¹

În perioada grea în care a păstorit nevoile Bisericii românești erau multe și mari. Abilitățile cu care a reușit întotdeauna să facă față provocărilor politice contrare idealurilor sale, l-au individualizat ca un ierarh iubitor de Biserică și neam, iubitor de Dumnezeu și de oameni. A lucrat cu râvnă și cu suficient spor pentru luminarea clerului și poporului, pentru ridicarea moralului și întărirea disciplinei preoților, pentru dezvoltarea așezămintelor bisericești, culturale și economice, s-a străduit să echilibreze și să înmulțească fondurile fundațiilor culturale și să restabilească pacea între partidele opozante.²

Încă din discursul său întâmplat la hirotonia într-un episcop s-au conturat ideile sale de păstorie, idei care denotă o personalitate îndrăzneată și dornică de muncă în ogorul Domnului: *Făgăduiesc însă, că – precum până acum, așa și de aici înainte – credința și legea strămoșească, limba și cultura românească,*

---

¹ Ioan Mățu, Marciana Corici, Mironică Corici, *Foaia Diecezană – Caransebeș (1886-1918) Aspecte socio-culturale*, Ed. Helicon, Timișoara, 1999, p. 130.

² Ilie Șandru, Valentin Boroda, *Patriarhul Miron Cristea*, Casa de editură Petru Maior, Târgu Mureș, 1998, p. 95.

dragostea și înaintarea patriei străbune, vor fi stelele conducătoare ale activității mele.”³

În cuvântarea de deschidere a Sinodului eparhial al Episcopiei Caransebeșului, imediat după instalarea ca episcop, Miron Cristea a cerut colaboratorilor săi sprijinul pentru împlinirea aspirațiilor sale spunându-le: *Ne așteaptă pe toți munca încordată, dar aceasta n-are să ne descurajeze, din contră să ne întărească dorul de muncă izvorât și din conștiința, că nouă, generației de azi și mâine, ne-a rezervat Dumnezeu acest teren de muncă, ca să ... ne putem câștiga merite pentru biserică, popor și patrie și nume în fața celor de azi și a celor din viitor... Vă sfătuiesc îndeosebi pe toți, împreună muncitorii în câmpul vast al eparhiei, ca în toate afacerile activității publice, ce Vi s-a încredințat în organismul bisericii, să căutați a fi drepti față de oricine, căci o purcedere dreaptă trebuie să mulțumească și pe cei eventual loviți cu strictețea meritată.*⁴

Cuprins de un așa mare zel pastoral, perioada de după instalarea sa a reprezentat pentru Episcopia Caransebeșului o reînviore administrativă. Vom referi în continuare asupra câtorva măsuri administrative bisericesti ale providențialului ierarh, din cuprinsul anului 1910.

În urma ședinței Sinodului eparhial ținută în 19 aprilie 1910, s-a discutat propunerea Consistoriului diecezan cu privire la crearea unui fond de pensie și de ajutorare al eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului pentru toți cei care servesc Bisericii, fond ce urma să se întemeieze urmând cinci etape principale, stabilite de Consistoriul diecezan pe baza unui studiu amănunțit. Dr. Valeriu Braniște a arătat în discursul său că însuși episcopul a întocmit pentru acest fond un proiect de statut. După o discuție mai lungă și de un deosebit interes, la care au luat parte deputații Avram Corcea, Dr. Petru Ionescu, Dr. Iosif Traian Bădescu, Dr. George Popoviciu, Dr. George Dobrin, Dr. Ștefan Petroviciu și Dr. Nicolae Ionescu și după clarificările date de episcopul eparhial, s-a hotărât contopirea „Fondului de pensiune al oficialilor de la Consistoriu, al profesorilor seminariali și al protopopilor tractuali”, cu „Fondul preoțesc de

³ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului, periodul XIV, sesiunea II, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii în 25 aprilie 1910, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1910, p. 33.*

⁴ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 18.*

ajutorare al văduvelor și orfanilor de preoți” și crearea unui singur fond sub numirea „Fondul de pensiuine și de ajutorare al episcopiei drept credincioase române a Caransebeșului”.⁵

Tot la acest sinod eparhial, la cererea episcopului, s-a discutat înființarea unui fond pentru asigurarea contra focului a edificiilor din comunele bisericesti care formează proprietatea Bisericii și ajutorarea preoțimii prin îndatorarea comunelor bisericesti, ca până într-un an să ridice casă parohială.⁶

Sub aspect bisericesc, raportul general al senatului bisericesc pe anul 1910 este foarte concludent asupra realizărilor. Pentru nevoile duhovnicești ale episcopiei au fost hirotoniți 19 tineri, șase de către episcopul Ioan I. Papp al Aradului, în timpul vacanței episcopale, iar ceilalți de episcopul diecezan Dr. Elie Miron Cristea.⁷

Ca protopop al Bocșei a fost ales Mihail Gașpar, mai existând în eparhie două protopopiate vacante, al Bisericii-Albe și al Ciacovei, în care se vor alege protopopi cât de curând.⁸

O altă importantă realizare a anului 1910 a fost înființarea parohiei din Vârșeț, cerută de românii de acolo încă din anul 1893.⁹

Anul 1910 a fost pentru satele și comunele Episcopiei Caransebeșului și anul „potopului”, numit așa din pricina inundațiilor care a cauzat mari pierderi materiale, mai ales pe Valea Almăjului și Valea Carașului. Pentru alinarea suferințelor celor păgubiți s-a emis o pastorală arhierescă către credincioși și astfel s-a pus la cale și din partea Bisericii o colectă, care a avut rezultat frumos, multe familii fiind ajutate.¹⁰

⁵ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane Caransebeș 1911, p. 39.

⁸ *Ibidem*, p. 40.

⁹ A.E.C. (Arhiva Episcopiei Caransebeșului) *Fond bisericesc* (III) Dosar 1-65, nenumerotat.

¹⁰ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 41.

Au fost și momente de bucurie prilejuite de sfințirea bisericii din Buziaș, în 4 iulie și de sfințirea bisericii din Sacu, în 8 septembrie la Sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului. La aceste sfințiri, episcopul Miron Cristea a rostit credincioșilor cuvântări prin care i-a întărit în credință, i-a îmbărbătat la muncă și i-a îndemnat la iubire față de Biserică și Școală.¹¹

La sfințirea bisericii din Buziaș episcopul a fost însoțit de părintele arhimandrit și vicar episcopesc Filaret Musta, preotul Gh. Petrescu, secretarul eparhial Dr. Cornel Comeanu, asesorul Aurel Moca și diaconul Ioan Vida. După sfințire a cercetat și domeniul de la Visag, proprietate a eparhiei.¹² La bisericile sfințite se adaugă și multele biserici la care s-au făcut renovări radicale, sau altele care au început să se construiască. În această privință se remarcă zelul deosebit al credincioșilor pentru ridicarea și înfrumusețarea de locașuri dumnezeiești demne de simțul religios al poporului drept credincios din Banat.¹³

Episcopul Miron Cristea a ținut să fie prezent și în mijlocul preoților din eparhie cu ocazia conferințelor preoțești. La Caransebeș, sâmbătă, 2 octombrie 1910, pe lângă episcop, protopopul Andrei Ghidiu și preoții din protopopiat, au participat și oaspeți invitați dintre personalitățile de seamă ale orașului. Ierarhul a vorbit despre adevăratul raport dintre arhieru și preot, iar cuvântul său de suflet a adus bucurie între preoții participanți.¹⁴

Tot la această conferință s-a discutat despre neajunsurile concubinajului, lucru întâlnit în mod frecvent în satele bănățene. S-a vorbit despre faptul că, unii preoți – cu desconsiderarea canoanelor Sfintei Biserici – împărtășesc cu Sfânta Taină a Cuminecăturii și credincioșii altor parohii și îndeosebi pe cei ce se află sub canon, de la preoții lor, pentru concubinaj. Printr-un ordin circular episcopul a reglementat și acest aspect, vorbind în duhul canoanelor Bisericii.¹⁵

¹¹ *Ibidem*, p. 42.

¹² „Foaia Diecezană”, XXV, 1910, nr. 27, p. 6.

¹³ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 41.

¹⁴ „Foaia Diecezană”, XXV, 1910, nr. 41, p. 3.

¹⁵ P.S. Lucian Mic, *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastoral, ordine circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007, p. 39.

Grija episcopului Miron Cristea pentru păstrarea limbii oficiale a Bisericii (româna), prin înlăturarea certificatelor de botez sau cununie tipărite în alte librării, s-a concretizat într-o altă măsură administrativă. El a eliberat o notă oficială în care a vorbit despre faptul că mulți preoți și conducători ai oficiilor parohiale adeseori eliberează „extrase” pe formulare cumpărate din librării străine, care nu sunt făcute după cerințele matricolelor bisericești și în limba oficială a Bisericii: *Drept aceea – spre a sista acest abuz – opresc strict oficiile parohiale a folosi alte „formulare pentru extrase”, decât numai cele tipărite la tipografiile noastre diecezane și puse în vânzare la „librăria diecezană” din Caransebeș. În unele cazuri pot să-și întocmească înșiși preoții formularele, mai ales când dau extrase din matricole vechi de tot, a căror rubrici nu corespund întru toate cu rubricile din matricolele mai noi.*¹⁶

Pe lângă aceste măsuri administrative bisericești se remarcă și deplina grijă a noului episcop pentru bunul mers al școlilor confesionale din Eparhie. Organul de presă al eparhiei Caransebeșului, Foia Diecezană, a sprijinit activitatea episcopului și în rezolvarea problemelor școlare: stabilirea salariilor învățătorilor¹⁷, procurarea rechizitelor școlare¹⁸, diversificarea obiectelor de studiu, aprobarea noilor manuale școlare¹⁹, înființarea bibliotecilor parohiale.²⁰

În Cuvântarea de deschidere a Sinodului eparhial care a vorbit despre activitatea școlară din anul 1910, episcopul Miron Cristea remarca: *am preferat a da specială atenție cauzelor școlare, nu numai pentru că erau cele mai neglijate, ci și pentru că cu începutul anului școlar curent a intrat în vigoare noua lege școlară; și deci, – spre a nu expune pericolului de a fi închise multe din școlile noastre confesionale – a trebuit să ne înteuim toate puterile posibile, pentru de a aduce cât mai multe școli în stare corespunzătoare, atât în ce privește clădirile și înzestrarea lor, cât și învățământul. Am dat un șir întreg de circulare, instrucții și ordine; am esmis comisari la fața locului, ori*

¹⁶ .Ibidem, p.44.

¹⁷ A. E. C., *Fond bisericesc* III,102/1910

¹⁸ Idem, *Fond școlar* IV, 449/1910.

¹⁹ Idem, *Fond școlar*, 518/1910.

²⁰ Idem, *Fond bisericesc*, 506/1910.

am citat aici organele parohiale, spre a le îndemna și încuraja întru susținerea școlilor bisericii noastre.²¹

Despre imensa muncă pe tărâm școlar, dusă de episcopul de la Caransebeș în anul 1910, ne vorbesc actele școlare emise, 3.038 la număr.²² În decursul aceluiași an s-au adaptat și s-au zidit, respectiv s-au început să se zidească mai multe școli după planuri model, aflate la Consistoriu.

Institutul teologic a fost și el în atenția episcopului, acesta arătând că înălțarea unei noi clădiri pentru seminar este cea mai mare și mai arzătoare trebuință a eparhiei.²³ Fondurile necesare nu se puteau obține decât printr-o colectă publică, el fiind întâiul donator cu suma de 5000 de coroane.²⁴

Referitor la Institutul pedagogic în general, au fost greutăți din lipsa de profesori calificați și din cauza edificiului care nu a fost clădit anume pentru trebuințe școlare. Organele de control ale statului au atras atenția că institutul nu atinge rezultatul obținut la pedagogiile de stat. Prin grija episcopului s-a dispus măsuri pentru dotarea corespunzătoare a școlii conform cerințelor statului și a îndrumat pe profesori să-și obțină calificarea cerută în pedagogiile de stat.²⁵

În privința școlilor confesionale, în anul 1910 sub jurisdicția Consistoriului din Caransebeș s-au aflat 233 de școli.²⁶ O mare îngrijorare mai era articolul de lege XXVII din 1907, care a creat o situație dificilă. Multe din comunitățile locale, după cerința legii, au ridicat salariul învățătorilor, ulterior constatându-se că nu puteau fi plătite din fondurile proprii. Comunele bisericesti au fost astfel obligate să ceară ajutor de stat. Numai în protopopiatul Vârșetului nu s-a cerut acest ajutor de stat, comunitățile bisericesti fiind mai bogate și mereu

²¹ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 30.

²² *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 70.

²³ A. E. C., *Fond școlar*; 230/1910.

²⁴ „Foaia Diecezană”, XXVI, 1911, nr. 10, p. 2.

²⁵ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului*, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 72.

²⁶ *Ibidem*, p. 75.

îndemnate de protopopul Traian Oprea să susțină și pe mai departe activitatea școlilor confesionale.²⁷

O problemă ivită în cursul anului 1910 a fost și problema revizorilor școlari. Congresul național-bisericesc al Mitropoliei de la Sibiu din 1909 a îndrumat sinoadele eparhiale, ca întru inspectarea mai deasă a școlilor confesionale, să angajeze revizori școlari. La Caransebeș, din lipsă de fonduri, s-a cerut ca în fiecare protopopiat să fie câte un revizor școlar tractual, care să viziteze cel puțin de 2 ori pe an fiecare școală din tract. Acei revizori tractuali urmau să fie aleși dintre învățătorii activi și harnici, sau dintre cei trecuți la pensie, iar cheltuielile de călătorie și diurnele să le primească de la comunele inspectate.²⁸

Problemele de administrație școlară fiind atât de grave, cu riscuri care mergeau către desființarea școlilor Bisericii, în anul 1910, episcopul Miron Cristea a emis mai multe circulare școlare pentru îmbunătățirea sistemului școlar. Erau necesare aceste circulare pe fondul cadrului legislativ ostil, amplificat și de vacanța episcopală de aproape doi ani de la Caransebeș.

Unele ordine circulare sunt categorice. Amintim ordinul episcopului Miron Cristea, emis la Caransebeș în 16 iunie 1910, adresat preoților și învățătorilor din Episcopia Caransebeșului, prin care cere slujitorilor Bisericii să se îngrijească de bunul mers al școlilor confesionale. Acesta stipula: *Disponem deci cu toată strictețea tuturor organelor noastre bisericesti: protopopi, preoți, învățători, membri în comitet ca:*

1. *Să citească cu luare aminte toate ordinele, poruncile, legile, ce se trimit în cauze școlare; să le studieze și execute fără întârziere și la timp cu privire la școala din comună, ca astfel aceea la orice timp ar fi cercetată, să fie aflată la înălțimea chemării.*

2. *Îndeosebi să citească fiecare organ partea ce-l privește din Regulamentul școlar, votat de înaltul nostru congres național bisericesc sub Nr. 171 din 1909 și trimis de aici tuturor parohiilor și să-și facă datoria în mod neexcepționabil.*

²⁷ *Ibidem*, p. 78.

²⁸ *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului, periodul XIV, sesiunea III, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 17 aprilie 1911, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș 1911, p. 80.*

3. *Provocările ce sosesc de la superioritatea bisericească sau de la organele statului trebuie rezolvate fără amânare, dându-se răspunsul cuvenit cu posibilă iuțeală, fără a aștepta repetate provocări.*

4. *Îndeosebi aștept de la preoți, ca directori școlari, ca ei înșiși să știe ce se cere la o școală bună și să afle căile și mijloacele a de a lătura scăderile ce se ivesc, fără a tot aștepta îndemn din alte părți. Să cerceteze școala, să vadă dacă-i în rând cu toate, îngrijită, curățită, prevăzută cu rechizite, bănci potrivite etc. Asemenea și curtea și împrejurimea. Să controleze ținerea prelegerilor, purtarea protocoalelor, registrelor; să insiste la primărie pentru încasarea pedepselor în scopul cercetării regulate a școlii etc.*

Unde ei nu pot singuri îndrepta relele, să ceară intervenția protopopilor tractuali, a consistoriului etc.

Fac responsabili pe toți preoții de bunul mers al afacerilor școlare, mai ales că în raport cu alți oficiali au puțin lucru, iar de altă parte Biserica le dă poziții cinstită în societate și venituri mulțumitoare, pe când alți oficiali de dimineața până seara trebuie să lucreze amar în cele cancelarii închise pentru plata ce-o primesc.

Unde preotul e la înălțimea chemării, acolo trebuie să decurgă toate în mod normal.

5. *Învățătorii să fie regulat oarele, să-și dea silința a instrui și educa tinerimea, ca astfel în un șir de ani să se observe, că crește nivelul cultural al poporului, în mijlocul căruia trăiește.*

În afaceri de natură mai încurcată să ceară îndrumări de la organele competente confesionale și ale statului, care în interesul școlii își vor ținea de datorință a le da.²⁹

Cele câteva măsuri de organizare și administrare a Episcopiei Caransebeșului amintite mai sus dovedesc grija pe care a avut-o episcopul Miron Cristea pentru păstrarea menirii Bisericii Ortodoxe Românești din Transilvania și Banat, aceea de a îndruma, nu doar spiritual ci și cultural, credincioșii încredințați. Anul 1910, prin acțiunile întreprinse de noul episcop al Caransebeșului, este cu adevărat un an cu schimbări majore și importante în devenirea eparhiei bănățene.

---

²⁹ P.S. Lucian Mic, *op. cit.*, p. 18-19.

IDEAL ȘI NĂZUINȚĂ

«100 de ani de la hirotonia întru arhiereu a lui Miron Cristea»

† *Dr. Visarion Bălțat*

Episcopul Tulcii

Se împlinesc în luna aprilie a acestui an, 100 de ani de la hirotonia întru arhiereu a episcopului Miron Cristea ca și de la instalarea sa în scaunul episcopal de la Caransebeș.

După moartea episcopului Nicolae Popea – originar din părțile Brașovului și ucenic al mitropolitului Andrei Șaguna – moarte întâmplată la 26 iulie/8 august 1908, episcopia Caransebeșului a trecut prin grele frământări. Și aceasta datorită neînțelegerilor dintre partidele românești care voiau fiecare să-și impună omul în scaunul episcopal.

La 21 septembrie/4 octombrie 1908 Sinodul eparhial îl alege ca episcop pe protosinghelul Filaret Musta (1839–1931) care însă nu este recunoscut de guvernul maghiar.

Urmează o nouă alegere în persoana protosinghelului Iosif Traian Bădescu asesor consistorial, ales la data de 29 iunie/12 iulie 1909, rămas și el neconfirmat de același guvern maghiar ostil românismului și Bisericii sale.

Abia cea de a treia alegere în persoana protosinghelului Miron Cristea (1868–1939) asesor (consilier) arhiepiscopesc la Sibiu a obținut recunoașterea din partea guvernului și a împăratului de atunci Francisc Iosif I.

Alegerea a avut loc la 21 noiembrie/3 decembrie 1909 iar confirmarea a venit abia la 10 aprilie 1910.

La zece zile după obținerea confirmării în postul de episcop al Caransebeșului a avut loc ceremonia hirotoniei întru arhiereu a nou alesului protosinghel Miron Cristea.

Ea s-a desfășurat în marea Catedrală mitropolitană din Sibiu cu hramul Sfânta Treime, zidită între anii 1902–1906 pe timpul păstoririi vrednicului mitropolit al Ardealului, Ioan Mețianu (1828–1916).

Slujba de hirotonie a fost oficiată de către mitropolitul Ioan Mețianu împreună cu episcopul Aradului din acea vreme, Ioan Papp (1848–1925), și la ea a participat o mare mulțime de credincioși, între care și țărani din Toplița Română, locul de naștere al noului hirotonit.

Cu acest prilej, episcopul Miron Cristea rostește o frumoasă și înălțătoare cuvântare în care exprimă toate simțămintele pe care le încearcă într-un astfel de moment decisiv pentru sine ca și pentru păstorii săi din părțile de vest ale Banatului.

Cuvântarea are ca motto frumoasa și scurta rugăciune a Sfântului Ioanichie cel Mare ce se rostește mai ales în timpul Postului celui Mare: *„Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt: Treime sfântă mărire Ție”*, arătând prin aceasta că își începe noua sa activitate de arhiereu, de păstor suprem, sub oblăduirea Pre Sfintei Treimi.

Noul hirotonit începe cuvântul său festiv făcând referire la iubita sa mamă *„o țarancă inteligentă și înzestrată cu un adânc simț firesc pentru creșterea copiilor”* și care a fost cel dintâi învățător al său. Pe lângă simțămintele de credință și de evlavie, ea i-a sădit în suflet și *„ideea unui episcop și îndeosebi a unui vlădică românesc”*, aceasta pentru faptul că ea a avut fericita ocazie de a primi în casa ei ca oaspete de seamă *„pe Acela care încă multe veacuri va fi idealul unui arhipăstor român, pe marele nostru Andreiu”*.

Mitropolitul Andrei Șaguna (1809–1873) în vreuna din vizitele sale canonice în zona românească a Topliței, a poposit așadar în casa părinților lui Miron Cristea, unde a fost găzduit, prilej cu care părinții săi au putut vorbi cu el, și, probabil că mama sa Domnița, multă vreme i-a povestit copilului Elie Cristea despre statura impozantă a mitropolitului Șaguna, așa cum mărturisește chiar el *„de atunci sufletul meu impresionabil n-a scăpat de sub înrâurirea descrierilor acestei cu adevărat mărețe figuri din trecutul nostru nu tocmai îndepărtat”*.

Tot o amintire a copilăriei – relatează noul arhiereu – este cea a unui stup de albine care roiește *„și care zboară după matca sa cu necondiționată supunere și cu încredere oarecum oarbă”* și în mintea lui de copil se gândea că tot așa *„ascultare trecere și vază să aibă și un arhiereu la poporul său credincios”*.

Legat de acest exemplu, el arată că un arhiereu, un arhipăstor trebuie să întrunească în persoana sa alese calități și însușiri *„nu întru atâta fizice,*

cât mai ales intelectuale și morale cu care să farmece, să însuflețească și să convingă turma sa, pe credincioșii săi” să-l urmeze pe drumul cel bun, să i se supună și să fie cuprinși în dragostea sa de părinte duhovnicesc.

Făcându-și apoi o privire lăuntrică, noul episcop recunoaște cu sinceritate faptul că este departe de a avea în întregime aceste însușiri și aduce în prim plan chipurile suave ale Sfântului Ioan Gură de Aur care a fugit de primirea preoției, al Sfântului Grigorie de Nazianz care s-a refugiat în Pont la prietenul său Vasile după ce a fost hirotonit – fără voia lui – ca preot de către tatăl său care era episcop și care a spus despre păstoria sufletelor că este „arta artelor și știința științelor”.

După aducerea acestor exemple de sfințenie și de smerenie el se întreabă retoric „dacă aceste podoabe ale Sfinților Părinți - căroro unul ca mine n-ar fi vrednic nici a le dezlega curelele încălțămintelor – au fost cuprinși de o asemenea îngrijorare – cum să îndrăznesc eu – până acum un smerit slujitor la altarul Domnului – chiar numai a presupune că însușirile mele sunt la înălțimea celei mai grele din toate slujbele?”

În continuare explică motivele care l-au determinat să accepte votul alegătorilor. Primul este nădejdea neclintită în ajutorul Sfintei Treimi care după cum mărturisea el: „a stat și până acum lângă mine și din fiu de țaran m-a ridicat destul de repede din fuștel în fuștel până la cea mai înaltă treaptă ce o poate da poporul nostru românesc din patrie unui fiu credincios al său” și are certitudinea că Pronia nu-l va părăsi nici de acum încolo și-l va ajuta ca să se împlinească zicala românească „unde-i lipsa mai mare acolo este și ajutorul lui Dumnezeu mai aproape”.

Amintind laconic de împrejurările ce au premers alegerii sale ca episcop la Caransebeș arată că oricine chiar puțin credincios fiind vede în lucrul acesta „mâna lui Dumnezeu care l-a ajuta și l-a protejat”. Pentru toate acestea el mulțumește lui Dumnezeu fierbinte și pomind de la cuvintele lui Isus fiul lui Sirah (XV, 5) nădăjduiește că Duhul Sfânt îl va învăța ce să zică și ce să facă umplând sufletul său cu duhul înțelepciunii și al înțelegerii.

Al doilea motiv al acceptării alegerii este acela că va lucra în noua sa responsabilitate împreună cu „corporațiunile vieții noastre bisericești, așezate pe temelii constituționale”, adică membrii Consiliului Eparhial și ai Adunării Eparhiale. Pe aceștia îi va consulta, le va cere sfatul și le va asculta părerile, precum culege albina nectarul din toate florile cercetate.

El își face și un adevărat program de acțiune în noua sa slujire, și anume, acela de a lumina clerul și poporul din eparhia sa, de a ridica moralitatea, de a întări disciplina „pe toată linia”, de a dezvolta instituțiile bisericești, culturale și economice ale eparhiei, de a spori fondurile și fundațiile centrale, de a introduce un control sever în administrarea averilor parohiale, și mai ales, de a readuce în eparhie pacea atât de mult dorită și atât de mult de lipsă în tumultul frământărilor ce au precedat alegerea sa ca episcop.

El este pe deplin convins că *„numai Duhul păcii este în stare a produce acea atmosferă liniștită și sănătoasă și acea climă socială în care biserica noastră, poporul nostru și toate instituțiunile lui să se poată dezvolta moral, să se poată întări și spori: și toate acestea în scopul mulțămirii vremelnice și a fericirii veșnice a credincioșilor mei.”*

Propovăduirea Evangheliei lui Hristos va fi o prioritate de căpetenie a arhiereului Miron Cristea iar sarcina aceasta îi va fi ușurată de faptul că a devenit *„arhiereul unei biserici care păstrează învățăturile legii creștine în toată originalitatea lor apostolică și în toată curățenia.”* Aduce apoi în acest sens mărturia prof. dr. Albert Erhardt de la Universitatea din Viena care face un elogiu credinței răsăritene păstrată intactă încă din vremea apostolilor de către Biserica Ortodoxă.

O altă încurajare arată el, o simte și din bucuria ce a produs alegerea sa în acest scaun episcopal atât în cercurile obștii românești cât și în sânul *„Bisericii surori”*, adică greco-catolice.

Face apoi un legământ solemn că va avea ca idealuri ale activității sale *„credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea și înaintarea patriei străbună”*, toate acestea îi vor fi, spune el, *„stelele conducătoare ale activității mele”*.

Aidoma lui Moise prorocul va conduce și el poporul pe calea credinței în Dumnezeu și a dragostei față de pământul strămoșesc și că nu se va abate: *„de la calea cinstită de bun Român, de convins ortodox și de credincios patriot”* conștient fiind de faptul că tocmai aceste calități l-au înălțat la treapta episcopatului.

Reiterează și el ideea lui Șaguna de a ține alături de popor pentru a nu greși și concludă că ar fi un păcat strigător la cer dacă păstorii sufletești s-ar despărți vreodată de poporul care înconjură cu dragoste și respect pe conducătorii săi sufletești.

Prezența țăranilor în număr mare la actul hirotoniei el o vede ca pe un semn de bun augur, ei reușind să transforme această zi „în o frumoasă zi de praznic pentru întreg ținutul, ba putem zice pentru întreaga biserică noastră”.

Amintind de cuvântul poetului Mihai Eminescu, că Biserica Ortodoxă Română a fost „*mama neamului românesc*” – să nu uităm că Miron Cristea și-a luat teza de doctorat în legătură cu poezia lui Eminescu la Universitatea din Pesta – stipulează datoria pe care o au conducătorii suflați de a îmbrățișa toate trebuințele poporului „*fie cele religioase – bisericesti, fie cultural – școlare, fie economice – materiale, fie artistice și sociale, fie patriotice și naționale, revărsând în toate aceste privințe asupra lui roadele muncii noastre neobosite*”.

Amintește de jertfele pe care neamul românesc le-a dat în decursul istoriei „*pentru tron și patrie*” și așteaptă ajutorul „*înaltelor guverne și a organelor lor*” în îndeplinirea misiunii sale.

În partea finală a cuvântării sale aduce mulțumiri „*soborului electoral din episcopia Severinului*” (sic), episcopie care și în viitor trebuie să rămână ceea ce a fost și până atunci: „*limanul de mântuire al sufletului nostru, propoveduitoarea și ocrotirea culturii noastre, scutul de apărare a poporului nostru și deci temelie nebiruită a existenței noastre naționale*”.

Conform uzanțelor vremii, face urări de îndelungă zilire „*bătrânului, bunului și gloriosului nostru Domn, Împărat și Rege Francisc Iosif I*” care prin întărirea alegerii „*a liniștit spiritele îngrijorate la sute de mii de fii ai bisericii noastre*”, mulțumește apoi contelui Ioan Zichy, ministru de culte precum și preaslăvitului „*sinod arhieresc*” adică mitropolitului Ioan Mețianu și episcopului Ioan Papp pentru slujba hirotoniei întru arhieru precum și tuturor celor prezenți la această solemnitate.

Sfârșitul cuvântării cuprinde câteva citate alese din Cartea Psalmilor prin care cere ajutorul Celui Preaînalt în misiunea pe care o începe ca episcop în ogorul Domnului.

Cuvântarea pe care a ținut-o în ziua hirotoniei sale întru arhieru este cu adevărat o platformă program pe care episcopul Miron Cristea a urmat-o în întreaga sa slujire, mai întâi la Caransebeș, apoi ca mitropolit primat la București și, din 1925, ca cel dintâi patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Ridicat din popor, educat la cele mai înalte școli ale vremii tânărul Miron Elie Cristea, ucenicind la umbra mitropolitului Mețianu de la Sibiu,

s-a învrednicit a ajunge la înalta slujire de arhipăstor al românilor din ținutul Caransebeșului și apoi păstor al tuturor românilor din România reîntregită la 1918, dar niciodată nu și-a uitat obârșia și neamul, făcând tot ceea ce i-a stat în putință pentru apărarea Bisericii strămoșești și a culturii române, așa cum a făgăduit la hirotonia sa întru arhieru în Catedrala mitropolitană din Sibiu.

Mitropolitul cărturar Antonie Plămădeală, cel care i-a închinat trei cărți lui Miron Cristea (*Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, 1984; *Contribuții istorice privind perioada 1918 – 1939*, Sibiu, 1985; *Elie Miron Cristea, Corespondența*, Sibiu, 2005) spunea despre el că a fost „om în bună parte al veacului trecut, luminat dar tributar formației și lumii care l-a produs, el dovedește totuși că știe să citească bine în epocă, dar ceea ce citea în ea îl speria!”, iar dr. Ioan Matei spunea despre Miron Cristea că a avut un adevărat „o minte șaguniană”.

Fie ca acum, la împlinirea a 100 de ani de la hirotonia sa întru arhieru și de la instalarea sa ca episcop al Caransebeșului, ca și a 85 de ani de la înălțarea sa la rangul de patriarh, să-i aducem un smerit omagiu și să-L rugăm pe Dumnezeu să-l odihnească cu dreptii întru împărăția Sa cerească, și de acolo, chipul său să vegheze neconținut la viața Bisericii străbune pe care el a slujit-o cu devotament.

Bibliografie

- Dr. Elie Miron Cristea, „*Pastorale și Cuvântări ale unui episcop român în țara sub stăpânire străină*”, București, 1923;
- Dr. Antonie Plămădeală, „*Contribuții istorice privind perioada 1918–1939. Elie Miron Cristea. Documente și corespondență*”, Sibiu, 1987;
- Pr. prof. Mircea Păcuraru „*Istoria Bisericii Ortodoxe Române*”, vol. III, București, 1981.

ATOTPREZENȚĂ ȘI PARUSIE

† *Daniil Stoenescu*

Episcop-loctiitor al Daciei Felix

1. „Și S-a Înălțat la ceruri și Șade de-a dreapta Tatălui”: Pe cele două brațe ale crucii prezentului contemplăm pironite deopotrivă protologia și eshatologia, Creația și Judecata, Alfa și Omega, începutul și sfârșitul. Dacă verticala crucii lui Hristos unește cerul și pământul și pe Dumnezeu cu omul, brațul orizontal al crucii Domnului leagă începutul și sfârșitul, trecutul și viitorul, timpul cu veșnicia. Această intersecție sau răscruce de pe cruce rămâne veșnic însemnată și pecetluită de sângele Jertfei Domnului și transfigurată în lumina Învierii Lui. Pe cruce, stânga lui Hristos cheamă la Sine trecutul, iar dreapta Lui ne arată viitorul eshatologic împreună cu El. Astfel, Judecata de Apoi este concluzia existenței omului și a lumii, începută prin Creație. Cel de-al VI-lea articol din simbolul de credință niceo-constantinopolitan mărturisește atât un fapt istoric cât și un adevăr dogmatic. Înălțarea la cer a Mântuitorului Iisus Hristos și Șederea Lui de-a dreapta Tatălui este punctul culminant și piscul cel mai înalt din planul lui Dumnezeu de mântuire a lumii, prin Hristos, în Duhul Sfânt. Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui este veriga de aur care ține cumpăna, echilibrul și echidistanța dintre protologie și eshatologie, între Facere și Apocalipsă. Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui este vestită de prooroci, relatată de sfinții evangheliști și mărturisită în Faptele Apostolilor și în celelalte scrieri neotestamentare. Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui este consecință a Învierii, premiză a Cincizecimii și perspectivă a Parusiei Domnului. Înălțarea la cer și șederea de-a dreapta Tatălui confirmă și întărește atotprezența lui Dumnezeu și providența Lui în raport cu lumea, Biserica și omul. Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui este cheia de boltă a teologiei dogmatice și candelabrul transfigurat al teologhisirii ortodoxe, pentru astăzi, mâine și poimâine, adică pentru prezent, viitor și eshatologie. Hristos cel Înviat și Înălțat la cer șade

de-a dreapta lui Dumnezeu Tatăl ca și Cap al Bisericii și împreună-lucrător cu Duhul în lume, pentru mântuirea, desăvârșirea și îndumnezeirea omului. Prin Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui, Mântuitorul Iisus Hristos devine contemporan tuturor veacurilor și fiecărui rând de oameni până la sfârșitul lumii și al vremurilor. Prin urmare, Hristos este contemporan cu noi și noi suntem contemporani prin Duhul Sfânt cu Cel ce șade de-a dreapta Tatălui. Înălțarea la cer și Șederea de-a dreapta Tatălui presupune și dă naștere la implicații existențiale pentru om, morale pentru creștin și spirituale pentru teolog în această perioadă și vreme de așteptare, priveghere și pregătire pentru venirea și întâmpinarea Mirelui.

2. **Atotprezență și Parusie.** „Și cele patru făpturi vii, având fiecare dintre ele câte șase aripi – precum serafimii – sunt pline de ochi, de jur-împrejur și pe dinăuntru – precum heruvimii – și odihnă nu au ziua și noaptea, zicând: Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Dumnezeu, Atotțiitorul, Cel ce era și Cel ce este și Cel ce vine” (Apocalipsă 4,8). „Cel ce este” este Același cu „Cel ce vine” (Apocalipsă 1,8). Cel ce șade de-a dreapta Tatălui (Faptele Apostolilor 7,55-56) și este cu noi „în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28,20); Cel ce umple cerul și pământul cu mărirea și prezența Lui (Isaia 6,3), este Același cu Cel ce vine pe norii cerului (Apocalipsă 1,7). Cel conștientizat ca atotprezent de către psalmistul David (Psalmul 15,8-9; 138,7-10) este „Judecător al celor vii și al celor morți” (Faptele Apostolilor 10,42). Cuvintele sfântului apostol Iacob: „Iată, Judecătorul stă înaintea ușilor” (Iacob 5,9) exprimă adevărul biblic și dogmatic despre Parusia Domnului care din însăși Joia Înălțării la cer se află înaintea ușilor istoriei și ale timpului. Parusia este revelarea, descoperirea și manifestarea supremă a Atotprezenței prin arătarea și venirea întru slavă pe norii cerului a Celui ce șade de-a dreapta Tatălui. Atotprezența pregătește Parusia. Atotprezența este temelul și fundamentul Parusiei, iar Parusia este împlinirea și desăvârșirea văzută a Atotprezenței. Atotprezența este treimică, iar Parusia este hristică. Atotprezența este din veci și pentru veci. Parusia are ca temelie Întruparea, Pătımirea, Învierea și Înălțarea la cer, iar ca pregătire Cincizecimea. Duhul Sfânt cel prezent, viu și lucrător în Biserică și în lume pregătește Parusia ca pe o supremă Cină din Emaus. Parusia închide ușa vremurilor și deschide ușa veșniciei. Parusia Domnului este transfigurarea și slava Atotprezenței lui Dumnezeu. Parusia este scopul și esența atotprezenței, iar Atotprezența este nimbul Parusiei. Astfel, conștiința

atotprezenței lui Dumnezeu este garanția pregătirii și așteptării eshatologice a Parusiei Domnului, ca revelație ultimă, finală și veșnică. De aceea „știința sfinților” (Pilde 30,3) și „cunoștința mântuirii” (Luca 1,77) ne învață să cântăm „Cântarea Cântărilor” în „Sfânta Sfințelor”, pentru „Sfântul Sfinților” (Daniel 9,24) – Iisus Hristos „Cel ce este, Cel ce era și Cel ce vine” (Apocalipsă 1,8).

3. Raportul dintre Atotprezență și Parusie definește esența și sensul existenței. Atotprezența este norul pe care va veni Fiul Omului, iar Parusia este fulgerul care se arată de la răsărit până la apus. Atotprezența precede și însoțește Creația, Revelația, Providența, Întruparea și Parusia. Între Atotprezență și Providență există un raport de concomitență, pentru că același Dumnezeu care este atotprezent lucrează și Providența. Parusia este scopul și sensul Revelației, scopul și sensul Întrupării, precum și capătul, cascada de lumină și de foc și transfigurarea istoriei. Creația este Alfa a toate iar Parusia este Omega a toate. Parusia este speranța Bisericii, după cum Atotprezența este credința Trupului și Miresei lui Hristos, iar Împărăția ce va să vie este dragostea noastră a tuturor și dorul creștinilor. Parusia dă sens Creației, conținut Revelației, direcție Providenței, scop Întrupării, rost istoriei, încununare Bisericii și temelie Împărăției lui Dumnezeu. Cele șase zile ale Creației și ziua de odihnă se împlinesc și se desăvârșesc în ziua celei de A Doua Veniri a lui Hristos. Toate arătările, descoperirile și cuvintele Revelației se concentrează, se adună și se înclină în fața tronului Judecării de Apoi, înaintea căruia își depun cununile de mărire și slavă, precum cei douăzeci și patru de bătrâni din Apocalipsă (4,10-11). Toate lucrările Providenței își au ecoul în trâmbița Învierii celei de Apoi și toate consecințele Întrupării, respectiv Învierea cea de a treia zi, Înălțarea la cer și Cincizecimea sau Pogorârea Duhului Sfânt, se încununează prin Parusia Domnului. Astfel Parusia, ca esență a eshatologiei, este totodată transfigurarea cosmologiei, împlinirea antropologiei, desăvârșirea hristologiei și lucrarea prevmatologiei.

Toate teofaniile vechitamentare și epifaniile neotamentare se întâlnesc în Atotprezență și se împlinesc în Parusie. De aceea toți norii cerului pot și trebuie contemplați ca „înaintemergători” ai Norului plin de slavă, lumină și strălucire, pe care Mântuitorul nostru Iisus Hristos va veni a doua oară, în ziua Parusiei. „Norii sunt căruța Ta și te porți pe aripile vânturilor” (Psalmul 103) și „Norii sunt pulberea de sub picioarele Lui” (Naum 1,3).

4. Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu – în Sfânta Scriptură și la sfinții Părinți. Oamenii au început a redescoperii atotprezența lui Dumnezeu – Cel ce pretutindena este și pe toate le împlinește, precum în rugăciunea „Împărate ceresc” – abia atunci când, pe vremea lui Enos, fiul lui Set, „au început a chema numele Domnului Dumnezeu” (Facere 4,26). Enoh a umblat înaintea lui Dumnezeu două sute de ani având în mod desăvârșit conștiința atotprezenței Lui, până când a fost răpit la cer (Facere 5,22). Patriarhul Noe descoperă atotprezența lui Dumnezeu aflând har înaintea Lui și mergând pe calea Domnului (Facere 6,8-9), fapt pentru care avea să primească porunca facerii corabiei, închisă și purtată pe apele potopului de însăși mâna Domnului (Facere 7,16). Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu avea să-l învrednicească pe patriarhul biblic de încheierea legământului cu Dumnezeu, sub semnul și lumina curcubeului. Patriarhul Avraam descoperă atotprezența lui Dumnezeu prin Teofania de la stejarul Mamvri și prin minunea de pe Moria, iar patriarhul Iacob prin revelația de la Betel și de la Peniel. Moise își însușește conștiința atotprezenței lui Dumnezeu prin revelația rugului aprins, trecerea Mării Roșii și primirea tablelor legii pe muntele Sinai, stâlpul de foc fiind semnul prezenței lui Dumnezeu în mijlocul lui Israel și a atotprezenței Lui, în orice loc și în orice timp. Proorocul Samuel va fi descoperit atotprezența lui Dumnezeu prin chemarea minunată din cortul sfânt, atunci când răspunde: „Vorbește, Doamne, căci robul Tău ascultă !” (I Regi 3,10), iar cuvintele psalmistului: „Văzutam mai înainte pe Domnul înaintea mea pururea, că de-a dreapta mea este, ca să nu mă clatin” (Psalmul 15,8), stau mărturie a conștiinței atotprezenței lui Dumnezeu pe care a avut-o regele David, fie dacă s-ar fi suit la cer, fie dacă s-ar fi sălășluit la marginile mării, luându-și aripile de dimineață, fie dacă s-ar fi coborât în adânc (Psalmul 138,7-12). Sfântul prooroc Ilie, precum toți proorocii, a fost stăpânit de conștiința atotprezenței lui Dumnezeu, atât la pârâul Cherit și în Sarepta Sidonului, cât și pe Carmel și la Horeb, și dincolo de Iordan, de unde a fost înălțat la cer. Temelia conștiinței atotprezenței lui Dumnezeu pentru proorocul Isaia va fi fost vedenia serafimilor din templu; pentru proorocul Iezechiel, descoperirea heruvimilor de la râul Chebar, iar pentru sfântul prooroc Daniel, revelația „Celui vechi de zile”. Pentru profetul Iona, conștiința atotprezenței lui Dumnezeu și a providenței Lui își atinge punctul culminant prin rugăciunea din pânțele chitului și prin contemplația duhovnicească din coliba de la răsărit de Ninive, iar turnul cel de veghe al

proorocului Avacum nu se sprijină pe altceva decât pe aceeași conștiință a atotprezenței divine.

Intensitatea maximă a conștiinței atotprezenței lui Dumnezeu, pentru sfântul Ioan Botezătorul, avea să fie Epifania de la Iordan și Botezul Domnului; după cum, pentru sfinții apostoli Petru, Iacob și Ioan, același har și dar avea să fie împărțit la Schimbarea la Față a Domnului de pe muntele Taborului. Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu avea să-i însoțească toată viața, precum Hristos cel Înviat pe drumul spre Emaus, pe sfinții ucenici Luca și Cleopa, după Cina și arătarea din Emaus, precum pe sfântul apostol Pavel, după revelația de pe drumul Damascului. Pietrele de temelie ale conștiinței luminoase a atotprezenței lui Dumnezeu de care s-a învrednicit sfântul apostol și evanghelist Ioan, aveau să fie: minunea de pe Tabor, plecarea capului pe pieptul Mântuitorului la Cina cea de Taină, șederea și rămânerea statornică lângă crucea Domnului, alergarea la mormânt în dimineața Învierii, cele din urmă cuvinte ale Domnului mai înainte de Înălțare, Cincizecimea sau Pogorârea Duhului Sfânt și revelația din insula Patmos. Pentru toți sfinții apostoli, ca și pentru toți sfinții și creștinii de pretutindeni, fundamentul hristologic al conștiinței atotprezenței lui Dumnezeu este Întruparea, Învierea și Înălțarea la cer a Mântuitorului, iar fundamentul pnevmatologic este Pogorârea Duhului Sfânt sub chip de limbi de foc, care ni-L fac prezent în Biserică și în lume pe Dumnezeul Treimic, prin sfințele Taine, ierurgii, slujbe și rugăciuni.

Conștiința teologică și apostolică a atotprezenței lui Dumnezeu este exprimată în mod desăvârșit de către sfântul apostol Pavel în predica sa din Areopagul din Atena: „**Căci în El trăim și ne mișcăm și suntem**” (Faptele Apostolilor 17,28), după cum conștiința ortodoxă, trăirea și mărturisirea acestei taine și a acestui adevăr dogmatic, este exprimată, în numele tuturor sfinților Părinți ai Bisericii, și evidențiată cel mai bine prin trei apoftegme celebre ale sfinților Părinți ai deșertului din Patericul egiptean: „Oriunde vei merge, pe Dumnezeu să-l ai pururea înaintea ta” (avva Antonie 3); „Dumnezeu aici este și pretutindena este Dumnezeu” (avva Visarion 1) și: „Călătorea odinioară avva Daniil și avva Ammoi. Și a zis avva Ammoi: Când vom șede și noi la chilie, părinte ? Zis-a avva Daniil, lui: Cine ia de la noi pe Dumnezeu acum ? Dumnezeu este în chilie și iarăși Dumnezeu este în afară de chilie” (avva Daniil 5) – „Căci în El trăim și ne mișcăm și suntem” (Faptele Apostolilor 17,28). Întru El trăim, întru El viețuim, întru El respirăm, întru El simțim,

Întru El gândim, întru El privim, întru El cunoaștem, întru El iubim. Întru El ne mișcăm pașii vieții, bățile inimii, gândurile minții, și aripile sufletului. Întru El ne rugăm, cu El vorbim, pe El Îl contemplăm. Întru El suntem, întru El existăm, întru El ființăm, aici și în veșnicie. Iubirea Lui ne hrănește, lumina Lui ne pătrunde, harul Lui ne susține. Gândul Lui ascuns în noi ne e cale, adevărul Lui descoperit nouă ne este sens și viața Lui împărtășită nouă ne este înviere.

Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu, ca și continuitate mentală și spirituală a prezenței Lui, este din punct de vedere filocalic, temeiul rugăciunii neîncetate, a contemplației naturale, a supravegherii minții și a gândurilor, a sporirii întru virtute, a adâncirii întru tăcere și smerenie și a înflăcăării dragostei față de Cel atotprezent. Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu ne umple viața și sufletul, inima și mintea cu bucuria, pacea, liniștea și iubirea lui Hristos prin prezența și lucrarea Duhului Sfânt.

5. Conștiința celui dintâi dintre păcătoși. Conștiința atotprezenței lui Dumnezeu este legată de conștiința celui dintâi dintre păcătoși și conștiința celui dintâi dintre păcătoși se raportează la conștiința atotprezenței lui Dumnezeu. Niciodată nu vom putea ști însă care o precede și o determină pe cealaltă. Simțindu-te cel dintâi dintre păcătoși, descoperi atotprezența lui Dumnezeu și descoperindu-L pe Dumnezeu atotprezent, nu poți decât să te simți cel dintâi dintre păcătoși, după cuvintele sfântului apostol Pavel, preluate de către sfântul Ioan Gurădeaur la începutul rugăciunii de dinaintea Sfintei Împărtășanii: „Vrednic de credință și de toată primirea e cuvântul că Iisus Hristos a venit în lume ca să mântuiască pe cei păcătoși, **dintre care cel dintâi sunt eu**” (I Timotei 1,15). Acest cuvânt apostolic este întărit de cuvântul patristic al avvei Sisoe cel Mare din același Pateric egiptean: „Un frate l-a întrebat pe avva Sisoe zicând: mă văd pe mine că aducerea aminte a lui Dumnezeu petrece cu mine. I-a zis lui bătrânul: nu este mare lucru să fie cugetul cu Dumnezeu, ci mare este **să te vezi pe tine sub toată zidirea**. Că aceasta împreună cu osteneala trupească, povățuiește la chipul smeritei cugetări.” (avva Sisoe 13). A te vedea pe tine însuși sub toată zidirea însemnează a te simți mai prejos și mai vinovat decât toți înecații de pe vremea potopului; mai prejos și mai vinovat decât locuitorii Sodomei și ai Gomorei din adâncul Mării Moarte; mai prejos și mai vinovat decât egiptenii din oastea lui faraon înnecați în adâncul Mării Roșii; mai prejos și mai vinovaț decât cei răzvrățiți împotriva lui Moise pe care

i-a înghițit pământul; mai prejos și mai vinovat decât cei ce L-au osândit și răstignit pe Domnul; mai prejos și mai vinovat decât tâlharul cel de-a stânga, răstignit și osândit; mai prejos și mai vinovat decât fecioarele cele neînțelepte de la venirea Mirelui și decât caprele de-a stânga de la Judecata de Apoi; cu un cuvânt, mai prejos și mai vinovat decât toți cei din iad și decât cel fără haină de nuntă, care s-a trezit aruncat în întunericul cel mai dinafară (Matei 22,13). Atunci vei simți nevoia adâncă a unui „potop cu apă” de lacrimi și plâns izvorât din dumnezeieștile cuvinte ale Facerii, înțelese în duh filocalic: „În anul șase sute al vieții lui Noe, în luna a doua, în ziua a douăzeci și șaptea a lunii acesteia, chiar în acea zi, s-au desfăcut toate izvoarele adâncului celui mare și s-au deschis jgheburile cerului; și a plouat pe pământ – *cu plâns, jale și lacrimi* – patruzeci de zile și patruzeci de nopți.” (Facere 7,11-12).

6. Fulgerul revelației și rugul aprins al Parusiei: Această aparentă inversare metaforică de termeni teologici între rugul aprins al revelației (Exod 3,2) și fulgerul Parusiei (Matei 24,27), nu vrea decât să scoată în evidență caracterul fulgurant, supraluminos și instantaneu al revelației dumnezeiești supranaturale și dimensiunea revelațională, apocaliptică și eshatologică a Parusiei Domnului. Deși revelația dumnezeiască este asemenea rugului aprins, sau mai bine zis este plină de ruguri aprinse, totuși ea este și asemenea fulgerului ce brâzdează și luminează cerul întunecat al existenței postedenice. De asemenea, deși Însuși Mântuitorul Iisus Hristos seamănă cea de A Doua Lui Venire cu fulgerul care „iese de la răsărit și se arată până la apus” – de la răsăritul lumii până la apusul ei –, Parusia Domnului este și va fi totodată împlinirea, adevărarea și desăvârșirea rugului aprins al revelației care va strălumina veșnicia cea fără de hotar a Împărăției iubirii lui Dumnezeu. Revelația dumnezeiască ne uimește, ne cutremură și ne bucură în același timp, precum fulgerul în vreme de furtună sau de noapte. Parusia Domnului ne va copleși și ne va învălui cu lumina ei, precum rugul aprins pe Moise.

Fulgerul Parusiei este esența rugului aprins al revelației, iar rugul aprins al revelației este haina de lumină a fulgerului Parusiei. Revelația dumnezeiască a Vechiului și a Noului Testament a fost nu numai fulgerătoare, ci și asemenea unui fulger care „iese de la răsărit și se arată până la apus” – adică de la Facere la Apocalipsă. La fel, Parusia Domnului va fi nu numai asemenea fulgerului care „iese de la răsărit și se arată până la apus”, ci și asemenea rugului aprins ce se va pogoși pe norii cerului „ca să judece viii și morții”. Înaintea rugului

aprint al Parusiei, precum înaintea fulgerului revelației, ne vom arunca cu toții încălțăminte din picioarele noastre, acoperindu-ne fețele, căci locul pe care vom călca – cerul cel nou și pământul cel nou (II Petru 3,13; Apocalipsă 21,1) – „este pământ sfânt”.

7. Contemplație și Parusie: „Iar Iisus a zis: Eu sunt, și veți vedea pe Fiul Omului șezând de-a dreapta Celui Atotputernic și venind pe norii cerului” (Marcu 14,62; Matei 26,64; Luca 22,69). În răspunsul dat de Mântuitorul nostru Iisus Hristos la întrebarea arhiereului din Vinerea Patimilor: „Ești Tu Hristosul, Fiul lui Dumnezeu” (Matei 26,63) sau „Fiul Celui binecuvântat ?” (Marcu 14,61), contemplăm descoperirea adevărului de credință fundamental și actual al creștinismului: Șederea lui Iisus Hristos Cel Înviat de-a dreapta Tatălui și venirea Lui întru slavă pe norii cerului la Parusie. În cuvintele Mântuitorului deslușim deopotrivă prezentul cel ce este de față și viitorul final, cel ce va fi și va veni, istoria și eshatologia, contemporaneitatea noastră cu Hristos și înfățișarea noastră înaintea dreptului Judecător. „De acum” înainte spune sfântul Matei și precizează sfântul Luca (Matei 26,64; Luca 22,69), adică din Vinerea Patimilor, din Duminica Învierii și din Joia Înălțării la cer, vom vedea cerurile deschise, vom contempla pe Fiul Omului șezând de-a dreapta Tatălui, vom crede și vom mărturisi acest adevăr suprem prin cuvintele sfântului arhidiacon Ștefan din ziua revelației din sinedriu și a muceniciei sale: „Iată văd cerurile deschise și pe Fiul Omului stând de-a dreapta lui Dumnezeu !” (Faptele Apostolilor 7,56). „De acum” înainte Îl vom dori și-L vom aștepta în fiecare zi pe Iisus Hristos „venind pe norii cerului” (Marcu 14,62) ca să judece vii și morții.

Prima parte a cuvântului din răspunsul Mântuitorului dat arhiereului se referă la contemplația mentală prin credință – și în cazuri excepționale prin descoperire – a șederii Mântuitorului de-a dreapta Tatălui, de la Înviere și Înălțare până la Parusie, iar partea a doua a cuvântului din acelaș răspuns adeverește și mărturisește credința nestrămutată și nădejdea sigură în cea de-A Doua Venire a Domnului, bucuria Bisericii și speranța lumii. Credința în prezența și Șederea lui Hristos Cel Înviat de-a dreapta Tatălui ne umple conștiința de bucurie și cutremur, inima de dragoste și sufletul de încredere nețărmurită. Credința în prezența și Șederea lui Hristos de-a dreapta Tatălui ne modelează trăirea, ne adâncește întru smerenie și ne întraripează dorul întru dragoste, asigurându-ne că El, Cel prezent și atotprezent, este cu noi „în toate

zilele, până la sfârșitul veacului” (Mate 28,20). Această credință este cheia de boltă a contemplației și piatra cea din capul unghiului a eshatologiei, până în cea din urmă zi a istoriei Bisericii și a viețuirii creștine. „Maran atha ! Domnul nostru vine !” (I Corinteni 16,22). „Amin ! Vino Doamne Iisuse !” (Apocalipsă 22,20).

*

Atotprezență și Parusie sunt două dintre adevărurile dogmatice ortodoxe înspre care Prea Cuviosul Părinte Arsenie Boca a dorit în mod deosebit să-mi îndrepte atenția, preocuparea, cugetarea și gândul smerit, fapt pentru care îi voi rămâne veșnic recunoscător.

Hățăgel, 14 ianuarie 2010

DUHUL „DE VIAȚĂ FĂCĂTORUL” ȘI SFINȚITORUL CREAȚIEI

Pr. Prof. Dr. Sorin Cosma

Când spunem că Dumnezeu Tatăl este creatorul „tuturor celor văzute și nevăzute”, înțelegem că „toate le lucrează Tatăl, în Fiul, prin Duhul Sfânt”. Aceasta înseamnă că Sfânta Treime prin unitatea de ființă asigură și unitatea de acțiune. Deși distincte, Persoanele Treimice nu se despart în acțiune. Gândind în felul acesta, ne putem explica fără prea mare greutate că Duhul se purta deasupra a ceea ce era „netocmit și gol” (Facerea 1, 2), nu pentru a completa crearea vieții și a lumii din nimic, prin cuvânt, ci pentru că viața era comună deopotrivă Tatălui și Fiului și Duhului. De aceea, putem spune că Dumnezeu Tatăl este Creatorul. În același timp și Duhul este creatorul, precum și Fiul-Cuvântul este creatorul, după cum mărturisește Scriptura despre El, arătând că „toate prin Dânsul s-au făcut, și fără de El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (Ioan 1, 3).

În același timp, Duhul este de „viață făcătorul” și pentru faptul că numai prin El se ajunge la plenitudinea vieții. Iar plenitudinea vieții înseamnă sfințenia vieții, fiindcă adevărata viață își are originea și izvorul în perfecțiunea Sfintei Treimi. Noi nu putem ajunge la ea decât prin lucrarea de continuă înduhovnicire pe care ne-o împărtășește Duhul de viață făcătorul și sfințitorul ei. De aceea, când îl numim „Duh Sfânt”, recunoaștem lucrarea Lui de sfințire a vieții noastre spre desăvârșirea și plenitudinea ei. Reversul acestei realități rezidă în faptul că despărțindu-ne de viața sfințitoare a Duhului, ne sustragem de la împlinirea vieții proprii, rămânând doar cu iluzia înșelătoare a egoismului care proclamă viața o posesie personală, cu care fiecare poate face ceea ce vrea... Tocmai de aici rezultă înșelarea și paradoxul existențial... Și anume că omul, vrând să dea vieții sale demnitatea pleneră, detașând-o de viața și sfințenia Duhului, nu numai că nu o împlinește, ci o destramă, epuizând-o de autentic, prin risipirea ei în tot felul de combinații sterile...

Epoca postmodernă, prin secularismul pe care îl promovează ca detașare de viața și lucrarea Duhului, experimentează tragic atentatul omului la adresa propriei vieți, precum și asupra pământului peste care Dumnezeu l-a așezat stăpân, spre a-l chivernisi după înțelepciunea Duhului „de viață făcătorul”.

Aceasta este criza ecologică despre care se vorbește atât de mult, fiindcă o resimțim cu toții. Și dacă o simțim tragic, înseamnă că acțiunea de promovare a vieții omului și a vieții planetare este greșită și trebuie revizuită.

Asumându-și responsabilitatea asupra vieții omului, pe care Dumnezeu i-a încredințat-o, Biserica nu poate rămâne indiferentă în fața crizei care devine din ce în ce mai acută și distructivă, ci oferă soluția reîntoarcerii la autenticul vieții. Astfel, Consiliul Ecumenic al Bisericilor centrează tema Adunării Generale de la Canberra (1991) pe lucrarea Duhului Sfânt în lume și declară că „cu cât devenim mai conștienți de darul vieții ca dar prețios ce ne vine de la Duhul Sfânt, cu atât mai mult constatăm pericolul care ne amenință astăzi. Pentru prima dată, sistemele care asigură viața planetei și viața însăși sunt puse în pericol din cauza acțiunilor umane iresponsabile. Niciodată oamenii n-au amenințat atât de grav ca astăzi echilibrul ecologic al întregii noastre planete, adică ansamblul ecologiei planetare... Suntem amenințați de efectul cumulativ al factorilor care distrug progresiv stratul de ozon ce protejează pământul, care degradează solul, adică despădurirea, eroziunea, exploatarea comercială a resurselor, militarizarea și războaiele, poluarea apelor, degradarea aerului, dispariția speciilor și încă multe altele. Întreaga creație este rănită mortal... Această criză își are rădăcinile ei înfipte adânc în poftele nestăpânite ale omului, în exploatarea resurselor naturale pentru profit și îmbogățire... Economia și era industrială tratează natura ca și cum n-ar fi decât «o resursă naturală»”¹, de care profită abuziv.

În cadrul responsabilității umane față de criza ecologică trebuie încă dintru început să recunoaștem faptul că omul nu se află în afara „mediului înconjurător”, ci este integrat în acesta. Concepția potrivit căreia omul poate acționa „din afară” asupra mediului subordonându-l intereselor sale, este greșită. Omul trebuie să cunoască componentele mediului, pe care le poate folosi într-o anumită măsură, cu anumite condiții. El trebuie să cunoască

¹ Septième Assemblée de Canberra, Rapport Section 1, „*Ésprit, source de vie, garde Ta creation*”, p. 2.

limitele intervenției sale în mediu, precum și măsura în care acesta „suportă” efectul negativ al multora din acțiunile sale.

La situația de criză s-a ajuns datorită desacralizării creației prin secularismul vieții umane, datorită antropocentrismului, care „excelează” prin duritatea egoismului său.

Motivul determinant se consideră a fi neșansa împlinirilor eshatologice, a parusiei Domnului, pe care lumea a așteptat-o cu ardoare la sfârșitul primului mileniu și care a produs o dezamăgire cumplită în sufletele oamenilor. Iată un comentariu de netăgăduită valoare documentară privind mult așteptata parusie a Domnului, „care contaminase toată lumea occidentală... Aproximarea înfricoșatei judecăți stârnise printre oamenii de atunci o fierbere pe care numai din ușurință am putea-o învecina cu nebunia. Duceți-vă cu închipuirea, mai departe, la desfășurarea acestui uimitor și grandios spectacol, ca să înțelegem ce s-a petrecut în sufletul acelor oameni, când în dangățul clopotelor din puterea nopții, care vestea sfârșitul a o mie de ani, care trebuia să fie sfârșitul lumii, Hristos n-a venit!... Să asemănăm clipa aceea cu o catastrofă din acelea pe care le-a suferit scoarța pământului. Ceva s-a surpat atunci în sufletul oamenilor. Omul întreg de până atunci s-a spart, s-a smucit și s-a rupt de lumea nevăzută în care crezuse, întorcându-se de la ea și întorcându-și privirile către ceea ce socotise până atunci a fi fost deșertăciunea deșertăciunilor... O nouă lume a început din noaptea aceea, iar procesul izbucnit acum o mie de ani dăinuie încă sub ochii noștri... Omul s-a hotărât să renunțe la bucuriile incomparabile ale paradisiului ceresc, pentru a căuta cu perseverență, prin toate mijloacele iscusite ale minții și științei, cele din viața aceasta”.² Dar omul occidental a devenit o pradă ușoară neîmplinirilor eshatologice de la sfârșitul primului mileniu și datorită faptului că fiind sub influența platonice (și chiar maniheică) declară lumea materială rea, atât de pervertită în păcat, încât nu se mai putea salva decât numai printr-o minune. Iar această minune ar fi putut fi mult așteptata parusie a Domnului. De aici și promovarea predestinației de către Fericitul Augustin în lupta cu pelagianismul; și tot de aici și ascetismul mortificator al trupului, promovat de Biserica Apuseană, înclinată mai mult spre patimile și moartea Domnului, decât spre învierea Lui din morți. Neîmplinita așteptare a parusiei a provocat în teologia apuseană o adevărată răsturnare valorică, concretizată prin trecerea de la platonismul care susținea evadarea din legăturile naturii

² Alexandru Mironescu, **Certitudine și adevăr**, București, 1992, p. 27-28.

carnale în lumea perfecțiunilor divine, la aristotelism, unde atenția era atrasă de cercetarea lumii materiale. Și astfel a luat naștere scolastica, cu pretenția că poate interpreta toate fenomenele naturii și că poate cunoaște totul. Iar când, ca „știință sacră”, a declarat celelalte științe drept „ancilla theologiae”, s-a produs ruptura și chiar conflictul cu acestea.³ Și astfel, din această confruntare se instaurează antropocentrismul promovat de pe poziții diferite și antagoniste, atât de către teologie, cât și de știință. Apoi, din cauza inchiziției, începând mai ales cu secolul luminilor, știința a declanșat revolta împotriva lui Dumnezeu, așezând în locul rațiunii divine, legea hazardului și necesității, iar evoluționismul, opunând ordinea naturală celei supranaturale, proclamă că lumea poate funcționa autonomă față de Dumnezeu.

Dacă teologia și știința nu-l consideră pe om membru al creației, ci stăpân și proprietar al ei, acestuia nu-i rămâne decât să aplice asupra naturii dreptul său de proprietate, redat atât de categoric de dreptul roman prin cuvintele: „jus utendi, fruendi et abutendi”. Și abuzul s-a transformat în criză ecologică cu consecințe nefaste chiar asupra omului și a planetei.

Teologia apuseană recunoaște că la transcendența absolută a lui Dumnezeu, detașată oarecum de creație, s-a ajuns datorită faptului că nu s-a adâncit interpretarea revelației divine, care îl prezintă pe Dumnezeu Creatorul în Treime, cu participarea deopotrivă a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt la crearea lumii. În felul acesta, lucrarea Treimică rămâne permanent activă în creație, spre a o conduce la sfințenia ei deplină. Iată în acest sens și cuvintele unei voci autorizate ale teologiei apusene. Teologul Jürgen Moltmann critică tradiția apuseană, care accentuând transcendența absolută a lui Dumnezeu, a separat pe Creator de creația Sa. Răpind astfel naturii „misterul ei divin”, a desacralizat-o prin secularizare. „Astăzi – spune el – s-a ajuns la faptul de a redescoperi imanența Creatorului în creația Sa, pentru a recepta creația întregă spre cinstirea Creatorului. Pentru aceasta ajută cel mai bine noțiunea de creație prin Logosul lui Dumnezeu și înțelegerea pnevmatologică a creației prin Duhul Divin”⁴.

În acest cadru ne apare oportun ca în **noua considerare a păcatelor capitale din era globalizării** (2008), Biserica romano-catolică să așeze în fruntea acestora „**poluarea mediului înconjurător**”, vizând prin aceasta

³ Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh. Popescu, **Teologie și cultură**, București, 1993, p. 98-101.

⁴ „... **Iar Tu înnoiești fața pământului**”. *Despre ecologia Duhului creator*, în vol. **Cosmosul, între frumos și apocaliptic**, Alba Iulia, 2007, p. 42.

interesul deosebit pe care morala creștină se cuvine să îl acorde orientării sociale și ecologice a persoanei umane.

În locul concepției despre **transcendența absolută a lui Dumnezeu și a omului ca stăpân și proprietar al lumii**, care a dus la criza ecologică actuală, se statornicește tot mai mult antidotul crizei, „leacul” salvator, care proclamă **fraternitatea omului cu creația**. Aceasta este de altfel și o cerință a firii, care, împărtășind o dată cu omul și alături de el stricăciunea, aspiră și ea la eliberarea fiilor lui Dumnezeu de sub robia corupției prin împărtășirea din viața lui Hristos cel înviat, care pe toate le restabilește (Romani 8, 20-22), iar omul din „despot” să devină „împreună lucrător cu Dumnezeu” (1 Corinteni 3, 9) la desăvârșirea creației.⁵ În felul acesta, sacralizând creația, abandonăm **antropocentrismul despot** în favoarea **teocentrismului, conform căruia, Dumnezeu Creatorul și Proniatorul lumii nu numai că veghează asupra creației Sale, ci o sfințește și o îndumnezeiește prin energiile necreate ale Sfintei Treimi care, pătrunzând materia, o spiritualizează și o transfigurează**. După cum bine s-a arătat, „taina creștinismului în viziunea ortodoxă” este taina materiei transfigurate în Hristos”.⁶ Astfel se depășește pentru totdeauna deismul, care izola pe Dumnezeu de lume, negând pronia divină. Se afirmă **panenteismul, prin care recunoaștem prezența lui Dumnezeu în creație, nu a ființei Lui, că atunci ar fi panteism, ci a energiilor necreate, ca lucrare a Sfântului Duh**.⁷ Încă de la creație, Duhul Sfânt „de viață făcătorul”, aduce ordinea și viața în lume; iar în ziua Cincizecimii sfințește creația prin puterea harului Său.

Depășind astfel dualismul cartezian dintre materie și spirit, panenteismul depășește la rândul său și dualismul dintre Dumnezeu și creație. Și acest lucru este afirmat astăzi mai mult ca oricând de mulți din savanții lumii. Astfel, Claude Bernard spune că „marea greșală a științei în epoca noastră este de a fi aderat la un pozitivism negator al oricărei metafizici, atunci când omul nu se mai poate lipsi nici de metafizică, nici de religie”.⁸ Pe de altă parte, oamenii de știință găsesc acum tot mai mult ordinea rațională care se află la baza cosmosului. Ei afirmă că „universul întreg este plin de inteligență

⁵ Mitropolit Nicolae Corneanu, *Teologie și ecologie*, în vol. **Quo vadis**, Timișoara, 1990, p. 190.

⁶ D. Popescu, **o.c.**, p. 110.

⁷ Ibidem, p. 104.

⁸ Al. Mironescu, **o.c.**, p. 32.

și de intenție: de la cea mai mică particulă elementară până la galaxii. Și ceea ce este extraordinar în ambele cazuri, este vorba de aceeași ordine și de aceeași inteligență... Sub forța vizibilă a realului, există ceea ce grecii numesc «logos», **un element rațional, inteligent, care veghează, dirijează și însuflețește lumea și care face ca această lume să nu fie haos, ci ceva ordonat**”.⁹ Celebrul fizician american Heinz Pagels, în comun acord cu alți savanți, spune: „Eu cred ca universul este un mesaj redactat într-un cod secret, un cod cosmic, și că datoria omului de știință constă în descifrarea acestui cod”.¹⁰

Dacă patimile omenești constituie cauza distructivă a vieții planetare, la fraternitatea cu creația se ajunge prin procesul de hristiformizare a vieții. Iar aceasta începe cu gândul și inima la Hristos.

Dacă vrea cineva să se gândească la aproapele său, spune cuviosul Paisie Aghioritul, trebuie mai întâi ca mintea lui să fie la Hristos. Atunci se gândește și la aproapele, și după aceea se gândește și la animale și la toată făptura... Iar dacă mintea lui nu este la Hristos, inima lui nu lucrează, și de aceea nu iubește nici pe Hristos, nici pe semenul său, cu atât mai puțin natura, animalele, copacii, plantele”¹¹. Dar gândul și inima omului spre Hristos constituie lucrarea Sfântului Duh. Sfântul Apostol Pavel ne încredințează că nimeni nu poate promova viața în Hristos decât la inițiativa și prin lucrarea sfințitoare a Duhului (II Corinteni 12, 3). Sfântul Siluan Athonitul arată că Duhul crează acea dispoziție duhovnicească de înfrățire cu creația, și de participare la viața acesteia. Harul Duhului Sfânt este străin oricărei vătămări aduse vreunei făpturi. Alungând cruzimea din sufletul omului, îi aduce o duioasă și gingașă sensibilizare a inimii, determinând-o să iubească deopotrivă oamenii, animalele, plantele, precum și întreaga creație: „Ai văzut în pom o frunză verde și ai smuls-o fără să fie nevoie. Chiar dacă aceasta nu e păcat, totuși mi-e milă și pentru frunză; inimii care a învățat să iubească îi este milă pentru orice făptură”¹².

⁹ Jean Guilton (membru al Academiei Franceze), **Dumnezeu și știința**, trad. Pr. Ioan Buga, București, 1992, p. 65-66.

¹⁰ Idem, p. 113-114.

¹¹ **Trezvie duhovnicească**, trad. Ieroschim. Ștefan Lacoschiotul, Schitul Lacu, Sfântul Munte Athos, 2000, p. 30.

¹² **Între iadul deznădejzii și iadul smereniei. Însemnări duhovnicești** (trad. rom.), Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 132.

Un alt om înduhovnicit dă mărturie inimii sale ca o „ardere pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace și pentru toată făptura. În acest caz, gândul la acestea și vederea lor fac să curgă din ochi șiroaie de lacrimi. Din mila multă și apăsătoare ce stăpânește inima și din stăruință, inima se micșorează și nu mai poate răbda și auzi, sau vedea vreo vătămare, sau o întristare cât de mică, ivită în vreo făptură. Și pentru aceasta aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pentru cele necuvântătoare și pentru dușmanii adevărului și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați; la fel și pentru firea celor ce se târăsc pe pământ. O face aceasta din multă milostivire ce se mișcă în inima lui fără măsură, după asemănarea lui Dumnezeu.¹³

Sfântul Francisc de Assisi atât de mult se simțea înfrățit cu firea înconjurătoare, încât obișnuia să spună: „**fratele meu, soarele; sora mea luna; fratele meu vântul...**”. Pentru frumusețea lor, redăm câteva versuri din „Cântecul soarelui”: „Lăudat fii, Domnul meu, cu toate ale Tale făpturi, / și mai presus de toate pentru fratele soare, / Cel ce face ziua și ne luminează... / Lăudat fii, Domnul meu, pentru sora lună și pentru stele; Făuritu-le-ai în cer luminoase / și sclipitoare și frumoase. / Lăudat fii, Domnul meu, pentru fratele vânt / pentru aer și nor, senin și orice vreme, / prin care tu porți de grijă făpturilor Tale. / Lăudat fii, Domnul meu, pentru sora apă, / ce-i prea de trebuință și umilă / și neprețuită și fără de prihană. / Lăudat fii, Domnul meu, pentru fratele foc, / prin care tu noaptea ne luminezi; / și care-i frumos și voios și puternic și tare. / Lăudat fii, Domnul meu, pentru sora noastră țărână mamă, / care ne hrănește și ne poartă de grijă / și ne dă tot felul de roade și flori colorate și iarba. / Lăudat fii, Domnul meu, pentru acei ce iartă din dragoste pentru Fiul, / și boala și chinuri răbdă; / ...Lăudat fii, Domnul meu / pentru sora noastră a trupului moarte, de care nici un viețuitor să scape nu poate; / vai, de-acei ce-n păcat de moarte muri-vor; / ferice de-acei pe care-i va găsi împlinind a Ta prea sfântă voie, / Căci moartea cea de a doua lor rău nu le va face...”.¹⁴

Sunt vrednice de reținut și cuvintele starețului **Zosima** din romanul „**Frații Karamazov**” de **F.M. Dostoievski**. El arată că iubirea sfințitoare a lui Dumnezeu trece prin sufletul nostru și se revarsă asupra întregii creații:

¹³ Sfântul Isaac Sirul, *Cuvântul XXXI, Filocalia*, vol. X, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, 1981, p. 393-394.

¹⁴ trad. Alexandrina Mititelu, în rev. **Floarea Darurilor**, nr. 6/1934, p. 156-157.

„Taina lui Dumnezeu este întreg universul... Toate mărturisesc despre taina lui Dumnezeu...”. De aici și îndemnul: „Iubește creatura lui Dumnezeu, iubește întreg universul, ca și fiecare firicel de nisip. Iubește orice frunză, orice rază a lui Dumnezeu. Iubește animalele, iubește plantele, iubește orice lucru... dacă vei iubi orice lucru, ți se va descoperi în fiecare taina lui Dumnezeu. Cerul e limpede, aerul curat. Ce gingașă este iarba! Ce frumoasă și curată este natura! Numai noi nu înțelegem că viața este un paradis. Dacă am vrea să înțelegem acest lucru, pământul în toată frumusețea lui ar deveni un paradis și ne-am îmbrățișa unul pe altul și-am plânge de bucurie...”

Pe de altă parte, învățătura creștină, promovând sfințenia, face o adevărată pledoarie în favorul actelor de sacralizare a creației de către om, în calitatea sa de împreună-lucrător cu Dumnezeu, precum și a sfințirii omului prin intermediul creației.

Rugăciunea Bisericii se referă la „îmbelșugarea roadelor pământului, la vremuri pașnice, la ferirea naturii de dușmanii ei vătămători, precum și la oferirea condițiilor de rodire; ploi la vreme potrivită, ferire de secetă, de cutremure, de vânt distrugător... Apoi, Biserica a rânduit rugăciuni de sfințire a fântânii sau a roadelor câmpului, iar „în jertfă – spune un Sfânt Părinte – facem amintire de cer, de pământ, de mare, de soare, de lună și de toată creația”.¹⁵ După cum arată un teolog, „prin sfințirea elementelor naturii, universul se transformă într-un templu al prezenței și acțiunii lui Dumnezeu. Totul e pus în legătură cu Dumnezeu, se referă la El, creștinul fiind astfel conștient că el trăiește, se mișcă și acționează nu într-o lume ostilă, ci într-o lume a lui Dumnezeu, pătrunsă de puterea și iubirea Lui”.¹⁶

În același timp, creația „sfințită prin cuvântul lui Dumnezeu și rugăciune” (I Timotei 4, 5) devine ea însăși un mijloc de sfințire a vieții duhovnicești. Astfel, prin apa sfințită la Taina Sfântului Botez ne curățim de păcat și renaștem la o viață duhovnicească. Prin intermediul Sfântului Mir primim darurile Sfântului Duh. Prin intermediul untdelemnului sfințit în cadrul Tainei Sfântului Maslu și prin „rugăciunea credinței”, primim iertarea păcatelor și tămăduirea bolilor trupești. Dar și mai mult, Pâinea și Vinul euharistic se prefac în însuși Trupul și Sângele Domnului, oferindu-ne posibilitatea îndumnezeirii.

¹⁵ Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, V, 6, trad. D. Fecioru, București, 2003, p. 361.

¹⁶ Paul Evdokimov, *Présence de l'Ésprit Saint dans la tradition orthodoxe*, Paris, 1977, p. 109.

După cum s-a arătat la cea de a șaptea Adunare Generală a CEB de la Canberra, „faptul de a înțelege că întreg universul este creația lui Dumnezeu trebuie să transforme comportamentul nostru față de ea. **Noi nu o contemplăm din exterior, ci căutăm noi forme de relație cu ea, într-o atitudine de respect plină de atenție. Noțiunea ortodoxă de „theosis” – modul trăirii în Hristos cel înviat care are ca scop transfigurarea umanității și creației – vestește înnoirea vieții umane și a creației. Spiritualitatea noastră trebuie trăită în serviciul scopului răscumpărător și transformator al lui Dumnezeu care îmbrățișează întreaga creație**”...¹⁷ „Scriptura ne reamintește că opera de răscumpărare înfăptuită de Domnul Iisus Hristos a reînnoit nu numai viața umană, ci întregul cosmos”.¹⁸ Iată ce spune un teolog în acest sens: „Dacă seva se urcă de la pământ, dacă apa descrie în univers un ciclu roditor, dacă cerul și pământul se sărută în soare și în ploaie, dacă omul muncește, seamănă, ară și culege, dacă floarea tresare și este încărcată de parfum, dacă sămânța de grâu moare în pământ și răsare din nou spicul încărcat de semințe, este pentru ca să apară hrana necesară pentru viață, este pentru ca, în sfârșit, omul să facă din trupul pământului un potir oferit lui Dumnezeu... Hristos a slobozit cosmosul de zeitățile păgâne și asupririle magice ale acestora asupra vieții omenești. Întruparea Sa a distrus dualismul care făcea din trup un mormânt pentru suflet și din pământ un exil. El a înviat cu Trup adevărat, transfigurat, și s-a arătat Apostolilor în „carne” și „oase”. Învierea Sa a desființat lumea ca mormânt și a descoperit-o ca euharistie”.¹⁹

Din cele până aici tratate vedem că **din iubire Dumnezeu îi oferă omului creația Sa, iar omul credincios, primind-o, o chivernisește, ca „împreună-lucrător cu Dumnezeu”, și o prezintă Lui sub forma unei iubiri – răspuns de laudă, de mulțumire și de recunoștință: „Ale Tale dintru ale Tale, Ție aducem de toate și pentru toate...”**.

¹⁷ *Rapport du Secrétaire general*, p. 3.

¹⁸ *Rapport Section*, I, p. 3.

¹⁹ Olivier Clément, *Questions sur l'homme*, Paris, 1972, p. 159/163.

RECEPTAREA DOGMATICĂ A CREZULUI NICEO-CONSTANTINOPOLITAN ÎN CONȘTIINȚA LITURGICĂ A BISERICII

diac. prof. Vicențiu Românu
prof. Lavinia Românu

Simbolul de credință reprezintă unul din cele mai vechi documente ale Bisericii primare. El apare ca o necesitate în lucrarea misionară a tinerei biserici creștine și primirea în sânul ei a celor ce doreau să îmbrățișeze această credință nouă care revoluționa lumea păgână și iudaică. Conținutul Crezului ortodox este luat „*din Scripturi*“ sau „*potrivit Scripturii*“, ori, „*după Scripturi*“, conform Revelației dumnezeiești. Crezul Bisericii creștine patristice este cunoscut îndeobște sub denumirea de Simbolul niceo-constantinopolitan, fiind alcătuit în secolul al IV-lea: prima parte la Sinodul Ecumenic de la Niceea din 325, în timpul domniei împăratului Constantin cel Mare, iar a doua parte la cel de-al doilea Sinod Ecumenic de la Constantinopol, ținut la anul 381 în timpul împăratului Teodosie cel Mare.

În istoria dogmaticii se observă o evoluție a Crezului în ceea ce privește adevărurile de credință enunțate în el. Sfântul Ignatie al Antiohiei amintește de folosirea unui crez la slujba Botezului și a Liturghiei.¹ Dar prima încercare de a formula un crez aparține sfântului Iustin Martirul și Filozoful, care se rezumă la credința în cele trei persoane treimice.² De asemenea, Ipolit al Romei insistă în mărturisirea sa de credință spre deosebire de sfântul Iustin asupra doctrinei hristologice.³ În această perioadă embrionară a teologiei din jurul anului 250, Crezul era asociat nu numai cu Botezul și Euharistia, ci și cu

---

¹ Sf. Ignatie Teoforul, *Ep. Către Tralieni*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, trad de pr. dr. Dumitru Fecioru, ed. IBMBOR, Buc., 1995, p. 207.

² Sf. Iustin Martirul și Filozoful, *Apologia I*, în PSB 2, ed. IBMBOR, Buc., 1980, p. 25-74.

³ S.G. Papadopoulos, *Patrologia*, vol.I, Buc., 2006, p. 358.

instruirea catehetică a candidaților la Botez, căci, să nu uităm, în acest timp Biserica a organizat catehumenatul.⁴

Cel mai vechi simbol care a circulat în Biserică și ni s-a păstrat în tradiția dogmatică și cultică este **Simbolul apostolic**, o scurtă învățătură de credință a ceea ce urmau să propovăduiască în lume ucenicii Domnului, având însă și rolul de a diferenția învățătura Apostolilor de cea a altor predicatori. Textul lui s-a îmbogățit în funcție de ereziile locale și a dus în timp la apariția simbolurilor de credință ale bisericilor locale, având astfel simbolul roman, ierusalimitean, antiohian ș.a. Este de evidențiat faptul că acest simbol apostolic cuprinde formula „și a coborât la iad” (I Petru 3, 18-19), formulă pe care nu o mai regăsim în mărturisirile de credință ulterioare.

Avându-se în vedere că până la Sinodul de la Niceea din 325 mărturisirile de credință au fost incluse în simbolurile baptismale care aveau caracter obligatoriu, părinții niceeni au hotărât să se alcătuiască un simbol de credință care să includă hotărârile dogmatice adoptate, simbol care să devină universal în Biserica creștină.

Nu aș dori să insist asupra contextului istoric, teologic și politic care a declanșat convocarea celor două sinoade din 325 și 381 care dețin paternitatea crezului niceo-constantinopolitan⁵, pentru că aceste circumstanțe se cunosc, ci aș recurge doar la un succint studiu comparativ al articolelor crezului niceean cu cele emise de părinții sinodali de la Constantinopol, din care rezultă importanța dogmatică a hotărârilor lor.

Astfel, la Niceea din dorința împăratului Constantin cel Mare are loc deschiderea oficială a sinodului la 20 mai 325 printr-o cuvântare solemnă a basileului care îndemna cele două tabere adverse la atitudini irenice⁶. Sinodalii au hotărât ca textul Simbolului să fie compus numai din cuvinte scripturistice, pentru ca în final acest text să fie acceptat și de tabăra lui Arie,

⁴ I. Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1994, p. 112.

⁵ Vezi mai ales prof. dr. A.M. Ritter, *Noch einmal: Was hat das Nicaenoconstantinopolitanum mit dem Konzil von Constantinopel zu tun?*, în *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire părintelui profesor academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 ani*, ed. Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993, p. 508-521; Andre de Halleux, *La reception du symbole oecumenique, de Nicee a Chalcedoine*, în vol. *Palamisme et oecumenisme*, Presses Universitaires de Louvain, 1990, p.25-68.

⁶ Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, în vol. PSB 14, ed. IBMBOR, București, 1987, p. 51.

eruditul preot care declanșase conflictul teologic. S-au ivit însă dificultăți suplimentare datorită faptului că unele expresii scripturistice, insuficient de explicite, puteau naște ambiguități și interpretări denaturate, socotindu-se necesare unele precizări dogmatice suplimentare. În formularea textului Simbolului, episcopii s-au folosit de textele mărturisirilor de credință aflate în uz în Biserică, respectiv simbolul baptismal de la Cezareea (deși istoricii primesc cu rezervă această afirmație a lui Eusebiu), dar mai ales de simbolul ierusalimitean. Deși paternitatea simbolului niceean în forma lui finală a fost atribuită diversilor episcopi învățați de la sinod (Osiu de Cordoba, Macarie al Ierusalimului sau diaconul Hermoghen⁷) rămânem la părerea că el este opera colectivă a sinodalilor, aceștia folosindu-se de modelul simbolurilor baptismale amintite mai sus.⁸

Cele mai multe discuții au fost iscate pe marginea acceptării formulelor „*din ființa Tatălui*”, dar mai ales „*deoființă cu Tatăl*”⁹ care sunt explicate concis în scrisoarea lui Eusebiu citită mai sus. Expresia „*din ființa Tatălui*” a fost folosită mai întâi de Tertulian și Origen, iar sfântul Atanasie pledează pentru introducerea ei în crez, ea definind unitatea ființială dintre Tatăl și Fiul și alteritatea ontologică care-L desparte pe Dumnezeu de creaturi, eliminându-se astfel confuzia provocată de o altă expresie „*din Tatăl*”, care în gândirea ariană definea faptul că Fiul își are ființa din Tatăl într-un mod asemănător făpturilor. Dar cea mai controversată expresie a fost „*deoființă cu Tatăl*”, principala obiecție fiind că nu are origine scripturistică (deși a fost folosită de Sfântul Irineu, Clement Alexandrinul, Origen și Tertulian) dar, după aceea,

⁷ Cf. păreri nefondate a dogmatistului grec H. Andrusos, *Symbolica*, trad de I. Moisescu, Craiova, 1955, p. 27.

⁸ Cf. *Scrisoarea episcopului Eusebiu de Cezareea către Biserica din Cezareea Palestinei* la Socrate, *Istoria Bisericească I*, 8, trad. de mitrop. Iosif Gheorghian, Buc., 1899, p. 19.

⁹ C. Voicu, *Problema „homoousios” la sfântul Atanasie cel Mare*, în rev. M.O. XVI (1963), nr.1-2, p3-20. Vezi și Andre de Halleux, *Le deuxième concile oecumenique. Une evaluation dogmatique et ecclesiologique*, în vol. *Palamisme et oecumenisme*, Presses Universitaires de Louvain, 1990, p. 269-303; Idem, *La reception...* vezi mai ales p. 31-32. De asemenea și C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, tom. I: *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, trad. de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu și D. Zămosteanu, ed. Polirom, 2004, p. 43; J. Pelikan, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, tom I: *Nașterea tradiției universale (100-600)*, trad. de Silvia Palade, ed. Polirom, 2004, p. 215-225.

a fost folosită de ereticii Pavel de Samosata, de manihei care-L considerau pe Fiul o parte a Tatălui, regăsindu-se această expresie mai ales în erezia antitrinitară modalistă a lui Sabelie. La începutul sec. al IV-lea sfinții Părinți au evitat să mai folosească acest termen și chiar sfântul Atanasie îl utilizează cu multă rețineră în scrierile sale¹⁰, arătând dificultatea cu care termenul „homousios” a fost acceptat în sinod: „Episcopii adunați la Niceea, văzând viclenia celor care cugetau astfel (că Fiul e făcut și este una din creaturi... înstrăinându-l cu totul de ființa Tatălui) și deducând din Scripturi înțelesul cuvenit, exprimându-l pe acesta mai clar, au folosit cuvântul „deoființă”; acesta pentru ca să se cunoască înțelesul adevărat al Fiului ca neavând nimic comun cu cele create. Căci exactitatea termenului folosit de ei dă pe față prefăcătoria ereticilor când folosesc expresia „din Dumnezeu” și înlătură toate argumentele cu care îi amăgesc pe cei mai simpli. Căci putând folosi și prefăce în mod sofistic toate, precum voiesc, numai de acest cuvânt se tem, căci dă pe față erezia lor. De aceea, Părinții au pus-o în scris *ca un zid de apărare împotriva oricărei născociri a necredinței lor*”.¹¹

Totuși, se pare că pentru combaterea deplină a ereziei lui Arie nu s-a găsit un termen mai potrivit, astfel că sfântul Atanasie l-a propus spre a fi introdus în simbol, fiind susținut de majoritatea părinților sinodali, dar mai ales de episcopii occidentali pentru că acest termen cheie soluționa triteismul în Apus, dar era în același timp și un răspuns celor ce negau divinitatea și egalitatea desăvârșită a lui Hristos cu Tatăl.

Sfântul Atanasie fundamentează termenul pe două texte biblice extrem de importante:

„*Eu și Tatăl una suntem*” (In. 10,30) și „*Toate pe care le are Tatăl ale mele sunt*” (In. 16,15), subliniind identitatea ființială a celor doi și imposibilitatea oricărei creșteri sau perfecționări a Fiului în raport cu Tatăl, păstrându-se atât distincția cât și identitatea ontologică a Fiului cu Tatăl. „Prin acest termen compus, afirma părintele Stăniloae, sfântul Atanasie a pus capăt pentru totdeauna încercărilor gnostice de panteizare a creștinismului și de renunțare la eternitatea persoanei umane, deși s-a folosit și el de un termen al filosofiei elene

¹⁰ N. Dumitrașcu, *Hristologia Sfântului Atanasie cel Mare în contextul controverselor ariene și post ariene*, Cluj, 1999, p. 65-74.

¹¹ Sfântul Atanasie, *Despre sinoade*, XLV, în vol. PSB 15, trad. de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, ed. IBMBOR, p. 160-161.

pentru clarificarea creștină a relației dintre Persoanele Sfintei Treimi”¹² marele lui merit fiind distincția ontologică între Dumnezeu și creație, operându-se de acum înainte în literatura patristică cu doi termeni fundamentali: **teologia** (care privește viața intratrinitară și relațiile interpersonale ale ipostasurilor treimice) și **iconomia** (care privește relațiile persoanelor treimice ad extra, cu creația).

Relatând discuțiile generate de introducerea lui „homoousios” în simbolul niceean, Eusebiu al Cezareei a spus: „... tot așa și în ceea ce privește expresia că Fiul este deofință, rațiunea care cercetează înțelege că nu e deofință după felul trupurilor și nici prin asemănare cu viețuitoarele muritoare, nici prin împărțirea ființei sau despărțirea ei și nici prin vreo suferință sau prin prefacere sau înstrăinarea puterii Tatălui, căci ființa Tatălui nenăscut este străină de toate acestea; expresia „deofință cu Tatăl” poate să precizeze că Fiul lui Dumnezeu nu are nici o asemănare cu creaturile cele născute și că este într-o toată asemenea numai cu Tatăl, Care L-a născut și că nu este din vreun alt ipostas sau substanță, ci numai din Tatăl”.¹³

Termenul „**deofință**”, respins astăzi de unele cercuri teologice protestante pe motiv că ar aduce o precizare prea exactă despre Dumnezeu (lucru cerut de altfel încă de atunci de arieni și semiarieni), nu a fost folosit de părinți niceeni pentru a preciza ce este Dumnezeu în ființa Sa (lucru imposibil de altfel care ține de un apofatism insondabil și indefinibil) ci pentru a preciza unitatea și egalitatea ontologică a Fiului cu Tatăl, menținând în același timp distincția lor personală.¹⁴

¹² Ibidem, vezi studiul introductiv al părintelui Stăniloae, p. 5-6.

¹³ Teodoret de Cyr, Scrisoarea episcopului Eusebiu al Cezareei Palestinei, despre credința formulată la sinodul de la Niceea... în vol. *PSB 44*, trad. de V. Sibiescu, ed. IBMBOR, Buc. 1995, p. 54. Vezi și O. Bardenhewer, *Geschichte der atikirchlichen Literatur*, III Band, Herder Freiburg i. Breisgau, 1923, p. 78 : „... ființa divină nu admite o despărțire sau împărțire; nu e vorba de o a doua ousie care ar fi cu totul egală cu prima și ar primi toate proprietățile celei dintâi. O astfel de ființă ar fi străină – heterousia, căci nu e vorba de egalitate ființială între Tatăl și Fiul, ci de o unitate ființială, cu toată deosebirea personală...nu există doi dumnezei, ci o unică dumnezeire care e în posesia Tatălui și la fel de nemișorată și în posesia Fiului”. De asemenea, A. Tuilier, *Les sens du term „homoousios” dans le vocabulaire theologique d’Arius et de l’Ecole d’Antioche*, în *Studia Patristica* III (1961), p. 421-430.

¹⁴ Ființa nu înlătură caracterul apofatic al lui Dumnezeu, căci ea înseamnă existența supra existență a lui Dumnezeu, ce stă la baza oricărei existențe create. E existența căreia nici nu i se potrivește acest nume, dat de noi existenței create, căci Dumnezeu este mai degrabă Cel ce „nu este” în sensul existenței cunoscute de noi, cum zice Dionisie Areopagitul.

O mare parte din episcopii arieni s-au grupat în jurul semiarianului Eusebiu de Nicomidia (prieten al lui Arie), Teognis de Niceea și Maris de Calcedon care au propus termenul „*homoiousios*”, (asemănător după ființă), care menținea erezia ariană într-o formă camuflată, dar el a fost respins de părinții sinodali.

Deși termenul „*homoousios*” a fost adoptat de sinod și simbolul niceean a fost difuzat și receptat de toate bisericile imperiului, totuși disputele pe marginea lui n-au încetat. Deja în zorii anului 326, după rechemarea lui Eusebiu de Nicomidia din exil de către același împărat Constantin influențat de sora sa Constantia, împărat care cu un an în urmă proclamase biruința ortodoxiei niceene, arienii și semiarieni au dobândit în imperiu o poziție deosebit de puternică, prin sinoadele de Antiohia și de la Constantinopol din 330, prin care au depus episcopii ortodocși Marcel al Ancyrei și Eustatiu al Antiohiei, apărători ai crezului niceean și au început campania de denigrare împotriva marelui Atanasie¹⁵. Prin urmare, acesta a fost trimis din ordinul împăratului Constantin care, l-a numit „*un obraznic, un orgolios și un om al discordiei*”¹⁶ în primul exil din cele cinci la Treveri în 336, în urma unor acuzații false prezentate în sinoadele de la Tyr și Ierusalim din 335. După moartea neașteptată de rapidă a împăratului (care se pare că a fost otrăvit de frații săi vitregi) în 337, împăratul Constantin al II-lea a permis întoarcerea sfântului Atanasie din exil, dar pentru puțin timp, căci în martie 339, „datorită „*prietenilor*” săi arieni printre care și doi episcopi ilirieni Valens de Mursa și Ursaciu de Singidunum (Belgradul de azi) ia din nou drumul exilului. Sinodul de la Sardica¹⁷ (Sofia de azi) din 343 l-a reabilitat pe Atanasie și credința niceeană fiind cel mai important sinod după 325, dar din nefericire disputele ariene au continuat și erezia a supraviețuit prin formulele de credință semiariene de la Sirmium din 348, 351, 357, 358 și prin formula omiană confirmată de sinoadele de la Rimini și Seleucia din anul 360.¹⁸ Decapitarea arianismului însa n-a întârziat să apară

¹⁵ Pr. Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului*, vol. II, ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000, p. 29-33.

¹⁶ Sozomen, *Histoire ecclesiastique*, în „Sources chretiennes”, deuxieme tome, p. 31, în ed. lui B. Grillet et G. Sabbah, Edition du Cerf, Paris, 1996.

¹⁷ I. Rămureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343*, în S.T. nr. 3-4 / 1962, p.146-182. Vezi și N. Chifăr, *op. cit.* p. 34-36.

¹⁸ N. Chifăr, *Istoria...*, p. 38-44. Vezi și I. Rămureanu, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 și 358*, în S.T. nr. 5-6 / 1963, p. 266-313.

și a avut loc în 378 prin a cincea mărturisire de credință de la Sirmium, pur ortodoxă, care folosește din nou expresia „*homoousios*” și întărește credința de la Niceea: „*Noi înțelegem că una și aceeași este ființa Tatălui și a Fiului și a Sfântului duh, în trei persoane, adică în trei ipostasuri desăvârșite; mărturisim după simbolul de la Niceea că Fiul cel deoființă cu Dumnezeu, S-a întrupat din sfânta Fecioara Maria, a trăit printre oameni și a împlinit pentru noi toată iconomia, prin nașterea, patimile, învierea și înălțarea lui la ceruri; și iarăși va veni, dăruindu-ne dumnezeiasca Sa asemănare, fiind Dumnezeu purtător de trup și om purtător de Dumnezeu*”.¹⁹ După 60 de ani de dispute teologice determinate de erezia eruditului preot Arie, ortodoxia proclamată la sinodul I ecumenic de la Niceea a triumfat.

Dacă simbolul de credință niceean era un răspuns și o soluționare a disputelor ariene, apariția noilor erezii pnevmatomahe și apolinariste au determinat pe împăratul Teodosie cel Mare, care a promulgat în februarie 380 un edict decisiv pentru susținerea ortodoxiei niceene, să convoace al doilea sinod ecumenic la Constantinopol în 381 sub președinția sfântului Grigorie de Nazianz, episcopul Constantinopolului.²⁰ Înainte de a se pronunța asupra ereziilor care relativizau poziția Sfântului Duh în raport cu Tatăl și cu Fiul, fiind trecut în rândul creaturilor, sinodalii au analizat situația canonică a sfântului Grigorie de Nazianz, contestat de episcopii egipteni ca fiind episcop al Constantinopolului. Descriind atmosfera agitată în care au început lucrările sinodale și marcat profund de intrigile, vicleniile și invidia unor colegi episcopi pe care nu se sfiște să-i numească „*neguțători (traficanți) de Hristos*”²¹, sfântul Grigorie remarca plin de amărăciune: „*Episcopii strigau din toate părțile, ca niște gaițe strânse la un loc, se auzeau vociferările celor mai tineri, era un uragan care sufla aprinderea spiritelor, fierbeau în dezordine sau săreau deodată cu toții ca viespile drept în față, cărora nimeni dintre cei desăvârșiți în respectul față de Dumnezeu și de vrednicia episcopală n-ar fi*

¹⁹ Cf. Teodoret de Cyr, *Istoria...*, p. 58.

²⁰ I. Rămureanu, *Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol 381*, în S.T. nr. 5-6 / 1969, p. 327-386. Vezi și I. Rămureanu, *Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol 381 – 1600 de ani de la întrunirea lui*, în „Ortodoxia”, nr. 3 / 1981, p. 285-336.

²¹ J. Bernardi, Grigorie din Nazianz. *Teologul și epoca sa*, trad. de Cristian Pop, cu o selecție a poemelor autobiografice în trad. diac. Ioan I. Ică jr., poemul „Despre viața sa”, ed. Deisis, Sibiu 2002, p. 170.

consimțit să le răspundă".²² În acest context neprietenos în care bătea vântul aspru și rece al perfidiei și duplicității, dornic de liniște și de contemplație dumnezeiască, dar ușor dezamăgit de faptul că sinodalii nu au mai folosit în dezbaterile dogmatice expresia „*deofință*” pentru a stabili dumnezeirea și relația ontologică a Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul²³, teologul Treimii demisionează din scaunul episcopal și din funcția de președinte al sinodului, retrăgându-se la Arianz unde și-a adăpat până la moarte sufletul de pacea și bucuria dumnezeiască a contemplației, exprimate în impresionantele sale poeme teologice.

După alegerea unui alt președinte, sinodalii au definitivat dezbaterile teologice, sintetizându-le în cinci articole de credință despre omousianitatea și egalitatea de cinstire a Duhului cu Tatăl și cu Fiul, evitând însă folosirea expresiei „*homoousios*” și înlocuind-o cu „*homotimonul*” (de aceeași cinstire) sfântului Vasile cel Mare.²⁴

Lucrările sinodului s-au încheiat la 9 iulie 381, părinții sinodali adresând împăratului Teodosie o scrisoare prin care îl informau asupra deciziilor dogmatice ale sinodului.

Din nefericire actele sinodului s-au pierdut, dar horosul de credință sau definiția dogmatică a fost rezumată în Scrisoarea sinodului de la Constantinopol din 382 trimisă papei Damasus și episcopatului apusean.²⁵

În comparație cu simbolul niceean, simbolul constantinopolitan din iulie 381 prezintă patru omisiuni dintre care cea mai importantă este formula: „*adică din ființa Tatălui*”, scoasă din crez pentru faptul că după 325 a fost interpretată în sens arian și sabelian. Corecturile și îndreptările dogmatice pe care sinodalii le-au făcut simbolului niceean au fost determinate de experiența părinților apărători ai ortodoxiei niceene în confruntare cu interpretările ariene

²² *Ibidem*, p. 169.

²³ *Ibidem*, p. 172-177. Vezi și A. Ritter, *Zum homoousios von Nizaa und Konstantinopel. Kritische Nachlese zu einigen neueren Diskussionen*, în vol. *Kerygma und Logos. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum*, Goettingue, 1979, p. 417-420.

²⁴ A. de Halleux, *La reception...*, p. 40. De asemenea, H. Dorrie, *De Spiritu Sancto. Der Beitrag des Basilius zum Abschluss des trinitarischen Dogmas*, Gottingue, 1956, p. 35-42.

²⁵ Teodoret de Cyr, *Istoria bisericească*, V, 9, 10-13, apud. N. Chifâr, *Istoria...*, p. 60-61.

și semiariene posteroare sinodului I ecumenic, cât și de necesitatea combaterii noilor erezii.²⁶

Astfel cele cinci adaosuri care întregesc articolele de credință niceene sunt:

1. „*făcătorul cerului și al pământului*” – formulă adoptată împotriva ereziei marcioniților și a maniheilor care negau că Dumnezeu, Spirit suprem și absolut, poate fi creatorul lumii materiale, deoarece, în atingere cu materia, El s-ar întina, materia fiind rea în sine și sediul răului, după concepția lor;

2. „*mai înainte de toți veci*”, contra ereziei lui Marcel de Ancira și Fotin de Sirmium, care afirma că Iisus Hristos există numai de la nașterea Sa din Fecioara Maria;

3. „*a coborât din cer și de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria*”, formulă care evidențiază actul întrupării contra ereziei lui Apolinarie, care învăța că trupul lui Hristos provine numai din cer;

4. „*S-a răstignit pentru noi în timpul lui Ponțiu Pilat și a pățimit și s-a îngropat*”, formulă care accentuează natura omenească a Mântuitorului în scopul combaterii ereziei apolinariste;

5. „*șade de-a dreapta Tatălui, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit*”, formulă care scoate în evidență veșnicia Mântuitorului Iisus Hristos ca Dumnezeu-Om și în același timp starea de slavă la care a fost ridicată natura Sa omenească²⁷ pentru a combate erezia lui Fotin de Sirmium.

Analizând aceste adaosuri introduse în simbolul niceean, putem observa că ele nu știrbesc autoritatea acestuia și nu modifică cu nimic esențialul articolelor de credință niceene, ci le lămuresc și le întregesc.

Totuși paternitatea și autenticitatea simbolului niceo-constantinopolitan au fost puse la îndoială de unii teologi romano-catolici și protestanți, care consideră că „acest crez nu este nici ecumenic, nici constantinopolitan,

²⁶ A. Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Vandenhoeck-Ruprecht in Gottingen, 1965, p. 157. Vezi și I. Rămureanu, *Sinodul al II-lea ecumenic...*, p. 366-367 și N. Chifăr, *Istoria creștinismului*, p. 63.

²⁷ D. Stăniloae, *Sinodul II ecumenic și simbolul niceo-constantinopolitan*, în rev. *Ortodoxia* XXXIII, nr. 3 / 1981, p. 367-368. Idem, *Noțiunea dogmei*, în rev. S.T. nr. 9-10 / 1964, p. 551-555.

ci oriental”.²⁸ Nedorind să intrăm în acest labirint stufos de opinii, ipoteze și teorii exprimate despre simbolul de credință (căci spațiul nu ne permite acest lucru), pentru lămurirea și stabilirea originii, paternității și autenticității crezului istoricii eclesiastici²⁹ au dovedit în mod indubitabil că simbolul nostru de credință este opera părinților de la Niceea și Constantinopol.

Simbolul de credință niceo-constantinopolitan este cel mai prețios tezaur de credință pe care l-a transmis vechea Biserică ecumenică nedespărțită, întrucât el cuprinde, într-o expunere succintă, precisă și substanțială toate adevărurile fundamentale ale Revelației dumnezeiești, toate punctele principale ale teologiei creștine: Treime, creație, mântuire.

Simbolul de credință, care cuprinde implicit toate hotărârile ulterioare ale sinoadelor ecumenice, a înlocuit toate mărturisirile de credință ale Bisericilor locale, devenind simbolul de credință al Bisericii ecumenice. Întreaga istorie a dezvoltărilor El a fost introdus în rânduliala Sfintei Liturghii mai întâi la Antiohia de patriarhul monofizit Petru Gnafevs în anul 471, iar în anul 567, împăratul Iustin al II-lea a înlocuit printr-un edict simbolul niceean cu simbolul constantinopolitan, valabil până astăzi în toate Bisericile Ortodoxe³⁰, crezul fiind rostit nu numai la Sfânta Liturghie, ci și la alte servicii religioase.

²⁸ A. von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, funfte Auflage, Band II, Tubingen, 1931, p.276 și idem, *Konstantinopolitanisches Symbol*, în *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, dritte Auflage, Band IV, Leipzig, 1902, p15-16.

²⁹ A.M.Ritter, *Noch einmal: Was hat das Nicaenoconstantinopolitanum mit dem Konzil von Constantinopel zu tun?*, în *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire părintelui profesor academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 ani*, ed. Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993, p. 508-521; Idem, *Das Konzil von Konstantinopel...*, p.157 Andre de Halleux, *La reception du symbole oecumenique, de Nicee a Chalcedoine*, în vol. *Palamisme et oecumenisme*, Presses Universitaires de Louvain, 1990, p.25-68. Vezi mai ales critica făcută lui Harnack și demontarea paternității epifaniene a crezului constantinopolitan la B. Weischer, *Die ursprüngliche Form des ersten Glaubenssymbol im Ankyrotos des Epiphanius von Salamis. Ein Beitrag zur Diskussion um die Entstehung des konstantinopolischen Glaubenssymbol im Lichte neuester athiopischer Forschungen*, în vol. *Theologie und Philosophie*, 1978, p. 407-414: „Mult timp s-a crezut că (simbolul) constantinopolitan ar fi anterior cu mulți ani conciliului al cărui nume îl poartă (cel de la Constantinopol – n.n.), fiindcă el se găsește deja citat în Ancoratus al lui Epifanie al Salaminei; dar ediția critică recentă a versiunii etiopiene a acestei scrieri tocmai a confirmat indubitabil că acesta (simbolul) este în realitate simbolul niceean pe care îl cita și comenta ediția sa greacă neinterpolată”.

³⁰ Pr. prof. dr. A. Jivi, *Valoarea ecumenică a Simbolului niceo-constantinopolitan*, în vol. „Studii de istorie bisericească”, ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu 2001, p. 67-68.

Astăzi, simbolul niceo-constantinopolitan este singurul simbol de credință întrebuințat în Liturgia Bisericii Ortodoxe, precum și în Liturgiile celor mai multe din Bisericile vechi orientale, la unele din acestea cu mici modificări³¹; de asemenea, formulările dogmatice pe care sfinții Părinți le-au elaborat la cele două sinoade ecumenice au fost introduse în formule liturgice și cultice: ecfonisele din cadrul sfintei Liturghii sunt adevărate definiții dogmatice ilustrative ale omousianității celor trei Persoane treimice, dar și mai elocvente sunt compozițiile liturgice de la vecernia din duminica a șaptea după Paști: „*Din pânțele mai înainte de luceafăr Te-ai născut, din Tată fără de mamă, înainte de veci; dacă Arie Te-a socotit pe Tine zidire, iar nu Dumnezeu, amestecându-te cu îndrăzneală cu făpturile, pe Tine, Făcătorule, el și-a agonisit ca un nebun văpaia focului veșnic; dar sinodul cel din Niceea Fiu al lui Dumnezeu Te-a propovăduit pe Tine, Doamne, împreună cu Tatăl și cu Duhul pe scaun șezător*”.³²

Astfel, simbolul niceo-constantinopolitan rămâne un adevărat rezumat al istoriei lumii și omului de la creație și până la realizarea Împărăției lui Dumnezeu, al istorie prezenței lui Dumnezeu în viața lumii: el reprezintă un schelet al Scripturii și al Tradiției apostolice, care-și dobândește valoarea autentică ecumenică în ambianța întregii Tradiții apostolice, într-o continuitate cu toate hotărârile sinoadelor ecumenice și cu întreaga viață a Bisericii.³³

³¹ Pr. prof. Ene Braniște, *Cultul Bisericilor creștine vechi din Orient. Liturgiile riturilor orientale*, în rev. „Ortodoxia”, nr. 1 / 1965, p. 93, 95-96.

³² A se vedea textele din slujba vecerniei din Duminica a șaptea după Paști, *Penticostar*, ediția a cincea, București, 1953, p. 307.

³³ Pr. prof. dr. Aurel Jivi, *Valoarea ecumenică a simbolului niceo-constantinopolitan*, în vol. *Studii de istorie bisericească*, ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2001, p.70-71.

ACTUALITATEA TRATATULUI „DESPRE SFÂNTUL DUH” AL SFÂNTULUI VASILE CEL MARE PENTRU SINODUL II ECUMENIC

Pr. Lect. Dr. Breda Nicu

I. Introducere (cadru istoric)

Primul sinod ecumenic de la Niceea din anul 325 s-a întrunit pentru a condamna erezia lui Arie, cu privire la Fiul, cea de-a doua persoană a Sfintei Treimi. Problema Sfântului Duh nu se pusese încă, fapt pentru care Sinodul a formulat credința în Sfântul Duh fără nici o precizare. Formula dată de Sinod în această privință este... kai eis to Aghion Pnevma (καὶ εἰς τὸ Ἅγιον πνεῦμα). Precizările aveau să se facă la cel de-al doilea Sinod ecumenic din anul 381 de la Constantinopol, în vremea combaterii ereziei pnevmatomah sau a luptei împotriva Duhului. Aceasta erezie însă nu era străină de învățătura lui Arie. El afirma că numai Tatăl este ființă fără de început și cu totul transcendentă, iar tot ceea ce există în afara lui este creatură, cu fire aparte de firea Sa. Cu toate că Arie poate fi considerat un pnevmatomah, totuși el nu pune în dezbatere problema legată de cea de-a treia persoană a Sfintei Treimi, ci acest lucru îl vom discuta mai târziu adepții săi,¹ mai exact arienii moderați numiți și omiousieni aparținători lui Eustatiu de Sevasta.² Dacă aceștia nu afirmau ca Arie că Fiul este o creatură, ei spuneau că Fiul este o ființă superioară cu o natură asemănătoare celei a Tatălui. În ceea ce privește persoana Sfântului Duh ei susțineau împreună cu anomeii că este o creatură, un duh slujitor asemenea îngerilor.

---

¹ Este cunoscut faptul că arienii s-au împărțit în trei grupări: arienii riguroși sau anomeii care negau dumnezeirea Logosului; arienii moderați care acceptau că Logosul este Dumnezeu, având o esență asemenea cu Tatăl, fiind cunoscuți de omiousieni, arienii propriu-ziși care afirmau că Logosul este asemenea cu Tatăl, dar nu spuneau în ce constă această asemănare și respingeau atât termenul omousios cât și omiousios.

² Această erezie ia amploare începând cu anul 359-360.

Pnevmatomahii nu aveau o învățătură despre Sfântul Duh bine conturată, iar toată argumentarea lor urmărea să demonstreze că Duhul Sfânt este o creatură care ocupă o poziție intermediară între Dumnezeu și creaturi, și care nu poate fi adorată ca Dumnezeu pentru că nu este egal și consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul. O formulare scurtă a doctrinei lor nu poate exprima prin afirmația episcopului pnevmatomah amintit în rândurile de mai sus. Eustatiu de Sevasta care zice : „Eu n-aș cuteza să afirm despre Duhul Sfânt nici că este Dumnezeu, nici să-l socotesc o creatură”.³ Inițiatorul ereziei pnevmatomahe a fost considerat episcopul arian Macedonie al Constantinopolului (342-346; 351-360) depus din scaunul episcopal după 360. După numele lui, pnevmatomahii au fost numiți macedonieni, iar mai apoi maratonieni după numele diaconului Maratoniu depus de la Sinodul de la Constantinopol din anul 360, împreună cu Eustatiu al Sevastei.

Prima mențiune despre erezia pnevmatomahă s-a făcut la Sinodul de la Sirmium din anul 358, care prin anatemele 19, 21 și 23 condamnă pe cei care nu-l recunosc pe Sfântul Duh ca a treia persoană a Sfintei Treimi, egal și consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul. Împotriva ereziei pnevmatomahilor, care nu era altceva decât o extindere a arianismului la a treia persoană a Sfintei Treimi, s-au ridicat Sfinții Părinți din două jumătăți a secolului IV. Amintim între aceștia pe Sf. Atanasie cel Mare (+373), Sf. Epifaniu al Salaminei (+403), Sf. Grigorie de Nazianz (390), Sf. Grigorie de Nyssa (+394), Didim cel Orb (+398), Sf. Ambrozie al Mediolanului (+397) sau Sf. Niceta de Remesiana (366-414). Toți acești autori atât din Răsărit cât și din Apus și-au adus o contribuție deosebită în condamnarea de către Biserică a ereziei pnevmatomahe.

Un loc central în această dispută îl deține Sf. Vasile cel Mare (+379), arhiepiscopul Cezareii Capadociei care aduce o învățătură clară privitoare la Sf. Duh rămânând astfel normativ prin scrierile sale în această privință pentru orosul Sinodului ecumenic de la Constantinopol din anul 381. Chiar dacă el trecea la cele veșnice în anul 379, opera sa și memoria sa vie vor fi amintite la acest Sinod. Tratatul despre Sfântul Duh al Sfântului Vasile cel Mare și lucrarea sa „Contra lui Eunomiu” sunt normative în ceea ce privește dreapta învățătură despre Sfântul Duh.

³ Socrat, *Istoria bisericească*, II, 45, apud. Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului*, vol. I, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2007, p. 156-157.

II. Contextul apariției lucrării „Despre Sfântul Duh”

Momentul culminant al izbucnirii ereziei pnevmatomahe a fost cauzat de ruperea comuniunii dintre Sf. Vasile și episcopul eretic Eustatiu al Sebestei. Sf. Vasile aflase că Eustatiu proferează o erezie, dar din cauză ca vedea în el pe organizatorul vieții monahale din Asia Mică și mai ales că voia pentru orice preț să evite dezbinările din Biserică, a menținut mult timp bunele legături cu acesta. El a redactat o epistolă⁴ în care apăra divinitatea Sfântului Duh, căreia dorind să-i dea autoritatea unei mărturisiri de credință, cerea să fie aprobată cu pecețile lor de episcopii din Asia Mică. Eustatiu a fost printre primii care au semnat epistola, însă mai târziu avea să pună pe seama Sf. Vasile cel Mare o scrisoare către Apolinarie pentru a-i umbri reputația. Di acel moment Sf. Vasile a înțeles că Eustatiu nu îi este prieten, cu dușman și căpetenie a ereziei pnevmatomahe. Într-o epistolă a sa Sf. Vasile face referire la acest aspect arătând că Eustatiu prin erezia susținută a provocat o „mare supărare” în Biserică.⁵ În anul 376 Sf. Vasile îi reproșează acestuia faptul de a fi naufragiat de la dreapta credință.⁶

Atitudinea blândă însă arătată de Sfântul Vasile înainte de ruperea comuniunii a fost greșit interpretată atât de Eustatiu cât și de ortodocșii riguroși. Eustatiu s-a arătat mai stăruitor în greșeală, eșuând în cele din urmă ca eretic, iar ortodocșii au crezut că Sfântul Vasile șovăie în legătură cu persoana Sfântului Duh.

Având în vedere situația creată, Sfântul Vasile a considerat că este necesar să răspundă într-o mare măsură acuzațiilor ce i se aduceau. Ocazia i s-a dat la 7 septembrie 374. În această zi înconjurat de credincioșii din Cezareea și de episcopii din toate părțile provinciei a serbat amintirea Sfântului Evpsihi, Sf. Vasile a avut ca invitat și pe Amfilohiu, episcopul de Iconiu. S-a dus mai întâi slavă Sfintei Treimi printr-o doxologie de formă tradițională „Slavă Tatălui prin Fiul în Sfântul Duh”, iar după citirea psalmilor a urmat o nouă formulă de mărire a Sfintei Treimi, cântată de episcop cu tot poporul: „Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh.”⁷ La sfârșitul rugăciunii unii din cei prezenți au acuzat pe Sf. Vasile că introduce inovații în învățătura și cultul Bisericii, deoarece pune aceeași treaptă pe Duhul Sfânt cu Tatăl și Fiul. În contextul

⁴ Este vorba de Epistola 125 a Sfântului Vasile cel Mare P.G. 32, 545.

⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 263*, 3, P.G. 32, 980 B.

⁶ Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 244*, P.G. 32, 921 B.

⁷ Sf. Vasile cel Mare, *Tratatul despre Sfântul Duh*, I, 3, III, 30, P.G. 32, 72.C.

dat Amfilohiu a cerut Sfântului Vasile să alcătuiască o lucrare în care să explice sensul prepozițiilor de care se servește pentru slăvirea Sfintei Treimi. Profitând de această ocazie, sub pretext că-și justifică doxologia, el va scrie o monumentală lucrare în care tratează pe larg despre a treia persoană a Sfintei Treimi născându-se astfel *Tratatul despre Sfântul Duh*.⁸

III. *Tratatul Despre Sfântul Duh*

Începută în anul 374 lucrarea este terminată în anul următor. Într-o scrisoare adresată episcopului Amfilohiu la sfârșitul anului 375, Sf. Vasile îl informează pe acesta că lucrarea pe care i-a sugerat-o este deja finalizată.⁹

Lucrarea cuprinde un număr de 30 capitole și poate fi împărțită în trei părți:

În prima parte (cap.2-5) expune și combate sofismul ereticului Aetius, după care lucrurile deosebite după fire sunt în mod necesar deosebit enumerate în vorbire. După acest gânditor, faptul că Sf. Pavel afirmă adeseori că „toate vin de la Tatăl, prin Fiul, în Sfântul Duh” (I Corinteni 8,6) folosind expresii diferite pentru Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, ar arăta în același timp deosebirea de natură și inegalitatea ce există între persoanele Sfintei Treimi. Sf. Vasile demonstrează mai întâi că acest mod de gândire este preluat din cugetarea laică¹⁰, că este necunoscut Sfintei Scripturi¹¹, că Sfânta Scriptură folosește fără deosebire prepozițiile εκ=din, δια=prin și εν=în când vorbește despre Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.¹²

În partea a II-a (cap. 6-8) tratează despre Fiul, reafirmând egalitatea lui cu Tatăl¹³ stabilită la Sinodul I ecumenic apoi demonstrează cu texte scripturistice¹⁴ că prepozițiile folosite într-un anumit context pentru a exprima lucrarea Tatălui sunt folosite în alt context pentru Fiul și invers.

Partea a III-a (cap. 9-29) este partea cea mai mare din lucrare și expune pe baza celor afirmate în Sfânta Scriptură și de Sfinții Părinți învățătura corectă despre Sfântul Duh și combate afirmațiile celor ce-i negau divinitatea.

⁸ Lucrarea intitulată „*Despre Sfântul Duh*” este cuprinsă în P.G. t.32, col. 62-218.

⁹ Vezi Sf. Vasile, Epistola 231, 354 d, P.G. 32, 861 C.

¹⁰ acest lucru îl argumentează în capitolul 3 din lucrare.

¹¹ A se vedea în capitolul 4.

¹² În capitolul 5.

¹³ Capitolul 6.

¹⁴ Capitolele 7-8.

Tratatul despre Sfântul Duh așa după cum arăta Părintele Georges Florovsky, „a fost unul ocazional scris în focul și înfierbântarea unei lupte desperate care se adresa unei situații istorice specifice. Sf. Vasile era interesat de principiile și metodele investigației teologice. În tratatul său, Sf. Vasile susținea un punct de vedere particular, punct crucial al unei doctrine sănătoase, homotimia Duhului Sfânt”.¹⁵

IV. Învățătura despre Sfântul Duh la Sf. Vasile cel Mare

În contextul tensionat amintit Sf. Vasile reușește să sistematizeze în Tratatul despre Sfântul Duh, dar și în lucrarea *Contra lui Eunomiu*, un concept clar și foarte bine argumentat cu privire la a treia persoană a Sfintei Treimi în dorința de a da posteriorității o învățătură din care reiese în mod inevitabil dumnezeirea Duhului Sfânt.

În tratatul amintit Sf. Vasile pornește argumentarea sa în care mărturisește dumnezeirea, egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor Sfintei Treimi. Pentru a nu redeschide discuțiile legate de adaptarea termenului nicean *omousios* Sf. Vasile a evitat să-l folosească cu referire la persoana Sfântului Duh și a preferat termenul *omotimos*=de aceeași cinste, considerând că dacă se învață despre aceeași adorare adusă și Duhului Sfânt ca și Tatălui și Fiului, ne mărturisește implicit dumnezeirea și deoființimea Lui cu Tatăl și cu Fiul. Argumentul său principal era cel privitor la mărturia liturgică, doxologia unie tipologii definite (cu Duhul), care din câte demonstra, era larg folosită în Biserici. Menționăm că această expresie nu se găsea în Scriptură, fiind atestată doar de Tradiție.

Oponenții săi însă nu admiteau nici un fel de autoritate, decât cea a Scripturii. Tocmai în această situație Sf. Vasile s-a străduit să dovedească legitimitatea apelului la Tradiție. El voia să arate că *omotimia* Duhului, adică divinitatea Sa, a fost întotdeauna crezută de Biserică și era o parte din trăirea baptilmată a credinței.

Părintele Benoit Pruche a observa în această privință că pentru Sf. Vasile cel Mare *omotimos* este echivalent cu *omousios*.¹⁶

¹⁵ Pr. Georges Florovsky, *Biblie, Biserică, Tradiție*, traducere și prefață de Radu Teodorescu, Editura Reîntregirea, Alba Iulia.

¹⁶ Pr. Benoit Pruche, *introducerea la ediția tratatului De spiritu sancto* din Sources Chretiennes, Paris, 1945, p. 28.

Pornind de la acest criteriu Sf. Vasile aduce argumente necesare privitoare la divinitatea Duhului Sfânt.

Principiu a tot ceea ce există inclusiv a Fiului și a Sfântului Duh este Dumnezeu Tatăl. Tatăl este nenăscut, Fiul este născut, iar Sfântul Duh este purces din Tatăl.¹⁷ Dacă nașterea Fiului nu poate fi concepută de firea omenească, cu atât mai mult nu poate fi concepută purcederea, care nu are analogie în cele pământești. O imagine, dar și aceea destul de imperfectă a purcederii consideră Sf. Vasile că este modul în care iese din trup suflul gurii. Dar ține să completeze că „gura nu trebuie înțeleasă ca mädular al lui Dumnezeu, nici Duhul ca o suflare ce se risipește, ci gura trebuie înțeleasă într-un chip vrednic de Dumnezeu și Duhul ca o ființă vie, dätătoare de Sfințenie. În felul acesta este exprimată comuniunea cu celelalte persoane și se păstrează insondabil modul provenienței sale.¹⁸

Natura simplă, neperceptibilă cu simțurile trupului Duhului Sfânt este cunoscut după lucrările sale și cum sfera de activitate a Duhului este nelimitată, variate sunt și energiile Lui. Lucrarea Lui începe înainte de crearea lumii sensibile și poartă pecetea desävrșirii. El desävrșește opera Tatălui și a Fiului. Reiese cu prisosință ideea scripturistică în baza căreia Duhul nu este o creatură, ci Creator. Preoților Bisericii din Tars, pentru a distinge pe credincioșii cu care vin în comuniune, Sf. Vasile le dă un criteriu elementar: „Aceștia să nu afirme că Duhul este o creatură și să refuze a fi în comuniune cu cei care susțin aceasta.”¹⁹ De asemenea în mărturisirea de credință semnată și de Eustatiu, Sf. Vasile revine la această idee însoțită de noi precizări: „Se cade să fie anatema cei ce zic că Sfântul Duh este o creatură, și nu numai aceștia, ci și cei care gândesc așa, cei care nu mărturisesc că El este sfânt prin natură, cum prin natură este sfânt Tatăl și Fiul, cei care Îl îndepărtează de natura divină și fericită”.²⁰ (Epistola 125)

¹⁷ Dacă privim opera vasiliană observăm că nicăieri Sf. Vasile nu afirmă purcederea Sf. Duh și de la Fiul. De aceeași părere este și teologul Adolf Harnack. Înșä teologul Schermann susține că Sf. Vasile afirmă purcederea Duhului Sfânt și de la Fiul, lucru susținut și de Bardenhewer. Dar K. Holl analizând textele invocate de Schermann este de părere căp Sf. Vasile nu susține Duhul Sfânt purcede și de la Fiul.

¹⁸ Sf. Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, P.G. 32, c.152.

¹⁹ idem, *Epistola 113, 114*, P.G. 32, 525.s.u.

²⁰ idem, *Epistola 125*, P.G. 32, 549, A.B.

Sfântul Duh participă atât la crearea lumii văzute, cât și a lumii nevăzute, a îngerilor, care numai datorită harului său capătă o relativă desăvârșire chiar de la creație.²¹

Cu toate acestea deosebirea dintre El și duhurile slujitoare nu este de grad, ci de esență, este deosebirea dintre meșter și lucrarea mâinilor lui. De aici reies câteva particularități ale Sfântului Duh surprinse de Sf. Vasile în opera sa.

Astfel Sfântul Duh:

- viază în intimitatea dumnezeirii alături de Tatăl și Fiul.²²
- este egal cu Tatăl și cu Fiul, are aceleași însușiri între care se poate aminti faptul că este preexistent de toate creaturile.²³

- Duhul Sfânt este pretutindeni prezent : când auzi cuvântul „duh” să nu-ți închipui o ființă limitată, supusă schimbărilor și transformărilor sau întru totul asemenea creaturilor, ci îndreptându-ți mintea către cele superioare, este necesar să te gândești la o ființă spirituală cu putere infinită, a cărei existență nu se măsoară cu secole și cu anii”.²⁴

- Știința Duhului nu are limite.²⁵
- Lucrările lui transpiră desăvârșirea și poartă pecetea divinității.²⁶
- Sfântul Duh este dătătorul vieții; pronietorul sfințitorul și „lumina duhovnicească”²⁷ cea care se dă oricărei puteri spirituale pentru aflarea adevărului.

- Alături de Tatăl și Fiul, Sf. Duh este făuritorul mântuirii noastre.

Pe lângă aceste trăsături din care pe deplin reiese dumnezeirea Sf. Duh, Sf. Vasile în dorința de a contura mai profund acest adevăr aduce și alte mărturii

---

²¹ idem, *Despre Sfântul Duh*, 16, P.G. 32, 140.

²² *Ibidem*, 18 col. 152.

²³ În această privință Sf. Vasile afirmă: „Trimițându-și ucenicii la propovăduire, Mântuitorul le dă porunca de a boteza omenirea în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh (Matei 28,19). De aici rezultă că „numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duhni s-au dat în același chip. Relația în care se află Fiul față de Tatăl este aceeași cu relația Duhului față de Fiul. Iar dacă Duhul este pus pe același plan cu Fiul și Fiul pe același plan cu Tatăl este clar că și Duhul este pus pe același plan cu Tatăl, este clar că și Duhul este pus pe același plan cu Tatăl” (Despre Sfântul Duh, 17, P.G. 32, 148.

²⁴ *ibidem*, col. 168-169.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *ibidem*, 9 col. 108.

²⁷ *Ibidem*, 16, col. 136, *ibidem* 19, col. 156.

în acest scop. El arată că Sf. Duh este prezent la toate actele economiei divine, de dinaintea și după Întruparea Fiului la binecuvântările patriarhilor, la darea legii, la faptele minunate ale lui Iisus.²⁸ Sf. Duh readuce, alături de Fiul, din moarte la viață, redă omului libertatea, frumusețea chipului din el și-l face cetățean al cerului.²⁹

Duhul Sfânt va fi prezent și la judecata obștească, atunci când harul său se va da ca răsplată și coroană celor dreți.

În prezent Duhul Sfânt acționează în Biserică pentru împrăștierea lucrării mărturisitoare săvârșite de mântuitorul Iisus Hristos. Această împrăștiere se înțepe în momentul contactului cu apa botezului.

Atunci se realizează atât omorârea omului cel vechi, al păcatului, dar și renașterea acestuia prin harul Sfântului Duh.³⁰ Sfântul Duh se află întotdeauna în cei vrednici, dar fără să acționeze totdeauna, ci numai când este nevoie și pe măsura nevoii fiecăruia. Din comuniunea cu Duhul se realizează o transformare calitativă a sufletelor acestea nu sunt doar luminate, ci devin ele însele surse de lumină pentru cei ce le stau împrejur: „Si după cum se întâmplă cu corpurile strălucitoare și cu cele transparente, că atunci când o rază cade peste ele devin mai strălucitoare și altă strălucire pornește din ele, la fel se întâmplă și cu sufletele purtătoare și iluminate de Duhul, ele însele devin duhovnicești și răspândesc altora harul.”³¹ Mai mult această lucrare duhovnicească dă o altă perspectivă existenței căci „urmare a acestui fapt este prevederea celor viitoare, tâlcuirea tainelor. Cunoașterea celor ascunse, harismele, viața cerească, conviețuirea cu îngerii, bucuria fără margini, rămânerea permanentă în comuniune cu Dumnezeu.”³²

Rezumând concepția pnevmatologică a Sfântului Vasile cel Mare putem spune că Duhul Sfânt este Cel care veghează ordinea în univers, fiind prin

²⁸ „Cine neagă că acțiunile întreprinse de marele Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, izvorâte din bunătatea lui Dumnezeu, în vederea Mântuirii omului, s-au împlinit prin harul Duhului, Fie că vrei să cercetezi pe cele din trecut: binecuvântările patriarhilor, ajutorul dat prin lege tipurile, profețiile, bravurile în războaie, minunile dreptilor, fie că cercetezi dispozițiile referitoare la întruparea Domnului, toate au fost realizate prin Duhul... Apoi orice lucrare a Fiului se săvârșea în prezența Duhului...nu L-a părăsit nici după ce a înviat din morți” *ibidem*, 12 col. 117.

²⁹ *Ibidem*, 12 col. 117.

³⁰ *Ibidem*, 16 col. 142; 19 col. 157.

³¹ *Ibidem*, 9 col. 109; *ibidem*, 21 col. 164-165.

³² *Ibidem*, 9 col. 109.

excelență principiul ordinii morale și fără El este imposibil să cunoască cineva pe Dumnezeu. Ca atare credința în Tatăl și Fiul nu folosește la nimic, dacă lipsește credința în Duhul Sfânt. În același valoros tratat Sf. Vasile afirmă că cel ce nu crede în Duhul nu crede nici în Fiul, nu crede nici în Tatăl și aici face referire la textul Sfântului Apostol Pavel de la I Corinteni 12,3, unde se arată că nimeni nu poate să spună că Iisus este Domnul, decât în Duhul Sfânt.³³

Sfântul Vasile încheie argumentarea teologică a dumnezeirii Sfântului Duh într-o notă evidentă care definește ardoarea marelui Părinte capadocian în dovedirea faptului că a treia persoană a Sfintei Treimi este egală și consubstanțială cu Tatăl și Fiul: *„Așadar aceasta este concepția noastră despre Duhul, pe care ne-am format-o din măreția și valoarea lucrărilor sale, după însuși cuvintele Duhului... Acestea am avut de spus în legătură cu această temă. Dacă ți se pare că sunt de ajuns să punem aici capăt discuțiilor. Dacă ți se pare că lipsește ceva, n-am să mă supăr dacă te vei deda cu sârg cercetării și prin întrebări, fără duh de ceartă, vei completa ceea ce trebuie cunoscut. Dumnezeu va da, fie prin mine, fie prin alții, împlinirea celor ce lipsesc prin cunoașterea pe care o dă Duhul celor vrednici de darurile sale.”*³⁴

V. Sfântul Vasile cel Mare, normativ pentru învățarea Sinodului II ecumenic (Constantinopol 381)

Sfântul Vasile cel Mare trecea la Domnul la 1 ianuarie 379. Era cu doi ani înainte de ținerea celui de-al doilea Sinod ecumenic. Cu toate acestea învățătura sa despre Sfântul Duh ca și a altor Sfinți Părinți din vremea sa devine normativă pentru întreaga Biserică.

Cel care a făcut începutul sistematizării teologiei despre deoființimea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul a fost Sf. Atanasie cel Mare apoi au urmat Părinții capadocieni³⁵ în frunte cu Sf. Vasile cel Mare a cărui contribuție a avut un rol fundamental în această sistematizare.

Contribuțiile amintite privitoare la persoana Sfântului Duh au avut un rol hotărâtor în stabilirea pneumatologiei ortodoxe de către Părinții Sinodali

³³ Prin urmare există o singură cale a cunoașterii lui Dumnezeu „*apo enos Pnevmatos dia tou enos yion epi ton ena patera*” (*απο ενος πνευματος δια του ενος Υιου επι τον ενα Πατερα*), *ibidem*, 26, col. 185.

³⁴ *Ibidem*, 9, col 109; 30 col. 217.

³⁵ J.N.D. Kelly, *Early christian Doctrines*, New York, Evanston and London, Harper Ex Row Publishers, 1960, p. 256-258.

întruși al Constantinopol în anul 381. Aceștia având la bază teologia pnevmatologică a Părinților anteriori au elaborat învățătura de credință care rămâne bază existențială a teologiei ortodoxe.³⁶ Este cunoscut faptul că la acest Sinod este finalizat simbolul de credință niceo-constantinopolitan care în redactarea sa cuprinde dreapta învățătură a Bisericii. Cel de-al optulea articol din simbol face referirea la Sfântul Duh (având în vedere moștenirea teologică anterioară așa după cum s-a văzut în rândurile de mai sus. În acest articol se precizează despre Duhul Sfânt că este „Domnul de viață Făcătorul, care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit. Prezența Sa în Biserică se arată prin cuvintele „de viață Făcătorul” și „Cel ce a grăit prin proroci”³⁷, prin aceasta arătându-se că Biserica se află neconținut sub asistența sfințitoare și înnoitoare a Duhului Sfânt. Preluând teologia anterioară din punct de vedere triadologic și precizând sensul profund ortodox al acestei doctrine și cuprinzând articolele care se găseau în mărturisirile de credință de la Botez, Simbolul constantinopolitan a înlocuit la primirea Tainei Botezului, la Sfânta Liturghie și la celelalte practici ale cultului toate simbolurile locale³⁸, devenind Simbolul de credință al Bisericii ecumenice.

Recitarea regulată a Simbolului la Sfânta Liturghie a fost introdusă mai întâi la Antiohia de patriarhul monofizit Petru Gnafeus sau Fullo³⁹, după toată probabilitatea, în anul 471, în timpul împăratului bizantin Leon I (457-474).⁴⁰

Patriarhul Constantinopolului Timotei (512-518) a poruncit ca la fiecare slujbă să se rostească Simbolul de credință de la Niceea care mai înainte se rostea numai o dată pe an, în Vinerea patimilor, când catehumenii primeau

³⁶ A se vedea Aurel Jivi, *1600 de ani de la Sinodul II ecumenic. Valoare ecumenică a simbolului de credință niceo-constantinopolitan*, „Studii Teologice” seria a II-a, anul XXXIII(1981), nr. 7-10, p. 600-613; pr. prof. Ioan Rămureanu, *Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381): Învățătura despre Sfântul Duh și Biserică Simbolul Constantinopolitan*, „Studii Teologice”, Seria a II-a anul XXI (1969), nr. 5-6, p. 327-387.

³⁷ Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *art. cit.*, p. 374.

³⁸ *Ibidem*, p. 375.

³⁹ cf. Teodor Lectorul, *Istoria bisericească, II*, 48, P.G. LXXXVI I, 209A, apud prof. Ioan Rămureanu, *art. cit.*, p. 375.

⁴⁰ În această privință mai precizăm că introducerea rostirii simbolului a fost socotită de monofiziți ca o măsură contra hotărârii dogmatice a Sinodului al IV-lea ecumenic de la Calcedon din anul 451, pe care refuzau să o accepte, fără ca prin această introducere să poată fi servită cauza lor.

în vederea primirii botezului.⁴¹ Mai târziu în anul 567 simbolul niceean a fost înlocuit printr-un edict al împăratului bizantin Justin al II-lea (565-578) cu simbolul constantinopolitan.⁴² Acesta se rostește până azi la Sfânta Liturghie și în toate celelalte servicii religioase în toate Bisericile Ortodoxe ale Răsăritului.⁴³

Având firul primelor două sinoade ecumenice, simbolul de credință niceo-constantinopolitan a fost confirmat în continuare de către celelalte sinoade ecumenice fiind inclus în definițiile lor doctrinare.⁴⁴ Prin mesajul său acest simbol este numit ecumenic pentru faptul că este necunoscut de toate Bisericile, confesiunile și grupările creștine din lume în afară de unitarieni și socinieni dintre neoprotestanți, care nu admit doctrina despre Sfânt Treime, la fel ca antitrinitarii dinamici și modaliști din Biserica veche în secolul al III-lea. Pe baza articolelor sale de credință, care au păstrat în rezumat tot cuprinsul iconomiei și Revelației divine și adevărurile fundamentale ale credinței creștine se va putea realiza în viitor unirea Bisericilor și reface unitatea creștinismului așa cum a fost în vechea Biserică Ecumenică, una și nedespărțită.

VI. Concluzii

Am făcut toate aceste referiri finale tocmai cu scopul de a arată că simbolul de credință rostit astăzi în Biserică este rodul contribuțiilor teologice de până la Sinodul Ii ecumenic. Sfinții Părinți în număr de 150 care s-au întrunit la acest Sinod au avut în vedere precizările anterioare în privința dogmei trinitare fapt care a determinat recunoașterea acestei învățături de Biserică până astăzi. Pentru că am vorbit de Sfântul Vasile cel Mare putem arăta că a avut un rol determinant în ceea ce privește statornicirea unei pnevmatologii

⁴¹ cf. Petre Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, București, 1943, p. 79. Tot în această privință a mai se vedea și V. Mitrofanovici, *Liturghia Bisericii Ortodoxe*, 1929, p. 563.

⁴² Despre edictul împăratului Justin al II-lea a se vedea la Evagrie Scolasticul, *Istoria bisericească*, V, 4, P.G. LXXXVI col. 2793-2801. De asemenea despre această introducere a Simbolului Constantinopolitan la Sfânta Liturghie ne informează cronicarul apusean Ioannes Biclarensis (după anul 619) *Chronicon*, Ed. Th. Mommsen, Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi, XI, Cronica Minora, t.11, p. 211; vezi și la Johannes Michael Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, t. III, pars 2, Romae, 1932, p. 300.

⁴³ Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *art. cit.*, p. 375.

⁴⁴ Cf. pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Scriptură și Tradiție apostolică în Mântuirea Bisericii*, „Ortodoxia” anul (1980), nr. 2, p. 207.

ortodoxe în fața ereziei pnevmatomahe. În tratatul despre Sfântul Duh ca și în lucrarea *Contra lui Eunomiu*, la care mai adăugăm și unele epistole de ale sale, marele părinte capadocian devine un îndreptar de credință în hotărârile sinodale de după el, fapt care îi acordă o permanentă actualitate.⁴⁵ Chiar dacă fizic nu a participat la cel de-la doilea sinod ecumenic (381), pentru că trecuse la cele veșnice în 1 ianuarie 379, Sfântul Vasile rămâne prezent prin opera sa și memoria vie a sa la care au făcut apel părinții sinodali.

---

⁴⁵ Pe larg despre aceasta a se vedea ÎPS dr. Nicolae Corneanu, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, p. 117-120.

DUHUL SFÂNT... CARE DE LA TATĂL PURCEDE
– SAU DESPRE TAINA PURCEDERII
ÎN TEOLOGIA PRIMELOR OPT VEACURI CREȘTINE

Lucian Bot

Termenul de purcedere ajunge în limba noastră pe filieră latină. Pornind de la *processio*, românescul purcedere ar însemna *înaintare* sau *procesiune*; iar urmând familia lexicală a cuvântului latinesc ar însemna, mai explicit decât însuși termenul propriu-zis, *ieșitură înainte*, *proeminență*, *desfășurare în cursul vremii*.¹ Sinonimul grecesc și familia lexicală a acestuia indică și sensul de *evacuare* – *ieșire în afară*.²

Purcedere este, prin urmare, un cuvânt cu polisemantism bogat. Toate nuanțele par să se concentreze, însă, asupra ideii de proeminență. Desigur, proeminența trebuie înțeleasă aici ca o adâncire a Tainei purcederii Duhului de la Tatăl. Duhul iese de la Tatăl, dar în același timp rămâne cu Tatăl; proeminență a Tatălui în sensul că Duhul ființează din Tatăl. Purcederea este deodată unitate a Duhului cu Tatăl și ipostaziere a Duhului. Purcederea este ieșitură înainte și rămânere în Tatăl. De aici, se înțelege ușor caracterul tanic și paradoxal al purcederii Duhului Sfânt.³

Părinții primelor VIII veacuri au mărturisit adesea caracterul tainic al purcederii. Învățătura acestor Sfinți Părinți, dublată de trăirea acestei teologi, rămâne și astăzi definitivă pentru modul firesc de înțelegere a misterelor credinței creștine. Întreaga gândire teologică de acum se construiește urmând Tradiția acestor texte.

---

¹ Vezi G. GUȚU, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1983, p. 974.

² Vezi G. W. H. LAMPE, *A patristic Greek lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1961, p. 436-437.

³ Vezi și Pr. Prof. Dr. Ion BRIA, *Dicționar de teologie ortodoxă (A-Z)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 333. Vezi și Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE și Prof. Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană Caransebeș, Caransebeș, 2001, p. 401.

1. Așezare ecumenică

A Tatălui este purcederea Duhului și Biserica depune mărturie despre acestea încă de la început. Sinodul II Ecumenic din 1 mai – 9 iulie 381, ținut în Constantinopol, urmând învățătura Mântuitorului (Ioan 15, 26), încredințează asupra consubstanțialității Duhului cu Tatăl și cu Fiul și asupra purcederii Duhului de la Tatăl. *Istoric și ecumenic* orice alt raționament în afara celor fixate prin Sinod, este departe de gândirea creștină.⁴ În tonul acestei mărturisiri și *unități* Biserica Ortodoxă rostește și astăzi același Simbol de credință niceo-constantinopolitan.⁵

2. Învățătura dogmatică de până la Sinodul I

Majoritatea Părinților de până la Sinodul I au luat în discuție problema trinitară. Vorbind despre Sfânta Treime, despre unitatea Ființei și deosebirea lucrărilor Personale, mulți dintre ei nu au atins înțelesul de astăzi al dogmei. Fiecare și-a adus, însă, aportul său în lămurirea, pe cât este posibil, a Tainei. Astfel, Clement Romanul avea să spună: „Nu avem, oare, un singur Dumnezeu Tatăl și un singur Hristos și un singur Duh al harului revărsat peste noi?”⁶; Ignatie al Antiohiei († 107) „mărturisește cu tărie credința în Sfânta Treime”⁷;

⁴ Vezi Philip SCHAFF, *History of the Christian Church, volume III: Nicene and post-nicene Christianity. A.D. 311-600*, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc3.html>, p. 358: „The ecumenical councils were the open battle-fields, upon which the victory of orthodoxy was decided. The doctrinal decrees of these councils contain the results of the most profound discussions respecting the Trinity and the person of Christ; and the Church to this day has not gone essentially beyond those decisions” („Sinoadele Ecumenice au reprezentat câmpul de bătălie pe care victoria Ortodoxiei s-a ridicat. Decretele doctrinare ale acestor Sinoade sunt rezultat al unor discuții de adâncă profunzime, respectând Trinitatea și Persoana lui Hristos; iar Biserica până astăzi nu a pășit peste esența acestor decizii”).

⁵ Vezi în acest sens Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală – Manual pentru Seminariile teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 141-148; vezi și Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *Istoria dogmelor Bisericii Creștine Ortodoxe de Răsărit*, Editura Anastasis, București, 2007, p. 73; vezi și Pr. Prof. Dr. Vasile MUNTEAN, *Istoria creștină generală – ab initio – 1054*, volumul I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 173-176.

⁶ Sfântul Clement Romanul, *Către Corinteni*, traducere de Pr. Prof. D. FECIORU, în *P.S.B. I*, București 1979, p. 47-70.

⁷ Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU și Pr. Conf. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU,

Sfântul Iustin Martirul și Filosoful († 165) gândește la Treime urmând erezia subordinaționiștilor⁸; Teofil al Antiohiei († 185) „folosește pentru prima oară termenul Τρ ι ας pentru a desemna Sfânta Treime”⁹, iar Tertulian († 240) se aproprie și mai mult de dogma Bisericii vorbind despre Treime și Persoană! Sfânta Treime este bine conturată și în teologia Sfântului Irineu de Lyon (†202)¹⁰, iar Sfântul Ipolit (†236) revine la erezia subordinaționistă. Sfântul Ciprian de Cartagina († 258) înțelege că „există un singur Dumnezeu întreit în Persoane”¹¹, dar Origen¹² († 254/255) susține că „Tatăl este Dumnezeu în Sine, pe când Logosul al doilea Dumnezeu, iar Sfântul Duh e inferior Fiului”¹³. Novațian, ucenic al lui Tertulian, va scrie un *Tratat despre Sfânta Treime*, important nu doar pentru originalitatea lui, ci și pentru că sistematizează învățătura de credință câștigată prin strădaniile Părinților din primele III veacuri creștine.¹⁴

Teologia despre Sfântul Duh din această perioadă este una care se concentrează asupra manifestării Lui în lume și în istoria mântuirii. Influențați de nevoia unui răspuns imediat dat ereziilor iudaizante, gnostice ș.a., Sfinții Părinți vor lămuri despre Duhul raportându-se nu atât la întrebarea *Cine este Sfântul Duh?*, ci mai cu seamă la *Cum deosebim pe cei aflați în Duhul?* Și aici se vede iarăși preocuparea primilor creștini pentru viața însăși în Biserică...¹⁵

Patrologie – Manual pentru Seminariile teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 30.

⁸ *Ibidem*, p. 41.

⁹ *Ibidem*, p. 48; vezi și Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *op. cit.*, p. 202: „*Alexandrinii, după exemplul lui Teofil al Antiohiei, au întrebuințat cuvântul trinitate recunoscând în cele trei zile de mai înainte de crearea soarelui și a lunii pe cele trei tipuri ale trinității*”.

¹⁰ Vezi Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU și Pr. Conf. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *op. cit.*, p. 71.

¹¹ *Idem*, *op. cit.*, p. 86.

¹² Primul care ne lasă o învățătură sistematizată despre Duhul Sfânt, dar adesea lipsită de unitate. Uneori mărturisește pe Duhul ca fiind mai mic, alteori ca egal cu Tatăl și cu Fiul (*De principiis*).

¹³ Vezi Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU și Pr. Conf. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *op. cit.*, p. 116.

¹⁴ Vezi și Pr. Prof. Dr. Ioan G. COMAN, *Patrologie*, volumul II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985, p. 161.

¹⁵ Vezi și Pr. Vasile RĂDUCĂ, *Studiu introductiv la Didim din Alexandria, Despre Sfântul Duh*, Editura Sophia, București, 2001, p. 26-39.

Sinodul I de la Niceea, din 20 mai – 25 august 325, acceptă consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl și mărturisește lucrarea personală a Acestuia¹⁶; iar „cu anul 362, în urma unui sinod ținut în Alexandria, s-a admis cuvântul ipostas, pentru a exprima persoanele trinității, înțelegând trei ipostasuri în unitatea divină, fără ca prin aceasta să se dea îndreptățire arienilor, care deosebeau persoanele”.¹⁷

„Marea greutate cu care au avut de luptat Părinții Bisericii în exprimarea unor adevăruri care s-au dovedit din ce în ce mai mult ca fiind eterne este că le lipseau unele noțiuni care s-au făurit de cugetarea timpului mai nou: aceea de *eu*, de *conștiință*, de *subiect*, de *interioritate reciprocă* între subiecte etc. Aceasta i-ar fi ajutat să evidențieze în mod mai convingător puțința îmbinării, ce s-a dovedit cu timpul reală pentru toată ordinea personală, a unității de ființă cu deosebirea persoanelor în Sfânta Treime.

Ei se loveau de mari greutăți în evidențierea învățaturii personaliste și în același timp desăvârșit comunitare despre Sfânta Treime, cu categoriile exclusiv substanțialiste din filosofia greacă.”¹⁸

3. *Învățătura dogmatică de până la Sinodul al II-lea*

Lupta Bisericii pentru afirmarea dogmei Sfintei Treimi, înseamnă și o luptă pentru principiul purcederii Duhului Sfânt.¹⁹ Astfel, după Sinodul I, ființarea proprie Sfântului Duh este recunoscută de Epifanie († 403). Sfântul mărturisește:

„Duhul este Duh Sfânt; Fiul este Fiu; iar Duhul care purcede de la Tatăl”²⁰, „Duhul primește ființă din aceeași ființă cu Tatăl”²¹ etc.

¹⁶ Vezi și Pr. Prof. Dr. Vasile MUNTEAN, *op. cit.*, p. 168.

¹⁷ Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *op. cit.*, p. 202.

¹⁸ Pr. Dumitru STĂNILĂ, *Învățătura despre Sfânta Treime în scrierea Sfântului Vasile, „Împotriva lui Eunomiu”*, în „Studia Basiliana 1, Sfântul Vasile cel Mare închinare la 1630 de ani”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București 2009, p. 96.

¹⁹ Vezi Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *op. cit.*, p. 205: „Prin recunoașterea consubstanțialității și a egalității Sfintei Treimi, Părinții Bisericii au stabilit că Fiul și Sfântul Duh își au principul etern în Tatăl”.

²⁰ Sfântul Epifanie, *Ancoratus*, 7, P:G., col. 28 AB și *Adv. haereses XI*, 496 D, apud. Pr. Vasile RĂDUCĂ, *Studiu introductiv la Didim din Alexandria, Despre Sfântul Duh*, Editura Sophia, București, 2001, p. 42.

²¹ *Ibidem*.

Cu toate acestea, primul dintre Părinți care aduce considerabile contribuții în vederea acestei învățături este Atansie al Alexandriei († 2 mai 373). În cele patru *Epistole către Serapion, episcopul de Thmuis* (și nu numai aici!), Atanasie cel Mare lămurește: asupra deoiființimii Fiului cu Tatăl și cu Duhul, despre purcederea Duhului de la Tatăl, despre Duhul Fiului ca Duh al unității etc. Se punctează, astfel, învățătura ortodoxă de credință pe baza Scripturii și a Tradiției.

Prima dintre aceste Epistole („Epistola întâi către Serapion, episcopul de Thmuis, împotriva celor care hulesc și spun că Duhul Sfânt este creatură”²²) numește pe Duhul Sfânt: **Duh al lui Dumnezeu, al lui Hristos sau de la Dumnezeu.**

„Spuneți de aflați undeva în Sfânta Scriptură să se zică Sfântului Duh simplu «duh», fără adaosul «Sfânt», sau «al lui Dumnezeu», sau «al Tatălui», sau «al Meu», sau «al lui Hristos însuși», sau «al Fiului», sau «de la Mine», sau cu articol? Unde I se spune simplu «duh» și nu «Duhul», sau «Duhul Sfânt», sau «Mângâietorul», sau «al adevărului», ceea ce înseamnă «al Fiului»”.²³

Și iarăși:

„Duh al Tatălui”,²⁴ „Duhul Înțelepciunii”,²⁵ „Fiul este în Duhul ca în propriul chip”,²⁶ „Duhul cel aflător în Fiul”,²⁷ „Duh al sfințeniei și al înnoirii”,²⁸ „Cel de-viață-făcător”,²⁹ „se mai numește ungere și este pecete”,³⁰ „Duhul înferii”,³¹ „El este chipul Cuvântului”.³²

²² P.G. 26, 529-608, în traducerea lui Dumitru STĂNILOAE, *P.S.B. 16, Sfântul Atanasie cel Mare, Scrieri, Partea a doua*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 23-66.

²³ Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 26.

²⁴ *Ibidem*, p. 42.

²⁵ *Ibidem*, p. 46.

²⁶ *Ibidem*, p. 47.

²⁷ *Ibidem*, p. 49.

²⁸ *Ibidem*, p. 50.

²⁹ *Ibidem*, p. 51.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 52.

³² *Ibidem*, p. 57.

Toate aceste numiri dau slavă despre lucrarea Duhului Sfânt. Purcederea de la Tatăl este indicată și în acest fel, deși nu categoric. Trebuie recunoscut: orice numire a Persoanelor Sfinte înseamnă o recunoaștere a lucrării Lor, a mișcării în lume, a relației lor perihoretice. De aceea numele sunt preamăriri ale tainelor neînțelese de noi.

Atanasie vorbește despre purcedere și prin alegorii. Afirmând că Treimea este o Taină, Ființă pe care o cunoaștem prin credință.³³ Mărturisind unitatea și perihoreza Persoanelor dumnezeiești,³⁴ Sfântul va sublinia: „Tatăl fiind izvorul, iar Fiul numindu-Se râul, se spune de noi că bem Duhul”.³⁵ Ca, în final, să recunoască fără ocolișuri „și despre Duhul, Care purcede de la Tatăl”³⁶, „căci unul este harul din Tatăl”³⁷, „una trebuie să fie desăvârșita și deplina lucrare sfințitoare și luminătoare și vie a Lui și darul de care se spune că purcede din Tatăl”.³⁸

„Epistola a doua către același episcop Serapion, împotriva celor care declară pe Fiul creatură”³⁹ continuă lupta împotriva ereziei antitrinitare. Aici, fără a vorbi explicit despre Duhul, Atanasie întărește „credința noastră în Tatăl, în Fiul și în Sfântul Duh”.⁴⁰

În a treia și a patra epistolă⁴¹ izvorârea Duhului din Tatăl atinge un sens universal: „L-a vărsat Tatăl peste tot trupul, după cum s-a scris”.⁴² Sfântul

³³ „Căci cele predate prin credință, se cuvine să fie judecate nu cu înțelepciunea omenească, ci primite prin credință” – p. 43; vezi și p. 47: „dumnezeirea nu se predă, cum s-a spus, prin dovedirea raționamentelor, ci prin credință și prin cugetarea binecredincioasă unită cu evlavie...”.

³⁴ Despre perihoreză vezi Pr. Prof. Dr. Isidor TODORAN și Prof. Dr. Ioan ZĂGREAN, *Dogmatica Ortodoxă – Manual pentru Seminariile Teologice*, Editura Renașterea, Cluj, 2004, p. 119-120.

³⁵ Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 45.

³⁶ *Ibidem*, p. 24.

³⁷ *Ibidem*, p. 39.

³⁸ *Ibidem*, p. 47; vezi și p. 57: „El este chip Cuvântului și propriu Tatălui”.

³⁹ P.G. 26, 529-608, în traducerea lui Dumitru STĂNILOAE, *P.S.B. 16, Sfântul Atanasie cel Mare, Scrieri, Partea a doua*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 67-77.

⁴⁰ Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 73.

⁴¹ În traducerea lui Dumitru STĂNILOAE, *P.S.B. 16, Sfântul Atanasie cel Mare, Scrieri, Partea a doua*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 78-86, respectiv 87-107.

⁴² Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 78.

Atanasie accentuează aici unitatea dintre Tatăl, Fiul și Duhul cel Sfânt.⁴³ Pe linia interpretărilor patristice, Sfântul indică și unitatea omului cu Duhul Tatălui, căci este „templul lui Dumnezeu”.⁴⁴

Întreaga teologie a Sfântului Atanasie afirmă pe „Duhul ca odihnă a Tatălui în Fiul, sau ca Al Treilea, prin Care se confirmă iubirea între Cei doi, dovada adevăratei Împărății a unității în iubire”.⁴⁵

În Răsărit, nevoia de a lămuri acest adevăr dogmatic se acutizează după anul 373. Momentul definitiv pentru nașterea ereziei penvmatomahilor este „ruperea comunității dintre Sfântul Vasile și Eustațiu”.⁴⁶ Datorită faptului că Eustațiu proferează o erezie antitrinitară, părintele capadocian îi scrie, pentru a-l îndrepta, o epistolă.⁴⁷ Vasile apără cu fermitate, și în această scrisoare, persoana Duhului Sfânt: „trebuie afurisiți cei ce zic că Duhul Sfânt ar fi o creatură”!⁴⁸ În anii ce au urmat Sfântul Vasile este nevoit să sistematizeze învățătura despre a treia Persoană a Treimii, astfel că, în anul 375, Sfântul încheie lucrarea cunoscută astăzi ca „Tratatul despre Sfântul Duh”.

„Tratatul cuprinde 30 de capitole și este dedicat lui Amfilohie. În primele opt capitole se arată chipul de a gândi al arienilor în legătură cu Fiul și consecințele acestei gândiri asupra celei de a treia Persoane a Sfintei Treimi – Sfântul Duh. În capitolul IX, cel mai însemnat din tot tratatul, se arată însușirile Duhului Sfânt...”⁴⁹

⁴³ Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 84, 85, 90.

⁴⁴ Atanasie cel Mare, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁵ Dumitru STĂNILAOE, *P.S.B. 16, Sfântul Atanasie cel Mare, Scrieri, Partea a doua*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 34.

⁴⁶ Pr. Constantin CORNIȚESCU, *Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh*, în „Studia Basiliana I. Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, p. 114.

⁴⁷ *Epistola 125: Copia mărturisirii de credință – scrisă în anul 373*, în *P.S.B. 12, Sfântul Vasile cel Mare, Scrieri, Partea a treia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 304-307.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 306.

⁴⁹ Pr. Ioan CHIRVASIE, *Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare*, în „Studia Basiliana I. Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, p. 103. Vezi și Pr. Constantin CORNIȚESCU, *Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh*, în „Studia Basiliana I. Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, p. 116.

Rodnica lucrare a Sfântului Vasile a fost precedată și de alte învățături cu caracter asemănător.⁵⁰ Cu toate acestea, „Tratatul despre Sfântul Duh” aduce cele mai importate adăugiri. Luând în considerare această operă, renumitul patrolog român, preotul Ioan Coman, gândește că „pnevmatologia Sfântului Vasile este cea mai originală și mai adâncă din toată teologia patristică”.⁵¹

În contextul acestei scrieri marele părinte capadocian exprimă credința Bisericii în pogorârea Duhului de la Tatăl. Diverse nume par să marcheze această realitate:

„Este numit Duhul lui Dumnezeu «Duhul adevărului Care din Tatăl porcede», «Duh drept» și «Duh conducător», însă numele Său prin excelență este Duhul Sfânt”⁵², „Duhul, Care este ungera”⁵³, „Duhul este amintit ca Stăpân al vieții”⁵⁴, „Sfântul Duh premiul dreptilor”⁵⁵, „Duhul sfințeniei”⁵⁶, „Duhul blândeții și al iubirii”.⁵⁷

Gândirea Sfântului Vasile cel Mare, asemenea gândirii Sfântului Atanasie, este preocupată de lucrarea Duhului. Trebuie remarcat că, în cadrul acestei preocupări, pogorârea de la Tatăl este temelia discursului de numire a Duhului Sfânt. Dacă nu credem Taina ființării Duhului, Taina purcederii, orice apropiere de Dumnezeu își pierde ținta! De aceea și teologia numelor divine se concentrează asupra acestei purcederi.

„De bună seamă, ne putem face o idee în legătură cu măreția Duhului și în legătură cu neîncetata lui putere luând aminte la semnificația numelor, la măreția lucrărilor și a binefacerilor Lui față de noi și față de întreaga lume. Este numit Duh ca și Tatăl și Fiul în textele: «Duh este Dumnezeu»

⁵⁰ *Împotriva lui Eunomiu, Despre credința în Duhul, Către prezbiterii din Tars etc.* – Vezi Pr. Ioan CHIRVASIE, *op. cit.*, p. 101.

⁵¹ *Personalitatea Sfântului Vasile cel Mare (profil istoric și spiritual)*, în „Studia Basiliana I. Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, p. 42.

⁵² Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri, Partea a treia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 38.

⁵³ *Ibidem*, p. 43.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 44.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 56.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 83.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 89.

și «Hristos, Domnul, este Duhul vieții noastre». Este numit «Sfânt» și este sfânt, după cum sfânt este Tatăl și sfânt este Fiul. Dacă pentru creație sfințenia este ceva adăugat din afară, pentru Duhul sfințenia este un apanaj al firii Sale. El nu este sfințit, ci sfințitor. Este numit bun, pentru că bun fiind Tatăl, bun este cel născut din El”.⁵⁸

Mergând mai departe, Sfântul încearcă chiar o explicație alegorică a purcederii Duhului:

„Se spune despre El (Duhul Sfânt) că este «din Dumnezeu»; nu după cum provin de la Dumnezeu toate creaturile, ci provine din Dumnezeu ca Dumnezeu, nu prin naștere ca Fiul, ci ca suflare a gurii Sale. Desigur, gura nu trebuie înțeleasă ca mădular al lui Dumnezeu, nici Duhul, ca o suflare ce se risipește, ci gura trebuie înțeleasă într-un chip vrednic de Dumnezeu și Duhul ca ființă vie, dătătoare de sfințenie. În felul acesta se exprimă intimitatea cu celelalte persoane și se păstrează insondabil modul provenienței Sale”.⁵⁹

Întreaga teologie a părintelui capadocian face și drumul invers nașterii și purcederii. Face drumul invers în sensul că arată cum prin adorare ne deplasăm pe axa existenței de la Fiul la Tatăl, de la Duhul la Tatăl. Această mișcare a noastră marchează unitatea Treimii prin unitatea actului nostru de preaslăvire; marchează modul personal de ființare a Treimii prin deplasarea noastră în har de la Fiu la Tată, de la Duh la Dumnezeu.

„Adorând pe Fiul, adorăm pe Cel ce este chipul lui Dumnezeu și Tatăl; adorând pe Duhul adorăm pe Cel ce arată în Sine divinitatea Domnului. De aceea și în adorare Duhului Sfânt este nedespărțit de Tatăl și de Fiul. Și dacă te afli în afara Duhului, nici nu vei adora cu adevărat; iar dacă te miști înlăuntrul Lui, cu nici un fel nu-L vei separa de Dumnezeu”.⁶⁰

Sfântul Grigore de Nazianz (†389/390) combate și el erezia pnevmatomahilor în „Cuvântarea a V-a teologică”⁶¹, rostită în 380 în biserica

⁵⁸ *Ibidem*, p. 63.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 61.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 78.

⁶¹ Vezi *A cincea cuvântare*, în volumul *Cele cinci Cuvântări Teologice ale celui între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nazianz*, traducere de Pr. Dr. Dumitru STĂNILOAE, București, 1993.

„Învierea” din Constantinopol. În același an Sfântul Grigoire de Nyssa (†394/395) mărturisește persoana Duhului Sfânt în cadrul tratatului „Despre Sfântul Duh contra pnevmatomahilor macedonieni”.⁶² Primul dintre acești Părinți înțelege că Duhul Sfânt există prin purcedere din veci din Tatăl, nu prin naștere⁶³, iar cel de al doilea insistă pe relația interpersonală din cadrul Sfintei Treimi și, implicit, pe relația de purcedere a Duhului din Tatăl.⁶⁴

Mult mai preocupat de pogrârea Duhului de la Dumnezeu se arată scriitorul alexandrin Didim cel Orb. Acesta, folosindu-se de o parte din lucrările predecesorilor lui, sintetizează învățătura creștină „Despre Duhul Sfânt”.⁶⁵ Urmând Tradiția și Scriptura sunt indicate numirile Duhului⁶⁶, dar deosebit de Vasile cel Mare și de ceilalți Părinți, Didim lămurește asupra înțelesului scripturistic al cuvântului „duh”⁶⁷ și precizează:

„Fiindcă denumirea de «duh» în dumnezeieștile Scripturi este răspândită peste tot, am fost nevoiți să nu ne alipim de cuvântul «duh», ci să-l acceptăm de fiecare dată potrivit varietății locurilor și sensului său.”⁶⁸

În ce privește modul unic de ființare a Duhului Sfânt, scriitorul alexandrin se exprimă fără echivoc:

„... înțelepciunea și înțelegerea care sunt în Duhul Sfânt se dau de către Dumnezeu”⁶⁹, „acest Duh s-a revărsat de la Dumnezeu”⁷⁰, „Acela pe care cuvintele Mântuitorului în Evanghelie Îl mărturisesc că purcede de la Tatăl”⁷¹, Duhul Sfânt este dat și trimis de Tatăl”⁷², „Duhul Adevărului este dat de Tatăl”⁷³ etc.

⁶² Vezi Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală...*, p. 142.

⁶³ Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU și Pr. Conf. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *Patrologie...*, p. 182.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 172.

⁶⁵ Tradus în românește de Pr. Vasile RĂDUCĂ, *Didim din Alexandria, Despre Sfântul Duh...*

⁶⁶ Vezi p. 75, 85, 105, 107, 111, 129, 140, 143, 157, 158, în *Didim din Alexandria, Despre Sfântul Duh...*

⁶⁷ *Ibidem*, p. 158-166.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 87.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁷¹ *Ibidem*, p. 114.

⁷² *Ibidem*, p. 117.

⁷³ *Ibidem*, p. 119.

Didim Alexandrinul încearcă chiar și o explicație a tainei pogorării Duhului Sfânt. Aceasta surprinde prin simplitatea și profunzimea ei, potrivit-se gândirii creștine:

„Și cât de frumos a spus «Care de la Tatăl purcede» (Ioan 15, 26)! Așadar, putem spune: «de la Dumnezeu» sau «de la Domnul» sau «de la Cel Atotputernic», dar nu a primit nici una din aceste expresii, ci a spus: «Care de la Tatăl purcede» nu pentru că Tatăl ar fi altul față de Dumnezeu cel Atotputernic, ci spune că Duhul Adevărului purcede de la Acesta, pentru că aceasta se potrivește calității și noțiunii de Tată.”⁷⁴

Fără să aibă pretenția unei lucrări absolute în domeniul pnevmatologiei, „Despre Duhul Sfânt” a lui Didim cel Orb reprezintă una din cele mai importante opere ale secolului al V-lea creștin.

În Apus, Sfântul Ambrozie al Milanului combate aceiași erezie a penvamtomahilor în lucrarea „De Spiritu Sancto”, scrisă în 381, iar Niceta de Remesiana întărește dreapta credință prin tratatul „Despre puterea Duhului Sfânt”, scrisă probabil în același an.⁷⁵ Ambii vorbesc despre purcederea Duhului de la Tatăl.⁷⁶

4. *Învățătura dogmatică până la Sfântul Fotie*

În anul 381 are loc Sinodul II Ecumenic, care se pronunță răspicat asupra dumnezeirii Duhului Sfânt. Cu toate că acest Sinod afirmă și purcederea Duhului de la Tatăl, lupta pentru această dogmă continuă și în secolele următoare.

Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur (†407) subliniază:

„Tatăl naște pe Fiul, Care este Chipul Său, Strălucirea Ființei Sale, Preaiubitul veșnic din inima Sa. Căci Dumnezeu îl iubește în mod infinit pe acest alt El însuși, pe acest fiu pe care-l naște mai înainte de luceafăr, în mod veșnic. Această iubire infinită este substanțială, existând ca Persoană divină, Duhul Sfânt purcezând numai de la Tatăl.”⁷⁷

⁷⁴ *Ibidem*, p. 116.

⁷⁵ Vezi Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală ...*, p. 143.

⁷⁶ Vezi și Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU și Pr. Conf. Univ. Dr. Nicu DUMITRAȘCU, *Patrologie ...*, p. 220, 253.

⁷⁷ Din vol. *Bogățiile oratorice*, p. 7 – apud Drd. Liviu PETCU, *Lumina Sfintelor Scripturi (Antologie tematică din opera Sfântului Ioan Gură de Aur)*, volumul I (A-I), Editura Anestis, 2008, p. 549.

Prin sinodul I și III de la Toledo – Spania (477, respectiv 589) Biserica Catolică admite adaosul „Filioque”⁷⁸, desprinzându-se de învățătura ortodoxă.⁷⁹ Dacă, până aici Biserica a căutat să lămurească asupra deofințimii Duhului cu Tatăl și cu Fiul și, implicit, asupra celei de A treia Persoane a Sfintei Treimi, de acum înainte întregul efort se va concentra pe înțelegerea tainei purcederii Duhului Sfânt de la Tatăl.

Primul dintre părinții răsăriteni care ia contact cu această învățătură este Sfântul Maxim Mărturisitorul (†662). Acesta descrie *Filioque* ca pe o încercare forțată de relaționare intimă între Fiul și Duhul. Un secol mai târziu, Sfântul Ioan Damaschin (†749) reafirmă dogma Bisericii. În lucrarea cunoscută drept „Dogmatica”, Sfântul atrage atenția:

„Nu putem spune că Duhul este din Fiul, dar îl numim Duhul Fiului.”⁸⁰
 „El se numește Dumnezeu, împreună cu Tatăl și cu Fiul; nezidit, desăvârșit, creator, atotstăpânitor, atoatelucrător, atotputernic, nemărginit în putere; El stăpânește întreaga zidire, dar nu este stăpânit; îndumnezeiește, dar nu se îndumnezeiește; desăvârșește, dar nu se desăvârșește; împărtășește, dar nu se împărtășește; sfințește, dar nu se sfințește; mângâietor, deoarece primește rugăciunile tuturor; în toate asemenea Tatălui și Fiului; purces din Tatăl și dat prin Fiul, este primit de toată zidirea. Zidește prin El însuși, dă ființă universului, sfințește și ține. Enipostatic, există în propria Lui ipostasă, nedespărțit și neseplat de Tatăl și de Fiul, având toate câte au Tatăl și Fiul, afară de nenaștere și naștere.”⁸¹

Spre sfârșitul secolului al VIII-lea, *Filioque* pătrunde în Franța prin insistențele lui Carol cel Mare. Prin Sinodul de la Aix-la Chapelle din 809, Carol aprobă *Filioque* și „falsifică” simbolul niceo-constantinopolitan. Papa Leon III, deși aprobase hotărârea conciliului *filioquist* de la Aix-la Chapelle, s-a opus includerii formulei în *Simbol*; succesorii lui au susținut, însă, „dogma”.

⁷⁸ Doctrina romano-catolică își are originea în speculațiile Fericitului Augustin care afirma că: „Duhul Sfânt purcede de la Tatăl ca izvor primar, iar darul veșnic pe care Tatăl îl face Fiului, purcede de la Tatăl și de la Fiul în comuniune” – vezi *Catehismul Bisericii Catolice*, editat de Arhiepiscopia Romano-Catolică a Bucureștiului, București, 1993, p. 264.

⁷⁹ Vezi și Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *op. cit.*, p. 148.

⁸⁰ Sfântul Ioan Damschin, *Dogmatica*, traducere de Pr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, p. 36.

⁸¹ *Ibidem*, p. 32 – vezi și p. 15, 24-25, 30, 31,44 etc.

Preocupat de estinderea jurisdicției asupra întregii Bisericii, papa Nicolae I acceptă definitiv *Filioque*, în 860...⁸²

5. *Învățătura dogmatică a Sfântului Fotie*

Răsăritul răspunde și își argumentează poziția prin patriarhul Fotie (†887). În mai multe scrieri (*Mistagogia Duhului Sfânt*, *Scrisoarea către patriarhul Aquileei*, *Enciclica către patriarhii orientali*), Sfântul dezvăluie consecințele dezastruoase ale acestei doctrine în plan spiritual și eclesial.

În plan spiritual, adaosul *Filioque* distruge unitatea Treimii prin amestecarea Persoanelor.⁸³ Această greșeală se bazează pe accentul deosebit pus pe Fire. Concepând o separație între Fire – văzută ca esență pură și imuabilă – și Persoane, occidentalii nu au asimilat soluția Bisericii Răsăritene, practicând un *semimodalism* în care se vorbește de monarhia Firii și în care, de fapt, esența determină Persoanele.

Tot în plan doctrinar, Duhul Sfânt devine oarecum exterior Tatălui și Fiului, pentru că provine de la amândoi. Sau Duhul Sfânt devine un fel de iubire care leagă pe Tatăl de Fiul, un Duh „comunicabil” între Cele Două Persoane Divine, asemănător unui liant.

Aceste abateri de la dreapta credință sunt sesizate admirabil de Sfântul Fotie, patriarhul Constantinopolului:

„9. Căci tu gândești acestea: Dacă Duhul purcede de la Tatăl și purcede și de la Fiul, atunci de ce nu desfințăm, din același motiv, de care nu avem nevoie, (o, minte înțeptoșată de beția necuviinței!) și celelalte însușiri neschimbabile și Tatăl cel iubit (să ne miluiască, și blasfemia mai multor cauze să cadă pe capul lor!) să rămână doar cu numele, ca unul care Își dă Sieși însușirea personală care Îl caracterizează, dacă tearhia persoanelor se ascunde într-o persoană din două persoane? Căci această [erezie] ne răsare nouă ca un alt Sabelie, mai bine-zis, ca o altă monstruoșitate semi-sabeliană.

10. Căci aceștia nu ar fi gândit despre Fiul și nu s-ar fi extins folosindu-se de subterfugiul acestei nașteri absurde, dacă nu li se părea mult mai insuportabilă și cu totul demnă de calomniat însușirea Tatălui, fapt pentru care spun, că [prin purcederea de la două principii] se face evidentă cauza

⁸² Vezi și Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *Istoria dogmelor Bisericii Creștine Ortodoxe de Răsărit*, Editura Anastasis, București, 2007, p. 90.

⁸³ Vezi și Sfântul Ioan Damschin, *Dogmatica...*, p. 36: „Însușirea este ceva netransmisibil...”.

purcederii. Dar din aceste două fabule neevlavioase reiese faptul că și Fiul și-a schimbat și comprimat însușirea [personală], căci avem o comprimare [a Tatălui și a Fiului pentru purcederea Duhului], apoi o împărțire [de ființă a Lor] și o împărțire a celor neîmpărțite. Iar dacă aceste însușiri sunt puse pe seama Tatălui și sunt ale Sale, acestea fiind o caracteristică a persoanei Sale, adică unirea neamestecată, cum de nu vedem din însușirea pe care o are [Tatăl], inventarea unei însușiri prin împărțirea Amândurora? Căci este înfricoșător faptul, că blasfemia acestora noi o facem cunoscută prin dezbateră ei.

11. În afară de cele zise până acum, dacă vedem două principii în Treimea cea preadumnezeiască și mai presus de ființă, unde mai este monarhia [Tatălui] cea prea lăudată și stăpânirea [Sa] cea peste toate? Cum de nu arată aceștia cele ale politeiștilor și cele ale ateismului? Cum de nu se arată [în aceasta], sub formă creștină, superstițiile rătăcirii eline, despre care am vorbit în introducere?

12. Iar dacă admitem că sunt două principii în monarhia Treimii, cum de nu s-au gândit și la existența unui al treilea [principiu] producător? Căci prima cauză este fără de început și mai presus de început, fiind de sine stătătoare. Însă cei neevlavioși, care stau la masa [Stăpânului], au tăiat dumnezeirea și au format o diadă din unitatea Treimii dintru început. Însă Dumnezeirea cea mai presus de orice început, neîmpărțită și simplă, este mult mai evident ființa Treimii decât a diadei, pentru că însușirile [personale sunt în acest caz] în armonie.

13. Cum pot să sufere urechile creștinilor unele ca acestea? Nu sunt mânia și lacrima, patimile și toate cele care nu pot sta la un loc cu ele, adunate cu forța în îndrăznelile lor neevlavioase? Căci mânia este aceea prin care ne umplem de toată nebunia, pe când lacrima distruge lipsa de ajutor pe care o purtăm în noi. Iar când cei evlavioși sunt mâniți [de către alții], plânsul din ființa lor nu e trecut cu vederea.

14. De aceea este nelegiuit lucru să nu vezi, cât de explicită este multa neevlavie a acestora. Căci, dacă după [principiul] anarhiei, cauza paternității și cauza [în Treime] este stabilită dintru început la cei de o ființă, atunci și Fiul este cauză [în Treime]. Căci cum am [putea] scăpa altfel, de cele așa-zise două cauze interschimbabile în Treime? Căci, pe de o parte, avem anarhia și confirmarea ei în aceasta iar, pe de altă parte, avem, în același timp, o cauză [în Treime] și o reîntoarcere la cauză, cât și posesii simultane fără distincție [a ființei dumnezeiești].

15. Căci dacă Tatăl este cauza Celui care Se naște din El, nu după rațiunea firii, ci după rațiunea ipostasului, atunci acesta [predică] în mod

nelegiuit, că în ipostasul Fiului constă rațiunea ipostasului paternal (lucru pe care nici Sabelie nu l-a îndrăznit, adică să vorbească despre o monstruoasă filialopaternitate). Însă Fiul nu poate fi în niciun fel cauza [vreunui ipostas] din Treime.

16. Căci nu numai aceasta trebuie spus ci și următorul lucru: că această neevlavioasă [învățătură] împarte ipostasul Tatălui în două. Însă prin aceasta se amestecă ipostasul paternal, al Dătătorului Legii cu ipostasul Fiului, ca părți ale unui întreg. Însă, după cum s-a spus, nu după rațiunea firii, ci după rațiunea ipostasului Tatăl este cauza celui [născut] din El. Însă gura cea luptătoare cu Dumnezeu spune că și Fiul este cauza Duhului, spunând astfel că Tatăl și Fiul împart împreună același ipostas. Din aceasta rezultă faptul, că Fiul împlinește ipostasul Tatălui, ca unul care avea nevoie de un supliment prin așa-zisa legătură împlinitoare. Iar Fiul este considerat a fi o parte din Tatăl, fiind astfel transformată în diadă taina înfricoșatei Treimi.”⁸⁴

În plan eclesial, dacă Duhul Sfânt nu mai purcede din Tatăl pentru *a Se odihni în Fiul*, nu se mai poate susține perihoreza interpersonală, iar Dumnezeu apare „dezarticulat” și incapabil să se pogoare în Creație pe firul energiilor necreate. Harul nu mai este iradierea necreată a Treimii, ci un element creat care asigură autonomia lumii față de Dumnezeu. Singura legătură între Dumnezeu și creație este asigurată prin papă! Nu întâmplător acesta păstrează titlul de *pontifex* (lat. „constructori de poduri”, „mediator”).

Evenimentele de ordin politic și jurisdicțional au întregit și alimentat lupta dintre cele două Biserici. Astfel, disputa doctrinară a fost dublată și de un conflict mai puțin *ortodox*. Latinii, pentru a răspunde doleanței țarului Boris-Mihail I (853-889)⁸⁵, au trimis în teritoriul actualei Bulgariei misionari și episcopi. Acest fapt a deranjat puternic autoritatea eclesială din Constantinopol, întrucât teritoriul se afla sub jurisdicție răsăriteană. Indignat de atitudinea Romei, Fotie răspunde printr-o Encicloică în care condamnă și inovația filioquistă.⁸⁶ Mai apoi, un sinod convocat de Fotie în 867 a anatemizat pe occidentali.⁸⁷

⁸⁴ Sfântul Fotie cel Mare, *Despre mistagogia Sfântului Duh*, traducere de Pr. Dr. Dorin Octavian PICIORUȘ, <http://www.scribd.com/doc/15950423/Mistagogia-Sfantului-Duh>.

⁸⁵ Vezi și Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală ...*, p. 257.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 257.

⁸⁷ Vezi și Prof. Dr. Dimitrie G. BOROIANU, *op. cit.*, p. 90.

Enciclica sau „Epistola de obște a lui Fotie, Patriarhul Constantinoplei, către scaunele arhieresti ale Răsăritului – al Alexandriei, zic, și ale celorlalte – întru care se face dezlegare pentru oarecari capete și cum că nu trebuie a zice că Duhul iese din Tatăl și din Fiul, ci numai din Tatăl”⁸⁸ consideră principiul dublei purcederi ca fiind o erezie la fel de mare ca cele condamnate de Sinoadele Ecumenice. Sfântul exprimă succint principalele obiecții împotriva lui *Filioque*:

„Socotește încă și aceea că, dacă însușirea Duhului se cunoaște întru aceea că Duhul purcede din Tatăl, asemenea iarăși și însușirea Fiului se cunoaște întru aceea că Fiul Se naște din Tatăl. Precum este bârfeala lor, că Duhul S-ar purcede însă și din Fiul. Așadar Duhul Se deosebește de Tatăl cu mai multe însușiri decât Fiul? [...] Iar dacă Duhul Se deosebește de Tatăl cu mai multe deosebiri decât Fiul, Fiul va fi mai aproape decât Duhul de ființa cea părintească. Și se va ivi iarăși semeția ereticului Machedonie împotriva Duhului...”⁸⁹

Și iarăși:

„Duhul Se purcede din Fiul! Oare e aceeași purcedere sau una potrivnică purcederii celei de la Tatăl? Căci, dacă e aceeași purcedere, atunci cum nu se fac de obște însușirile cu care Treimea Se închipuie că este închinată Treime? Iar dacă Se purcede cu purcedere împotriva aceleia, atunci cum nu ni se ivesc nouă prin graiul acesta manentii și marchioniții, punându-și iarăși limba cea luptătoare de Dumnezeu asupra Tatălui și a Fiului?”⁹⁰

La scurt timp după sinodul din 867, după moartea împăratului Mihail al III-lea, alegerea noului împărat și alegerea unui nou papă, Fotie este îndepărtat din scaun și întemnițat. Noul patriarh, în realitate un patriarh repus în treaptă pe considerente de ordin politic, începe negocierile cu papa Adrian al II-lea (867-872) în vederea unei concilieri. În acest sens, patriarhul Ignatie convoacă între 7 octombrie 869 și 28 februarie 870 un sinod la Constantinopol. Sinodul anatematiza pe Fotie și îndreptătea învățătura Romei.⁹¹ Acest sinod este considerat de Biserica Romano-catolică drept „al VIII-lea Sinod Ecumenic”, autoritatea lui fiind negată, însă, de Răsărit.

⁸⁸ Din volumul *Dreapta Credință în scrierile Sfinților Părinți*, vol. II, ediție îngrijită de Florin STUPARU, Editura Sofia, București, 2009, p. 25-40.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 30.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 31-32.

⁹¹ Vezi și Philip SCHAFF, *History of the Christian Church, volume IV: The Patriarch and the Pope. Photius and Nicolas*, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc3.html>, p. 195.

În 877, după moartea lui Ignatie, Fotie este repus în scaun și convoacă, la rândul-i, între 879-880 un sinod. Aici participă și delegați ai papei Ioan VIII (872-882) care recunosc pe Fotie ca patriarh. Mai mult, papa Ioan VIII trimite patriarhului o scrisoare în care anatematizează învățătura dublei purcederi a Duhului.⁹² Răsăritenii considerau acest sinod drept al VIII-lea Ecumenic. Dar, întrucât, autoritatea acestui sinod nu reușește să rezolve probleme întregii Biserici, s-a renunțat la această denumire.⁹³

Sfântul Fotie se retrage în septembrie 887⁹⁴, iar sub urmașii lui la scaunul din Constantinopol schisma se accentuează. Astfel, Patriarhul Nicolae Misticul intră în dispută cu papa Sergius III, iar următorii patriarhi se arată și mai puțin înclinați spre concesi.⁹⁵

În același timp, teologi remarcabili întăresc convingerea în imposibilitatea unei împăcări între Apus și Orient. Împăratul Leon VI cel Înțelept (886-912), Arethas (†944), Bartolomeu din Edesa, Petru din Sicilia, Silvestru II (999-1003) etc. au apărut fie dogma răsăriteană, fie inovația catolicilor.

6. Concluzii

Terminologia actuală se bazează pe textele Sfinților Părinți din primele VIII veacuri creștine. Scriitorii și Sfinții care au urmat acestei perioade au accentuat adevărurile revelate ale Tradiției Părinților.

Continuitatea aceasta se observă și astăzi în Biserica Ortodoxă de pretutindeni. Nu ca o tradiție moartă, închisă și trecută, ci ca o Tradiție vie, a mărturisirii continue. Mereu experimentată de fiecare creștin într-un mod unic și irepetabil, purcederea e trăită ca Taină.

Nu fără rost, orice Taină a Bisericii începe prin această mărturisire, contrasă minunat de Sinodul al II-lea Ecumenic:

Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede...

⁹² Scrisoarea este considerată un fals de către catolici – vezi și Philip SCHAFF, *op. cit.*, p. 196.

⁹³ Vezi și Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală ...*, p. 258.

⁹⁴ Despre personalitatea Sfântului vezi și Ierom. Serafim ROSE, *Părinții și învățătorii Bisericii și Scriitorii Bisericești* – apud. Pr. Mihail POMANYANSKI, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Cartea Ortodoxă, București, 2005, p. 332.

⁹⁵ Vezi și Philip SCHAFF, *History of the Christian Church, volume IV...*, p. 197.

SIMBOLUL NICEO-CONSTANTINOPOLITAN ÎN DOCUMENTELE ECUMENICE

Pr. drd. Isac Rusalin

Cuvintele Mântuitorului „Ca toți să fie una” au primit în ultimul timp o rezonanță aparte în sânul Bisericilor creștine, devenind o poruncă, un îndemn, o rugăciune a tuturor creștinilor în vederea refacerii unității creștine. A gândi, sau a lucra altfel, înseamnă a minimaliza și a nu da importanță făgăduinței Mântuitorului, a nu crede în cuvintele lui Hristos - „va fi o turmă și un păstor”.

În ființa ei, Biserica este una, ceea ce înseamnă unică, adică singura Biserică adevărată în raport cu orice alt așezământ, care și-ar lua numele de biserică, și unitară, adică una ca un întreg organic după conținutul și structura ei. Aceste lucruri le mărturisește Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

Unitatea Bisericii este un dat fundamental al revelației Noului Testament. Temeiul acestei unități îl constituie însuși Dumnezeu în Treime, descoperit desăvârșit în Iisus Hristos „pentru că Dumnezeu era în Hristos și a împăcat lumea cu Sine”(II Corinteni V,19).

„Unitatea și unicitatea lui Dumnezeu este primul principiu al unității Bisericii și temelia unicității ei. Ea este una și unică după modelul unității tripersonale a lui Dumnezeu”.¹ Biserica cea una, Trupul lui Hristos, al cărei cap este și rămâne Hristos, se unifică în Duhul cel unul, desăvârșitorul a toate „pentru că noi toți ne-am botezat într-un Duh, făcându-ne un trup”(I Corinteni XII, 13).

Mai întâi, în unitatea Bisericii este presupusă comunitatea de credință, fără de care Biserica nu există ca realitate vizibilă. Sfântul Irineu subliniază că Biserica păstrează și vestește totdeauna și pretutindeni aceeași credință: „Așa cum soarele dumnezeiesc este unul și același în lumea întregă, tot așa

---

¹ Pr.prof.univ.dr.Valer Bel, *Unitatea Bisericii în teologia contemporană - Studiu interconfesional ecumenic*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003, p.70.

și lumina, vestirea adevărului, strălucește pretutindeni și luminează pe toți cei care voiesc să vină la cunoștința adevărului”.²

Comunitatea de cult aparține și ea unității Bisericii, întrucât este expresie a unității de credință, iar cultul este exprimarea doxologică a credinței. În centrul cultului stau Sfintele Taine, în special Botezul și Euharistia. „Primirea Sfintelor Taine presupune credința în acel Hristos care se dăruiește în Euharistie și ne ia în comuniune cu Sine”.³

De asemenea, structura canonică a Bisericii este manifestarea unității de ființă a acesteia. Unitatea episcopatului constituită din toți episcopii canonici, nesupraordonați și nesubordonați laolaltă, este chipul și urmarea unității apostolatului format din toți Apostolii, fără supra sau subordonarea unora față de alții.⁴

Ecumenismul - criterii și aspecte

Unitatea Bisericilor este o problemă complexă, ce implică o serie de factori de ordin teologic, dar nu numai, însă așa cum spunea părintele Bria „în refacerea unității creștine este necesară abordarea dogmatică a ecumenismului, pentru că numai astfel se dă un conținut real dialogului teologic... dialogul ecumenic trebuie conceput ca o confruntare de valori dogmatice constitutive Bisericii, nu ca o discuție despre simple formule sau concepte teologice”.⁵

Refacerea unității bisericești este posibilă numai după o regăsire și însușire de către Biserici a adevărului comun ce se află în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Sfântul Atanasie precizează: „predania de la început și învățătura de credință a Bisericii universale, pe care Domnul a dat-o, Apostolii au propovăduit-o, Părinții au păzit-o. Pe ea s-a întemeiat Biserica și cel ce cade din ea nu mai este și nu se mai numește creștin”.⁶

² Sf. Irineu, *Împotriva ereziilor*, cartea I, cap. X, 2, „P.G.”, VII, 553.

³ Pr.prof.univ.dr.Valer Bel, , p.178.

⁴ Pr. prof. Isidor Todoran, *Unitatea Bisericii în perspectivă ecumenistă*, în rev. „Ortodoxia”, XXV, 1973, nr. 3, p. 341.

⁵ Pr. prof. Ion Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, în rev. „Studii Teologice”, seria II, XX, 1968, nr. 1-2, p. 8.

⁶ Sf. Atanasie cel Mare, *Epistola I către Serapion*, I, 28, în „P.S.B.”, 16, București, 1988, p. 58.

Biserica în totalitatea ei, este cea care păstrează și interpretează Revelația transmisă de Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. În Tradiție se înfăptuiește o interpretare continuă a Scripturii. Paul Evdokimov compară Biserica cu un sinod convocat permanent, care interpretează adevărul de credință.⁷

Necesitatea Tradiției este incontestabilă, lucru care iese mai bine în evidență dacă se ia în considerare aspectul pnevmatologic al tradiției în concepția ortodoxă. Părintele profesor Valer Bel subliniază: „Tradiția este concepută nu atât ca o sumă de adevăruri care sunt transmise neîntrerupt sub aspectul istoric paralel cu Scriptura, ci în primul rând ca viața în comuniune cu Dumnezeu a comunității care crede, precum și predarea pnevmatică, vie a Revelației istorice ca eveniment prezent. Dimensiunea istorică a Predaniei se încrucișează cu însușirea personală a mântuirii. Aici cultul divin și Sfintele Taine au un rol deosebit. Totdeauna când se săvârșește Sfânta Euharistie, Iisus Hristos Însuși este Acela care se jertfește în Duhul Sfânt în mijlocul comunității, pentru a-i atrage pe credincioși în jertfa Sa și a-i face părtași Învierii Sale.

Plecându-se de la această concepție despre Tradiție, se înțelege că Tradiția apostolică se continuă în cea bisericească”.⁸

Dacă Tradiția este anterioară Scripturii, autorii Noului Testament afirmă că propovăduirea orală a Evangheliei a fost norma credinței Bisericii primare.⁹ Tradiția în forma sa scrisă, ca Sfântă Scriptură trebuie interpretată în Biserică în fiecare situație nouă. Aceste interpretări ale Tradiției se manifestă în cristalizarea tradiției, în mărturisirile de credință, în formele liturgice ale tainelor și ale altor elemente de cult, în propovăduirea Cuvântului și în expunerile teologice ale doctrinei Bisericii.¹⁰

Întrucât Tradiția precede Sfânta Scriptură, este logic adevărul că ceea ce este mai vechi constituie izvorul a ceea ce este mai nou. „Sfânta Scriptură apare ca primul document al Sfintei Tradiții, deci ca prima tradiție scrisă”.¹¹

⁷ P. Evdokimov, *Ortodoxia*, Ed. E.I.B.M.B.O.R., traducere de dr. Irineu Popa Ioan, București, 1996, p. 213.

⁸ Pr. prof. univ. dr. Valer Bel, *op. cit.*, p. 81-82.

⁹ Pr. prof. Ion Bria, *art. cit.*, p. 86.

¹⁰ I.P.S. Mitropolit dr. Nicolae Corneanu, *Temeiurile învățaturii ortodoxe*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981, p.129.

¹¹ Pr. prof. Isidor Todoran, *Despre raportul dintre izvoarele revelației*, în rev. „Mitropolia Ardealului”, III, 1958, nr. 9-10, p. 720.

Problema dacă Tradiția completează sau interpretează Scriptura nu s-a pus atâta vreme cât Tradiția a fost înțeleasă ca însăși viața Bisericii în continuitatea ei harismatică și istorică.

Catolicismul recunoaște că Sfânta Scriptură și Tradiție sunt cele două izvoare ale Revelației dar separă atât de mult aceste două izvoare, încât devine posibilă stabilirea de dogme fără temei scripturistic.¹²

În protestantism, stabilirea principiului că singurul izvor al Revelației și norma credinței este Sfânta Scriptură, a făcut ca această Biserică nu numai să se îndepărteze, dar chiar să nu recunoască Tradiția. Însă, situația actuală nu mai este una cea din timpul Reformei, studiile istorice și exegetice au adus elemente noi, iar mișcarea ecumenică, deschiderea spre dialog din ultima vreme, au făcut ca atmosfera să se schimbe. Se caută, astfel, în teologia protestantă o formulare a principiului „sola scriptura” care să nu excludă din capul locului orice valorificare a Tradiției. De fapt, ceea ce numim atitudini protestante contemporane față de Tradiție, nu sunt decât noi încercări de a prezenta raportul Scriptură - Tradiție, în așa fel încât, fără a se atinge principiul „sola scriptura”, tăgăduirea principială a Tradiției să nu facă, totuși, imposibile discuțiile ecumenice pe această temă.¹³

Astăzi, mai mult ca oricând trebuie să se stabilească un raport între tradiția dogmatică și progresul teologic. Trebuie să se facă o deosebire între Revelație, care este unică, și teologie, care evoluează și care trebuie să fie mereu creatoare și actuală. Înnoirea teologică este necesară și ea trebuie să răspundă problemelor de azi interpretând tradiția dogmatică pentru credincioșii zilelor noastre. „Bisericii îi revine tocmai misiunea de a interpreta nou taina mântuirii pentru oamenii tuturor timpurilor și să poarte de grijă ca aceasta să fie făcută accesibilă posibilităților spirituale ale oamenilor”.¹⁴

Aceasta nu înseamnă nicidecum, că dogma veche ar fi depășită, ci e nevoie de o permanentă interpretare, aprofundare. Teologul grec Cristos Yannaras afirmă: „În timpul perioadei patristice, termenul „dogmă” n-avea sensul pe care i-l dăm noi astăzi. E foarte caracteristic faptul că hotărârile marilor sinoade ecumenice nu se numeau dogme, ci termeni. Aceasta înseamnă că hotărârile sinoadelor ecumenice reprezintă frontierele, limitele -

¹² Pr. prof. Ion Bria, *art. cit.*, p. 91.

¹³ Pr. prof. Isidor Todoran, *Atitudini protestante contemporane față de tradiție*, în rev. „Ortodoxia”, XVII, 1965, nr. 3, p. 366.

¹⁴ Pr. prof. univ. dr. Valer Bel, *op. cit.*, p. 96.

ceea ce înseamnă că în afara acestor limite nu se realizează experiența trupului eclesial”.¹⁵

Dogmele nu sunt o îngustare a dezvoltării spirituale a omului, ci dimpotrivă ele fac posibilă tocmai această dezvoltare. „Ele exprimă într-o formă foarte concisă împărtășirea de Sine a lui Dumnezeu cel infinit oamenilor, în lucrarea Sa mântuitoare, care are ca punct final mântuirea și îndumnezeirea omului. Dogmele conduc spre taina infinită și incomprehensibilă a lui Dumnezeu și spre comuniunea cu El. Ca atare, ele necesită însă și o adâncire și o explicare pentru fiecare perioadă de timp pentru a face accesibilă taina mântuirii cuprinse în ele”.¹⁶

Având în vedere aceste aspecte, Biserica Ortodoxă trebuie să aibă în vedere criteriul tradiției ecumenice, un criteriu larg, convergent, universal. Ortodoxia s-a constituit pe o bază dogmatică atotcuprinzătoare: Simbolul niceo-constantinopolitan.¹⁷ Astfel criteriul ortodoxiei sau principiul adevărului comun impune o identificare de conținut și de spirit între mărturisirea de credință actuală și simbolul de credință. Acesta este un criteriu care trebuie să stea din punct de vedere ortodox la baza dialogului teologic ecumenic.

Un alt criteriu care trebuie să stea la baza dialogului ecumenic trebuie să fie cel al sobornicității, al corelației dintre „local” și „universal”. Sobornicitatea ține de natura eclesială a Trupului lui Hristos, de faptul că Biserica formează în Hristos un organism colectiv, astfel că în Biserică se realizează o comunitate care depinde de relația cu toți și care tinde spre unitatea cu toți.¹⁸

Din punct de vedere ortodox ecumenismul tinde să restaureze comunitatea Bisericilor creștine pe principiul sobornicității, adică al pluriformității și al unității colective. În terminologia teologică actuală, termenul „sobornicitate” are o nuanță specifică, care include în mod automat și necondiționat „catolicitatea” și „ortodoxia”. Astfel, Bisericii sobornicești îi este caracteristică, are ca semn distinctiv ortodoxia învățaturii, iar numele de Biserică sobornicească este considerată de Sfântul Chiril al Ierusalimului „numele special al acestei Sfinte Biserici, mama noastră a tuturor”.¹⁹

¹⁵ Cristos Yannaras, *Ortodoxie și Occident*, Ed. Bizantină, București, 1995, p. 106.

¹⁶ Pr. prof. univ. dr. Valer Bel, *Vocație și misiune în Biserica lui Hristos*, Volum omagial închinat pr. prof. dr. Sorin Cosma, Ed. Diecezană, Caransebeș, 2009, p. 119.

¹⁷ Pr. prof. Ion Bria, *art. cit.*, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*, p. 100.

¹⁹ Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheza XVIII, 26*, în vol. „Catehezele” trad. de pr. D. Fecioru, București, 1943, p. 528.

Având în vedere aceste criterii și aspecte vom încerca o prezentare pe scurt a modului în care bisericile creștine au rămas ancorate în învățătura simbolului de credință și a Tradiției ecumenice, modul cum s-au raportat la el, precum și încercările de apropiere ce s-au concretizat în cadrul dialogului bilateral sau ecumenic dintre Bisericile creștine în efortul lor „ca toți să fie una” în Hristos.

Dialogul teologic și ecumenic în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor²⁰

Mișcarea ecumenică, care din 1948 a primit denumirea de **Conciliul Ecumenic al Bisericilor** (*Conseil Oecuménique des Eglises-The World Council of Churches*) este de origine engleză și americană, avându-și rădăcina în lumea protestantă și anglicană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primul război mondial (1914 - 1918) a adus asupra lumii în general, dar mai ales Europei, drame și suferințe de neimaginat. În fața acestei situații grave, Bisericile creștine și-au pus problema colaborării pe tărâm practic, în vederea opririi războiului, ajutorării semenilor loviți de război, boli, foamete.

Mișcarea ecumenică, așa cum o cunoaștem astăzi a fost precedată de activitatea unor organizații creștine, care au militat pentru unirea și colaborarea Bisericilor într-o organizație mondială.²¹ **Asociația Bisericilor Anglicană și**

²⁰ Bibliografie: *Ch. Boyer, *Le mouvement oecuménique: les faits, le dialogue*, Roma, 1976; *J.Willebrands, *Oecuménisme et problèmes actuels*, Paris, 1969; *Stephen Neill, *The Church and Christian union*, Oxford, London, New York, Toronto, 1968; *Nicos A. Nissiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Stuttgart, 1968; *M.Villain, *Introduction à l'Oecuménisme*, Paris, 1964; *W. A. Wisser't Hooft, *Oekumenischer Aufbruch*, 2 B-de Stuttgart, 1967; *Norman Goodall, *The Ecumenical Movement*, London, Oxford, 1961; *Petru I. David, *Ecumenismul, factor de stabilitate în lumea de astăzi*, Ed. Gnosis, București, 1998; *Valer Bel, *Unitatea Bisericii în teologia contemporană*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003; *Ioan G. Coman, *Ortodoxia și mișcarea ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 60-106; *Niculae I. Șerbănescu, *Biserica Ortodoxă Română și Mișcarea Ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 106-152; *N. Chițescu, *Ortodoxia și mișcarea ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 3-59; *I. Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, în rev. „Studii Teologice”, seria II, XX, 1968, nr. 1-2, p. 7-169; *I. Todoran, *Unitatea Bisericii în perspectivă ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XXV, 1973, nr. 3 p. 337-346.

²¹ Pentru înființarea Mișcării ecumenice, vezi pr. prof. Ioan Rămureanu, *Înființarea mișcării ecumenice*, în „Istoria Bisericească Universală”, vol. II, Ed. E.I.B.M.B.O.R., București, 1993, p. 544-558.

Răsăriteană a fost înființată în 1864, iar în 1906 devine *Uniunea Bisericilor Anglicană și Ortodoxă de Răsărit (The Eastern Churches Association)*. O altă asociație este *Consiliul misionar internațional*, care a ținut prima conferință internațională a misiunilor în 1910 în Scoția.

În 1914 ia ființă *Asociația Mondială pentru promovarea păcii internaționale între națiuni*, prin Biserică, vicepreședinte al acestei alianțe, fiind ales în 1920, Mitropolitul Primat Miron Cristea. Noua asociație va ține mai multe conferințe, printre care și la Sinaia în 1924, București, 1933, Râmnicu-Vâlcea, 1936.

Cu toate că inițiativa pentru unitate creștină din primele două decenii ale secolului XX au venit în majoritate din cercurile protestante, totuși ea a fost întărită prin Enciclica Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol din 1920, care apela la toate Bisericile lui Hristos pentru o legătură mai strânsă și la o colaborare reciprocă.

În anul 1921 ia ființă *Consiliul Internațional al Misiunilor*, în 1925 *Mișcarea pentru creștinismul practic, Viață și Acțiune (Life and Work)*, iar în 1927, *Mișcarea pentru Credință și Constituție (Faith and Order)*. Dacă prima mișcare urmărea un dialog pe tărâm practic, *Mișcarea pentru Credință și Constituție* și-a propus discutarea unor probleme de ordin dogmatic, care să ducă la unirea Bisericilor.

Această idee nu este una nouă în sâmurile creștinismului, întrucât așa-zisa „*Mișcare de la Oxford*”, ce-și propunea o apropiere între anglicanism și romano-catolicism, la Conferința din 1888 și din 1920 de la Geneva a fixat o bază de unire a Bisericilor, constând din **patru puncte**, *privind recunoașterea Vechiului și Noului Testament, a Simbolului apostolic și niceo-constantinopolitan, a Botezului și a Euharistiei*. A fost o primă conferință la care s-au pus în discuție probleme de ordin dogmatic privind temeiurile și izvoarele credinței: *Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și Biserica*. Au participat 80 de Biserici din 40 de țări printre care delegați ai Patriarhiei Ecumenice, Alexandriei și reprezentanți ai Bisericilor: Greacă, a Ciprului, a Iugoslaviei, a României și a Bulgariei, a vechilor-catolici, anglicanilor și ale tuturor cultelor neoprotestante.²² Este prima conferință la care participă o delegație ortodoxă.

Prima conferință a *Mișcării Credință și Constituție* s-a ținut la Lausanne în 1927. Aici participă reprezentanți ai 100 de Biserici, culte și comunități

²² Ioan Karmiris, *Ortodoxia și Protestantismul*, vol. I, Atena, 1937, p. 388-389.

creștine: anglicane, vechi-catolice, protestante și ortodoxe. Temele dialogului au fost *Simbolul de credință*, comun tuturor Bisericilor, *Tainele și ierarhia*, *Natura Bisericii*. Reprezentanții Bisericilor ortodoxe au expus doctrina ortodoxă despre problemele discutate, supunând adunării o declarație în care printre altele se precizează:

1. **În ce privește dogmele, trebuie păstrați termenii și expresiile adoptate de sinoadele ecumenice.**

2. **Deosebirile de ordin cultic sunt îngăduite doar cu condiția să nu se îndepărteze de la baza doctrinară pe care se sprijină cultul divin, moștenit de la Sfinții Apostoli.**²³

Iată încă de atunci Biserica Ortodoxă a arătat care este baza pe care se poate sprijini o unire a Bisericilor.

Următoarea conferință s-a întrunit la Edinburgh în 1937, discutându-se despre: *har*, *Biserica și Cuvântul lui Dumnezeu*, *Taine și Preoție*, *Unitatea Bisericii în viață și cult*.²⁴

Mișcarea Viață și Acțiune a ținut prima ei conferință în 1925 la Stockholm și apoi la Oxford în 1937, la care au participat și reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe. Biserica Catolică nu a participat la nici o conferință iar în anul 1928, papa Pius XI, prin enciclica „*Mortalium animos*” își exprima dezacordul față de orice participare a creștinilor catolici la astfel de întruniri ecumenice. În 1937 la Conferințele de la Edinburgh și Oxford s-a propus fuzionarea celor două mișcări ecumenice, **Viață și Acțiune și Credință și Constituție** într-o singură organizație sub denumirea de **Consiliul Ecumenic sau Mondial al Bisericilor**. În cadrul discuțiilor avute la Edinburgh, reprezentanții Bisericilor Ortodoxe au prezentat o declarație în care se arată că baza pe care pot avea loc discutarea problemelor dogmatice este învățătura Bisericii, care se găsește în Sfânta Scriptură, în Simbolul de credință, în hotărârile sinoadelor ecumenice, reluându-se aceeași poziție susținută și la Lausanne.²⁵

În anul următor la Utrecht, între 9 și 23 mai se întocmește „**Constituția Consiliului Ecumenic al Bisericilor**”, stabilindu-se „baza” sau platforma

²³ Petru I. David, *Ecumenismul, factor de stabilitate în lumea de astăzi*, Ed. Gnosis, București, 1998, p. 60.

²⁴ N. Chișescu, *Ortodoxia și mișcarea ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 20.

²⁵ Petru I. David, *op. cit.*, p. 62.

doctrinară a Consiliului: „*Consiliul Ecumenic al Bisericilor* este o asociație frățească de Bisericii, care primesc pe *Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor*”,²⁶ o formulă mai veche în cadrul mișcării ecumenice și pe care nu o impuneau Bisericii care nu voiau să o primească.

Înainte de integrarea ei definitivă în *Consiliul Ecumenic al Bisericilor*, *Mișcarea pentru Credință și Constituție* a mai ținut o conferință la Lund în 1952, în Suedia, unde au participat din partea Ortodoxiei doar 8 delegați. Biserica Romano-Catolică participă pentru prima dată în mod oficial, trimițând 3 observatori. S-a discutat despre *Biserică, cult și intercomuniune*. În anul 1946, la Geneva, se hotărăște ca în 1948 să aibă loc **prima Adunare Generală a Consiliului Ecumenic** la Amsterdam.

Tema primei Adunări generale a fost legată de dureroasa realitate în care se afla lumea după cel de-al doilea război mondial, respectiv: „*Planul lui Dumnezeu și situația prezentă a omului*”. Participarea ortodoxă a fost slabă, Bisericile Ortodoxe în special, cele din spațiul comunist fiind prezente la *Conferința interortodoxă* de la Moscova. Totodată s-a comunicat *Consiliul Ecumenic al Bisericilor*, hotărârea luată în cadrul conferinței Bisericilor Ortodoxe de la Moscova, din iulie 1948, de a nu participa la prima adunare generală, întrucât „programul actual al mișcării ecumenice a început să se orienteze după unele vederi social-politice străine spiritului Ortodoxiei”.²⁷ La prima adunare generală de la Amsterdam se reconfirmă baza doctrinară a Consiliului stabilită la Utrecht.

În anul 1952, patriarhul ecumenic Athenagoras dă o enciclică în care precizează: „Lucrul apropierii și al colaborării tuturor confesiunilor și organizațiilor creștine este o necesitate și o datorie sfântă decurgând din însuși specificul și misiunea lor. *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* urmărește înlesnirea acțiunii comune a Bisericilor, promovarea colaborării în grija duhului creștin și întărirea conștiinței ecumenice în membrii tuturor Bisericilor, izbânda răspândirii Sfintei Evanghelii...”.²⁸ În spiritul acestei enciclice, *Conferința panortodoxă* de la Rhodos a hotărât prezența și participarea

²⁶ Manuel à l’usage des Comités de l’Assemblée, préparé en vue de la Troisième Assemblée du Conseil oecuménique des Eglises (Genève, 1961), cap. „Projet de constitution et Règlement du C.O.E. et du C.I.M. intègres”, p. 2.

²⁷ pr. prof. Ioan Rămureanu, *Adunările generale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în „Istoria Bisericească Universală”, p. 548.

²⁸ The Orthodox Observer, nr. 499, October 1961, p. 304, col. 2.

Bisericilor Ortodoxe la Mișcarea Ecumenică, precum și studierea temelor teologice care au legătură cu premisele participării Bisericilor Ortodoxe la Mișcarea Ecumenică.

A doua Adunare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor are loc în 1954, la Evanston în Statele Unite ale Americii, având ca temă principală „*Hristos - singura speranță a lumii*”. S-a discutat despre unitatea în Hristos și împărțirea noastră în biserici. Partea finală a acestei subteme asimilează Bisericile cu un om păcătos și mântuit în același timp, poziție care a fost aspru criticată de teologii ortodocși prezenți acolo.²⁹ Cei prezenți la cea de-a doua adunare a luat în discuție „baza” **Consiliului Ecumenic al Bisericilor** acreditându-se ideea că această „bază” ar trebui să aibă un caracter treimic.

După cea de-a doua Adunare de la Evanston au loc discuții între reprezentanții Consiliului și ortodocși pe tema participării Ortodoxiei la viitoarele Adunări Ecumenice.

A treia Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a desfășurat la New-Delhi, India, între 19 noiembrie și 5 decembrie 1961, tema principală fiind „*Iisus Hristos, lumina lumii*”. Acum au fost primite ca membre și Bisericile din „lagărul comunist” care nu participaseră la prima Adunare de la Amsterdam (Bisericile Ortodoxe din Rusia, România, Bulgaria și Polonia).³⁰

Adunarea Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor a acceptat o nouă formulă a „bazei”: „Consiliul Ecumenic al Bisericilor este o asociație frățescă de Biserici care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor, după Scripturi, și se străduiesc să răspundă împreună la chemarea lor comună pentru slava unui singur Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh”.³¹

În noua „bază” cuvântul „recunosc” este înlocuit cu „mărturisesc” prin care se exprimă o legătură vie a Bisericilor cu Hristos. Modificarea esențială a bazei a constat în lărgirea ei prin introducerea credinței în Sfânta Treime, astfel bisericile devin unite nu numai prin credința în Hristos, ci și prin credința în Sfânta Treime, credință cuprinsă în Simbolul niceo-constantinopolitan. Au fost preluate din Simbol două formule: „Cred Într-unul Dumnezeu, întreit în persoane, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh”, și în „Iisus Hristos-Dumnezeu și

²⁹ N. Chițescu, *art. cit.*, p. 22.

³⁰ Pr. prof. Ioan Rămureanu, *Atitudinea Bisericii Romano-Catolice față de Mișcarea Ecumenică*, în rev. „Ortodoxia”, XIV, 1962, nr. 1-2, p. 171.

³¹ *Manuel à l'usage... rapport sur la Base*, p. 31, și *Raportul către Sfântul Sinod al I.P.S. Mitropolit Iustin Moisesescu*, Arhiva Administrației Patriarhale, Dosar nr. 34/1961, p. 58.

Mântuitor”. Învățătura creștină concentrată a fost totdeauna învățătura despre Sfânta Treime. În numele ei a poruncit Mântuitorul să se săvârșească botezul. Încă de la început celor care se botezau li se cerea o mărturisire a credinței în Sfânta Treime, astfel formându-se crezurile, care în esență mărturisesc credința în cele trei persoane ale Sfintei Treimi.

Când aceste crezuri s-au dezvoltat, dezvoltarea a constat numai printr-o arătare a actelor proprii fiecărei persoane divine. Părintele Stăniloae conchide: „Simbolul niceo-constantinopolitan nu mai adaugă la mărturisirea credinței în persoanele Sfintei Treimi, decât credința în Biserică, în botez (taine) și în înviere și viața viitoare. Dacă menționăm că Biserica și Tainele formează un întreg, constituind modul de unire a Sfintei Treimi cu noi și efectul acestei uniri, iar învierea și viața viitoare, starea culminantă a acestei uniri, ne dăm seama că în Treime, cu revărsarea iubirii ei în fapte e dat totul. De aceea mărturisirea concentrată a Bisericii a fost totdeauna „Mărire Tatălui și Fiului și Sfântului Duh”.³²

Un alt aspect interesant petrecut la New-Delhi, a fost acela al valorificării pe plan eclesiologic a învățăturii trinitare din „bază”. „Dacă la Amsterdam, unitatea viitoare a Bisericii și legătura actuală dintre Biserici se puneau numai în funcție de Hristos, acum se mărturisește că unitatea Bisericii își are atât cauza cât și scopul în iubirea Tatălui și Fiului și în unitatea Sfântului Duh”.³³ Punerea unității Bisericii în legătură cu Sfânta Treime deschide o nouă fază în activitatea ecumenică, întrucât de la „baza” trinitară aprobată la New-Delhi, la viitoarele adunări se vor putea face progrese spre o cuprindere și mai largă a credinței până ce simbolul niceo-constantinopolitan va forma baza viitoarelor discuții ecumenice.

Adunarea Generală de la New-Delhi a adoptat Declarația despre unitate, în care a precizat elementele esențiale ale acestei unități: „Noi credem că unitatea, care este voia lui Dumnezeu și darul dat Bisericii Lui, este făcută vizibilă când în toate locurile, toți cei ce sunt botezați în Iisus Hristos și-L mărturisesc pe El ca Domn și Mântuitor, sunt adunați prin Sfântul Duh într-o comunitate deplin consimțită, ținând aceeași credință apostolică, predicând aceeași Evanghelie, frângând aceeași pâine, unindu-se într-o rugăciune

³² Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Mișcarea Ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual*, în rev. „Ortodoxia”, XV, 1963, nr. 3-4, p. 550.

³³ *Ibidem*, p. 556.

comună și având o viață de comuniune care iradiază spre toți în mărturie și servire; și când în același timp se găsesc în comuniune cu toate comunitățile creștine din toate lucrurile și toate timpurile, în așa fel ca slujitorii și membrii să fie recunoscuți de toți și ca toți să poată lucra și vorbi împreună când împrejurările o cer, pentru sarcinile la care Dumnezeu cheamă poporul său”.³⁴

Deși această declarație a fixat punctele unei viitoare unități creștine (care însă pot fi interpretate diferit),³⁵ totuși ele reprezintă un punct de plecare pentru un progres în căutarea unității.

În mesajul de final al Adunării s-a declarat că „Noi avem datoria să căutăm împreună plinătatea unității creștine. Pentru a se ajunge la aceasta, avem trebuință de toți membrii familiei creștine, de tradiția răsăriteană ca și de cea apuseană, de vechile și noile Biserici, de bărbați și de femei, de tineri și de bătrâni, de orice rasă și de orice națiune. Frații noștri în Hristos ne sunt dați, nu îi alegem noi”.³⁶

A patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a ținut la Uppsala, Suedia, între 4-20 iulie 1968 și a dezbătut tema „*Iată, le înnoiesc pe toate*” (Apocalipsă, 21, 5). Au participat 2000 de reprezentanți din 232 de Biserici membre, Biserica Romano-Catolică având 15 observatori. Problemele dezbătute au fost împărțite în 6 secții: *Sfântul Duh și catolicitatea Bisericii; Reînnoirea misiunii; Dezvoltarea economică și socială; Către dreptate și pace în afacerile internaționale; Cultul dat lui Dumnezeu într-o epocă secularizată; Către un nou stil de viață*.

Raportul **Secției I**, intitulat „*Duhul Sfânt și catolicitatea Bisericii*” constituie raportul „teologic” propriu-zis, la care au lucrat mai ales membrii Comisiei pentru „**Credință și Constituție**”. Astfel în raport se precizează că cele patru domenii prin care ni se transmit darul și chemarea la catolicitate sunt al diversității, al continuității, al unității întregii Biserici și al unității omenirii. În ceea ce privește continuitatea, aceasta se manifestă în Biserică, prin statornicia Tradiției apostolice și succesiunea apostolică a cuvântului și Tainelor, prin viața liturgică a Bisericii și prin mărturia vieții creștine.³⁷

³⁴ *Ibidem*, p. 561-562.

³⁵ *Ibidem*, p.572-585.

³⁶ pr. Alex. Ionescu, *Lucrările celei de a III-a Adunări generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX, 1962, nr. 3-4, p. 308.

³⁷ N. Chițescu, *A IV-a adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVI, 1968, nr. 7-8, p. 917.

Între 23 noiembrie-10 decembrie 1975 are loc la Nairobi, Kenya, a **cincea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor**, cu tema „*Iisus Hristos liberează și unește*”.

Referitor la unitatea Bisericii, în cadrul **secției a II-a** „*Exigențele unității*”, s-a adoptat următoare formulă: „Biserica Una trebuie privită ca o comunitate conciliară de Biserici locale, ele însele unite în mod autentic. În această comunitate conciliară fiecare Biserică locală posedă în comuniune cu altele plenitudinea catolicității și mărturisește aceeași credință apostolică; ea recunoaște deci că celelalte Biserici fac parte din aceeași Biserică a lui Hristos și că inspirația lor provine de la același Duh Sfânt. Ele sunt legate prin același botez și aceeași euharistie. Ele recunosc pe membrii și ministeriile lor. Ele sunt unite prin angajamentul comun pe care și l-au luat de a mărturisi Evanghelia lui Hristos, asigurând proclamarea ei și slujirea lumii”.³⁸

Cea de a **șasea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor** are loc la Vancouver, Canada, între 24 iulie – 10 august 1983, cu tema „*Hristos – Viața lumii*” împărțită în 4 subteme:

1. *Viața, darul lui Dumnezeu.*
2. *Viața, biruitoare a morții.*
3. *Viața în plenitudinea ei.*
4. *Viața în unitate.*

În declarația comună adoptată s-a reliefat importanța temei studiate și că dincolo de divergențele dintre ele, Bisericile sunt chemate să lupte pentru unitatea creștină și pentru viață ca dar al lui Dumnezeu: „... Facem pași mici și șovăitori pe calea unității vizibile a Bisericii, însă suntem siguri că direcția este esențială pentru fidelitatea noastră... Ne angajăm să trăim această viață cu toate riscurile și bucuriile ei, drept care îndrăznim să strigăm împreună cu toate oștile îngerești: „O, moarte, unde îți este victoria? Hristos a înviat. Adevărat a înviat”!³⁹

³⁸ cf. Episcopis, VII, 1976, nr. 143 din 5 martie, p. 8; *Conseil Oecumenique des Eglises, V-e Assemblée*, Nairobi 1975, Raport de la Section II, p. 2; În legătură cu comunitatea conciliară - vezi pr. conf. D. Popescu și pr. lect. D. Radu, *Comunitatea conciliară - problemă ecumenică actuală*, în rev. „Studii Teologice”, seria II, XXVIII, 1976, p. 201-211.

³⁹ diac. conf. P. I. David, *Încă o treaptă spre unitatea creștinilor*: A VI-a Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, în rev. „Glasul Bisericii”, XLII, 1983, nr. 9-12, p. 543-546.

A șaptea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a desfășurat la Canberra, Australia, între 7-21 februarie 1991, tema centrală fiind: „*Vino, Duhule Sfinte, înnoiește întreaga creație*”. La aceasta întrunire au participat aproape 4000 de persoane.

Ortodocșii prezenți la Canberra au constatat o deviere crescândă de la „baza” doctrinară a Consiliului Ecumenic al Bisericilor stabilită încă de la New-Delhi. Astfel, acest organism riscă să înceteze a mai fi un instrument în slujba restabilirii unității creștine, existând pericolul ca el să devină un loc al schimburilor de idei, o tribună fără un fundament teologic creștin. De asemenea, ortodocșii și-au arătat neliniștea față de unele referate în legătură cu tema acestei Adunări.⁴⁰

Referitor la Adunarea de la Canberra, I.P.S. Mitropolit Ioannis Zizioulas al Pergamului a precizat: „... Primul lucru pe care l-aș observa, cu regret, este acela că Adunarea nu a oferit spațiu pentru dezbateri teologice... O astfel de temă, despre Duhul Sfânt, nu poate fi în nici un caz abordată fără teologie... O a doua observație s-ar referi la ușurința cu care frații noștri protestanți vorbesc despre Duhul Sfânt. Pentru noi ortodocșii Duhul Sfânt este Dumnezeu. Nu putem spune că în fiecare lucrare a noastră, în fiecare inițiativă a noastră există Duh Sfânt... Avem mare nevoie de o interpretare a Sfintei Tradiții pentru zilele noastre”.⁴¹

Părintele profesor Dumitru Gh. Popescu, prezent la Adunarea de la Canberra, subliniază: „Pentru prima dată în istoria Consiliului Ecumenic al Bisericilor tema unei adunări generale este centrată în Duhul Sfânt... Accentul principal al Adunării, s-a pus pe preocupările de ordin ecologic și social... Contextul acestor preocupări de la Canberra a permis multora dintre valorile spiritualității ortodoxe să pătrundă în documentele Adunării. Dacă se parcurg raporturile pe secții, se pot descoperi la tot pasul idei și noțiuni ca cele de: energie, de transfigurare și mântuire cosmică în Hristos, de Sfânta Treime, specifice tradiției răsăritene, iar în cultul zilnic s-a rostit adesea Crezul de la Niceea și Constantinopol, în forma lor originală, fără adaosul Filioque... Cu toate carențele ei teologice, datorată mai ales faptului că nu a reușit să

⁴⁰ Pr. asist. Constantin Coman, *Participarea delegației Bisericii Ortodoxe Române la a șaptea Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, CIX, 1991, nr. 1-3, p. 16-17.

⁴¹ *Ibidem*, p. 19-20.

descoperire adevărata relație dintre Hristos și Duhul Sfânt, putem spune, totuși, că Adunarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Canberra constituie o adevărată piatră de hotar pe calea mișcării ecumenice contemporane...”⁴²

A opta Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a ținut la Harare, Zimbabwe, între 3-14 decembrie 1998, având ca temă „*Să ne întoarcem către Dumnezeu cu bucurie și speranță*”. S-a afirmat necesitatea de a se ține cont de direcțiile Bisericii Ortodoxe cu privire la temele abordate și la modul în care se iau deciziile, subliniindu-se oportunitatea adoptării deciziilor „prin consens”.

În ziua de 13 decembrie a fost sărbătorită în cadrul unei ceremonii împlinirea a 50 de ani de la înființarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor.⁴³

Cea de-a noua Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor a avut loc la Porto Alegre, Brazilia, între 14-26 februarie 2006, cu tema „*Doamne cu harul Tău, transformă lumea*”.

În documentul comun adoptat s-a adresat o invitație tuturor bisericilor pentru a reflecta asupra ceea ce au în comun și penru a reînnoi discuțiile asupra chestiunilor care încă le mai despart: „Noi, delegații la cea de a IX-a Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, mulțumim lui Dumnezeu cel Unul în Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, Cel care a adus bisericile noastre într-un contact și dialog viu... Mărturisim Biserica cea una, sfântă, catolică⁴⁴ și apostolică așa cum se afirmă în Simbolul de Credință niceo-constantinopolitan (381). Unicitatea Bisericii este o imagine a unității lui Dumnezeu Cel Unul în Treime, în comuniunea Persoanelor divine... Noi afirmăm că credința apostolică a Bisericii este una, după cum și trupul lui Hristos este unul... Catolicitatea Bisericii exprimă deplinătatea, integritatea și totalitatea vieții sale în Hristos prin Duhul Sfânt în toate timpurile și locurile. Acest mister este exprimat în fiecare comunitate de credincioși botezați în care este mărturisită și trăită credința apostolică, este propovăduită Evanghelia, și sunt săvârșite Tainele... Luând act de progresul făcut în mișcarea ecumenică, încurajăm bisericile noastre să continue pe această cale dificilă și totuși, plină de bucurii, punându-și încrederea în Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, al

⁴² *Ibidem*, p. 20-21.

⁴³ pr. prof. univ. dr. Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între 1885-2000. Dialog teologic și ecumenic*, vol.III, t. II, București, 2006, p. 335.

⁴⁴ În sensul original al termenului *katholike* = deplină, conform întregului.

căru har transformă strădaniile noastre pentru unitate în roadele comuniunii.
Să ascultăm ceea ce Duhul Sfânt spune bisericilor”!⁴⁵

Conferința Bisericilor Europene

Acest organism ecumenic a luat ființă în 1959, propunându-și să apropie pe diferiții creștini europeni unii de alții, printr-o mai bună cunoaștere, să contribuie la o înțelegere cât mai bună a popoarelor europene între ele și să ajute la promovarea vieții creștine cu popoarele celorlalte continente.

Astăzi, Conferința Bisericilor Europene numără 126 de Biserici: ortodoxe, protestante, anglicane și vechi-catolice, precum și 43 de organizații creștine. Biserica Catolică nu este membră, însă colaborează cu acest organism. Sediul este la Geneva existând și două birouri de lucru la Bruxelles și Strasbourg.⁴⁶

Întrunirile Conferinței Bisericilor Europene s-au desfășurat astfel: **I** - 1959, Nyborg, Danemarca, cu tema „*Creștinismul european în lumea secularizată de azi*”; **II** - 1960, Nyborg, Danemarca, cu tema „*Slujirea Bisericii într-o lume în schimbare*”; **III** - 1962, Nyborg, Danemarca, cu tema „*Biserica în Europa și criza omului modern*”; **IV** - 1964, Marea Baltică, cu tema „*Conviețuind ca și continente în generații*” - aici se adoptă un nou statut în care se preia aceeași „bază” trinitară adoptată la New - Delhi, la a III-a Adunare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor; **V** - 1967, Portschach, Austria, cu tema „*Sarcina Bisericilor Europene azi*”; **VI** - 1971, Nyborg, Danemarca, cu tema „*Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor*”; **VII** - 1974, Engelberg, Elveția, cu tema „*Unitatea în Hristos și pacea în lume*” - aici se aprobă ca amendament al delegației ortodoxe românești la raportul „Unitate în Hristos” precizarea că „unitatea în credință trebuie să precedă comuniunea euharistică”⁴⁷; **VIII** - 1979, Chania, Creta, cu tema „*Trăim în lume prin puterea Sfântului Duh*”; Profesorul Christos Yannaras a prezentat un referat în care a reliefat că prezența Sfântului Duh poate fi definită în primul rând ca o comuniune a persoanelor și că pnevmatologia patristică ne oferă

⁴⁵ <http://www.ecum.ro/infoecum/>

⁴⁶ <http://www.ecum.ro/infoecum/>

⁴⁷ Petru I. David, *Ecumenismul, factor de stabilitate în lumea de astăzi*, p. 149; vezi și rev. „Biserica Ortodoxă Română” XCII, 1974, nr. 9-10, p. 1195-1202.

baza unei Mișcări ecumenice înnoite⁴⁸; IX -1986, Stirling, Scoția, cu tema „Mărire lui Dumnezeu și pace pe pământ”; X - 1992, Praga, Cehia, cu tema „Dumnezeu unește. În Hristos o nouă creație”; XI - 1997, Graz, Austria, cu tema „Reconcilierea. Dar a lui Dumnezeu și sursă a noii vieți”; XII - 2003, Trondheim, Norvegia, cu tema „Iisus Hristos vindecă și reconciliază: Martorul nostru în Europa”; XIII - 2009, Lyon, Franța, cu tema „Chemați la o singură speranță în Hristos”.

Referitor la această ultimă Conferință I.P.S. Mitropolit Irineu al Olteniei a declarat: „Conferința de la Lyon va reprezenta un punct central în viața religioasă cât și în mărturisirea ortodoxă în Europa și în cadrul celorlalte Biserici și confesiuni creștin-europene”.⁴⁹

La această conferință a participat și o delegație condusă de P.F. Daniel, care în mesajul său, printre altele, a declarat: „La aniversarea a 50 de ani de la înființarea Conferinței Bisericilor Europene (1959-2009) constatăm că sublinierea importanței nădejdi în Hristos pentru viața Bisericilor de pe continentul nostru a fost o preocupare permanentă a acestei organizații. Nădejdea într-o lume mai dreaptă și pașnică, inspirată din credința în Dumnezeu cel în Treime preaslăvit a fost liantul prin care Conferința Bisericilor Europene a încurajat Bisericile din Europa într-o perioadă de timp când oamenii de pe acest continent trăiau divizați în blocuri ideologice și militare antagoniste și ostile. Conferința Bisericilor Europene privește astăzi în viitor cu încrederea că nădejdea în Iisus Hristos va inspira Bisericile din Europa prin harul Duhului Sfânt și din iubirea nemărginită a Tatălui, ca să continue lucrarea lor comună întru slujirea oamenilor de astăzi”.⁵⁰

În aprilie 2001 cu ocazia celei de a treia întâlniri Ecumenice Europene de la Strasbourg, a fost adoptată **Charta Ecumenică**⁵¹, care cuprinde principiile de bază ale colaborării între creștinii europeni:

⁴⁸ *Ibidem*, p. 151.

⁴⁹ <http://www.basilica.ro/ortodoxia%20in%20lume/>

⁵⁰ <http://www.basilica.ro/ortodoxia%20in%20lume/>

⁵¹ vezi rev. „Mitropolia Olteniei”, LIII, 2001, nr. 3-4, p. 103-112.

„Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh”

Ca membri ai Conferinței Bisericilor Europene și ai Consiliului Conferințelor Episcopilor Europeni, în duhul mesajului celor două Adunări Ecumenice Europene de la Basel (1989) și Graz (1997), suntem foarte hotărâți de a păstra și continua comuniunea la care am ajuns împreună. Mulțumim Dumnezeui nostru Cel Întreit în Persoane că, prin Duhul Său cel Sfânt, ne conduce pașii spre o comuniune tot mai intensă.

Diferitele forme ale cooperării ecumenice au corespuns așteptărilor. Încredințați de rugăciunea lui Hristos: „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (Ioan 17,21), nu avem voie să rămânem la situația actuală. În conștiința vinei noastre și pregătiți pentru pocăință, trebuie să ne străduim să depășim diviziunile care există încă între noi, ca astfel, să putem propovădui împreună în mod credibil mesajul Evangheliei între popoare.

În ascultarea comună a Cuvântului lui Dumnezeu din Sfânta Scriptură și chemați spre mărturisirea credinței noastre comune, precum și în acțiune comună, conform Adevărului recunoscut, vrem să dăm mărturie despre dragoste și speranță pentru toți oamenii.

Pe continentul nostru european, între Atlantic și Urali, între Capul Nordului și Marea Mediterană, care astăzi, mai mult decât oricând, poartă amprentele unei culturi pluraliste, vrem să ne angajăm pe baza Evangheliei pentru demnitatea persoanei umane ca chip al lui Dumnezeu, iar ca Biserici să aducem o contribuție comună la împăcarea dintre popoare și culturi.

În acest sens, considerăm această Charta ca un angajament comun pentru dialog și cooperare. Ea descrie sarcinile ecumenice de bază și, din acestea, trasează o serie de linii directe și angajamente. Ea tinde să promoveze la toate nivelurile vieții bisericești o cultură ecumenică a dialogului și conlucrării și pentru aceasta să creeze o normă obligatorie. Ea nu are totuși un caracter doctrinar-dogmatic sau juridic-bisericesc. Autoritatea ei constă mai degrabă în angajarea de sine a Bisericilor europene și a organizațiilor ecumenice. Acestea pot să-și formuleze pentru domeniul lor, pornind de la acest text de bază, adaosuri proprii și perspective comune care se referă concret la provocările lor specifice și la angajamentele ce decurg din acestea.

I. CREDEM „ÎNTR-UNA, SFÂNTĂ, SOBORNICEASCĂ ȘI APOSTOLEASCĂ BISERICĂ”

„*Silindu-vă să păziți unitatea Duhului, întru legătura păcii. Este un trup și un Duh, precum și chemați ați fost la o singură nădejde a chemării voastre; este un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, Care este peste toate și prin toate și întru toți*” (Efeseni 4, 3-6).

1. Chemați împreună la unitate în credință

Conform Evangheliei lui Iisus Hristos, așa cum ea este mărturisită în Sfânta Scriptură și cum este exprimată în **Mărturisirea Ecumenică de Credință niceo-constantinopolitană (381)**, noi credem în Dumnezeu Cel Întreit în persoane: în Tatăl, în Fiul și în Sfântul Duh. Deoarece prin acest Credo mărturisim «Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolică », misiunea noastră ecumenică obligatorie este de a face vizibilă această unitate, care, totdeauna, este un dar al lui Dumnezeu.

Deosebiri fundamentale din credință încă împiedică această unitate vizibilă. Există diferite concepții, mai ales despre Biserică și unitatea ei, despre Taine și slujiri (preoție). Noi nu trebuie să fim de acord cu această situație. Iisus Hristos, pe cruce, ne-a descoperit iubirea Sa și taina împăcării; urmând Lui, vrem să facem tot posibilul de a depăși barierele și problemele existente ce despart Bisericile.

Ne obligăm

- *Să urmărim îndemnul apostolic din Epistola către Efeseni și să ne străduim, stăruitor, să ajungem la o înțelegere comună a mesajului mântuitor al lui Hristos din Evanghelie;*

- *Să acționăm prin puterea Duhului Sfânt spre unitatea văzută a Bisericii lui Hristos într-o credință, unitate care își găsește expresia în recunoașterea reciprocă a botezului și în comuniunea euharistică, precum și în mărturisire și slujire comune.*

Capitolele următoare ale Chartei Ecumenice sunt:

II. PE DRUMUL COMUNIUNII VĂZUTE A BISERICILOR ÎN EUROPA.

III. RESPONSABILITATEA NOASTRĂ COMUNĂ ÎN EUROPA.

*****

Iisus Hristos, ca Domn al Bisericii celei una, este cea mai mare speranță a noastră pentru împăcare și pace. În numele Său noi vrem să mergem mai departe pe drumul comun în Europa. Îl rugăm pe Dumnezeu pentru sprijinul Duhului Său cel Sfânt.

„Iar Dumnezeuul nădejdiei să vă umple pe voi de toată bucuria și pacea în credință, ca să prisosească nădejdea voastră, prin puterea Duhului Sfânt”(Romani, XV, 13).

Observăm că față de baza doctrinară a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, cât și a Conferinței Bisericilor Europene, Charta prezintă ca fundament doctrinar care să stea la temelia dialogului și unității intercreștine, eclesiologia stabilită în simbolul de credință, reiterând astfel concepția Bisericilor, că simbolul niceo-constantinopolitan trebuie să constituie un punct de plecare în realizarea unității creștine.

Concluzii

Simbolul niceo-constantinopolitan este cea mai completă sinteză, întrucât în el este exprimată, în puncte nodale și în perspectivă ecumenică, învățătura Apostolilor. El este rezumatul sintezei tradiției apostolice, este un îndrumar al credinței și spiritualității creștine.

Alcătuiește la primele două sinoade ecumenice și confirmat de celelalte sinoade ecumenice, Simbolul de credință niceo-constantinopolitan este acceptat și prezent în textele dogmatice și în viața liturgică a aproape tuturor confesiunilor creștine, însă mărturisirea lui de către Biserici nu se mai face în unitatea de la început. Originea, conținutul, terminologia ecumenică au făcut ca toate Bisericile creștine să-l numească „ecumenic”, cu excepția unitarienilor, socinienilor și antitrinitarilor din veacul al III-lea. Textul a rămas același (cu excepția adaosului „Filioque” în Apus), însă înțelegerea Simbolului de credință nu mai este aceeași.

Am putut vedea acest lucru din întâlnirile ecumenice ale Bisericilor creștine purtat la nivel de Consiliu Ecumenic al Bisericilor și al Conferinței Bisericilor Europene. Însă, plecând sau având ca bază Simbolul de credință, mărturisirea de credință ecumenică a Bisericii, al cărei conținut trebuie să-l descopere împreună și să-l aprofundeze în conformitate cu întreaga credință și viață liturgică a Bisericii, creștinii pot ajunge la o lărgire a consensului teologic, care să deschidă noi căi spre realizarea unității creștine.

Toate aceste dialoguri au făcut ca lumea occidentală să redescopere treptat Ortodoxia, și astfel să se facă resimțită vigoarea ecumenicității ei dintotdeauna, de cea mai profundă și autentică actualitate. În acest sens, P.F. Părinte Patriarh Iustin Moisescu precizează: „Desigur că Ortodoxia a avut motivele ei proprii și argumentele ei specifice pentru a participa la Mișcarea Ecumenică. De pildă, ferma convingere că ea poartă în sine, cu toată modestia spus, mărturia autentică și deplină a Bisericii celei „una, sfântă, sobornicească și apostolească”, mărturie care trebuie să fie împărtășită și celorlalte Biserici, dat fiind caracterul ei universal. Apoi, conștiința că în ciuda fragmentării lor confesionale istorice, Bisericile au păstrat ceva esențial în comun. Pe de o parte, în procesul schismei, confesiunile au pierdut ceva esențial, care trebuie să fie recuperat în mod necesar, pe de altă parte, ele au o identitate eclezială profundă, de bază, deși imperfectă, totuși reală. Pentru ortodocși, Mișcarea Ecumenică ar trebui să promoveze acest proces de „creștere împreună” care se mișcă de la unitatea dată, implicită, la unitatea vizibilă, realizată. Acest proces nu este un proces de centralizare, nici de deconfesionalizare, ci de integrare în succesiunea Bisericii Apostolice, atât prin conținutul credinței cât și prin modul de a trăi această credință”.⁵²

Plecând de la câteva principii eclesiologice fundamentale ale Ortodoxiei: Biserica este una și numai una; ea este o entitate istorică; Biserica este o entitate eshatologică; Biserica este o entitate sacramentală; Consiliul Ecumenic al Bisericilor va putea lucra pentru unitatea creștină. Mitropolitul John Zizioulas of Pergamon subliniază: „Consiliul Ecumenic al Bisericilor nu trebuie să devină o Biserică, dar el ar trebui eventual să dobândească în fond o idee comună despre Biserică.

---

⁵² Ioa Bria, *Patriarhia Română și Consiliul Ecumenic al Bisericilor*, Geneva, 1986, p. 63.

Noi nu putem să continuăm pentru totdeauna să susținem puncte de vedere diferite și contradictorii despre Biserică. A fost înțeles să se înceapă cu „laissez-faire” eclesiologic de la Toronto⁵³, dar ar fi catastrofal să se termine cu el”.⁵⁴

---

⁵³ Declarația de la Toronto prevede în articolele 4 și 5 următoarele: „Bisericile membre ale Consiliului Ecumenic, Biserici care mărturisesc Simbolul de credință ca subiect de cercetare reciprocă, iau în considerare legătura celorlalte Biserici cu Sfânta Biserică Catolică (a protestanților). Totuși, calitatea de membru nu presupune că fiecare Biserică trebuie să privească celelalte Biserici membre ca Biserici în adevăratul și deplinul sens al cuvântului. Bisericile membre ale Consiliului Ecumenic recunosc în celelalte Biserici elemente ale adevăratei Biserici. Ele socotesc că această recunoaștere reciprocă le obligă la o conversație serioasă între ele, cu nădejdea că aceste elemente de adevăr vor duce la recunoașterea adevărului deplin și la unirea bazată pe adevărul deplin”. (Work Book-Thrid Assembly World Council of Churches-New Delhi, 1961, p. 65.)

⁵⁴ vezi „Revista Teologică”, VII, 1997, nr. 3, p. 45.

PARADIGME ALE MISIUNII ÎN EPISTOLELE PASTORALE

Pr. Lect. Dr. Ioan Mihoc

Misiunea creștină poate fi definită holistic ca „participarea creștinilor la misiunea eliberatoare a lui Iisus”, cu precizarea că „ea este vestea bună a iubirii întrupate a lui Dumnezeu în mărturisirea unei comunități, mărturisire care se adresează lumii”.¹ O realitate indiscutabilă este faptul că lumea de astăzi trece prin multe transformări socio-economice, politice și culturale, care afectează raportarea omului la ceilalți semenii și, mai grav, la sine însuși, cu pierderea reperelor absolute ale existenței. Iată de ce mărturisirea credinței străbune, ortodoxe, în timpul nostru se află sub imperativul stringent de a ține seama de paradigmele biblice ale misiunii creștine.

Actualmente introducerile în misiologie sunt multe și felurite. În linii mari, acestea se referă la: înțelegerea perspectivei biblice; evaluarea diferitelor paradigme teologice; tragerea unor învățăminte din minunata și, uneori, puțin onorantă istorie a misiunilor; înțelegerea diferitelor strategii ale misiunii; și dobândirea unei anumite familiarități cu abundența studiilor curente care au ca obiect de cercetare personalități, biserici și organizații misionare implicate în datoria misiunii (dar confruntate acum cu aspecte noi legate de: secularism, pluralism, provocarea altor religii, globalizare, ecumenism, probleme de justiție, urbanizare, rolul Bisericilor din lumea a treia, misiunea holistică etc).²

Considerăm că cele trei Epistole Pastorale – *1 și 2 Timotei și Tit* – sunt niște documente ale misiunii și reflectă în egală măsură o teologie misionară. Această premisă se bazează pe situația concretă a autorului și destinatarilor acestor Epistole, precum și pe multe date și indicii din cuprinsul lor. Nu numai că Pavel din Pastorală își continuă activitatea sa misionară, nici numai faptul

¹ Bosch, D.J., *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Maryknoll: Orbis, 1991, p. 519.

² Dr. Charles Ringma, *Issues in Missiology* (cu o bogată bibliografie de misiologie), 2001, <http://www.asnweb.org/apm/syllabi/files/rc710.pdf>

că Timotei și Tit continuă să fie colaboratorii săi de misiune, ci, de asemenea, și Bisericele încredințate grijii lor pastorale ni se descopăr având un caracter misionar și o lucrare misionară.

Din nefericire, într-o lucrare recentă despre teologia biblică a misiunii (cea a lui A. J. Köstenberger și P. T. O'Brien³) nu se face nici o referire la Pastorale. În capitolul dedicat lui Pavel, nu este nici un loc pentru ele, ca și nici în vreun alt capitol din această carte. Autorii nu citează deloc cele trei Epistole, nici măcar un singur verset din cuprinsul lor (cf. *indexul scripturistic* de la sfârșit). De asemenea, în vasta bibliografie (275-310) nu aflăm nici un titlu despre misiune în Pastorale.

Credem că este complet nejustificată această lipsă de interes pentru Pastorale, care cuprind, de fapt, adevărate paradigme ale misiunii ce sunt valabile în orice timp și în orice loc.

I. Misionari și misiunea lor în Epistolele Pastorale

1) Pavel, apostol al lui Iisus Hristos

Slujirea unui apostol, care este unică și este determinată de unica trecere de la activitatea istorică a lui Iisus la întemeierea Bisericii, este prin excelență o slujire misionară. Termenul „misiune” nu apare în Noul Testament și în locul său este folosit cel de *apostolé* și *apóstolos*, derivate de la *apóstellein*, a trimite (la propovăduire).⁴ Dreptul lui Pavel la apostolat, o calitate la care face frecvent apel, constă în faptul că a fost trimis la propovăduire de Hristos cel Înviat (1 Cor 1,17), ca să descopere nemurilor păgâne taina lui Hristos (Gal 1,16; Efes 3,8). Ca „apostol”, Pavel este un misionar prin definiție.

În adresa Epistolei către Tit (1,1-4)⁵ se evidențiază foarte clar că mesajul comunicat de Pavel nu este al său propriu ci se întemeiază 1) pe calitatea sa de „slujitor” (rob) al lui Dumnezeu, 2) pe slujirea sa ca „apostol al lui

³ Köstenberger Andreas J. & Peter T. O'Brien, *Salvation to the Ends of the Earth: A Biblical Theology of Mission*, NSBT 11 (Downers Grove: InterVarsity, 2001).

⁴ Termenul de „misiune” în uzul său actual nu apare decât în secolul al XVI-lea, o dată cu iezuiții, carmeliții și așa-numita *congregatio de propaganda fide* (Cf. F. Hahn, „Mission in the New Testament”, *Studies in Biblical Theology* 47, tr. F. Clarke, London: SCM Press, 1965, p. 16).

⁵ Este posibil ca această Epistolă să fi fost scrisă prima, așa cum rezultă din faptul că structura Bisericii la care se referă e mai puțin dezvoltată decât în 1 Tim.

Iisus Hristos”, 3) pe făgăduințele divine date cu „veacuri înainte” și 4) pe porunca „Mântuitorului nostru Dumnezeu”. Misiunea lui Pavel este aceea de a transmite mai departe „credința aleșilor lui Dumnezeu și cunoștința adevărului cel întocmai cu dreapta credință” (Tit 1,1). Deci, învățătura lui Pavel, care nu izvorăște de la sine, ci este doar mediată de el, reprezintă manifestarea corespunzătoare făgăduinței veacurilor.

De asemenea, în 1 Tim 1,1 Pavel vorbește cu autoritatea unui apostol. Apostolia sa a fost instituită la „porunca lui Dumnezeu... și a lui Hristos Iisus (cf. Gal 1,1.11-12.15). În adresa Epistolei 2 Tim titlul paulin de „apostol al lui Iisus Hristos” se bazează în cele din urmă pe autoritatea lui Dumnezeu Însuși. Și această Epistolă prezintă o autoritate deplină, ea fiind „în conformitate cu făgăduința vieții care este în Hristos Iisus”, ceea ce înseamnă că viața în Hristos – de acum și viitoare – asigură criteriul adevăratului apostolat.

În Pastorale aflăm un larg material autobiografic despre ceea ce s-ar putea numi „a doua carieră paulină” de după detenția romană. Este vorba de niște date pe care nu le putem citi în altă parte. Astfel, rezultă de aici că a părăsit Creta (Tit) pentru Efes, de unde a plecat spre Macedonia (1 Tim) ca să ierneze la Nicopolis în Dalmația (Illyricum), apoi că a fost iarăși arestat la Roma, unde este conștient de apropierea morții sale martirice (2 Tim). Suferințele lui Pavel, parte a alegerii sale ca predicator, apostol și învățător (2 Tim 1,1-12), vor fi așadar încununare de martiriul său. Pavel își așteaptă jertfa ca pe momentul primirii de la Hristos a cununii biruinței, „cununa dreptății” (2 Tim 4,7-8).

Din aceste Epistole aflăm cum Pavel își continuă vasta și bine rânduita sa operă misionară, propovăduind cuvântul mântuirii de-a lungul Imperiului Roman, coordonând Bisericele sale și activitatea sau mișcarea ucenicilor și colaboratorilor săi.

În acord cu toate celelalte Epistole pauline, Pastoralele descriu pe Sf. Pavel ca pe un interpret autoritativ al tradițiilor despre Iisus: „cuvintele cele sănătoase ale Domnului nostru Iisus Hristos” (1 Tim 6,3) care formează „dreptarul (modelul) cuvintelor sănătoase pe care le-ai auzit de la mine” (2 Tim 1,13). Și subiectul Evangheliei pauline nu se schimbă; mai degrabă, ceea ce s-a schimbat în Pastorale este modul în care evanghelia sa este păstrată și la ce anume conduce ea. Mai degrabă pentru rațiuni misionare, precum în alte locuri din corpusul paulin (mai ales Rom 1,14-16), subiectului evangheliei

sale i se adaugă acum „cuvintele sănătoase” ale tradiției (*paradosis*) Bisericii, care se transmite din generație în generație prin păstori paulini ca Timotei și Tit (2 Tim 2,2; 3,14). De vreme ce abordarea canonică a diferențelor dintre Pastorale și Epistolele pauline nedisputate nu este adversară, ci complementară, ne putem întreba care sunt implicațiile dacă privim corpusul paulin ca un întreg? Răspunsul este că învățătura lui Pavel, păstrată și reunită în Epistolele sale canonice, trebuie să continue să fie păstrată cu mare grijă din generație în generație („din credință spre credință”) ca mărturia normativă despre Dumnezeu a cărui mântuire este prezentă pentru noi în Iisus Hristos prin Duhul Său.⁶

E adevărat că psihologia autorului Pastoralilor este psihologia unui om mai înaintat în vârstă. Acestui fapt se datorează frecvența revenire la evenimentele din viața sa de altădată, de exemplu relatarea convertirii „prigonitorului” Saul (1 Tim 1,12-17), referirea la persecuțiile timpurii din Antiohia, Iconium și Listra (2 Tim 3,11), etc. „El nu este acum creativ, ci reminiscent, o schimbare care se potrivește perfect cu maniera psihologică a unui om în vârstă”, spune un savant⁷. Pavel este preocupat de stabilitatea doctrinei și este întrucâtva neliniștit asupra capacității ucenicilor săi mai tineri, Timotei și Tit, acestea fiind indicii care trimit la o vârstă mai înaintată. Dar el nu este mai puțin „creativ” pe tărâm misionar, îngrijindu-se ca ceea ce a înfiripat să aibă continuitate și temeinicie.

Pentru statornicirea învățăturii dogmatice a Bisericii, a crezului ei fundamental, Sf. Pavel folosește **ziceri** care constituie adevărate mărturisiri de credință, foarte probabil niște formule liturgice existente în Biserica primară. Ele au ocupat un loc important în experiența Apostolului însuși, așa cu se vede de exemplu din **1 Tim 1,15**. Chiar dacă substanța acestei mărturisiri este paulină, după cum arată Rom 5,8 și 1 Cor 15,3, nu e mai puțin adevărat că el „a primit” (cf. 1 Cor 15,3) acest adevăr de credință, care desigur era parte a kerygmei primare. Introducerea la această mărturisire de credință – „vrednic de credință și de toată primirea este cuvântul...” – sugerează faptul că Pavel

⁶ Robert W. Wall, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles: A Response to S. E. Porter”, *Bulletin for Biblical Research* 5 (1995), p. 128 (http://www.biblicalstudies.org.uk/pdf/pastoral-epistles_wall.pdf).

⁷ Donald Guthrie, *The Pastoral Epistles and the Mind of Paul, the Tyndale New Testament Lecture*, London, 1955, p. 15.

a adăugat-o pentru că reprezenta expresia unui adevăr creștin fundamental, recomandat acum ca Timotei să-l folosească extensiv.

Zicerea din **1 Tim 3,1** se referă la oficiul episcopatului, ea introducând subiectul despre calitățile sau însușirile necesare dobândirii unui asemenea oficiu.

Zicerea din **2 Tim 2,11-13** – despre moartea și învierea credincioșilor împreună cu Hristos – respiră fără îndoială o atmosferă paulină, așa cum se desprinde din comparația cu Rom 6,8, I Cor 4,8 și Rom 8,17, ceea ce nu exclude posibilitatea ca ea să fie un fragment dintr-un imn al Bisericii.

Zicerea din **Tit 3,5-7^a** era probabil un imn folosit la ceremoniile baptismale. Încă o dată vocabularul este cert paulin (cu excepția lui *παλιγγενεσίας* pe care-l mai găsim numai în Mt 19,28).

Un alt text important, care cuprinde o mărturisire de credință, este cel din **1 Tim 3,16** – despre taina dreptei credințe – , care în mod clar este un imn al Bisericii primare, deși cuprinde numai cuvinte pauline.

Astfel de pasaje ne fac să înțelegem că la momentul respectiv al vieții Bisericii, în care au fost scrise aceste Epistole, se dezvoltase deja o frazeologie religioasă și doctrinară care în mod firesc ajunge pe buzele unui învățător creștin atunci când se adresează unui ucenic și prieten creștin foarte bine instruit. Formula folosită în „zicerile” Pastorale, în special în forma ei mai lungă – „vrednic de credință și de toată primirea este cuvântul...” – acreditează ideea că ele erau prezentări populare ale învățăturii apostolice, preluate de Pavel însuși pentru întrebuințare la cultul din cadrul comunităților. Înainte de a fi un teolog, Pavel este un Apostol misionar pentru care imperativul păstrării învățăturii de credință era mult mai urgent decât cel al inovării. Chiar dacă Pastoralele ar fi considerate ca niște Epistole cvasi-publice, scopul lor principal este în mod clar să dea instrucțiuni trimișilor personali ai lui Pavel și un astfel de scop nu se mai regăsește în celelalte scrieri din corpusul paulin.

În calitatea sa de vestitor al Evangheliei și de slujitor al cuvântului, apostolul Pavel se considera ca un împreună-lucrător cu Dumnezeu. Din concepția sa înaltă că Evanghelia este puterea lui Dumnezeu și că evanghelistul este un împreună-lucrător cu Dumnezeu s-au născut îndemnurile pe care le dă el ucenicului său Timotei zicând: „Eu te îndemn deci stăruitor în fața lui

^{*} Cu observația că formula de întărire a temeiniciei mărturisirii de credință, „vrednic de crezare este cuvântul”, este plasată în cazul de față posterior zicerii, iar nu în fruntea ei.

Dumnezeu și a lui Hristos Iisus, Care va să judece viii și morții, la arătarea Lui și în împărăția Lui; Propovăduiește cuvântul, stăruiește cu timp și fără de timp, muștră, ceartă, îndeamnă, cu toată îndelunga-răbdare și învățătura (...). Tu fii treaz în toate, suferă răul, fă lucru de evanghelist, slujba ta fă-o deplin!” (2 Tim 4,1-2.5). Se înțelege că aceste îndemnuri sunt izvorâte din experiența pastoral-misionară a apostolului, el însuși predicând „cu timp și fără timp”, nu numai sâmbăta, ci în toate zilele (Fapte 19,9), ziua și noaptea (Fapte 20,31), în public și în particular. El a predicat întâi de toate în sinagogile diferitelor localități prin care a trecut,⁹ în case private,¹⁰ locuri publice (Fapte 19,9) sau piețe publice¹¹, precum și în alte locuri unde se adunau cei pioși pentru rugăciune (Fapte 16,3).¹² Expresia „cu timp și fără timp” – εὐκαιρως ἀκαιρως – este un oximoron care devine mai emfatic prin omisiunea verbului de legătură. Unii comentatori l-au înțeles la modul proverbial,¹³ și C. Spicq a remarcat că *eukairia* este un termen retoric.¹⁴ În primul rând exegeții au fost interesați asupra persoanei sau persoanelor cărora predicarea ar trebui să fie oportună sau inoportună. Unii au susținut că avem aici o referire la Timotei,¹⁵ alții la ascultătorii lui Timotei, în timp ce câțiva consideră că ambele posibilități sunt avute în vedere.¹⁶ Faptul că misionarul trebuie să propovăduiască „cu timp”, arată datoria sa de a-și adapta predica cu discernământ în funcție de starea audienței, după cum procedează medicul care-și adaptează tratamentul la condițiile și nevoile pacientului său. Sfinții Părinți au observat un fapt asemănător tratamentului medical reflectat deja în succesiunea ἐλεγεῖον - ἐπιτίμησον - παρακάλεσον („muștrare” „ceartă”,

⁹ Fapte 9,20; 13,5; 14,1; 17,1; 18,4.

¹⁰ Fapte 18,7; 20,8; 20,20.

¹¹ Fapte 17,17.19; 20,20.

¹² Cf. Prof. Dr. Sofron Vlad, *Un păstor model – Sf. Apostol Pavel*, Timișoara, f.a., p. 161.

¹³ W. Lock, *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles* (ICC; New York: Scribner, 1924), p. 112-113; J. N. D. Kelly, *A Commentary on the Pastoral Epistles* (HNTC; New York: Harper, 1963), p. 205.

¹⁴ C. Spicq, *Saint Paul: Les épîtres pastorales* (EBib; ed. a 4-a; Paris: Gabalda), p. 799.

¹⁵ Astfel, Părinții Răsăriteni: Hrisostom, *In epistolam secundam ad Timotheum Commentarius*, Hom. 9.2 (PG 62.651); Teodor de Mopsuestia, *Theodori Episcopi Mopsuesteni in Epistolas B. Pauli Pauli Comentarii* (ed. H. B. Swete; Cambridge: University Press, 1882) 2. p. 223; Teodoret, *Interpretatio Epistolae II ad Timotheum* (PG 82.852); cf. Teofilact, *Epistolae secundae Divi Pauli ad Timotheum expositio* (PG 125.128).

¹⁶ Abraham J. Malherbe, “In season and out of season”: 2 Timothy 4:2, *JBL* 103/2 (1984), p. 236-237.

„îndemn”) din v. 2. Ei au văzut că Pavel îl sfătuiește pe Timotei să treacă de la vorba mustăritoare la cea blândă în felul în care un doctor administrează progresiv chirurgie, remedii tari și remedii ușoare.

Îndemnul de a predica *akairōs* este mai problematic, dar și el trebuie înțeles în lumina acestor Epistole Pastorale. Timotei se confruntă cu unii care se îndârjesc cu obstinație împotriva învățaturii sănătoase și s-ar părea că nu există șanse de ameliorare a condiției lor care ar putea justifica acea adaptare a vorbirii numai în sensul lui *eukairōs*. Dată fiind extremitatea condiției lor, Timotei este îndrumat să predice fără a lua în considerare dacă este oportun sau inoportun să procedeze astfel. Motivația dată pentru această poruncă este aceea „că (γὰρ) va veni o vreme (*kairōs*) când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci – dormici să-și desfăteze auzul – își vor grămădi învățători după poftele lor și își vor întoarce auzul de la adevăr și se vor abate către basme” (2 Tim 4,3-4). În realitate, acel *kairos* este deja prezent. Acestea sunt ultimele zile în care oamenii apostaziază de la credință (1 Tim 4,1; 2 Tim 3,1). Dar vremurile sunt determinate divin; există *kairoi idioi*, timpul potrivit, în care lucrurile sunt descoperite. Mărturia despre răscumpărarea prin Hristos a fost sau este făcută la timpul potrivit (1 Tim 2,6), și Dumnezeu va arăta și venirea lui Hristos la timpul convenit (1 Tim 6,15). Cu veacuri înainte Dumnezeu a promis viața veșnică și la timpul potrivit și-a descoperit cuvântul Său în propovăduirea apostolică (Tit 1,3). Astfel, *idioi kairoi*, sunt parte a istoriei mântuirii în care predicarea cuvântului aparține de procesul revelației. Timotei, în calitate de beneficiar al mesajului apostolic, continuă acest proces, dar Dumnezeu este Cel care săvârșește opera mântuirii. Procesul este determinat de Dumnezeu, nu doar de înclinația oamenilor de a accepta sau nu cuvântul. Prin urmare, predicarea trebuie să aibă loc independent de condiția ascultătorilor, care, în cazul ereticilor, se plasează oricum dincolo de speranța însănătoșirii.¹⁷

2) Tit și Timotei și datoria lor misionară

Denumirea de Pastorală pentru cele trei Epistole, întrebuințată din prima jumătate a secolului 18 este perfect justificată, căci în mod evident ele au fost scrise de un păstor (lat. *pastor*) către păstori. Destinatarii lor sunt acum în poziția responsabilității pastorale în Creta (Tit) și în Efes (Timotei). Ca

¹⁷ Ibidem, p. 243.

păstori ei nu sunt mai puțin misionari. Timotei și Tit împărtășesc calitatea lui Pavel de „a fi trimiși”. De fapt, Apostolul neamurilor își făcea simțită apariția (gr. *parousia*) în Bisericile întemeiate de el prin: (1) prezența sa fizică; (2) prezența sa printr-un trimis care lucrează în numele său; și (3) prezența sa prin intermediul unei epistole. Aceste trei forme ale *parousiei* apostolice se află într-o precisă scară de valoare și eficiență în misiunea paulină. Sigur, de preferat pentru Sf. Pavel era ca prin prezența sa directă să-și facă efectivă autoritatea apostolică (cf. 1 Cor 4,19; Filip 1,24 ș.u.), dar când acest lucru nu era posibil recurgea la epistole sau la slujirea unor trimiși de-ai săi.¹⁸ În 1 Tes 2,7, datorită caracterului autoritativ al misiunii lor, titlul de „apostoli ai lui Hristos” este dat lui Silvanus și Timotei, însoțitori ai lui Pavel la întemeierea Bisericii din Tesalonic. Pavel însuși folosește termenul „apostol” pentru Tit pe care l-a trimis (*apostellein*) ca să îndeplinească o sarcină anume (2 Cor 12,17-18). Același lucru se poate spune despre Tit, dat fiind rolul său de colaborator al apostolului. Activitatea misionară a celor doi ucenici – Timotei și Tit – nu se restrânge numai la Bisericile amintite mai sus. De asemenea, cele trei Epistole ni prezintă angajați în călătoriile misionare ale lui Pavel.

Tit (care nu este amintit deloc în Fapte) este prezentat ca fiind convertit de Pavel care i se adresează folosind cuvintele „adevăratul fiu după credința cea de obște” (Tit 1,4). Din Gal 2,1-3 știm că Pavel l-a adus pe Tit la sinodul apostolic din Ierusalim din anul 49 pentru a dovedi cât de autentic poate fi un creștin provenit dintre păgâni, fără a avea nevoie să primească tăierea împrejur. În criza apărută între Pavel și Biserica din Corint, Tit este cel care a dus de la Efes la Corint epistola scrisă „cu multe lacrimi”; a avut rezultate frumoase în această misiune, astfel încât îi aduce lui Pavel în Macedonia vești bune din Corint (2 Cor 2,1; 7,6-16). Mai târziu el a fost trimis la Corint pentru a strânge colecta (2 Cor 8,6.16.23; 12,17-18). Epistola către Tit presupune faptul că Sf. Pavel a fost cu el în Creta și că l-a lăsat acolo să îndrepte cele ce mai lipsesc și, mai concret, să numească presbiteri (care sunt numiți și episcopi) în toate comunitățile creștine (Tit 1,5.7). Misiunea lui Tit nu este ușoară pe de o parte pentru că, în general cretanii sunt – spune Pavel, citându-l pe poetul cretan Epimenides (sec. VI î. Hr.) – „mincinoși, fiare rele, pânțece leneșe” (Tit 1,12);

¹⁸ Margaret M. Mitchell, *New Testament Envoys in the context of greco-roman diplomatic and epistolary conventions: the example of Timothy and Titus*, JBL 111/4 (1992), p. 641.

iar pe de altă parte, chiar în Biserică, Tit se confruntă cu învățături greșite (1,13-14) și cu neascultarea și imoralitatea unora.

Tit este chemat să-și exercite cu putere autoritatea (2,15), întemeiată pe slujirea sa bisericească și derivată din mesajul său demn de încredere (cf. 1,5). Într-o anumită măsură, lucrarea lui Tit nu este decât o extensie a lucrării marelui apostol însuși. Tit este îndatorat să „învețe cele ce se cuvin învățaturii sănătoase” și să îndrume în mod specific diferitele categorii de membri ai Bisericii: bătrâni, femei, tineri, robi și el însuși să fie un bun exemplu pentru toți (2,1-10). Învățătura lui să fie despre puterea „harului lui Dumnezeu” care „s-a arătat” (2,11) și despre faptele bune care sunt roadele acestuia în viața creștinilor (2,12-14; 3,8b-11).

Lucrarea lui Tit în Creta trebuie dusă la îndeplinire curând, căci Pavel îi cere să-l întâlnească la Nicopolis (3,12; în 2 Tim 4,10 se spune despre Tit că a plecat în Dalmația). Spre finalul Epistolei, Tit primește informații și îndrumări despre misiunile altor ucenici ai lui Pavel (3,12-13). Tit și Biserica sa trebuie să se îngrijească de trebuințele acestor misionari itineranți (3,15).

*Timotei*¹⁹ a fost unul dintre cei mai cunoscuți dintre colaboratorii și ucenicii Sf. Apostol Pavel. Cu siguranță a fost convertit direct de Pavel, deoarece Apostolul îl desemnează ca „fiul meu cel iubit și credincios întru Domnul” (1 Cor 4,17); iar în 1 Tim 1,2 el se adresează în scris lui „Timotei, adevărat fiu în credință”; de asemenea în 2 Tim 1,2 îl numește „fiu iubit”.

El locuia în Listra când l-a cunoscut Sf. Pavel sau poate chiar se născuse fie în Listra sau, dacă nu, în Derbe, orașe vizitate și evanghelizate de Pavel în prima călătorie (FA 14,6). Dintre aceste două orașe mai probabil pare Listra ca loc de naștere a lui Timotei, deoarece în Fapte 20,4 într-o enumerare a prietenilor lui Pavel sunt și numele lui „Gaius din Derbe și Timotei”, ceea ce înseamnă că Timotei nu era „din Derbe”. În plus, în Fapte 16, 2, frații care i-au dat Sf. Pavel bună mărturie despre Timotei erau „din Listra și din Iconiu”; nu sunt menționați deloc frații din Derbe. Așadar, Listra a fost orașul de naștere a lui Timotei.

În 2 Tim 3,10-11, Sf. Pavel menționează că Timotei cunoștea bine prigonirile și suferințele îndurate de el în Antiohia, Iconium și Listra. Aceste

¹⁹ *Timotheos* – nume teoforic de origine greacă, este un compus în care se recunosc cuvintele: *Theos*, „Dumnezeu” și verbul *timao* sau *timo*, „a cinși, a onora” (Fapte 16, 1; 17, 14; 18, 5; 19, 22; 20, 4; Rom 16, 21; 1 Cor 4, 17; 16, 10; 2 Cor 1, 1. 19; Filip 1, 1; 2, 19; Col 1, 1; 1 Tes 1, 1; 3, 2. 6; 2 Tes 1, 1; 1 Tim 1, 2. 18; 6, 20; 2 Tim 1, 2; Filimon 1, 1; Evrei 13, 23).

persecuții s-au întâmplat în timpul primei vizite a apostolului în aceste cetăți, iar Timotei pare a fi unul dintre cei convertiți atunci, căci la următoarea vizită a Sf. Pavel în Listra și Derbe, el era deja unul dintre creștinii de acolo: „Și a sosit la Derbe și Listra. Și iată era acolo un ucenic cu numele Timotei” (FA 16,1).

Acum Timotei a fost ales de către Pavel să fie unul dintre însoțitorii săi. Acest lucru se întâmpla în prima parte a misiunii apostolice pauline și este demn de subliniat că Timotei îi va fi credincios până la sfârșitul vieții.

Tatăl lui Timotei era un grec păgân (elin iar nu elenist sau iudeu vorbitor de greacă); acest lucru se amintește de două ori în Fapte (16,1.3). Mama sa era evreică, dar nu l-a supus circumciziei în copilărie, probabil datorită obiecțiilor din partea tatălui. Însă nimic nu ne împiedică să presupunem că el era cel puțin simpatizant al Evangheliei. Elinii, în general, nu erau refractari creștinismului. Cu atât mai puțin el, ca soț al unei evreice și ca unul ce cunoștea monoteismul și speranțele mesianice ale evreilor. Faptul că Sf. Pavel nu-l asociază la omagiile pe care le aduce zelului creștinesc al bunicii și mamei lui Timotei (2 Tim 1,5), ne face să credem că nu mai era în viață când s-a scris această Epistolă. Mama lui Timotei se numea Eunice, iar bunica sa Loida. Sf. Pavel le amintește pe nume în 2 Tim 1,5; el vorbește acolo despre neprefăcuta credință care era în Timotei, aceea care mai întâi s-a sălășluit în Eunice și Loida. Apare evident că Eunice s-a convertit la Hristos în prima călătorie misionară a lui Pavel, pentru că la următoarea sa vizită prin Derbe și Listra se spune despre ea că era „o evreică care a crezut” (FA 16,1).

În această a doua călătorie prin Derbe și Listra, Sf. Pavel l-a ales pe Timotei din mai multe motive: datorită credinței sale neprefăcute, datorită faptului că de mic copil știa Sfintele Scripturi ale Vechiului Testament (2 Tim 3,15) și mai ales datorită caracterului și comportamentului său creștin; Așadar, văzându-i întreaga sa dispoziție pentru lucrarea misionară, Pavel „a voit ca acesta să vină cu el” (FA 16,3). Timotei a încuviințat dorința Sf. Pavel, iar acesta, pentru a-i înlesni accesul în sinagogile iudeilor, dar și pentru a-i concilia pe creștinii proveniți dintre iudei, l-a determinat să se taie împrejur. Pavel a voit ca Timotei să facă acest lucru și pentru faptul că Eunice era o evreică. A fost deci o situație total diferită de cea a lui Tit căruia Sf. Pavel i-a refuzat circumcizia (FA 15,2) – Tit fiind, spre deosebire de Timotei, un păgân prin naștere.

Celălalt act săvârșit pentru Timotei, înainte de plecarea sa în misiune a fost hirotonia, prin punerea mâinilor mai-marilor preoților din Derbe și Listra.

Însoțitor al Sf. Pavel

Pregătit astfel pentru misiune, Timotei a mers înainte cu Pavel în a doua sa călătorie misionară. Îl aflăm pe Timotei cu el la Bereea (FA 17,14), bineînțeles însoțindu-l pe Apostol în toate locurile prin care acesta a fost, adică Frigia, ținutul Galatiei, Misia, Troa, Neapolis, Filipi, Amfipolis, Apolonia, Tesalonic și Bereea. În continuare Pavel a mers – singur, datorită persecuției din Bereea – la Atena (FA 17,15); iar de acolo a trimis mesaj pentru Sila și Timotei la Bereea, să vină cât mai curând la Atena. Aceștia vor sosi repede la el și vor fi imediat trimiși la Biserica din Tesalonic; „Iată de ce, nemaiputând răbda, am socotit că e bine să rămânem singuri la Atena și l-am trimis pe Timotei, fratele nostru și împreună-lucrătorul lui Dumnezeu întru Evanghelia lui Hristos, ca să vă întărească și să vă îndemne în credința voastră, pentru ca nimeni să nu se clatine în aceste necazuri” (1 Tes 3,1-3). Timotei și Sila au îndeplinit cu bine această misiune și s-au reîntors la Apostol, aducându-i vești despre credința și iubirea creștinilor din Tesalonic, despre faptul că ei poartă o bună amintire despre el și că doresc cu ardoare să-l revadă; iar Sf. Pavel s-a bucurat de aceste vești (1 Tes 3,5-7).

La Corint

Sf. Pavel a părăsit Atena înainte ca Timotei și Sila să poată veni să-l întâlnească. El a mers înainte la Corint; iar când „Sila și Timotei au venit din Macedonia, Pavel era prins cu totul de cuvânt, mărturisind iudeilor că Iisus este Hristosul” (FA 18,5). Evident, Timotei a rămas cu Apostolul în timpul șederii sale de un an și jumătate la Corint și de asemenea până la sfârșitul acestei a doua călătorii misionare. Tot din Corint Sf. Pavel va scrie mai târziu (anul 57-58) Epistola către Romani, trimițându-le salutări și din partea lui Timotei: „Vă îmbrățișează Timotei cel împreună-lucrător cu mine...” (16,21).

În legătură cu această salutare din partea lui Timotei trebuie remarcat că era obiceiul Sf. Pavel de a asocia numelui său unul sau mai multe nume ale colaboratorilor săi în cadrul salutarilor de la începutul epistolelor. Astfel, numele lui Timotei este prezent în 2 Cor 1,1; Filip 1,1; Col 1,1; Filimon 1,1. Se află de asemenea, alături de cel al lui Silvan în 1 Tes 1,1 și 2 Tes 1,1.

La Efes

În a treia călătorie misionară a Sf. Pavel, Timotei l-a însoțit iarăși, deși nu este amintit până la sosirea în Efes. Această călătorie a implicat multă osteneală de drum, mult lucru și timp. Mai mult de doi ani au petrecut numai la Efes. Pe când misiunea lui Pavel se apropia de sfârșit în această mare cetate și plănuia să ajungă la Ierusalim, urmând drumul prin Macedonia și Ahaia, a trimis înaintea sa „în Macedonia pe doi dintre cei care îi slujeau, pe Timotei și pe Erast” (FA 19,22).

Iarăși la Corint

Din Efes Sf. Pavel a scris prima Epistolă către Corinteni (1 Cor 16,8), în care a menționat (1 Cor 16,10) că Timotei se afla pe atunci în călătorie spre Corint, se pare, în prelungirea călătoriei pe care a făcut-o în Macedonia. După ce l-a recomandat pentru o bună primire din partea corintenilor, Pavel spune că Timotei trebuia să se reîntoarcă la el din Corint; ceea ce înseamnă că Timotei trebuia să-l informeze despre starea de lucruri din Biserica Corintului.

În Grecia

Curând după aceea, în Efes s-a produs răscoala argintarului Dimitrie; iar când aceasta s-a sfârșit, Sf. Pavel a părăsit Efesul și s-a dus în Macedonia și în Grecia. În Macedonia l-a reîntâlnit pe Timotei, al cărui nume este asociat în salutarea de început din a doua Epistolă scrisă acum către Corinteni. Timotei l-a însoțit în Grecia, unde vor rămâne trei luni.

În Ierusalim

Din Grecia Apostolul și-a îndreptat gândul și pașii spre Ierusalim, fiind însoțit în călătorie de Timotei și ceilalți (FA 20,4). Vor trece prin Troa unde au stat șapte zile, apoi pe la Milet, continuând drumul până ce au ajuns la Ierusalim, unde Pavel va fi arestat. S-au sfârșit astfel călătoriile sale misionare pentru moment, însă nu și colaborarea cu prietenii săi între care era Timotei.

În Roma

Nu ni s-au transmis amănunte în legătură cu felul în care Timotei i-a slujit acum până în vremea când îl găsim din nou alături de Pavel în timpul primei sale captivități romane. Însă de acum înainte sunt multe notițe despre felul în care a slujit pe lângă Apostol. Este pomenit în trei dintre Epistolele scrise în această vreme, adică în Col 1,1, și Filimon 1,1, în ambele fiind desemnat ca „Timotei, fratele nostru” și în Filip 1,1, „Pavel și Timotei, robi ai lui Hristos Iisus” În Filip 2,19 există interesanta mențiune că Apostolul era încrezător

că-l va putea trimite pe Timotei să cerceteze Biserica din Filipi (pe când scria Epistola către Filipeni speranța lui Pavel era aceea că va fi eliberat curând).

Să viziteze Filipi

„Nădăjduiesc întru Domnul Iisus că voi trimite pe Timotei la voi, fără de zăbavă, ca și eu să fiu cu inima bună, aflând vești despre voi. Căci nu am pe nimeni altul, la un gând cu mine și care să vă poarte grija cu adevărat ... Dar încercarea lui o cunoașteți, căci împreună cu mine a slujit Evanghelia, întocmai ca un copil lângă tatăl său. Pe el deci nădăjduiesc să-l trimit” (Filip 2, 19-23).

Instalat la Efes

Speranța lui Pavel s-a împlinit: el a fost eliberat; din nou Timotei va fi însoțitorul său, în călătoria până în Spania. Probabil s-au reîntâlnit la Filipi, căci nu l-a trimis doar pe Timotei acolo, ci voia ca el însuși să poată veni pentru a vizita personal Biserica filipiană (Filip 1,26; 2,24). Din Spania, Apostolul revine în Orient, lăsând ca episcop al Cretei pe Tit, iar în Efes l-a lăsat în aceeași calitate pe Timotei. Își va continua singur drumul spre Macedonia, de unde la anul 65 va scrie prima Epistolă către Timotei; în această epistolă îi spune că l-a lăsat în Efes ca să fie reprezentantul său (1 Tim 1,3); în aceeași Epistolă îl sfătuiește cum să conducă Biserica efeseană, până ce el însuși va reveni la Efes: „Îți scriu aceasta nădăjduind că voi veni la tine fără întârziere” (1 Tim 3,14).

Sf. Pavel îl cheamă să vină la Roma

Din 2 Tim pot fi strânse încă alte detalii. Sf. Pavel era pentru a doua oară închis; simțind că procesul său se va încheia cu o judecată adversă și cu moarte, el scrie din Roma lui Timotei (care era în Efes) rugându-l insistent să vină la el: „Silește-te să vii curând la mine” (2 Tim 4,9). Faptul că atunci când a fost părăsit de toți, cu excepția lui Luca (2 Tim 4,11), și-a îndreptat gândul spre ajutorul și sprijinul moral al lui Timotei, pentru a-i fi aproape în ultimele ceasuri, arată ce mare încredere avea în fiul său duhovnicesc, cât de puternică era dragostea care-i unea. Dintre ucenici, cel mai apropiat lui Pavel i-a fost Timotei, așa cum cea mai dragă dintre Biserică i-a fost cea din Filipi, singura de la care a acceptat sprijin material. Nu știm dacă Timotei a mai putut ajunge la Roma în timp util, înainte de execuția Sf. Pavel.

O altă pomenire a lui o avem în Evrei 13,23: „Să știți că fratele Timotei este slobod. Dacă vine mai degrabă, vă voi vedea împreună cu el”. Epistola

către Evrei a fost scrisă de undeva din Italia la anul 65 sau poate chiar 64. Din textul citat ar rezulta că și Timotei a fost închis alături de Pavel în prima sa captivitate romană.

Din Filip 2,22 aflăm frumoasa recomandare pe care i-o face Sf. Pavel, slujind pe lângă el Evanghelia „întocmai ca un copil lângă tatăl său”. Desigur, Sf. Pavel nu exagerează, el constată doar purtarea ireproșabilă întru credință a fiului său duhovnicesc, în miezul căreia era ascultarea desăvârșită.

În *Istoria sa bisericească* (III, 4), Eusebiu de Cezareea ne transmite că după moartea martirică a Sf. Apostol Pavel, Timotei a păstorit în continuare la Efes, fiind primul episcop al acestei Biserici. După o veche tradiție înregistrată de patriarhul Fotie al Constantinopolului el s-a săvârșit din viață în timpul domniei lui Domițian (81-96), fiind ucis cu pietre și ciomege de către păgâni.²⁰ Osemintele sale au fost duse și așezate în biserica Sf. Apostoli din Constantinopol, împreună cu ale Sf. Apostol Andrei și ale Sf. evanghelist Luca. Biserica îl prăznuiește pe Sf. Timotei la 22 ianuarie.

Așa cum se desprinde din cele două Epistole care i-au fost trimise, misiunea lui Timotei constă în a impune disciplina în Biserică și a respinge deviațiile de la adevărul învățaturii (lui Pavel), precum și a promova „învățătura sănătoasă” (1 Tim 1,10; 6,3; cf. 2 Tim 1,13; 4,3; Tit 1,9.13). Este imposibil să stabilim precis despre ce grupare eretică este vorba. Vorbind de „basmе și nesfârșite înșirări de genealogii” (1 Tim 1,4; cf. Tit 1,14), foarte probabil autorul are în vedere anumite elemente iudaizante. Într-un caz învățătura falsă descrisă în 2 Tim este specificată: Imeneu²¹ și Filet învățau că învierea s-a și petrecut deja (2,17-18).²²

În Biserica care i-a fost încredințată, episcopul Timotei se află într-o poziție de autoritate. Cuvântul grecesc tradus prin „încredințare” în 1 Tim 1,18 are rolul de a accentua numirea lui Timotei care nu este întâmplătoare ci în acord cu planul lui Dumnezeu descoperit prin cuvintele unor profeți. Timotei este încurajat să îndrume Biserica ca un „bun slujitor (*diákonos*) al lui Hristos

²⁰ Însă potrivit tradiției consemnată în *Faptele lui Timotei*, el a suferit moarte martirică în timpul domniei lui Nerva (96-98 d. Hr.).

²¹ Imeneu este amintit și în 1 Tim 1,20, unde Pavel îl dă Satanei, împreună cu Alexandru, ca să învețe să nu mai blasfemieze.

²² Mai pe larg despre contextul ereziilor combătute în Pastorale și identificarea lor mai precisă, a se vedea: Robert J. Karris, „The Background and Significance of the Polemic of the Pastoral Epistles”, *Journal of Biblical Literature*, vol. 92, nr. 4, p. 549-564.

Iisus” (1 Tim 4,6). El însuși trebuie să se hrănească cu „cuvintele credinței și ale buneii învățături” (1 Tim 4,6) și să respingă „basmeele cele lumești și prostești” (1 Tim 4,7). Deși încă tânăr, el trebuie să fie un exemplu pentru credincioși prin cuvânt, purtare, dragoste, credință și curăție. El trebuie să îndeplinească slujirea Bisericii: citirea publică a Scripturilor, propovăduirea și învățătura (1 Tim 4,12-13). Datoria învățăturii este subliniată în mod repetat în cele două Epistole.

La fel ca Tit, episcopul Timotei este îndrumat cu privire la relaționarea și adresarea lui către diferitele categorii de membri ai Bisericii: bătrâni, femei bătrâne și tinere, văduve și sclavi (1 Tim 5,1 – 6,2). O lungă parte din 1 Tim cap 5 este consacrată văduvelor și alegerii pentru starea celor „cu adevărat văduve” (1 Tim 5,3-16). El trebuie să aibă grijă de disciplina și plata presbiterilor și de alegerea celor care urmează să fie hirotoniți (1 Tim 5,17-22). Spre deosebire de ereticii care exploatează poporul în numele religiei, lacomi după bani (1 Tim 6,5-10), Timotei ca „omul lui Dumnezeu” (1 Tim 6,11) este îndemnat să ducă „lupta cea bună a credinței” și astfel să „cucerească viața veșnică” (1 Tim 6,12); chemarea de a da „bună mărturie” (v. 12b) luând aminte la Iisus Însuși, care a dat mărturia cea bună înaintea lui Ponțiu Pilat (v. 13), poate fi privită ca o chemare la martiriu, așa cum rezultă din comparația cu limbajul asemănător folosit în 2 Tim 4,6-8.

3) *Alți colaboratori ai Apostolului*

Tit și 2 Tim cuprind informații despre alți colaboratori ai lucrării misionare a Sf. Pavel. Nu știm nimic despre *Artemas*, amintit în Tit 3,12. *Tihic* din Asia Mică, care este cu Pavel, l-a însoțit pe Apostol pe când acesta părăsise Corintul spre a merge la Ierusalim, trecând prin Macedonia și Troa, de unde a trecut pe mare pe lângă Efes (cf. Fapte 20,4-5). De asemenea, el este amintit ca cel care a dus la destinație epistolele către Col (4,7-9) și Efes (6,21-22). El apare acum ca posibil mesager al lui Pavel către Tit la Creta (Tit 3,12); mai este amintit în 2 Tim 4,12 ca un trimis de Apostol la Efes. Despre *Zenas* nu se cunoaște decât faptul că a fost un „cunoscător de lege” (Tit 3,13). Nu se poate însă ști dacă a fost un învățător de lege ca și cărturarii iudei sau un jurist în sensul grecesc sau roman. Cu siguranță, *Apollo* este creștinul alexandrin și predicatorul elocvent din Fapte (18,24 – 19,1) și 1 Cor (1,12; 3,4-6.22; 4,6; 16,12). *Zenas* și *Apollo* aveau să fie trimiși mai înainte de Tit, care trebuie să se îngrijească „ca nimic

să nu le lipsească” (Tit 3,13); creștinilor din Creta li se cere să fie generoși în a le acorda celor doi sprijinul material necesar îndeplinirii misiunii lor. Cu certitudine, misiunea lor este în legătură cu propășirea Evangheliei (cf. Tit 3,14).

În lista din 2 Tim 4,10-14, dacă *Dimas* (v. 10), prezentat ca un fost colaborator al lui Pavel, l-a părăsit pe apostol și *Alexandru arămarul* (v.14; cf. 1 Tim 1,20) este acum un vrăjmaș primejdios, toți ceilalți pomeniți sunt prieteni și colaboratori ai lui Pavel. *Crescens* a plecat în Galatia – sau, potrivit unor manuscrise, în Galia; i-am amintit deja pe Tit și Tihic. Cu Pavel se află acum numai *Luca* (cf. Col 4,14; Filim 24). Așteptând ca Timotei să vină curând la el (2 Tim 4,11.13), îi cere acestui ucenic să-l ia și pe *Marcu* (v. 11). Nu este clar ce însemna pentru Pavel că „(Marcu) îi este de folos în slujire”; probabil el avea să lucreze ca secretar sau pur și simplu să dea ajutor slujirii lui Pavel (cf. Col 4,10-11; Filim 24). Alți ucenici sunt pomeniți la sfârșitul Epistolei, în lista de salutări personale (2 Tim 4,19-21). Despre *Priscila* și *Acvila* aflăm mai multe date din Fapte 18,2-3.18-19.26; 1 Cor 16,19 și Rom 16,3. Pavel salută casa lui *Onisifor* (v. 19), a cărui credincioșie și bunătate arătată față de el în detenția sa, ca și mai înainte la Efes este lăudată în 2 Tim 1,16-18; tot acolo, Apostolul se roagă mai întâi pentru familia lui Onisifor, care se pare că murise, și apoi pentru Onisifor însuși, ca „el să afle milă de la Domnul în ziua aceea”. Aflăm că *Erast*, probabil același bărbat menționat în Fapte 19,22 și Rom 16,23, este acum la Corint. *Trofim* care este amintit și în Fapte 20,4 și 21,29, a fost lăsat de Pavel în Milet. Nu știm nimic din Noul Testament despre ceilalți amintiți aici: *Eubul*, *Pudens*, *Linus* și *Claudia*, care sunt acum cu Pavel și care i se alătură în salutarea către Timotei. Salutările personale conferă Epistolei un autentic caracter paulin. Toți acești oameni care lucrează împreună sau sub îndrumarea Apostolului Neamurilor formează imaginea unei largi și bine organizate rețele de creștini misionari a căror activitate acoperă o bună parte a lumii romane.

II. Înzestrarea biblică a misionarilor și mesajul lor hristocentric

În Pastorale există afirmații importante despre inspirația Sfințelor Scripturi și folosul lor pentru înzestrarea predicatorului și învățătorului creștin, precum și despre Iisus Hristos și credința în El ca și conținut al propovăduirii și învățaturii.

1) Sfânta Scriptură, autoritatea ei de cuvânt dumnezeiesc inspirat

Între cele mai citate texte din Pastorale este cel din 2 Tim 3,15-17 care vorbește despre învățătura Sfințelor Scripturi și inspirația lor. După ce amintește că Timotei le-a cunoscut încă de mic copil (v. 15), fiind instruit de bunica sa Loida și de mama sa Eunice (2 Tim 1,5), Pavel adaugă: „Toată/fiecare Scriptura/ă este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățatură, spre muștrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate, astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun” (v. 16-17). Din punct de vedere gramatical, distributivul „fiecare” este traducerea cea mai probabilă,²³ ceea ce înseamnă că „fiecare pasaj al Scripturii” este avut în vedere. Desigur, „Scriptura Sfântă” cunoscută de Timotei din copilărie nu poate fi decât cea a scrierilor sfinte ale Vechiului Testament; dar expresia „Sfintele Scripturi” desemnează încă pentru primii creștini și Noul Testament, alcătuit din scrieri ale Apostolilor și ale unor ucenici ai lor. În întregul ei, Scriptura este folositoare și trebuie pusă în lucrare cu înțelepciune. Sunt recunoscute aici patru sfere în care se poate folosi Scriptura. Este de folos pe de o parte, pozitiv, pentru învățătura doctrinei sănătoase și pentru instruirea întru dreptate, și pe de altă parte, negativ, pentru muștrarea celor șovăielnici și îndreptarea greșelilor. Finalitatea Scripturii este aceea ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun (v. 17), gata pentru orice slujire cerută de lucrarea misionară.

2) Iisus Hristos și Harul Său ca adevăratul conținut al propovăduirii și învățăturii creștine

Dacă Sf. Pavel dă mărturie despre autoritatea și folosul Sfințelor Scripturi iudaice, în egală măsură el este conștient de limitele Legii mozaice. Legea, „bună dacă se folosește cineva de ea potrivit legii”, a fost dată „pentru cei fără de lege și pentru păcătoși”, să-i constrângă pe cei care încalcă poruncile dumnezeiești și „pentru tot ceea ce stă împotriva învățăturii sănătoase” (1 Tim 1,8-10).

Prin urmare, dacă Sfânta Scriptură este dumnezeiască și folositoare și înzestreață pe „omul lui Dumnezeu” pentru orice lucru bun, obiectul propovăduirii și învățăturii creștine nu este o carte, ci o persoană. „Adu-ți aminte de Iisus Hristos” spune Pavel lui Timotei (2 Tim 2,8). Apostolul îi

²³ R. E. Brown, *An Introduction to the New Testament*, Doubleday, 1997, p. 678.

cere să-și însușească o scurtă formulă care rezumă misiunea lui Hristos: Iisus Care descinde din neamul lui David a înviat din morți, după cum era vestit în Evanghelia lui Pavel (v. 8b). Dar Hristos nu este pur și simplu obiectul amintirii, deoarece noi creștinii am murit împreună cu El și vom și învia împreună cu El, spune Pavel, citând un „cuvânt vrednic de crezare”, care așa cum am spus anterior poate fi un fragment dintr-un imn baptismal (2 Tim 2,11-13; cf. Rom 6,4-5; Gal 2,20; 2 Cor 4,10 ș. a.).

Învățătura despre îndreptarea prin Har este clar afirmată în Tit 3,3-8a. După ce a amintit că noi înșine eram altădată (v. 3) în istoria păcatului dinainte de venirea harului lui Hristos, Pavel rezumă Evanghelia harului într-o singură frază lungă și într-o formă foarte concentrată (v. 4-7). Noi am fost mântuiți „nu din faptele cele întru dreptate, săvârșite de noi” (v. 5), ci „prin harul Lui (Hristos)” (v. 7). Un subiect încă dezbătut este acela dacă mărturisirea de credință din v. 8 era inițial un imn sau un imn baptismal sau o formulă liturgică sau o formulă de simbol de credință. În orice caz, textul ne pune în față în mod concis *temeiul* mântuirii (însăși mila lui Dumnezeu), *ce anume* ne-a adus mântuirea (nașterea din nou, viața nouă), precum și *mijloacele* (prin Duhul Sfânt, „prin harul Său”) și *scopul* mântuirii (viața veșnică pe care o nădăjduim).

Opera de mântuire este exprimată în trei metafore apropiate: baie, naștere și înnoire. Mântuirea se săvârșește prin intermediul unei spălări (cf. Fapte 22,16), unei regenerări, baia nașterii celei de a doua, unei înnoiri (cf. Rom 12,20) care se lucrează prin puterea de viață dătătoare a Duhului Sfânt.

Tit trebuie să „adeverească cu tărie” această doctrină a harului care va aduce roadele „faptelor bune” în viețile celor credincioși (v. 8).

3) *Dimensiunea eshatologică*

Vom spune doar câteva cuvinte despre accentul eshatologic și orientarea misiunii Bisericii în Pastorale. Cu privire la mântuirea prin har (Tit 3,3 ș. u.), se afirmă în mod clar că prin ea ar trebui „să ne facem, după nădejde, moștenitorii vieții celei veșnice” (v. 7). Pavel este deplin încrezător că Dumnezeu este puternic să păzească „până în ziua aceea” comoara Evangheliei vestită de el (2 Tim 1,11-12). În mod solemn, Timotei este însărcinat, „înaintea lui Dumnezeu..., și înaintea lui Hristos Iisus, Cel ce în fața lui Ponțiu Pilat a mărturisit mărturisirea cea bună” să „lupte lupta cea bună” și să „păzească

porunca”, ceea ce înseamnă mărturisirea autentică a credinței, „fără vină, până la arătarea Domnului nostru Iisus Hristos”, care se va descoperi la timpul cuvenit (1 Tim 6,11-16). Timotei este chemat să cucerească viața veșnică la care a fost chemat și pentru care el însuși a dat bună mărturie înaintea multor martori (1 Tim 6,12). Aluzia la „Ziua aceea” (Ziua Judecării de Apoi) este repetată în rugăciunea lui Pavel pentru Onisifor care a murit (2 Tim 2,18).

III. Biserica Misionară

Biserica din Pastorale este înfățișată ca o instituție bine stabilită, cu o doctrină clar formulată și deosebită de orice deviație de la adevăr, cu slujiri bine rânduite, cu o viață liturgică organizată și cu o atitudine pozitivă față de autoritățile civile.

1) *Slujirea celor hirotoniți*

În mod clar, Pastoralele prezintă chemarea presbiterilor și a episcopilor de a fi învățători ai Evangheliei. În 1 Tim 5,17-18 se arată că preoții care își țin bine dregătoria sunt vrednici de o îndoită cinstire, mai ales cei care se ostenesc cu cuvântul și învățătura. S-ar părea de aici că misiunea preoților nu include în mod necesar propovăduirea și învățătura, fapt contrazis de însușirile personale pretinse episcopului (și preotului) în aceeași epistolă, între care la loc de cinste este tocmai capacitatea de a învăța pe alții (1 Tim 3,2), și de cele pretinse diaconilor care cuprind și „păstrarea tainei credinței în cuget curat” (1 Tim 3,9).

Arătând importanța pe care Sf. Pavel o atribuia hirotoniei lui Timotei, se referă la acest moment într-o Epistolă scrisă pentru el mulți ani mai târziu: „Nu nesocoti harul care este întru tine, care ți s-a dat prin profeție cu punerea mâinilor preoțimii” (1 Tim 4,14). Pavel însuși a luat parte la această hirotonie, căci scrie: „te îndemn să reînsuflețești harul lui Dumnezeu care este în tine prin punerea mâinilor mele” (2 Tim 1,6). Acest text ar trebui privit în lumina lui 1 Tim 4,14. Au fost probabil voci profetice (prin profeție, compară 1 Tim 1, 18 „potrivit profețiilor făcute mai înainte asupra-ți”) care au sugerat alegerea lui Timotei ca asistent al lui Pavel și Sila și consacrarea lui pentru misiune prin rugăciune și punerea mâinilor (comp. Fapte 13,2 ș.u.). Punerea mâinilor de către preoți (1 Tim 4,14), și de către Sf. Pavel (2 Tim 1,6), nu se exclud

reciproc, mai ales că prima este menționată doar ca circumstanță însoțitoare a înzestrării sale cu harul special, iar ultima ca și cauza eficientă a acestei înzestrări. Bisericele din vecinătatea casei lui Timotei, potrivit Faptelor 14,23 au fost înzestrate cu un corp de preoți curând după întemeierea lor.

Timotei a activat în Efes nu doar în calitate de delegat temporar al Sf. Pavel, ci în calitate de episcop sau de locțiitor apostolic, fiind îndatorat de Apostol să „așeze” preoți prin cetăți, așa cum i-a cerut și lui Tit (Tit 1, 5). De aceea, îi prescrie criteriile sau *condițiile de admisibilitate în cler* și îl îndeamnă să fie prevăzător ca să știe bine pe cine alege ca preot sau diacon (1 Tim 3,1-13; cf. Tit 1,5-7), deci să aleagă slujitori cât mai destoinici: „Nu-ți pune mâinile degrabă pe nimeni, nici nu te face părtaș la păcatele altora” (1 Tim 5,22).

2) Fiecare membru al Bisericii este chemat să fie un misionar

Nu doar cei hirotoniți împlinesc imperativul misionar al Bisericii. În Pastorală reiese din plin rolul tuturor membrilor Bisericii în a face cunoscut adevărul Evangheliei prin slujirea lor și, în general, prin modul lor de viață. În opoziție față de lume, creștinii trăiesc prin puterea „harului Domnului” care s-a arătat și care-i determină la un mod nou de viațuire (Tit 2,11-14). Creștinii trebuie să se păzească pe ei înșiși fără de prihană înaintea lumii. Să asculte autoritățile civile, să fie angajați în muncă cinstită, cumpătați în vorbă și să manifeste bunăvoință și sollicitudine în relațiile umane (Tit 3,1-2).

Nu doar bărbații, ci și femeile sunt implicate într-un mod specific în învățarea Evangheliei. Bunica și mama lui Timotei l-au pregătit din copilărie pentru slujirea Evangheliei, învățându-l Sfintele Scripturi (2 Tim 1,5; 3,14-15). 1 Tim 5,3-16 ne informează nu doar despre grija Bisericii față de cei în nevoie (văduve), ci și despre cele înscrise în lista văduvelor (v. 9), adică despre văduvele care aveau diferite slujiri în Biserică. Pavel face o distincție clară între femeile care sunt văduve doar pentru că soții lor au murit și cele care au un rol special în Biserică. Probabil toate văduvele nevoiașe erau ajutate într-o anumită măsură, dar o considerație mai mare aveau cele înscrise în această categorie de văduve (v. 3). Cele alese să fie înscrise în acea listă întruneau calități morale și spirituale corespunzătoare acestui oficiu (v. 9-10).

În Biserică există o slujire pentru fiecare. Bătrâni și tineri, bogați și săraci, oameni liberi și sclavi, cu toții trebuie nu numai să trăiască o autentică viață creștină, ci și să influențeze în bine pe cei din jurul lor (Tit 2,1 – 3,3).

3) Biserica – misionară prin însăși natura ei

Biserica în adevăratul sens al cuvântului nu poate fi decât misionară. Adevărata Biserică trăiește prin misiune și pentru misiune. Mai mult decât o dată în Pastorale, Sf. Pavel afirmă că propovăduirea este o funcție esențială atât pentru sine (1 Tim 2,5-7; cf. 1 Cor 1,17) cât și pentru colaboratorii săi (Tit 2,15; 2 Tim 4,2; cf. 1 Tim 2,12; 5,17; Tit 2,1). În 2 Tim 2,2 Timotei este îndatorat să asigure ceea ce am putea numi *succesiunea învățării doctrinei creștine celei adevărate*: „Cele ce ai auzit de la mine, cu mulți martori de față, acestea le încredințează la oameni credincioși, care vor fi destoinici să învețe și pe alții”. Așa cum rezultă din acest text, datoria misiunii nu apasă doar pe umerii celor hirotoniți.

Biserica este misionară ca una care descoperă taina Adevăratului Dumnezeu și a mântuirii în Hristos. Întreaga Evanghelie a lui Hristos este concentrată în câteva cuvinte în 1 Tim 3,16: „Mare este taina drepte credințe: Dumnezeu S-a arătat în trup”. Această taină a tainelor este descoperită în Biserică, după cum se arată în versetul precedent, unde Timotei este îndemnat cum să se poarte „în casa lui Dumnezeu, care este Biserica Dumnezeului Celui viu, stâlp și temelie a adevărului” (1 Tim 3,15). În calitate de „casă a lui Dumnezeu”, Biserica este prezența vizibilă a lui Dumnezeu și a lucrării Sale de mântuire; iar ca „stâlp și temelie a adevărului”, Biserica este garanția sigură a propovăduirii apostolice (și în general a acelei creștine).

IV. Misiunea ca misiune a lui Dumnezeu

În 1 Tim 2,1-7, Sf. Pavel îl îndeamnă pe Timotei „înainte de toate” cu privire la necesitatea ca în cultul public al Bisericii să se facă „cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri, pentru toți oamenii”, referindu-se în mod special la rugăciunile pentru „împărați și toți cei care sunt în înalte dregătorii” (v. 1-2a). Desigur, Pavel este interesat ca Biserica să aibă bune relații cu autoritățile civile (v. 2b). Dar atitudinea sa are mai ales o motivație teologică, exprimată clar în ceea ce urmează: „Că acesta este lucru bun și primit înaintea lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, Care voiește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină. Căci unul este Dumnezeu, unul este și Mijlocitorul între Dumnezeu și oameni: omul Hristos Iisus, care S-a dat pe Sine preț de răscumpărare pentru toți, mărturia adusă la timpul său.

Spre aceasta am fost pus propovăduitor și apostol..., învățător neamurilor, în credință și adevăr” (1 Tim 2,3-7). Creștinii trebuie să se roage pentru „toți oamenii” deoarece există un singur Dumnezeu și un Singur Mijlocitor. Voia lui Dumnezeu ca „toți oamenii” să se mântuiască se revelează desăvârșit în venirea și Jertfa lui Iisus Hristos, unicul Mijlocitor. Pe aceasta își întemeiază Pavel chemarea sa de propovăduitor, apostol și învățător al neamurilor (v. 7).

Sf. Pavel prezintă exemplul convertirii sale și al chemării sale la apostolat ca cea mai bună ilustrare a iubirii lui Dumnezeu și planului Său de mântuire a fiecăruia (1 Tim 1,12-17). El a fost „cel dintâi dintre păcătoși” (v. 15) , o aluzie la timpul anterior convertirii sale când „în necredința sa a lucrat din neștiință” (v. 13). În doxologia care încheie acest text (v. 17), Pavel subliniază înțelepciunea și unica suveranitate a lui Dumnezeu, după cum s-au manifestat în opera Sa de mântuire. Expresia „Împăratul veacurilor” înseamnă că Dumnezeu este Împărat deopotrivă acum și în viitor. Mântuirea este planul veșnic al Împăratului suveran și veșnic care este Dumnezeu.

Ca în multe alte texte scripturistice, și în acest text misiunea este în primul rând și mai cu seamă lucrarea lui Dumnezeu. În Pastorale, titlul „Mântuitorul” este folosit nu numai pentru Hristos (Tit 1,4; 2,13; 3,6; 2 Tim 1,10), ca de obicei în Noul Testament, ci și pentru Dumnezeu Tatăl (Tit 1,3; 2,10; 3,4; 1 Tim 1,1; 2,3; 4,10). Dumnezeu Tatăl L-a trimis pe Fiul Său (Apostolul Ioan va spune că Tatăl și Fiul trimit pe Duhul). Prin urmare, Dumnezeu este nu numai Autorul misiunii, ci și principalul ei agent. Pe bună dreptate, putem vorbi de misiunea Bisericii sau de misiunea apostolilor, dar în mod clar misiunea este derivată din natura lui Dumnezeu și din opera Sa de mântuire. În mod corespunzător, putem vorbi de Misiunea lui Dumnezeu. De aceea, o dată în plus și în Pastorale, ca peste tot în Scripturi, Dumnezeu Însuși este Cel Care trimite la lucrare misionară.

În *concluzie*, înțelegem că aceste Epistole Pastorale nu trebuie neglijate de nici o abordare a misiunii în Noul Testament. Învățătura acestor epistole pauline despre misiune, ca și despre conținutul, mijloacele și scopul ei, este și rămâne importantă deopotrivă pentru înțelegerea lor și pentru orice proiect creștin misionar din orice timp.

În Pastorale apare ca o stare de fapt existența unor Biserici formate din foști păgâni, precum și necesitatea predicării cuvântului pretutindeni. Pentru această lucrare de slujire a cuvântului avem exemplul măreț al Apostolului

Neamurilor, dar și al celor doi ucenici de seamă ai săi, Timotei și Tit.

Pe de o parte, în aceste Epistole aflăm un larg material autobiografic despre ceea ce s-ar putea numi „a doua carieră paulină” de după detenția romană. Misiunea lui Pavel este aceea de a transmite mai departe „credința aleșilor lui Dumnezeu și cunoștința adevărului cel întocmai cu dreapta credință” (Tit 1,1). Pentru statoinicirea învățaturii dogmatice a Bisericii, a crezului ei fundamental, Sf. Pavel folosește **ziceri** care constituie adevărate mărturisiri de credință, foarte probabil niște formule liturgice existente în Biserica primară. Ele au ocupat un loc important în experiența Apostolului însuși, așa ca se vede de exemplu din **1 Tim 1,15**. În calitatea sa de vestitor al Evangheliei și de slujitor neobosit al cuvântului - „cu timp și fără timp” - , apostolul Pavel se considera ca un împreună-lucrător cu Dumnezeu.

Pe de altă parte, Biserica este înfățișată ca misionară prin definiție, prin însăși natura ei, exprimându-și chemarea ei misionară prin tot ceea ce ea este și săvârșește: în slujirile ei, în cultul, predica și învățătura ei, în toată viața membrilor și comunităților ei, precum și în perspectiva ei eshatologică.

Misiunea Bisericii își are temeiul în unicitatea lui Dumnezeu și în planul Său unic de mântuire împlinit de Unicul Mijlocitor, Iisus Hristos. Misionarii Bisericii sunt doar colaboratori în planul și lucrarea lui Dumnezeu de mântuire.

VIAȚA VEACULUI CE VA SĂ FIE

SCURTE CONSIDERAȚII DESPRE DIMENSIUNEA ESHATOLOGICĂ A CREȘTINISMULUI

Pr. Alin Vasile Câmpean

Una dintre cele mai interesante formulări cu privire la viitorul nostru, al creștinilor, este cea care apare în *Simbolul de credință niceo-constantinopolitan* și care ne așează pe toți într-o așteptare, cea mai semnificativă dintre toate așteptările, pentru că de această dată nu mai avem o perspectivă lumească, ci privirea și odată cu ea și nădejdea noastră se îndreaptă spre *viața veacului ce va să fie*, adică spre Împărăția lui Dumnezeu, în forma ei finală și desăvârșită și care este grija principală a Bisericii Răsăritene.¹ Este exprimată astfel întreaga tensiune existentă în viața creștinului: pe de o parte el se află **deja, aici și acum**², în Împărăție, odată ce de bunăvoie își asumă viața în Hristos³, iar pe de altă parte, încă se află în așteptarea unei forme și mai desăvârșite a Împărăției, în așteptarea unui *veac* fără sfârșit, **acolo și atunci**,⁴ care depășește orice

¹ P. Tomás Spidlik S.J., *Spiritualitatea Răsăritului Creștin. IV. Omul și destinul său în filozofia religioasă rusă*, traducere de Maria-Cornelia Ică jr., studiu introductiv și postfață de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p. 209.

² „Aici și acum, în istorie, Împărăția lui Dumnezeu este mai mult chemare, așteptare, pregătire, *să vină Împărăția Ta*”. (Pr. Boris Răduleanu, *Jertfa Crucii în Liturghie și Apocalipsă*, București, 1994, p. 202).

³ „*Taina cea ascunsă de veacuri... acum s-a arătat sfinților Săi, cărora a voit Dumnezeu să le arate care este bogăția slavei acestei taine între neamuri, adică Hristos cel dintru voi*” (Col. 1, 26-27). Expresia „a fi în Hristos” are „un sens soteriologic și eshatologic obiectiv, arătând modul concret al relației ce o avem cu Domnul... Legătura noastră cu Hristos nu se reduce la o simplă înrăurire duhovnicească din partea Domnului, ci ea implică introducerea noastră în mod real în noul eon” (Pr. Ilie D. Moldovan, *Învățătura despre Sfântul Duh în Ortodoxie și preocupările ecumeniste contemporane*, teză de doctorat, Sibiu, 1973, p. 128).

⁴ „Acolo și atunci va fi trăire integrală *față către față*. Raportul lui Dumnezeu față de lume va fi atunci schimbat. Această schimbare constă într-o astfel de apropiere a lui Dumnezeu de lume, încât Dumnezeu va deveni o realitate nemijlocită și evidentă, așa cum pentru noi este lumea aceasta: *totdeauna vom fi cu Domnul*” (Pr. Boris Răduleanu, *op. cit.*, pp. 202-203).

posibilitate umană de pătrundere și înțelegere a realității sale. Viața veacului ce va să fie este asemuită de Părintele Stăniloae cu o duminică fără sfârșit, „paradisul regăsit și eshatologia inaugurată, clipa aurorii cu al ei minunat *deodată* și lumina fără asfințit a zilei a opta în care Dumnezeu va fi totul în toate”.⁵ Ea „nu este o simplă revenire la început, o revenire la un punct de unde poate reîncepe ciclul temporal, ci o înaintare în același infinit. (...) Nu înseamnă o înaintare într-un timp linear nesfârșit, căci stă la sfârșitul timpului, ci într-o infinitate gustată mereu, dar care nu satură niciodată”.⁶

Această așteptare nu este însă una pasivă, în care omul nu poate face nimic, ci dimpotrivă este una activă, dinamică, pentru că viața veacului viitor nu aparține timpului, ci veșniciei și se află în Hristos, Cel ce este mai presus de timp și lume, aflându-se în același timp înlăuntrul timpului și al lumii. Cel care va veni, este deja prezent, iar venirea Lui nu presupune deplasarea Lui înspre lume, ci mai degrabă mutarea sau trecerea lumii la El.⁷ Această trecere nu se poate face decât prin Biserică, care este Împărăția lui Dumnezeu „înlăuntrul nostru” (Luca 17,21) și care este cerul pe pământ.⁸ Iar scopul Bisericii este să rămână pe pământ, nu să fugă de lume, până când nu o ia împreună cu ea, până când nu o face cer.⁹ Inaugurată prin întruparea, Crucea, învierea din morți a Domnului și prin pogorârea Sfântului Duh, când Biserica apare istoric ca extensiune în lume, Împărăția lui Dumnezeu e deja prezentă și durează

⁵ Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Ed. a II-a, EIBMBOR, 1997, p. 303.

⁶ *Ibidem*, p. 304.

⁷ Prof. dr. Georgios I. Mantzaridis, *Morala creștină II*, traducere de diac. drd. Cornel Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2006, p. 89.

⁸ Sfântul Macarie Egipteanul o socotește a fi „*dovadă și arvună a bucuriei veșnice, de care se bucură sufletele sfinților în veacul viitor*”. (Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri. Omilii duhovnicești*, traducere de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de prof. dr. N. Chițescu, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 34, EIBMBOR, București, 1992, p. 80).

⁹ Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție. Elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, traducere de pr. prof. dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1996, p. 47. „Biserica este un corp misionar trimis în lume pentru a vesti Împărăția. Regele a venit, Împărăția Lui stă să vină. Prezența lui Hristos orientează Biserica spre eshaton și o face pe aceasta o comunitate eshatologică” (Paul Evdokimov, *Hristos în gândirea rusă*, traducere de pr. Ion Buga, Ed. Symbol, București, 2001, p. 230).

fără întrerupere.¹⁰ Pentru ea „e toată viața în Hristos pe pământ; pentru ea S-a întrupat, a murit pe cruce și a înviat Hristos și ne-a chemat și a rămas prin conlucrarea noastră în comuniune cu noi. Pentru ea este toată iconomia dumnezeiască gândită dinainte de veci. Spre această desăvârșire finală în Dumnezeu ar fi înaintat lumea dacă nu s-ar fi produs căderea strămoșilor. Deci cu această țintă a creat Dumnezeu lumea”.¹¹ Prezența Împărăției lui Dumnezeu este *fermentul* activ, *sămânța* care germinează întreaga istorie.¹² Iar așteptarea ei, în forma desăvârșită a Parusiei, inspiră orice atitudine creștină.¹³ Ea este în potență în toți cei ce cred, iar în lucrare, zice Sfântul Maxim Mărturisitorul, în cei ce „au lepădat din dispoziția lor toată viața după fire a sufletului și a trupului și au dobândit numai pe cea a duhului, încât pot zice: «Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Gal. 2,20).¹⁴

Sfântul Ciprian al Cartaginei, tâlcuind *Rugăciunea Domnească*, arată că „împărăția lui Dumnezeu poate fi Hristos Însuși, pe care-L dorim zilnic să vină, a cărui sosire voim să se înfăptuiască fără zăbavă. Căci după cum El Însuși este învierea, fiindcă în El înviem și noi, la fel se poate înțelege El Însuși ca împărăție a lui Dumnezeu, fiindcă în El vom avea să împărțim”.¹⁵

Așteptarea Împărăției lui Dumnezeu este direct legată de viața cotidiană a credinciosului, iar modul trăirii ei depinde de măsura maturității lui duhovnicești. Această așteptare nu poate avea un caracter patetic și nu poate justifica dezinteresul față de viața cotidiană¹⁶, pentru că „*cel ce face voia lui*

¹⁰ Pr. prof. Constantin Galeriu, *Netemeinicia milenarismului*, în *Ortodoxia*, an XXXVI (1984), nr. 1, p. 67.

¹¹ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, p. 143.

¹² Diac. Ioan I. Ică jr., *Morala și spiritualitatea ortodoxă în viziunea Sfântului Grigorie Palama*, în *Revista Teologică*, nr. 3, 1994, p. 24.

¹³ Jean Daniélou, *Reflecții despre misterul istoriei*, prefață de H. de Lubac și M.J. Rondeau, traducere de Willi Tauwinkl, Editura Universității din București, 1996, p. 17.

¹⁴ Sf. Maxim Mărturisitorul, *A doua sută a capetelor gnostice*, 91, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. II, traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ediție electronică, Apologeticum, 2005, p. 255.

¹⁵ Sfântul Ciprian, *Despre rugăciunea domnească*, XII, în *Apologeți de limbă latină*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, introducere, note și indici de prof. Nicolae Chițescu, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 471.

¹⁶ Prof. dr. Georgios Mantzaridis, *op.cit.*, p. 91.

Dumnezeu rămâne în veac” (I Ioan 2,17). „Activitatea omenească – arată Părintele Stăniloae – are ca întreg un rost, o semnificație pentru viața omenirii în planul plenitudinii ei eterne, ducând cu ea acolo, pentru a se eterniza și desăvârși, tot ce a realizat ea bun în planul istoric. Omenirea credincioasă nu e transportată ca o masă pasivă în planul vieții desăvârșite și eterne, ci Dumnezeu i-a dat puțința să pună în valoare și prin eforturile ei solidare darurile Lui naturale și ajutoarele ce i le-a dat în cursul vieții ei pe pământ”.¹⁷ Prin urmare, modul în care este așteptată Împărăția face diferența. Sfântul Macarie Egipteanul, într-una din omiliile sale duhovnicești, spune: „creștinii adevărați se deosebesc de toți ceilalți oameni. Deosebirea dintre ei și ceilalți oameni este mare (...) și constă în faptul că (creștinii) au mintea și cugetul totdeauna la cele cerești și la bunurile cele veșnice, la apropierea și împărtășirea de Duhul Sfânt”.¹⁸ „Cei ce aparțin acestei lumi, au de la duhul rătăcirii înclinarea de a cugeta la cele pământești; pe când creștinii au altă voință, un alt cuget și (aparțin) altui veac și altei cetăți”.¹⁹

Așteptarea Împărăției lui Dumnezeu se trăiește în Biserică în două moduri: prin așteptarea celei de-a doua veniri a lui Hristos, care va însemna sfârșitul lumii și al istoriei și prin experiența prezenței Împărăției lui Dumnezeu înăuntrul istoriei, care este pe măsura gradului nostru de receptivitate. Această experiență o vedem în viața sfinților²⁰, ca unii care în Biserică fiind, au dobândit de la Dumnezeu simțuri noi pentru a pregusta bucuria vieții viitoare.

Temelia vieții harismatice și eshatologice a Bisericii este Taina Sfintei Euharistii, asociată dintru început cu așteptarea Împărăției lui Dumnezeu.²¹ Credinciosul este conștient și mărturisește că se împărtășește în modul cel mai real cu puțință cu Trupul și Sângele lui Hristos, Cel de asemenea prezent în mod real în lucrarea sacramentală a Bisericii, fiind adevăratul săvârșitor. Pe de altă parte, cei ce se împărtășesc „spre iertarea păcatelor și spre viața de veci”²²

¹⁷ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, p. 238.

¹⁸ Sf. Macarie Egipteanul, *Omilia a V-a*, 4, în vol. Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri...*, col PSB, vol. 34, p. 111.

¹⁹ Sf. Macarie Egipteanul, *Omilia a XVI-a*, 9, în vol. Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri...*, col PSB, vol. 34, p. 155

²⁰ Prof. dr. Georgios Mantzaridis, *op.cit.*, p. 93.

²¹ Prof. dr. Georgios Mantzaridis, *op.cit.*, p. 96.

²² „În duhul de jertfă primit, ieșim din egoismul păcatului, o dată cu căința pentru el. Iar aceasta ne deschide viața veșnică, care e o viață de comuniune curată, de depășire a sărăciei

îi cer lui Dumnezeu, „și ne dă nouă să ne împărtășim cu Tine, mai adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale”²³, semn al faptului că în Sfânta Liturghie noi deja pătrundem și trăim viața eshatologică *de dincolo*.²⁴ Nu întâmplător, în cadrul *Rugăciunii Domnești*, după ce îi cerem Tatălui venirea Împărăției Sale, îi cerem și „pâinea cea spre ființă”, care nu este altceva decât Hristos, Pâinea euharistică, Care se frânge pentru noi „spre iertarea păcatelor”. „Astfel, cerând pâinea, cea de toate zilele, cerem veșnicia lui Hristos și nedespărțirea de trupul Lui”.²⁵

Așintirea întregii atenții a credinciosului spre Împărăția lui Dumnezeu nu implică ruperea lui de lume, ci adoptarea unei noi atitudini față de ea.²⁶ Creștinul este conștient că Împărăția lui Dumnezeu nu se dobândește cu ușurință, că ea vine ca rezultat al unei lupte spirituale, ca răsplată a unei biruințe și că numai „cei ce se silesc pun mâna pe ea” (Matei 11, 12). Ea „nu este a celor ce dorm și a celor lipsiți de voință”, cum zice Clement Alexandrinul.²⁷ Cerința principală a existenței noastre istorice este lupta cu forțele potrivnice, lupta pentru venirea acestei lumi noi în viața credinței noastre și în viața comunității umane. Această credință constituie inima Evangheliei lui Hristos despre Împărăția lui Dumnezeu.²⁸

„Veacul acesta” este timpul iubirii și al îndelungii răbdări pentru Dumnezeu și pentru sfinții Săi, în fața celor mai respingători dușmani. „Veacul viitor” va fi timpul dreptății și al răsplății.²⁹ „De ai fost păgubit, sau ocărit, sau

---

spirituale ce caracterizează moartea” (Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. 2, Ed. Cristal, București, 1995, p. 164).

²³ *Liturghier*, EIBMBOR, București, 2000, p. 180.

²⁴ Pr. Boris Răduleanu, *op.cit.*, p. 207. Aceeași idee o regăsim și la Alexander Schmemmann (*Introduction to Liturgical Theology*, The Faith Press, London, 1970, p. 56).

²⁵ Tertulian, *Despre rugăciune*, VI, în *Apologeți de limbă latină*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, introducere, note și indici de prof. Nicolae Chițescu, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 233.

²⁶ Prof. dr. Georgios Mantzaridis, *op.cit.*, p. 96.

²⁷ Clement Alexandrinul, *Care bogat se va mântui?*, 21,3 în Clement Alexandrinul, *Scrieri. Partea întâia*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru. Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, EIBMBOR, București, 1982, p. 48.

²⁸ Savvas Agouridis, *Comentariu la Apocalipsă*, traducere de pr. dr. Constantin Coman, Editura Bizantină, 1997, pp. 349-350.

²⁹ *Ibidem*, pp. 149-150.

prigonit de cineva – zice Sfântul Marcu Ascetul – nu lua în seamă cele de față, ci așteaptă cele viitoare; și vei afla că acela ți-a fost pricină de multe bunăți, **nu numai în vremea de aici, ci și în veacul viitor**”.³⁰

Sfântul Clement Romanul își îndeamnă ucenicii din Corint: „Să așteptăm, dar, în orice ceas, împărăția lui Dumnezeu în dragoste și dreptate, pentru că nu știm ziua arătării lui Dumnezeu”.³¹ Creștinii trăiesc așadar, într-o tensiune eshatologică. Toate faptele lor au o semnificație ce transcende lumea aceasta. Rugăciunea lor este una îndreptată spre Împărăția lui Dumnezeu, cerând de la Tatăl, ca aceasta să vină cât mai curând.³² Într-un scurt comentariu la rugăciunea domnească, Tertulian avea să exclame, în numele tuturor creștinilor: „Să vină cât mai repede, Doamne, împărăția Ta, care este dorința creștinilor, tulburarea neamurilor, tresăltarea îngerilor; pentru ea suferim, pentru ea, mai ales, ne rugăm”.³³

Prezența Fiului în lume, aflat *deja* în mijlocul ucenicilor Săi, chiar și după înălțarea Sa la cer, este socotită a fi izvor al unei puteri neobișnuite și minunate, care în vreme de prigoană, îi întărește și înmulțește pe toți cei ce cred în El. Această idee o vedem și în Epistola către Diognet: „nu vezi că sunt dați creștinii la fiare, ca să se lepede de Domnul și nu sunt învinși? Nu vezi că, cu cât sunt pedepsiți mai mulți cu atât numărul lor se înmulțește? Acestea nu par a fi fapte de om, ci puterea lui Dumnezeu. Acestea sunt dovezi ale venirii Lui în lume”.³⁴ În Apologia I-a, Sfântul Iustin, Martirul și Filosoful reia aceeași legătură dintre martiriu și conștiința realității Împărăției lui Dumnezeu și a făgăduințelor Lui: „Iar voi, auzind că noi (creștinii – n.n.) așteptăm o împărăție, ați subînțeleș că noi vorbim, fără să ne dăm seamă, despre o împărăție omenească, în timp ce noi vorbim despre o împărăție laolaltă cu Dumnezeu. Se întâmplă cu aceasta ca și atunci când, cercetați fiind de către

³⁰ Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească*, 114 în *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 1, ediția a II-a, tradusă de Prot. Stav. Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947, p. 240.

³¹ Sf. Clement Romanul, *Omilie, numită a doua Epistolă către Corinteni*, XII, 1 în *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, EIBMBOR, București, 1979, p. 99.

³² Lc. 11,2; Mt. 6,10.

³³ Tertulian, *Despre rugăciune*, V, în *Apologeți de limbă latină...*, col. PSB, vol. 3, p. 232.

³⁴ *Epistola către Diognet*, VII, 7-9, în *Scrierile Părinților Apostolici...*, col. PSB, vol. 1, p. 342.

voi, noi mărturisim că suntem creștini, cu toate că cunoaștem că pedeapsa celui ce mărturisește aceasta este moartea. Dacă ar fi ca noi să așteptăm o împărăție omenească, noi am tăgădui, ca să nu fim uciși și am încerca să ne ascundem, pentru ca să obținem cele așteptate. Dar, întrucât nădejțile noastre nu se referă la timpul prezent, atunci când suntem uciși, nu dăm nici o atenție acestui fapt, deoarece, în genere, fiecare dintre noi este dator să moară”.³⁵ Așteptarea a ceva ce depășește posibilitățile acestei lumi, face ca martirii să poată rezista în persecuții și torturi. În *Actele martirilor din Lyon* vedem torturile la care a fost supusă creștina Blandina: „după biciuiri, după fiare și grătar, la urmă, fiind pusă într-o plasă, a fost aruncată unui taur și, fiind asvârlită în sus de mai multe ori de animal, ea n-a simțit nimic din cele întâmplate, **având speranța și așteptarea celor crezute și vorbirea cu Hristos**; apoi i s-a tăiat și ei capul. Păgânii înșiși au mărturisit că niciodată la ei n-a suferit o femeie atâtea și așa de crude chinuri”.³⁶ Explicația acestor întâmplări neobișnuite din vremea martiriului o putem găsi în cuvintele muceniței Felicitas, care le spune însoțitorilor ei că în vremea torturilor și a chinurilor „un Altul (Hristos) va fi în mine, care va pătimi pentru mine, fiindcă și eu voi pătimi pentru El”.³⁷ Este ideea care îi însuflețește pe toți martirii creștini, din toate veacurile și din toate persecuțiile. Martirul nu este niciodată lăsat singur în propria mărturisire a credinței. Ochii săi se deschid și descoperă priveliștea unei alte lumi, devenind astfel mărturisitor al lui Hristos din proprie experiență. „Vederea celor nevăzute îl fac să trăiască fericirea eshatonului ce va să vină, și astfel primește dispoziția de a renunța la tot ceea ce această lume a vremelniceii și neconținutei schimbări și nesiguranță i-ar putea oferi”.³⁸

În ceea ce privește atitudinea creștinilor față de așteptarea *veacului* viitor, Sfântul Policarp al Smirnei le scrie filipenilor „dacă îi vom plăcea în veacul de acum, vom primi și pe cel ce va să fie, precum ne-a fâgăduit, că ne va scula din

³⁵ Sfântul Iustin, *Apologia Întâia*, XI, traducere și note de pr. prof. Olimp N. Căciulă în *Apologeți de limbă greacă, colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 2, EIBMBOR, București, 1980, p. 31.

³⁶ *Martirii de la Lyon († august 177)*, 56 în *Actele martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 11, EIBMBOR, București, 1982, p. 70.

³⁷ *Martiriul Sfintelor Perpetua și Felicitas*, XV, în *Actele martirice...*, col. PSB, vol. 11, p. 121.

³⁸ Pr. prof. dr. Sorin Cosma, *Fericirile și Sfânta Triadă*, Ed. Banatica, Reșița, 1999, p. 178.

morți; iar dacă vom viețui în chip vrednic de El și vom crede, vom și împărăți împreună cu El”³⁹, iar Sfântul Ciprian al Cartaginei ne îndeamnă pe toți să ne gândim că „suntem sub ochii lui Dumnezeu, Care ne vede și ne judecă El Însuși, că prin felul nostru de viață putem ajunge să-L vedem, numai dacă El văzându-ne se bucură de faptele noastre, dacă ne facem demni de dragostea și bunăvoința Lui, dacă pentru a fi plăcuți întotdeauna în împărăția Lui ne facem mai înainte plăcuți în această lume”⁴⁰. Creștinii sunt chemați să privească spre viitor cu speranță, dar și spre trecut cu pocăință. Părintele Stăniloae arată că „cu cât e mai prezent trecutul, cu căința pentru greșelile din cursul lui, cu atât suntem mai preocupați de viitorul veșnic. Și cu cât e preocupat cineva mai puțin de viitorul eshatologic, cu atât se gândește la trecut cu mai puțină căință”⁴¹.

În Epistola lui Barnaba ni se arată că intrarea în Împărăția lui Dumnezeu presupune suferință și pătimire în acest veac de acum: „Așa că cei care vor să Mă vadă, spune Iisus, și să ajungă în împărăția Mea, trebuie să Mă primească, suferind și pătimind”⁴².

Dacă Sfântul Apostol Pavel caracterizează viața de aici drept noapte, iar cea viitoare drept zi⁴³, Sfântul Ciprian al Cartaginei ni-l descoperă pe Hristos ca fiind „soarele cel adevărat și ziua cea adevărată, în fața căruia soarele și zilele lumii acesteia se vor retrage”⁴⁴. Din această cauză, creștinii în rugăciune „implorăm venirea lui Hristos, care va aduce harul luminii veșnice”⁴⁵. Perspectiva aceasta a Împărăției, a luminii viitoare este una continuă pentru credincios. „Când este fără lumină cel ce are lumină în inimă? Când n-are soare și zi cel pentru care Hristos este soare și zi?”⁴⁶. Este perspectiva pe care

³⁹ Sfântul Policarp, *Epistola către Filipeni*, V, 2, în *Scrierile Părinților Apostolici...*, col. PSB, vol. 1, p. 210.

⁴⁰ Sfântul Ciprian, *Despre gelozie și invidie*, XVIII, în *Apologeți de limbă latină...*, col. PSB, vol. 3, p. 504.

⁴¹ Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. 1, Ed. Cristal, București, 1995, pp. 137-138.

⁴² *Epistola lui Barnaba*, VII, 11, în *Scrierile Părinților Apostolici...*, col. PSB, vol. 1, p. 123.

⁴³ „Noaptea e pe sfârșite, ziua s-a apropiat” (Romani 13,12).

⁴⁴ Sfântul Ciprian, *Despre rugăciunea domnească*, XXXIV, în *Apologeți de limbă latină...*, col. PSB, vol. 3, p. 485.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

ne-o oferă tuturor Sfântul Apostol Pavel, introdus de Dumnezeu în realitățile eshatonului: „Cele ce ochiul nu a văzut și urechea nu a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a pregătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El” (I Cor. 2-9). „Toate acestea, Dumnezeu, singurul care dispune de ele, ni le poate dăruia ca pregustare și ne poate introduce în ele, ca să ne ajute să străbatem timpul acestei lumi, care este un timp de pregătire, în așa fel încât să nu fim prinși de hrana pământească într-atât încât să ne împiedice să fim suflete ale așteptării și dorinței. Prin aceasta, în viețile noastre este menținută tensiunea eshatologică, tensiunea așteptării, prin care suntem oameni ai speranței și oameni ai viitorului și arătăm, în mijlocul acestei lumi, că nu suntem ai lumii, pentru că această lume nu este lumea”.⁴⁷

---

⁴⁷ Jean Daniélou, *op. cit.*, p. 289.

HRISTOS – SIMBOL AL SIMBOLULUI ȘI IDOLUL CONCEPTUAL

Pr. dr. Nichifor Tănase

1. Idolul conceptual și limitele rațiunii

1.a. Simboluri, concepte și intuiție extatică non-discursivă. Pentru tradiția augustiniană scopul imediat al simbolului revelat este să comunice/ exprime concepte

Avem două tipuri generale de termeni în Sfânta Scriptură: 1) acei termeni care se aplică necreatului și nu pot fi concepuți prin comparație cu experiența realităților create. Astfel de termeni sunt: “Dumnezeu”, “Domnul (Yahweh)”, “Duhul lui Dumnezeu”, “Tatăl”, “Logos”, “Trimis al lui Dumnezeu Care se numește Dumnezeu Însuși”, “Înger de Mare Sfat”, “Fiu al lui Dumnezeu”, “Împăratul Slavei”, “putere și stăpânire a lui Dumnezeu”, “Slava lui Dumnezeu”, etc. și 2) acei termeni ce reprezintă realități create fiind înțeleși în acest fel. Singurul scop al termenilor ce desemnează necreatul este rolul pe care îl joacă în purificarea și iluminarea inimii, iar apoi în glorificarea în timpul căreia cuvintele spuse și conceptele sunt abolite, numai iubirea rămânând (1 Cor. 13, 8). Augustin, zice teologul grec J. Romanides, nu a înțeles niciodată aceste două distincții. Augustin nu a fost un Părinte al vreunui Sinod Ecumenic, nici nu a fost familiarizat cu vreun Părinte din Sinoadele ecumenice. Ni se dă impresia că a fost învățat de Ambrozie care se presupune că l-a botezat. Oricum, diferențele doctrinale de bază dintre Augustin și Sfinții Părinți ai Bisericii sunt exact diferențele dintre el și Ambrozie.¹

---

¹ Atunci când, într-un final, franco-latinii devin familiarizați cu textele Sinoadelor ecumenice ei le subordonează categoriilor augustinieni. Obțin textul lui Dionisie Areopagitul care a fost tradus de Ioan Scotus Eriugena, însă într-un mod confuz din pricina teologiei traducătorului. Numai în secolul al 12-lea, francii dobândesc traducerea sintezei Teologiei și doctrinei Patristice a Sinoadelor Ecumenice alcătuită de Sf. Ioan Damaschin, dar până astăzi

Pentru tradiția augustinian-varlaamită, simbolurile, conceptele și cunoașterea rațională devin singurul mijloc prin care omul poate cunoaște pe Dumnezeu. Este evident că într-o astfel de tradiție nu poate fi nicio cunoaștere supra-conceptuală și supra-rațională a lui Dumnezeu, din moment ce *scopul imediat simbolului revelat este să comunice/exprime concepte*.²

Prin concept (λόγος, *conceptus*) se înțelege, îndeobște, acea idee (*eidos*) care reprezintă un obiect la nivel mental. Conceptul nu e totuna cu termenul – o idee exprimată cu ajutorul unui cuvânt, deci posterior ideii. Problema naturii conceptului a avut două soluții, pe care le redă Wilhelm Dancă: „a) *conceptul este esența lucrurilor...*; b) *conceptul este un semn... Când vorbim despre concept ca semn al obiectului, oricare ar fi el, conceptul se găsește într-un raport de semnificare cu obiectul. Această interpretare o găsim pentru prima dată la filosofii stoici, pentru care doctrina conceptului devine o teorie a semnelor*”.³ În tomism, concept, termen, cuvânt interior, idee sunt sinonime. El analizează două proprietăți ale conceptului: universalitatea și intenționalitatea. Conceptul este rodul abstractizării și reprezintă gândul în forma sa actuală, nu habituală. Așadar, conceptul poate fi *în formă habituală*, ca obiect al memoriei, apoi în *formă actuală*, ca obiect al gândirii actuale: „*Când mintea vrea să considere în act ceea ce ea posedă sub formă habituală, se poate spune că ea își vorbește sieși; căci conceptul mental astfel format este ceea ce se numește cuvântul interior (nam ipse conceptus mentis **interius verbum** vocatur)*”.⁴

---

o înțeleg numai în categorii de gândire augustiniană. Nu vor fi capabili să vadă distincțiile din Biblie, neavând cunoștință de existența acestora. Cf. John S. Romanides, *Franks, Romans, Feudalism and Doctrine, an interplay between Theology and Society*, Brookline 1981, pp. 63-64.

² J. Romanidis, *Notes on the palamite controversy and related topics. Part II*, în „The greek Orthodox Theological Review” Volume IX, Number 2, Winter, 1963-1964, p. 236.

³ Wilhelm Dancă, *Logica filosofică. Aristotel și Toma de Aquino*, Ed. Polirom, Iași 2002, p. 75. Pentru Aristotel conceptul se identifică cu esența, în timp ce stoicii derivă conceptul din senzație. Din disputa între cele două interpretări privind conceptul, apare realismul și nominalismul.

⁴ Toma de Aquino, *Summa Theologiae*, I, q. 107, a. 1: „*Quando autem mens convertit se ad actu considerandum quod habet in habitu, loquitur aliquis sibi ipsi, nam ipse conceptus mentis **interius verbum** vocatur*”. Cf., W. Dancă, *Logica...*, p. 81. În decursul istoriei, triungiul semantic: *semn, sens, referent* sau *semnificație*, a fost interpretat diferit. Totuși, **conceptul nu se identifică cu esența, dar o semnifică**.

Definiția clasică a semnului o găsim la Augustin: „*Semnul este un lucru care în afară de imaginea pe care o imprimă în simțuri face să apară în minte un lucru diferit de sine însuși*”.⁵

Susținând că semn este ceea ce face cunoscut ceva și este „*destinat prin natură să stea*” pentru acel lucru, Ockham, susține Joel Biard, se îndepărtează de tradiția augustiniană în două puncte. Pe de o parte, în momentul în care face și din concept un semn, el renunță la concepția augustiniană după care sensibilul ar fi punctul de plecare pentru inteligibil; pe de altă parte, el schimbă direcția relației de semnificare: „*În cosmosul lui Augustin, orice era un semn care trimitea spre Creator. La Ockham, direcția e inversată, totul tinde să devină obiect al semnificației sau al cunoașterii*”.⁶ Astfel, **conceptele semnifică natural**, ele fac parte din limbajul mental.⁷

După sfântul Grigorie de Nyssa, cunoașterea lui Dumnezeu își păstrează un caracter paradoxal de cunoaștere în necunoaștere. Aceasta deoarece tot înțelesul care se ivește în minte, ca o noțiune, de fapt plăsmuiește un idol al lui Dumnezeu și nu Îl vestește pe El.⁸ Cel care vede fața lui Dumnezeu, nu mai este în comuniune cu Cel ce este, din Care vine viața, căci ajunge să

⁵ Augustin, *De doctrina christiana*, II, 1, 1: „*Signum est enim res, praeter speciem quam ingerit sensibus aliquid a se faciens in cogitationem venire*”. Cf., *Ibidem...*, p. 88. În funcție de această clasificare împarte știința în: *res* (lucrurile), *signa* (semnele) și *res et signa* (lucrurile care sunt și semne).

⁶ Joel Biard, “Introducere” la *SL, Somme de Logique*, éd. J. Vrin, Paris 1988, pp. XIII-XIV. Cf., Simona Vucu, *Teoria universalilor și fundamentarea științei. Ockham contra scepticilor*, p. 143 (n.1), în: William Ockham, *Despre universalii*, ediție bilingvă, traducere din latină de Alexander Baumgarten, comentarii, note și studiu de Simona Vucu, Editura Polirom, Iași 2004.

⁷ Claude Panaccio, „*Le langage mental en discussion: 1320-1335*” în „*Les Etudes Philosophiques*”, nr. 3/1996, pp. 323-339, enumeră patru teze esențiale ale limbajului mental așa cum apare la Ockham: a) Gândirea interioară; b) Conceptele sunt semne naturale ale lucrurilor; c) Conceptele mentale se împart în categorii gramaticale; d) Aceste concepte pot fi analizate adecvat prin vocabularul logicii terministe. (Cf., S. Vucu, *Teoria...*, p. 145, n. 1).

⁸ Funcția idolului (chiar și a celui conceptual), de suprimare a transcendeței „datului” (energie/lucrare, n.m.N.T.) revelat, de refuzare a dialecticii catafatic-apofatice, este precis definită de J. L. Marion: „*Idolul realizează reducția fenomenologică a datului/donatului vizibil la văzutul pur. El reconduce acest dat/donat la suprafață fără retragere, fără vid, fără profunzime. Vizibilul se regăsește fără scăpare, zdrobit pe un plan, de unde nu va mai ieși niciodată, decât în afara oricărui vizibil*” (Jean-Luc Marion, *În plus. Studiu asupra fenomenelor saturate*, trad. Ionuț Biliuță, Ed. Deisis, Sibiu 2003, p. 90).

considerare față a Lui ceva ce poate fi văzut ca un chip definit, care nu este de fapt fața Lui, ci este idol. A vedea pe Dumnezeu (ἰδεῖν τὸν Θεὸν) constă în a nu ajunge la sfârșitul dorinței de a vedea și mai mult din El. Căci, „*semnul firii dumnezeiești fiind acela că întrece orice cunoaștere, cel ce socotește că Dumnezeu este ceva din cele ce se cunosc, întrucât s-a abătut de la Cel ce este spre ceea ce i se pare închipuire cunoscătoare că este, nu mai are viață... ceea ce se cuprinde, fără îndoială, nu este viață*”.⁹

În acest caz, înțelesul respectiv devine un „idol”, adică un fals dumnezeu. Conceptul folosit trebuie să Îl facă mereu transparent pe Dumnezeu, ca neîncăput în el și depășind orice înțeles. Așa cum arată și părintele Stăniloae, Dumnezeu ne cheamă la **părăsirea tuturor simbolurilor** sau a cuvintelor/concepte și a sensurilor lor, pentru că: „*Orice înțeles referitor la Dumnezeu trebuie să aibă o fragilitate, o transparență, o lipsă de fixitate, trebuie să ne îndemne la revocarea lui și la stimularea spre un altul, dar pe linia lui*”. Stăniloae îl citează în acest sens pe Dionisie Areopagitul, potrivit căruia toate lucrurile și cuvintele sunt simboluri în raport cu lucrările lui Dumnezeu și cu Persoana Lui ca izvor al lor: „*Jată de ce cei mai mulți dintre noi nu credem cuvintelor că ar revela tainele divine; căci le privim numai ca simboluri sensibile legate de acelea. De aceea trebuie să le dezbrăcăm de cele ale simbolurilor și să le privim goale și curate. De le vom privi așa vom adora izvorul de viață ce se mișcă în el însuși și stând în el însuși ca o putere unitară, simplă, de sine mișcătoare, de sine lucrătoare, ce nu se părăsește pe sine, ca fiind cunoașterea tuturor și privindu-se pe sine însuși prin sine*” (*De div. Nom.* II, 8; *PG* 3, col. 645).¹⁰

Și **Emmanuel Lévinas**¹¹, de asemenea, afirmă un răspuns hermeneutic ce respinge includerea ideii (și a numelui) de Dumnezeu într-o cunoaștere ori într-o experiență ontologică. Gânditorul evreu pune în opoziție două moduri fundamentale ale gândirii și existenței: pe de o parte, „**totalitatea**”¹² **bazată pe repetiția reductionistă a Aceluiași (*Même*), aflată la baza ontologiei, a**

⁹ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Viața lui Moise*, în PSB 29, EIBMBOR, Buc. 1982, p. 92.

¹⁰ Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, EIBMBOR, Buc. 1996, pp. 90-91.

¹¹ Emmanuel Lévinas, *De Dieu qui vient à idée*, Paris: J. Vrin, 1982; [*Când Dumnezeu devine idee*, trad. Aurelian Cojocea, Pandora-M, București 2001].

¹² Emmanuel Lévinas, *Totalitate și infinit*, traducere M. Lazurca, Editura Polirom, Iași 1999.

sacralului idolatru; pe de altă parte, „infinitul” exigenței etice înscrise pe fața Celuilalt. Afirmarea „anteriorității ideii de Infinit în raport cu ideea de finit”, transcende finitudinea ontologiei identității. Infinitul e anterior și mai mult decât finitul pentru că e *altul*. Alteritatea ideii de Infinit sau de Dumnezeu semnifică și îmi vorbește prin chiar stranietatea ei, care îmi vine fără să știu de unde. **Celălalt îl „deranjează” pe Același**. Dumnezeu îi rănește ființa, dar în această rană Dumnezeu se arată ca transcendență, vine în gândire ca idee transcendentă până la absență. A trezi subiectivitatea la ideea de Dumnezeu nu înseamnă a tematiza ființa uitată în detrimentul ființării, așa cum își propune onto-teologia, ci a înțelege un **Dumnezeu neafectat de ființă**, conform unei hermeneutici religioase care nu pleacă de la experiență, ci de la transcendență. Exigența sa este de a-L mărturisi pe Dumnezeul uitat din perspectiva transcendenței sale. Dumnezeu e smuls obiectivității, prezenței și ființei e „*transcendent până la absență*”. Prin urmare, nu un altfel de a fi, ci un **altfel decât a fi**¹³ (*autrement qu’être*), dincolo de ființă. Transcendența semnifică prin *eclipsa de ființă*. Iar aceasta, spune Lévinas, întrucât „inteligibilitatea transcendentă ei nu este ontologică”. Transcendența lui Dumnezeu nu se poate nici spune, nici gândi, în termenii ființei.

Încercarea radicală de a-L gândi pe Dumnezeu dincolo de orice concept de sorginte neo-scolastică ori experiență ontologică este și demersul lucrării lui Jean-luc Marion – *Dieu sans l’être*¹⁴: Dumnezeu nu depinde de ființă, El ne advine în și ca dar. Definind destinul ființei idolatrizate, Marion afirmă că **idolul conceptual** are o poziție, metafizica; o funcție, teo-logia în onto-logie; și o definiție, *causa sui*. Prin alăturarea celor două formulări care fac referință la identitatea lui Dumnezeu – “Eu sunt Cel ce sunt” (*Ieș.* 3, 13) și “Dumnezeu este iubire” (I In. 4, 8) apare sensul că indicele ființial e abia copula ce dă întâietate iubirii. **Dându-Se pe Sine în și ca iubire, Dumnezeu transgresează orice constrângere idolatră**. Contrar conceptului, iubirea nu încearcă să înțeleagă totul; nu cuprinde, ci se dă abandonându-se pe sine, depășindu-și neîncetat propria donație. Iubirea nu are nevoie să fie, de vreme ce pentru ea e de ajuns să se dăruiască; ceea ce înseamnă a-L gândi pe Dumnezeu nu

¹³ Emmanuel Lévinas, *Altfel decât a fi sau dincolo de esență (Autrement qu’être ou au-delà de l’essence)*, trad. Miruna Tătaru-Cazaban, Bogdan Tătaru-Cazaban și Cristian Ciocan, Humanitas, București 2006.

¹⁴ Jean-Luc Marion, *Dieu sans l’être: Hors-texte*, Librairie Arthème Fayard, 1982. / *Gog Without Being*, Trans. Thomas A. Carlson. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

numai fără Ființă, dar și fără de gândire. A primi darul de a fi, care este chiar chemarea, înseamnă a ne lăsa priviți de icoană, de “chipul lui Dumnezeu celui nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura” (Col. 1, 15).

Studiind mai atent textele lui Toma d’Aquino¹⁵, Marion a putut constata că, deși Îl gândește pe Dumnezeu în termeni de ființă, nu înțelege acest *ipsum esse* în mod metafizic, cum a făcut-o scolastica nominalistă începând cu Duns Scottus, care au împins analogia ființei în univocitate, ci profund teologic, deci meta-ontologic, ca pe un nume divin prin excelență apofatic. **Toma nu este deci onto-teo-log, ci teo-onto-log** și de aceea la el ființa nu ridică un idol conceptual înaintea lui Dumnezeu, ci salvează, din contră, transcendența Lui și distanța neidolatră. Marion identifică sursa posibilă a căutatei gândiri meta-metafizice în fenomenologie, dar într-o fenomenologie gândită din temelii ca gândire a fenomenelor în **donăția** sau imanența lor originară. Pentru a depăși cu adevărat metafizica, fenomenul trebuie să apară, să se arate în sine plecând de la sine.

Pe urmele Sfântului Grigorie de Nyssa din *Viața lui Moise*, Marion transpune în gândire ca instrument hermeneutic cuplul **idol-icoană**.¹⁶ Idolul ecranează și umple privirea cu o prezență vizibilă invadatoare; răsturnând privirea, în icoană noi nu vedem, ci suntem văzuți de privirea iubitoare invizibilă a lui Dumnezeu pe care icoana Îl mediază vizibil. În icoană Dumnezeu nu se oferă ca obiect al privirii noastre, ci ca Subiect. **Paradoxul neidolatră al intimității în îndepărtare, al imanenței în transcendență**, permite menținerea “lărgimii” care e diferența ontologică a ființei care “se dă” a lui Heidegger, a “înălțimii” care e transcendența feței “celuilalt” după Lévinas și a “lungimii” care e cea a “diferenței” lui Derrida.

¹⁵ Jean-Luc Marion, *St. Thomas d’Aquin et l’onto-théologie*, în “Revue thomiste” 95 (1995), nr. 1, p. 31-66.

¹⁶ Despre pericolul de a-L transforma pe „Dumnezeu” într-un „concept-obiect”, J.L. Marion mărturisește: „*De la Dumnezeu (Gott) la idol (Götze) aproape că nu e decât o literă substituită, ultima... Omul devine religios pregătind divinului un chip: el își asumă modelarea chipului, apoi îi cere divinului să-l investească, pe cât de adânc cu putință, pentru a deveni, sub acest chip, zeul său... idolul ne fixează divinul în mod definitiv, în vederea unei legături în care omul să încercuiască, din ambele părți, divinul*” (Jean Luc Marion, *Idolul și distanța*, trad. Tinca Prunea-Bretonnet și Daniela Pălășan, control științific Cristian Ciocan, Ed. Humanitas, Buc. 2007, pp. 27-28).

Michel Henry¹⁷ întrevade dincolo de fenomenologie și teologie, **Arhi-inteligibilitatea ioaneică**. Secretul îngropat în orice viață: venirea Vieții absolute în Cuvântul ei drept condiție a oricărei veniri în noi înșine, a nașterii noastre transcendente, a condiției noastre de Fii. Arhi-inteligibilitatea e auto-revelarea Vieții absolute. Că ea comandă raportul fenomenologic de interioritate reciprocă a Tatălui și a Fiului ține de faptul că auto-generarea Vieții absolute e auto-revelarea ei în Sinele Primului Viu. Ceea ce a arătat îndelung fenomenologia Întrupării este că Arhi-pasibilitatea acestei Arhi-revelații se arată în efectuarea ei fenomenologică în Arhi-trupul presupus în orice trup. Ceea ce vine înainte de lume e relația de interioritate fenomenologică reciprocă între Viața absolută și Primul Viu întrucât aceasta se încearcă în El Care “*se încearcă în ea*” ca **autoafectare imanentă a Vieții în ea însăși**. Repetiția interiorității fenomenologice reciproce a Vieții și a Cuvântului său în orice e viu se realizează ca interioritate fenomenologică a acestui viu și a Vieții absolute, această unire e numită îndumnezeire. Viața nu ține de o ontologie sau fenomenologie prealabilă – a lumii și a conștiinței intenționale – ci de propria ei fenomenologie paradoxală a cărei esență proprie este autoafectarea.

Rățiunea umană, neridicată din starea de cădere prin lucrarea harului lui Dumnezeu și neiluminată prin propria descoperire, revelare, a lui Dumnezeu intelectului uman, nu poate parcurge singură, conceptual, drumul spre dovedirea existenței lui Dumnezeu, trebuind să își recunoască limitele, pe de o parte cele ce țin de creaturalitate și, apoi, cele ce țin de nedesăvârșirea personală. P. F. Strawson într-un eseu despre „**Limitele rațiunii**”, ajunge și el la concluzii asemănătoare, studiind *Critica rațiunii pure* a lui Kant: „*Argumentația împotriva unei teologii bazate pe întrebuintarea teoretică a rațiunii este încheiată. Nici prin argumente a priori, nici prin argumente empirice nu poate fi stabilită existența unei ființe divine. ... principiile folosirii naturale a rațiunii nu conduc nicidecum la o teologie, că prin urmare, dacă nu se pun la bază legi morale sau dacă acestea nu sunt folosite ca fir conducător, nu poate exista o teologie a rațiunii. Totuși, o înțelegere completă a incompetenței necesare a rațiunii teoretice în această sferă nu este fără dublă utilitate negativă pentru teologia însăși.*”¹⁸

¹⁷ Michel Henry, *Întrupare. O filozofie a trupului*, Editura Deisis, Sibiu 2003.

¹⁸ P.F. Strawson, *Limitele rațiunii. Un eseu despre Critica rațiunii pure a lui Kant*, trad. Valentin Cioveie, Ed. Humanitas, Buc. 2003, pp. 278-279: „*Dacă suntem împiedicați să afirmăm, suntem împiedicați și să negăm, pe temeuri, poate morale, spre a-l accepta; și*

Pentru creștinismul latin există, desigur, intuiție extatică non-discursivă a adevărului imutabil, la fel și viziune beatică, dar acestea sunt **încă forme de cunoaștere rațională**, chiar făcute posibile de harul supranatural și de *lumen gloriae*.

Înseamnă că simbolurile biblice ale numelor divine nu vor deveni niciodată parte a nici unei metode de teologizare *credo ut inteligam*.¹⁹ Aceste cuvinte, arată Romanidis, sunt simboluri ale experienței umane acumulate.²⁰ Putem vedea deja de ce teoria ideilor a lui Platon, chiar și în forma augustiniană (în care creaturile sunt literal copii ale prototipurilor arhetipale reale în mintea divină) sunt respinse în mod consistent de către Sf. Părinți (pentru că nu provin dintr-o experiență reală, ci din pură speculație, *n.m.N.T.*). Astfel, **experiența îndumnezeirii nu își găsește locul nici în speculația lui Augustin despre Dumnezeu prin folosirea analogiilor psihologice**, nici în susținerea unor teologi ruși a faptului că Sf. Părinți au teologizat despre Dumnezeu în bazele unui anumit tip de „personalism” (aici, Romanidis face referire explicită la Meyendorff). Nici termenul, nici conceptul nu este aplicat vreodată de către Sf. Părinți lui Dumnezeu. Motivul este clar: mai degrabă, scopul limbajului despre Dumnezeu este destinat a fi ghid în mâna unui părinte spiritual ce își conduce ucenicul prin numeroasele etape ale perfecțiunii și cunoașterii spre îndumnezeire – unde se vede că Dumnezeu este complet diferit de conceptele folosite despre El.

Sf. Părinți, continuă să insiste Romanides, erau împotriva ereziilor eunomiene și anume că limbajul este o dezvoltare umană și nu creată de Dumnezeu. Despre diferența între esență și energia necreată a lui Dumnezeu cunoaștem din experiența înălțării încă din vremea profeților. Nu a fost inventată de către Sf. Grigorie de Palama. Chiar și teologii evrei moderni continuă să vadă acest lucru în mod clar în Noul Testament.

---

suntem împiedicați din importarea impurităților empirice în orice concepție a unei ființe ideale în care teologia morală ne poate oferi temeiuri de credință. Totuși, intuirea adevărului despre Dumnezeu nu o putem refuza rațiunii, ci numai exprimarea concepută, adecvată, fără rest, întrucât Dumnezeu depășește orice afirmație despre El a rațiunii umane (*n.m.N.T.*).

¹⁹ J. Romanidis, *Notes II...*, p. 238.

²⁰ John S. Romanides, *Franks, Romans, Feudalism and Doctrine*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline 1981, vezi, în special, Chapter 2: *Empirical Theology versus Speculative Theology* (s. 10 “Instruments, Observation, Concepts and language”).

Acest lucru ridică, desigur, întrebarea referitoare la relația dintre revelație și expresia verbală și iconică sau simbolică a revelației.²¹ **Pentru Augustin nu există diferență între revelație și intuiția conceptuală a revelației.** Chiar dacă revelația este dată direct rațiunii umane, sau rațiunii umane prin intermediul creaturilor sau al simbolurilor create, întotdeauna însăși intelectul uman este iluminat sau i se atribuie o viziune; viziunea lui Dumnezeu Înșuși este o experiență intelectuală, chiar dacă se află deasupra puterii de înțelegere fără harul potrivit.

Într-un astfel de context **fiecare revelație este o revelație a conceptelor** care pot fi cercetate prin rațiune pentru o mai bună și completă înțelegere. Francii au transformat scopul teologiei într-un studiu sau o cercetare a substanței divine, iar Părinții romani, care au învățat că nu doar omul, dar nici chiar îngerii, nu cunosc și nici nici nu vor cunoaște vreodată esența divină ce este cunoscută doar Sfintei Treimi.

1.b. Despre imposibilitatea asocierii problemei revelației prin intermediul simbolurilor cu realismul ori simbolismul sacramental

Reducând istoria la simboluri ale universului dionisian închis și analogic, este imaginată, de asemenea, de către John Meyendorff, o problemă despre **realismul sacramental** palamit-ortodox-romano-catolic versus un **simbolism sacramental** varlaamit-nominalistic-platonice. În acest sens, Romanidis a evidențiat deja imposibilitatea asocierii problemei revelației prin intermediul simbolurilor cu realismul ori simbolismul sacramental; sau conflictul dintre **nominalism și platonismul latin augustinian**, din moment ce ambele tradiții acceptă **înțelegerea augustiniană a revelației prin simboluri**. Întreaga tradiție latină înțelege revelația cu ajutorul simbolurilor create în termeni foarte similari, dacă nu identici, cu aceia ai lui Varlaam.²²

²¹ John S. Romanides, „*The Filioque*” [publicat prima dată ca: *Filioque, Anglican Orthodox Joint Doctrinal Discussions*, paper no. 166, în *Kleronomia*, 7 (1975), 285-34 și republicat în Atena în 1978]. De asemenea, publicat în „*Franks, Romans, Feudalism and Doctrine*” (Chapter 3), Brookline 1981, pp. 60-98. Pentru contextul istoric și trinitar al controversii Filioquiste: John S. Romanides, *The Dogmatic and Symbolic Theology of the Orthodox Catholic Church*, (Thessaloniki, 1973), pp. 186-400. Vezi și www.romanity.org website.

²² J. Romanidis, *Notes II...*, p. 237.

Meyendorff susține că pentru Palama, în opoziție lui Varlaam și Dionisie, *categoria simbolului*, cu excepția unor cazuri izolate precum Moise, este *aplicabilă numai Vechiului Testament*. Oricum, am notat că Palama susține exact contrariul, atunci când insistă că toată vederea patriarhilor și profeților era cea a luminii necreate, care nu este un simbol.

Pentru Palama și Dionisie, nevoia de simboluri în unica cunoaștere a lui Dumnezeu este dată la o parte în timpul unirii supra-raționale și vederii lui Dumnezeu prin îndumnezeire. În cazul patriarhilor, profeților, apostolilor și sfinților care văd slava necreată a lui Dumnezeu, aceștia au o imediată cunoaștere a lui Dumnezeu similară cu cea a îngerilor. Oricum, aceiași profeți, apostoli și sfinți pot fi inițiați în înțelesul vederii imediate a slavei lui Dumnezeu prin îngeri. Dar acești *îngeri niciodată nu produc vederea lui Dumnezeu, nici nu devin substitut simbolic pentru Dumnezeu așa cum se întâmplă pentru Augustin* și Apusul latin. Acum experiența acestor oameni care au fost ridicați în slava lui Dumnezeu este exprimată apropiaților prin cuvinte simbolice și imagini, iar aceste simboluri devin baza tradiției noastre biblice și se numește *teologie simbolică sau teologia numelor divine*. Și nu trebuie confundată cu reducerea evenimentelor istorice la nivelul unor simboluri ale adevărilor eterne cum se întâmplă cu alegoria. Văzând lumina necreată sau slava lui Dumnezeu nu au văzut simboluri.²³

Conform analizei dionisiene întreprinse de René Roque (în *Introducerea* lui la SC 58), *simbolurile sunt efectul unei condescențe prin care Dumnezeu se oferă*, într-un anume fel, inteligențelor întrupate și prin care ajungem să înțelegem mai bine realitățile de ordin spiritual. Simbolurile, de fapt, sunt niște scheme, figuri, forme (σχήματα, μορφώσεις, CH 2) care cad peste sensurile noastre și pot fi mai bine interpretate și înțelese. *Inteligența noastră poate citi în aceste forme realități fără formă*. Dar rolul educativ (παιδεία) al simbolului nu este fără pericol, inteligența fiind în pericol a se atașa de acesta și de a-l lăsa închis într-o dimensiune idolatră. De aceea, trebuie exercitată asupra lui o acțiune dublă și simultană. Prima, de un caracter negativ, presupune a curăți imaginile sensibile de toată semnificația simplă naturală, care poate întuneca sau altera învățătura divină, ale căreia purtătoare ele sunt: este vorba de *κάθαρσις* (cf. CH 2; Ep. IX; DN 913A, et *passim*). Acest refuz, e dublat de o aderare prin discernământ la bogăția inteligibilă a

²³ J. Romanidis, *Notes II...*, p. 237.

imaginilor sensibile, ce poartă numele de anagogie (ἀναγωγή, CH2 et passim). Exigențele lui κάθαρσις și ale lui ἀναγωγή trebuie să ne facă să preferăm simbolurile neasemănătoare (ἀνομοίων σύμβολων) celor asemănătoare, care ne-ar face să ne atașăm lor înșelor și să ne împotmolim în acestea.

Atunci când este vorba de **simbolurile liturgice**, Dionisie insistă asupra frumuseții proprii și a **acordului intim cu realitățile spirituale pe care le semnifică (σύγγενεία)**.

O promovare în ierarhie sau un simplu progres al sufletului întreține, de asemenea, o mai bună pricepere a simbolurilor. Fiecare inteligență singulară se distinge prin propria sa **receptivitate la divin** (ἀναλογία) care fixează, pe de o parte, darul lui Dumnezeu și, pe de alta, treapta de purificare (κάθαρσις) și de conversie (ἐπιστροφή), pe care ea a atins-o personal. **Procesul anagogic pe care inteligența l-a practicat în planul simbolurilor trebuie să fie urmărit și în cel al ideilor**. Trebuie să se progreseze de la ideea neadecvată către cele care vor fi din ce în ce mai mult adecvate, printr-o constantă purificare de tot ceea ce încearcă să-L reprezinte pe Dumnezeu.²⁴

Noțiunea lui Dionisie de simbol, cum dezamăgitor susține Kenneth Paul Wesche, se potrivește cu percepțiile moderne ale Liturghiei și Tainelor: *“De vreme ce ținta și funcționarea ierarhiei este de a revela prin simboluri o realitate spirituală ascunsă, în primul rând Liturghia este un “spectacol” pe care cineva îl observă, mai degrabă decât o celebrare în care cineva participă. Într-adevăr, analiza finală este că nu este nevoie să participăm sau să primim misterele sau tainele bisericii, de vreme ce funcția primară a tainelor nu este soteriologică ci simbolică; de exemplu, ele prezintă pentru contemplația minții semne vizibile, perceptibile, a ceea ce se întâmplă cu adevărat în tărâmul spiritual (tainele ca “un semn exterior/vizibil al unui har interior” - “an outward sign of an inward grace”). În mod consecvent, valoarea tainelor depinde de capacitatea observatorului pentru contemplarea spirituală. Rezultatul este o concepție a mântuirii care nu este chiar “prin har către credință”, deoarece pentru a primi beneficiul întreg al tainelor bisericii trebuie să avem calitățile*

²⁴ René Roque, *Signification de la pensée dionysienne*, (în Denys L'Aréopagite, *La Hiérarchie Céleste*, SC 58, Les éditions du Cerf, 29, Paris 1958), pp. xxi-xxv. Prin a purifica simbolurile, nu înseamnă decât o „asemănarea diferită” „ressemblances dissemblables”, putându-se revendica și asemănarea și diferența, o dublă dialectică a simbolurilor și a ideilor prin purificări succesive (*Ibidem*, p. xxvii).

intelectuale necesare pentru contemplarea spirituală."²⁵ Wesche reduce astfel, tainele la simboluri fără valoare soteriologică obiectivă, ce țin mai mult de subiectivitatea actului de inteliecție (*n.m.N.T.*).

El pleacă de la înțelegerea ființei la Dionisie, a lui 'a fi'; toate lucrurile sunt bune și bunătatea lucrurilor materiale este sporită de faptul că ele servesc ca vehicule pentru gnoza deificatoare. Toate lucrurile vizibile au un caracter simbolic. ***Simbolurile însele constituie "via pozitivă"; contemplarea simbolurilor "via negativă"***, astfel încât ierarhia ecleziastică este ea însăși un simbol. Mișcarea ei corespunde exact mișcării ascendente a metodei anagogice prezentată în "*Teologia Mistică*", deoarece scopul final al ierarhiei este acela de simbol: a arăta sau a indica dincolo de el însuși. A simboliza, pe urmă, este rolul sau funcția principală al ierarhiilor; și ***a acționa ca simbol înseamnă a media gnoza***: a transmite cunoașterea deificatoare a lui Dumnezeu către ordinele mai de jos.²⁶

Kenneth Paul Wesche urmează îndeaproape pe Meyendorff, atunci când afirmă că viziunea lui Dionisie face de prisos Întruparea lui Hristos.²⁷ Potrivit lui Wesche, realismul sacramental este de fapt un realism mental la Dionisie: "*Tainele, sau riturile liturgice, nu comunică în ele însele viața lui Dumnezeu... Se poate vorbi despre realismul mental la Dionisie, dar doar în termeni de "ființă", de ex. obiectele implicate în mișcările liturgice chiar "există"; ele își primesc "ființa" lor din Dumnezeu. Dar nu putem vorbi despre realismul sacramental în sensul că celebrarea liturgică însăși transmite ființa divină... Când simbolul și-a împlinit complet scopul său, carnea dispare din vedere. Urmare acesteia, Întruparea este făcută de prisos, un punct pe care îl vom*

²⁵ Kenneth Paul Wesche, *Christological Doctrine and Liturgical interpretation in Pseudo-Dionysius*, în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, vol. 33, nr. 1 (1989), p. 73.

²⁶ *Ibidem*, pp. 60-61.

²⁷ *Ib.*, p. 63: „Pentru Maxim misterele bisericii nu doar direcționează mintea spre contemplarea realităților raiului, ci de fapt transmit energia divină. În timp ce există o mare afinitate cu Dionisie în a arăta importanța contemplării spirituale, există și o diferență fundamentală: Maxim pune în centru contemplarea lui spirituală pe seama Întrupării, astfel încât **realitatea materială, fiind umplută cu Dumnezeu, nu arată pur și simplu dincolo de ea însăși în mod anagogic, ci de fapt participă la "deificare"**; când simbolul și-a realizat scopul complet, "trupul(carnea)" este încă acolo participând în întregime la viața divină a lui Dumnezeu”.

dezvolta mai pe larg. Acest lucru este arătat mai clar când înțelegerea lui Dionisie este pusă în contrast cu descrierea lui Maxim Mărturisitorul despre ceea ce se întâmplă în primirea Euharistiei. Dionisie spune: “Primirea Sfintei Euharistii este un simbol al participării în Iisus. Și la fel se întâmplă cu toate darurile primite în mod transcendental de ființele din rai, daruri ce ne sunt garantate într-un mod simbolic”(CH 1, 124A).²⁸

Așa cum arată și Nikolai Berdiaev, prefacerea darurilor euharistice “trebuie înțeleasă în spiritului simbolismului realist, iar nu în cel al simbolismului idealist și subiectiv... Acolo este fenomenul inițial al vieții spiritului... Concepția simbolică despre sacrament nu are nici o legătură cu simbolismul contemporan, care respinge realitatea sa și nu vede în el decât expresia convențională a emoțiilor religioase sufletești. Simbolul nu este o alegorie... Simbolica lui e adevărată și absolută”.²⁹

Omilia palamită, “Sfinții și înfricoșătoarele taine ale lui Hristos” în analiza lui Joost van Rossum³⁰, arată un **isihasm integrat în viața sacramentală** a Bisericii. Palama asociază foarte strâns unirea cu Hristos și prin El, cu Sfânta Treime, care este în centrul spiritualității isihaste și misterul sacramental al celebrării euharistice. Aceeași teorie sacramentală a experienței euharistice drept fundament, centru și scop al vieții spirituale, i-a animat, de asemenea și pe Cabasilas, Ioan de Kronstadt, Afanasieff, Schmemmann și Zizioulas.

Discuția despre realismul sacramental, este provocată de un pasaj al omiliei „*ce pain est comme un voile cachant en lui la divinité*”. Cuvântul „voal” (**fr. voile, gr. katapétasma**), utilizat aici de Palama, cere o explicație. Imaginea de voal care închide în el dumnezeirea poate sugera că pâinea Euharistiei este considerată numai ca un simbol. Dar contextul va demonstra **realismul sacramental** al Sfântului Grigorie, el citând din epistola către Evreji, unde voalul (catapeteasma) templului este imaginea trupului lui Hristos (Ev. 10,

²⁸ *Ib.*, pp. 61-62. Textul *Despre Ierarhia Cerească* 1, 3: „În sfârșit, împărtășirea de prea dumnezeiasca Euharistie trebuie socotită ca împărtășire de Iisus. Și toate celelalte câte s-au dat ființelor cerești mai presus de lume nouă nu s-au dat în chip simbolic” (trad. rom. cit., p. 16).

²⁹ Nikolai Berdiaev, *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*, trad. Stelian Lăcătuș, postfață Gheorghe Vlăduțescu, Ed. Paideia 1996, p. 115.

³⁰ Joost van Rossum, *L'Eucharistie chez saint Grégoire Palamas: l'homélie sur Les saints et redoutables mystères du Christ*, în *Contacts*, N° 202, avril-juin 2003, pp. 180-192

20). Cu alte cuvinte, Palama vrea să spună că pâinea și vinul euharistic *sunt* trupul lui Hristos, adică natura umană a lui Hristos care *ascunde* divinitatea, natura sa dumnezeiască.³¹

Îndumnezeirea este totală: este posibil deja în această viață să fi impregnat de lumina dumnezeiască. Aceasta explică realismul misticiei ortodoxe. Distincția în Dumnezeu între esență și energie nu e o distincție după categoriile logicii umane, după care distincție vrea să spună “separabilitate”. Participând la Trupul și Sângele lui Hristos – adică la natura Sa umană – noi deveni umpluți de energiile divine și de harul care îmbibă natura Sa omenească. Comuniunea sfântă nu este, deci, numai o comuniune cu Hristos, ci o participare, prin trupul Său îndumnezeit, la Dumnezeu în totalitate, la Sfânta Treime. Numai prin harul Sfântului Duh, adică energia și viața dumnezeiască, care preface darurile noastre de pâine și vin în Trupul și Sângele lui Hristos Însuși, noi putem “vedea” Trupul și Sângele lui Hristos. **Numim “taină” această “realitate” atunci când vedem spiritual (*pneumatikôs*) pâinea oferită, însuflețită (*vivifié*) în cel care participă la ea.**³² În teologia ortodoxă nu va exista niciodată o împărțășire de *accidenți* euharistici, pâinea și vinul fiind prefăcute nu transformate euharistic în Trupul și Sângele Mântuitorului, o teoriei a substanței și accidenților³³ în Euharistie nu va putea rezolva niciodată suficient, fără rest interpretativ, problema realismului sacramental. Înainte de a fi capabil să te împărțășești, trebuie să fi iluminat prin harul lui Dumnezeu, “în lumina Ta vom vedea Lumină” (Ps. 35, 10) – confirmă teologia palamită a luminii necreate. Prin analogie cu taina nunții, noi devenim “un trup” cu El, dar, de asemenea și un singur Duh (*pneuma*, semnificând energia divină).

Spiritualitatea susținută de Palama este *o spiritualitate hristocentrică și liturgică, al cărei scop este participarea la Împărăția lui Dumnezeu* încă din viața pământească. Spiritualitate creștină autentică, isihasmul nu poate fi separat de viața liturgică și sacramentală a Bisericii.

³¹ *Ibidem*, p. 182.

³² *Ib.*, pp. 184-185.

³³ Vezi: Pierre-Marie Gyr, *L'office du Corpus Christi et la théologie des accidents eucharistiques*, în *Rev. Sc. ph. Th.* 66 (1982), pp. 81-86.

2. Hristos simbol al simbolului

2.a. Teofaniile pot fi simbolice, dar nu și Întruparea. Desființarea simbolurilor prin Întrupare? Confundarea înțelegerii numelor lui Dumnezeu simbolico-biblice cu înțelegerea revelației prin simboluri ale dumnezeirii

Akindinos susține că *trupul lui Hristos pe Munte a fost simbolul dumnezeirii necreate* sau al esenței care vine la cunoaștere prin credință – vedere prin credință. În scopul de a-și substanțializa afirmația că isihăstii poate au avut vederi demonice, Akindynos apelează la Părinți, care luptă împotriva viziunilor care apar în diferite chipuri și forme și care avertizează că mintea trebuie ținută imaterială și fără formă. Palama arată că: „**Teofaniile pot fi simbolice, dar nu și Întruparea: de aceea Sfântul Duh apare, dar nu este întrupat; porumbelul care Îl manifestă a fost un simbol, dar «trupul lui Hristos este cu adevărat trupul lui Dumnezeu și nu un simbol» (Contra Akindynos, VII, 15).**” Pentru că Palama crede că aparițiile relatate biblic ale focului, norului și porumbelului **nu au fost simboluri create, ci simboluri lingvistice prin care revelațiile suprarăționale au fost descrise**, Akindynos acuză pe Palama că venerează creaturi. Aici, din nou, Palama este credincios lui Dionisie (*De Div. Nom.* I, 6).³⁴

Sfântul Vasile cel Mare vorbește despre „**typi**” (τύποι), ce sunt persoane sau evenimente din Vechiul Testament care au prefigurat persoane și evenimente din Noul Testament. O astfel de interpretare tipică a dat Însuși Mântuitorul în convorbirea cu Nicodim, spunând: „*precum Moise a ridicat șarpele în pustiu, la fel se cade să fie ridicat (pe cruce) Fiul Omului*” (In. 3, 14). Sfântul Vasile prezintă typi-i întregii iconomii: „**Pentru că typul le descoperă pe cele așteptate și arată voalat viitorul, imitând adevărul. Astfel, Adam este typ al (lui Adam) cel viitor, piatra (reprezintă) tipic pe Hristos și apa (care a izvorât din piatră) este typul puterii de viață făcătoare a Cuvântului... Mana este typul pâinii celei vie, care s-a coborât din cer, iar șarpele spânzurat pe stâlp este typul patimii mântuitoare care s-a săvârșit pe cruce... Sângele mielului era typ al sângelui lui Hristos, iar întâii născuți erau typ al primului**

³⁴ J. Romanidis, *Notes II...*, p. 238-239

(om) creat”.³⁵ Există o pedagogie divină ce presupune exercitarea treptată în revelarea voii Sale, typ-ii fiind utilizați datorită naturii noastre aperceptive de la „în ghicitoră” până la „față către față”: „*Din grija față de slăbiciunea noastră și în virtutea nepătrunsei Sale înțelepciuni a făcut să vedem mai întâi umbrele corpurilor, pentru ca, obișnuindu-ne, să vedem soarele mai întâi (reflectându-se) în apă, să nu fim orbiți la vederea luminii celei adevărate. Exact în același fel și Legea, care este umbra celor viitoare și prefigurările profesiilor care fac aluzie la adevăr, au fost concepute pentru a exercita ochii duhovnicești, pentru ca în felul acesta să se facă ușor trecerea la înțelepciunea ascunsă în mister. Aceasta, deci, în legătură cu typii*”.³⁶

Meyendorff confundă întreaga problemă a simbolurilor cu realismul sacramental și **desființarea simbolurilor prin Întrupare**.³⁷

Unirea sacramentală cu Dumnezeu prin Hristos în Biserică este o realitate ascunsă, cunoscută numai prin credință, care nu dă la o parte nevoia de simboluri ca ghizi în progresul spre unirea vederii prin îndumnezeire. Meyendorff susține că pentru Palama nevoia de simbol a fost înlăturată prin întrupare și unire sacramentală; se vine cu afirmația că după botez nu mai avem nevoie de Biblie.

Meyendorff confundă limbajul simbolic-biblic al lui Dionisie cu problema revelației imediate sau mediate cu ajutorul simbolurilor și este, astfel, incapabil să înțeleagă natura problemei în discuție. El confundă înțelegerea numelor lui Dumnezeu simbolic-biblice cu înțelegerea lui Varlaam a revelației prin simboluri ale dumnezeirii și ajunge la concluzia că Varlaam este un urmaș al Areopagitului și **Palama aplică corective hristologice lui Dionisie scăpând de simboluri după Întrupare**.³⁸

În simbol există o participare la lucrul simbolizat.³⁹ Simbolul în general, în sensul creștin al cuvântului, își are temeiul în deosebirea lumii de Dumnezeu,

³⁵ Sf. Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfânt*, în *Scrieri. Partea a III-a* (PSB 12), trad. C. Cornițescu și T. Bodogae, EIBMBOR, București 1988, p. 46.

³⁶ *Ibidem*, p. 48.

³⁷ J. Romanidis, *Notes II...*, p. 237.

³⁸ *Ibidem*, p. 238.

³⁹ Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, trad. A. Beldescu, Ed. Humanitas, Buc. 1994, pp. 11-26, 41-46.

dar în același timp în legătura ei cu Dumnezeu, ca creator al ei.⁴⁰ Simbol, în sensul acesta creștin general, poate fi orice lucru și ființă din lume, în orice timp, prin urmare și azi. După terminologia sa cuvântul simbol are sensul de intermediar și de semn, arată în același timp o referință, o legătură. Simbolul presupune existența a două lumi, a două ordine de ființe, el nu și-ar găsi locul dacă ar exista numai una. Simbolul ne învață că sensul unei lumi rezidă în cealaltă și că sensul însuși ne e semnalat de aceasta din urmă. Plotin înțelege prin simbol unirea a doi în unul. Simbolul constituie puntea ce leagă două lumi.⁴¹

Viața spirituală nu este nici subiectivă, nici obiectivă. Simbolizarea, întruparea ei în semnele și formele lumii naturale, poate fi înțeleasă ca o obiectivare, dar se poate și preciza de ce nu e obiectivă, în sensul rațional al cuvântului: „*Gândirea simbolică absoarbe subiectul și obiectul într-o infinit mai mare profunzime*”. De asemenea, **deosebirea între numen și fenomen** constituie orice teorie a cunoașterii bazată pe opoziția subiectului de obiect: „*Complet inexact ar fi să se spună că lumea spirituală ar fi în sine un lucru (Ding an sich); iar lumea naturală ar fi doar aparentă. Numenul a apărut ca o realitate analoagă celei din lumea obiectivă naturală. Lucrul în sine nu este viață, nu este demonstrat în experiența vieții, este doar lucru, este obiect. Viața spirituală nu are nimic comun cu numenul metafizicienilor și teoreticienilor cunoașterii*”. Doctrina despre „**lucrul în sine**”, nu presupune existența experienței spirituale, „*ea s-a născut în metafizica naturalistă, din neputința de a descifra rațional enigma vieții. Când Fichte a eliminat ca inutilă concepția numenului, a făcut un mare pas. Căuta actul primordial al vieții, actul iar nu lucrul. Dar aici l-a pândit pericolul ipostazierii subiectului. Idealismul subiectiv nu poate fi doctrina vieții spirituale*”.⁴²

Din contră simbolismul este orientat spre viața și experiența spirituală: „*Numai simbolic se poate înțelege Dumnezeu; numai cu ajutorul simbolului*

⁴⁰ Dumitru Stăniloae, *Simbolul ca anticipare și teme al posibilității icoanei*, în „Studii Teologice”, nr. 5-6, 1957.

⁴¹ Nikolai Berdiaev, *Spirit și libertate...*, p. 79.

⁴² *Ibidem*, pp. 83-84.

se poate pătrunde misterul Său. Divinitatea nu poate fi determinată rațional, conceptului logic îi rămâne inaccesibilă”.⁴³

În cadrul unei „ontologii scalare” simbolul e un tip de limbaj care unifică această realitate multiplă, etajată. Simbolul trece vertical prin aceste planuri horizontale și le unifică într-o semnificație unică, prin procedeul corespondențelor. Omul însuși funcționează ca un dispozitiv simbolic.⁴⁴

Creștinismul occidental, așa cum o arată și părintele Stăniloae, a făcut încă din vechime deosebire între noțiunea de sfânt (*sanctus*) și sacru (*sacer*). Sanctus e referit la Dumnezeu ca persoană, pentru tot ce se trăiește de către credincios în Biserică se folosește numirea de „sacru”, care e mai puțin decât „sfânt”. De aceea chiar Tainele sunt numite sacramente sau acțiuni sacre. **„În această distincție dintre „sacru” și „sfânt” în creștinismul catolic e implicată, credem, necunoașterea lucrării necreate a lui Dumnezeu, care, fiind și ea sfântă, ca și Dumnezeu, Subiectul ei, face să fie văzute ca „sfinte” toate actele săvârșite în Biserica Ortodoxă... în Ortodoxie, în necunoașterea deosebirii și separării dintre „sfânt” și „sacru” e implicată conștiința că Dumnezeu este prezent El Însuși în mod personal în lucrările Sale necreate referitoare la creaturile ridicate în planul vieții bisericești”.** Plecând de aici, locașul bisericii și forma ei sau vasele și cele ce se săvârșesc în ea nu sunt simple simboluri, în sensul de chipuri ale unor acțiuni spirituale despărțite de ele, ci mijloace sensibile prin care se produc acele lucrări, fiind pline de ele, străbătute de ele.⁴⁵

⁴³ *Ib.*, p. 91. Simbolismul se justifică prin faptul că Dumnezeu este cognoscibil și incognoscibil în același timp. Această cunoaștere este un proces dinamic ce nu e desăvârșit în nici o categorie fixă și statică a ontologiei (p. 93).

⁴⁴ Anca Manolescu, Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievic, Gabriel Liiceanu, *Sensurile metafizice ale crucii*, Seria Boltzmann, vol. I, Ed. Humanitas, Buc. 2007, p. 61. Interpretând pe René Guénon (vezi: René Guénon, *Simbolismul Crucii*, trad. Daniel Hoblea, Ed. Aion, Oradea 2003; și Idem, *Stările multiple ale ființei*, trad. Daniel Hoblea, Ed. Aion, Oradea 2006), Andrei Pleșu are o afirmație remarcabilă cu privire la similitudinea terminologică dintre **taină și tăcere sau liniștire** (isihia, *n.m.N.T.*): „Al doilea exemplu dat de Guénon este tăcerea. Există în tăcere ceva inexprimabil. Inexprimabilul e o posibilitate de non-manifestare, ceea ce Guénon argumentează etimologic: termenul *mysterion* vine de la *myein* care înseamnă pur și simplu a tăcea. Din aceeași rădăcină verbală *my* provine în latină *mutus* (*mut*), iar în greacă *mythos* (*mit*) care e tot o formă de a încerca să sugerezi ceea ce altfel e inexprimabil. Eu aș spune că nu **tăcerea** ar fi totuși termenul potrivit, ci **liniștea**” (p. 45).

⁴⁵ Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, EIBMBOR, Buc. 2004, pp. 47-49 și 71. La baza ambelor cuvinte stă evreiescul *kados*. Uneori se folosește în Noul Testament pentru mâncărurile sfințite la templu nu numai numirea de „sfinte”, ci și de

Deosebirea între simbolul admis și idolul interzis, din Vechiul Testament, este aceea că simbolul sacru e un semn sensibil al prezenței lui Dumnezeu, un obiect în care Dumnezeu Și-a arătat puterea și Și-o arată în continuare. Închinătorii la idoli nu mai făceau deosebirea între natură și Dumnezeu, prin simbolul natural și sacru se menținea conștiința acestei deosebiri.⁴⁶

2.b. Hermeneutica Învierii - o reconstituire a simbolului care devine eveniment. Icoana - prezență energetică și simbolurile subțiate. Simbolul - energie dinamică, unificatoare, realizează o prezentificare eidetică

Fața umană e o revelație a spiritului uman (O. Clement). Icoana păstrează conștiința perpetuării prezenței Domnului între noi cu fața Sa umană, din planul invizibil. Pe de altă parte, dacă ne împărtășim cu Trupul și Sângele Domnului, de ce nu ar exista și o anumită **împărtășire de fața Lui**? Fața Sa cuprinde **concentrat toate cuvintele** și comunică nu numai înțelesuri, ci și putere și viață. Cuvântul acesta plasticizat și concentrat despre Hristos, care este icoana Lui, provoacă în cel ce o privește necesitatea de a se gândi la Hristos și de a-I răspunde prin rugăciune și închinare.⁴⁷

Nu există interval între icoană și Hristos (Sf. Teodor Studitul). Puterea ce se manifestă prin icoanele făcătoare de minuni, nu e decât puterea lui Hristos, nu a icoanei înseși. Icoana este uitată, credinciosul trăind propriu-zis relația cu prototipul. Sf. Vasile cel Mare este primul care afirmă: „cinstirea chipului *trece* la cel zugrăvit”. Astfel, icoana nu are o viață proprie; în ea însăși, nu e decât o bucată de lemn sau de sticlă. Ea nu se poate închide în ea însăși, ci devine un mijloc de iradiere, icoana traduce o **prezență energetică** ce nu e localizată, nici închisă, ci iradiază în jurul punctului ei de condensare. (P. Evdochimov, *L'art de l'icone*).⁴⁸

Icoana e apofatică: unește trecutul cu prezentul și cu viitorul eshatologic, e chip al eternității vii. Faptul că Fiul lui Dumnezeu ia față omenească și o poate eterniza pe aceasta prin Înviere, arată că **Dumnezeu Însuși are în Sine**

„sfințite” (ἱερά) (1 Cor. 9, 13), pe care limba latină a tradus-o cu „sacre”. Dar faptul că pentru templu este folosit în Sfânta Scriptură atât cuvântul „sfânt” (ἅγιον), cât și „sfințit” (ἱερόν) arată că între înțelesurile acestor cuvinte nu se face o deosebire strictă.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 91-92.

⁴⁷ *Ib.*, pp. 93, 95, 98 și 102.

⁴⁸ *Ib.*, pp. 105-106, 111-113. Numele lui Dumnezeu este icoana lui orală (P. Evdochimov).

virtualitatea feței omenești (*Humanum capax divini*). Dumnezeu nu poate fi socotit condamnat la o veșnică stare informă sau haotică, cum manifestă iconoclaștii acea ciudată insensibilitate față de realismul sacru al vieții.⁴⁹

Fața sfântului din icoană sugerează **o deschidere dublă și simultană**, transcendenței și aproapelui. Ea arată o *exterioritate-interioritate* a prezenței. **Icoana este nemișcată și tăcută, având tăcerea unei chemări**. Dar ea nu e prin aceasta statică. Ea reprezintă echilibrul celei mai extreme tensiuni (O. Clement). **În lumea eliberată de schimbări a icoanelor domnește netulburarea și liniștea**, „*suflă adierea Duhului, plutește odihna Duhului. În ea se află sabbatismul adevărat, care îndulcește osteneala și satură dorul de viață... ne aflăm în a opta zi, în spațiul raiului*”. Teologul catolic **Thomas Spidlik** a observat eternitatea neschimbată a vieții în Dumnezeu afirmată în icoanele ortodoxe prin marea varietate a culorilor, unită cu stabilitatea formelor. Pentru artistul din Occident, a se dezvolta și a progresa înseamnă a răspunde unui irezistibil impuls spre **o schimbare de forme**, spre o „restructurare”. Pictorul de icoane este, dimpotrivă, fericit să găsească **schema de forme fixe**, deoarece, icoanele ortodoxe redau și ele „*odihna mobilă*” sau „mișcarea stabilă” a vieții duhovnicești.⁵⁰

Răspuns la provocările contemporaneității, icoana poate arăta asemănarea cu Dumnezeu pierdută de „*omul poster, fără adâncime, care, în loc de părtaș al absolutului a devenit un manechin al nimicului*”. Cât de împlinită rămâne o viață „personală” „construită” din obiecte, imagini și **simboluri „prefabricate”, în afara Celuilalt**, a lui Dumnezeu?⁵¹ Proliferează, însă, „*epuizarea realului prin virtualizare*”. Au secătuit, în același timp,

⁴⁹ *Ib.*, pp. 117-120. Lumina icoanei nu este a veacului acestuia. Iconografia numesc fondul însuși al icoanei, lumină.

⁵⁰ *Ib.*, pp. 125-126 și 131. Evenimentele mântuirii din iconografie nu se interpretează istoric, ci liturgic: Cina cea de Taină nu s-a terminat, vuietul Cincizecimii nu a trecut.

⁵¹ Ovidiu Hurduzeu, Mircea Platon, *A treia forță: România profundă*, Logos 2008, p. 217. Cum se va simți când căruciorul plin de cumpărături va fi singura sa legătură cu lumea și cu sine însuși? („delirul achizitoriu” este predominant). Pe de altă parte, Întruparea Logosului pune în circulație o „economie a dăruirii”, a „circulației” persoanelor unice și a lucrurilor diferențiate. Relația „privilegiată” cu Hristos transformă „schimbul” în „comuniune personală”, situație inacceptabilă din punct de vedere comercial. **Tranzacția comercială îl „dezîntrupează” pe om**. Supus legilor comerțului, nu te mai raportezi la realitatea concretă a persoanelor și obiectelor, timpului și spațiului, ci la realitatea universală (abstractă) a banului. Tu însuși devii o abstracțiune. Consumismul este și el o dezîntrupare (*Ib.*, pp. 127-129).

imaginația și viața spirituală. Atâta timp cât nu devenim un deșert sufletesc, suntem mântuiți. Să nu uităm niciodată că, „*dacă harta realului a dispărut, avem încă icoana lui*”.⁵²

Nu simbolul în general e punte spre icoană, ci numai **simbolul profetic**. Lumea includea posibilitatea de a oferi simboluri profetice ale Întrupării și la plinirea vremii o natură umană capabilă de a fi primită în ipostasul Cuvântului și, deci, de a constitui în unire cu acest ipostas prototipul pentru icoana Cuvântului întrupat. Simbolurilor mesianice li se adaugă o putere pe care nu o au exclusiv prin natura lor, ele reprezintă un plus de revelație față de simbolurile generale: „*Dacă simbolul în general, spune părintele Stăniloae, ne face transparent prin natura lucrului însuși pe Dumnezeu în spiritualitatea lui transcendentă, simbolul profetic ne prezintă, printr-o alegere divină deosebită a lucrului respectiv, dacă nu și printr-o investire a lui cu o putere deosebită, cu anticipare pe Cuvântul întrupat, intenția Lui de a se face om, adică să ne descopere din Dumnezeu ceva în plus față de simbolul în general sau pe Dumnezeu aplecat oarecum mai mult spre lume în intenția Lui de a veni spre ea*”.⁵³

Pe de altă parte, Sf. Părinți declară că simbolurile profetice ale Vechiului Testament au fost scoale din cult prin venirea adevărului. Aceasta nu înseamnă că lumea și lucrurile din ea au pierdut pentru noi funcția de simbol în general: „*Icoana coexistă cu simboalele în sens general și cu anumite simboale speciale. Numai simboalele profetice au ieșit din uz*”. Astfel, se poate spune că icoana aduce o înlăturare a peretelui din mijloc al simbolurilor legii vechi, dar și o subțiere a simbolurilor, o prezență mai accentuată a puterii dumnezeiești în ele. „*Icoana coexistă cu aceste simboale subțiate, umplute de prezența deplină a lui Dumnezeu Cuvântul venit în trup. Căci ea reprezintă pe Cel ce umple aceste simboale de prezența Sa și luminează sensul lor*”.⁵⁴

⁵² *Ibidem*, pp. 50 și 89. „Sensul lumii”, afirma Wittgenstein, „trebuie să se găsească în afara lumii” (*Ib.*, p. 14)

⁵³ Dumitru Stăniloae, *De la creațiune la Întruparea Cuvântului și de la Simbol la icoană*, în GB nr. 12/1957, p. 863: „*În acele simboluri, Logosul divin stătea «ca în umbră», nu ieșea la lumină, era umbrit de coaja groasă a simbolului. Ideea aceasta a dezvoltat-o mult Sf. Chiril din Alexandria în operele «Închinare în duh și adevăr» și «Glafire». Simboalele profetice ne prezentau pe Logosul mai aproape, dar mai aproape numai în intenție, decât simboalele în general, care nu spun decât că există un Dumnezeu care a creat lumea și o susține, dar nu și că acest Dumnezeu e pe cale de a veni la noi...*”

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 864-865: „*Dumnezeu neîntrupat nu poate fi redat așa cum e, ci prin*

Simbolurile profetice, deși sunt anticipări ale icoanei, nu devin ele însele icoană, adică prototip al ei, căci nu ele însele sunt asumate în ipostasul Cuvântului, ci fața omenească, respectiv natura umană. Natura umană e prototipul icoanei, e singura în stare să-L facă pe El prototip vizibil al icoanei Sale. În Hristos chipul divin, aflat virtual în natura umană, se actualizează ca chip al Chipului. S-a făcut chipul Său vizibil însuși, întrunind în Sine și arhetipul și chipul. „*Astfel, precizează părintele Stăniloae, Hristos nu este numai un simbol al dumnezeirii, cum este omul de sine, ci Dumnezeu însuși cu chip văzut. Se poate spune că El e simbolul Său, cum zice Sf. Maxim Mărturisitorul, întrucât același e și Dumnezeu nevăzut și om văzut sau Dumnezeu nevăzut cu chip văzut*”.⁵⁵

Reprezentarea simbolică a universului nu numai că este posibilă, dar este singura adevărată, căci așa cum susține Jean Borella, „*realitatea lumii este de ordin semantic*”. Arătând că „*Realitatea este nu numai un „câmp”, ci și o „scară”*”; existând *Unul și multiplul, prezență și absență*”, el dezvoltă și o metafizică simbolică, ce acordă locul cuvenit „*tensiunii, rupturii, durerii și speranței anagoge*”.⁵⁶

Analizând situația actuală a simbolului, Borella mai remarcă faptul că „*semnul simbolic este lipsit acum de referință, adică privat de capacitatea de a se raporta la o realitate transcendentă*”. Consecința inevitabilă este negarea transcendentului, ce urmează dispariției semnelor transcendenței, de vreme ce El nu se poate afirma decât în mod simbolic, adică prin prezentificare. Cu alte cuvinte, nu se neagă Dumnezeu, ci semnele divinului. **Amputarea referentului va corespunde cu închiderea epistemică a conceptului.** Însă, nu există semn simbolic decât dacă realitatea pe care o semnifică se prezentifică în el însuși în virtutea unei analogii participative. **Prezentificarea** fiind prezența referentului în simbol. Simbolul semnifică prin prezentificare.⁵⁷

---

niște figurări sau materializări ale însușirilor și acțiunilor Lui. Acestea sunt simboalele. Ele nu exclud o anumită lucrare a imaginației noastre. Căci gradul de inadecvare între ele și realitatea divină este foarte mare. Icoana redă fața omenească reală a lui Dumnezeu care a luat în mod real această față. Ca atare ea nu mai lasă loc așa de mare imaginației omenești, ci corespunde realității obiective... Și pe cât exprimă fața omenească ipostasul Lui însuși, pe atât redă icoana ipostasul divin însuși”.

⁵⁵ *Ib.*, pp. 866-867. Vizibilitatea devine mediul celei mai înalte spiritualități.

⁵⁶ Jean Borella, *Criza simbolismului religios*, trad. Diana Morărașu, Institutul European Buc. 1995, pp. 95-98.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 123-124.

Filosofiele lui M. Foucault și J. Derrida ne propun reabilitarea sofisticii împotriva dialecticii lui Platon. Prin aceasta semnul devine efectiv joc: putem fabrica orice, chiar și sensul, e suficient să lăsăm semnificații să funcționeze (rațiunea constituită prin relația structurală). „Marea închidere” a nebuniei este contemporană cu marea închidere a sacrului. Borella numește „suprafaționalism” poziția lui Foucault, după care profunzimea este iluzie, totul este dat, „indicat”: „*astăzi, ordinea unui dincolo este o ordine fără înlăuntru*”. «Semn» a fost întotdeauna înțeles și determinat ca semn-de-ceva, semnificantul trimițând la un semnificat, semnificat diferit de semnificantul său. În optica structurală, este, însă, un in-signifiant.⁵⁸ Rațiunea nu se poate regăsi în afara simbolului, decât răsturnată: „*Dar în timp ce între rațiunea umană și Logosul divin există medierea simbolului, în care alteritatea verticală se transformă în identitate îndumnezeitoare, între rațiune și dublul ei răsturnat nu există nimic altceva decât imposibilitatea de a se regăsi și de a se părăsi*”.⁵⁹

Borella propune ca **simbolul conceptual** să fie numit „**operator metafizic**”, calificând o astfel de operație drept *anagogenică* (gândindu-se la Dionisie Areopagitul): „*operație conform căreia mentalul trebuie să se depășească pe sine prin conversiune la conținutul transcendent al gânditului. Într-o atare perspectivă, conceptul nu mai este decât modalitatea în care se conturează Realitatea infinită pe suprafața oglinzii mentale care o reflectă. În acest sens Descartes declara că în noi ideea de infinit este urma imprimată de Lucrător pe lucrarea lui, instar archetypi. Aici, și în adevăratul sens al termenului, conceptul este experimentat ca simbol*”.⁶⁰

⁵⁸ *Ib.*, pp.236-237 și 239: „*În rest, contradicția nu se susține decât cu prețul unui trucaj: pe de o parte, semnul este redus la semnificant prin eliminarea celorlalți doi poli ai definiției sale (referentul și sensul), iar pe de altă parte cuvântul „semnificant” continuă să funcționeze în discurs cu valoarea lui semantică obișnuită: „ceea ce semnifică”. Derrida are neîndoiește dreptate: a gândi structuralitatea structurii cu toată rigoarea înseamnă a ajunge în mod necesar la respingerea succesivă a referentului transcendent, a sensului logocratic și chiar a semnificantului ca entitate ținând către un semnificat oarecare. Și iată că n-a mai rămas nimic din semnul simbolic.*”

⁵⁹ *Ib.*, p. 242.

⁶⁰ *Ib.*, p. 300. Ceea ce nu apare aici este limita conceptului în adecvarea sa la Realitatea infinită. Totuși, reiese subordonarea conceptului la modul de existență al simbolului. Așa cum arată mai departe Borella, operatorul metafizic care este conceptul de infinit, concept ce se dovedește în același timp și idee-simbol a Transcendentului, ne condamnă la o metafizică a simbolului. Căci, dacă ar fi avut dreptate *Critica rațiunii pure*, n-ar mai fi existat nimeni,

Jean Borella tratează de asemenea și despre simbol ca aflat în armonie cu hermeneutica. El pleacă de la contradicția dintre singularitatea simbolului și universalitatea conceptului. Dacă hermeneutica constă în transpunerea simbolului concret în idei abstracte, atunci la ce bun simbolul? Este adevărat că, „*pentru receptarea cognitivă a ființei, intelectul cere cu necesitate ca ființa să fie eidetic prezentă; în lipsa unei atare prezențe intelectul nu ar putea efectua asimilarea semantică. Or, tocmai o astfel de prezentificare eidetică realizează simbolul*”. Însă, și aici operează Borella răsturnarea hermeneuticii, dacă „*în aparență simbolul nu cere decât să fie interpretat... în profunzime și prin însăși ființa sa de simbol, el impune inteligenței noastre o interpretare*”.⁶¹

Primul dintre cele trei înfățișări ale principiului hermeneutic este Adam, primul simbol al Transcendentului: „*Adam este un microcosmos cuprins într-un macrocosmos, adică o lume în mic, sau, mai precis, o reprezentare a lumii în lume, exact ceea ce este definitoriu pentru simbol*”.⁶² Apoi, **Adam-simbol**, prin însăși existența sa de intelect teofanie, se constituie în hermeneut al realității cosmice: el dă nume ființelor și lucrurilor, devenind astfel rostire a esenței lor. Numele prin definiție este un simbol.⁶³

---

niciodată, capabil să scrie vreo *Critică a rațiunii pure*, o astfel de ființă și-ar fi târât închisoarea după sine (adică condiția umană), dacă ar fi avut dreptate Kant (p. 302).

⁶¹ *Ib.*, pp. 317 și 318. „*Simbolul fără hermeneutică este ca o notă muzicală cântată cu un arcuș pe o vioară lipsită de cutia de rezonanță. Nota este emisă, ea există, dar nimeni nu o aude*” (p. 124, n. 2).

⁶² „*Omul este el însuși „surplusul semantic” despre care vorbeam, prezența semantică în lume care depășește totodată lumea, limita lumii în lume, golul sau vidul aflat în centrul universului și care este centrul universului, gol dinlăuntru butucului roții cosmice datorită căruia roata se învâрте în jurul lui Adam, domn al timpului și al spațiului. Doar astfel poate fi el semn, simbol mijlocitor în care Dumnezeu se prezentifică dinaintea lumii și prin care se operează semantic întoarcerea de la multiplu la Unu (în măsura în care chipul își realizează asemănarea); și după cum am văzut, aceasta este tocmai funcția simbolului*” (Cf. J. Borella, *op. cit.*, p. 322).

⁶³ „*De aceea tradiția creștină interpretează spusa „după chipul” lui Dumnezeu ca desemnând înainte de toate Logosul divin, care este primul Chip al Realității divine în Dumnezeu Însuși, Logosul înțeles ca „Microtheos” în „Macrotheos”, dacă putem spune așa... Intelectul uman, logosul creat, împlinește în această lume ceea ce împlinește dintru eternitate acel **Theomoph principal**, logosul increat. Logosul uman este făcut după chipul Chipului esențial; iar intelectul nostru, imagine și simbol al lui Dumnezeu, își actualizează asemănarea, teomorfismul său creatural, devenind „**concepție a Infinitului**”, doar prin participarea la teomorfismul esențial al Logosului Suprem (participare care este lucrare a Spiritului). **Adam este prin urmare intelectul-simbol al Logosului, îndeplinindu-și astfel***

A doua înfățișare a principiului hermeneutic este „eșecul babelian al simbolului”. Simbolul nu este el însuși decât în măsura în care se oferă transcendentului ce se prezentifică în el drept mijlocire pură. Dacă se pierde din vedere funcția de prezentificare a simbolului, natura pur participativă a realității sale ca entitate semiotică, atunci ordinea simbolică se substituie progresiv ființei înseși. Totul este reductibil la oglinda mijlocirii simbolice: „*de vreme ce putem rosti totul, înseamnă că rostirea este totul*” (cazul pervertirii hegeliene). Prin „Turnul Babel”, se observă faptul că „*Ceea ce era semn dat se transformă astfel în semn construit, ceea ce trebuia să „ducă la cer”, adică la Transcendent și la divin devine obstacol de netrecut pentru imanența divinului din el, întrucât s-a luat pe sine drept scop, sieși*”. «Amestecarea» limbilor (vb. *bâlal*, a încâlci, a confunda, a bâigui), arată cum „*entitățile semiotice nu mai sunt „orientate” înspre Transcendent, ci sunt reduse la ființa lor formală. Iată de ce, ceea ce fusese Bab-el, «poarta lui Dumnezeu», adică: deschidere întru unul, loc privilegiat al imanenței Sale, devine sursă a multiplicității confuze, loc privilegiat al separării dispersive. Revendicându-și pentru sine autonomia, ceea ce trebuia să unească devine în mod necesar obstacol și cauză a divizării*”.⁶⁴

Trebuie ca simbolul să se dovedească cu adevărat transfigurator al realității, „*operatorul semantic ce actualizează natura inteligibilă a realului*”, dar fără „reducție”, fără „reziduu”. Ne convertim la simbol și ne lăsăm purtați de el în ascensiunea anagorică. Promisiunea aflată în lăuntru experienței simbolului este promisiunea unei lumi, în sfârșit reale. Acest chip este dat, spune Borella de efigia lui Iona (adică Hristosul înviat), semn terminal: „*Tenebrele nu puteau ascunde lumina, hoțul de semn nu le poate ține mult în captivitate: într-o bună zi tot va trebui să restituie spiritul (porumbelul) furat*”.⁶⁵

---

sarcina hermeneutică. Deoarece, iată: prima dintre toate hermeneuticele, prototipul lor unic și permanent, ne este dată în Verbul divin, eterna cunoaștere a Tatălui” (Cf. J. Borella, *op. cit.*, p. 323). Această „**concepție a Infinitului**” este, spune Borella, „**imaculata concepție**” care este Maria. După el, Maria corespunde *intelectului pasiv*, comparat de Aristotel cu „*ceara unei tăblițe pe care nu este scris nimic*” (De anima III, 4, 430a). doar în măsura în care este perfect gol, „fără amestec”, spune Aristotel, intelectul poate „concepe” Logosul, devenind *theotokos*, „mamă a lui Dumnezeu” (n. 3).

⁶⁴ *Ib.*, pp. 327-328.

⁶⁵ În ebraică *Yônâ* înseamnă „porumbel”. Iona este „fiul lui Amitai”(I, 1), adică fiul „adevărului” (*emet*, în ebraică), deci semn, marcă, efect al adevărului. (Cf., J. Borella, *op. cit.*, pp. 329-330).

Fiul Omului se coboară kenotic în moarte, asemeni lui Iona în pântecelul chitului. Acest lucru este interpretat de Borella, astfel: „*Verbul, Ființa semantică prin excelență, se face pe sine nu doar trup, ci și cadavru; el se identifică cu învelișul semantic golit de sens, cu bucățile risipite din Turnul Babel și se ivește din nou din străfundurile abisului, adună laolaltă, semnifică și înalță iarăși înspre Transcendență Turnul-simbol, re-deschizând «Porțile Cerurilor»*”.⁶⁶

Fiul omului este **simbol al simbolului**, adevărul prezentificat al simbolului regăsit: „*«Fiul Omului» numește chintesența realității umane, manifestare a ceea ce are ea mai lăuntric, mai real, anume deiformitatea, calitatea ei de simbol al lui Dumnezeu. Deci Fiul omului este simbol al simbolului; este simbolul regăsit în adevărul său prim și mântuitor. În el se realizează plenar adevărul simbolului, efectivitatea funcției sale prezentificatoare și deci mântuitoare a oricărui trup. El este simbolul prototipic*”.⁶⁷

Aici se manifestă funcția radicală a **hermeneuticii Învierii**. Ea produce o **reconstituire a simbolului** (înalță în lumea slavei). **Simbolul însuși devine eveniment**. Pogorârea Sfântului Duh un Anti-Babel (fiind reunificare a limbilor) este o „*revificare a «puterii semnelor», trezire a dinamismului lor semantic, reactualizare a virtuții lor operative. Simbolistica, sfințită din nou prin sângele baptismal al Dumnezeului Om poate comunica pentru vecie focul inteligibil ce o locuiește, «Pneuma», tuturor celor ce consimt să se lase informate de ea.*”⁶⁸

Trupul prin „aspectul” său obiectiv limitează iremediabil subiectivitatea spirituală și o predă, neputincioasă tuturor privirilor. Înseamnă a fi *predat* privirilor, înseamnă a fi afectat de o *pasivitate esențială*, înseamnă a se complăce

⁶⁶ *Ib.*, pp. 330-331. Pe de altă parte, „*nu este cadavru, mormântul este gol, chiar și învelișurile semiotice sunt în sfârșit resorbite în Referentul Suprem pe care-l prezentifică; ascensiunea anagorică nu lasă nici urmă de reziduu*”.

⁶⁷ *Ib.*, p. 331. Crucea este semnul vizibil al reconcilierii: „*Înălțarea, desenează o schemă în formă de cruce: din «inima pământului» la ieșirea din mormânt se întinde, până în centrul crucii, calea dată de brațul ei inferior. Cele patruzeci de zile «realizează» latura orizontală, adică reintegrarea în starea umană glorioasă, reinnoită, spirituală. În sfârșit, înălțarea realizează brațul vertical superior, adică integrarea în stările superioare ale ființei, cu alte cuvinte, în lumile angelice și cele ale înaltelor ierarhii spirituale*”. (Cf., *Ib.*, p. 332)

⁶⁸ *Ib.*, p. 332-333. Punerea în discuție a faptului Învierii (în protestantism), dovedește că „*intelectualitatea europeană se simte atinsă de acest eveniment în ce are ea mai esențial (sensul realului, ontologia ei de referință)*”.

indefinit într-o neputință ontologică. Învierea operează o răsturnare radicală acestei **relații îndurate**. Corpul pătruns în întregime de spirit, devenind un alt mod al spiritului, devine literalmente *act corporal*. Pasivitatea lui a dispărut, *nu mai este văzut* – ci se face văzut. Iată de ce mormântul este gol.⁶⁹

Sintetizând expunerea lui Borella, recunoaștem în simbol operatorul semantic al reintegrării transfiguratoare a lumii în arhetipul ei inteligibil. Astfel, **simbolul trebuie înțeles ca energie dinamică, unificatoare**.

În prezentarea câtorva implicații ale supozițiilor despre problema Filioque, teologul grec Romanidis are ocazia să vorbească despre existența cel puțin o unei identități a învățăturii dintre ortodocși și arieni, care nu există între ortodocși și latini, referitoare la adevăratele apariții ale Logosului profețiilor Vechiului Testament și identitatea Logosului care s-a întrupat în Noul Testament. Aceasta fiind, de fapt, **fondul disputei: Logosul văzut de profeți este creat sau necreat**. Arieni și eunomienii foloseau, la fel ca și gnosticii înaintea lor, vizibilitatea Logosului către profeți pentru a dovedi că El era o ființă inferioară lui Dumnezeu și o creatură. Augustin este de acord cu ei asupra faptului că profeții au văzut un Înger creat, un foc creat, un nor, o lumină, întuneric etc., dar afirmă împotriva lor că nici una dintre acestea nu era Logosul Însuși, ci doar simboluri prin care Dumnezeu sau întreaga Treime este văzută și auzită. Augustin nu știa, spune Romanidis, că acestea erau doar **simboluri verbale ale realităților necreate comunicate imediat apostolilor și profeților**. Pentru episcopul din Hippo, această viziune era identică cu tot ceea ce era necreat, și putea fi văzută doar printr-un **extaz de tip neoplatonic al sufletului**, în afara trupului, în cadrul unei sfere a eternității fără timp și mișcare, transcendând toată rațiunea discursivă. Deoarece nu aceasta este ceea ce a găsit el în Biblie, **viziunile descrise aici nu sunt simboluri verbale ale viziunilor reale ale lui Dumnezeu, ci ale creaturilor ce simbolizează realitățile eterne**. Eșecul lui Augustin în a distinge între esența divină și energiile ei naturale (dintre care unele sunt comunicate prietenilor lui Dumnezeu) a condus la o lectura proprie, privată, a Bibliei, în care **creaturile sau simbolurile au venit la existență pentru a comunica un mesaj divin**,

⁶⁹ *Ib.*, pp. 334-336. Refuzând orice viziune simbolică a cosmosului, crezând că s-ar păși astfel înspre concret, înseamnă apostazie sau nevroză culturală: „S-a spus că trebuie să avem simțul întrupării. Dar acest simț al întrupării nu este decât simțul cadavrului, căci este carnea fără de Verbul care o locuiește? Redus la el însuși **universul «concret» nu-i decât un osuar putred**”(p. 336).

și apoi să iasă afară din existență. Astfel, Biblia devine plină de miracole de necrezut și un text dictat de Dumnezeu. În afară de aceasta, **conceptul biblic despre rai și iad** se distorsionează, devreme ce focul etern al iadului și întinericul devin creaturi, deși sunt și slava necreată a lui Dumnezeu ca văzută de aceia care refuză iubirea. Romanidis accentuează faptul că nu Biblia este cea care are nevoie de demitologizare, ci tradiția franco-latina augustiniană. Învățații moderni biblici au distrus unitatea și identitatea în Vechiul și Noul Testament.⁷⁰

În tradiție patristică, potrivit lui Romanidis, toate dogmele sau adevărul este exprimat/experimentat în slavă (îndumnezeire). Forma finală a îndumnezeirii este cea a Cincizecimii, în care apostolii au fost conduși prin Duh către tot adevărul. Această experiență îi include pe toți oamenii, dar în același timp transcende toată omenirea, inclusiv intelectul uman. Experiența rămâne un mister pentru intelect și nu poate fi comunicată intelectual către un altul. Astfel, **limbajul poate indica, dar nu poate comunica această experiență. Părintele spiritual poate ghida o persoană, dar nu poate produce experiența care este un dar al Duhului Sfânt.** Atunci când **Sf. Părinți au adăugat termeni la limbajul biblic** referitor la Dumnezeu și la relațiile Lui cu lumea, ca ipostas, ousia, physis, homousios, etc., ei nu fac acest lucru pentru a **îmbunătăți** înțelegerea curentă asupra unei foste epoci. Cincizecimea nu poate fi îmbunătățită. Tot ceea ce fac, este **să apere** experiența penticostală ce transcende cuvintele, în limbajul timpului lor, pentru că o erezie anume îi îndepărtează de la această experiență în loc să-i îndrepte spre ea, ceea ce înseamnă moarte spirituală a celor care s-au rătăcit. Biblia nu este în ea însăși, nici inspirată, nici infailibilă. Ea devine inspirată și infailibilă în interiorul comuniunii sfinților, deoarece ei au experiența slavei divine descrisă în Biblie. Nu poate fi garantată o formă a infailibilității în afara tradiției spiritualității care conduce către teorie. De aceea, cum notează părintele grec, ca și erezie, **Filioque e la fel de rea ca și arianismul, iar susținătorii acestei erezii reduceau limbile de foc de la Cincizecime la statutul de creatură, după cum**

⁷⁰ Cf., John S. Romanides, „The Filioque” [publicat prima dată ca: *Filioque, Anglican Orthodox Joint Doctrinal Discussions*, paper no. 166, în *Kleronomia*, 7 (1975), 285-34 și republicat în Atena în 1978]. De asemenea, publicat în „*Franks, Romans, Feudalism and Doctrine*” (Chapter 3), Brookline 1981, pp. 60-98. Pentru contextul istoric și trinitar al controversei Filioquiste vezi, de asemenea, John S. Romanides, *The Dogmatic and Symbolic Theology of the Orthodox Catholic Church*, (Thessaloniki, 1973), pp. 186-400.

Arie a făcut cu Îngerul Slavei. Dacă Arie și învățații ar fi fost înzestrați cu slava pentecostală a Sfinților Părinți, ar fi știut că energiile Sfintei Treimi, prin Duhul Sfânt, emanau din prezența nouă a umanității lui Hristos.

Sinoadele, ca și Biblia, exprimă în simboluri ceea ce transcende simbolurile. Spiritualitatea ca bază a doctrinei, devine centru al studiilor lui Romanidis și Stăniloae.

METAFORIZAREA LIMBAJULUI ECLESIAL – CREZ ORTODOX LA MONAHUL NICOLAE STEINHARDT

Pr. Prof. Drd. Pătruț-Nicolae Bănăduc

Preambul: o experiență a relației „credință și mărturisire”

*Căci cu inima se crede spre îndreptare,
Iar cu gura se mărturisește spre mântuire.*
Romani X, 10

„Mijlocul spiritual principal prin care omul se comunică altora, și alții se comunică lui, ca izvoare complementare de sensuri, de simțiri, mijlocul de îmbogățire și de întărire reciprocă este cuvântul, prin care oamenii își întăresc umanitatea comună (...). Oamenii se adapă spiritual unul pe altul prin cuvinte, dar dintr-o trebuință sădită în ei de o putere mai presus de ei. Iar cuvintele nu sunt importante pentru ei prin faptul că sună, ci prin faptul că-și comunică apa lor ca izvoare spirituale, legate subteran între ele și cu oceanul spiritual suprem. Omul însuși vine în cel ce-i aude cuvintele și el însuși se deschide celui care i le comunică. Omul însuși este apă vie, prin faptul că se dă pe sine însuși și adapă pe cel căruia i se dă prin cuvânt”.¹ Este textul citat din *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu* (Părintele Stăniloae) în *Cuvântul înainte* din cartea sa de predici *Dăruind vei dobândi*, și care se vrea justificarea predicilor sale: „devin ceea ce trebuie să fie: o mărturisire publică și în dialog cu ascultătorii, iar nu o trufașă, pedantă, sclifosită dojană sau o învățătură triumfalistă. Predicatorul și enoriașii pășesc împreună – dibuind, revenind, stârnind, pricepând anevoie, minunându-se către Hristos”.²

---

¹ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, ed. Mitropolie Olteniei, Craiova 1987, p. 102.

² N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1994, p. 11.

Conjugarea (iar nu opțiunea pentru, sau disjuncția) pe care o experimentează între Botez și Monahism, este modelul după care înțelege el o susținere a teologiei trăite, declarându-se exemplar pentru „Cred, Doamne, și mărturisește”, unde amândouă verbele se condiționează, ne caracterizează și ne fac într-adevăr fii ai Tatălui ceresc.³

A crede, pentru monahul Nicolae și conform teologiei, este cu totul altceva decât asemănătorul „a crede pentru că” și nu are nici o legătură cu simțul văzului îndeobște socotit cel mai ferm și cel mai neînșelător.

Credința pe care o avem în vedere aici, este cea pe care Iisus o cere: „Pentru că M-ai văzut, ai crezut. Fericiți sunt cei care nu n-au văzut și au crezut!” (Ioan XX, 20, 29); atitudinea pe care monahul Nicolae, o ia contra arhierilor și cărturarilor care „pășind prin fața Răstignitului de pe Golgota și cerându-i să se coboare acum de pe cruce ca să vedem și să credem în El”⁴ este una ce ține de principiile apologiei creștine: cei care cereau acest lucru săvârșeau o „eroare lingvistică”, de bună seamă. Căci nu numai că nu bănuiau pe cine spânzuraseră pe lemn, dar nu știau nici ce înseamnă a crede și foloseau cuvântul fără a-l înțelege de fel. Dacă Hristos ar fi coborât de pe cruce (pe care, Fericita Caterina din Siena spune că nu piroanele, ci dragostea îl ținea ținuit), cuvântul „credință” ar fi fost desființat pentru totdeauna. Faptul coborârii nu putea fi crezut, ci numai constatat, înregistrat, luat la cunoștință în plinătatea evidenței. S-ar fi impus ca atare și ar fi redus la zero orice supraviețuire a enigmaticului verb a crede. A crede nu este sinonim cu a dovedi, a demonstra, a fi evident: cu sintagma „a crede pentru că”⁵, coborârea de pe cruce ar fi fost un act de autoritate, de constrângere, de a siluire a voinței și libertății, de înlocuire a credinței prin evidență.

A crede înseamnă a nu vedea. Sf. Apostol Pavel este cât se poate de limpede: „Dar nădejdea care se vede numai e nădejde. Cum ar nădăjdui cineva ceea ce vede?” (Rom VIII, 24). Sau: „Iar credința este încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute” (Evr. XI, 1); entitatea principală în relația dintre om și Dumnezeu nu are nimic de a face cu „negru pe alb”, flagranta certitudine, îndubitabilul. Și totuși ea este condiția și esența: „dreptul din credința va fi viu” (Rom. I, 17).

³ *Ibidem*, p. 132.

⁴ *Ibidem*, p. 126.

⁵ *Ibidem*, p. 127.

Credința în textele pauline este mai ales apropiată de alte trei elemente: libertatea (opusă robiei), duhul (opus literiei) și bucuria (opusă întristării). Câtuși de puțin de fapte categorice, semne univoce și fenomene vizuale imperative Dovezile științifice, istorice, geografice, arheologice, literare, scripturistice, logice, pot eventual, întări credința (cu toate că și acest mod de exprimare este greșit: o credință adevărată nu poate fi mărită din afară, nu poate depinde ca intensitate de aportul unor considerații relative și supuse interpretărilor).⁶

Prin „stilul de lucru” al lui Hristos, s-ar zice că El a făcut totul pentru a nu fi trecut în rândul persoanelor istorice. Ca să nu scadă întru nimic din minunata valoare a oricărui act de credință, ci a-i păstra integral puterea, virtutea și originalitatea. Dovezi cerute nu avem și nici nu vom avea până la plinirea vremii și la a doua venire, când firește va dispărea și credința, precum și Sf. Pavel constată la I Cor. 13.⁷

Nu a „dovedi” este completarea lui „a crede”, ci „a mărturisi”. Faptele bune și mărturisirea nereticentă a credinței sunt cele mai bune dovezi ale credinței.⁸ Pentru monahul Nicolae, sintagmei „să vedem și să credem” i se opune peremptoriu sintagma „să vedem și să mărturisim”; tocmai pentru că avem o credință a ne-vederii, ea trebuie să fie și mărturisită (pentru a fi „dovedită”); dacă ar fi „în vedere” n-ar mai trebui mărturisită, fiind o certitudine de la sine înțeleasă.

Suntem mărturisitori prin excelență, pentru că Primul Mărturisitor, ca și cel dintâi credincios, este chiar Hristos Domnul: „Eu sunt Lumina lumii” (Ioan VIII, 12), „Eu sunt Pâinea vieții” (Ioan VI, 48), „Eu sunt ușa” (Ioan, X, 12), „Eu sunt pastorul cel bun” (Ioan, X, 11), „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (Ioan XIV, 6); orbului din naștere „îi face suprema onoare de a I se mărturisi ca Fiu al lui Dumnezeu. Taina aceasta –care-i fără pereche – i-o încredințează *ex abrupto* și *stande pede*, pentru că Domnul „nu dă meschin, dă boierește, conform obiceiului Său...; Se declară la modul absolut: Eu sunt Fiul lui Dumnezeu!... ca unui confident al Său, ca unui sfetnic de taină... I se încredințează (Ioan IX, 35-38)”⁹

Monahul Nicolae vorbește despre mărturisirea credinței ca despre adevărata teologie: „rămâne pentru mine esența ce mă prinde mai tare ca

⁶ *Ibidem*, p. 128.

⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁸ *Ibidem*, p. 132.

⁹ *Ibidem*, p. 165.

orice thriller, ea e thrillerul meu ”.¹⁰ Din acest motiv, romanul, ca literatură existențială și în special thrillerul, aparținând genului de roman senzațional în care „avem de toate”, devine metafora reușită a vitalității sale duhovnicești, în care opțiunea copulativă pentru ceea ce credem și ceea ce mărturisim se înscrie în indefinibila „eclezialitate care este viața, o viața deosebit de nouă, dată oamenilor dar care, ca orice viață nu este accesibilă rațiunii.”¹¹

În concepția sa, pentru dogmatica ortodoxă, conținutul credinței se reduce la principiul de viață în comuniune cu Hristos care caută mântuirea omului ca propria lui vocație: CÂND DUMNEZEU SE ADRESEAZĂ OAMENILOR, LE SPALĂ PICIOARELE¹², adică Se mărturisește (adresându-se) pe Sine și practică (spălând) într-un context sacramental cultic al Ecclesiei (care este Trupul lui Hristos și mai ales „plinirea Celui ce plinește toate întru toți” cf. Efeseni I, 23). Credința și mărturisirea ne con-formează Bisericii lui Hristos: „Biserica rămâne mediul în care se aplică până la sfârșitul lumii Revelația și prin care se dăruiește puterea mântuitoare a lui Hristos prin Duhul Sfânt ca mediu în care unii oameni cer și primesc pe Hristos și cresc în el și se conformează lui ca model”.¹³ Prin mărturisire și credință, cuvintele își împlinesc rostul lor, de a uni și întări pe oameni, când sunt rostite și simțite ca o comunitate de sine a unuia către altul.¹⁴

Noi credem „în Sfânta Treime, în acel mod paradoxal al unimii întreit numărate”¹⁵ și mărturisim totodată, căci „porunca ne-vestirii minunilor este singura poruncă dumnezeiască pe care suntem încuviințați (de nu și obligați) să nu o luăm în seamă, să o călcăm”.¹⁶ Necesitatea acestei conjuncții este și convingerea Sf. Grigorie Palama: „Noi credem în Dumnezeu, dar ceea ce este altceva, credem și lui Dumnezeu în toate cele. Căci a crede lui Dumnezeu

¹⁰ Idem, *Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, ed. Humanitas, București, 2000, p. 194.

¹¹ P. Florensky, *Stâlpul și Temelia Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori*, trad. rom. de Emil Iordache, Pr. I. Friptu, Pr. D. Popescu, studiu introductiv: diac. Ioan I. Ică jr., ed. Deisis, Sibiu, 1999; p. 11.

¹² N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1994, p. 398.

¹³ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatica Ortodoxă*, vol. I, Ed. I.B.M.B.O.R., București, p. 68.

¹⁴ Idem, *Chipul nemuritor a lui Dumnezeu*, p. 102.

¹⁵ N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 238.

¹⁶ Idem, *Dăruind vei dobândi*, p. 120.

înseamnă a cugeta că fângăduințele (mărturisirile Domnului n.n.) pe care ni le-au făcut sunt sigure și adevărate, iar a crede în Dumnezeu înseamnă a cugeta drept cu privire la El. Se cuvine deci ca noi să avem amândouă aceste cugetări și pe amândouă să le recunoaștem ca adevărate, fiind și purtându-ne în așa fel încât să dăm crezare celor ce au siguranța clarvederii și să ne încredem deplin lui Dumnezeu întru care este credința noastră și în felul acesta să fim socotiți drepti înaintea Lui ca unii ce-i suntem credincioși”.¹⁷

Sensul copulativ implicat în relația credință-mărturisire se subordonează și ascultării pe care o face omul în nădejdea mântuirii după modelul Mântuitorului trimis de Tatăl: „lucrurile pe care Mi le-a dat Tatăl ca să le săvârșesc, lucrurile acestea pe care le fac Eu, mărturisesc despre Mine că Tatăl m-a trimis ” (Ioan V, 36).

Mărturisirea credinței ne impune stabilirea unei ierarhii: totul (familie, casă) nu trebuie să ne fie piedică pentru mărturisirea cu glas puternic și înalt a lui Hristos; îmi iubesc familia, ființa, dar în primul rând îl așez pe Hristos.¹⁸ În situația de astăzi în care majoritatea modernilor sunt monodeici, mărturisirea este cea care ne dă stil și ritm vieții.¹⁹ Mărturisirea cu glas puternic este totuna cu o luare de atitudine, cu adaptarea unei ținute, cu vădirea ființei noastre lăuntrice, cum ne definim. La nevoie să acceptăm suferința, sărăcia, necazul, crucea, chiar și moartea.²⁰

Monahul Nicolae dă un exemplu edificator de mărturisitor pe Sf. Arhidiacon Ștefan, dar înainte face o distincție de ordin gramatical între două verbe : „limba noastră cunoaște două verbe vecine, totuși nu identice. *A șede* vrea să zică în românește a se afla așezat pe ceva, iar *a sta* înseamnă a se ține în picioare vertical. Oamenii, în vorbirea curentă încurcă lucrurile și folosesc nediscriminatoriu (și deci greșit) cei doi termeni”. Este un lucru util pentru a înțelege cum se cuvine textul de la Fapte VII, 55-56: „a văzut slava lui Dumnezeu și pe Iisus stând (εστῶτα) de-a dreapta lui Dumnezeu. Și a zis: Iată, văd cerurile deschise și pe Fiul Omului stând de-a dreapta lui Dumnezeu”.²¹

¹⁷ Sf. Grigorie Palama, *Omilia VIII*, în *Omilii, vol. I*, trad. rom. Dr. C-tin Daniel, Ed. Anastasia, București, 2000, p. 105.

¹⁸ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 246.

¹⁹ M. Eliade, *Profetism românesc I*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1990, p. 115.

²⁰ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 248.

²¹ *Ibidem*, p. 261.

În icoane, Hristos este mereu înfățișat șezând, de-a dreapta Tatălui, pe tronul Său ceresc. Iar textele liturgice și exegetice mereu se referă la Iisus șezând în slavă, niciodată stând.

În această conjuncție a credinței mărturisitoare, monahul Nicolae ne redescoperă realitate: „proclamarea adevărului este mereu solemnă, pentru că adevărul este solemn. Cine se rușinează să mărturisească pe Hristos va fi rușinat la judecată. Hristos este Adevărul. Mărturisirea adevărului este un act care se face numai *solemniter*”.²²

Eficiența și structura „actului de credință” în experiența monahului Nicolae De-la-Rohia

„Cred că *actul de credință* se manifestă aici pe pământ prin:

- Rugăciune
- Acte de dragoste față de aproapele (bunătate)
- Muzică
- Stări inexprimabile de fericire(extaz)
- Poezie.

Toate în mod egal, pot fi acte de credință. Mergerea la Biserică, să fim bine înțeleși, e un act meritoriu, dar de bună purtare socială, de igienă sufletească, de disciplină civo-etică.

Actul de credință e inefabil, apofatic și îmbracă formele de mai sus”.²³

Tot ce se realizează în această viață, „aici pe pământ”, în viziunea și experiența sa, se realizează prin „farmecul inefabil al credinței” care se revarsă din belșug asupra lui „în sensul cel mai riguros, mai neprihănit și irezistibil al cuvântului: nădejdea celor nevăzute”.²⁴

Actul de credință la monahul Nicolae nu este unul derizoriu, un simplu exercițiu de spiritualitate: e puternic și riguros ancorat în planul eshatologic și vizează mântuirea; „actul de credință” îi dă certitudinea că „Judecata de Apoi nu este înfricoșătoare decât pentru că, cel puțin cum se arată în Biblie, Dumnezeu rămâne imprevizibil până în ultima clipa și prieten al principiului indeterminării”, motiv pentru care nădăjduiește „într-un sfârșit nu prea departe,

²² *Ibidem*, p. 265.

²³ Zaharia Sângerozan, *Monahul de la Rohia N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, ed. Humanitas, București, 1998, p. 127.

²⁴ N. Steinhardt, *Ispita lecturii*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 13.

și o judecată la care Judecătorul să înșele cât mai fără de sfială la cântar”.²⁵

Remarcăm de asemenea că nu vorbește simplu despre „credință”, ci o „înveșmântează” și pe ea în aceste cinci aspecte (dar nu ultime, nu definitorii!) ale credinței ce constituie prin excelență un dinamism, o făptuire, un *actum*: ACTUL DE CREDINȚĂ. În viziunea sa, cine este însă cel ce crede prin excelență, cine este cel ce realizează cel dintâi actul de credință? Desigur că: „credincios este Cel care vă cheamă” (I Tes. V, 24) și „Credincios este Dumnezeu prin Care ați fost chemați la împărtășirea cu Fiul Său Iisus Hristos, Domnul nostru” (I Corinteni I, 9); altfel spus: „Dumnezeu în care tu spui că nu crezi, crede El în tine și te știe ca pe unul de-ai Lui”.²⁶

Actul de credință este cel care ne face să ne „știm ca pe unul de-ai Lui”, este continua reluare a temei pentru credința „lucrătoare prin iubire” (Gal. V, 6) între cei care suntem „moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună – moștenitori cu Hristos” (Rom. VIII,17) în Ecclesia Sa, se îngemănează cu o intuiție extraordinară avută de F. M. Dostoievski, pusă pe seama înțelepciunii starețului Zosima, manifestate în timpul unei scurte conversații cu doamna Hohlokova, o femeie necredincioasă: „Z: ... trebuie doar să crezi. H: Dar cum? Cum? Z: Prin experiența unei iubiri active...”.²⁷ Solidaritatea dintre credință și faptă sau act este necesară, deoarece credința simplă nu contravine cu nimic intereselor demonilor, care și ei „cred și se cutremură” (Iacob II, 19), fiind însă incapabili de o lucrare iubitoare.

Taina credinței creștine, adevărul central, nu ține în primul rând de cuvinte de idei sau concepte, ci de fapte, de realitate. Inima misterului creștin o constituie realitatea Dumnezeului făcut om în Hristos, faptul că în El, Dumnezeu este cu noi (Emmanuel). A fi creștin nu înseamnă pur și simplu a crede în ceva, a învăța ceva, ci a fi ceva, a experia ceva. Rolul Bisericii nu este atunci pur și simplu acela de a fi un vehicul contingent al mesajului creștin în istorie, ci comunitatea de care aparținând, venim în contact cu misterul creștin.²⁸ De aceea spunem că facem act de credință.

²⁵ Idem, *Primejdia mărturisirii*, p. 184.

²⁶ Idem, *Dumnezeu în care spui că nu crezi...*, p. 197.

²⁷ F.M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. I, ed. RAO, București, 1997, trad. Ovidiu Constantinescu și Izabela Dumbravă, p. 91.

²⁸ Andrew Louth, *Deslușirea tainei. Despre natura teologiei*, trad și postfață Mihail Neamțu, prefață diac. Ioan I. Ică jr., ed. Deisis, Sibiu, 1999, p. 131.

Mărturisim o realitate, un fapt văzut, auzit și pipăit, o realitate fizic autentică, nu un consens intelectual, ci o părtășie care în cele din urmă este părtășia dintre Tatăl și Fiul, o părtășie cu Sfânta Treime Însăși (I Ioan I, 1-3).

Inima credinței creștine este un fapt – sau mai bine spus o lucrare – lucrarea și mișcarea Fiului trimis în lume pentru noi spre a ne atrage înapoi la Tatăl. Și aceasta este mișcarea al cărei ecou este și pe care o repetă și o reverberează Liturghia cu structura sa gramatică²⁹; totul se realizează de acum prin dinamismul jertfei Fiului, „Hristos Răstignitul” ne răscumpără pentru Dumnezeu: „Când Dumnezeu se adresează oamenilor, le spală picioarele”.³⁰

Liturghia nu este un lucru „făcut”, nici un fapt care poate fi doar „înțeles”: e un lucru la care suntem părtași nu numai în calitate de minți, ci cu tot ceea ce suntem – trup și suflet. De aici importanța mișcărilor și gesturilor în Liturghie, a succesiunii anotimpurilor prin care e sfințit însuși timpul. Liturghia desfășoară felurite înțelesuri ale tainei lui Hristos ce nu pot fi exprimate în întregime, dar totuși face multe din cele implicate în ea. Tocmai datorită acestui caracter nepătruns al tainei creștine, facem ceea ce au făcut și alți înaintea noastră, iar prin faptul că trecem dincolo de cuvinte, Liturghia întipărește în noi „importanța nerostitului”³¹ (caracteristică copiilor, cărora trebuie să ne asemănăm pentru a intra în Împărăție). Acesta este de fapt caracterul apofatic sau „farmecul inefabil al credinței”³² de care vorbește monahul Nicolae.

Astfel, „importanța nerostitului și farmecul inefabil al credinței” ne amplasează în contextul Tradiției, ca experiență a lui Hristos și a o gândi ca pe o tăcere în care „Duhul Sfânt comunică fiecărui membru al Trupului lui Hristos puțința de a înțelege, de a primi, de a cunoaște Adevărul în Lumina care-I este proprie și nu numai lumina naturală a rațiunii umane”.³³ Sfântul Ignatie ne amintește că „cine are cu adevărat cuvintele lui Iisus poate auzi și tăcerea Lui”³⁴, iar cuvântul folosit aici pentru tăcere este „hesychia”, care înseamnă

²⁹ *Ibidem*, p. 150.

³⁰ N. Steinhardt, *Jurnalul...*, p. 398.

³¹ Andrew Louth, *op. cit.*, p. 53.

³² N. Steinhardt, *Ispita lecturii*, p. 13;

³³ Vladimir Lossky, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Ed. Humanitas, 1998, trad. A. Manolache, p. 145.

³⁴ Sfântul Ignatie Teoforul, *Către Magnezieni*, în P.S.B. I, ed. I.B.M.B.O.R. București, 1979, trad. rom. Dumitru Fecioru, p. 167.

liniștea sau tăcerea de care avem nevoie pentru a asculta cuvintele lui Iisus: o liniște care implică deopotrivă receptivitate și prezență (atenție) ce sunt calități adâncite și realizate în rugăciune.³⁵ Monahul Nicolae surprinde foarte succint: „actul de credință se produce atunci când sufletul aflat în rugăciune nu pe sine orant se aude, ci pe Celălalt mărturisindu-i-se: Da, nu te înșeli, da, Eu sunt, Eu Cel viu, Eu care sunt Cel ce este, Care te cheamă. Vino după Mine. Iar sufletul răspunde fără a pregeta: Amin”.³⁶

Înțelegerea rugăciunii este înlesnită de afirmația lui S. Kirkegaard: „Omul care trăiește în vremelnicie își închipuie și crede că la rugăciune esențialul, scopul silinței lui este că Dumnezeu aude ceea ce el îl roagă. Și totuși, în veșnicul înțeles al adevărului, e tocmai pe dos: rugăciunea nu are temeii în adevăr când Dumnezeu aude ceea ce este rugat să împlinească, ea are temeii când cel care se roagă nu încetează de a se ruga până ce ajunge a fi el însuși cel care aude ce vrea Dumnezeu. Omul vremelniciei face risipă de vorbe și în consecință devine exigent când se roagă; care se roagă mărginește să asculte”.³⁷

Luând atitudine la critica ritualului rugăciunii care consideră că obiceiul de a folosi textele rugăciunilor de obște sunt dovadă de formalism și nesinceritate, iar sincere numai rugăciunea izvorâtă din cuget și inimă, nu textul gata formulat pe care-l citim din carte ca pe o rețetă, monahul Nicolae propune: „poate că soluția cea mai nimerită ar fi:

a) Recitarea rugăciunilor de obște pentru a se crea o atmosferă de liniște și reculegere, aceasta însemnând faza de pregătire, de punere în situația de oratorie;

b) Rugăciunea propriu-zisă, făurită de fiecare, imnul de slavă și mulțumire, apoi spunerea păsului-inima revărsată;

c) După care s-ar cuveni să urmeze partea cea mai însemnată, faza ascultării în care următor vorbirii – și era oare nevoie să spunem ce ne doare și ce dorim, ca și cum nu s-ar ști? – suntem atenți să ne desprindem îndemnurile care ni se dau; inima acum e pe recepție”.³⁸

Și monahul Nicolae este dăruit cu darul lacrimilor încă din închisoare și îndată după Botez; este subiectul unei binefaceri anonime în cel mai pur spirit

³⁵ Andrew Louth, *op. cit.*, p. 154.

³⁶ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 49.

³⁷ Idem, *Jurnalul...*, p. 284.

³⁸ *Ibidem*, p. 393.

creștin, și comportamentul minunat al deținuților ce se întrec în a se ajuta, vorbi delicat, îl copleșește: „îmi ud așa zisa pernă cu dulcile lacrimi fierbinți ale fericirii”. Gestul frumos, dezinteresat, bun, emoționează, fericește și afară, în viața de toate zilele și cu atât mai mult într-o casă de suferință comună în care toți erau supuși exterminării lente și criminale³⁹. „Darul lacrimilor” la monahul Nicolae se integrează în „actul de credință” tocmai datorită stării inexplicabile de fericire (extaz).

E o trăire aparte a creștinismului ortodox, care îi oferă „fericirea în sine... nespus mai puternică decât orice speculație, dovezi, teoretizări”. „Dar fericit, de unde știu că sunt? Din aceea că la Rohia și la Șurdești am plâns; Pentru că ascultarea Sf. Liturghii îmi este uneori răsplătită cu darul lacrimilor; pentru că după Sf. Împărtășanie cunosc tocmai fericirea aceasta – smerită, entuziastă, de sine stătătoare – care întrebării de mai sus îi răspunde, paradoxal (prin tăcere, printre lacrimi), surâzând”.⁴⁰ Fericirea provenită din „darul lacrimilor” este una de esență baptismală, pentru că „darul lacrimilor” devine chiar „botezul lacrimilor”; acest „al doilea botez” reînnoiește harul primit prin botez, face vie din nou starea inițială sine macula, pierdută prin păcatele de tot felul, care fac inoperant harul baptismal; Sfântul Ioan Scărarul insistă asupra „izvorul lacrimilor după botez” tocmai în acest sens⁴¹, iar Sfântul Simeon Noul Teolog vede în „darul lacrimilor” adevăratul botez cu Duhul Sfânt, ce se referă în primul rând la harul înnoitor al botezului sacramental. Nu este vorba, prin urmare de două botezuri, ci de unul singur, care ar fi, însă nedeplin dacă s-ar săvârși fără prezența simțită a Duhului Sfânt.⁴²

Rugăciunea și stările de fericire (extaz), inexplicabile, monahul Nicolae le găsește edificatoare la Dostoievski, care „ne apare ca unul ce a cunoscut marea taină finală a ortodoxiei: isihia și rugăciunea inimii. Makar Ivanovici din *Adolescentul* – omul mereu fericit, pribeagul voios neștiutor de oboesală – o dovedește cu prisosință; nedreptatea și răul nici nu-l pot atinge; e întruchiparea însăși a idealului din versetul: rugați-vă neîncetat (I Tes. V, 17), e bucuria care trăiește neconținut bucuria Învierii”.⁴³

³⁹ Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 156.

⁴⁰ N. Steinhardt, *Ispita lecturii*, p. 14.

⁴¹ Nicolae Moșoiu, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, ed. „Paralela 45”, Brașov, 2000, p. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 87.

⁴³ N. Steinhardt, *Jurnalul...*, p. 215.

„Actul de credință” este și „act de dragoste față de aproapele”. Există o convertibilitate a cuvintelor: prin cuvinte se afirmă adevărul, prin cuvinte se poate aduce liniștea și fericirea. „Acțiunile nu sunt și ele decât tot cuvinte, căci pot servi numai la afirmarea adevărului. Două precizări: a) să ai ce spune ; b) cuvintele să fie convertibile ca moneta-hârtie. Pentru cuvinte, convertibilitatea e în fapte, nu în aur”⁴⁴.

Credința adevărată (vie) și faptele bune „alcătuiesc ceea ce în fizica modernă, care a renunțat la cauzalitate, se numește un cuplu invariabil” (Iacov II, 14-17).⁴⁵ Cei care nu fac „acte de dragoste față de aproapele sunt doar umbre, holograme, fantoșe; vii sunt numai cei care-și prefac ideile în fapte, dau realitate cuvintelor rostite, trec pe planul existențial conceptele și visările planului ideativ – și sunt deciziși a plăti la nevoie prețul maxim ce nu poate fi tocmit, singurul care nu înșală niciodată: viața. Eroii mei preferați sunt de aceea martirii”⁴⁶.

Faptele bune țin de posibilitatea acceptării minunilor, în care monahul Nicolae crede ca și în legile elementare ale fizicii și aritmeticii. Primul efect al credinței e acceptarea minunilor (ceea ce nu contrazice respectul datorat legilor de funcționare a universului); fapta bună include minunea, ea însăși e o minune statornicită de Dumnezeu⁴⁷. De aceea, ca rezultat poate și al suferinței din închisoare, consideră că păcatul împotriva Sfântului Duh (cel care nu se iartă) „ nu cumva o fi înjosirea persoanei semenului nostru – care-i chip și asemănare a lui Dumnezeu. De vreme ce dovada dragostei de Dumnezeu o facem iubindu-ne aproapele (adică făptura Sa), dovada hulei nu o dăm urându-l și batjocorindu-l, reducându-l la rang de obiect, tratându-l ca și când ar fi lipsit de duh? Să fie oare creștinul în stare a pricepe că temeiul oricărei morale e respectarea libertății celui alt, e considerarea lui ca pe o ființă a cărei libertate nu poate fi siluită?

Cred în quasi-identitatea acestor două cuvinte: duh și libertate. Cred că, răpindu-i omului libertatea îl lipsim de pecetea duhului”⁴⁸.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 253.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 267.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 270.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 250.

La fel însă, bunătatea și mărinimia nu trebuie să se prefacă în acea jalnică și absurdă slăbiciune⁴⁹ care se îngăduie neoamenilor să calce în picioare cele sfinte și mărgăritarele. Bucuria sufletească nu-i o virtute subtilă și rafinată, e un atribut de bază a ființei omenești și totodată al culturii. Bunătatea este alt nume al definiției dată de Aristotel omului: ființă socială. Fără bunătate nu putem conviețui, decât în condiții de groază și justificând amarnica afirmație a lui Sartre: Ceilalți, iată iadul! Există un altruism elementar exprimat prin bunătatea care este o axiomă a vieții obștești.⁵⁰

Suntem datori cu dragoste aproapelui pentru a ne învrednici de un Domn care „din relatările Evangheliilor ne apare înzestrat cu toate însușirile minunate ale unui gentleman și cavaler”. Mai întâi că stă la ușă și bate; e discret. Are încredere în oameni, nu-i bănuitor. „Și încrederea e prima trăsătură a boierului și cavalerului, bănuiala fiind, dimpotrivă a șmecherului”. Gentlemanul e cel care – până la proba contrarie – are încredere în oricine și nici „nu se grăbește avid să dea crezare defăimărilor pe seama unui prieten”. Hristos iartă ușor și deplin. Șmecherul nu iartă niciodată, ori greu, în silă. „Nici eu nu te osândesc...”. E oricând gata să vină în ajutor.⁵¹ Știe să-și gradeze aprecierea, dă fiecăruia ce este al său. E mereu atent și politicos; prietene, îi spune lui Iuda. „Ori de câte ori dă, dă, din belșug, mai mult decât s-ar cuveni, boierește”. „Căci Dumnezeu nu dă Duhul cu măsură” (Ioan III,34). Are simțul dărniceiei; „a risipi” e totuna cu a jertfi, acesta fiind un gest de nobil, nobilul fiind oricând în stare să-și sacrifice viața sau să-și spulbere averea.

„Pe toți oamenii îi îmbie să se recunoască drept ceea ce sunt cu adevărat: niște fii ai Tatălui, ai Stăpânului”. Din acest punct de vedere, cartea cea mai apropiată de Evangheliile este Don Quijote, de vreme ce și cavalerul din La Mancha le spune celor din cârciumă că sunt castelani fără s-o știe și le cere să se poarte ca niște nobili ce sunt.

„Situția de creștin e totuna cu statutul de aristocrat, pentru că își are temeiul în cele mai senioriale însușiri: libertatea și încrederea (credința) . Ce este nobilul , feudalul? mai presus de orice, un om liber. Ce înseamnă credința? Încrederea în Domnul, deși lumea e rea, în ciuda nedreptății, în pofda josniciei, cu toate că de pretutindeni nu vin decât semnale negative”.⁵²

⁴⁹ Idem, *Dăruind vei dobândi*, p. 96.

⁵⁰ Idem, *Primejdia mărturisirii*, p. 41.

⁵¹ Idem, *Jurnalul...*, p. 103.

⁵² *Ibidem*, p. 104.

Un deosebit rol în realizarea actului de bunătațe îl are „nevoia de afecțiune, de nițică atenție, de o vorbă bună, când și când... nevoie de puțină simpatie și căldură”; își are un argument peremptoriu: Hristos pe cruce, gol, țintuit, bătut, scuipat, batjocorit... n-a răsplătit El vorba bună a bunului tâlhar cu făgăduința extraordinară: Astăzi vei fi cu Mine în rai?! În vreme ce patriarhii, proorocii, dreptii Vechiului Testament mai zăceau încă în Iad!”⁵³

„Cuvântul lui Dumnezeu a creat lumea. Cuvintele oamenilor, dacă se rostesc potrivit cu voia lui Dumnezeu și în sensul planului divin, pot recrea raiul. Tâlharul de pe cruce, pentru a fi în aceeași zi în rai, n-a avut nevoie decât să spună câteva CUVINTE”.⁵⁴

Ca anti-realizare a vorbei bune, consideră a fi minciuna: „Boala noastră fatală, iar nu cancerul. Ea sapă fondul moral (și biologic) al întregii națiuni; ea ne va duce la schizofrenie generală; într-atât am asimilat-o, încât nici nu o mai simțim, am integrat-o. Trăim pe două planuri potrivnice, în cele din urmă nu se poate să nu ajungem la formele cele mai grave de psihoză. E capitală. Nu «se vede»? Nici radiațiile cancerigene nu se văd”.⁵⁵

Începutul tuturor lucrurilor este supus harului Sfântului Duh. Harul se manifestă cu aceeași intensitate din totdeauna, iar monahul Nicolae îi este pe plac preluând de la scriitorul catolic francez Francois Mauriac, să asemuiască harul cu o *muzică*. „De aceea Botezul sau convertirea ori intrarea în monahism se produc în acompaniamente de muzică divină. Cu timpul, însă, conform slăbiciunii omenești și tendinței către entropie a capacității de receptare a harului, muzica aceasta devine din ce în ce mai anevoie în organele noastre auditive și de acolo în sufletele noastre. Ne revine sarcina, grea desigur de la un moment dat încolo, după ce (de putem spune astfel) fanfara a trecut colțul străzii, de a făuri muzica, acum mult mai slabă și aproape inaudibilă, să o făurim noi din resurse proprii. Nouă așadar, ne revine sarcina menținerii muzicii harice prin strădania noastră personală. Elementele ne sunt date, inspirația nu a pierit, dar elaborarea muzicii, adică menținerea harului la nivel inițial, e treaba noastră.” În acest sens, principala primejdie pe care o are de înfruntat monahul e de ordin rațional, el e chemat a demonstra zi de zi că teribila formulă a lui Sartre: „Ceilalți – iată iadul!” este greșită, dincolo de

⁵³ Zaharia Sângeorzan, *op. cit.*, p. 101.

⁵⁴ N. Steinhardt, *Cartea Împărtășirii*, ediție alcătuită de Ion Vartic, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1998, p. 71.

⁵⁵ Zaharia Sângeorzan, *op. cit.*, p. 111.

posturile, rugăciunile, metaniile, privegherile necesare care riscă să devină un simplu mecanism.⁵⁶

În tinerețe asculta muzica lui Wagner, ascultată „într-o dispoziție vecină cu transa”, iar mai târziu, „în zodia lui Mozart”. Întrebat fiind despre afirmația lui Emil Cioran: „numai muzica poate crea o complicitate indestructibilă între două ființe. Pasiunea e vremelnică, se degradează ca tot ce e viu, în timp ce muzica e de esență superioară vieții și bineînțeles, morții”, ce rol îi revine în acest caz credinței, răspunde tuturor uluitor: „Iată că Marele Sceptic crede și el în ceva: în muzică. N-are încotro. Crede în muzică, adică de fapt în credință. Căci muzica – atunci când se înalță pe culmi – este act de credință. Henri Bremon: Poezia pură este rugăciune. Îndrăznesc a zice, urmându-l pe George Bălan: muzica autentică (Bach, Mozart, Haydn, Wagner, Brahms, Schubert...) e o ipostază a credinței”.⁵⁷

Aproape și împreună cu muzica este *poezia* în ipostazierea „actului de credință; poezia este preferențabilă în eseurile sale tocmai pentru acest fapt. În credința sa, poezia nu este un simplu gen literar, așa cum ne-au învățat cărțile de critică. Poezia nu depinde nici de rimă și nici chiar de ritm și întru nimic de aspectul ei grafic. E o stare a minții, a complexului psiho-somatic, a dispoziției temperamentale. E în chipul cel mai evident o stare harică. E tot atât de felurită de proză ca o înfățișare a unei materii de alta. E un soi de scurt-circuit, de scurtătură, de mijloc de comunicare, infinit mai rapid și mai intim cu lumea. E un mod de cunoaștere analog intuiției ori revelației, de aceea e nespus mai prețios, mai inefabil, mai adânc, mai fragil”.⁵⁸ Poezia, ca stare revelatoare și inefabilă îl face să afirme: „pururi citesc cu interes și curiozitate, cu simțul așteptării”.⁵⁹ Așteptarea este „nădejdea celor nevăzute”.⁶⁰

Poezia confirmă spusa lui Emil Brunner: orice cuvânt este grăirea către mine. Poezia – îndeosebi, categoric formidabil, aceasta e: grăirea către mine. Ea presupune așadar, mai exigent decât oricare alt gen literar sau orice alt mod artistic o relație de tip tu-eu. Cuvântul nefiind o abstracțiune de sine stătătoare, ci un act de strânsă comuniune și mare intimitate, poezia nu poate fi gândită (și realizată) decât ca un sistem de comunicare – spovedanie – destăinuire

⁵⁶ N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii*, p. 80.

⁵⁷ Zaharia Sângeorzan, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁸ N. Steinhardt, *Drumul către isihie*, p. 23.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 24.

⁶⁰ Idem, *Ispita lecturii*, p. 13.

– dăruire – apel – totală încredințare și încredere a emițătorului: el se predă destinatarului, ipoteticului său cititor pe de-a întregul, în nădejdea că cifrul său va putea fi descifrat, primit și reintegrat de persoana (de ființa) cititorului, fără ca să aibă loc un proces de respingere asemănător celui ivit după transplantul unui organ somatic esențial.

Înțelegerea poeziei implică deci o stare de bunăvoință din partea receptorului, de ospitalitate, de mărinimie și de încredere: din partea sa în aceeași măsură ca din partea poetului. Textul se lasă înțeles, gustat, încorporat numai în absența unei atitudini egoiste, agresive a destinatarului⁶¹; starea de bunăvoință e integrată cântării îngerilor: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace între oameni bunăvoire!” (Luca II, 14).

Poezia, fiindcă e act de credință, e veșnică și creatoare de sensibilitate, iar câtă vreme oamenii vor avea sensibilitate, va fi și poezie⁶²; căci „definiția poeziei de totdeauna e cea dată de Mircea Eliade culturii: contactul permanent cu misterele⁶³, dar totodată poezia este „viul” în a cărei textură intră cele mai felurite și contradictorii ingrediente. De unde și imposibilitatea de a o defini. I se potrivesc nenumărate definiții care se bat cap în cap⁶⁴, însă corolarul rămâne în ipostaza sa fundamentală de „act de credință”.

„Omul a fost creat să duhovnicească și să poetizeze Cosmosul”⁶⁵.

Lanțurile doctrinale ale ideilor tiranice nu leagă mai slab decât lanțurile metalice, reduc sensibilitatea, îngustează câmpul vizual, macină agerimea spiritului. Omul, dacă nu se va produce o reacție, dacă nu va folosi antipodul poeziei (în cel mai larg înțeles) e posibil să evolueze spre starea de computer: rămâne capabil de a prelua datele însă numai în strânsoarea programului⁶⁶. Acest lucru l-a experimentat cu entuziasm în închisoare, pentru că oamenii de aici (celula 34, Jilava) iubeau poezia, iubeau frumosul: „Din prima zi constat în toată celula o sete grozavă de poezie.

Învățarea pe dinafară a poeziilor este cea mai plăcută și mai neostoită distracție a vieții de închisoare. Fericiți cei ce știu poezii; e un om făcut în detenție, ale lui sunt orele care trec pe nesimțite și în demnitate”.

⁶¹ Idem, *Drumul către isihie*, p. 44.

⁶² Zaharia Sângeorzan, *op. cit.*, p. 76.

⁶³ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 109.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁶ Idem, *Drumul către isihie*, p. 43.

Era fericit că știa pe dinafară *Luceafărul*, *Scrisoriile*, mult Coșbuc și Topârceanu, mii de versuri de Gyr și de Crainic, de Verlaine, Lamartine și Baudelaire, etc. Intra într-o solidaritate de ethos românesc, neplângându-se de antisemitism. Prin poezie și aristocrația spiritului, are capacitatea de a converti totul în bogăție sufletească: „În celula 34, bucuria (izvorâtă din aristocrație, poezii și sfidare) și durerea... se amestecă atât de inextricabil, încât totul, inclusiv durerea se prefac în fericire extatică și înălțătoare... Suferința pe care o asimilăm, dintr-o dată devine euforie”.⁶⁷

Eficiența și structura „actului de credință” în elementele sale constitutiv–deschise și complementare poate alcătui profilul unei credințe post-baptismale, dinamică și lucrătoare, realizabilă oriunde și la oricine e conștient de darurile Botezului.

Stil și limbaj în comunicarea Evangheliei (metaforizarea limbajului eclesial)

„Creștinismul este dintre substanțele care *in vitro* se vestejesc, care propășesc și proliferază numai *in vivo*”.⁶⁸

Din acest motiv, problema stilului, ca mod, fel de a fi, de a acționa, a se comporta, de a vorbi⁶⁹ l-a preocupat pe monahul Nicolae, fiindcă certitudinea sa este că Hristos nu a venit în lume să întemeieze o nouă religie, încă o religie, ci să ne descopere un nou mod de viață (*A way of life*) pus în practică.⁷⁰

Problemele limbajului folosit în predici și în alte articole teologice se supune atenției monahului Nicolae în sensul în care se săvârșește grava eroare de a confunda platitudinea stilistică cu ortodoxia. „Demonul lozincăriei și al stereotipiei eclesiastice este la fel de real și de virulent ca geamănul său din literatură; pândește pe toți arhieriei, preoții și monahii, umblând fără odihnă și căutând pe cine să înghită, să compromită, să sterilizeze”.

⁶⁷ Antonie Plămădeală, *De la Alecu Russo, la Nicolae de la Rohia*, vol. III, Sibiu, 1997, p. 155.

⁶⁸ Protos. Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovnicești II*, ed. Episcopiei Romanului și Hușilor – 1990, p. 698.

⁶⁹ Florin Marcu, *Dicționar uzual de neologisme*, ed. Saeculum, București, 1997, p. 342.

⁷⁰ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 295.

Tipizarea verbală anihilează simțămintele și învățăturile folositoare⁷¹ printr-o „terminologie devenită imuabilă și sacrosantă” supusă unor tematici obligatorii ce duc la „conservarea capiștelor pustii”⁷², un simptom de lene, frică și uscăciune a inimii.

În viața Bisericii și în teologia ortodoxă, Evanghelia este anunț, bunăvestire a mântuirii păcătoșilor prin Persoana lui Hristos. Este consemnarea faptului Întropării, lucrării, pătimirii și Învierii Fiului lui Dumnezeu, „în vremea lui Ponțiu Pilat”. Evenimentul Hristos înseamnă infinit mai mult decât vestirea cuvântului – mesajului, devreme ce Hristos a cerut nu numai să credem (ceea ce diavolul face), ci să devenim asemenea Lui. Singura cale de a spune ceva autentic și corect dincolo de cuvintele evanghelice, e participare – trăire la Hristos, la Adevăr.⁷³

Sunt dușmănoase comunicării Evangheliei stilul pilduitor, edificator, onctuos, stilul emfatic, grandilocvent sau deprinderea comodă de a reduce predica la repetarea pericopei evanghelice. E de preferat o vorbire pitorească, pe șleau, pe înțelesul tuturor.⁷⁴

Alături de năpasta platitudinii sterile și a vorbirii standardizate, aflăm urgia rămânerii în urmă, a zăbovirii în trecute vremi și a ne înscrie într-un „neoclasicism” sau „neotraditionalism”: dorința de a crea ceva (artistic) pe cale de imitație și de devenire la trecut, uitându-se că „clasicii” au fost moderni la timpul lor. Neoclasiștii și neotraditionaliștii nesocotesc câteva adevăruri fundamentale:

1. Cel mai mare omagiu adus unei „metode” sau „școli” nu e de a limita, ci de a le continua; a-ți spune cuvântul nou și puternic;

2. Marile teme constituie, prin frumusețea lor, izvoare inepuizabile de inspirație;

3. Nu poți crea (în artă) fără dragoste. A crede că poți comunica cu, și a reda o societate fără a fi pătruns de poezia ei, a fi modern urând lumea modernă, e o erezie cumplită;

4. Originalitatea în artă, ca și în știință, presupune cunoașterea trecutului. Trecutul e în realitate, nu un program sau o călăuză, ci un impuls, o

⁷¹ *Ibidem*, p. 296.

⁷² *Idem*, *Drumul către isihie*, p. 151.

⁷³ Pr. Stylianos Papadopulus, *Teologie și limbaj. Teologie empirică – limbaj convențional*, trad. rom. Pr. Dr. Ilie Frăcea în *Revista teologică*, Sibiu, 1/1999, p. 9.

⁷⁴ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 246.

experiență aglomerată care impune cercetarea și lucrul înaintea fiecărui gând nou, fiecărei noi simțiri moderne.⁷⁵

Pildele, exortațiile, sfaturile, muștrările, se cuvine să fie mereu actualizate. Acesta-i adevăratul *aggiornamento!* „Dogma este cea neclintită, nu imagistica, nu captarea, după cum în viața profană morala nu se schimbă, dar sensibilitatea poetică ia mereu alte înfățișări și dialoghează cu alte regiuni ale sinei”.⁷⁶ Dogmele – ne spune părintele D. Stăniloae – nu sunt un sistem de învățături, finit în perspectiva lui și dependent de om în realizarea lui limitată, ci talmăcirea realității lui Hristos în curs de extindere în oameni; ideea generală este promovarea unei comuniuni tot mai intime a noastră cu Dumnezeu Cel Personal, Care S-a făcut om pentru aceasta.⁷⁷

Este o teologie insuficientă aceea care constă dintr-o repetare literală a cuvintelor și a formulelor din trecut; se împiedică orice înviorare spirituală și orice progres duhovnicesc și orice dinamism și dă dovadă de iresponsabilitate.⁷⁸

Cel care vorbește de la început de mileniu, nu se poate referi la aceleași păcate, năravuri și situații ca Sf. Ioan Gură de Aur, Veniamin Costachi ori Antim Ivireanul. Trebuie să existe o identitate între predicator și analistul teolog, contemporan credincioșilor, iar nu o „mumie, o fantomă, ca un patefon”; nu li se cere informație radio-televizată (totală) cât datoria de a fi perfect informați de durerile și suferințele celor din lume.⁷⁹

Părintele Stăniloae afirma că: „teologia, și în general spiritualitatea de azi e preocupată atât de mult de hermeneutică, pentru că a devenit conștientă că a cunoaște înseamnă a interpreta”.⁸⁰

Monahul Nicolae, în aceeași intuiție harică, surprinde esența limbajului în problematica interpretării: „de vreme ce individul nu are putere decât asupra limbajului, că nu poate ieși din el – zice Brice Parain – ce poate face? N-are încotro, trebuie să vorbească. Prin cuvinte se afirmă adevărul, prin cuvinte se pot aduce liniștea și fericirea. Singurul mijloc de a vorbi corect este, la urma

⁷⁵ Idem, *Prin alții către sine*, Ed. Eminescu, București, 1996, p. 15-16.

⁷⁶ Idem, *Dăruind vei dobândi*, p. 296.

⁷⁷ Pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Teologia părintelui Stăniloae și hermeneutica ecumenică*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4-6 / 2000.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁷⁹ N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, p. 297.

⁸⁰ La Pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Teologia părintelui D. Stăniloae și hermeneutica ecumenică*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4-6/2000.

urmei, de a trăi corect... Limbajul cinstit, limbajul acela care ne eliberează de limbaj e un soi de sfințenie”.⁸¹

Este o lucrare asemănătoare poetului care singularizează cuvântului pentru a-i da forța de a produce o senzație; reînnoiește percepția și reîmprospătează facultatea cuvântului de a o trezi din amorțeală; ca și cum cuvântul, credința operează la fel: ne descoperă lumea, oamenii, viața și ne scoate din plictiseală și din platitudine, deoarece și în cuvânt și în credință, lucrează aceeași putere; harul sfinților.⁸²

Precizăm că limbajul teologic, ca mărturisire ori bună – vestire, nu este revelat, el fiind lucrarea omului în cadrele îngrădirii locale și de neam. Ține locul de semnat ce și de fenomen lingvistic. În schimb, adevărul, căruia îi dau mărturie prin cuvântul meu este necreat, este taina lui Hristos, fiind semnificantul inefabil ce nu se identifică cu forma lingvistică în continuă schimbare.

Cuvintele pe care teologul le alege ca instrument logic, sunt numai „semantice”, „declarative”, „semitice” ale adevărului. Cuvintele în teologie numai „înseamnă” sau declară, exprimă adevărul dar nu-l cuprind și nici nu se identifică cu el în parte sau în totalitate.⁸³ Criteriul pentru acordul asupra cuvintelor, înțelesului și asupra semnificației este comuniunea, cunoașterea în comun a adevărului.

Relativizarea limbajului și întreaga lipsă de încredere în acesta, caracteristice postmodernismului și reflectate atât de evident în teoriile deconstructiv-structuraliste, reprezintă rezultatul firesc al acestei detașări false a limbajului, de caracterul său dialogic, interpersonal.

Unitatea limbajului, iar pe de altă parte particularitatea sa, reprezintă semnul acelei unități fundamentale în diversitate care stă la baza umanității.

Important este a fi conștient de puterea limbajului și cuvintelor – folosite atât pentru a promova unitatea și armonia, cât și pentru a (o) distruge. Cuvintele pot crea sau distruge atât viața sinelui, cât și a celorlalți; totodată limbajul și cuvintele omenești au puterea de a revela subiectul și de a crea comuniune, iar prin aceasta a înfăptui adevărul.

⁸¹ *Ibidem*, p. 352.

⁸² *Ibidem*, p. 332.

⁸³ Prof. Stylianos Papadopoulos, *op. cit.*, în *Revista Teologică*, 1/1999, Sibiu, p.10.

SIMBOLUL CREDINȚEI. ASPECTE LINGVISTICE

Prof. Maria Frențiu

Textul adoptat ca simbol al credinței la primele două sinoade ecumenice (Nikeea – 325 și Constantinopol – 381) a fost recunoscut, cu excepția lui Filioque, de toate cele trei mari biserici: catolică, ortodoxă și protestantă. El este „textul de credință prin excelență al creștinismului, deoarece a reușit să reconcilieze concepția monoteistă cu concepția trinitară despre Dumnezeu”¹.

Patriarhul monofizit Petru Gnafeus (Fullo) a inclus rostirea Crezului în cadrul Sfintei Liturghii în anul 471. Locul său în liturghia răsăriteană, după Vohodul mare și înainte de Anafora, a fost fixat sub patriarhul Constantinopolului Timotei (512-518). Înainte de această dată, Crezul era recitat în slujba Botezului².

Studiul de față urmărește unele aspecte lingvistice ale Simbolului credinței³, reținând particularitățile gramaticale specifice variantei religioase a limbii române literare, manifestate în grafie, fonetică, morfologie, sintaxă și topică.

În privința **grafiei**, se scriu cu inițială majusculă, conform principiului simbolic (acesta recomandă scrierea aceluiași cuvânt după împrejurare: cu inițială mică dacă este întrebuițat în accepția lui obișnuită, dar cu majuscule dacă are o semnificație simbolică):

---

¹ Preot Prof. Dr. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă A-Z*, Ed. a II-a revizuită și completată, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 113.

² Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, Ed. a II-a revizuită și adăugită, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 749.

³ Menționăm că, pentru analiza de față, am utilizat textul Crezului prezent în *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

- numele proprii divine, substantivele comune care se referă la Persoanele Sfintei Treimi, pronumele și adjectivele cu referință divină, substantivele care o desemnează pe Maica Domnului:

„Cred întru unul *Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.*

Și întru unul *Domn, Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toți vecii: Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut;*

Care, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om;

Și *S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pățimit și s-a îngropat...*

Și *S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui;*

Și iarăși va să vină cu slavă să judece viii și morții, a *Cărui împărăție nu va avea sfârșit.*

Și întru *Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce, împreună cu Tatăl și cu Fiul, este închinat și slăvit, Care a grăit prin proroci*”.

- substantive care desemnează textele fundamentale ale creștinismului:
„Și a înviat a treia zi, după *Scripturi*”.
- numele slujbei prin care se poate deveni creștin:
„Mărturisesc un *Botez* spre iertarea păcatelor”.
- substantivul *biserică*, atunci când se referă la „instituția” întemeiată de Mântuitorul:
„Întru una, sfântă, sobornicească și apostolească *Biserică*”.

La nivel **fonetic**, remarcăm prezența fonetismului arhaic „ceruri” („... S-a pogorât din ceruri”; „S-a înălțat la ceruri...”).

Substantivul „proroci” („Care a grăit prin proroci”) apare cu forma neetimologică, cu hiat, datorată, probabil, unei reetimologizări.

Pe plan **morfologic**, *flexiunea nominală* are caracteristici grafice și lingvistice, tipice limbajului religios.

Substantivul propriu care-L desemnează pe Fiul lui Dumnezeu apare cu forma grafică *Iisus Hristos*. Deși acest teonim creștin este cel mai important, în

ortografia românească actuală nu are o formă normată, stabilă și unică⁴. Astfel, catolicii și protestanții preferă varianta *Isus Cristos*, iar unii filologi clasici sau autori cu instrucție umanistă scriu *Iisus Christos*. Forma grafică preferată de ortodoxie își are justificarea în principiul tradiției. Această formă a pătruns în terminologia bisericească în perioada slavonismului cultural-bisericesc și s-a generalizat la începutul secolului al XVI-lea. În DOOM (*Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ed. a II-a revăzută și adăugită, 2005) teonimul apare menționat cu formele *Hristos/Cristos, Isus/Iisus*.

Substantivul propriu *Domn*(ul) folosit în forma nearticulată (o ocurență) și în forma articulată enclitic, *Domnul*, desemnează două Persoane din Sf. Treime: Iisus Hristos și Duhul Sfânt. Acest substantiv intră în sintagme mai mult sau mai puțin sudate: „... unul Domn Iisus Hristos”, „Domnul de viață Făcătorul”. Se întâlnesc în text și alte sintagme cu valoare de nume proprii folosite pentru a desemna persoanele divine: „Tatăl Atotțiitorul”, „Făcătorul cerului și al pământului”, „Fiul lui Dumnezeu”, „Unul-Născut”, „Lumină”, Duhul Sfânt.

Există în *Crez* un plural tipic pentru limbajul liturgic, „ceruri”, care semnifică „locul unde sălășluiește Divinitatea”: „... S-a pogorât din ceruri...”; „Și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui”. Această formă arhaică este ocurență și în alte texte religioase.

Un alt plural masculin, specific limbajului biblic românesc, este *veci*. În text apare în locuțiunea „de veci”, precedată de expresia cu sens temporal „mai înainte”. Această asociere sugerează un timp sacru nelimitat.

Substantivul „Făcătorul” (< „face” + „-ător”) vine din fondul mai vechi al limbii române și este preferat sinonimului său „Creatorul”. Tot în faza arhaică a românei a apărut o creație lexicală, „atotțiitor”. *A-tot* constituie „traducerea elementului de compoziție latinesc *omni-*, e, deci, dativul adj. *tot* și îl aflăm mai ales în cuvinte care sunt atributele date lui Dumnezeu” (DA/DLR, *Literele A-B*; 1913). Compusul cu valoare morfologică inițial adjectivală, devenită apoi substantivală, exprimă superlativul absolut.

⁴ Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, p. 486.

Sintagma „de o ființă” apare în forma neaglutinată care respectă regulile ortografice ale românei actuale. În componența sintagmei se recunosc prepoziția „de”, articolul nehotărât „o” și substantivul „ființă”.

Substantivul „Lumina” își are justificare grafică în Evanghelie, acolo unde Hristos spune despre Sine: „Eu sunt Lumina lumii” (Ioan 8, 11). Două ocurențe are în text adjectivul pronominal nehotărât: „... al tuturor celor văzute și nevăzute”, „... mai înainte de *toți vecii*”.

Textul la care ne referim este cunoscut sub numele de „Simbolul credinței”, „Mărturisirea de credință” și „Crez”. În *Liturghier* apare genitivul sintetic. Cea de-a doua sintagmă conține genitivul analitic, format de prepoziția „de”. Cel de-al treilea nume al rugăciunii analizate reprezintă un verb iotacizat, specific limbajului liturgic, la indicativ prezent : „crez”.

Morfemul proclitic de genitiv „lui” apare în cazul substantivului propriu „lui Pontiu Pilat”, procuratorul Iudeii (cel care L-a condamnat la moarte pe Hristos), având deci un sens personal. Substantivul propriu „Tatăl” are în text cinci ocurențe, fapt ce denotă importanța acestei Persoane din Sfânta Treime, la care se raportează Celelalte două și universul întreg. Pronumele relativ „care” are 6 ocurențe (patru în cazul N, una în cazul acuzativ, „prin Care” și una în G, „a Căru”), toate ortografiate cu majusculă. Cu 8 ocurențe apare în text și pronumele reflexiv „s-”, șase ortografiate cu majusculă – „S-a născut”, „S-a pogorât”, „S-a întrupat”, „S-a făcut om”, „S-a răstignit”, „S-a înălțat” –, două cu minusculă – „s-au făcut”, „s-a îngropat”. Există, după cum se poate ușor observa, o inconsecvență ortografică: „s-a îngropat”. Pronumele reflexiv folosit aici se referă la Persoana lui Hristos, referința divină presupunând, așadar, ortografierea cu majusculă. Bogata întrebuințare a acestui pronume este explicabilă prin traducerea din slavă. Câte o ocurență au pronumele relativ „Cel ce” și pronumele demonstrativ „Cel” (sensul *Acela*).

Adjectivul apare singur („adevărat”) sau precedat de articolul demonstrativ, acordat în gen, număr și caz: „... al tuturor *celor văzute și nevăzute*”. Articularea cu articol demonstrativ este o marcă morfologică clară a conversiunii adjectivelor postverbale.

Adjectivul pronominal posesiv „a noastră” indică relația cu subiectul. Pronumele personal „noi” are 2 ocurențe în text: „pentru noi”, fiind de fiecare dată precedat de prepoziția „pentru” care cere cazul acuzativ.

Se întâlnesc și participii cu sens activ, adjectivizate: „născut, nu făcut”.

Numeralul „unul”, având formă articulată și valoare substantivală, cunoaște două ocurențe și subliniază unicitatea fiecărei Persoane a Sfintei Treimi. Conform principiului simbolic, acest numeral ar trebui ortografiat cu majusculă. Numeralul „una” are valoare adjectivală: „Întru *una*, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică”.

Numeralul din sintagma „a treia zi” fixează momentul Învierii, de maximă intensitate existențială, care a făcut ca totul să fie nou sub soare.

În cadrul *flexiunii verbale*, apar câteva fenomene lingvistice specifice limbajului liturgic.

Verbul apare așezat la finalul frazei: „Care... S-a făcut om”; „... a Cărui împărăție nu va avea sfârșit”. Aceasta ține de tradiția scrisului biblic, datorită originalului. Viitorul popular este format cu „a voi” și conjunctivul prezent al verbelor de conjugat „va să vină”, „va să fie”.

Reflexivul pasiv, frecvent în limba literară veche, apare și în Crez: „... prin Care toate s-au făcut”; „... și s-a îngropat”.

Verbul „a precede” (înv. și pop.) are sensul „a se trage din, a-și avea originea, a proveni, a izvorî, a (se) explica (prin)⁵, a (se) naște (din)⁶”. Are valoarea unui prezent etern. Verbul „a [se] pogori” vine din sl. *pogoriti*: (înv.) „a se coborî”⁷.

Verbul „a șede” (< lat. *sedere*) este un fapt de limbă populară. Tot un termen popular este „a grăi” (< bg. *graja*, scr. *grájati*). Aceste forme populare sunt folosite „în scopul exprimării și al explicării adevărilor creștine”⁸ pentru a ușura accesul credincioșilor la înțelegerea filosofiei și moralei creștine.

Fiind o mărturisire de credință, verbul „cred”, aflat în poziție inițială, devine cel în jurul căruia se organizează întregul text. În originalul din 381 apare forma „credem” (I, pl.)⁹, dar în *Liturghier* și în cărțile de rugăciuni apare la persoana I singular. Acest verb intră în relație cu alte două, „mărturisesc” și „aștept”, aflate și ele la începutul enunțurilor. Legătura „cred” – „mărturisesc” – „aștept” redă trăirea, acțiunea și starea fiecărui creștin. Rostirea împreună

⁵ *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006.

⁶ Gheorghe Chivu, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, București, 1997, p. 14.

⁷ *DEX*, Ed. a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 191.

⁸ Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Blaj, 1914, p. 70.

⁹ Preot Prof. Dr. Ion Bria, *op. cit.*, p. 113.

a Crezului transformă rugăciunea/mărturisirea într-o voce comună, cea a Bisericii întregi.

Expresia „nu va avea sfârșit” credem că poate fi considerată locuțiune verbală cu sensul „nu se va sfârși”, sugerând veșnicia Împărăției.

A acțiunile desemnate de verbele care au legătură cu persoanele mărturisitoare sunt la prezent. Verbele ce numesc acțiuni săvârșite de Iisus Hristos sunt în marea lor majoritate la perfect compus (ex.: „S-a născut”). Pentru starea actuală de așteptare în care se află Fiul omului, textul folosește un verb la prezent, „șade”, iar pentru ceea ce va săvârși la Parusie verbul întrebuintat este la viitor popular: „va să vină”.

Forma reflexivă „S-a născut”, la trecut, vine să întărească un concept teologic foarte important: nașterea din veci a Fiului din Tatăl. Verbul activ pronominal „S-a pogorât” (presupune reluarea prin clitic de acuzativ) sugerează implicarea Fiului în actul mântuirii noastre prin smerenia coborârii din condiția de Fiu al lui Dumnezeu, în ipostaza de Fiu al Omului.

În actul întrupării lui Iisus un rol important l-au avut Duhul Sfânt și Fecioara Maria. La nivelul limbajului, verbul predicativ „(S)-a întrupat” se asociază cu cele două componente „de la Duhul Sfânt” și „din Fecioara Maria”.

Foarte interesantă este nuanța teologică exprimată cu ajutorul sintagmei „S-a răstignit”. Hristos S-a răstignit pe Sine din proprie voință, dar *a fost răstignit* de cei pentru care a venit ca Răscumpărător.

Condiția divină este exprimată lingvistic cu ajutorul verbului activ pronominal „S-a înălțat” urmat de complementul circumstanțial de loc, fără o determinare clară, „la ceruri”.

În legătură cu o altă acțiune a lui Hristos, textul utilizează conjunctivul (mod al posibilității) „să judece”.

Verbele care au legătură cu a treia Persoană a Sfintei Treimi, Duhul Sfânt, sunt la prezent („purcede” – e o valoare de prezent etern aici) și la perfect compus („a grăit prin prooroci”) – Proorocia s-a finalizat la apariția Mântuitorului. La diateza pasivă / prezent se află sintagma „este închinat și slăvit”, desemnând atitudinea credincioșilor, de ieri și de azi, față de Persoana Mângâietorului.

Majoritatea verbelor au valoare predicativă, excepție constituind-o verbul copulativ „a se face”, care împreună cu substantivul „om” formează un predicat nominal.

Adverbul „iarăși” are nuanță temporală de viitor.

În text apare și o locuțiune prepozițională, „de-a dreapta”, care are bogate conotații simbolice în limbajul biblic. Cele mai multe prepoziții cer cazul acuzativ: „întru”, „din”, „de”, „pentru”, „în”, „de la”. Prepoziția „întru” este specifică limbajului biblic românesc și apare utilizată în text fără eliziunea vocalei finale „u”. Prepoziția „spre” este folosită cu sens final și urmată de substantivul „iertarea”.

Prepoziția „după” din cadrul sintagmei „după Scripturi” ar putea avea valoarea unei locuțiuni conjuncționale „după cum” (potrivit cu, în conformitate cu); în acest caz este evidentă absența unui verb („spun, mărturisesc, afirmă” *Scripturile*). Poate avea și sensul de „a ține seama de”, „având în vedere”, „luând în considerare” (*Scripturile*).

Conjunția „și” este frecvent folosită în poziția inițială înaintea unui verb de mișcare. Are un aspect narativ și cumulativ.

Interjecția „Amin”, apărută în finalul textului este tipică limbajului biblic și are valoare predicativă („Așa să fie!”).

Pe plan **sintactic**, se remarcă multiplele determinări atributive, la nivelul propoziției, dar și al frazei, referitoare la numele divine. Există în Crez numeroase apoziții juxtapuse (deci separate între ele prin virgulă) sau legate prin conjuncția coordonatoare „și”. Se poate observa existența unor apoziții dezvoltate care au ca regent un substantiv nume propriu al Divinității, exprimate printr-o îmbinare de cuvinte: substantiv urmat de atribute sau chiar de propoziții atributive – „Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce, împreună cu Tatăl și cu Fiul, este închinat și slăvit, Care a grăit prin prooroci”.

Semnul [:] este folosit înaintea unei apoziții dezvoltate care cuprinde atribute, dar și o propoziție atributivă, ceea ce arată intenția de a pune în evidență pe cel desemnat prin substantivul propriu Iisus Hristos.

Frecvența apozițiilor se justifică prin aceea că ele stabilesc un raport de echivalență cu termenul la care se referă.

Atrage atenția, în structura apozitiei dezvoltate din primul alineat al textului, construcția realizată cu ajutorul unor termeni opuși: „Făcătorul cerului și al pământului [...], al tuturor celor văzute și nevăzute”. Dumnezeu integrează perfect contrariile în creație.

O altă caracteristică la nivel sintactic este lipsa predicatului „cred”, care ar trebui să fie prezent în alineatele 2 și 8. Există un paralelism sintactic evident la nivelul structurii alineatelor 1, 2, 8 și 9. Apar fraze lungi în care domină raportul de coordonare copulativă „Care, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om...”. Repetiția structurii „pentru noi” pune în valoare destinatarul jertfei hristice.

Complementele circumstanțiale de timp vizează o dimensiune a veșniciei, atemporalitatea – „mai înainte de veci” –, dar și temporalitatea istorică: „în zilele”. O dimensiune eshatologică este sugerată de sintagmele „va să vină” și „nu va avea sfârșit”, „viața veacului ce va să fie”.

Topica inversată apare frecvent în limbajul religios. O astfel de situație se întâlnește și în *Crez*. Adjectivele sunt antepuse substantivului: „Întru una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică”. O dislocare sintactică interesantă se produce în paragraful în care apare atributiva „a Cărui împărăție nu va avea sfârșit”, al cărei regent se află la începutul frazei.

Fiind un text în care sunt prezentate dogmele creștine, *Crezul* exprimă poziția și atitudinea credinciosului față de Sfânta Treime. El reprezintă un act lingvistic repetat și asumat de toți creștinii. Pentru că face parte din limbajul de cult, este un text ce nu permite creativitatea. Mesajul său religios trebuie receptat, de fiecare credincios, la nivelul cel mai profund.

Particularitățile gramaticale prezente în *Crez*, dar și în alte texte bisericești, îi pot îndreptăți pe lingviști să admită existența, în româna literară modernă, a unei variante particulare specifice scrisului bisericesc.

EPOCA „RENAȘTERII” ȘI SACRUL*

pr. conf. dr. Nicolae Morar

„Renașterea” a fost o etapă din istoria cultural-spirituală a umanității pe cât de importantă, pe atât de controversată. Dacă pentru unii cercetători Renașterea i-a oferit omului șansa evadării din carcerările teologiei de școală¹, pentru alții Renașterea a fost opera lui „homo habilis”, a omului dornic să se afirme și autodefinească prin gânduri și fapte exemplare². Într-o măsură oarecare, zicerile evocate par a fi corecte. Să fi fost însă umanismul renașcentist doar atât? Sau nu cumva, ca și în alte cazuri când sunt supuse analizei acte și fapte petrecute dincolo de ceasul nostru istoric, ne mulțumim cu judecăți de valoare compatibile cu civicele noastre clișee mentale? Prin urmare, în rândurile de mai jos vom încerca să surprindem, pe de o parte, factorii care au contribuit la apariția Renașterii, iar pe de altă parte, câteva dintre temele discursului renașcentist.

I. Renașterea – geneză și context

Renașterea a fost un fenomen elaborat, o țesătură în care s-au îmbinat armonios factori istorici, psihologici, culturali, politici economici, și, în mod special, cei religioși. Ea s-a ivit la capătul unui proces în care după ce au fost examinate credința, așteptarea, neliniștea și spaima omului în fața istoriei, s-a trecut la recompunerea unei filosofii existențiale, capabilă să readucă speranța și bucuria de-a trăi.

Sfârșitul primului mileniu creștin și începutul celui de al doilea au marcat profund psihologia colectivă. Aflat într-o pendulare continuă între Tradiția apostolică și diverse reprezentări eshatologice, creștinul apusean avea să fie mai puțin atent la adevărul istoric, preferând în schimb reprezentări diverse despre actul eshatologic.

---

* Studiu închinat aniversării Preacucernicului Părinte Profesor Dr. Sorin Cosma.

¹ G. Gusdorf, *Mit și metafizică*, traducere de Maria Țenchea, Ed. Amarcord, Timișoara, 1996, p. 17-20.

² O. Drâmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1990, p. 161 sq.

Așa se face că, anul 1033, anul o mie de la răstignirea lui Iisus Domnul, avea să fie așteptat cu mult entuziasm. Peste tot în Occident s-au restaurat bisericile și s-au intensificat celebrările sacre, cu speranța că Domnul va reveni și va împărăți alături de binecuvântații Săi³. Nu numai că așteptarea a fost zadarnică, ci, la scurt timp după aceea, a avut loc cutremurătoarea dezbinare a lumii creștine (1054), eveniment ce-a încărcat de tristețe și descumpănire sufletul credincioșilor. Au urmat tratativele eșuate de unire a celor două Biserici din anii 1089, 1141, 1197, 1247⁴, eclipsele de soare (așa numita „Eclipsă a regelui Henric”, din anul 1133 și eclipsa totală din anul 1230, vizibilă în aproape toată Europa), perioadele lungi de secetă și foamete⁵, războaiele (cruciadele, 1096-1099, 1147-1149, 1189-1192, 1202-1204, 1212, 1217-1229, 1248-1254, 1270) și răzmerițele urbane (la Bruges, Douai, Tournai, Provins, Rouen, Caen, Orleans, Beziers în anul 1280, la Toulouse în anul 1288, la Reims în anul 1292, la Paris în 1306, culminând cu cele din anul 1302 în regiunile Belgiei actuale și cele ale husiților cehi din anii 1419-1437)⁶, ravagiile produse de „ciuma neagră” între anii 1347 și 1351, secondate de cele din anii 1361 și 1369 și cu extindere până la sfârșitul secolului al XV-lea⁷, peste toate acestea planând teama de mahomedanismul eretic (începând cu secolul al XI-lea), de „turcul” asociat cu Diavolul, cu monstru brutal, situații care au adâncit în mentalitatea publică sentimentul de instabilitate a lumii și de nesiguranță a vieții⁸.

Situațiile amintite au făcut ca, la nivelul elitei catolice, teama de Sacru să atingă cote paroxistice. Așa se face că înalții prelați (papi și cardinali) au făcut

³ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. III, traducere de Cezar Baltag, Ed. Științifică, București, 1991, p. 91.

⁴ O. Drâmba, *op. cit.*, p. 18.

⁵ C. Ginzburg, *Brânza și viermii. Universul unui morar din secolul al XVI-lea*, traducere de Claudia Dumitru, București, Ed. Nemira, 1997, 257 p.

⁶ J. Le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu și Dan Petrescu, Ed. Științifică, București, 1970, p. 162.

⁷ Unul dintre cei mai importanți cronicari medievali care a relatat despre dezastrul produs de ciumă a fost Jehan Froissart (1337-1405).

⁸ F. Cardini, *Europa și islamul. Istoria unei neînțelegeri*, traducere de Dragoș Cojocaru, Ed. Polirom, Iași, 2002, pp. 19-67. Cartea lui Cardini este deosebit de importantă, autorul indicând legăturile ascunse prin care islamul a contribuit la realizarea unei identități europene, fapt pentru care, afirmă autorul, s-ar cuveni ca Europa să-și depășească prejudecățile și să întindă punți către celalalt „țărâm” de cultură și civilizație.

din „ars moriendi” principala preocupare cotidiană, clericii înșiși difuzând poporului de la amvon imagini stridente, în care dominau iazurile de foc, hăurile reci și spectrele hidoase ale infernului, dar și îndemnurile imperative de sfințire a vieții înainte de moarte sau de iminenta derulare a parusiei⁹. Chiar și imaginea aceluși „dincolo intermediar”, conturată spre sfârșitul secolului al XII-lea, sau cea a stării speciale pe care o poate dobândi un suflet prin intermediul indulgențelor – acel surplus de fapte ale sfinților (Anselm de Canterbury, 1033-1109) pe care Biserica Romano-Catolică începuse să-l administreze în favoarea oamenilor aflați în dificultate –, nu au reușit să aducă un plus de securitate și adaos de speranță în conștiința credincioșilor. Dimpotrivă, odată cu trecerea timpului situația evocată a generat dorința de reconstrucție a relației omului cu Sacrul¹⁰.

Un prim semnal în acest sens a fost înregistrat în veacul al XII-lea, când antichitatea păgână, aproape alungată din istorie, a reapărut în atenția lumii creștine. Puțin evocat până atunci, popularul erou al Antichității, Alexandru cel Mare, reîntra pe scena istorie, animând spectaculos interesul public. În noua versiune, strategului grec aveau să-i fie infuzate însușiri supraumane, remarcându-se printr-o nemiintâlnită capacitate exploratorie a minunățiilor pământului, ale mării și ale cerului, aspecte immortalizate în imagini miniaturale de la sfârșitul secolului al XIII-lea, în care Alexandru e înfățișat cum coboară într-un butoi de sticlă pe fundul mării pentru a-i pătrunde tainele¹¹.

La rândul său, Chrétien de Troyes (1135-1190), prin romanele sale în versuri: „Lancelot”, „Erec” și „Perceval”, a adus în atenția contemporanilor tema „Graalului”¹² (un obiect ce putea fi o farfurie sau un potir), temă

⁹ J. Delumeau, *Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident* (secolele XIII-XVIII), vol. II, traducere de Mihai Ungureanu și Liviu Papuc, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 11-15.

¹⁰ J. Bossy, *Creștinismul în Occident: 1400-1700*, traducere de Dorin Oancea, Ed. Humanitas, București, 1998, pp. 43-53.

¹¹ J. Le Goff, *op. cit.*, p. 213.

¹² Mitul Graalului este indisolubil legat de ciclul legendar despre „Regele Arthur” și „Cavalerii Mesei Rotunde”. „Graalul” ar fi acea cupă în care Iosif din Arimateea a strâns sângele ce picura din rănilor Mântuitorului, răstignit pe cruce. Legenda spune că Iosif ar fi dus Graalul în Anglia, pe teritoriul de azi al Țării Galilor. Potrivit narațiunii, Graalul s-ar fi aflat la castelul unui monarh, Regele Pescar, care, grav rănit, aflase că vindecarea sa depindea de dezlegarea semnificației prețiosului obiect. La castelul aflat în mijlocul unei pustietăți – „Terre Gaste”, o pădure împietrită, un loc ce sugerează moartea, respectiv imposibila întoarcere – a ajuns cavalerul Perceval, care însă s-a dovedit incapabil să lămurească enigma Graalului.

menită să resuscite interesul pentru relicvele creștinismului primar și pentru fundamentarea actului liturgic. Tema chrétieniană avea să fie preluată, cu modificări substanțiale, de Wolfram von Eschenbach (1160-1220). În „Parzival”-ul acestuia, Graalul nu mai este un potir, asociat episodului biblic sau ceremoniei liturgice, ci o piatră prețioasă, „Lapis exilis”, de o formă nedefinită, desprinsă de pe fruntea îngerului diabolic, atunci când acesta a căzut, de unde și teza că accesul în lumea Sacrului necesită o gnoză specială, capabilă să străpungă timpul către primordii¹³.

Apariția și dezvoltarea învățământului universitar în diferite centre culturale ale Europei (Bologna, Oxford, Paris, Roma) avea să deschidă noi direcții de gândire în spiritualitatea și cultura europeană. Teze precum „intelligo ut credam”, respectiv necesitatea de a înțelege cu ajutorul intelectului credința în Sacru (Pierre Abélard, 1079-1142)¹⁴, sau cele despre capacitatea rațiunii de a demonstra existența Sacrului prin însăși conținutul ideilor sale (Alexander din Hales, 1183-1245)¹⁵, ori altele despre sacralizarea omului nu în eshaton, ci în „viitorul istoric”, ca efect al progresului minții în cunoaștere (Gioacchino da Fiore, 1135-1202)¹⁶, relevă o reală revoluție produsă la nivelul mentalului european.

De la omul care se simțea pe sine ca parte a unui întreg (familie, cetate, breaslă, ordin religios) și mai puțin ca persoană, de la omul care percepea realitatea în raport cu nevoile și idealurile întregului – situație reflectată în „realismul” scolastic –, s-a trecut la omul conștient că nevoile și bucuriile

---

Atunci Regele Pescar a aflat răspunsul, și anume că boala de care suferea el era însăși boala lumii, adică moartea, înțelegând că revelația este rodul unei experiențe profund individuale. Mărturiile despre simbologia sacramentală a obiectului se întâlnesc și în tradiția celtică, strămoșii galezilor, cuvântul desemnând, la origine, un potir cu funcție ritualică, în care se afla o băutură sacră. D. Régnier-Bohler, *La légende arthurienne*, Ed. Flammarion, Paris, 1993.

¹³ R. F. Henri, *Le Sphinx et le Graal*, Ed. Payot, Paris, 1998, p. 74-113.

¹⁴ P. Abelard, *Comentarii la Porfir. Despre universalii împreună cu fragmente corespondente din Porfir, Boethius și Ioan din Salisbury*, ediție bilingvă, traducere de Simona Vucu, Ed. Polirom, Iași, 2006.

¹⁵ K. Osborne, *Alexander of Hales, The History of Franciscan Theology*, The Franciscan Institute: „St. Bonaventure”, New York, 1994, p. 11-38.

¹⁶ B. McGinn, *Vision of End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*, Columbia University Press, 1998, p. 130 sq.

lui, deși sunt împărtășite de toți, sunt resimțite, în raport cu istoria strict individuală a fiecăruia, numai de sine, concepție operantă în „nominalism”¹⁷. Cu alte cuvinte, polarizarea scolastică: Dumnezeu-om, cu un accent deosebit pus pe monopolul instituției eclesiale asupra Sacrului, a indus în conștiința individuală dorința de afirmare a presimțirilor adânci ale ființei umane în calitatea sa de interfață a Nevăzutului¹⁸.

Nu mai puțin importantă va fi fost să fie influența exercitată de cultura Răsăritului bizantin asupra Apusului. Astfel, într-o perioadă istorică în care hegemonismul occidental s-a înstăpânit în orient prin forța cruciaților, cărturarul grec Nichifor Blemmydes (1197-1272)¹⁹ dăruia universitarilor apuseni „Fizica prescurtată” și „Logica în rezumat” a lui Aristotel, scrieri ce aveau să anime imaginația și exercițiul speculativ al intelectualilor occidentali. După eliberarea Constantinopolului de cruciați, sub Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328), s-a trecut la reorganizarea Universității constantinopolitane, sub numele de „Museu” – pentru sublinierea legăturii ei cu tradiția alexandrină –, iar sub Manuel al II-lea (1391-1425), „kalokagathia”, setea de cunoaștere și gustul pentru acțiune recucereau mințile și inimile intelectualilor bizantini. Nichifor Chumnos (1250-1327)²⁰, sfetnic al lui Andronic al II-lea, și rivalul sau Teodor

¹⁷ Realismul susținea că nu existențele individuale sunt reale, ci ideile universale (nu omul, ci neamul; nu credinciosul, ci Biserica), în timp ce nominalismul a dat prioritate existențelor individuale, socotindu-le pe acestea reale, în detrimentul ideilor universale. P. P. Negulescu, *Filosofia Renașterii*, Ed. Eminescu, Iași, 1986, pp. 68-70.

¹⁸ V. Muntean, *Istoria creștinătății. De la Hristos până la Reformă*, Ed. Sofia, București, p. 370.

¹⁹ Nichifor Blemmydes s-a născut în Constantinopol. După căderea Constantinopolului sub latini (1204), a emigrat în Asia Mică, unde a beneficiat de o educație aleasă la Prusa, Niceea, Smirna. S-a implicat activ în controversele teologice dintre Răsăritul și Apusul creștin, cu privire la purcederea Duhului Sfânt. A fondat o școală unde a avut discipoli importanți, printre care George Akropolitul (1217-1282), mare logician, diplomat și strateg, prezent la sinodul de la Lyon (1274), unde a militat pentru unirea bisericilor. Un alt discipol celebru al lui Blemmydes a fost Teodor al II-lea Lascaris. Spre bătrânețe, s-a călugărit și s-a retras la mănăstirea construită de el însuși, în Efes.

²⁰ Nichifor Chumnos a fost discipolul lui Grigorie din Cipru. A scris eseuri, lucrări teologice și filosofice De asemenea, de la Chumnos ne-a rămas o bogată corespondență, cu oameni de literare, politicieni și teologi din timpul său. În operele sale filosofice s-a dovedit a fi un pasional apărător al lui Aristotel.

Metohites (1260-1332)²¹ – care i-a urmat în favoarea de care s-a bucurat pe lângă împărat – au fost cei ce au redeșteptat interesul pentru „taina” ascunsă în frumusețea locurilor, a peisajelor și a operelor de artă – Chumnos elogia, de pildă; monumentele Salonicului, iar Metohites își destăinuia bucuria îmbiată de contemplarea mării, a cerului, a astrilor – a creației în general. Chiar și reprezentanții de vârf ai mediului imperial dezvăluiau fără rezerve emoțiile speciale produse de contactul cu vestigiile Antichității, Teodor al II-lea Dukas Lascaris (1221-1258)²², de exemplu, dovedindu-se un mare admirator al civilizației vechiului Pergam²³. La o primă analiză, am putea spune că atitudinea în discuție corespunde cu ceea ce numim astăzi „secularizare” sau „desacralizare”; în realitate, contemplarea universului și aplecarea cărturarilor bizantini asupra creațiilor geniului artistic al Antichității relevă perspicacitatea spiritului răsăritean de a fi fost consecvent cu valorile propriei tradiții, o tradiție în care filosofia socratică și „cartea naturii” reprezentau cadre firești ale revelației Celui nevăzut²⁴.

Paralel cu iradierile culturale din interiorul mediului răsăritean, semnalăm și difuzarea directă a valorilor culturii și spiritualității bizantine în mediul latin prin prezența în Apus a lui Georgios Gemistos, alias Plethon (1360-1452)²⁵ și

²¹ Metohites s-a născut la Constantinopol și s-a format în mediul monastic din Bitinia. Împăratul Andronic al II-lea l-a numit senator, calitate în care a întreprins vizite în Cilicia și Serbia, iar în anul 1321 a fost investit cu titlul de „Mare Loggotet”. În timpul lui Andronicus al III-lea a fost acuzat pentru politica fiscală a lui Andronicus al II-lea și trimis în exil (1328). I s-a permis să revină la Constantinopol (1330), la scurt timp după aceea retrăgându-se la mănăstirea Chora (Constantinopol), sub numele monastic de Theoleptos. Opera lui Metohites cuprinde poeme, cuvântări, comentarii la tratatele de științe naturale ale lui Aristotel ș. a.

²² Teodor al II-lea Lascaris, împărat bizantin, a fost un aprig susținător al științei și artei, precum și un bun organizator al învățământului. De la el ne-a rămas un tratat filosofic intitulat: „Explicare a cosmosului”.

²³ G. Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires*, vol. II, 1854, p. 410-411.

²⁴ Sfântul Iustin Martirul, *Apologia întâia*, traducere de Olimp Căciulă, în *Apologeți de limbă greacă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, XLVI. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din Sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*, traducere de Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, VII d.

²⁵ Plethon a studiat filosofia platonică, subliniind diferențele dintre Platon și Aristotel. Acuzat de George Scholarios (Gennadius al II-lea, Patriarhul Constantinopolului) că prin interesul arătat filosofiei lui Platon se făcea vinovat de erezie, împăratul bizantin Manuel al

Johannes Bessarion, sau Ioan Visarion²⁶, Manuel Chrysoloras (1355-1415)²⁷,

II-lea Paleologul l-a exilat în Mistra. Cu toate acestea, el a rămas o celebritate. La Mistra a întemeiat o confrerie secretă în sânul căreia profesa un spiritualism de inspirație platoniciană, care pleda pentru restaurarea unui păgânism epurat. Tot acolo a scris pamfletul „Manuel al II-lea”, în care arăta că Imperiul răsăritean ar fi putut fi reorganizat după opiniile lui Platon, prezentate în „Republica”. De asemenea, el a elaborat un rezumat al doctrinei zoroastroaste, în urma contactului cu studenții musulmani. Aceste atitudini nu au avut darul să-l ajute pentru a scăpa de acuza de erezie. Când împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul a decis participarea la Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439), pentru a fi discutată problema unirii dintre Biserica de Răsări și cea de Apus, alături de George Scholarios și Johannes Bessarion, fostul său student. Fiind laic, Plethon nu a fost admis la dezbateri. În schimb, el a predat florentinilor, interesați de operele lui Platon, cursuri de filosofie. Astfel, a adus în atenția lumii Occidentale pe marele filosof grec al Antichității, lume preocupată până atunci de opera lui Aristotel. Cum Cosimo de Medici a participat la acele conferințe, a decis să fondeze „Academia Platonice” din Florența, unde Plethon a predat elemente de platonism și după încheierea celui de-al doilea Conciliu. Așa se face că, Marsilio Ficino, primul rector al Academiei Platonice, avea să-l numească „cel de-al doilea Platon”. Plethon a murit în anul 1452, înainte de căderea Constantinopolului sub turci. Considerându-l eretic, Gennadius al II-lea a dispus ca lucrările sale să fie arse, pierzându-se astfel opere reprezentative pentru cultura umanității. Multe dintre scrierile sale se păstrează în manuscris în diverse biblioteci europene, unele dintre acestea fiind inserate de J. P. Migne în „Patrologia Graeca”. www.britannica.com

²⁶ Johannes Bessarion s-a născut la Trebizonda (Anatolia), port la Marea Neagră și a murit la Ravena. A studiat la Constantinopol, audiind cursurile lui Plethon (Georgios Gemistos). Intrând în monahism, a adoptat numele unui vechi anahoret egiptean, Bessarion. În urma Conciliului de la Florența (1438) s-a convertit la catolicism, iar un an mai târziu (1439), a fost făcut cardinal. În anul 1463, Pius al II-lea i-a acordat titlul de „Patriarh latin de Constantinopol”. De asemenea, a prezidat conclavurile papale din anii 1464 și 1471 în calitate de decan al Colegiului cardinalilor. Timp de cinci ani (1450-1455), a fost nunțiu papal la Bologna. *Istorie și structuri*, traducere de Dan Săvinescu, Miruna Tătaru-Cazaban și Bogdan Tătaru-Cazaban, Ed. Polirom, Iași, 2005.

²⁷ Manuel Chrysoloras s-a născut la Constantinopol. În anul 1390 a fost delegat de către Manuel II Paleologul la Veneția pentru a cere ajutor apusenilor împotriva turcilor. Coluccio Salutati, cancelarul al Universității din Florența, l-a invitat să predea greaca (gramatica și literatura), unul dintre elevii săi, umanistul Leonardo Bruni, subliniind în termeni deosebiți prezența acestuia în mediul latin. Chrysoloras a rămas doar câțiva ani la Florența (1397-1400), după care s-a mutat la Bologna și mai târziu, la Veneția și Roma. În anul 1408 a fost trimis la Paris cu o importantă misiune de împăratul Manuel Paleologul, iar în anul 1413 în Germania, la împăratul Sigismund, unde s-a stabilit întrunirea Conciliului unionist de la Constanța, la care, deși a fost delegat să reprezinte Biserica răsăriteană, nu a mai ajuns, murind subit. Chrysoloras a tradus în latinește „Republica” lui Platon și a elaborat o gramatică elină pentru străini, „Erotemata”, opera didactică transpusă în latină de Guarino de Verona. Moartea sa a dat naștere la eseuri comemorative, cuprinse în colecția „Chrysolorina”. www.britannica.com

Ioan Argyropulos (1415-1487)²⁸, Theodor din Gaza (1400-1475)²⁹, Constantin Lascaris (1435-1501)³⁰. Acei iluștri cărturari se prezentau Apusului cu un odor fără preț, pierdut de el: trecutul. Prin noul „cal troian”, alcătuit dintr-un pumn de „fugari”, vechia Grece cucerea din nou lumea, Grecia și păgânismul ei certificând existența lumii răsăritene în realitatea imediată și de neînlăturat, ca altă față a ei.

În miezul aceluiași veac (XIV), John Wyclif (1330-1384)³¹ contesta valoarea sacramentelor și a imagologiei eclesiale, numind „Biblia” singura carte a credinței și a mântuirii, iar în Orientul Occidentului, Jan Hus (1369-1415)³² vorbea despre împărtășirea sacralității de către Hristos doar celor

²⁸ Ioan Argyropoulos a fost profesor la Constantinopol, având printre discipoli pe Constantin Lascaris A participat la Conciliul de la Florența (1439) și a predat la Universitatea din Padova. După căderea Constantinopolului (1453) s-a retras în Peloponez, iar în anul 1456 s-a refugiat în Italia. A fost profesor la Florența apoi la Roma, predând lecții despre gândirea grecilor de la presocratici la alexandrini. www.britannica.com

²⁹ Theodor din Gaza s-a născut la Thesalonic. După căderea orașului sub turci, a plecat în Italia (1430). La Mantua a învățat limba latină. În anul 1447 a devenit profesor de greacă la Universitatea din Ferrara, unde a fost frecventat de un mare număr de studenți din toate părțile Italiei. A participat la Sioadele de la Ferrara Florența, în anul 1450 fiind invitat de Papa Nicolae al V-lea la Roma pentru a traduce în greacă lucrări ale filosofilor antici, continuând în același timp activitatea de predare. Unul dintre elevii săi a fost Demetrius Chalcondyles, savant al Renașterii italiene. În anul 1469 a redactat la Veneția primul text grecesc tipărit în Italia, cuprinzând fragmente din dialogul platonice „Gorgias”. www.britannica.com

³⁰ Constantin Lascaris s-a născut la Constantinopol. A fost ucenicul lui Ioan Argyropulos. În anul 1460 s-a refugiat în Occident, din cauza ocupație turcești. A rămas pentru un timp în Creta și Rodos, după care a trecut pe la Milano (unde a redactat gramatică), Roma, Neapole și Messina, predând lecții despre cultura greacă.

³¹ John Wyclif s-a născut în apropiere de York. A studiat teologia, dreptul și filosofia la Oxford, unde, de altfel avea să fie și titularizat ca profesor (1372). În anul 1360 s-a implicat în polemica dintre Universitate și ordinele dominican și franciscan, cu privire la susținerea financiară a Vaticanului, cerând subordonarea Bisericii anglicane statului. Totodată a criticat practica indulgențelor, primatul papal, reforma propusă de el fiind condamnată de două concilii în anul 1382, drept urmare fiind îndepărtat de la catedră. De la el ne-au rămas mai multe lucrări: „De dominio divino”, „Tractus de logica”, „De ecclesia”, „Trialogos” ș. a. www.britannica.com

³² Jan Hus s-a născut la Praga, unde a studiat teologia și filosofia. Cum Universitatea pragheză se afla în parteneriat cu cea de la Oxford, prin schimburile de studenți dintre cele două instituții ideile wyclifiene au pătruns cu repeziciune în comunitate academică cehă, Hus fiind unul dintre simpatizanți. După absolvire, a fost desemnat profesor al Facultății de Filosofie (1398), iar apoi rector al Universității pragheze (1389). În anul 1403 a fost hirotonit,

aleși. Desfiderea liturghiei, a tainelor, a relicvelor și a icoanelor ca instrumente esențiale în procesul mântuirii nu a rămas fără urmări, locul lor fiind luat de tipologiile salvatoare dezvoltate de imaginarul subiectiv: sanctificării mijlocite i-a fost preferată sanctificarea nemijlocită, iar autorității eclesiale cea nobiliară.

La cele arătate, ar mai fi de adăugat prosperitatea economică, determinată de înflorirea meșteșugurilor, a sistemului bancar și a comerțului. Aceasta a dus la apariția „orașelor-republici” conduse de principii puternici, susținuți de o clasa socială deosebit de prosperă și progresistă – burghezia. Concurența între mediile urbane pe plan economic și organizatoric, avea să fie dublată de o rivalitate cu nimic mai puțin importantă pe plan cultural-artistic. În acel context, s-au afirmat cei mai mari „comanditari” de artă, reprezentând familiile Medici, Sforzza, Moltefeltro ș. a., Florența (prin deosebita sa prosperitate economică) și Veneția (prin siguranța istorică [10 secole fără războaie pe teritoriul ei], și prin fluxul de idei ce le-a cunoscut – orientale, occidentale și bizantine) devenind centre favorabile afirmării noii filosofii de viață și, în consecință, alte cauze ale Renașterii.

II. Sacrul în paideia renașcentistă

Așa cum am arătat, o contribuție importantă la cristalizarea umanismului renașcentist și-au adus-atât evenimentele cultural-religioase, cât și cele istorico-politice, dar și cele economice. Astfel, primii umaniști au afirmat și susținut principiul unei lumi reformată în ideea fundamentalelor valori și tradiții deja verificate. Ei au venit să reînserereze sau să actualizeze în orizontul culturii europene teme și valori ignorate sau prea puțin prezente, aducând în discuție viziuni de sinteză în contextul derutant al actualității date.

Omul universal al Renașterii a fost acela care, în primul rând, a șters granițele dintre diferitele teritorii ale cunoașterii și ale acțiunii, care într-o

---

devenind predicator la capela regală. Cum în cuvântările sale a condamnat imoralitatea și avariția, a intrat în conflict atât cu profesorii și studenții de origine germană din universitate, cât și cu arhiepiscopul de Praga. Măsurile represive la care a recurs Hus și simpatizanții săi față de preoții romano-catolici au dus la „afurisirea” sa de către papa Ioan al XXIII-lea (1412). În anul 1414 s-a prezentat la sinodul de la Konstanz (Elveția). Papa Ioan i-a interzis să mai predice, interdicție însă nerespectată, fapt pentru care a fost încarcerat șase luni de dominicani. După ce a fost eliberat, colegiul cardinalilor i-a cerut în mod repetat să-și retracteze învățătura, fapt însă refuzat. În consecință, sinodul l-a declarat „eretic”, fiind condamnat la ardere pe rug la 6 iulie 1415. www.britannica.com

pictură scria un eseu de gândire politică sau, ca Rafael, îl explica pe Diogenes Laertios și viețile filosofilor; care într-un poem condensa un eseu de teologie morală; care într-un tratat de arhitectură scrie o carte despre stat; care într-o lucrare despre pictură sintetiza când o disertație de filosofie, când principiile unui tratat despre perspectivă³³.

Potrivit specialiștilor, Francesco Petrarca (1304-1374)³⁴ și Giovanni Boccaccio (1313-1375)³⁵ fac parte din grupul primilor renascentiști italieni. Petrarca a fost în egală măsură învățat și poet, iar Boccaccio a fost un talentat scriitor și un atent cercetător al mitologiei păgâne. Cei doi au inaugurat o nouă orientare. Respingând teologia scolastică, în calitate de creștini laici și buni clasiști au fost preocupați de raporturile dintre creștinism, pe de o parte, și concepțiile precreștine privind Divinitatea și natura umană, pe de altă parte.

Interesați de literatură și artă, Boccaccio și Petrarca au detectat relațiile subtile existente între aceste domenii. Ca oameni de litere, au ținut să arate că poezia este o artă, diferită de toate celelalte³⁶, definind poezia fie ca vorbire

³³ E. Grain, *Omul Renașterii*, traducere de Dragoș Cojocaru, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 166.

³⁴ Petrarca s-a născut la Incisa, în apropiere de Arezzo. A dus o viață activă, alternându-și reședința între Italia și Franța. Marele poet s-a remarcat prin manifestările literare inițiate, în cursul cărora și-a expus concepția despre poezie, artă și viață. Paralel cu activitatea culturală s-a implicat în viața politică, inițiind de pildă campania pentru întoarcerea sediului pontifical de la Avignon la Roma. Dintre scrierile sale amintim: „Africa” (1338-1340), poemă eroică referitoare la al doilea război punic, avându-l ca erou pe Scipio Africanul; „Rerum vulgarium fragmenta”, sau „Rime in vita e morta di Madonna Laura (1336-1369), cea mai renumită creație a lui Petrarca, cunoscută mai ales sub titlul de „Il Canzoniere” (apărută în limba română cu titlul „Canțonierul”, traducere de Eta Boeriu, Ed. Paralela 45, 2006); „De vita solitaria” (1346-1356), scriere în care a abordat binefacerile solitudinii; „De otio religiosorum” (1346-1356), o lucrare consacrată vieții monahale. <http://ro.wikipedia.org>

³⁵ Giovanni Boccaccio s-a născut la Certaldo (Toscana) și este cel de-al doilea mare umanist italian. A trăit în diverse locuri, printre care Neapole și Florența, modelându-se după mai vârstnicul Petrarca. Erudit cunoscător al literaturii clasice, umanist renumit, Boccaccio a utilizat motive, teme și subiecte luate din clasicii antichității dar și din literara medievală, adaptându-le însă concepțiilor și tradițiilor epocii sale. Dintre operele sale amintim „Elegia di Constanza” (1332), „Ninfale d’Ameto” sau „Commedia delle Ninfe fiorentine” (1341-1342), „Amorosa visione” (1341-1342), „Trattatello in laude di Dante” (1357), „Genealogia Deorum Gentilium” (1350-1360), „De claris mulieribus” (1360-1362) – ambele în limba latină – și „Decameronul” (1348-1353, revăzut între anii 1370-1371). „Decameronul”, capodopera sa, este o creație desăvârșită a sincerității, a realismului în artă. <http://ro.wikipedia.org>

³⁶ Dacă grecii din perioada clasică concepuseră poezia nu ca pe o artă, ci ca pe un

frumos alcătuită, care înfățișează totul învăluit, fie ca o vorbire caracterizată prin fervoare, frumusețe și inventivitate: „Poezia – nota Boccaccio – este o învăpăiere a fanteziei alese și a rostirii sau a consemnării în scris a acestei fantezii. (...) Din această învăpăiere, care ascute și luminează talentele, izvorăște opera de artă, așa cum este numită cel mai adesea poezia. Poezia pură este orice lucru care se alcătuiește în chip învăluit și se înfățișează sub aspect ales”³⁷.

Introducerea *inventivității* și a *fervorii* ca trăsături distinctive ale poeziei au constituit idei noi în epocă, chiar dacă scriitorii antici, mai cu seamă în perioada elenistică, descrieseră poezia în termeni ca „fervor”, „inflammatio”, „enthusiasmus”. Prin accentul pronunțat pus, mai mult decât oricine înaintea lor, pe fervoare și pe inventivitate, Boccaccio și Petrarca au ținut să arate și altceva: faptul că cele două însușiri ale poeziei nu se extind la alte arte, precum pictura și sculptura. Ca și anticii, ei priveau poezia ca pe o trăsătură specifică. Există, susțineau ei, două tipuri de poeți: primii sunt poeții îndemânatici și erudiți („poeta-theologus” „poeta-rhetor”, „poeta-eruditus”); ceilalți se caracterizează prin „nebulia” cuvintelor. „Nu știu măsura îngăduinței în poezie – se îngrijora Petrarca –, adică până unde e permis plâsmuirii să meargă, căci îndatorirea poetului constă în a schimba lucrurile adevărate, prin figurări indirecte, în altă ordine a lor, traducându-le împodobite într-un fel sau altul; a inventa însă totul e lipsit de noimă și demn mai degrabă de un mincinos decât de poet. Strădania poetului este de a împodobi cu văluri frumoase adevărul lucrurilor pentru a-l ascunde vulgului lipsit de discernământ”³⁸.

Deosebit de interesant în concepția celor doi este relația poeziei cu Adevărul, pentru că poezia vorbește atât despre lucrurile reale, cât și despre cele „nemaiauzite”. Mai mult, spuneau ei, poezia „revelează Adevărul”.

---

produs al inspirației, nu al regulilor. De vreme ce poezia nu era supusă regulilor, ea nu putea fi o artă. Această opinie a început să se modifice abia cu Aristotel, care a arătat poate cel dintâi că și poezia e supusă unor anumite reguli și deci e asemănătoare celorlalte arte. Abia de atunci a fost privită poezia ca un fel de artă. Evul Mediu a moștenit această convingere. În istoria gândirii europene, așadar, a existat o primă perioadă în care poezia n-a fost privită ca artă, iar apoi o perioadă în care a fost privită ca o artă ca oricare alta.

³⁷ G. Boccaccio, *Genealogia deorum gentilium*, traducere de Mihai Gramatopol, în W. Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, vol. III, traducere de Sorin Mărculescu, Ed. Meridiane, București, 1978, p. 28.

³⁸ F. Petrarca, *Invectivae contra medicum*, I, traducere de Mihai Gramatopol, în *op. cit.*, p. 26.

Cu alte cuvinte, dacă poezia reprezintă realitatea, o reprezintă în mod fidel. Petrarca considera că „Adevărul e iluminat” în poezie, afirmând însă ca poetul dă Adevărului o formă diferită. Adevărul în poezie nu mai e comun, un adevăr „plebeian” accesibil oricui, ci unul rafinat, excepțional și dificil. „Totuna – scria același Petrarca – ar însemna dacă aş spune că teologia e poezie despre Dumnezeu. Căci ce altceva decât a te exprima poetic înseamnă a-l numi pe Hristos când leu, când miel, când vierme? Sună cumva parabolele din Evanghelie ale Mântuitorului altfel decât o vorbire străină de înțelesurile-i obișnuite, pe scurt ca o transferare («alieniloquium») pe care, cu un cuvânt mai des folosit, o numim alegorie? Din acest gen de vorbire este țesuta întreaga poezie. Subiectul e însă altceva. Se știe că Divinitatea e înduplecată cu cuvinte răsunătoare, că celor de sus li se adresează rugi sfinte într-un stil îndepărta de tot ce e exprimare plebeii și publică și în ritmuri menite să aducă plăcerea și să alunge îngrijorările. Aceasta trebuie să se facă într-o formă nu obișnuită, ci meșteșugită, aleasă și nouă, numită cu un cuvânt grecesc «poetică», de unde celor ce se folosesc de ea li s-a spus poeți”³⁹.

În ceea ce privește problema frumosului oglindit în pictură și sculptură, Boccaccio și Petrarca admiteau că se pot spune multe lucruri bune despre frumos, îndeosebi despre frumosul fizic, dar numai judecându-l pe baza quantumului de bucurie furnizată. Pentru omul sensibil, opinau cei doi, frumusețea fizica e mareașă, aleasă, admirabilă, splendidă și desăvârșită. Dar tot ei mai arătau că rațiunea privește frumusețea cu alți ochi decât sentimentul. Rațiunea are cel puțin două obiecții relative la frumos: mai întâi, frumosul fizic nu e un bun durabil; în al doilea rând, el e, moralmente, primejdios. Această critică nu privea însă frumosul spiritual, care, potrivit zicerilor lor, e durabil și nevătămător. Iată această teză inserată într-un dialog imaginar, ai căror protagoniști sunt „Bucuria” comună și „Rațiunea” sublimă:

- „Bucuria: «Forma corpului este aleasă, mareașă foarte elegantă, admirabilă, mare, rară, strălucită și perfectă».

- Rațiunea: «Cu atât mai mult prefer forma strălucită a sufletului. Căci și sufletul își are frumusețea lui, mult mai plăcută și mai durabilă decât a corpului, constituită după legile ei și armonizată prin dispunerea părților. Pe

³⁹ F. Petrarca, *Epistolae de rebus familiaribus*, traducere de Mihai Gramatopol, în *op. cit.*, p. 25-26.

ea aera demn să o alegi, să-i urmezi opera pe care nici timpul, nici boala, nici moartea nu o pot distruge.

- Bucuria: «Chipul strălucit împodobește sufletul».

- Rațiunea: «Mai degrabă îl pune la încercare și îl târăște în primejdie».

- Bucuria: «Mă străduiesc să unesc virtutea sufletului cu forma corpului».

Rațiunea: «Dacă vei reuși, te voi socoti norocoasă, căci forma va părea mai strălucită iar virtutea mai plăcută. (...) Pe scurt, deși frumusețea fizică nu e câtuși de puțin trainică și nu are într-însa nimic care să o facă perfectibilă, dacă e adăugată virtuții și dacă nu găsim în judecarea valorii amândurora, vom putea afirma că cea dintâi e podoaba celei de-a doua, podoabă plăcută ochiului, dar trecătoare și șubredă»⁴⁰.

Chiar dacă Boccaccio scria despre Giotto (1266-1337) că picta cu asemenea adevăr, încât operele lui par a fi o creație a naturii însăși, că prin stilul său, făcuse să renască o artă care rămăsese scufundată veacuri de-a rândul și că inițiasse o noua direcție în pictură⁴¹, teoria artelor plastice a rămas pe un plan secundar.

Această critică asupra frumosului a reprezentat punctul de pornire al esteticii renascentiste, ambii convenind însă că virtutea e un lucru de mare însemnătate. În concepția celor doi, o judecată cu privire la ceea ce e fermecător sau frumos nu e o judecată care se referă direct la obiecte, ci mai degrabă o expresie a reacțiilor oamenilor față de lucruri, o judecată subiectivă, așa cum avea să fie numită mai târziu. Farmecul formei nu conținea nimic solid sau realmente dezirabil; cu alte cuvinte, ei nu recunoșteau valoarea frumosului cuprins în imagini, ci *inspirația, acțiunea revelatoare a Sacralului*.

Prezența în mediul occidental a scrierilor areopagitece – „Corpus Areopagiticum” – și îmbrățișarea teologiei apofatice de către unii gânditori luminați cum a fost Ioan Scotus Eriugena⁴², au făcut ca sacralitatea trăită de

⁴⁰ *Ibidem*, p. 27.

⁴¹ G. Boccaccio, *Decameronul*, vol. I-II, traducere de Eta Boeriu, Ed. Minerva, București, 1975, VI, 5.

⁴² Ioan Scotus Eriugena sau Ioan Scottus Eriugena, considerat primul mare gânditor scolastic, s-a născut în Irlanda = Eriu, în limba celtă. În jurul anului 850 a sosit la Paris, unde a activat ca profesor de gramatică și dialectică, la curtea regelui Carol cel Pleșuv. Bun cunoscător de greacă, a tradus scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul, fiind influențat de filosofia și teologia răsăriteană. Stimat pentru înțelepciunea sa, la solicitarea episcopului de Reims, Hincmar, Eriugena a elaborat lucrarea „De divina praedestinatione liber” (851), demonstrând relativitatea doctrinei augustiniene despre grația divină. Ideile exprimate i-au

răsăriteni în primul mileniu creștin să devină dacă nu un mod de viață cel puțin o temă de reflecție. Așa se face că debutul umanismului renescentist avea să stea sub semnul apofatismului oriental, prin contribuția filosofico-teologică a unuia dintre cele mai influente spirite cinquecentrisme: cardinalul Nicolae Cusanus (1401-1464)⁴³.

Teolog, filosof și jurist, adică o personalitate complexă, Cusanus asocia Sacrul ca *Maximum absolut, Centrul metafizic al lumii, Începutul și Sfârșitul, Fundamentul și Limita*, „sphaera cuius centrum ubique, circumferentia nullibi = sfera al cărei centru este pretutindeni, și circumferință nicăieri”. Prin natura Sa, Sacrul este cel ce absoarbe și depășește coincidența opuselor din lume; El e mai presus de orice, este o Unitate care întrunește calitățile și determinările nu numai diferite, ci chiar opuse ale ființei. În acest regim de maiestate, Hristos este Sinteza între Dumnezeu și lume, prin natura Sa divino-umană. El este ghemul în care toate existentele sunt înfășurate, din care toate sunt desfășurate, substratul armoniei cosmice, Sacrul manifestat plener⁴⁴.

Generat de Sacru, universul, sau sfera multiplicității, nu este altceva decât o reflectare imperfectă a Perfecțiunii, a Mediului indisolubil și unitar⁴⁵. Cu toate acestea, orice ființă concretă din univers exprimă Sacrul într-un mod unic, diferit de modul în care o fac toate celelalte, condensând totodată măreția

---

adus învinuirea de „eretic”. Rămas fără protecție, Eriugena, a fost condamnat de conciliile regionale de la Valencia (855) și Langres (859), pentru „elucubrății cu tendințe pelagiene, naturaliste și panteiste”. Opera sa a văzut lumina tiparului abia în secolul al XVII-lea.

⁴³ Nicholas de Kues, cu numele latinizat Nicolae Cusanus, s-a născut la Kues (azi Bernkastel-Kues, Germania). Încă din adolescență a fost educat și inițiat în mistică de frații congregației din Deventer, după care a urmat dreptul și matematica la Universitatea din Padova. În anul 1432 a devenit membru al Conciliului din Basel, calitate în care a redactat o scriere în care critica autoritarismul papal, retractată ulterior. Din încredințarea Vaticanului a participat la dialogul pentru unirea celor două Biserici și a îndeplinit calitatea de emisar papal în Germania. În anul 1448, Papa Nicolae al V-lea l-a ridicat la demnitatea de cardinal, iar doi ani mai târziu a fost numit episcop de Brixen (Bressanone). Neagreat de arhiducele Sigismund de Austria din cauza ideilor sale reformatoare, a fost încarcerat (1460), fiind eliberat de Papa Pius II. Cusanus a mai deținut și funcția cardinal al Curiei Romane și consilier al Papei. A murit în anul 1464, la Todi în Umbria.

⁴⁴ N. Cusanus, *De docta ignorantia*, ediție bilingvă, traducere de Andrei Bereschi, Ed. Polirom, Iași, 2008. N. Cusanus, *Coincidenta oppositorum*, ediție bilingvă, vol. I-II, traducere de Andrei Bereschi, Ed. Polirom, Iași, 2008, p. 35-92.

⁴⁵ E. Cassirer, *Individu et cosmos dans la philosophie de la Renaissance*, traducere de Pierre Quillet, Les Editions de Minuit, Paris, 1983, p. 29-30.

universului în propria sa individualitate. Pământul, de pildă, nu este cu nimic inferior Soarelui sau stelelor, planetele și aștri fiind mărgăritarele aceluiași univers. Universul este non-finit, nu infinit, iar diversitatea elementelor din univers arată plenipotența Sacrului⁴⁶.

Omul, spre deosebire de alte ființe, este „imago Dei”. Prin originea sa sfântă, el deține privilegiul „fințării”. Totuși, șansa încununării sale în existență o dă exercițiul „anamnetic”. Prin „docta ignorantia”, prin asumarea limitelor cunoașterii în încercarea de a-L înțelege pe Dumnezeu, poate transforma „limita” într-una doctă, în suprema înțelepciune⁴⁷.

Făptura umană este plăzmită ca un șir convergent spre Hristos, „Homo Maximum”. Omul nu e doar membru al unui ansamblu istoric ordonat, entitate care-și primește modelul, norma, sensul prin încadrarea în ierarhii elaborate (politice, spirituale, culturale), ci e un „proiect” virtual, proiect ce se actualizează în măsura în care observă, organizează, dă sens și integrează realul. Cu alte cuvinte, construcția sensului individual nu e dependentă de vreun act predeterminat, la fel cum nu poate fi manipulată de entități malefice. Prin valorificarea facultăților psihice – rațiune, voință, sensibilitate, imaginație – omul devine o „scară ascensională” către Orizontul sacru⁴⁸.

„Renașterea”, așa cum am arătat, a fost influențată major de mai multe variante de platonism⁴⁹ și, într-o oarecare măsură, de aristotelism⁵⁰, fiind mai puțin receptivă la stoicism și scepticism.

O primă variantă a platonismului renescentist era o combinație între platonism și neopitagoreism, adică un amestec de speculații matematice și tradiții religioase păgâne, curent dezvoltat în timpul declinului Antichității și reactivat în Evul Mediu de arabi. O altă variantă a constituit-o platonismul de factură plotiniană, sau neoplatonică. Sub o a treia formă, platonismul s-a remarcat prin exegezele de factură augustiniană, interpretate în care ideile

⁴⁶ N. Cusanus, *Coincidenta...*, p. 143-156.

⁴⁷ N. Cusanus, *De docta ignorantia*, p. 355-389.

⁴⁸ N. Cusanus, *Coincidenta...*, p. 227-272.

⁴⁹ Chiar la Platon însuși, lucrurile se prezintă variat de parcă autorul ar fi altul în fiecare dialog: etic în „Statul”, critico-epistemologic în „Theaitetos”, mistic în „Phaidros”, cosmogonic în „Timaios”, dialectic în „Parmenides”.

⁵⁰ Ideile platonice și aristotelice nu erau o noutate pentru Occident: scolastica își avusese și ea platonismul ei (în interpretarea lui Augustin) și aristotelismul ei (în interpretarea lui Toma din Aquino).

lui Platon erau asociate cu însuși gândul divin. În sfârșit, cea de-a patra variantă a platonismului renascentist dezvoltă teoria platonice a cunoașterii, minimalizând problemele de metafizică. Străin teologilor și profesorilor universitari, i-a atras în schimb pe savanții naturaliști, pe matematicieni și, destul de ciudat, pe unii artiști din Renaștere, dornici să construiască o teorie matematică a artei lor⁵¹. Cu alte cuvinte, Sacrul apărea fie ca o realitate criptică, ca o Forță prezentă în structurile universului, intuibil prin construcții religios-speculative și inițieri de tip astrologic și alchemic, fie ca un Nucleu emanaționist, ca o Realitate criptică, ascunsă în toate structurile universului – de unde și posibilitatea rațiunii de a-L sesiza –, fie ca Logos, cu o deplină disponibilitate revelatoare.

Preluat de Academia florentină, Platon a fost tratat cu respect. „Predicat” de Plethon, după care marele filosof grec face parte din categoria marilor înțelepți ai umanității – Zoroastru, Pitagora, Plutarch, Plotin, Porfir, Iamblichos –, el avea să fie recomandat drept un ilustru vizionar care a studiat ideile naturale ale oamenilor, dezvoltându-le într-o doctrină izbăvitoare.

Potrivit gânditorului post-platonice, Cauza primă a universului n-are început. Ea este o Existență pură, absolută, neschimbabilă, indivizibilă, unitară, identică, deplină, desăvârșită, bună, pe care a numit-o Zeus. Ea a creat din natura bunătății Sale, lumea ideilor invizibile, nemuritoare, pe care a numit-o Poseidon. Poseidon are început și cu el începe eternitatea, pe când Zeus este pre-etern. El este prototipul universului compus din trei trepte coborâtoare ale existenței: cele eterne pre-temporale, zeități olimpiene, ca Apolon – idee a identității; cele eterne temporale, fii ai Tartarului, ca Pan – idee a animalelor; cele ale veșnicei schimbări, ființele muritoare.

Omul este un intermediar între lumi, este o verigă între cer și pământ, având în sine ambele dimensiuni – trupul, material și muritor, respectiv sufletul, nematerial și nemuritor. Sufletul uman este nevoit să transmigreze în trupuri pentru a atinge desăvârșirea, stadiu la care se ajunge prin *sofrosine* = *cumpătare*. Cumpătarea reprezintă virtutea prin care sunt învinse cele trei mari categorii de plăceri: plăcerile simțurilor, bogățiile și onorurile. Față de plăcerile simțurilor, cumpătarea ia forma înfrânării; față de plăcerile pe care le procură bogățiile, „sofrosine” ia chipul generozității, a împărtășirii celor

⁵¹ B. Kieszkowski, *Studi sul platonismo, del Rinascimento in Italia*, Firenze, 1936, p. 9-17.

aflați în lipsuri, iar față de onoruri, cumpătarea ia forma măsurii. Alături de cumpătare stă bărbăția, adică puterea de a rămâne ferm în fața manifestărilor stihiale din lume; aceasta ia forma vitejiei, statorniciei și blândeții; apoi, justiția, care îmbracă la rândul ei trei forme în funcție de sensul la care se raportează: față de Dumnezeu, „justiția devine evlavie; față de ceilalți oameni, ca ființe individuale, ea devine onestitate; față de stat, se transformă în civism”. Prin imitarea Zeului, a neclintirii și neatingerii sale de nimic contingent, omul se apropie de existența propriu-zisă, care este totuși numai apanajul Divinității. Rezultă că omului nu i se oferă, decât „avantajele” obținute prin datul și condiția sa, eventual cele obținute prin efortul propriu de elevare. Participarea la lumea ideilor este maxima răsplată a unui suflet virtuos și totuși limitat prin condiția sa umană. Preînchipuirea acestei comuniuni se revelează în unele vise mediate de „daimoni”, prin intermediul cărora se ivesc și unele idei despre vechile existențe. Cu toate acestea, distanța dintre Divinitate și om rămâne uriașă, spre deosebire de doctrina creștină unde Fiul lui Dumnezeu Însuși s-a întrupat în Om, pentru restaurarea acestuia. Din acest motiv, omul lui Plethon este mai puțin responsabil de păcatele comise⁵².

Fascinat de filosofia platonice, Cosimo de Medici, la sugestia lui Plethon l-a numit director al Academiei (1459) pe Marsilio Ficino (1433-1494)⁵³, calitate deținută de acesta până în anul 1492. În răstimpul amintit, Ficino a tradus și a publicat în limba latină (1482) operele lui Platon, a lui Hermes Trismegistrul, „Corpus Hermeticum” precum și scrierile lui Plotin și ale Sfântului Dionisie Areoagitul, convins fiind că aceștia au desăvârșit gândirea platonice. Mai mult, luminatul cărturar a elaborat și un amplu studiu despre Platon, intitulat: „Teologia platonice”.

Ficino a pus în lumină o lume plină de simboluri. Platonismul său a fost mai mult elenistic decât elen, fiind îmbibat de elemente religioase. După Ficino,

⁵² P. P. Negulescu, *op. cit.*, p. 79-136. B. Tatakis, *Bizanțul și filosofia în secolul al XV-lea*, în B. Tătaru-Cazaban, *Pluralitatea metafizicii medievale. Istorie și structuri*, Ed. Polirom, Iași, 2005.

⁵³ Marsilio Ficino s-a născut la Figline. A învățat la Florența limba greacă de la cărturarul Ioan Argyropulos, iar când Cosimo a fondat Academia de la Florența, l-a numit director al ei. La sugestia lui Plethon, Ficino a încercat o sinteză între creștinism și platonism: „Theologia Platonice de immortalitate animae”. În anul 1489 a fost acuzat de magie și erezie de Papa Inocențiu al VIII-lea. A mai scris „De Amore”, „De Vita Liberi tres” ș. a. Se vorbește despre o listă de lucruri care dețin sway peste un om de destin. M. Eliade, *Contribuții la filosofia Renașterii*, București, 1984, p. 37-45.

Sacrul este Binele care se manifestă sub chipul frumosului. Ca frumusețe el atrage și desăvârșește natura umană. Dumnezeu este izvorul înțelepciunii, este Logosul, care se revelează într-un singur adevăr. „Docta religio” presupune acceptarea solidarității totului cu Dumnezeu, într-un neîntrerupt circuit de iubire, întrucât Adevărul etern, simbolizat în teologiile poetice străvechi, relevat de Hristos, clarificat filosofic de Platon și Plotin, are ca bază Unitatea. Apropiindu-se de Logos, omul pătrunde în mediul Adevărului atemporal și se eternizează. O astfel de experiență presupune sondarea profunzimii existenței, trecerea dincolo de aspectele infinite ale lucrurilor și ale creațiilor spiritului uman.

Fericirea supremă, paradisiacă, este scopul vieții noastre. Ea stă în întregime sub semnul cunoașterii de sine în calitate de cunoaștere a lui Dumnezeu, a Logosului regăsit în noi înșine, în convertirea oricărei dorințe din exterior către interior, pentru obținerea păcii în viața intimă a Verbului care trăiește în noi. Nu putem să înțelegem adevărul cu mijloacele noastre, mintea umană este un ochi care are nevoie de lumină pentru a putea vedea. Lumina divină (Logosul) nu se manifestă însă până când mintea noastră nu se întoarce către Ea. Iar această convertire nu se petrece până când sufletul nu se va elibera din sclavia amăgirilor fanteziei obscure. Această eliberare ca proces de convertire la Dumnezeu, după Marsilio Ficino, se realizează chiar în cadrul teologiei platonice, atunci când descoperă revelațiile religioase ascunse sub veștmintele imaginației poetice: „este rațional – sublinia gânditorul – ca acei care prin propria lor inteligență au găsit mai întâi lucrurile divine, ori s-au apropiat de Dumnezeu, să venereze mai întâi din dreaptă voință aceste lucruri divine și să-i învețe pe ceilalți dreapta venerare a lor. Iar celui ce ajunge la Adevăr, care este unic, imediat i se va dezvălui Adevărul creștinismului, care rezumă și împlinește în El, pentru cine îl înțelege bine, întreaga cunoaștere umană⁵⁴.

Atașat de Cusanus, dar mai ales de Ficino, Pico della Mirandola (1463-1494)⁵⁵ s-a dovedit a fi spiritul cel mai activ de la sfârșitul secolului al XV-lea.

⁵⁴ M. Barangea, *Marsilio Ficino și concepția sa despre docta religie*, în Egophobia, <http://egophobia.ro>

⁵⁵ Pico della Mirandola s-a născut în Mirandola, în apropiere de Modena. A studiat dreptul canonic la vestita Universitate din Bologna, cu intenția de a urma o carieră eclesială. Atras fiind de filosofie și teologiei, a frecventat cele mai renumite Universități din Ferrara, Padova și Paris, însușindu-și în paralel cunoștințe de latină, greacă, ebraică, arabă. În anul

Cunoscător al filosofie platonice, al misterelor antice, al doctrinei pitagoreice, al kabbalismului și al textelor talmudice, Pico a încercat să armonizeze învățăturile epocii sub egida creștinismului⁵⁶.

În concepția lui Pico, Dumnezeu este Logosul creator, Unitatea desăvârșită, Ființa supremă, Adevărul absolut. Lumea plăsmuită de El are o structură ierarhică, de la corpurile neînsuflite, urcând diverse trepte până la Ființa divină, scopul întregii ierarhii fiind (în măsura în care este posibil să fie) asimilarea lui Dumnezeu și unirea cu El.

Omul și forța sa creatoare sunt expresia „supremei dărnicii a Dumnezeului Tată”. Prin propria-i voință, omul își „scrie” numele în cartea vieții. „Prezență nici cerească, nici pământescă, nici omenească, nici îngerească, nici divină, nici demonică” omul, „sculptor și plăsmuitor de cinst”, prin cultură sau prin refuzul acesteia, își dezvăluie fie splendoarea, fie demonica rătăcire⁵⁷.

Omul se deosebește de alte viețuitoare prin faptul că nu este legat de un anumit destin sau de o anumită lege: dimpotrivă, el are capacitatea să-și determine în mod liber modul și forma existenței, să se înjosească până la o treaptă animalică, sau să se apropie de Divinitate, care stă la propria sa origine. Calea care duce la acest scop este eliberarea de pornirile simțurilor și purificarea prin cugetarea și contemplația filosofică: „O, Adame! (elogiază Pico demnitatea morală a omului în spiritul retoricii patristice) Nu ți-am dat nici un loc sigur, nici o înfățișare proprie, nici vreo favoare, pentru ca acel loc, acea înfățișare, acele îngăduințe pe care însuși le vei dori, tocmai pe acelea să le dobândești și să le stăpânești, după dorința și stăpânirea ta. Natura configurată în celelalte ființe este silită să existe în limitele legilor prestabilite de Mine. Tu, neîngrădit de nici un fel de opreliști, îți vei hotărî natura prin propria-ți voință, în a cărei putere te-am așezat. Te-am pus în centrul lumii pentru ca de aici să

1484 s-a întors la Florența. Sub influența lui Ficino, Pico s-a apropiat de filosofia lui Platon. În anul 1486, se afla la Roma, unde a publicat 900 de teze filosofico-teologice, fiind declarat eretic. Deși a încercat să se apere în lucrarea „Apologia J. Pici Mirandolani, Concordiae comitis” (1489), a fost arestat, fiind eliberat în urma intervenției lui Lorenzo de Medici. Pico della Mirandola a murit la Florența. M. Eliade, *Contribuții...*, p. 45-50.

⁵⁶ Fioravanti Gianfranco, *Pico e l'ambiente ferrarese*, in *Giovanni Pico della Mirandola: Convegno internazionale di studi nel cinquecentesimo anniversario della morte (1494-1994). Mirandola, 4-8 ottobre 1994*, a cura di Gian Carlo Garfagnini, Firenze, 1997, vol. I, p. 157-172.

⁵⁷ G. Pico della Mirandola, *Raționamente sau 900 de teze. Despre demnitatea omului*, traducere de Dan Negrescu, Ed. Științifică, București, 1991, p. 192-193.

privești mai lesne cele ce se află în lumea din jur. Nu te-am făcut nici ceresc, nici pământean, nici muritor, nici nemuritor, pentru ca singur să te înfățișezi în forma pe care însuși o preferi, ca și cum, prin voia ta, ai fi propriu-ți sculptor și plăsmuitor de cinste. Vei putea să decazi la cele de jos ce sunt lipsite de inteligență; vei putea, prin hotărârea spiritului tău, să renaști în cele de sus ce sunt divine”⁵⁸.

Așadar, Renașterea, de altfel ca și alte perioade din istoria umanității, a fost marcată de ambiguități și contradicții. Cu toate acestea, așa cum am încercat să arătăm în rândurile de mai sus, ea nu numai că a menținut interesul pentru Sacru, pentru problemele religioase, ci a dezvoltat noi abordări ale temei, umbrite, e adevărat, de derapaje ideatice regretabile (construcții panteiste, ezoterice, magice, mantice etc.)⁵⁹. Minți luminate ca Francesco Petrarca, Nicolae Cusanus, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola nu numai că nu au eliminat Misterul ci l-au sporit, reușind o alianță minunată între vechi și nou, stimulând astfel dorința omului de a se recrea pe sine⁶⁰, de-a elimina contrastul dintre imaginea sa și cea a splendorii divine.

---

⁵⁸ *Ibidem*, p. 193.

⁵⁹ I. P. Culiuanu, *Eros și magie în Renaștere (1484)*, traducere de Dan Petrescu, Ed. Polirom, Iași, 2003, p. 42-52.

⁶⁰ G. Gusdorf, *Mit și metafizică*, traducere de Maria Țenchea, Timișoara, Ed. Amarcord, 1996, p. 246.

STUDII DE ISTORIE BISERICESCĂ

ACTIVITATEA BISERICESCĂ DESFĂȘURATĂ DE MIRON CRISTEA LA SIBIU

Pr. Daniel Alic

Dr. Miron Elie Cristea s-a născut în 18 iulie 1868 în Toplița Română. Studiile le-a urmat în localitatea natală, apoi la liceul sășesc din Bistrița și la cel românesc din Năsăud. După obținerea bacalaureatului în 1887, s-a înscris la Seminarul „Andreian” din Sibiu. A obținut licența în teologie în 1890.¹

Între anii 1890-1891 a funcționat la școala primară din Orăștie ca dascăl, apoi, cu încredințarea Consistoriul Arhidiecezan de la Sibiu, a preluat conducerea școlii în calitate de director.²

În toamna anului 1891, la stăruința vestitului profesor și pedagog Ioan Popasu de la Seminarul „Andreian” din Sibiu, Mitropolitul Miron Românul l-a trimis la Universitatea din Budapesta. Aici a studiat literatura germană, maghiară și română și a făcut studii de psihologie, pedagogie și științe naturale. În luna mai a anului 1895 a obținut titlul de doctor în litere la Universitatea din Budapesta, cu lucrarea de doctorat intitulată *Viața și opera lui Mihai Eminescu*.³

După terminarea studiilor, cu data de 1 iulie 1895, mitropolitul Miron Românul l-a numit pe tânărul Elie Cristea secretar al consistoriului diecezan.

---

¹ Maria Roșca, *Pios omagiu*, cuvânt introductiv la vol. „Mihai Eminescu, luceafărul poeziei românești”, lucrarea de doctorat a tânărului Elie Cristea, Ed. Ginta Latină, București, 1997, p. 6-7; Ilie Șandru, Valentin Borda, „Patriarhul Miron Cristea”, Casa de editură „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 1998, p. 20-22; Ion Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea, Înalt Regent, Omul și faptele*, Ed. Cartea Românească, București, 1929, p. 25-27 ; Preot Ionel Popescu, Prof. Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierah providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara 2009, p. 9.

² *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 541.

³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 133.

După 7 luni de provizorat, a fost ales și întărit definitiv în această calitate. A ocupat funcția de secretar consistorial până în 30 iunie 1902, „*dovedind zel, pricepere și conștiinciozitate în toate afacerile ce i s-au încredințat.*”⁴

Odată cu stabilirea în capitala bisericească a românilor din Transilvania și Banat (Sibiu), tânărul Elie Cristea a început o susținută muncă în cadrul Mitropoliei sibiene. Cea mai importantă misiune pe care a avut-o la începutul activității sale a fost rezolvarea dotățiilor parohiale și a statornicirii sumelor cu care statul să sprijine financiar preoțimea. Pentru a îndeplini această grea și pretențioasă misiune, în urma înțelegerii dintre mitropolitul Ioan Mețianu și ministrul cultelor, Dr. Iuliu Wlassics, Elie Cristea a fost trimis la Budapesta unde a lucrat opt luni în Ministerul Cultelor din Budapesta, până la realizarea dezideratelor celor o mie de parohii care reprezentau Biserica Ortodoxă Română din Transilvania.⁵

Această problemă a survenit în urma articolului de lege XIV, din 1898. Una dintre dispozițiile legii condiționa întregirea maximală a veniturilor parohiale pentru preoți cu calificare superioară de cunoașterea limbii maghiare⁶. În 10/23 ianuarie 1909, Mitropolia din Sibiu a înaintat un memorandum ministrului de culte și instrucțiune publică, contra dispozițiilor din proiectul de lege prezentat dietei pentru întregirea beneficiilor preoțești.⁷

În numele mitropoliei, Ioan Mețianu s-a arătat îngrijorat, considerând că aceste înnoiri ar putea duce la restrângerea autonomiei bisericii. Răspunsul venit din partea mitropoliei este acela conform căruia fiecare confesiune este îndreptățită să-și stabilească calificările pentru preoți în cercul propriu de activitate și conform canoanelor bisericești. După cum afirma Ioan Mețianu, în elaborarea acestui proiect de lege se simt interese politice, dar misiunea preoților este de răspândire a sentimentelor religioase și morale și nu poate fi sta sub interesul statului.⁸

O altă dispoziție păgubitoare este aceea conform căreia parohiile, care erau ocupate de paroh cu calificare inferioară, puteau să întregescă venitul preoților numai dacă numărul credincioșilor din parohia respectivă ar fi fost

⁴ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 541.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhiva Mitropoliei Ardealului (A.M.A.), Fond II/1909, Dosar 3, Nr. înreg. 1229, f. 1.

⁷ A.M.A., Fond II/1909, Dosar 3, Nr. înreg. 1229, f. 1-10.

⁸ *Ibidem*, f. 2-3.

de cel puțin 800 de suflete și dacă confesiunea respectivă asigură jumătate din plusul necesar pentru întregire. Această dispoziție era nedreaptă pentru că, în cuprinsul țării, se aflau o mulțime de așezări rurale ce numărau sub 800 de locuitori, așezări extinse ca teritoriu, locuri pe care preoții cu calificare superioară le evitau.⁹

Miron Cristea a prezentat dietei țării proiectul de lege despre modificarea art. de lege XIV, din 1898 referitor la veniturile preoțești, considerând legea în ansamblul ei „cu desăvârșire nemotivată și superfluă... și poate da prilej turburarea concordiei și a păcii publice dintre puterea statului și biserică... Dar în proiectul de lege nu se face nici un fel de dispoziție pentru a judeca și a aduce hotărâre nepărtinitoare cu privire la controversile ce s-ar putea ivi, în urma acestei speciale dispoziții – între puterea de stat și autoritățile superioare bisericesti. Iar din punct de vedere al politicii de stat și al eticii nu este nici un drept, nici de cuviință a pretinde necondiționat de la bisericile autonome și indispensabile pentru susținerea statului ca societate comună, să execute ordinațiunea guvernului sugerată de legală, dar păgubitoare pentru interesele de viață a le respectivei biserici.”¹⁰

Acest memoriu a fost făcut în înțelegere cu episcopii de la Arad și de la Caransebeș, cu scopul de a exclude sau modifica în decursul dezbaterii parlamentare dispozițiile legii considerate contrare intereselor.¹¹

În aceste condiții de tensiune, activitatea la Budapesta a secretarului consistorial Elie Cristea nu a fost una ușoară. A plecat la Budapesta în 12/24 februarie 1900, iar din data de 14 februarie a și început activitatea.¹² A trebuit să completeze în mod corespunzător documente pentru clerul arhidiecezei și să prezinte doleanțele parohiilor într-un extras condensat în limba maghiară¹³. În același act prin care informa consistoriul de la Sibiu despre activitatea desfășurată la Budapesta spunea: „Totodată aflu de bine a aduce la cunoștință, că până acum în afară de timpul mâncării, neîntrerupt am lucrat fără considerare la numărul orelor de lucru și până seara târziu; ceea ce vom continua cu ajutorul lui Dumnezeu și pe viitor.”¹⁴

⁹ *Ibidem*, f. 3-4.

¹⁰ A.M.A. Fond II/1909, Dosar 3, f. 6.

¹¹ A.M.A. Fond II/1909, Dosar 3, f. 9.

¹² A.M.A. Fond I/1900, Dosar 119, Nr. Inreg. 1972.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

Rezultatul muncii neobosite depusă de Elie Cristea a fost pe măsură. Aprofundând articolul de lege XIV, din 1898, instrucțiunile ministeriale date spre executarea lui, și, mai ales, modul de aplicare față de celelalte confesiuni din țară, a oferit clerului diecezan instrucțiuni legale pentru întregirea veniturilor, fapt ce a dus la mulțumirea deplină a tuturor, cler și stat.¹⁵ Rapoartele făcute în acest cauză către consistoriul arhidiecezan au constituit acte istorice pentru dezvoltarea Bisericii Române din Transilvania.¹⁶

Superioritatea bisericească – recunoscând zelul și priceperea dovedită în rezolvarea dotațiilor parohiale și a statornicirii sumelor cu care statul să sprijine financiar preoțimea –, a adus mulțumiri publice secretarului consistorial Miron Cristea, mulțumiri făcute în ședință plenară a Consistoriului arhidiecezan: Nr. 179-901, care începe astfel „*Plăcut atins de modul cum ai executat P. O. D. Ta ordinul consistoriului arhidiecezan de la 12 Februarie 1900 Nr. 1311 în calitate de referent al afacerii întregirii dotațiunii clerului nostru din visteria statului, convingându-se mai departe consistoriul despre interesul și priceperea, cu care ai promovat această afacere esoperând pe seama mai multor parohii înființate în diferite centre culturale – dotațiune corespunzătoare, care parohii fără această dotațiune ar fi rămas neocupate... și în urmă mai având în vedere și acuratețea și promptitudinea, cu care ai dus la bun sfârșit cauza aceasta a întregirii dotațiunilor față cu înaltul guvern al țării: – consistoriul arhidiecezan se simte îndemnat a-ți exprima pentru activitatea dezvoltată mulțumirea sa...*”¹⁷

De la 1 ianuarie 1898 până la 31 decembrie 1900, vreme de trei ani, a fost redactor responsabil al foii clerului ardelean „Telegraful Român”, dând o deosebită atenție problemelor bisericești și culturale. Articolele sale se caracterizează printr-o deosebită claritate în expunere și o forță de argumentare convingătoare. Dr. Elie Cristea a fost din timpul studiilor sale academice un bun colaborator și sprijinitor nu numai al *Telegrafului Român*, ci și al altor ziare în care a scris articole de cuprins cultural și social.¹⁸

¹⁵ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, pag. 541.

¹⁶ Pe larg în *Raport adresat consistoriului în problema întregirii de la stat a „dotațiunilor parohiale”*, în Dr. Antonie Plămădeală, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, Sibiu, 2005, p.118-125.

¹⁷ A.M.A. Fond I/1901, Dosar 2, Nr. înreg. 179.

¹⁸ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

De la așezarea sa în Sibiu, a luat parte activă la toate mișcările ce au avut ca scop întărirea, înaintarea și înălțarea poporului și a credincioșilor bisericii, oferind sprijinul său moral și material tuturor instituțiilor și societăților culturale și sociale cu care a intrat în contact.

Datorită implicării de care a dat dovadă, Elie Cristea a fost ales membru pe viață și bărbat de încredere al *Societății pentru crearea unui fond de teatru* și al *Reuniunii femeilor române din Sibiu*, al *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* (ASTRA) și, din 1901, membru supleant în comitetul central al acestei societăți și membru ordinar al tuturor celorlalte Reuniuni românești. Din 1909, a fost și directorul despărțământului Sibiu al ASTREI. În cadrul acestor societăți a promovat în mod autentic o cultură națională, privită ca stindard al mișcării național-politice desfășurată de intelectualitatea română din Transilvania, intelectualitate înregimentată în marea ei majoritate în Partidul Național Român.¹⁹ Ca director al ASTREI, deși a îndeplinit această funcție doar câteva luni, până la plecarea spre Caransebeș, a condus cu pricepere activitățile societății. Sub conducerea lui s-a ridicat numărul membrilor ASTREI, despărțământul din Sibiu ajungând din acest punct de vedere în fruntea tuturor despărțământurilor din Transilvania și Banat²⁰. Tot în această perioadă scurtă, membrii societății au vizitat mai multe comune, unde au ținut prelegeri instructive pentru popor, au combătut patimile care primejduiau populația, s-au dat povețe culturale, economice, uneori însoțite de ilustrații. S-a înmulțit averea societății și s-au întemeiat biblioteci populare și agenturi.²¹

O altă activitate nobilă a tânărului Elie Cristea a fost înființarea în anul 1897 a *Reuniunii române de muzică din Sibiu*, pe care a condus-o ca președinte. Pentru promovarea acestei reuniuni, a publicat articole despre concertul susținut la Sibiu de baritonul Dumitru Popovici-Baireuth și despre Gheorghe Dima, profesor de muzică la Seminarul Andreian,²² ca prezident. Telegraful

¹⁹ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) – după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, p. 395; Preot Ionel Popescu, Prof. Constantin Brătescu, *op.cit.*, p. 25.

²⁰ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

²¹ *Ibidem*.

²² *Poporul Român*, an IX, nr. 49/1909, p. 4, apud Preot Ionel Popescu, Prof. Constantin Brătescu, *op.cit.*, p.25.

Român amintește și despre alte realizări ale reuniunii: „*Sub conducerea lui (Elie Cristea – n.n.) a trăit această Reuniune cele mai mărețe zile ale vieții sale. Frumoasele succese și din anii 1906 și 1908 ale acestei Reuniuni din incidentul preamăririi compozitorului Ciprian Porumbescu, - se atribuie în mare parte tactului și ostelilor părintelui Dr. Cristea puse și pe acest teren. Avera acestei instituții a sporit și mai mult.*”²³ Este vorba despre turneele artistice cu membrii reuniunii, organizate în anii 1906 și 1908, la București și Craiova. La București (1906), corul reuniunii a participat la serbările prilejuite de aniversarea a 40 de ani de domnie a regelui Carol I și a susținut și un concert dedicat memoriei marelui compozitor Ciprian Porumbescu.²⁴

În 17 mai 1901, Elie Cristea a fost ales secretar și referent al comisiei ce reprezenta *Fundația mitropolitului Andrei baron de Șaguna*. Această calitate a păstrat-o până la alegerea sa ca episcop al Caransebeșului. Fundația avea rostul de a ajuta cu fonduri financiare parohiile centrale și din orașele care nu puteau fi susținute de comunitățile locale.²⁵

În anul 1902, la sesiunea sinodului arhidiecezan a fost ales asesor (consilier) pe viață al Consistoriul Arhidiecezei Ortodoxe Române a Transilvaniei, în locul lui Nicolae Cristea. În această calitate i s-a încredințat resortul bisericesc, compartiment ce se ocupa în principal de organizarea administrativă a parohiilor din cuprinsul arhidiecezei. Contemporanii l-au descris ca un om integru și cu mare interes față de activitatea bisericească desfășurată: „*In corporațiunea de la cârma afacerilor bisericești dovedește o ținută independentă, căutând a apăra binele obștesc de multe ori chiar cu expunerea persoanei sale, condus de principiul, că nu lingușirea slugarnică și vânarea după favoruri personale, ci purcederea calmă, izvorâtă din convingerea dezinteresată și din dorul de-a sprijini totdeauna elementele mai bune și harnice, trebuie să fie misiunea unui bărbat, care dorește a lucra la întărirea bisericii sale și care și-a pus de țință, nu pânda după favoruri personale, ci promovarea binelui obștesc. De la intrarea sa în serviciul*

²³ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

²⁴ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Editura Minerva, București 1984, p.399-403.

²⁵ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

bisericesc ... a fost deputat atât în sinodul arhiepiscopalian, cât și în congresul național bisericesc”.²⁶

Dr. Elie Cristea nu putea accede toate la aceste demnități bisericești fără a avea calitate clericală. În consecință, la cererea sa, a fost hirotonit diacon duminică, 30 ianuarie, în ziua de prăznuire a Sfinților Trei Ierarhi a anului 1900. În 1901, în ziua de serbare a Nașterii Maicii Domnului, 8 septembrie, a fost hirotesit arhidiacon, iar sâmbătă, în 23 iunie 1902, a fost tuns întru monah de către arhimandritul Augustin Hamzea în Mănăstirea Hodoș Bodrog. Numele de călugărie a fost Miron, după numele mitropolitului Miron Romanul, mentorul și susținătorul său din primii ani de formare teologică și bisericească.²⁷

Un articol așezat pe prima pagină din *Telegraful Român*, intitulat „Tineretul nostru monah” consemnează lucruri frumoase despre călugăria întâmplată la Hodoș Bodrog: „*Fratele nostru Dr. Elie Cristea cu ziua Domnului de Sâmbătă, în mănăstirea Hodoș-Bodrogului din eparhia Aradului, prin robul lui Dumnezeu egumenul arhimandrit Augustin Hamzea, tunsu-și-a părul capului său după rânduiala chipului celui mic; încins-a mijlocul său cu puterea adevărului spre omorârea trupului și înnoirea sufletului; îmbrăcat-a haina mântuirii, și sabia cea duhovnicească încingând a luat logodna marelui și îngerescului chip în numele Tatălui.*”²⁸

Același articol vorbește despre rosturile monahismului în viața creștină, făcând o comparație între monahismul primului mileniu creștin și monahismul din Biserica națională a românilor, unde este susținut ca parte esențială a comunității bisericești. Fără a pierde din esența monahismului primar, călugării pot depăși condiția de sihastru sau eremiți, iar câmpul lor de luptă nu e singurătatea. Toată retorica articolului amintit este un fel de justificare a activității bisericești și naționale purtată de Elie Cristea, considerând-o compatibilă și cu vocația de monah pe care și-a dovedit-o. Cu alte cuvinte, este un îndemn la continuitate în activitate pentru noul monah. Rostul „*oamenilor de Dumnezeu însemnați este de a se desprinde de singurătate și a-și consacra întreaga lor ființă interesului Bisericii. Stavroforii noștri nu-și cheltuiesc viața petrecând în mănăstiri ..., ci alături mai ales de Căpîi bisericii lucră*”

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Pr. Daniel Alic, *Episcopul Miron Cristea*, în „Calendarul Românului 2009”, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2008, p. 165.

²⁸ *Telegraful Român*, Nr. 71, Anul L, Sibiu, Joi, 27 Iunie (10 Iulie) 1902, p.1.

și ostenesec întru fericirea temporală și veșnică a credincioșilor agonisindu-și totodată și experiențele trebuincioase, căci biserica noastră din rândul monahilor își recrutează demnitarii săi mai înalți.”²⁹

Asesorul consistorial Dr. Elie Cristea era considerat un astfel de călugăr, dăruit cu frumoase însușiri sufletești și intrat în misiune strânsă și nedespărțită cu „Maica Biserică”. De la el se aștepta mult. Era înzestrat cu minte luminată și o cultură superioară, lucruri considerate esențiale pentru un lider bisericesc. În concepția vremii, datorită situației nesigure în care se afla Biserica Românească, conducătorii bisericești trebuiau să fie zeloși apărători ai neamului și iubitori de știință. Biserica era în realitate nu doar păstrătoarea credinței creștine, ci și pavăza naționalității. De aceea, intrarea lui Elie Cristea în rândul monahilor era privită cu bucurie. Călugăria îi oferea acces și la treapta bisericească cea mai înaltă, adică arhieria.

Cuvintele de îmbărbătare ale sibienilor în acest moment de cotitură în viața recentului monah sunt laudative și profetice: „*să fi credincios convins al bisericii tale, apărător neînfrânat al poporului tău, Dumnezeu cel Bun și Puternic să-ți lungească firul vieții întru mulți ani, - arhidiaconule și monahule Miron.*”³⁰

Monahul Miron Cristea a rămas, îndemnat de prieteni și apropiați, în rândurile cele dintâi ale vieții publice. A sprijinit politica națională românească și a luat parte la manifestările culturale ale poporului. A rămas și pe mai departe asesor consistorial cu atribuții complexe în Biserica românilor.³¹

Apropierea de monahism s-a făcut pe întreg parcursul vieții tânărului teolog Elie Cristea. Decizia de a îmbrățișa chipul călugăresc nu a fost una pripită. A fost apropiat de mănăstiri și a căutat să ajute la buna funcționare a așezămintelor monahicești din arhiepiscopia Sibiului. Tot pe baza unor bune servicii făcute Schitului românesc *Prodromul* de pe muntele Athos, a fost trecut în rândul ctitorilor acestui așezământ încă de la 1897.³²

Calitatea de monah l-a apropiat mai mult de oameni. Arătându-și interesul pentru înmulțirea meseriașilor, el a crescut doi tineri săraci din comuna sa

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ Romulus Cândea, *Patriarhul Miron Cristea*, în rev. „Candela”, an. XXXVI, nr. 3-7 / 1925, p. 74.

³² *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

natală Toplița, susținându-i, pe propria cheltuială, la școlile superioare de meserii din Viena.³³ Aceștia au ajuns calfe cu venituri importante și au stârnit în poporul din satul său natal o vie mișcare spre îmbrățișarea meseriilor. Cu ajutorul măcelarului Ioan Mazăre din Toplița, Elie Miron Cristea a trimis peste douăzeci de tineri din localitate la diferite meserii în Sibiu, Săliște și Avrig. S-a îngrijit personal de acești tineri, obținându-le stipendii, ajutoare, iar el însuși i-a ajutat cu bani, sfaturi și povețe.³⁴

O altă preocupare notabilă a viitorului episcop al Caransebeșului este implicarea acestuia în lucrările pentru zidirea unei catedrale ortodoxe la Sibiu, ideal visat încă din timpul mitropolitului Andrei Șaguna.

La Sibiu, lipsa unei biserici catedrale s-a simțit mai acut după reînființarea mitropoliei, mai ales cu ocazia convocării sinoadelor arhiepiscopale și a congreselor naționale bisericești cerute prin statutul organic. Dorința de a zidi o catedrală, din lipsa mijloacelor financiare, nu s-a putut realiza sub păstoria lui Andrei Șaguna, întemeietorul fondului de construcție al catedralei, dar nici sub urmașii săi în scaunul mitropolitan, Procopiu Ivanciovici și Miron Romanul. Mitropolitul Andrei, prin pastorală sa din 1 Decembrie 1867³⁵ a făcut un apel către credincioșii săi, să contribuie fiecare după puterile sale la zidirea unei „biserici episcopale în Sibiu care să fie Maica tuturor bisericilor din eparhia noastră”³⁶. A urmat apoi un Ordinul circular nr. 990, din 4 decembrie 1957, prin care Șaguna inițiază colecta în eparhie, contribuind însuși, cu suma de 2000 fl. ³⁷ Colecta, începută de marele mitropolit Andrei Șaguna, a fost continuată prin purtarea de grijă a lui Miron Cristea. El și-a câștigat mari merite la această colectă, călătorind în diferite centre, ca Sighișoara, Orăștie, Cluj, Bistrița etc., îndemnând în cuvinte calde preoțimea și credincioșii înstăriți la aducerea de jertfe în favoarea Bisericii. Mandatarul mitropolitului, asesorul dr. Cristea, a adunat astfel peste 400.000 de coroane aur.³⁸

³³ Antonie Plămădeală, *Pagini...*, p. 396.

³⁴ *Telegraful Român*, Nr. 128, Anul LVII, Sibiu, Joi, 26 Noiembrie (9 Decembrie) 1909, p. 542.

³⁵ *Tabel cronologic Andrei Șaguna*, în vol. „Mitropolitul Andrei Șaguna – ceator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania”, Editura Andreiană, Sibiu, 2008, p.27.

³⁶ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Pr. Prof. Dr. Vasile Oltean, *Mitropolitul Andrei Șaguna în documentele din Șcheii Brașovului, vol. III*, Editura Andreiană, Sibiu, 2009, p.96

³⁷ *Ibidem*, p.99-101.

³⁸ Antonie Plămădeală, *Pagini...*, p. 396.

Hrisovul de la punerea pietrei de temelie a catedralei, semnat de mitropolitul Ioan Mețianu, stipula: „*Provedința dumnezeiască a rezervat realizarea acestei opere mărețe, - dorite de toată suflarea românească, ținătoare de biserica ortodoxă, - actualului subscris arhiepiscop și mitropolit Ioan, carele în conțelegere cu sinodul arhidiecezan și în conlucrare armonică cu consilierii consistoriali a întreprins zidirea acestei biserici, rugând pe Dumnezeu, să le ajute a o isprăvi și sfinții, precum oare când înțeleptul Solomon a zidit și terminat biserica din Ierusalim, începută de tatăl și antedecesorul său în scaunul împărătesc, de prorocul David.*”³⁹

Catedrala s-a zidit pe locul unde s-a aflat bisericuța parohiei din Sibiu-Cetate, folosită timp îndelungat și ca biserică episcopală și arhiepiscopală. Odată cu biserica s-au demolat și șapte case din jurul ei, toate proprietatea arhiepiscopiei.⁴⁰

Dr. Elie Miron Cristea, a participat cu însuflețire la evenimentele punerii pietrei fundamentale la catedrala din Sibiu, în data de 5/18 august 1902, în calitate de arhidiacon și asesor consistorial.⁴¹

Construirea acestei catedrale se mai impunea deoarece, până în 1906, românii ortodocși se închinau lui Dumnezeu într-o capelă mică, adăpostită în fundul unei curți, într-o casă fără turn și fără clopote. Cum această biserică trebuia să fie și o operă de artă națională, în legătură cu vechile tradiții de meșteșug de clădire și pictură bisericească, asesorul Cristea a fost încredințat de Consistoriul diecezan cu alcătuirea unei iconografii. În acest scop, Miron Cristea, după studii de artă făcute la München, a întreprins călătorii de studiu pe la mănăstirile și bisericile mai importante din întreg cuprinsul țărilor românești. Aceste studii i-au servit la alcătuirea cărții „*Iconografia și întocmirile din interiorul Bisericii Răsăritene, cu 123 de figuri*”, apărută în 1905 la Sibiu.⁴²

Lucrările de construcție au durat până în 1906. Catedrala a fost sfințită în cadrul unor serbări care au luat proporțiile unor mari manifestări naționale. Au fost prezenți mulți intelectuali din Transilvania, dar și din alte regiuni românești. Demn de amintit că la acest important eveniment a participat și

³⁹ *Telegraful Român*, Nr. 88, Anul L, Sibiu, Marți 6/19 August, 1902, p. 2.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Descrierea amănunțită a evenimentului se află în paginile ziarului *Telegraful Român*, Nr. 88, Anul L, Sibiu, Marți 6/19 August, 1902, p. 1-2.

⁴² Romulus Cândea, *op. cit.*, p. 77.

Nicolae Iorga. Ceremonia târnosirii s-a desfășurat pe durata a două zile (29-30 aprilie). Sfânta Liturghie a fost oficiată de un sobor de preoți în frunte cu mitropolitul Ioan Mețianu și cu episcopul Ioan Papp al Aradului.⁴³ Ca un act de recunoștință pentru jertfa poporului, din încredințarea consistoriului, a fost alcătuit un frumos volum cuprinzând istoricul zidirii catedralei. Autorii acestei interesante lucrări au fost arhimandritul Ilarion Pușcariu și asesorii consistoriali Matei Voileanu și Miron Cristea.⁴⁴

În urma activității sale în cadrul Mitropoliei de la Sibiu, Ierodiaconul Elie Miron Cristea a fost hirotonit ieromonah în 13 aprilie 1903, iar în 1 iunie 1908 a fost hirotesit protosinghel.⁴⁵

Pe lângă aceste activități bisericești, perioada sibiană a viitorului episcop și mai apoi patriarh, Dr. Elie Miron Cristea, a fost încununată cu succese și în plan cultural, științific și social. Toate acestea l-au recomandat pentru scaunul de episcop al Caransebeșului, de aici începând o nouă etapă în devenirea Bisericii din Banat și din România reîntregită.

---

⁴³ Ilie Șandru, Valentin Borda, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁴ Romulus Cârdea, *op. cit.*, p. 78.

⁴⁵ *Foaia Diecezană*, an XXIV, nr. 49 din 6 decembrie, 1909, p. 3.

MIRON CRISTEA CA EPISCOP AL CARANSEBEȘULUI

„Să fii pentru Banat ceea ce a fost Șaguna pentru Ardeal!”

Prof. Ilie Șandru

Fundația Culturală Miron Cristea - Toplița

Episcopia ortodoxă a Caransebeșului are o istorie veche și zbuciumată. Primii episcopi au slujit aici începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Unii dintre aceștia au fost sârbi, alții români. În 1775 episcopia a fost mutată de la Caransebeș la Vârșeț. De abia în 1865 a fost restaurată Episcopia ortodoxă română la Caransebeș. Cel dintâi episcop a fost *Ioan Popasu* (1865-1889), colaborator apropiat al mitropolitului Andrei Șaguna. A desfășurat o susținută activitate pentru întărirea eparhiei și pentru afirmarea credinței ortodoxe în Banat, înființând un institut teologic-pedagogic și o tipografie eparhială. În 1874, după moartea lui Andrei Șaguna, a fost ales Mitropolit al Ardealului, dar nu a fost confirmat de împăratul de la Viena și de guvernul de la Budapesta.

Urmașul lui Ioan Popasu a fost *Nicolae Popea* (1889-1908). În timpul lui Șaguna a fost profesor la Institutul teologic din Sibiu, apoi secretar și consilier arhiepiscopozan. Din 1870 a îndeplinit funcția de vicar al Mitropoliei Ardealului, iar din 1889 pe cea de episcop de Caransebeș. Pe lângă bogata activitate bisericească, continuând opera începută de Ioan Popasu, Nicolae Popea a scris și câteva lucrări importante, între care: „Vechea Mitropolie a Transilvaniei” (1870); „Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Șaguna” (1873); „Luptele naționale, politice ale românilor: 1846-1873 (vol. 1, 1889) etc. Pe baza acestora, în 1900, a fost ales membru activ al Academiei Române. S-a stins din viață la 26 iulie 1908, după o viață plină de înfăptuiri frumoase.

Alegerea

Timp de aproape doi ani scaunul episcopal al Caransebeșului a rămas vacant, datorită a tot felul de manevre puse la cale de guvernul de la Budapesta, care dorea să fie instalat în el un om devotat regimului dualist, un om fără

personalitate, ușor de manevrat de politicienii Budapestei. S-a găsit, în cele din urmă, un asemenea candidat „păpușă”, în persoana dr. Iosif Iuliu Olariu, directorul Seminarului teologic din Caransebeș. Numai că planul lui Apponyi a dat greș, fiindcă la cele două alegeri succesive, din 1909, din cei trei candidați, au avut câștig de cauză alții doi, nu Olariu. La primele alegeri a ieșit câștigător arhimandritul Filaret Musta, iar la următoarele a câștigat protosinghelul dr. Iosif T. Bădescu, însă nici unul dintre ei nu a fost pe placul guvernului maghiar și deci nu au fost propuși împăratului pentru a fi confirmați.

În această situație a trebuit propus un al treilea candidat, iar acesta era asesorul consistorial de la Sibiu, dr. Elie Miron Cristea. Cel de al treilea scrutin al sinodului a avut loc în data de 21 noiembrie 1909. Cristea a fost ales cu 31 de voturi, 24 voturi fiind împotriva (obținute de Iosif Iuliu Olariu). Cele 24 de voturi împotriva se datorau și unui patriotism local, a mândriei specifice bănățene, care a fost oarecum știrbită, fiindcă nici ceilalți doi înaintași ai lui nu au fost bănățeni.

Alegerea tânărului monah de la Sibiu a umplut de bucurie inimile tuturor românilor ardeleni. De mult ei erau convinși că acest tânăr asesor consistorial era omul de care aveau nevoie în fruntea lor, știindu-l, capabil, inteligent, energic și hotărât să lupte pentru cauza românilor din Ungaria. Tocmai datorită acestor calități el își câștigase deja un prestigiu binemeritat, fiind socotit un adevărat lider al tinerilor intelectuali din Transilvania care au înțeles să-și pună viața în slujba cauzei românești.

Evenimentul a fost pe larg oglindit de toată presa românească a vremii, atât cea din Transilvania, cât și din România. „*Ziua de 21 noiembrie va fi și va rămâne o zi epocală în istoria bisericii noastre din Ungaria și Transilvania*”¹, scria Nicolae Ivan, asesor consistorial, viitor episcop al Clujului; „*Dragostea și încrederea din partea tuturor celor ce vor fi păstoriți de noul ales, noi o cerem din toată inima, știind că părintele protosinghel, dr. Miron Cristea o merită. O cerem cu atât mai vârtos, că Prea Cuvioșia Sa ne este cunoscut ca un om cu o cultură superioară, simpatic la înfățișare, cu darul de a atrage și nu de a înstrăina, ca un bărbat foarte muncitor, înzestrat cu mult zel și cu mult simț al datoriei...*”, se consemna în „Telegraful Român”, organul Mitropoliei Sibiului.² „*Ajungând acum în puterea vârstei, la vârsta de abia 41 de ani, să*

¹ „Țara noastră”, nr. 47 din 1909.

² „Telegraful Român”, nr. 128 din 1909.

ia conducerea unei eparhii, care are mare trebuință de un păstor destoinic, avem cele mai îndreptățite speranțe că, punându-și frumoasele aptitudini cu zel și abnegație în slujba bisericeii, îi va aduce foloase reale”³, scria profesorul dr. Nicolae Bălan, viitor Mitropolit al Ardealului. Ziarul „Lupta”, organul Partidului Național Român, ce apărea la Budapesta, îl caracteriza pe Elie Miron Cristea ca fiind un „bărbat cu întinse cunoștințe, de o moralitate superioară și cu calități fizice excepționale, el este modelul de preot cum l-au definit cele dintâi veacuri ale creștinismului în concepția și curățenia lor ideală”⁴. Și Nicolae Iorga scria în „Neamul Românesc”, exprimându-și bucuria pentru alegerea lui Elie Miron Cristea, pe care îl aprecia încă din 1906, de la sfințirea Catedralei mitropolitane din Sibiu: „O personalitate foarte cunoscută în Sibiu a noului ales. Un tânăr, căruia îi place între tineri, un spirit vioiu, doritor de convorbire cu alte spirite vioaie, un frumos și elegant cleric, care e primit cu simpatie în cercuri largi și alese, un orator plăcut și un scriitor harnic”. Aceeași opinie favorabilă era exprimată și de alte publicații ale vremii, precum: „Libertatea” din Orăștie, „Foaia Poporului” din Sibiu, „Viața Românească” din Iași, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Drapelul” din Lugoj etc.

În același timp însă, situându-se pe o poziție de-a dreptul dușmănoasă, presa maghiară a început o aprigă campanie de denigrare a celui ales ca episcop al Caransebeșului, pe care îl caracterizau ca un agitator periculos, cu strânse legături în România, unde a luat poziție împotriva statului maghiar, acuzându-l chiar de trădare de patrie. Asemenea idei erau vehiculate în ziare precum „Magyarország” din Budapesta și „Temesvári Hírlap” din Timișoara. Prin toate acestea se urmărea infirmarea alegerii lui Miron Cristea ca episcop. Spre binele și bucuria românilor transilvăneni, toată această campanie ticăloasă a eșuat în cele din urmă, evenimentele fiindu-i favorabile noului ales. Aceasta însă numai după lungi tergiversări și după nu mai puțin de 12 drumuri pe care noul ales a fost nevoit să le facă la Budapesta. Rezolvarea favorabilă s-a datorat, pe de o parte, datorită simpatiei pe care arhiducele Franz-Ferdinand, moștenitorul tronului, i-o purta lui Miron Cristea, pe care îl aprecia în mod deosebit și chiar intenționa să și-l facă un colaborator apropiat după ce se va urca pe tronul Austro-Ungariei, iar pe de altă parte, datorită plecării silite a contelui Apponyi de la conducerea ministerului instrucțiunii publice și

³ I. R. Abrudeanu, *op. cit.*, p. 168.

⁴ „Lupta”, nr. 209 din 1909.

cultelor. În locul său a fost numit contele I. Zichy, considerat a fi omul apropiat arhiducelui Franz-Ferdinand. Zichy, neținând seama de cele apărute în presa maghiară, considerându-le neîntemeiate, referitoare la Elie Miron Cristea, a propus împăratului confirmarea acestuia în funcția de episcop de Caransebeș. Confirmarea i-a fost comunicată lui Cristea, de către contele Zichy, în data de 16/29 aprilie 1910, cu adresa nr. 41.502: „*Majestatea sa cesară și regească apostolică, cu prea înalta rezoluțiune, datată din Viena, 11 aprilie a.c., s-a îndurat prea grațios a întări alegerea Ilustrității Tale ca episcop al diecezei greco-ortodoxe române a Caransebeșului, efectuată de Sinodul eparhiei greco-ortodoxe a Caransebeșului...*”.⁵

Hirotonirea

Înainte de confirmarea transmisă de ministrul Zichy, la data de 6/21 aprilie, noul episcop al Caransebeșului depusese, la Viena, jurământul în fața bătrânului împărat Francisc Josif I(1830-1916), de față fiind și contele Zichy, ministrul maghiar al instrucțiunii publice și cultelor. După depunerea jurământului, dr. Elie Miron Cristea a fost primit într-o lungă audiență de către împărat, căruia a încercat în trei rânduri să-i spună în ce situație disperată se aflau ostașii Regimentului 13 de graniță, bănățean, care, în cursul vremii, și-au vărsat sângele pentru dinastia Habsburgică, pe care a slujit-o cu credință. Din păcate, împăratul a schimbat de fiecare dată vorba, ceea ce l-a nemulțumit profund pe tânărul episcop. În sfârșit, când a reușit să-i vorbească și despre soarta disperată a credincioșilor săi, împăratul i-a răspuns sec: „*Mă voi gândi și la poporul român!*”.⁶

Ceremonia hirotoniei într-un arhieru a noului episcop de Caransebeș s-a desfășurat în cea de a treia zi de Paști, marți, 3 mai 1910 în Catedrala mitropolitană din Sibiu, la edificarea căreia își aduse și el o importantă contribuție. Evenimentul s-a transformat într-o adevărată sărbătoare națională și creștinească a românilor ardeleni. O mulțime de preoți ortodocși de pe tot cuprinsul Transilvaniei au luat drumul Sibiului. Lor li s-au alăturat sute de credincioși, prieteni și cunoscuți ai lui Elie Miron Cristea. Erau prezenți: episcopul Aradului, P.S. Ioan I. Pap; arhimandritul Augustin Hamzea, starețul mănăstirii Hodoș-Bodrog; arhimandritul Filaret Mustea, dr. Valeriu Braniște,

⁵ I. R. Abrudeanu, *op. cit.* p. 173-174.

⁶ *Ibidem*, p. 175.

protosinghelul Roman Ciorogariu ș.a. Luni, 2 mai, la ora 16 s-a săvârșit slujba vecerniei, la care au luat parte: Mitropolitul Ioan Mețianu, episcopul Ioan Pap și Elie Miron Cristea. În ziua de marți, 3 mai, la ora 9, a început slujba sfintei liturghii, oficiată de Mitropolitul Ioan Mețianu, asistat de episcopul Aradului, Ioan Pap, arhimandriții Mustea și Hamzea, protosinghelul R.Ciorogariu, asesorii consistoriali Voileanu și N. Ivan, protopopii Ghidiu, Olariu, Oprea, Pepa, Boldea și Stroia. Marea Catedrală mitropolitană geme de mulțimea credincioșilor dornici să asiste la un mare eveniment. Între cei sosiți la Sibiu se aflau și părinții lui Elie Miron Cristea, George și Domnița Cristea, din Toplița Română, de lângă Călimani. Nu puteau desigur să nu fie emoționați la un astfel de moment pe care îl trăiau alături de fiul lor. Erau amândoi îmbrăcați în frumoasele costume populare românești de pe Valea de Sus a Mureșului, spre mândria celui hirotonit, care întotdeauna s-a bucurat când își vedea părinții, dar și pe alții, îmbrăcându-se în frumoasele costume naționale românești.

După ceremonia hirotoniei, care a respectat toate momentele canonice ale unui astfel de eveniment, a urmat cuvântul de laudă rostit de mitropolit și înmânarea cârjei arhieresti, momente primite cu aplauze nesfârșite de către cei prezenți, a luat cuvântul dr. Miron Cristea. El a amintit că: *„Un arhipăstor trebuie să întrunească în persoana sa cele mai înalte și nobile calități și însușiri, mai ales intelectuale și morale, cu cari să farmece, să însuflețească și să convingă turma sa, pe credincioșii săi, toți oameni cu judecată proprie(...) Examinându-mă din acest punct de vedere pe mine însumi, cu deplină sinceritate trebuie să recunosc și să mărturisesc, că stau foarte departe de măsura acelor însușiri (...) Dacă totuși m-am încumetat a mă supune cu creștinească resignațiune votului, ce mi l-a dat soborul alegătorilor din eparhia vacantă, am făcut aceasta întemeiat mai ales pe două împrejurări: înainte de toate mi-am pus încrederea în ajutorul preamilstivului Dumnezeu (...) De altă parte sarcina grelei slujbe, ce azi se încarcă pe umerii mei, și răspunderea împreună cu ea, le voi împărți cu corporațiunile vieții noastre bisericesti. (...) Făgăduiesc însă, că – precum până acum așa și de aici înainte - credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea și înaintarea patriei străbune să fie stelele călăuzitoare ale activității mele”*.⁷

⁷ Dr. Elie Miron Cristea, *Pastorale și Cuvântări ale unui Episcop român în țară sub stăpânire străină*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1923, p. 4-9.

Trebuie reținut, din cele spuse, legământul tânărului episcop față de Biserica străbună, de limba și cultura românească, față de poporul din care s-a zămislit – o trinitate pe care el a slujit-o cu devotament și credință până la sfârșitul vieții.

Instalarea

După o activitate prestigioasă și neobosită, vreme de 16 ani, timp în care și-a câștigat un binemeritat prestigiu, atât în cadrul Bisericii Ortodoxe, cât și în afara ei, ca membru marcant al Astrei și președinte a mai multor societăți culturale românești, cel hirotonit în catedrala la a cărei zidire și mărire și-a adus și el din plin contribuția, dr. Elie Miron Cristea părăsea orașul de pe Cibin, îndreptându-se spre Caransebeșul Banatului unde urma a-și lua în primire înalta demnitate de episcop. Drumul spre Caransebeș, în care a fost însoțit de câteva zeci de persoane apropiate, s-a transformat într-un adevărat marș de triumf, fiind salutat cu dragoste de mii de credincioși, adunați în toate gărilor prin care urma să treacă trenul. La gara din Săliște mulțimea credincioșilor avea în fruntea lor pe protopopul dr. Ioan Lupaș, care l-a salutat pe episcop, spunând „*că nu putem dori fraților bănățeni un lucru mai scump și mai mântuitor decât ca această frapantă asemănare între alegerea de episcop ardelean a lui Șaguna și între alegerea Prea Sfinției Tale de episcop bănățean(...) Să fii pentru Banat, ceea ce a fost Șaguna pentru Ardeal!*”⁸ (Lupaș se referea că, în 1847, și Andrei Șaguna a fost cel de al treilea candidat la scaunul episcopal, așa cum s-a întâmplat și cu Miron Cristea, n.n.). Sosirea în gara Caransebeș, în seara aceleiași zile s-a transformat și ea într-o uriașă manifestație, prin care sutele de bănățeni au ținut să-și exprime dragostea față de noul lor episcop, în care își puneau speranțele renașterii lor spirituale.

Instalarea în scaunul episcopal a avut loc a doua zi după sosirea la Caransebeș, duminică, 8 mai 1910 și s-a desfășurat cu fastul cuvenit unui asemenea eveniment. De dimineață, pe la ora 9, 30 de preoți, îmbrăcați în odăjdii, au plecat din catedrala episcopală spre reședința episcopului. În fruntea cortegiului se aflau 16 fete bănățene cu buchete de flori, urma un grup de elevi și eleve de la școlile din oraș, după care se găseau seminariștii, apoi membrii reuniunii de cântări, preoții cu baldachinul în care va lua loc episcopul. Apoi, întregul cortegiu se va întoarce spre catedrală, unde arhimandritul Filaret

⁸ Dr. Miron Cristea, *op. cit.*, p. 346.

Musta, trimisul Mitropoliei din Sibiu, l-a invitat de diaconul dr. V. Stan să dea citire actului prin care împăratul l-a confirmat pe noul episcop în funcție și a gramatei arhiepiscopale. Filaret Musta l-a invitat la cuvânt pe dr. Elie Miron Cristea, noul episcop al Caransebeșului. Era primul său discurs în noua sa calitate de episcop, un discurs amplu, cu numeroase pilde biblice, dar și cu multe îndemnuri la credință și la păstrarea tradițiilor noastre românești, la ridicarea culturii naționale și la cultivarea poporului prin biserică: „*Eu, iubiți credincioși, care simțesc căldura dragostei mele pentru biserică, căreia din tinerețe mi-am închinat viața întreagă, nu pot fi călăuzit în pașii mei decât de gândul curat de a vă închina de aici înainte munca mea și a tuturor colaboratorilor mei – clerici, dascăli și fruntași mireni din întreaga eparhie. Eu vin cu stindardul alb al păcii în mână și – având azi întâiul prilej a vă vedea în așa număr mare întruniți în acest sfânt locaș, în jurul meu – vă salut cu cuvintele Mântuitorului Hristos, când a intrat la apostolii săi adunați împreună: „Pacea mea v-o dau vouă ca să vă iubiți unul pe altul”.*

Referindu-se la rolul bisericii pentru cultivarea limbii românești și a culturii, vorbitorul a spus: „*Și cum credința noastră strămoșească a crescut laolaltă cu biserica noastră, cu limba românească, această cultură, propoveduită de biserică, numai națională românească poate să fie. Adevărata cultură a unui popor nu se poate mijloci decât în limba proprie (...) fiindcă numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin.*” Miron Cristea s-a referit și la ce înseamnă iubirea de patrie, așa cum o concepe el: „*Când vă cer cea mai înflăcărată iubire de patrie, nu pot trece cu vederea a vă îndemna cu tot dinadinsul să vă iubiți și apărați vatra și moșia voastră părintească, precum legea și limba voastră românească (...) Iubirea de patrie este și iubirea grădinei și a locurilor din satul natal, de care ne leagă sute de amintiri din nevinovata zburdălnicie a copilăriei noastre (...) Este iubirea izvoarelor, plaiurilor și codrilor, de cari sunt legate neîntrecutele noastre poezii și cântece populare*”.⁹

După discursul episcopului s-a oficiat sfânta liturghie, la care au luat parte, între alții: dr. Vasile Hossu, episcopul greco-catolic al Lugojului; dr. Medve Zoltan, prefectul județului; frații Nicolae și Ignat Mircea din București; dr. George Morariu din Turnu-Severin ș.a. Imediat după sfânta liturghie, Elie Miron Cristea a deschis lucrările primului sinod eparhial din 1910, iar apoi a primit în audiență toate cele 34 de delegații care au fost prezente la festivitatea

⁹ *Ibidem*, p. 14-24.

înscăunării sale ca episcop. În încheierea festivităților a avut loc banchetul, urmat de o petrecere populară și de un concert festiv, dirijat de Ion Vidu.¹⁰

*„De mult nu s-au văzut la noi izbucniri de bucurie mai sincere și mai însuflețite ca la sfințirea și instalarea noului episcop Cristea. Lumea românească a făcut din ele niște sărbători naționale dintre cele mai frumoase. În cele câteva zile de prăznuire a Învierii, primăvara naturii s-a îngemănat cu imprimăvărarea sufletului românesc, în care au înmugurit din nou florile unor nădejdi luminoase pentru viitor. Inimile cele mai oflitate s-au înviorat la auzul cuvintelor viguroase, demne, și categorice ale noului și tânărului episcop. N-a rostit de mult graiu de arhieriu român vorbe de o așa înaltă valoare intelectuală, morală și națională. Cuvântările episcopului Cristea au fost pentru toți – chiar și pentru cei mai intimi prieteni ai P.S Sale – relevarea unui suflet ales care e chemat să lase pagini de aur în viața noastră bisericească și națională. Cuvintele Preasfinției Sale spuse în fața altarului: „Făgăduiesc că credința și legea strămoșească, limba și cultura românească... vor fi stelele conducătoare ale activității mele. Și nu mă voi abate nici în viitor de la calea cinstită de bun român și de convins ortodox”, au fost o mărturisire de credință a unei personalități, care-și dă seama că arhieriei unui popor ca al nostru, ce își cucerește prin luptă îndărătnică și necurmată dreptul la o viață națională independentă, nu pot fi numai păstorii unei turme de credincioși cucernici ci trebuie să fie căpeteniile unei oștiri, care cu o mână se închină și cu alta se luptă”.*¹¹

Așadar, lucra convins într-o idee de românitățe și de biserică, în fruntea uneia dintre cele mai importante episcopii din Transilvania și Banat, dar, în același timp, și una dintre cele mai grele și mai chinuite dintre ele. Lucra acum acolo, la Caransebeș, un bărbat tânăr și viguros, spre care se îndreptau toate speranțele credincioșilor ortodocși de dincoace de munți. Un „om tânăr care dispunea de o aleasă cultură bisericească și profană, om modern, care nu trăia în credința că biserica are datoria de a îngriji numai de cealaltă lume, ci dă și preocupărilor acestei vieți atenția cuvenită, om întreg, care nu s-a sfiit niciodată de a lucra ca un român convins, care nu înțelegea a-și sacrifica sufletul, pentru ca să parvină pe această cale, om care a lucrat cu o stăruință de fier pe terenul culturii naționale, bărbat care era convins că a fi român

¹⁰ I. R. Abrudeanu, *op. cit.*, p. 192-193.

¹¹ Oct. C. Tăslăuanu în *Luceafărul* nr. din 16 mai 1910, Sibiu.

*adevărat nu este o greșeală, ci o datorie sfântă și că a fi român adevărat nu era de ajuns s-o spui numai cu gura, ci să lucrezi pe toate terenurile, așa cum reclamă trebuințele sufletești ale poporului”.*¹²

Caracterizarea făcută în 1929, de primul biograf al lui Elie Miron Cristea era cât se poate de reală și ea este actuală și acum, la 140 de ani de la nașterea celui care a fost cel dintâi Patriarh al României. Fiindcă el nu s-a considerat a fi doar un uns al lui Dumnezeu, ci și un om pământean, ales al poporului, în mâinile căruii cărja de păstor spiritual era, în același timp, și un sceptru al unui cârmuitor, hotărât să îndrume poporul pe calea cea bună și să lupte pentru drepturile sale, fiindcă „*vai de poporul, care n-are drepturi; deci vai și de poporul nostru*”.¹³

Înfăptuirile

Dacă înfăptuirile sale de la Episcopia Caransebeșului, din perioada 1910-1919, nu au stat mereu în raport direct cu înțelepciunea, cu priceperea, cu zelul său, cu entuziasmul și cu munca cheltuită de tânărul episcop, acest lucru s-a datorat, în primul rând, împrejurărilor deosebit de nefavorabile și critice, uneori chiar încordate din eparhie. Dorințele și acțiunile sale îndreptate spre îmbunătățirea soartei enoriașilor săi au fost permanent nesocotite și chiar împiedecate de către stăpânirea vitregă. Zilele amare pe care le-a trăit la Caransebeș – aproape jumătate din totalul celor petrecute acolo – i-au fost pricinuite tocmai de prigoana regimului dualist austro-ungar. Și, totuși tânărul episcop nu a renunțat nici o clipă la programul pe care și l-a propus încă de la instalarea sa în scaunul episcopal. Dimpotrivă, a lucrat cu osârdie și cu destul spor pentru a lumina pe cei pe care-i păstorea, pe credincioșii din eparhie, dar și pe preoți; pentru dezvoltarea așezămintelor bisericești, culturale și economice; s-a străduit și a reușit chiar să înmulțească fondurile așezămintelor și fundațiilor culturale; a reușit să restabilească pacea și înțelegerea între diferitele partide opozante, pentru a stârpi atmosfera înveninată dintre credincioși.

Chiar dacă a fost instalat ca episcop al Caransebeșului într-un moment greu și deloc favorabil unor mari înfăptuiri, mișcarea spirituală și culturală a românilor din eparhia Caransebeșului a cunoscut, odată cu venirea lui Miron Cristea, un moment de revigorare, fiind hotărât să muncească astfel

¹² *Ibidem*, p. 159-160.

¹³ Dr. Miron Cristea, *op. cit.*, p.82.

încât „să facă din poporul român un instrument care să prefacă pustiul în câmpii roditoare, iar câmpiile în adevărate paradize românești”.¹⁴ Acestea nu puteau fi însă înfăptuite decât respectându-se cu strășnicie credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea pentru patria străbună, fiindcă „Patria este și casa noastră părintească și vatra ei”. De aceea „când vă cer cea mai înflăcărată iubire de patrie, nu pot trece cu vederea a vă îndemna cu tot dinadinsul să vă iubiți și apărați vatra și moșia voastră părintească, precum și legea și limba voastră românească. Și nici nu se poate altcum, căci adevărata iubire de patrie este strâns legată către aceste comori ale sufletului nostru”.¹⁵

Miron Cristea este convins că „progresul adevărat în toate privințele se poate numai acolo unde e muncă continuă”. Fiindcă „munca este misiunea omului pe acest pământ...Munca este evanghelia viitorului. Biserica este catedrala nemărginirii... Și din această catedrală a muncii pe toată linia adeseori voi chema cu clopotul poruncilor mele arhipăstorești întreg clerul, toată dăscălimea și toți frunțașii, și pe toți credincioșii, căci:

„Omul într-atât e om
Cât în al neamului său pom,
E ramură înfloritoare
Și foarte darnic roditoare”.¹⁶

Din muncă, ca și din credință, el și-a făcut un adevărat crez. Aproape că nu este o luare de cuvânt, indiferent de împrejurare, în care episcopul Caransebeșului să nu vorbească despre importanța muncii pentru om și pentru societate, convins fiind că ea, munca, este într-adevăr „evanghelia viitorului”! Un prim obiectiv după instalarea sa în scaunul episcopesc din Caransebeș a fost acela de a clădi un edificiu nou pentru seminarul „cea mai mare și cea mai arzătoare trebuință a eparhiei”. Fondurile necesare pentru construirea acestuia nu puteau fi obținute decât printr-o colectă publică, episcopul fiind cel dintâi pe lista donatorilor cu suma de 5000 de coroane. Printr-o muncă susținută depusă de toți preoții eparhiei s-a reușit să se adune suma de 200.000 de coroane, sumă importantă pentru acea vreme. Din păcate, vremurile s-au tulburat, norii negri ai războiului pluteau deasupra Europei, conflictul european

¹⁴ C. Brătescu, *Activitatea episcopului dr. Miron Cristea între 1910-1918...*, în ANGVISTIA I (1996), Sf. Gheorghe, Ed. Carpatica, 1996, p. 209.

¹⁵ Dr. Elie Miron Cristea, *op. cit.* p. 23-24.

¹⁶ *Ibidem*, p. 20-21.

izbucnind ca urmare a asasinatului de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, astfel că edificiul va fi terminat și inaugurat abia după război, în timpul episcopului dr. Vasile Lăzărescu (1894-1969).

Mișcarea culturală a românilor bănățeni, din eparhia Caransebeșului, a cunoscut o perioadă de revigorare, mai ales prin reactivarea, în mediul rural, a despărțămintelor Astrei și a celorlalte asociații culturale, între care Societatea pentru Fond de Teatru, Reuniunea învățătorilor români etc. Prin acestea au fost organizate primele spectacole din Banat cu piesele lui I. L. Caragiale „O noapte furtunoasă” și „Năpasta”.

Multe și obositoare strădanii a depus episcopul Elie Miron Cristea pentru ridicarea nivelului învățământului românesc, dar mai ales pentru menținerea acestuia după începerea războiului mondial. Atunci numeroși preoți și învățători au fost trimiși pe front, iar alții arestați, acuzați de spionaj. Mai ales după intrarea României în război, de partea Antantei, regimul dualist a luat măsuri drastice împotriva instituțiilor românești de învățământ, instituind așa-numita „zonă culturală”, unde școlile românești au fost desființate, iar în cele rămase s-a mărit numărul de ore de limbă maghiară, în detrimentul orelor de limbă română. Aceste măsuri au dus la protestul energic al românilor, în fruntea cărora se aflau: Valeriu Braniște, Iuliu Hossu, Victor Mihaly și Miron Cristea. Acesta din urmă a refuzat să se supună noilor măsuri, declarând că regimul austro-ungar nu are nici un drept asupra învățământului confesional românesc. De altfel, salvarea învățământului confesional a constituit una dintre reușitele episcopului Cristea, în cei nouă ani cât a stat la Caransebeș. Prin numeroasele sale apeluri, pentru a se susține cu bani și materiale aceste școli, s-au adunat importante sume, au fost ridicate noi edificii pentru învățământ și au fost plătiți peste 300 de învățători.

O luptă similară a desfășurat episcopul Miron Cristea și pentru salvarea culturii românești din Banat, și, odată cu ea, pentru salvarea sufletului românesc, a demnității naționale, fiind convins că în „*straturile largi ale poporului numai așa se poate lăți cultura dacă învățăturile ei se îmbracă în hainele frumoasei noastre limbi românești (...)* Numai o asemenea cultură, predată în limba noastră proprie, se poate face în sângele nostru, se poate asimila ființei și firii noastre românești”.¹⁷ Episcopul de Caransebeș a fost mereu preocupat de a sădi în inimile educatorilor tinerei generații iubirea de neam și

¹⁷ *Ibidem*, p. 81.

de biserică, credința în Dumnezeu și în învățăturile sale, fiindcă „*învățăturile evanghelice și alipirea către biserică noastră au să fie stele conducătoare ale întregului învățământ (...) Deci în iubirea de neam și de biserică, și în iubirea către Dumnezeu și învățăturile lui să ne creșteți tinerimea, căci vorba lui Luther, nici nouă, Românilor, nu ne trebuie școală, în care nu domnește duhul scripturii!*”¹⁸

Cu spiritul său profetic, Elie Miron Cristea a rostit, în fața celor ce au venit să-l felicite cu ocazia Anului Nou 1914, cuvinte pline de un adânc substrat de precizie, privitor la destinul apropiat al poporului român din Transilvania: „*Câte din așteptările, nădejtile spre mai bine se vor realiza, vom vedea în curând. O constatare însă putem risca acum, că viitorul nu trebuie să ni-l temem, scepticismului nu trebuie să-i mai dăm loc în sufletul nostru. Sus inimile, căci – dacă nu mâine, nu peste mult – ceea ce e al nostru trebuie să ni se deie*”.¹⁹ Pentru aceasta însă poporul român trebuie să se bucure de drepturile firești și pe care le merită din plin, fiindcă „*Românii au sângerat pentru tron și patrie, nu ca să fie restrânși în libertate și în drepturile lor, nu ca să fie împiedecați a-și câștiga și ei o părticică din pământul, pe care cu viața lor l-au apărat, sau să fie chiar desmoșteniți de avaturile lor*”.²⁰

Asemenea lucruri i s-au întâmplat chiar și Bisericii Ortodoxe Române sub dualismul austro-ungar, când: „*ni s-au luat și bisericile din Pesta, Mișcolț, Senteș, Hodmeovarahely; asemenea ne-au luat sârbii mănăstirile din Banat cu averi de mult peste 10 milioane și moșiile comunităților noastre; astfel nouă ne-au luat toți din toate părțile, încât numai bunul Dumnezeu știe, cu ce sudori și trude ne-am adunat ceea ce avem astăzi*”, De aceea, una dintre primele sale griji după ce stătalitatea austro-ungară asupra Transilvaniei s-a dezintegrat, iar românii și-au câștigat libertatea, prevestită de Miron Cristea încă de la sfârșitul anului 1913, și au declarat unirea cu frații lor de peste Carpați. Atunci el s-a adresat, cu un Memoriu Consiliului Dirigent al Transilvaniei, cu rugămintea de „*a se repara această nedreptate strigătoare la cer*”. „*Ba noi nici în deceniul din urmă nu am primit milioane de la statul ungar pentru zidire de seminarii și înființarea de pedagogii și plata profesorilor, căci n-am voit a primi condițiunile de a propune unguerește 5, 6 sau 7 obiecte de învățământ, n-am*

¹⁸ *Ibidem*, p. 225.

¹⁹ *Ibidem*, p. 227-228.

²⁰ *Ibidem*, p. 175.

voit să cântăm „Himnusz-ul” și „Szozat-ul”, nici românește, nici ungurește. Am păstrat în curățenie românească institutele noastre. Deci, am răbdat în sărăcie, așteptând ora libertății. Biserica ortodoxă română crede că a sosit timpul, când statul român din moșiile sau averea statului ar trebui să-i deie și ei aceea ce-i compete, ca să nu fie cel puțin în viitor fiica mașetere exclusă de la împărțirea darurilor țării”.²¹

Preocupat încă de la instalarea sa ca episcop de Caransebeș, Elie Miron Cristea nu a uitat nici o clipă de grija preoților din subordinea sa. Chiar din primii ani el s-a gândit să realizeze un fond de ajutorare a preoților, iar pentru văduvele și orfanii acestora un alt fond, care a ajuns, în 1913, la suma de 51.615 coroane. A sprijinit înființarea de biblioteci parohiale, pentru care a tipărit, pe cheltuială proprie, numeroase cărți și broșuri religioase, cu conținut moral și educativ, național și economic; cărți de rugăciune etc., toate ieșite de sub teascurile tipografiei eparhiale, pe care a modernizat-o și dotat-o cu aparatură și seturi noi de litere. Tot din primii ani ai activității sale ca episcop de Caransebeș s-a preocupat de starea bisericilor din eparhie, a sprijinit lucrările de reparații și de edificarea unor noi lăcașuri de cult. Așa s-a întâmplat la Sacul și Dalboșeț, la Buziaș și Uzdin, la Pătaș și Alimbunar, precum și la Vârșeț, unde s-a construit o nouă biserică ortodoxă românească, după despărțirea de biserica sârbească.

Ca să cunoască eparhia, preoții și protopopii la ei acasă, dar și pe credincioși, începând din 1911, episcopul Miron Cristea a făcut o serie de vizite canonice, cercetând peste 50 de localități, în 26 din acestea oficiind și sfânta liturghie, ținând în fața sutelor de credincioși cuvântări înflăcărâte, prin care i-a îndemnat pe toți să fie alături de biserica neamului, s-o sprijine ca pe o instituție națională importantă; să fie alături de școală, să cultive limba română și tradițiile străbune. Ajungând și în protopopiatul Făgetului, a hotărât să sfințească și izvorul de apă minerală termală din locul numit „Balta caldă”, de pe teritoriul comunei Românești. Evenimentul s-a petrecut în 23 iulie 1911, cu ocazia unei slujbe oficiată de un sobor de zece preoți, în frunte cu episcopul Cristea, avându-l alături pe venerabilul protopop al Făgetului Sebastian Olariu. La propunerea protopopului, izvorul sfințit a primit numele de „Izvorul Miron”. Peste un an, în 20 iulie 1912, cu ocazia sărbătorii Sfântului prooroc Ilie, aici s-a așezat temelia pentru o viitoare construcție mănăstirească: „Cu

²¹ *Ibidem*, p. 256-258.

binecuvântarea Preasfințitului Domn episcop așezatu-s-a întreagă temelia sfintei mănăstiri în ziua sf. proroc Ilie 1912 în fața unei mari mulțimi de popor de către exmisul episcopesc: Preaonoratul Domn protopop al ținutului Sebastian Olariu al Făgetului (...) La „Izvorul Miron”, în ziua sf. proroc Ilie, 12912”.²² Noua mănăstire de la „Izvorul Miron” a fost terminată după patru ani, fiind apoi sfințită, într-un cadru festiv, la sărbătoarea Sfântului proroc Ilie Tezvitianul din 20 iulie 1925, în prezența unor personalități importante, între care Alexandru Lapedatu, fost ministru al cultelor, și generalul Traian Moșoiu, cel ce s-a aflat în fruntea Armatei române când aceasta a trecut din nou munții, în Transilvania, în noiembrie 1918, ministru al lucrărilor publice.

Rămânând credincios celor trei „axe” ale românismului: școala, biserica și cultura românească, considerând că ele constituie „cheia de boltă” pentru menținerea conștiinței naționale, în fața atacurilor tot mai dese și tot mai agresive ale regimului dualist austro-ungar, vlădica Cristea a acordat atenție bunului mers al învățământului românesc. De aceea a fost mereu prezent acolo unde s-a petrecut ceva important pentru bunul mers al acestuia, așa cum a fost și solemnitatea inaugurării și sfințirii noului edificiu al școlii primare din Lugoj, în data de 13/26 noiembrie 1911, insistând atunci și pentru deschiderea unei școli superioare de fete, ca instituție de învățământ în care educația morală, națională și religioasă a tinerelor fete române, va trebui să constituie temelia instrucției și educației acestora, fiindcă „nouă nu ne trebuie oameni învățați și fără credință, căci aceștia pot deveni mai răi decât fiarele sălbatice, care te sfâșie la marginea codrului”.²³

În același spirit a vorbit episcopul și la ședința sinodului eparhial din primăvara anului 1912: „În acest scop invit pe toți fruntașii eparhiei prezenți aici, ca și pe cei de acasă, clerici și mireni, să studieze starea credincioșilor bisericii noastre, să le cunoască nevoile și să le aprofundeze trebuințele, să descalece cât mai des în masele largi ale poporului, spre a le da îndrumări în trebile bisericesti și culturale., curățind holda de buruieni și neghină, ca astfel floarea unui progres sănătos să se poată dezvolta nestingerită”.²⁴

Împlinindu-se o sută de ani de la întemeierea Institutului pedagogic român din Arad, în noiembrie 1912, al cărui prim director a fost profesorul

²² Dr. Miron Cristea, *Cuvântări și Predici*, vol. I, București, 1928, p. 364.

²³ I.R. Abrudeanu, *op. cit.* p. 205.

²⁴ *Ibidem*, p. 206.

*Dimitrie Țichindeal (1775-1818), cel pe care Eminescu l-a numit „gură de aur”, dr. Miron Cristea a ținut să fie prezent la acest eveniment, amintind celor prezenți la sfânta liturghie din catedrala episcopală că „Ciuchindeal a fost unul dintre cei mai de frunte bărbați bănățeni, care ne-a salvat biserica de sub ierarhia sârbească, a fost primul director al pedagogiei române din Arad, căruia românilor bănățeni au să-i mulțumească toată cultura lor, cum zice marele istoric Papiu Ilarian”.*²⁵

Rămânând statornic convingerilor sale privitoare la buna conlucrare și înțelegere între toți românii, indiferent de confesiune, fiindcă este mai benefic ca ei să se întrecă în fapte bune, episcopul Caransebeșului a participat, în primăvara anului 1913, la instalarea noului episcop greco-catolic al Lugojului, dr. Vasile Frențiu, afirmând și cu acea ocazie, așa cum făcuse și în 1911, la Blaj, că era nevoie „de a se susține și în viitor legăturile firești și frățești dintre cele două biserici, fiindcă numai pe temeiurile credinței creștine a părinților noștri și ale unei culturi proprii, izvorâtă din individualitatea noastră etnică, vom putea contribui la înaintarea poporului și a turmei noastre”.²⁶ Entuziasmat de cele văzute și auzite atunci, la Lugoj, dr. Valeriu Braniște, scria: „*Două vlădici români, de două și totuși de o mărturisire, s-au pogorât în mijlocul credincioșilor și iată că inimile lor s-au întâlnit, brațele li s-au desfăcut spre îmbrățișare frățească și pe când Dumnezeu neamului nostru a putut să le vază inimile bătănd atât de aproape, una lângă alta, în strigăte de bucurie și de fericitoare mulțumire, a erupt cu putere vulcanică bucuria poporului*”.²⁷

Dar în timp ce în Banat două inimi ale celor doi episcopi români băteau una lângă alta, în Europa începuseră neînțelegerile între diferitele neamuri, iar vântul rece al războiului bătea din ce mai amenințător. Încă din octombrie 1912 începuseră războaiele balcanice, ca niște preludii sinistre ale marelui război ce va izbucni peste puțină vreme. Speriat de niște previziuni deloc bune pentru Ungaria, în perspectiva unui conflict european, guvernul de la Budapesta a crezut că e mai cuminte ca să înceapă niște convorbiri cu cei din conducerea Partidului Național Român, pentru satisfacerea unor revendicări pe care românii transilvăneni le cerau de multă vreme. În cele din urmă, la începutul anului 1914, tratativele s-au întrerupt, guvernul maghiar neconsimțind să

²⁵ *Ibidem*, p. 209.

²⁶ *Ibidem*, p. 219.

²⁷ „Drapelul”, Lugoj, nr. 13/1913.

facă românilor niciuna dintre solicitările majore, în afară de școlile primare românești unde, în primele două clase, predarea urma a se face numai în limba română, în celelalte clase și școli limba de predare rămânea cea maghiară.

Se anunțau pentru românii transilvăneni zile grele. Asasinarea lui Franz-Ferdinand, principele moștenitor al tronului Austro-Ungariei și a soției sale, Sofia de Hohenberg, la Sarajevo, în 28 iunie 1914, a fost scânteia ce s-a transformat repede într-o vâlvătaie europeană. Așa a izbucnit Primul Război Mondial. Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. Rusia, aliata ei tradițională, a sărit în apărarea acesteia. La 1 august 1914 Germania a declarat război Rusiei. La doar câteva zile, Franța și Anglia au declarat război Germaniei și Austro-Ungariei. În scurt timp, războiul a luat caracterul unei conflagrații mondiale, marii beligeranți fiind, pe de o parte, Puterile Centrale, în frunte cu Germania și Austro-Ungaria; de cealaltă parte, Puterile Antantei, în frunte cu Rusia, Anglia și Franța.

La 3 august 1914, Consiliul de Coroană al României, întrunit la Sinaia, a hotărât neutralitatea țării, în ciuda presiunilor ce se făceau, atât de către împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, cât și de împăratul Austro-Ungariei, Francisc Josif I, în conformitate cu prevederile tratatului secret din 1883, ce lega România de acestea. Au fost chiar trimiși la București doi emisari ai Budapestei: episcopul unit al Gherlei, Vasile Hossu, și deputatul Theodor Mihali, cu misiunea secretă de a determina guvernul român să-și respecte angajamentele din tratat. Cei doi au procedat exact invers, cerând guvernului de la București să intre în război împotriva Puterilor Centrale, pentru a elibera Transilvania de sub stăpânirea dualismului austro-ungar.

Refuzul României de a da curs presiunilor germane și austro-ungare a făcut ca situația românilor transilvăneni să se înrăutățească imediat după izbucnirea războiului. Cei mai mulți dintre aceștia au fost mobilizați în regimentele de glotași și trimiși pe fronturile din Italia și Galiția, unde au murit cu zecile de mii, răpuși de gloanțele inamice, dar mai ales de frig și de holeră, dându-și viața pentru „drăguțul de împărat”. Printre cei mobilizați la loc de frunte se situau învățătorii de la sate, care au fost trimiși pe front chiar din primele zile ale războiului. Astfel, preoții au rămas singurii cărmuitori în chestiunile național-politice, culturale, spirituale și economice. Dar asupra lor s-a abătut prigoana dualistă, austro-ungară. Peste 140 de preoți au fost arestați și trimiși în închisorile din Cluj, Târgu-Mureș, Odorhei, iar cei din Banat,

Arad și Bihor, la Seghedin, Vaț, Timișoara și Caransebeș. Toți erau socotiți „trădători de țară” și „spioni în slujba României”. Mai mult de 200 de preoți din județele Făgăraș, Sibiu și Hunedoara au fost deportați, unii cu familiile lor, în vestul Ungariei, într-o zonă cu o climă greu de suportat. Alții internați în lagărele deținuților sârbi de la Nezsider, Zambor și Becicherecul Mare. Nu puțini au fost și cei care s-au refugiat în România, odată cu trupele române care s-au retras din Transilvania, în toamna anului 1916, pentru a scăpa de prigoana autorităților. Câțiva dintre preoți au plătit cu viața, fiind uciși de jandarmii unguri, iar altora li s-au înscenat procese pentru „trădare”, fiind condamnați la moarte, sau la ani grei de temniță.²⁸

În aceste condiții, episcopul Miron Cristea a luat inițiativa informării guvernului român despre situația în care se găsea preoțimea română din Transilvania, precum și despre adevăratele sentimente de care aceasta era animată. În acest scop el l-a trimis la București pe secretarul episcopiei, dr. Cornel Corneanu, care a fost primit de Vasile Morțun, ministru de interne. În capitala României au putut afla astfel din sursă directă și sigură care era poziția reală a preoțimii române din Transilvania, apreciind în mod deosebit inițiativa episcopului Miron Cristea.

Autoritățile de la Budapesta, dorind cu orice chip să demonstreze că în societatea maghiară domnea o „armonizare deplină”, l-au inclus pe episcopul de Caransebeș în delegația ce s-a deplasat la Viena, în septembrie 1914, pentru a-i da asigurări împăratului că era alături de el în tot ceea ce a întreprins de la declanșarea războiului. La Viena, profitând de situație, Elie Miron Cristea s-a întâlnit cu membrii coloniei române, care i-au făcut o primire entuziastă, organizându-se un banchet în cinstea sa și un concert al unui cor bărbătesc, format din învățători, ofițeri rezerviști în Regimentul 64 infanterie, care au cântat, între altele, și imnul „Deșteaptă-te, române!”.

După cum se știe, la 15 august 1916, România a ieșit din starea de neutralitate și a intrat în război alături de Puterile Antantei, care i-au garantat realizarea înaltului și marelui deziderat al eliberării fraților din Transilvania și înfăptuirea unității naționale: *„România, împinsă de dorința de a contribui să grăbească sfârșitul războiului și sub imperiul necesității de a-și salva interesele sale de rasă, se vede nevoită să intre în luptă alături de aceia, care*

²⁸ Pr. Dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului, 1867-1918*, Sibiu, 1986.

pot să-i asigure înfăptuirea unității sale naționale”, se spunea în declarația primului ministru, Ion I. C. Brătianu.

Situația românilor transilvăneni s-a înrăutățit considerabil odată cu intrarea României în război. Guvernanții de la Budapesta au fost cuprinși atunci de o furie cumplită, dispunând un val de persecuții fără precedent împotriva românilor, finalizate cu deportări, arestări și omoruri. La cei amintiți mai înainte s-au adăugat: protopopul ortodox de la Săliște, dr. Ioan Lupăș; protopopul greco-catolic de la Cluj, dr. Elie Dăianu; preoteasa Aurelia Goga, soția preotului Iosif Goga, decedat, pentru „vina” de a fi fost mama „poetului pătimirii noastre”, Octavian Goga etc., toți arestați și deportați.

Ca întotdeauna, au mai fost și guri rele, care l-au acuzat pe episcopul Miron Cristea că ar urmări să conlucreze cu oficialitățile, că nu ar acționa destul de hotărât pentru apărarea drepturilor românilor transilvăneni. Acuzații false desigur, fiindcă nimeni nu ar fi putut face mai mult în condițiile social-istorice ale vremii. Trebuie să nu se uite că episcopul Cristea era și el un „oficial” și în această calitate a căutat să găsească cele mai eficiente mijloace de acționare împotriva asupritorilor, dar ele trebuiau să fie și diplomatice, spre a înșela vigilența autorităților. Doar nu întâmplător Tisza Stefan s-a opus cu îndârjire alegerii lui Miron Cristea ca episcop al Caransebeșului, după cum la fel s-a opus și în mai 1916, ca să nu fie ales mitropolit al Transilvaniei, după moartea lui Ioan Mețianu. Trebuie amintită, în context, poziția hotărâtă a episcopului Miron Cristea în Camera Magnaților de la Budapesta, în ședința din data de 21 iunie 1917, când a protestat energic împotriva proiectului legii electorale, care îngrădea și mai mult drepturile românilor: *„Examinând însă prezentul proiect de lege electorală, văd cu îngrijorare și cu surprindere cum respiră aproape din fiecare pagină tot felul de chei și chițibușuri, cu ajutorul cărora să se poată eluda interesele românilor de puțința de a beneficia de dreptul electoral. Acest lucru ne doare și produce răni adânci, chiar foarte adânci în sufletul fiecărui român”*.²⁹ De asemenea, în Pastorală de Crăciun, 1917, Miron Cristea a pus în discuție politica duplicitară, nesinceră față de români, a guvernanților de la Budapesta: *„Deci, conducătorii țărilor și diplomații, conduși de duhul democrației moderne, trebuie să fie călăuziți în pașii lor spre pace de adevărurile vecinice ale legii lui Hristos, care cere să se dea fiecărui popor ceea ce i se cuvine și ceea ce îi dă dreptul firei și dreptul dumnezeiesc,*

²⁹ I. R. Abrudeanu, *op. cit.*, p. 232.

*adică să se procedeze față de fiecare popor cu deplină dreptate (...) Și atunci, îndreptățiți, întăriți, la număr și putere, ne vom face mai vrednici de ajutorul lui Dumnezeu, pus în vedere celor ce se tem de el prin cuvintele psalmistului, care zice că: celor drepți trebuie să le răsără iarăși lumina”.*³⁰

Conținutul acestei Pastorale i-a supărat pe guvernanți, astfel că ministrul interimar de la culte, prințul Windisgraetz, l-a convocat pe episcopul de Caransebeș la Viena, ca să dea socoteală de cele spuse în fața împăratului Carol al VII-lea, urmașul lui Francisc Josif I. Împăratul era însă prea ocupat cu tratativele de pace, secrete, în vederea unei păci separate cu Franța, astfel că nu a mai avut vreme ca să stea de vorbă și cu Miron Cristea, spre a se dumiri ce anume a spus el în Pastorală de Crăciun. De altfel, guvernanții de la Budapesta, prin serviciile speciale, urmăreau fiecare pas și fiecare vorbă rostită de episcopul Caransebeșului. Dosarul său era deschis încă din 1894, de la procesul Memorandumului, apoi completat mereu cu ocazia altor evenimente la care luase parte: congresul studențesc de la Constanța, vizita de la București din 1906, când îl logodise pe Octavian Goga cu Hortensia Cosma, articolele cu caracter iredentist, scrise în „Telegraful Român”, alegerea sa ca episcop de Caransebeș, când a fost nevoit să facă nu mai puțin de 12 drumuri la Budapesta pentru a obține confirmarea guvernului maghiar, dar și atunci numai după intervenția lui Franz-Ferdinand. În perioada 1910-1918, la Caransebeș, reședința episcopală era păzită zi și noapte de agenții guvernului de la Budapesta. Un raport amănunțit al prefectului maghiar, al județului Caraș-Severin, dr. Medve Zoltan, însărcinat și el cu culegerea de informații, este edificator. Iată concluzia acestuia: „În cele raportate mai sus am îndrăznit a orienta pe Excelența Voastră asupra stărilor ce domnesc în prezent în episcopia gr.or. română a Caransebeșului, precum și mai ales asupra ținutei – din punctul de vedere al statului – antinaționale-maghiare, condamnabile și păgubitoare a episcopului dr. Miron Cristea și a curții sale”.³¹

Însă cuvintele profetice ale episcopului Elie Miron Cristea, rostite la sfârșitul anului 1913: „*Sus inimile, căci dacă nu mâine, dar desigur nu peste mult timp, ceea ce este al nostru, trebuie să ni se dea!*” începeau a se adevăra și acea zi de mâine începea să se întrezărească, odată cu prăbușirea militară a Puterilor Centrale.

³⁰ Dr. Elie Miron Cristea, *op. cit.*, p. 175-176.

³¹ I. R. Abrudeanu, *op. cit.*, p. 245.

ALEGEREA, HIROTONIREA ȘI INSTALAREA EPISCOPULUI MIRON CRISTEA AL CARANSEBEȘULUI (1910-1919) – REFLECTARE ÎN PRESA BISERICESCĂ SIBIANĂ ȘI ARĂDEANĂ A VREMII

Lect. dr. Florin Dobrei

Vacantat la 26 iulie 1908 prin stingerea din viață a episcopului academician Nicolae Popea (1889-1908), scaunul chiriarhal de la Caransebeș a constituit, timp de 15 luni, obiectul unei înverșunate dispute între „naționaliștii” și „filomaghiarii” bănățeni, fiecare dintre cele două „tabere” locale dorind impunerea propriului candidat. Profitând de neînțelegerile ivite, Guvernul maghiar a invalidat atât alegerea arhimandritului Filaret Musta (1839-1930), făcută în sinodul eparhial din 4 octombrie 1908, cât și pe cea a protosinghelului Iosif Traian Bădescu (1858-1933), făcută în sinodul electoral din 12 iulie 1909; susținerea acordată acestora de către Partidul Național Român constituise un impediment. Conflictul s-a încheiat abia la finele anului 1909, când în fruntea diecezei bănățene a fost ales un nou vlădică, ardelean, anume consilierul mitropolitan Elie Miron Cristea de la Sibiu, personalitate marcantă a vieții național-politice, culturale și bisericești de la începuturile României moderne.¹

Miron Cristea s-a născut la 18 iulie 1868 în Toplița Română (jud. Harghita), din părinții Gherasim și Domnica. După absolvirea cursurilor școlii confesionale din localitatea natală (1875-1879), și-a continuat formarea la

---

¹ Ioan D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara 1977, p. 204-205; Ioan D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, 1980, p. 976-979; Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului. Contribuții istorice*, ed. a II-a, Timișoara, 2006, p. 173-174; Lucian Mic, *Cele trei candidaturi ale protosinghelului Dr. Iuliu Iosif Olariu pentru ocuparea scaunului de episcop al Caransebeșului*, în vol. *Simpozionul internațional „Rugăciune și Teologie”*, Caransebeș, 2009, p. 7-12.

Gimnaziul sășesc din Bistrița (1879-1883), la Liceul grăniceresc din Năsăud (1883-1887), la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1897-1890) și la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Budapesta (1891-1895), unde a obținut doctoratul la 15 mai 1895 cu o teză despre viața și opera poetului Mihai Eminescu. Învățător și director la școala confesională românească din Orăștie (1890-1891), apoi secretar (1895-1902) și asesor (1902-1909) la Arhiepiscopia Ortodoxă a Sibiului, a îndeplinit, în paralel, funcțiile de redactor al publicației bisericești „Telegraful Român” (1898-1900), respectiv președinte al „despărțământului” ASTRA și al „Reuniunii Române de Muzică” din Sibiu, precum și al altor instituții culturale românești. De asemenea, s-a implicat direct la ridicarea actualei catedrale mitropolitane și la înființarea Băncilor culturale „Vatra” din Cluj, „Lumina” din Sibiu și „Toplițana” din Toplița. În plan editorial, a întocmit câteva lucrări valoroase, cu o tematică diversificată: *Eminescu, viața și opera. Studii asupra unor creații mai noi în literatura română* (Gherla, 1895, în lb. maghiară); *Alexandru Roman (1825-1897). Material pentru biografia și activitatea lui* (Sibiu, 1897); *Arhiepiscopul și metropolitul Miron Romanul* (Sibiu, 1898); *Proverbe, maxime, asemănături și idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria* (Sibiu, 1901); *Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene* (Sibiu, 1905); *Catedrala mitropolitană din Sibiu. Istoricul zidirii* (Sibiu, 1908, în colab.); la acestea se adaugă numeroase colaborări la cele mai însemnate reviste și gazete național-politice și teologice ale vremii. Diacon celib din 30 ianuarie 1900 – la 8 septembrie 1901 a fost ridicat la treapta de arhidiacon –, s-a călugărit la mănăstirea arădeană Hodoș-Bodrog (1902), fiind apoi hirotonit ieromonah (13 aprilie 1903); ulterior ajunge protosinghel (1 iunie 1908) și arhimandrit (17 aprilie 1910). La 21 noiembrie/4 decembrie 1909 a fost ales episcop al Caransebeșului, fiind înscăunat la 25 aprilie/8 mai 1910.²

² Viața și activitatea marelui ierarh Elie Miron Cristea a făcut obiectul a numeroase cărți, studii și articole, dintre care menționăm: Romulus Câdea, *Patriarhul Miron Cristea*, Cernăuți, 1925; Ion Rusu-Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, I, București, 1929; Vasile Netea, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Dr. Miron E. Cristea. La împlinirea vârstei de 70 ani (1868-1938)*, Târgu Mureș, 1938 (reed. Reghin, 1999); *Închinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Dr. Miron Cristea*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 56, 1938, nr. 11-12, p. 609-712; Ioachim Crăciun, *Cel dintâi patriarh al României, Miron Cristea. Cuvântare*, Cluj, 1939; *Moartea și îngroparea patriarhului*

Publicațiile bisericești din afara Banatului au urmărit cu viu interes „soarta” eparhiei caransebeșene, alegerea, confirmarea, hirotonirea și înscăunarea episcopului Miron Cristea constituind motive de mare bucurie pentru întreaga românităate transilvăneană. În *Telegraful Român* – „gazetă politică, industrială, comercială și literară” editată la Sibiu, fără întreruperi, din 1853 până astăzi – toate aceste evenimente au beneficiat de o largă tratație. În periodicele *Biserica și Școala* („foaie bisericească, scolastică, literară și economică” editată la Arad între 1877-1948 și din 1992 până astăzi) și *Revista Teologică* („organ pentru știința și viața bisericească”, editat la Sibiu între 1907-1916, 1921-1947 și din 1956 până astăzi; în perioada 1956-1991 s-a numit „Mitropolia Ardealului”), pe lângă prezentarea sumară a momentelor enumerate se întâlnesc și scurte aprecieri, sugestii sau chiar critici legate de acestea.³

Miron, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 57, 1939, nr. 3-4, p. 129-272; Gheorghe Cotoșman, *Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron*, în „Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș”/1939-1940, Caransebeș, 1940, p. 1-84; Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare*, București, 1984; Idem, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986; Idem, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987; Idem, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Sibiu, 2005; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume peste istorie – patriarhul Elie Miron Cristea*, Târgu Mureș, 1998; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 330-335; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ed. a II-a, București, 2002, p. 141-143; Lucian Mic, *Episcopul Elie Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, Caransebeș, 2007; Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Miercurea-Ciuc, 2008; Vasile Petcu, *Guvernarea Miron Cristea*, București, 2009; *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, București, 2009, p. 610-612; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Timișoara, 2009 etc.

³ Flavius Ardelean, *Istoricul revistei „Biserica și Școala”*, în rev. „Altarul Banatului”, Timișoara, an. 16 (55), 2005, nr. 10-12, p. 139-153; Mircea Păcurariu, „*Revista Teologică*”. 100 de ani de la apariție. 1907-2007, în „*Revista Teologică*”, Sibiu, an. 17 (89), 2007, nr. 1, p. 14-31; Dumitru Abrudan, „*Telegraful Român*”, o ctitorie șaguniană, în vol. *Andrei Șaguna – creator de epocă în istoria Bisericii*

Astfel, în paginile *Telegrafului Român* din 26 noiembrie/9 decembrie 1909 se relatează că „vineri seara [20 noiembrie/4 decembrie 1909 n.n.], la orele 7, în catedrală, denia obicinuită a celebrat-o protopresbiterul Andrei Ghidiu, asistat de parohii locali Ioan Stoian și Gheorghe Buru [...]. Sâmbătă [21 noiembrie/5 decembrie 1909 n.n.], la orele 9 și jumătate, s-a celebrat apoi Sfânta Liturghie, la care a pontificat Î. P. C. S. arhimandritul Filaret Musta, asistat de protosincelii Dr. Iosif Bădescu și Dr. Iosif Olariu și de protopresbiterii Andrei Ghidiu și Traian Oprea. Cântările liturgice le-a executat corul teologilor și pedagogilor, sub conducerea profesorului Antoniu Sequens. După rugăciunea de îngenunchiere pentru chemarea Duhului Sfânt se celebrează parastasul pentru odihna sufletelor nemuritoriului arhipăstor Andrei [Șaguna], ale episcopilor Ioan [Popasu] și Nicolae [Popea] și al mecenatului Emanuil [Gojdu]. Se face apoi o mică pauză. Membrii sinodului aleg o deputațiune, în persoanele domnilor Mihail Popovici și Dr. Gheorghe Popoviciu, protopresbiteri, Escelența Sa mareșalul campestru în retragere Nicolae Cena, consilierul aulic Constantin Burdea, baronul Duca de Cadar și Ilustritatea Sa Gheorghe Szerb, pentru a invita pe mandatarul metropolitan, Î. P. C. S. arhimandritul [Filaret] Musta, să deschidă ședința sinodului electoral.” Ocupând „locul presidial între aplause”, acesta „dă cetire unei pătrunzătoare vorbiri de deschidere, de un efect admirabil [...]. Se proclamă apoi de notari următorii deputați: Traian Oprea și Avram Corcea (din cler), Dr. G. Gârda, G. Breban, C. Cornean și Oct. Proștean (din mireni). Urmează cetirea actelor [...]. Notarul G. Gârda cetește lista deputaților [...]. Se face apelul nominal și deputații sinodali procedează la votare.”⁴

Rezultatul – prezentat în același număr – a fost următorul: „P. C. Sa protosincelul Dr. Miron E. Cristea din Sibiu a primit 31 voturi, iar P. C. Sa Dr. Iosif I. Olariu, directorul Institutului teologic-pedagogic din Caransebeș, 24 voturi; s-au dat apoi trei bile albe, un deputat sinodal a lipsit de la ședință, iar candidatul Dr. Olariu nu a votat. Mandatarul mitropolitan, P. C. Sa părintele arhimandrit Filaret Musta, a proclamat deci episcop al Caransebeșului, cu majoritate absolută de voturi, pe părintele protosincel Dr. Miron E. Cristea,

---

ortodoxe din Transilvania, Sibiu, 2008, p. 181-204; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Mircea Păcurariu), București, 2010, p. 89, 543-544, 639-640.

⁴ Dr. Miron E. Cristea, *episcop al diecesei Caransebeșului. Raport special*, în „Telegraful Român” (în continuare „TR”), Sibiu, an. 57, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541.

asesor consistorial în Sibiiu [...], om cu o cultură superioară, simpatic la înfățișare, cu darul de a atrage nu de a înstrăina, om foarte muncitor, înzestrat cu mult zel și cu mult simț de datorință și totodată și cu vaste cunoștințe practice pe toate terenele vieții noastre publice [...], care va dezvolta aceeași activitate rodnică și fericitoare pentru Biserică, patrie și neam, pe care știm și am văzut că a dezvoltat-o până acum în arhidieceză”.⁵ S-a tipărit apoi o biografie amplă a noului ales.⁶

Și în *Revista Teologică* se preciza că „a treia alegere, care s-a făcut în ziua de 21 noembrie [1909], a dat rezultatul cunoscut: P. C. Sa Părintele protosinghel și asesor consistorial la Sibiiu Dr. Miron E. Cristea a întrunit 31 voturi și a fost declarat ales episcop, iar P. C. Sa Părintele protosinghel și director la seminarul din Caransebeș Dr. Iosif I. Olariu a întrunit 24 voturi. Trecând actele alegerii și prin censura P. S. Sinod episcopesc, au fost înaintate spre prea înalta întărire [...]. Credem, că este peste putință să se nesocotească și pentru a treia oară votul unei eparhii întregi, dat păstorului pe care vrea să-l aibă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât nou alesul e un bărbat care întrunește condițiile ce i se cer pentru locul înalt la care a fost chemat.”⁷

În numărul din 29 noiembrie/12 decembrie 1909 al foii diecezane arădene *Biserica și Școala*, după o scurtă introducere – „Mult încercata dieceză a Caransebeșului a avut, la ziua «Intrării în Biserică» [21 noiembrie 1909 n.n.], a treia alegere de episcop. Din urnă a ieșit numele protosincelului Dr. Miron Cristea, asesorul referent al consistorului arhidiecezan. Maiestatea Sa nu s-a îndurat a confirma pe aleșii de mai înainte ai Bisericii, pe părintele archimandrit Filaret Musta și părintele protosincol Dr. Traian Badescu, în cari s-a concentrat încrederea diecezanilor și așa dieceza stă văduvită mai bine de un an de zile, o stare excepțională în Biserică. Fie ca sguđuirea produsă de dușmăniile negre ce s-au răspândit asupra diecezei să se termine prin acest act. Părintele Miron Cristea este cunoscut de om cult și credincios așezămintelor bisericești [...], chemat ca, prin calitățile sale simpatice să închege și să restabilească pacea.

⁵ *Alegerea de la Caransebeș*, în TR, an. 57, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541.

⁶ *Protosincolul Dr. Miron E. Cristea. Date biografice*, în TR, an. 57, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541-542.

⁷ Nicolae Bălan, *A treia alegere de episcop la Caransebeș*, în „*Revista Teologică*” (în continuare „RT”), Sibiu, an. 3, 1909, nr. 12, p. 505-506.

Prin această alegere fie să se consume toate patimile și să se pogoare duh de reînviere în dieceza Caransebeșului, duhul înțelepciunii, duhul înțelegerii, ca săși poată relua tânăra dieceză firul muncii tignite, întreruptă prin sguduirile anilor din urmă.” –, era prezentată pe larg desfășurarea alegerii, dându-se, în plus, și o biografie extinsă a noului titular al eparhiei bănățene.⁸

Cititorii *Telegrafului Român* sunt ținuți la curent și în continuare cu evenimentele care au urmat alegerii ierarhului ardelean pe scaunul diecezan de la Caransebeș. Astfel, în numărul din 3/16 decembrie 1909 se transmitea că „P. C. Sa dl. Dr. E. Miron Cristea a făcut vinerea trecută [27 noiembrie/10 decembrie 1909 n.n.] o vizită fișpanului [prefectului n.n.] comitatului Caraș-Severin, dlui Fialka, la Lugoj, apoi a plecat la Budapesta unde luni [30 noiembrie/13 decembrie 1909 n.n.] s-a prezentat ministrului president Alexandru de Wekerle, ministrului de Culte, contele Aponny, și secretarilor de Stat I. Toth și V Molnár, fiind pretutindenea primit cu afabilitate [bunăvoință n.n.], iară marți [1/14 decembrie 1909 n.n.] a făcut prescrisul examen canonic înaintea Prea Sfințitului Sinod episcopesc, întrunit la Sibiiu.”⁹

Pentru câteva luni știrile au încetat. La 3/16 aprilie 1910 se arăta că „o telegramă particulară, primită eri după amezai [2/15 aprilie 1910 n.n.], ne vestește că Maiestatea Sa, Împăratul și Regele nostru Francisc Iosif I, s-a îndurat preagrațios a întări în demnitatea de episcop ales pentru văduvita dieceză a Caransebeșului pe P. C. Sa, părintele protosincol Dr. Miron E. Cristea, asesor consistorial în Sibiiu. Credem că știrea va fi primită cu bucurie nu numai de credincioșii diecezei văduvite, care aproape de doi ani își așteaptă pe mirele ei mult dorit, ci de toți fiii Bisericii noastre de pretutindenea, fiind acesta un eveniment care trebuie să ne înveselească pe toți. Noul arhieru a primit încă eri felicitări călduroase, pe cale telegrafică, de la Escelența Sa, ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, contele Zichy János, precum și de la o parte însemnată a inteligenței române din loc, care i-a exprimat cu graiu viu sinceririle doriri de bine la meritata înaintare”.¹⁰ În aceeași zi și în *Biserica și Școala* se anunța că, „după o lungă zbuciumare, aproape de doi ani, în care

⁸ *Alegerea de episcop în Caransebeș*, în „Biserica și Școala” (în continuare „BS”), Arad, an. 33, nr. 48 din 29 noiembrie/12 decembrie 1909, p. 2-4.

⁹ *Nou alesul episcop al Caransebeșului*, în TR, an. 57, nr. 131 din 3/16 decembrie 1909, p. 555.

¹⁰ *Episcopul Caransebeșului*, în TR, an. 58, nr. 36 din 3/16 aprilie 1910, p. 149.

au fost răpuși aleșii Bisericei din dieceza Caransebeșului și s-au răscolit toate patimile, a urmat confirmarea alegerei a treia de episcop, în persoana P. C. Sale părintelui Dr. Miron Cristea”, care „merge între condițiuni personale prielnice la Caransebeș, pentru că este neatins de urgia locală ce a dominat până acum Caransebeșul”.¹¹

În trei numere consecutive – din 6/19 aprilie, 8/21 aprilie și 10/23 aprilie 1910 – ale *Telegrafului Român* se aduceau următoarele detalii: „Eri, duminică [5/18 aprilie 1910], la începutul Sfintei Liturghii, părintele protosinzel Dr. Miron E. Cristea, episcopul Caransebeșului, a fost înaintat din partea Înalț Prea Sfințitului Domn Arhiepiscop și Mitropolit Ioan Mețianu la rangul de arhimandrit. Prea Cuvioșia Sa a celebrat apoi Sfânta Liturghie, asistat de dnii protopresbiteri Ioan Droc și Dr. Ioan Stroia și de diaconul Dr. Vasile Stan, profesor seminarial.”¹² După două zile se anunța că „Prea Cuvioșia Sa, părintele arhimandrit Dr. Miron E. Cristea, a plecat eri, marți [7/20 aprilie 1910 n.n.], după amiază, la Viena, unde mâine, joi [9/22 aprilie 1910 n.n.], la orele 10, va pune jurământul de fidelitate în mâinile Maiestății Sale, ca episcop ales și întărit al diecezei Caransebeș.”¹³ Știrea era apoi confirmată: „Părintele arhimandrit Dr. Miron E. Cristea a pus eri, joi, la orele 10, jurământul de fidelitate în fața Maiestății Sale, fiind prezenți ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, contele Zichy János, contele Szapáry, din Ministeriul de pe lângă Maiestatea Sa, și consilierul ministerial Szabó. Maiestatea sa a primit apoi pe noul episcop al Caransebeșului în audiență privată. Sfințirea întru episcop a părintelui Miron se va face marți după Paști, prin Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul nostru Ioan Mețianu, asistat de P. S. Sa episcopul Ioan I. Papp al Aradului.”¹⁴ La 11/24 aprilie 1910, redacția foii bisericești arădene *Biserica și Școala* doar rezuma evenimentele anterior enumerate: „Duminică [5/18 aprilie 1910] a fost hirotesit în Sibiu, întru arhimandrit, alesul episcop al Caransebeșului Dr. Miron Cristea, joi [n.n.] a depus jurământul înaintea Maiestății Sale în Viena, în ziua a treia de Paști [n.n.] va fi sfințirea întru episcop, iar vineri [

¹¹ *Confirmarea părintelui Cristea de episcop*, în BS, an. 34, nr. 14 din 3/16 aprilie 1910, p. 5.

¹² *Hirotesire*, în TR, an. 58, nr. 37 din 6/19 aprilie 1910, p. 155.

¹³ *Personal*, în TR, an. 58, nr. 38 din 8/21 aprilie 1910, p. 157.

¹⁴ *Episcopul Caransebeșului*, în TR, an. 58, nr. 39 din 10/23 aprilie 1910, p. 163.

n.n.], la [catedrala] «Sfântul George», instalarea în scaunul episcopesc din Caransebeș”.¹⁵

Distinct, hirotonirea întâi-stătătorului românilor ortodocși bănățeni a beneficiat în aceeași presa bisericească transilvăneană de o largă tratație. După sublierea „datorințelor celor multe legate de înalta demnitate de arhieru al Bisericii Ortodoxe Române, pe care a primit-o noul episcop al diecezei Caransebeș”, însoțită de urarea de a rămâne „muncitor, deștept, neobosit în toate chestiile de interes obșteșc, slujitor credincios al Bisericii și al neamului”, redacția *Telegrafului Român* publica, la 22 aprilie/5 mai 1910, decretul de întărire, semnat de ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, contele Zichy János: „Maiestatea Sa cesară și regească apostolică, cu preaînalta rezoluțiune datată din Viena, 11 aprilie anul curent, s-a îndurat preagrațios a întări alegerea Ilustrității Tale de episcop al diecezei gr. ort. române a Caransebeșului, efectuată din partea sinodului eparhiei gr. ort. române a Caransebeșului. Când o aduc aceasta la plăcuta cunoștință a Ilustrității Tale, te poftesc totodată ca jurământul de fidelitate să-l depui în mâinile Maiestății Sale cesare și regale apostolice, pentru că hirotonirea și estrădarea diplomei preaînalte, precum și celelalte dispozițiuni cuprinse în Statutul Organic nr. 105, numai după prestarea jurământului pot fi luate în executare. Rog pe Ilustritatea Ta ca luarea în primire a oficiului episcopesc, după prestarea jurământului, să binevoiești a mi-o comunica la timpul său, pentru ca, privitor la compunerea și estrădarea diplomei preaînalte, se pot face dispoziții prin directorul suprem al oficiilor Ministerului pus sub conducerea mea.” Urma textul în originalul maghiar.

Era descrisă apoi solemnitatea acestei Sfinte Taine: „Actul hirotonirii s-a început încă de luni după-ameazi [19 aprilie/2mai 1910], la orele 4, când s-a celebrat vecernia cea mică [...]. Între melodioasele accente ale troparului «Bine ești cuvântat», intonat de corul seminariștilor, e adus la catedrală, din reședință, Î. P. S. S. arhiepiscopul și mitropolitul Ioan [Mețianu], însoțit de P. S. Sa. Ioan I. Papp, episcopul Aradului, și de noul episcop al Caransebeșului, P. C. Sa arhimandritul Dr. Miron E. Cristea [...]. După terminarea vecerniei, diaconii ies din altar și, cădind, se apropie de noul arhieru, care îi urmează până în fața sfântului altar, unde preoții slujitori formaseră un semicerc. Diaconul Dr. Vasile Stan comunică acum noului episcop știrea despre alegerea sa [...].

¹⁵ *Înaintarea episcopului din Caransebeș*, în BS, an. 34, nr. 15 din 11/24 aprilie 1910, p. 7.

Noul episcop declară în urmă, cu glas sonor, că primește cu bucurie știrea comunicată și ocupă loc la masa așezată în fața altarului, unde se așezase deja Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan, cu P. S. Sa episcopul Aradului. Diaconii, cu luminile aprinse în mână, cetesc polichroanele [...]. Arhieriei, la fiecare polichron, ciocnesc păhărele umplute cu vin roșu și gustă din ele, iar corul cântă «Întru mulți fericiți ani!». Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan dă binecuvântare credincioșilor număroși, aflători în catedrală, și părăsește biserica, însoțit de P. S. episcop Ioan și de arhimandritul Miron. La 7 seara s-a început apoi vecernia cea mare. Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan a fost adus cu litia de la reședință la catedrală, între sunetele clopotelor. În urma Escelenției Sale pășiau P. S. episcop al Aradului, Ioan, și alesul și întăritul episcop al Caransebeșului, Miron [...]. La locul potrivit s-a intercalat litia [...]. S-a făcut apoi priveghierea [...]. Pe la orele 8 și jumătate, înălțătoarea slujbă dumnezeiască a fost terminată și numărul public a părăsit catedrala.”

Marți, în ziua de 20 aprilie/3 mai 1910, „la oarele 9, între sunetele clopotelor, preoții liturghisitori merg” și-i aduc pe arhieriei. „Sfânta Liturghie este oficiată de Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Mețianu, asistat de P. S. Sa episcopul Ioan I. Papp al Aradului, de P. C. arhimandriți Filaret Musta și Augustin Hamsea și protosincelul R[oman] R. Ciorogariu, de protopresbiterii Ioan Droc, Matei Voileanu, Nicolae Ivan, Andrei Ghidiu, Sebastian Olariu, Ioan Pepa, Traian Oprea, Dr. Ioan Stroia și Pavel Boldea și de diaconii Dr. Vasile Stan și C[ornel] Lazăr. Răspunsurile le dă corul bisericii de la Sfântul Nicolae din Brașov, condus de maestrul [George] Dima. Catedrala e îndesată de lume.” După săvârșirea ritualului hirotonirii întru episcop, „Liturghia se continuă până la sfârșit, celebrând acum trei arhieriei [...]. Mitropolitul adresează acum arhierelui de nou sfințit o alocuțiune frumoasă, în firul căreia îi predă cârja, dorindu-i ca, pascănd turma lui Hristos, să-și câștige cununa neveștezită a măririi și să dobândească întreună cu turma sa cuvântătoare Împărăția cea cerească. Publicul erumpe în aclamări. După potolirea lor, noul arhieriu rostește clasica vorbire”, subliniind rolul arhipăstorului ortodox, acela de a întruni „în persoana sa cele mai înalte și mai nobile calități și însușiri, nu întru atâta fizice, cât mai ales intelectuale și morale, cu cari să farmece, să însuflețească și să convingă turma sa, pe credincioșii săi, toți oameni cu judecată proprie, și să-i înduplece a-i da ascultare, a i se supune și a-l urma cu deplină încredere și cu nemărginită dragoste de fii credincioși”. Ierarhul

se angaja ca, „precum până acuma, așa și de aci înainte, credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea și înaintarea patriei străbune vor fi stelele conducătoare ale activității mele. Totul ce-mi va sta în putere voi face pentru Biserica mea, neamul meu și țara mea. Și, dacă Bunul Dumnezeu îmi va ține mintea și judecata, nu mă voi abate nici pe viitor de la calea cinstită de bun român, de convins ortodox și de credincios patriot, căci aceste forțe puternice m-au înălțat pe mine la o treaptă socială atât de însemnată. Mă voi identifica deci în toate cu împrejurările, atât în bine, cât și în rău, cu adevăratele interese ale patriei noastre, ale Bisericii mele, ale turmei mele și ale poporului nostru.”

După terminarea discursului, „care a înveselit și electricizat inimile, Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Mețianu și P. S. Sa episcopul Ioan al Aradului ies din catedrală și sunt duși cu litia la reședință, iar noul episcop împarte anafora, apoi merge și el la reședință. Ceremonia s-a terminat la 12 fără un sfert. La orele 12 se încep recepțiunile, în sala mare din reședința mitropolitană. Se prezintă întâi delegația Consistoriului diecezan din Caransebeș, întregită cu reprezentanții comunității bisericești din Lugoj și cu alți credincioși din dieceza Caransebeșului aflători în Sibiiu [...], apoi Consistorul arhidieceșan din Sibiiu și corpul profesoral de la Seminaru [...], apoi preoțimea din arhidieceșă [...] și un preot ortodox român din Craiova, aducând felicitări P. S. Sale în numele clerului din România. I se prezintă apoi delegațiunea Bisericii sorori Gr. Catolice Române [...], corpul profesoral de la Școala de fete din Sibiiu [...], corul bisericesc din Brașov-Scheiu [...], inteligența mireană din Sibiiu, întregită cu cea din jur și cu reprezentanții poporului de la sate [...], direcțiunea și funcționarii Băncii «Lumina» [...], parohienii din suburbiul iosefin [...] și în urmă delegația meseriașilor din Sibiiu [...]. Pentru fiecare delegațiune, P. S. Sa a avut răspunsul potrivit, mângăitor și încurajator [...]. Trecuse ora 1 când s-au terminat recepțiunile și s-a început prânzul la masa Î. P. S. Domn arhiepiscop și mitropolit Ioan, la care au fost întrunite peste 30 de persoane. S-au rostit numeroase toaste [...]. P. S. Sa episcopul Miron a rostit apoi un toast foarte mișcător întru sănătatea Escelenției Sale mitropolitul Ioan, care a răspuns, între lacrimi, cu un toast asemenea clasic. La orele 4 masa a fost ridicată.”¹⁶

¹⁶ *Hirotonirea Prea Sfinției Sale, episcopului Dr. Miron E. Cristea*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 177-180.

Pe 27 aprilie/10 mai 1910, se transmitea cititorilor *Telegrafului Român* că „mercuri sara [21aprilie/4 mai], inteligența română din Sibiiu a dat o cină în onoarea Ilustrității Sale, a Domnului Episcop al diecezei Caransebeș, Dr. Miron E. Cristea, în restaurantul Brote [...]. În sala frumos decorată cu ramuri de brad și-au dat întâlnire peste 60 de persoane: preoți, mireni, militari, iar la orele 8 și jumătate a sosit și P. S. Sa episcopul Miron [...]. Cina, bine gătită și bine servită, a decurs în mijlocul celei mai bune dispoziții, iar la friptură s-au rostit vorbirile de rămas bun [...]. P. S. Sa episcopul Dr. Miron E. Cristea mulțamește într-o vorbire mai lungă și foarte frumoasă pentru semnele de dragoste ce i se arată [...], vorbire întreruptă de mai multe ori de sgomotoasele aclamări ale celor ce au ascultat-o, la urmă acoperită cu o furtună de aplause [...]. La orele 11, P. S. Sa a ridicat masa și a plecat la locuința sa, luându-și rămas bun de la fiecare conmesean în mod afabil.”¹⁷

În cinstea evenimentului, prezentat pe larg și în paginile foii diecezane arădene *Biserica și Școala* – erau reproduse, în numărul din 25 aprilie/8 mai 1910, fragmente extinse din gazeta sibiană citată¹⁸ –, redacția *Telegrafului Român* publicase, la 22 aprilie/5 mai 1910, și un poem semnat de „Dr. At[anasie] Marienescu, un bănațan”, intitulat *Amintire la sfințirea episcopului Miron*¹⁹, însoțit de precizarea că noul ales „a primit marți [20 aprilie/3mai 1910 n.n.] o frumoasă plachetă de bronz, cu chipul Prea Sfinției Sale ca episcop, donată de unii dintre foștii săi colegi de studii în teologia din Sibiiu și a fost făcută de un arestat din penitențiarul regal unguresc regnicolar din Gherla, după îndrumările și desemnurile date de preotul Gavril Hango, spiritual la acel penitențiar și fost coleg de studii al P. S. Sale.”²⁰ În aceeași zi, „noul episcop, P. S. Sa Dr. Miron E. Cristea a adresat dlui director gimnazial din Brașov următoarea scrisoare: «Iubite Domnule Director! Din prilejul sfințirii mele de arhieru, întâmplată a treia zi a Sfințelor Paști [din] 1910, întemeiez pe numele și în amintirea părinților mei, George și Domnița Cristea, născută Coman, ambii în viață, o mică fundațiune, de una mie (1.000) coroane, pe

¹⁷ *Banchetul de adio*, în TR, an. 58, nr. 44 din 27 aprilie/10 mai 1910, p. 186.

¹⁸ *Hironirea P. S. Sale episcopului Dr. Miron E. Cristea*, în BS, an. 34, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, p. 2-4

¹⁹ *Amintire la sfințirea episcopului Miron*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

²⁰ *Plachetă de bronz*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

sama mesei studenților de la Liceul ortodox român din Brașov. Din venit, 20 % să se capitalizeze, iară 80 % să se folosească an de an. Fie ca neînsemnatul meu dar să fi sporit cu o bucatură pâinea cea de toate zilele a tinerilor români buni, dar săraci, cari râvnesc după cultura românească.»²¹

În *Revista Teologică* se arăta sumar că, „după o văduvie care a durat aproape doi ani de zile de la moartea fericitului episcop Nicolae Popea, eparhia Caransebeșului își capătă păstorul dorit. Alegerea P. C. Sale Părintele Dr. Miron E. Cristea, săvârșită la 21 noemvrie 1909, a primit prea înalta întărire din partea Majestății Sale. La Sfânta Liturghie din duminica de la 4/17 aprilie [1910], Părintele protosinghel [Miron E.] Cristea a fost înaintat de către Î. P. S. Sa Părintele arhiepiscop și mitropolit Ioan [Mețianu] la rangul de arhimandrit, iar joi, în 8/21 [aprilie 1910] a pus jurământul de fidelitate în mâinile Majestății Sale la Viena. Credincioșii eparhiei Caransebeșului își așteaptă cu multă dragoste pe păstorul lor. «Foaia Diecezană», organul acelei eparhii, a publicat un număr festiv din incidentul confirmării. Actul sfințirii P. C. Sale Părintelui Dr. [Miron E.] Cristea întru episcop se va face a treia zi de Paști, iar instalarea în scaunul episcopesc de la Caransebeș va fi în ziua de Sf. Gheorghe.»²²

Anunțul succint din paginile *Telegrafului Român* din 22 aprilie/5 mai 1910, anume că „Prea Sfințitul domn episcop al Caransebeșului, Dr. Miron E. Cristea, pleacă vineri dimineața [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], pe la Vinț, Arad, Timișoara, la reședința sa din Caransebeș”²³, a fost urmat, la 29 aprilie/12 mai, de o descriere detaliată a călătoriei ierarhului, caracterizată ca fiind „o adevărată cale de triumf, care se pregătește numai eroilor cari vin acasă ca învingători de pe câmpul de războiu.” Astfel, „vineri dimineața [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], o parte însemnată a inteligenței române sibiene s-a adunat la gară pentru a-și lua rămas bun de la fostul membru distins și laborios al societății române sibiene. P. S. Sa și-a luat rămas bun, cu afabilitatea cunoscută, de la fiecare dintre cei ce i-au arătat acest nou semn de dragoste, apoi a urcat în tren, cu o suită numeroasă, cei rămași jos aclamându-l cu căldură în momentul

²¹ *Masa studenților din Brașov*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

²² Gheorghe Comșa, *Confirmarea P. C. Sale Păr. Dr. Miron E. Cristea de episcop*, în RT, an. 4, 1910, nr. 5, p. 222.

²³ *Personal*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

când s-a pus trenul în mișcare.” S-au făcut opriri în gările Cristian, Săliște, Aciliu, Galeș, Apoldu de Jos, Miercurea Sibului, Cunța, Vințu de Jos, Orăștie, Simeria, Deva, Ilia, Zam, Săvârșin și Radna; „aproape toți oratorii cari l-au salutat pe P. S. Sa pe teritoriul arhidiecezei i-au dorit nu numai «Să mergi cu bine!», ci și «Să vii îndărăt cu bine!».” La Arad, „inteligența română a ieșit în număr mare la gară [...], vorbirea de bineventare rostind-o P. C. Sa părintele protosinzel R[oman] R. Ciorogoriu”.²⁴

Vizita noului ierarh la Arad este detaliată în numărul din 25 aprilie/8 mai 1910 al foii diecezane locale *Biserica și Școala*: „Vineri [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], cu trenul de 4 după-amiază, a sosit părintele episcop al Caransebeșului Miron Cristea la Arad, încărcat cu buchete de flori, cari i s-au dat la gările prin cari a trecut de la Sibiu până în Arad, și cu o număroasă suită. La gară a fost așteptat de cătră arădani, preoți și intelectuali [...]. De la gară pleacă șirul lung de trăsură la reședința episcopoească, unde Prea Sfințitul episcop Ioan [Papp] își primește înaltul oaspe și lumea ce umpluse saloanele reședinței [...]. Sâmbătă [24 aprilie/7 mai 1910 n.n.], însoțit de numeroasa sa suită, a vizitat P. S. Sa frumoasa noastră catedrală și seminarul diecezan, unde a fost întâmpinat de directorul seminarial Roman Ciorogariu [viitor episcop al Oradiei (1920-1936) n.n.], în fruntea corpului profesoral și a tinerimei, adunată în sala festivă [...]. După acest act vizitează biblioteca, muzeele, salele de învățământ și internatul, cari toate erau mult lăudate de episcop și suita sa. Reîntors la reședința episcopoească, i s-au prezentat membrii Adunării generale preotești, cari era tocmai întrunită [...]. După aceasta pleacă la gară, însoțit de convoiul trăsurilor și își urmează calea spre Caransebeș.”²⁵

Itinerariul ierarhului, descris în paginile *Telegrafului Român* din 29 aprilie/12 mai 1910, a inclus opriri și în gările din Timișoara – „la ora 1 și trei sferturi, peronul și sala de așteptare erau pline de lume aleasă românească” – și Lugoj – „la orele 4 și ceva, gara era plină de lume, om lângă om” –, iar „de aci încolo, primire la fiecare gară, cu vorbiri de bineventare și cu răspunsuri din partea P. S. Sale”. La Caransebeș, „la orele 6, lume colosală la gară. Primirea oficioasă o face părintele protosinzel Dr. Iosif T. Badescu [...]. P. S.

²⁴ *Instalarea episcopului Dr. Miron E. Cristea*, în TR, an. 58, nr. 45 din 29 aprilie/12 mai 1910, p. 189.

²⁵ *P. S. episcopul Cristea în Arad*, în BS, an. 34, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, p. 6.

Sa mulțamește pentru dragostea cu care e primit [...]. Un banderiu frumos, compus din peste o sută de călăreți, așteaptă plecarea P. S. Sale în oraș, care urcă în trăsura împodobită frumos cu flori și ramuri verzi împreună cu P. S. Sa arhimandritul Musta [...]. Toate casele din stradele prin cari trece P. S. Sa sunt frumos decorate, cu flori în fereștri, cu ramuri verzi și cu covoare. În unele fereștri sunt lumini aprinse. Pe marginea drumului, și de-o parte și de alta, crengi de teiu plantate în pământ. Trăsura trece pe sub un arc triumfal cu inscripția românească «Bine ați venit». Reședința episcopescă e frumos decorată cu flori și cu verdeață și e luminată în mod feeric. Ferestrele sunt toate pline de lume pe unde trece imposantul convoiu. Felinarele electrice de pe strade sunt toate aprinse, deși e ziuă încă [...]. P. S. Sa merge de-a dreptul la biserică [...], unde îmbracă mantia și ia cârja în mână, iar protopresbiterul Ghidiu îi adresează o vorbire de salutare cu ocazia intrării pentru prima oară în catedrala sa. Corul seminarial intonează «Pe stăpânul și arhiereul». P. S. Sa intră acum în biserică [...], cetește două rugăciuni, apoi se reîntoarce și-și face intrarea în reședința, deasupra porții căreia e inscripția «Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului».”

Seara, „la orele 9, s-a aranjat un frumos și impunător conduct de torțe și lampioane, în fruntea căruia mergea fanfara țăranilor români dintr-o comună apropiată de Caransebeș. În fața reședinței episcopesti se adunase mulțime de oameni, ca la patru mii.” Încep să cânte: „întâi corul seminarial, apoi Reuniunea germană de cântări din Caransebeș, după ea cea ungurească, apoi un alt cor românesc și la urmă corul mixt din Caransebeș [...]. P. S. Sa episcopul Miron răspunde cu glas sonor din fereastra reședinței, iar vorbirea sa plină de sentiment, de dragoste de neam și de lege, e primită cu aclamări furtunoase. În urmă se produc călușerii din Caransebeș, iar o fanfară, din țărani compusă, cântă mai multe piese. La orele 10 lumea începe a se resfira, iar P. S. Sa se retrage în departamentele sale, pentru a mai sta puțin și în mijlocul iubiților săi părinți, cari au venit cu câteva zile mai nainte la Caransebeș spre a asista și ei la aceste mari și impunătoare serbări.”²⁶

Programul pentru ziua instalării, stabilit la Sibiu încă dinaintea plecării²⁷, a fost respectat cu rigurozitate. Astfel, în 25 aprilie/8 mai 1910, duminica, „la

²⁶ *Instalarea episcopului...*, p. 189-190.

²⁷ *Programul primirii și instalării Prea Sfinției Sale a Domnului Episcop Dr. Miron E. Cristea în Caransebeș*, în TR, an. 58, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

orele 9 dimineața, mulțime de preoți îmbrăcați în odăjdii vin cu litia la reședința episcopescă, pentru a duce la biserică pe P. S. Sa. Strada e îndesată de lume [...]. Cântă corul seminarial. P. S. Sa e dus sub baldachin. În biserică îi așteaptă sosirea corul mixt din Lugoj [...]. În fața altarului, preoții slujitori formează un semicerc în jurul P. S. Sale. Sunt următorii: protopresbiterii Ivan, Șagău, Câdea, Teculescu, Ghidiu, preotul Buru și diaconii Gașpar din Lugoj și Dr. Stan din Sibiiu. Părintele arhimandrit Musta rostește vorbirea de introducere în scaunul arhieresc, ca mandatar mitropolitan. Dispune ca diaconul Dr. Stan să cetească actul de întărire, în ungurește și românește, iar în urmă gramata mitropolitului Ioan Mețianu, și apoi declară introdus în noua sa demnitate, pe baza actelor cetite, pe noul episcop și-l pofteste să ocupe scaunul arhieresc din catedrală, pentru a primi prin aceasta în posesiune conducerea diecezei [...]. Termină cu «Să trăiești la mulți ani!». Mulțimea din biserică erupe în aclamări puternice, corul din Lugoj cântă «La mulți ani» și afară se slobod treascurile.”²⁸

Episcopul a luat apoi cuvântul, rostind un înălțător discurs din care transpare, ca un fir roșu, necesitatea răspândirii „luminei și a slobozirii celor mulți din robia întunerecului prin aplicarea înțeleaptă a tuturor mijloacelor de cultivare în cele mai largi pături ale credincioșilor noștri”, căci „lumina și cultura adevărată sunt, pentru desvoltarea vieții sociale a unui popor, ceea ce e soarele și căldura lui pentru natură, căci precum în natură, sub influența binefăcătoare a soarelui, se desvoaltă toată firea într-o frumoasă armonie, așa și numai un popor cult se ridică repede în toate privințele, devenind un factor tot mai valoros al Bisericii, al neamului, al țării, al omenimii.” Imperative sunt și „munca conștientioasă pe terenul bisericesc, școlar și economic”, precum și „cultivarea religiosității, a moralității și a tuturor gândurilor și ideilor mărețe, ca frățietatea și buna înțelegere cu toate confesiunile și neamurile cu cari Dumnezeu ne-a răsădit pe același pământ, în aceeași patrie comună, apoi egalitatea, libertatea, îndurarea de cei lipsiți și bolnavi, filantropia ori jertfirea de sine.” La final, rostind „o scurtă rugăciune, episcopul dă binecuvântare arhierescă mulțimii din catedrală, care-l aclamează în mod sgomotos.” La „orele 11, P. S. Sa a fost îmbrăcat în ornate și s-a început Sfânta Liturghie [...]. La orele 12 și un sfert Liturghia e terminată [...]. Lumea părăsește

²⁸ *Instalarea episcopului...*, p. 190.

catedrala, unde se deschide numaidecât sesiunea ordinară sinodală.”²⁹ În discursul inaugural, asemănând „ivirea mea între domniile voastre cu ivirea curcubeului păcii și al frățesții împreună-lucrări”, ierarhul îi mobiliza pe cei prezenți prin cuvintele: „Ne așteaptă pe toți muncă încordată, dar aceasta n-are să ne descurajeze, ci, din contră, să ne întărească dorul de muncă, isvorât și din conștiința că nouă, generației de azi și de mâne, ne-a rezervat Dumnezeu acest teren de muncă pentru a putea cu toții a ne valida mai ușor și să ne putem câștiga merite pentru Biserică, popor și patrie și nume în fața celor de azi și a celor din viitor.”³⁰

Telegraful Român din Sibiu continuă: „P. S. Sa vine la reședință la ora 1 și un sfert. Nu peste mult se încep apoi recepțiunile.” L-au felicitat comitele suprem Dr. Medve Zoltán, reprezentanții „delegațiunilor” romano-catolice, greco-catolice, reformate, luterane și israelite din Banat, membrii Consistoriului și ai corpului profesoral de la Seminarul diecezan, generalul de divizie Nicolae Cena, preoți, dascăli confesionali etc. „La orele 3 s-a început banchetul, dat în restaurantul fraților Lichtneckert. Au participat la banchet 250 de persoane.” Toasturile s-au prelungit până „la orele 5 și jumătate, când P. S. Sa, rostind o vorbire frumoasă de încheiere, plină de vorbe de mulțămire, ridică masa și se duce la reședință”. Seara „s-a dat concert în sala hotelului Lichtneckert, cu program bogat, ales și bine executat. Sala a fost îndesată de lume. A participat și P. S. Sa episcopul Dr. Miron E. Cristea. Cu acest concert, festivitățile încopciate cu instalarea P. S. Sale au fost terminate, iar suita P. S. Sale a plecat luni dimineața îndărăt la Sibiiu, încântată de cele văzute și esperiate. P. S. Sa a rămas să se apuce cu nădejde de munca grea a spargerii unei holde înțelenite.”³¹

Rezumativ, în *Revista Teologică* se arăta că, „după o vacanță care a durat aproape doi ani de zile, dând loc la lupte și sbuciumări interne, eparhia Caransebeșului și-a primit păstorul dorit. P. S. S. Dr. Miron E. Cristea, chemat la conducerea acelei eparhii prin votul sinodului electoral de la 21 noemvrie din anul trecut [1909], după ce a primit și preagrațioasa întărire din partea Maiestății Sale, a fost sfințit întru episcop în catedrala mitropolitană din Sibiiu

²⁹ *Serbările de la Caransebeș*, în TR, an. 58, nr. 44 din 27 aprilie/10 mai 1910, p. 184-185.

³⁰ *Sinodul din Caransebeș*, în TR, an. 58, nr. 46 din 1/14 mai 1910, p. 194.

³¹ *Instalarea episcopului...*, p. 190-191.

și introdus în scaunul episcopesc de la Caransebeș, care-l așteptă ca pe un mire ales al său. Atât actul sfințirii, cât și al instalării P. S. Sale, au luat proporțiile unor frumoase și impunătoare festivități bisericești și naționale, cari au umplut de o sinceră bucurie inimile tuturor celor ce se interesează de binele și progresul Bisericii noastre. Bucuria aceasta își află explicarea, deoparte în însemnătatea deosebită pe care obștea credincioșilor Bisericii noastre o acordă demnității arhieresti, iar de altă parte în convingerea generală că noul episcop al eparhiei Caransebeșului este un bărbat destoinic, care va purta cărja vlădicească spre binele și înflorirea Bisericii și a neamului nostru. Vieța de până acum a P. S. Sale îl indică a fi chemat să desfășoare o asemenea activitate binecuvântată de la locul înalt pe care-l ocupă.” După o sumară biografie a noului ierarh, se critica apoi „birocratizarea instituțiilor ecleziastice” prin crearea unui „aparat administrativ foarte complicat, sec și prea puțin productiv”; în vederea urmării liniilor „de dezvoltare trasate de mitropolitul Șaguna”, se cerea un „duh nou de vieță bisericească, un duh creator, care să introducă suflet și putere în toate arterele organismului Bisericii noastre”.³² Și cititorilor foii eparhiale *Biserica și Școala* li se vestea, la 18 din 2/15 mai 1910, că „instalarea P. S. Sale Miron Cristea în scaunul episcopesc din Caransebeș s-a săvârșit între mari solemnități”, redacția arădeană exprimându-se dorința ca „Bunul Dumnezeu să restabilească pacea în dieceza atât de mult sguduită de patimile omenești”.³³

Urarea s-a dovedit a fi una profetică, episcopul Miron Cristea, prin multipla și rodnică sa activitate desfășurată la Caransebeș, făcându-se un urmaș de cinste al iluștrilor săi predecesori Ioan Popasu (1865-1889) și Nicolae Popea (1889-1908). Astfel, în plan cultural, ierarhul a sprijinit „Societatea pentru fond de teatru românesc”, „Reuniunea învățătorilor români greco-răsăriteni din dieceza Caransebeșului” și despărțămintele locale ale ASTREI, a impulsionat înființarea de biblioteci parohiale, a strâns legăturile cu societățile culturale „Casina românească” și „Reuniunea românească de cântări și muzică” și a avut un rol important în crearea „Asociației Culturale Bănățene”. Învățământului confesional și celui teologic-pedagogic i-a acordat atenția cuvenită. Confruntat cu pericolul etatizării școlilor „poporale” românești, ierarhul a impus construirea, repararea ori adaptarea la cerințele impuse de Stat a peste 150

³² Nicolae Bălan, *Noul episcop al eparhiei Caransebeșului, P. S. S. Dr. Miron E. Cristea*, în RT, an. 4, 1910, nr. 6, p. 229-232.

³³ *Instalarea P. S. S. Miron Cristea*, în BS, an. 34, nr. 18 din 2/15 mai 1910, p. 6.

de localuri școlare; prin circulare îi îndemna permanent pe dascăli să ridice calitatea învățământului elementar, să participe la conferințele și la reuniunile învățătoresți periodice, să respecte normele metodologice în vigoare, tipărite în revistele didactice de profil. La Institutul diecezan – în 1912 a organizat o colecție de amplasamente pentru zidirea unei clădiri corespunzătoare – au fost aduși profesori noi. În anul 1910 a inițiat seria „Anualelor Institutului Teologic” din Caransebeș; în paralel, și-a continuat apariția „Foaia Diecezană”, iar în lunile ianuarie-decembrie 1918 a fost editat săptămânalul „Lumina”, subintitulat „Foaie religioasă culturală pentru popor”. În plan pastoral-misionar, episcopul Miron Cristea a întreprins numeroase vizite canonice (Glimboca, Sacu, Uzdin, Făget, Buziaș, Vârșeț, Alibunar etc.), câteva dintre acestea fiind prilejuate de tâmosirea unor locașuri de închinare; la Caransebeș, în 1912, a fost renovată și resfințită biserica „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”. Din inițiativa sa, la 20 iulie 1912 s-a pus piatra de temelie a așezământului monahal cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie” de la „Balta Caldă” (Românești, jud. Timiș) – cunoscut ca mănăstirea „Izvorul (lui) Miron” –, ridicat pe un loc donat de surorile Maria și Susana Glava; finalizată în 1929, biserica a fost sfințită, împreună cu chiliile, în anul 1931. În 1913 a pus bazele „Fondului de ajutorare și de penziuni al eparhiei dreptcredincioase române a Caransebeșului”, destinat sprijinirii preoților vârstnici, a văduvelor și orfanilor acestora; ulterior, destinațiile filantropice ale acestuia au fost extinse. În plan național-politic, trebuie menționată participarea ierarhului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; tot el a făcut parte și din delegația românilor ardeleni care a prezentat la București decizia unirii Transilvaniei „cu Patria-Mumă”. Pentru aceste merite a fost numit, în anul 1919, membru de onoare al Academiei Române.³⁴

În urma demisiei mitropolitului-primat Conon Arănescu-Donici (1896-1919), pe scaunul rămas vacant a fost ales, la 18/31 decembrie 1919, întâi-stătătorul românilor ortodocși bănățeni, episcopul Miron Cristea de la Caransebeș, investit și înscăunat în ziua următoare (19 decembrie 1919/1 ianuarie 1920). La 4 februarie 1925, același ierarh a devenit cel dintâi patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, fiind instalat în noua demnitate la 1 noiembrie 1925. În timpul arhipăstoriei sale s-a realizat unificarea bisericească și s-a votat

³⁴ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, p. 49-51; P. Bona, *op. cit.*, p. 177-182; I. Popescu, C. Brătescu, *op. cit.*, p. 31-74.

un nou „Statut de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române” (1925), după model șagunian. Același înalt-ierarh s-a îngrijit de traducerea și tipărirea *Bibliei sinodale* din 1936 și a mai multor ediții din *Noul Testament*, a înființat Seminarul teologic „Miron Patriarhul” din Câmpulung-Muscel (1922) pentru orfanii de război și Academia de Muzică religioasă din București (1927). Tot din inițiativa sa a reapărut oficiosul „Biserica Ortodoxă Română” (1921) și s-a inițiat revista „Apostolul” (1924) și s-a ridicat actualul palat patriarhal; în localitatea natală a ctitorit un schit de lemn. De asemenea, a contribuit la întărirea legăturilor cu alte Biserici creștine, prin vizitele sale la Locurile Sfinte (1927), în Anglia (1936) și Polonia (1938); a sprijinit participarea teologilor ortodocși români la diferite congrese și întâlniri ecumenice peste hotare și a convocat, la București, o „Conferință regională a Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică” (1933) și o „Conferință româno-anglicană” (1935). Pe câmp editorial, trebuie menționate lucrările *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române* (București, 1920) și *Pastorale, predici și cuvântări* (6 vol., București, 1923-1939). În plan politic a făcut parte din regența care s-a aflat la conducerea României între 20 iulie 1927 și 8 iunie 1930, devenind apoi prim-ministru, sub regele Carol II (1930-1940), între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939, dată la care a trecut la cele veșnice la Cannes (Franța); a fost înmormântat în catedrala patriarhală din București la 14 martie 1939.³⁵

În acest mod a știut ierarhul de vrednică pomenire Elie Miron Cristea să-și slujească patria și Biserica străbună, înscriind, prin realizările sale, o pagină de aur în cartea nemuririi neamului creștin românesc.

³⁵ A se vedea bibliografia prezentată la nota 2.

ALEGEREA ARHIM. DR. MIRON CRISTEA CA EPISCOP AL CARANSEBEȘULUI ÎNTRE ADEVĂR ȘI IPOTEZE

*Prot. conf. dr. Vasile Petrica,
Facultatea de Teologie-Didactică, Caransebeș*

Episcopul Nicolae Popea în urma multor frământări și mâhniri a decedat în Caransebeș la 26 iulie/8 august 1908. După opinia unora, moartea l-a salvat de la o mare umilință. Unul din slujitorii venerabilei Eparhii, care cunoștea trecul ei istoric, afirma că episcopul **Nicolae Popea**, „n-a murit de moarte firească, ci de o moarte silnică, provocată de agitații necreștinești din cauză că n-a voit să delătore de la «Institutul teologic» pe un profesor, care avea păcatul de a fi naționalist intransigent”¹ și n-a greșit întrucât aprecierea era exactă.

Pentru că lucrurile nu s-au produs precipitat, ci totul a fost bine orchestrat, prezentăm atenționarea ce i-o face mitropolitul Ion Mețianu (1828-1916) episcopului Nicolae Popea (1826-1908) încă în 16 noiembrie 1906, cu privire la ingerința ministrului **Albert Apponyi** (1846-1933) referitor la „situația” din Caransebeș, ceea ce constituia un fel de avertizare: „*Consistoriul arhidieceșan a transpus la metropolii un intimat al domnului ministru de culte și instrucțiune publică din 23 a curentei adr. Nr. 5063 preș.*”

În acest intimat domnul ministru avisează atențiunea autorității superioare bisericesci la câteva întruniri populare care s-au ținut pe teritoriul arhidieceșei contra proiectului de lege pentru modificarea legilor despre instrucțiunea poporală și la care întruniri, zice se, au purtat rolul de conducători câțiva protopresbiteri, un paroh și un cleric absolvent ales paroh.

Procederea acestor preoți domnul ministru o califică de agitațiune imediat contra amintitului proiect de lege mediat contra limbei oficiale a statului și prin urmare contra națiunii maghiare.

Domnul ministru având în vedere art. de lege XXVI/1893, art. 13 și art. de lege XIV/1898, cap. 9 unde atari agitațiuni se consideră îndreptate contra

---

¹ A. Moacă, *Pro domo*, „Foaia Diecezană”, an. LV (1942), nr. 43, p. 1.

statului, care, ca contra a doi protoprezbiteri numai decât să se înceapă cercetare disciplinară pe baza legilor acum citate, iar contra celorlalți preoți pe baza disciplinei bisericești. Cercetarea să se facă cu exactitatea recerută și să se termineze cât de curând cu toată rigoarea necesară. Actele cercetării să se subștearnă ministrului.

Totodată se sistează cu începere din 1 ianuarie 1905, ajutoriul de stat al celor doi protoprezbiteri.

Domnul ministru notează mai departe, că de un timp încoace tot mai dese se repețesc casurile unde funcționari bisericești în posturi superioare se fac conducători la astfelii de întruniri și agită poporul contra statului.

Cere deci domnul ministru, ca funcționarii bisericești superiori să fie opriți de a se angaja la astfelii de acțiuni, căci altcum se vor lua măsuri contra lor.

Acesta e cuprinsul intimatului ministerial pe care-l comunic Preasfinției Tale, pentru ca să iei notiță de incidentul care s-a făcut la arhidieceasă și deci ar cere binele bisericii, să dispună cele ce vor fi cu scop.

Sibiu, 16 Noiembrie 1904. Al Preasfinției Tale cu dragoste frățească. ss. Ioannu Mețianu, mitropolit”.²

Acest document este o mostră din cele mai expresive cu care se otrăvea atmosfera din preajma episcopului caransebeșean, întrucât neprezentând nimic concret, arunca un oprobriu asupra întregului cler ortodox român, spre a intimida orice încercare de opoziție a instaurării unor legi nedrepte și samavolnice, care sfidau cele mai elementare norme de drept, acceptate în toate țările civilizate. Planurile împotriva lui pluteau prin cancelariile de la Budapesta și Viena; i se adăuga vârsta înaintată și doar moartea l-a salvat de la umilința ce i se pregătea.

Astfel că episcopul academician și ucenic fidel al marelui mitropolit **Andrei Șaguna** (1808-1873) a trecut la cele veșnice în Caransebeș la 26 iulie/8 august 1908, obosit și mâhnit. Fostul căpitan din oastea lui Avram Iancu și neînfricatul luptător pe tărâm politic își încheia viața tot pe baricade, așa cum a început, adică tot prin luptă.

Imediat s-au organizat alegeri. Pentru postul de episcop al văduvitei eparhii, unanim erau acceptați drept candidați arhimandritul vicar **Filaret Musta** (1839-1930), apreciat ca un „convins ortodox, fanatic biserican, mare

² Arhiva Episcopiei Caransebeșului, IV-126-1904, nr. 305.

naționalist, emerit profesor de teologie, competent consilier referent eparhial la secția administrativ bisericească...”³ și **directorul Institutului Teologic, protos. dr. Iosif Iuliu Olariu** (1859-1920), unul din cei mai productivi teologi bănățeni.

Vicarul episcopesc Filaret Musta, în calitate de președinte al consistoriului, a convocat Sinodul eparhial electoral extraordinar, care s-a ținut în catedrala din Caransebeș, duminică, 21 septembrie/4 octombrie 1908, fiind prezenți 57 votanți. **Filaret Musta** a obținut 41 voturi, iar contracandidatul său, **dr. Iosif Iuliu Olariu**, a primit 13 de voturi, la care s-au adăugat și trei bile albe. Episcopul Ioan Papp (1848-1925) de la Arad l-a anunțat ca ales pe arhim. Filaret Musta, însă, pentru ținuta lui de mare patriot și marcant membru al Partidului Național Român și pentru că guvernul de la Budapesta nu l-a agreat, nici împăratul de la Viena nu l-a confirmat.

Alegerile s-au repetat la 29 iunie/12 iulie 1909, conducerea revenindu-i lui Filaret Musta, candidații de acum erau **dr. Iosif Traian Badescu**, căruia i s-au acordat, de la 57 votanți, 32 voturi, iar **dr. Iuliu Olariu**, de astă dată, obține 22 voturi, înregistrându-se și o bilă albă iar cei doi n-au votat. A fost ales deci Iosif Traian Badescu, dar nici el, ca și Filaret Musta, nu a fost confirmat în post, încălcându-se cele mai elementare norme, deoarece puterea lumească n-are niciun drept în problemele Bisericii.

De data aceasta se vedea limpede că la Caransebeș se petrece un fapt fără precedent. Era o problemă, era un spin, de fapt o coroană de spini și din ea se desprindea un ghimpe care se numea **Constantin Burdia** (1861-1924). Cine a fost acest Constantin Burdia vom aminti doar în câteva cuvinte. A avut studii în drept la Budapesta și inițial a fost șef al poliției, apoi primar al Caransebeșului și, în perioada 1904-1910, președinte al Comunității de avere.

Performanțele lui s-au impus și pe linie politică: „la Caransebeș a fost ales prin fals și teroare renegatul Constantin Budia care a candidat pe lista guvernului, intrând în parlamentul maghiar ca deputat guvernamental, deși majoritatea alegătorilor îl votaseră pe dr. Ion Sârbu”.⁴ Dar nu i-a ajuns că a pus mâna pe frâiele care priveau domeniul politic, economic și social, ci s-a vârat și în toate organismele eligibile ale Episcopiei Caransebeșului, spre a

³ Dr. Petru Rezuș, *Arhiepiscopul Filaret Musta*, „Altarul Banatului”, an. I (1944), nr. 3-4, p. 128.

⁴ Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, p. 56.

controla totul, pentru ca prin el autoritatea guvernului maghiar să stăpânească. Deși binevoitor în față, pentru el era o singură tentativă: *Divide et impera*. Dacă dorim să știm totuși ceva despre el, informații sigure și exacte le găsim la **Valeriu Braniște**, care, fiind redactor al ziarului „Drapelul” din Lugoj, era cel mai bine informat. Iată câteva eșantioane de acest fel, căci cu privire la personajul vizat spunea: „*Calfa de căsap de altădată, ajuns «consilier aulic», Constantin Burdia puse stăpânire pe Comunitatea de avere a grănicerilor, era agentul guvernului și mare potentat la comitat. Îi ziceam în batjocură «Regele neîncoronat al românilor». Considera de sosit momentul pentru a pune mâna și pe dieceză. (...) La propunerea guvernului nu aprobase Coroana alegerea de episcop a arhimandritului Musta, forțând cărdășia lui Burdia de candidat la episcopie pe dr. I. Iosif Olariu (care obținuse deja față de Musta 13 voturi) (...) care în speranța că va ajunge astfel episcop se dase unealtă oarbă în mâinile lui Burdia”. (...) Și mai adaugă redactorul „Drapelului: „Am ales episcop pe dr. I. Tr. Badescu, pe care însă, la intervenția «omnipotentă» a lui Burdia, nu-l aprobase Coroana ca și pe Musta, eschizând autograful regesc expres pe aceștia doi din candidare la alegerea nouă.”.⁵ Aceasta este zestrea negativă a celui care s-a vândut guvernanților unguri pentru prosperitatea lui și spre nimicirea sufletului românesc.*

Concluzia de neclintit este că acest Constantin Burdia, membru în corporațiile eparhiale și în toate organismele politice și economice ale Caransebeșului, în aparență era binevoitor cu românii săi, iar în spate sabota tot ceea ce ținea de stabilitatea Episcopiei Caransebeșului.

Erau și alți români care aveau influență la guvern și împărăție, dar lucrau pentru binele Episcopiei Caransebeșului și implicit pentru structurile ei. Printre aceștia îl amintim pe **Gheza Duca de Cadăr** (1867-1913), care a călcat pe urmele străbunicului său, mareșalul **Petru Duca** (1755-1822), cel care pentru merite deosebite, a fost împrumutat cu o importantă moșie din localitatea **Cadăr**, județul Timiș.⁶ Deoarece a fost comandant militar al Banatului între 1808-1810 și pe perioada anilor 1810-1822 deținea, funcția de comandant militar suprem. Generalul Petru Duca se manifesta ca român,

⁵ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Editura Minerva, București, 1972, p. 454-455.

⁶ *Vizitații canonice*, „Biserica Bănățeană” (Timișoara), an. IV (1943), nr. 34, p. 3.

nutrind bune sentimente pentru națiunea sa⁷. Strănepotul său, G. Duca, de care ne ocupăm acum, era diplomat de carieră, fiind atașat la București, Atena, secretar de legație la Lisabona, Belgrad, Stuttgart, consilier de ambasadă la Constantinopol, secretar la Haga. S-a retras la moșia sa din Cadăr cu rangul de ambasador extraordinar și ministru plenipotențiar, fiind membru în Casa Magnaților. Încă de pe vremea când era în funcție a fost ales membru în Adunarea eparhială a Caransebeșului și delegat în Congresul Bisericesc de la Sibiu. În 1908, pentru că n-a acceptat un post în America de Sud, la cerere s-a retras din activitate stabilindu-se în Cadăr, dar între timp, în 1912 a candidat în cercul Sasca obținând un loc în parlamentul din Budapesta.

În atmosfera ce se crease la Caransebeș, ochii multora se îndreptau iar spre Sibiu, dar și aici existau două combinații. Unii erau pentru dr. **Miron Cristea** (1868-1939), iar alții îl preferau pe dr. **Eusebiu R. Roșca** (1856-1944), director al Seminarului „Andreian”, care în acest scop a fost chemat la ministrul de culte și instrucțiuni de la Budapesta. În cele din urmă opțiunile s-au oprit asupra lui M. Cristea.

Dată fiind situația explozivă de la Caransebeș, cu nerecunoașterea celor două alegeri de episcopi, ministrul de interne de la Budapesta, **Andrássy Iuliu**, i-a cerut lui Duca de Cadăr să „împace” lucrurile de la Caransebeș. Conducerea Partidului Național Român i-a încredințat lui Valeriu Braniște sarcina de a purta discuții cu Miron Cristea. Implicarea unui mirean în acest demers era cu o mai mare reușită. Opțiunea care venea de la guvern prin Duca de Cadăr era pentru dr. Iuliu Olariu, dar Valeriu Braniște, deși era rudă prin alianță cu cel din urmă, a fost împotriva lui, de altfel definindu-l că ar fi avut „o obsesie pentru episcopat”.

Gheza Duca de Cadăr „nu cunoștea deloc situația și era angajat de guvern pentru dr. Olariu, pe care-l votase când a stat față în față cu Bădescu. Am reușit (mărturisește V. Braniște) să-l câștig apoi pe partea noastră. În castelul lui de la Cadăr – unde eram oaspe des – l-am condus pe dr. E. M. Cristea; acolo am pus candidatura acestuia la a treia alegere și după o luptă crâncenă, bogată în incidente (...) am izbutit nu numai să-l alegem episcop, ci și să-i exoperăm aprobarea Coroanei”.⁸

⁷ Arhid. Valeriu T. Perianu, *G. Duca, ctitor din Banat*, „Mitropolia Banatului”, an. XXIII (1973), nr. 10-12, p. 716.

⁸ V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, p. 455.

Alegerea de episcop s-a ținut la Caransebeș, în 21 noiembrie 1909, fiind prezenți 58 deputați. Pentru dr. Miron Cristea și-au dat votul 31 de deputați, iar pentru dr. Iosif Iuliu Olariu 24, iar bile albe au fost 3. A fost ales dr. Miron Cristea. Pentru comisia de scrutin au fost desemnați generalul Nicolae Cena și protopopul Mihai Popovici din Orșova.

După emoțiile așteptării, confirmarea imperială a venit la 10 aprilie st. n. 1910, iar instalarea, cu o pompă deosebită, a avut loc la 8 mai 1910 (st. n.)

Desigur că alegerea celui de al treilea ardelean pe scaunul episcopal de la Caransebeș a fost benefică din toate punctele de vedere și pentru faptul de a fi avut sprijin în Valeriu Braniște, și el ardelean de origine, dar, ca în toate cazurile când se fac cele mai insignifiante favoruri, se așteaptă recompense. Guvernul aștepta de la E. Miron Cristea un act de loialitate. „Apponyi îi reproșă lui Miron (Cristea) că nu voia să dea în scris că «nu va fi naționalist intransigent și încarnat», adică ceea ce declara și verbal, amenințându-l «că dacă nu le va da și în scris, nu-i va face raport de recunoaștere către Împăratul».⁹ De fapt, mitropolitul dr. Antonie Plămădeală remarcă faptul, nu fără importanță, că Miron Cristea „a trebuit să facă 12 drumuri la Budapesta pentru a primi recunoașterea și, până la urmă, probabil intervenția arhiducelui Franz-Ferdinand pe lângă împăratul Francisc Iosif a putut pune capăt tergiversărilor”¹⁰. În cele din urmă confirmarea s-a făcut la 10 aprilie 1910, iar instalarea a avut loc în 25 aprilie/8 mai 1910.

Pentru întărirea în post au fost foarte mulți care au intervenit la împărat, guvern, oameni politici. Mitropolitul Ion Mețianu, în cererea înaintată la guvern pentru recunoașterea alegerii, s-ar fi exprimat, cum informa M. Cristea pe Valeriu Braniște, cam în felul următor „dacă nu se întărește nici alegerea asta a 3-a, atunci nici el nu mai poate conduce biserica, căci se destrăbălează lucrurile”.¹¹ Deci, putem spune, că era un fel de ultimatum. În aceeași scrisoare la 12 decembrie 1909, alesul candidat de episcop, scria că și baronul Duca nutrea convingerea că alegerea va fi confirmată, în urma discuției avute cu Apponyi.

În acest context, se cuvine să spunem câteva cuvinte și despre contracandidatul lui Miron Cristea, și anume **dr. Iosif Iuliu Olariu**, înfrânt în cele trei alegeri. Eșecul i se datora, în primul rând, faptului că era susținut

⁹ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 176.

¹⁰ Ibidem, p. 164.

¹¹ Valeriu Braniște, *Correspondență*, III, Editura Minerva, București, 1989, p. 191-192.

de guvern prin Constantin Burdia, deși el însuși s-a exprimat într-o scrisoare către Valeriu Braniște, astfel: „În special declar că n-am stat nici în trecut și nu voi sta nici în prezent sub influența domnului C. Burdia și nici în sevicul altuia”.¹² Nu se pune problema că ar fi putut ascunde adevărul, întrucât chiar M. Cristea, deși se spunea că este omul guvernului, n-a acceptat să semneze declarația de loialitate. G. Duca de Cadăr l-a îndemnat la o asemenea atitudine, iar guvernanții, în frunte cu împăratul, au regretat că nu l-au desemnat pe Musta, apreciind că opțiunea lor pentru episcopul dr. Miron Cristea a fost una pripită.

Valeriu Braniște îl consilia pe noul episcop asupra modului cum să se comporte față de susținătorii lui, când îi scria: „Spre orientarea ta privată îți comunic că meritul reușitei tale revine în primul loc lui Duca, Szerb și Musta. De aceea cred de bine să dai vizite celor doi dintâi, iar lui Musta și eventual lui Bădescu să le scrii câte o scrisoare specială de mulțumiri la caz că nu ai făcut-o deja”¹³. De fapt, din cele cunoscute am reținut că episcopul Miron Cristea a avut tactul necesar de a aplana amărăciunea ce a produs-o înfrângerea candidaților bănățeni și a susținătorilor lor pe motive de interese politice. Un episod interesant, privit prin prisma raporturilor ulterioare, îl constituie o discuție a episcopului cu o altă persoană, cu referire la protopopul Lugojului, acad. dr. **George Popovici** (1862-1927), despre care spunea că el știa că acesta, fiind coleg de școală și prieten cu Iuliu Olariu, la votare n-a fost pentru el, dar că, înțelegând relația dintre ei, în multe cazuri evita ca în probleme de serviciu să-i facă observații, pentru a nu crede cumva că este o atitudine potrivnică din cauza opțiunii lui pentru prietenul său. Un asemenea comportament izvorăște numai din caractere mari și suflete alese.

În ceea ce-l privea pe C. Burdia, acesta nu era chiar convins că Iuliu Olariu era cea mai bună soluție, de aceea înclina și spre M. Cristea, însă adevăratele lui intenții nu se puteau pătrunde de fiecare dată, întrucât se știa că era un oportunist. Cele ce a întreprins cu privire la Musta și Bădescu, erau suficiente pentru a se descalifica. Deși i se spunea că este un servil față de autoritatea maghiară, totuși a reuși a pătrunde în toate sferile, încât despre acest colț de țară din sud-vestul României se spunea că este „*Banatul lui*

¹² Ibidem, p. 114.

¹³ Ibidem, p. 188.

Burdia”.¹⁴ Cunoscând Gheza Duca de Cadăr forța lui Burdia, precum și toate viclesugurile cu care era înzestrat, l-a sfătuit pe episcopul M. Cristea să fie prudent în relațiile sale cu acest ins, cum însuși ierarhul îi scria lui Valeriu Braniște: „Baronul Duca încă mi-a zis, să cauți a fi culant față de Burdia, căci cu asta îl câștigi”.¹⁵

După Marea Unire, în noiembrie 1919, când au fost schimbate numele străzilor impuse de camarila ungurească, numele lui Burdia așezat chiar pe strada în care locuia a fost înlocuit cu un nume mai onorabil, de o comisie din care făcea parte chiar episcopul M. Cristea¹⁶, iar Nicolae Iorga care-l știa ca pe calul breaz, a scris parcă cu năduf despre Burdia că „și-a dat seama că, vinovat ori ba, i-a scăpat de sub picioare baza vieții sale publice. S-a tras deoparte ca un animal rănit, căutând peștera unde să poată muri în pace. Și oamenii de acolo i-au făcut singura grație care se poate: l-au uitat”.¹⁷

În contextul multor opțiuni pentru un candidat care să corespundă din toate punctele de vedere, **Aurel C. Popovici** (1863-1917) îi propune lui Valeriu Braniște drept candidat pentru episcop pe **dr. Ion Sârbu**, protopopul Mehadieii. Fiind colegi de liceu și cunoscându-se în suficientă măsură, Ion Sârbu este prezentat într-o scrisoare adresată lui Valeriu Braniște drept „singurul candidat posibil” și referindu-se la zestrea lui intelectuală, afirmă că este „cel mai vrednic prin cultura sa europeană, istorică-politică și prin energia sa de muncă l-au uitat și-l uitați pentru vechiul motiv că e prooroc în patria lui”. Plasându-l în perspectiva ce i-o propune este de părere „că e o datorie pentru bănățeni să scoată pe acest om de extraordinară valoare la iveală și să-i dea puțință de a lucra precum puțini vor fi putând să lucreze”.¹⁸ Spre a-și convinge interlocutorul, îl așază pe virtualul candidat într-un context foarte larg, scriind că prin el „n-avem a face cu episcopi cu vederi provinciale și că, mai ales de aci înainte, ne trebuiesc oameni cu vederi largi, întemeiate în istoria dezvoltării neamului nostru”.¹⁹

¹⁴ Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Eminescu, București, 1988, p. 301.

¹⁵ Valeriu Braniște, *Correspondență III*, p. 186.

¹⁶ FD, an. XXXIV (1919), nr. 39, p. 5.

¹⁷ N. Iorga, *Oameni care au fost, vol. III*, Editura pentru literatură și artă, „Regele Carol”, București, 1936, p. 136.

¹⁸ I. D. Suciuc – R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, vol. II*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 978-979.

¹⁹ Ibidem, p. 979.

Propunerea lui Aurel C. Popovici n-a avut nici un ecou și a rămas doar o izolată propunere, astfel că protopopul cu doctorat strălucit în filosofie la Viena, premiat de Academia Română cu premiul Năsturel-Hărăscu pentru neîntrecuta lui capodoperă *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, a trăit izolat de centrele culturale și oamenii culturii și n-a știut să-și creeze relații printre oamenii superiori ai timpului, ci a trecut ca o cometă în Almăjul lui drag cu toată cultura sa europeană²⁰. În ceea ce privește propunerea lui Aurel C. Popovici, este și ea de neluat în seamă pentru că dr. Ion Sârbu n-a depus voturile monahale, ci era un simplu preot necăsătorit, așadar propunerea a devenit nulă și a rămas doar ca un exercițiu.

Cu privire la relația episcopului dr. Miron Cristea cu Gheza Duca de Cadâr, ea a fost specială, căci ierarhul a vizitat familia și i-a onorat membrii în cel mai minunat chip posibil. Decesul marelui mecenat și patriot s-a produs în 13 martie 1913, la numai 46 de ani. Plecarea lui dintre cei vii a însemnat o mare tragedie, și episcopul caransebeșean a fost acolo, prezent la înmormântare, rostind panegiricul. „Dar încă pe când era în funcție de diplomat a primit a fi ales deputat în sinodul eparhial al eparhiei Caransebeșului, în care calitate mai ales în vârtejul luptelor vehemente, care au dăinuit câțiva ani, a fost un element de mare valoare, și s-a simțit atât de fericit că a putut contribui în mod însemnat cu partea sa de muncă, pe care istoria o va constata la timpul său, la rezolvarea conflictelor din jurul alegerii de episcop spre mulțumirea sa. Iară de atunci înapoi până în preajma morții cu atâta drag își oferea serviciile sale și intervenirea sa la locurile competente pentru rezolvarea spre binele Bisericii a diferitelor cauze curente și pendente”²¹.

La 33 de ani de la acest eveniment al Bisericii și chiar al țării noastre și la 4 ani de la trecerea în eternitate a patriarhului dr. Miron Cristea, la Caransebeș apare un articol. „**În memoria părintelui Iosif**”, semnat de un vechi funcționar de la Episcoel Moacă în „**Foaia Diecezană**”, unde se pretinde, chipurile, că de fapt recunoașterea alegerii lui Miron Cristea ca episcop al Caransebeșului s-a datorat intervenției episcopului greco-catolic din Lugoj, **Vasile Hossu** (1866-1916), la arhiducele **Franz-Ferdinand** (1863-1914), moștenitorul tronului,

²⁰ Vasile Petrica, *Dr. Ion Sârbu (1865-1922) istorie și preoție* (Restituiri academice), Editura Episcopiei Caransebeșului, 2003.

²¹ FD, an. XXVIII (1913), nr. 7, p. 2.

afirmație care constituie un afront la memoria marelui ierarh, și un sfruntat neadevăr.

Pentru susținerea celor afirmate adaug că: În 28 martie 1908, la propunerea lui Alexandru Vaida-Voievod, prințul moștenitor îi invită pe dr. Miron Cristea și dr. Augustin Bunea (1857-1909) la Viena. Au mers împreună, pentru că „Viitorul împărat voise să cunoască doi reprezentanți de seamă ai clerului român din Transilvania, cu intenția de a-și pregăti terenul și oamenii pentru timpul când îi va veni rândul la domnie. Elie Cristea a însemnat cuvânt cu cuvânt convorbirea, pe jumătăți de coli mari, și ele se păstrează în arhiva descoperită...”²².

Convorbirea, sub denumirea „**Audiență la arhiducele Frantz-Ferdinand**”, este publicată în volumul citat cu titlul „**Addenda XXV**”, p. 474-479. Pentru că Augustin Bunea nu cunoștea tocmai bine germana, M. Cristea a conversat mai mult cu arhiducele, făcându-i o impresie foarte bună.

După cum aminteam, Miron Cristea, pentru a grăbi emiterea actului de recunoaștere a alegerii, a fost nevoit să se deplaseze la Budapesta de 12 ori în cele patru luni. Gheza Duca de Cadăr s-a exprimat că până și Albert Apponyi l-a încredințat de emiterea recunoașterii.

Dacă toate acestea n-au fost în stare a urni încremenirea atitudinii față de tot ceea ce se petrecea la Caransebeș, atunci s-a milostovit, conducătorul Episcopiei Unite din Lugoj, **Vasile Hossu** (1866-1916), pentru Biserica „neunită” din Caransebeș, cum o denumeau ei în dispreț? Desigur că într-o asemenea formă logica este strivită și lucrurile au un alt contur.

Totul a pornit în acea perioadă fierbinte de la o scrisoare a lui **Alexandru Vaida-Voievod** (1872-1953), de profesie medic, om politic, membru marcant al Partidului Național Român, deputat în parlamentul de la Budapesta, care, la 18 noiembrie 1918, a prezentat actul de independență al națiunii române din Transilvania în acel parlament și a fost chiar prim-ministru.

El a trimis la 7 martie 1910 din Cluj o scrisoare cifrată lui Valeriu Braniște, prin care-l informează că „**Șansele noastre sunt bune. Protectorul vostru îmi comunică conținutul ultimei sale convorbiri cu grănișerul**”. Decodată din scrisoare²³, aflăm că „**protectorul**” era Gheza Duca de Cadăr, iar referirea la „**grănicer**” îl viza pe primul-ministru al Ungariei. Apoi continuă:

²² Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania*, Sibiu, 1986, p. 89.

²³ Valeriu Braniște, *Correspondența III*, p. 186.

„Întărirea lui Cristea e asigurată. Sperăm că vlădicii vor fi la înălțime” și foarte sugestiv este sfatul „*Va fi bine să-l prelucri pe Vili din răspuțeri*”. Acest „Vili” era nimeni altul decât episcopul unit al Lugojului, **Vasile Hossu**, cu studii teologice la „Propaganda Fide”, iar din 1903 până la 1911, episcop la Lugoj.

El a fost acela care a pornit o adevărată cruciadă împotriva Bisericii Ortodoxe din Banat în ultimii cinci ani ai bătrânului episcop Nicolae Popea. Valeriu Braniște, având sediul ziarului „Drapelul” la Lugoj, îi cunoștea isprăvile. Deci, Vaida-Voievod sfătuindu-l „să-l strunească”, îl îndemna să-l domolească spre reconciliere și să renunțe la pâra vicleană. Aceasta a fost „contribuția” lui la „exoperarea recunoașterii ultimei alegeri”.

Unii actuali publiciști, luându-se după insinuările inexplicabile ale lui Aurel Moacă, au adăugat și potrivnici la succesul lui, însă l-au uitat cu adevărat pe un mare patriot, iubitor al Banatului, orator de seamă și o personalitate de vârf a culturii noastre, **dr. Cornel Corneanu** (1884-1960). El a fost omul care prin Biserică, politică, cultură și relații l-a sprijinit pe dr. Miron Cristea spre a ajunge la Caransebeș și apoi la București. Omul din umbră, care a adus mari servicii Banatului, se cuvine să nu-l uităm.

Pentru a încheia aceste informații dintr-o perioadă tulbure din istoria străvechii noastre Episcopii, adaug că Pronia divină a făcut ca pe scaunul episcopal din Caransebeș să fie așezat un episcop de înaltă cultură, experimentat în administrația bisericească și un vrednic român, care și-a adus obolul său la realizarea Unirii celei Mari, din 1 Decembrie 1918. Prin performanțele ce i-au fost atribuite, primul patriarh al României, regent, prim-ministru, a realizat ceea ce nimeni din istoria Bisericii și a României nu va mai înfăptui. Întrucât performanțele lui întrec orice imaginație omenească, năuciți de prestigiul lui, omenește, unii au adăugat la succesul lui, prieteni, rival, admiratori și chiar și potrivnici.

Din toate aceste calcule, admitem doar o singură realitate, și anume purtarea de grijă a proniei divine, care a cinstit Banatul nostru de Munte cu o asemenea emblematică personalitate. Un buchet cu flori întrunește în sine frumusețea petalelor, cu mirosul îmbietor și ghimpilor ce-i înconjoară: așa a fost și trecutul neuitatului episcop și apoi patriarh, dr. Miron Cristea.

AFIRMAREA CULTURII NAȚIONALE – COORDONATĂ A GÂNDIRII EPISCOPULUI MIRON CRISTEA

Prof. univ. dr. Ioan Munteanu
Timișoara

Alegerea lui Elie Miron Cristea ca Episcop al Caransebeșului a fost primită cu satisfacție și speranță de credincioșii lumii creștine ortodoxe din Banatul istoric. Era cunoscut „ca unul din cei mai erudiți fii ai Bisericii sale”.¹ În cursul vieții s-a dovedit un om integru, un preot model, cu o comportare morală ireproșabilă, un călugăr cărturar și luptător pentru cauza națională, un adevărat simbol „al credinței strămoșești și al păcii”.² Instalarea în scaunul episcopal al Eparhiei Caransebeșului, la 25 aprilie/8 mai 1910, a fost un prilej de bucurie și de nădejde în rândul populației. Profund mișcat de manifestările de simpatie din timpul instalării ca Episcop, Miron Cristea făgăduiește credincioșilor că la temelia activității sale în Banat vor sta: dragostea, credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, luminarea clerului și poporului, ridicarea moralului oamenilor și întărirea disciplinei, dezvoltarea așezămintelor bisericești și culturale.³ Adversar al vorbelor goale, al ideilor nerealizabile, a pășit cu hotărâre în arena realităților din Eparhia Caransebeșului.

Înțelegerea corectă a activităților inițiate sau organizate sub îndrumarea Episcopului Miron Cristea obligă luarea în considerare a condițiilor speciale existente în timpul păstoririi sale la Caransebeș. Dacă înfăptuirile concrete nu au stat în *raport direct* cu înțelepciunea, cu priceperea și zelul, cu entuziasmul și munca cheltuită de Episcop, faptul se datorește împrejurărilor excepțional de critice și stărilor încordate din acele vremuri.⁴ Din cei aproape zece ani cât a condus Episcopia Caransebeșului, patru ani și jumătate au fost ani de război

¹ *Poporul român*, Budapesta, IX, 1909, nr. 49, p. 4.

² I. Popescu, C. tin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea. Ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2009, p. 15.

³ Preot G. Cotoșman, *Înfăptuirile Patriarhului Miron ca Episcop în Banat*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1938, nr. 11-12, p. 678.

⁴ *Ibidem*.

mondial, în care guvernării au impus multiple măsuri, cu consecințe negative în rândul populației.⁵ Până în decembrie 1917, locuitorii comitatului Caraș-Severin au fost obligați să participe la șapte împrumuturi de război, adâncind nivelul de sărăcie la o parte importantă din populație.⁶ În toate localitățile rurale, autoritățile au rechiziționat cantități mari de produse agricole, animale de tracțiune, obiecte casnice, clopotele bisericilor, produse alimentare; au mobilizat și trimis pe front zeci de mii de oameni.⁷ Masivele pierderi de vieți omenești au îndoliat numeroase familii. De pe urma războiului mondial au rămas 5.026 văduve și 8.278 orfani în comitatul Caraș-Severin.⁸

Pe fondul acestor realități grave, care au marcat aproape jumătate din existența lui Miron Cristea ca Episcop al Caransebeșului, a fost dificilă organizarea unor activități majore, care să implice resurse financiare importante. S-au adăugat și măsurile tot mai restrictive impuse de autoritățile guvernamentale maghiare în anii războiului mondial. Recunoaște, cu onestitate, această situație dificilă chiar Episcopul Miron Cristea. În anul 1919 a fost propus ca membru de onoare al Academiei Române. La 4 iulie 1919 trimite o scrisoare conducerii Academiei. Precizează că s-a străduit să desfășoare activitate pe mai multe planuri, dar nu a reușit să facă atât cât era nevoie deoarece existența „în statul ungar nu ne-a permis a ne specializa și aprofunda prea mult într-un anumit ram al științei sau al literaturii”. Cu toate greutățile întâmpinate a reușit totuși să contribuie la „întărirea conștiinței naționale și pentru propagarea culturii românești”.⁹

Stăpân pe o vastă cultură teologică și filosofică, a considerat *cultura* ca un factor determinant în viața indivizilor și a popoarelor. Nu scapă niciun prilej ca să accentueze însemnătatea roadelor binefăcătoare ale culturii, să susțină necesitatea extinderii acesteia în păturile largi ale popoarelor.¹⁰ Prin

⁵ I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918, vol. 1, Așezările. Populația*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2006, p. 290-291.

⁶ *Drapelul*, Lugoj, XVII, 1917, nr. 134, din 9/22 decembrie, p. 3.

⁷ I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p. 208-210.

⁸ T. V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial*, Sibiu, 1923, p. 21-24.

⁹ I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 17-18.

¹⁰ Preot G. Cotoșman, *op. cit.*, p. 680.

răspândirea luminii culturii – afirma deseori Miron Cristea – *cei mulți* vor scăpa din robia întunericii.

Educat în spiritual prețuirii valorilor naționale, Episcopul Caransebeșului s-a afirmat în cursul întregii sale activități ca un neobosit susținător al culturii românești. A făcut parte din Comitetul Central al ASTREI; a condus, ca director, acțiunile culturale ale Despărțământului ASTRA din Sibiu; a fost membru pe viață al Societății pentru crearea unui fond de teatru român. Atât cât vremurile acelor ani au îngăduit, în timpul păstoririi sale la Episcopia română ortodoxă a Caransebeșului a pus un accent deosebit pe susținerea nevoii de cultură a românilor bănățeni. S-a preocupat să asigure o bună organizare a Adunării Generale a Societății pentru crearea unui fond de teatru român, desfășurată la Caransebeș în noiembrie 1913. La insistențele episcopului, Despărțământul ASTRA al Caransebeșului și-a ales o conducere nouă, alcătuită din „oameni cu pricepere și cu râvnă pentru binele obștesc”¹¹. Stăruie pentru organizarea de conferințe cu tematică de interes general în localitățile rurale; militează cu fermitate pentru amplificarea colaborării cu societățile culturale din Caransebeș: Casina Română și Reuniunea Română de cântări și muzică.¹² S-a implicat în impulsionarea activităților Reuniunii învățătorilor români ortodocși din Dieceza Caransebeșului, orientându-i acțiunile spre realizarea obiectivului de promovare a culturii naționale.¹³

Episcopul Miron Cristea și-a îndreptat gândurile, în special, spre Institutul Teologic din Caransebeș. Dorea ca acesta să devină o adevărată pepinieră de unde să pornească razele unei noi vieții culturale, printr-o bună organizare și susținută activitate. În acest scop, inițiază planul ridicării (construirii) unui *Seminar episcopesc* la Caransebeș, unde să fie instruiți viitorii preoți și învățători necesari afirmării culturii naționale.¹⁴ Își susține planul cu o donație de 5.000 coroane din modestele sale venituri materiale. Propune, ca printr-o colectă publică, să realizeze un *fond eparhial special* necesar construirii Seminarului. În concepția Episcopului, realizarea acestui obiectiv important ar constitui dovada grăitoare a „unității noastre bisericești – culturale”.¹⁵

¹¹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 22, din 1/14 iunie, p. 5.

¹² I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 56.

¹³ *Ibidem*, p. 52.

¹⁴ Preot G. Cotoșman, *op. cit.*, p. 681-682.

¹⁵ *Ibidem*, p. 682.

În atenția lui Miron Cristea au stat și alte acțiuni, mai puțin spectaculoase ca amplitudine, dar însemnate ca valoare culturală. Din dispoziția sa au fost înființate o serie de biblioteci parohiale la sate. Pe cheltuială proprie a tipărit cărți de rugăciune și broșuri cu conținut religios, cultural și economic, pe care le-a răspândit în lumea rurală. Modernizează teascurile tipografiei Diecezane prin investirea sumei de 17.000 coroane în vederea cumpărării unei prese noi și a literelor de calitate superioară. Reorganizează Librăria Diecezană pentru a răspunde cerințelor locuitorilor.¹⁶ În anii păstoririi la Caransebeș a creat un *Fond* de ajutorare preoțesc; a pus bazele unui *Fond* special pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor preoților decedați.¹⁷ În anul 1917 a încercat să editeze un nou organ de presă al Diecezei Caransebeșului, care să completeze informația din Foaia Diecezană. Opoziția autorităților și dificultățile provocate de războiul mondial determină eșuarea acestui plan. Reușește însă realizarea acestui obiectiv cultural în 4/17 ianuarie 1918, când apare primul număr al săptămânalului *Lumina*. A dăinuit până la 20 decembrie 1918. Un interes deosebit acordă Miron Cristea editării Anualelor Institutului Teologic din Caransebeș, urmărind să facă cunoscută strădania studenților și cadrelor didactice în plan cultural, didactic și educațional. Din diverse motive nu s-au finalizat eforturile depuse pentru înființarea *Asociației Preoților și Asociației Femeilor Ortodoxe Române din Banat*.¹⁸ O activitate remarcabilă a depus Episcopul Miron Cristea pentru susținerea învățământului național românesc din Banat și limitarea efectelor negative generate de aplicarea Legilor Apponyi din anul 1907. Prin stăruințele sale repetate au fost renovate sau construite noi localuri de școală confesională română în 60 localități bănățene și s-au achitat regulat salariile la 272 învățători români confesionali.¹⁹

În realizarea activităților concrete pentru afirmarea culturii naționale, episcopul Miron Cristea pornește de la convingerea că împlinirea acestui obiectiv important impune implicarea tuturor fruntașilor – clerici și mireni – din lumea românească a Banatului. Are în vedere realitățile constatate în Eparhia pe care o conducea. Nu șovăie să condamne public o serie de neajunsuri. În cuvântarea ținută la 1 aprilie 1912, cu prilejul deschiderii Sinodului Eparhial, combate atitudinea unor preoți care nu s-au ridicat în evlavie, care și-au

¹⁶ *Ibidem*, p. 686-688.

¹⁷ *Ibidem*, p. 687.

¹⁸ *Ibidem*, p. 688.

¹⁹ *Ibidem*, p. 684-685.

răcit raporturile cu enoriașii și s-au îndepărtat de tradițiile vieții religioase românești.²⁰ Nu generalizează acest fenomen, dar susține că unii preoți „s-au interesat de popor numai când au avut lipsă de sprijinul lui, sau au avut vreun câștig în urma slujbei ce o au”.²¹ Atrage atenția că în tradiția Bisericii Ortodoxe Române, preoții „au fost una cu poporul, au mers nedespărțiți de el și la bine și la rău”. În timpurile „cele mai neguroase și mai grele cu abnegațiune de adevărați apostoli și-au făcut datoria față de turma credincioșilor”.²² Preoții și învățătorii au, de aceea, un rol foarte important și în promovarea culturii naționale. Ei trebuie să-și întărească „simțul misiunilor apostolești”, să-și aducă contribuția, prin toate mijloacele, la dezvoltarea unei culturi adevărate și temeinice.²³ Însă, considera Miron Cristea, propășirea culturii naționale nu constituie doar o îndatorire a preoților și învățătorilor. Toți fruntașii localităților au obligația să recunoască nevoile și trebuințele populației, să o îndrume pe calea dezvoltării, să o călăuzească „în cele bisericesti și culturale, curățind holda de buruiană și neghină”.²⁴ În vara anului 1914 caută să pună în practică această cerință și să implice direct fruntașii localităților din Eparhia Caransebeșului în susținerea financiară a activităților culturale. La stăruințele episcopului s-a hotărât introducerea unei „dări culturale asupra tuturor intelectualilor”²⁵ și fruntașilor din Eparhie, care să fie aplicată de la 1 ianuarie 1915. În *Circulara* din 1/14 iunie 1914 adresată „oficiilor protopopești și parohiale” făcea următoarele precizări: Nimic nu este „mai scump pentru un popor care ține la ale sale și la viitorul său decât așezămintele sale culturale și o conducere sănătoasă și puternică a treburilor sale bisericesti și culturale. Ce-i la un individ lumina ochilor aceea-i la un popor instituțiile culturale superioare”.²⁶ Întâia datorință a credincioșilor din Eparhie era de a găsi toate mijloacele „pentru înființarea așezămintelor de cultură superioară, de care avem trebuință” și, mai cu seamă, de a salva și susține pe cele existente.²⁷ În vederea aplicării dării culturale, viitorii contribuabili au fost împărțiți în *patru categorii*, în funcție

²⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXVII, 1912, nr. 14, din 1/14 aprilie, p. 2.

²¹ *Idem*, p. 3.

²² *Idem*, nr. 13, din 19 martie/1 aprilie, p. 1.

²³ *Idem*, nr. 14, din 1/14 aprilie, p. 3.

²⁴ *Idem*.

²⁵ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 22, din 1/14 iunie, p. 1-2.

²⁶ *Idem*, p. 1.

²⁷ *Idem*, p. 1.

de potențialul financiar de care dispuneau. Suma stabilită era de 5, 10, 20, 30 coroane pe an potrivit fiecărei categorii. Erau obligați la achitarea acestei dări: protopopii, preoții, medicii, avocații, notarii publici, asesorii din Consistoriu, profesorii, învățătorii și învățătoarele, inginerii, juzii regești, funcționarii, proprietarii mari, meseriașii, negustorii, veterinarii.²⁸ Cerința era să aparțină de Biserica Ortodoxă Română și de Eparhia Caransebeșului. Caută să pună în practică această idee și în anul 1919, când pune bazele unui nucleu format din intelectualii de frunte ai provinciei bănățene și care va alcătui temelia Asociației Culturale din Banat.

Pe lângă multiplele acțiuni inițiate în vederea asigurării progresului culturii naționale și extinderii sale spre categoriile sociale principale ale românilor bănățeni, Episcopul Miron Cristea a intrat în conștiința colectivă a contemporanilor ca un profund cugetător privind însemnătatea culturii în evoluția istorică a națiunii. Într-o *Circulară* trimisă preoților în anul 1914 își exprima convingerea că „viitorul unui popor îl asigură așezămintele sale culturale, cari stau în serviciul idealelor omenirii, adică Biserica și Școala, cu toate ramificațiunile lor multiple”.²⁹ *Biserica*, călăuzește popoarele spre înălțimile înviorătoare ale mulțumirii sufletești. *Școala*, deschide ochii și luminează mintea cu toate cunoștințele de lipsă în viață.³⁰ Ambele instituții au menirea să întărească rădăcinile omului cu pământul moșiei și al patriei sale entice. Prețuind tradițiile Bisericii Ortodoxe Române, afirmă în repetate rânduri că întreaga cultură românească a izvorât pretutindenea din Biserică, iar cultivarea poporului se făcea, la începutul secolului al XX-lea, mai ales prin Biserică și așezămintele susținute de ea. În concepția Episcopului Miron, cultura trebuie să se alimenteze permanent din *două izvoare*: din învățătura Bisericii și din tezaurul de înțelepciune al marilor gânditori din viața popoarelor.³¹

Cultura „este o mare putere”,³² aprecia mereu Miron Cristea, și are un rol esențial în evoluția istorică a națiunii. De aceea Biserica trebuie să se implice direct în realizarea actului cultural. În cuvântarea ținută la 13/26 aprilie 1914, cu prilejul deschiderii Sinodului Eparhial, rostea cu toată claritatea:

²⁸ *Ibidem*, p. 2-3.

²⁹ Apud I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 55.

³⁰ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 22, din 1/14 iunie, p. 1.

³¹ Preot G. Cotoșman, *op. cit.*, p. 681.

³² *Foia Diecezană*, Caransebeș, XXVII, 1912, nr. 37, din 9/22 septembrie, p. 4-5.

„Biserica noastră Ortodoxă Română, după organizarea ei, nu este exclusiv o instituție religioasă, ci și *propovăduitoare a culturii românești* în masele largi ale credincioșilor ei”.³³ În interesul viitorului credincioșilor români, misiunea Bisericii era întărirea ortodoxismului credinței, păstrarea religiei strămoșești, dar și „promovarea culturii noastre românești”.³⁴ Mai mult, afirma Episcopul, *promovarea acestei culturi trebuie înfăptuită prin impregnarea sa cu „duhul învățaturii bisericești”*. Gândirea lui Miron Cristea în privința importanței și rolului culturii a fost puternic marcată de concepția sa teologică, de educația religioasă și activitatea spirituală desfășurată în cursul anilor. Și-a exprimat convingerile ca un adevărat reprezentant de frunte al Bisericii, ca un desăvârșit îndrumător al acestei instituții de care și-a legat viața. Poziția sa nu a fost întâmplătoare. Subliniind mereu implicarea Bisericii în fenomenul cultural, argumentând rolul valorilor afirmate de Religie în desfășurarea manifestărilor culturale scotea în evidență caracterul profund moral al culturii și consecințele sale benefice în evoluția societății românești.

Convingerea dublei îndatoriri a Bisericii Române Ortodoxe, cea *Spiritual – religioasă* și cea *culturală* o va declara public Miron Cristea cu numeroase prilejuri. În cuvântarea ținută la Blaj, în 29 septembrie 1911, cu ocazia Adunării Generale a Societății pentru crearea unui fond de teatru, își definește astfel concepția: „Nu numai mântuirea vecinică a sufletului credincioșilor noștrii, nu numai cultivarea virtuților creștinești și cetățenești sau patriotice este misiunea Bisericii Române, ci și mântuirea vremelnică a poporului nostru prin *armele luminei și ale culturii românești*”.³⁵ Considera ca în condițiile istorice create în statul ungar la începutul secolului al XX-lea, prin adoptarea unei legislații cu certe obiective de deznaționalizare a naționalităților nemaghiare, misiunea culturală a Bisericii a devenit o *necesitate vitală*. Implicarea Bisericii Ortodoxe în ridicarea nivelului cultural al poporului a devenit o condiție esențială pentru apărarea și consolidarea individualității etnice. Datoria Bisericii este să înzestreze poporul român cu o temeinică cultură și pe această cale să îi asigure un progres statornic.³⁶

Tulpină cu adânci rădăcini în lumea țărănească a Ardealului, Episcopul Miron Cristea atrăgea atenția că rămânerea în urmă în domeniul vieții culturale

³³ Apud I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 167.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Foaia Diecezană*, XXVI, 1911, nr. 35, din 10 septembrie, p. 3-4.

³⁶ *Idem*, XXVII, 1912, nr. 37, din 9/22 septembrie, p. 4-5.

se poate constitui într-o cauză care să ducă la asimilarea unui popor, la pierderea individualității etnice.³⁷ În consecință, obiectivul esențial al românilor este ca în interesul viitorului lor, în interesul asigurării credinței strămoșești și a Bisericii naționale, să facă tot ce le stă „în putință pentru întărirea nu numai a ortodoxismului credinței noastre, ci și pentru promovarea culturii”.³⁸

În gândirea Episcopului Caransebeșului, *Cultura* trebuie să aibă un caracter național pentru ca roadele afirmării sale să fie trainice. Această concepție a marcat întreaga sa gândire și i-a călăuzit faptele pe tărâm cultural. În cuvântarea pe care o ține la 25 aprilie/8 mai 1910 în Catedrala Episcopală din Caransebeș, afirmă cu deosebită limpezime: cultura și credința noastră strămoșească au crescut laolaltă cu Biserica și cu limba românească. Prin urmare, cultura propovăduită de Biserica numai națională poate să fie, iar realizarea ei se poate mijlocii numai în limba proprie, maternă.³⁹ Episcopul Miron Cristea își exprima astfel cu claritate convingerile în problema afirmării culturii încă de la începutul păstoririi sale în eparhia Caransebeșului. Avea în vedere realitatea istorică care atestă faptul că din vechime Biserica a lucrat pentru „lățirea unei culturi temeinice” în popor, iar primele forme de instruire a tinerilor credincioși s-a înfăptuit „în tinda vechilor biserițe de lemn”.⁴⁰

Gândirea Episcopului Miron Cristea a fost puternic marcată de ideea orientării și extinderii fenomenului cultural spre păturile largi ale poporului. Cu fapta s-a apropiat mereu de izvoarele sufletului celor mulți, de țăranii credincioși. Acestora le-a dăruit cuvântul și înțelepciunea minții sale, spre aceștia a căutat să îndrepte binefacerile culturii naționale.⁴¹ Încă din momentul instalării ca Episcop în anul 1910 a ținut să precizeze că „răspândirea luminii” în cele mai largi pături ale credincioșilor va fi „între întâiele sale preocupățiuni și stăruințe”.⁴² Cu acelaș prilej își destăinuie esența gândirii sale în chestiunea culturii naționale. Lumina și cultura adevărată – afirmă Miron Cristea – sunt „pentru dezvoltarea vieții sociale a unui popor aceea ce e Soarele și căldura lui

³⁷ *Idem*, XXIX, 1914, nr. 15, din 13/26 aprilie, p. 1..

³⁸ *Idem*, p. 1-2.

³⁹ I. Șandru, V. Borda, *Patriarhul Miron Cristea*, Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 1998, p. 93.

⁴⁰ Apud I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 49.

⁴¹ T. Ionescu, *Patriarhul Miron, povățuitor și ctitor al Asociațiilor Creștine*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1938, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 700-702.

⁴² *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXV, 1910, din 17/25 aprilie, p. 10-14.

pentru natură, căci – precum în natură sub influența binefăcătoare a Soarelui se dezvoltă toată firea într-o frumoasă armonie – așa și numai un *popor cult* să ridică repede în toate privințele, devenind un factor tot mai valoros al Bisericii, al neamului, al țării, al omenirii. Omul luminat distinge mai ușor binele de rău”.⁴³ Spunea astfel un mare adevăr al existenței umane!

Cultura, susținea adeseori Miron Cristea, nu constă numai din asimilarea unei sume de cunoștințe, din instruirea individuală. Adevărata cultură o dobândește un individ, un popor când dovedește o largă pricepere, un viu interes pentru afacerile obștești ale Bisericii, neamului, țării și omenirii, în toate ramificațiunile lor multiple.⁴⁴ Adevărata cultură presupune muncă stăruitoare pentru progresul obștesc, implică un spirit de jertfă pentru instituțiile care mijlocesc acest progres.⁴⁵ Viitorul unui popor, sublinia mereu Episcopul Caransebeșului, zace în rădăcinile sale, în puterile sale proprii. Aceste rădăcini se pot consolida prin activitatea așezămintelor de cultură, a instituțiilor culturale, care, întotdeauna, asigură un curent dătător de viață.⁴⁶

Pornind de la asemenea convingeri care i-au definit gândirea și activitatea, Miron Cristea aprecia, că fenomenul *cultural* trebuie să se alimenteze din două izvoare prețioase: din învățătura Bisericii și din înțelepciunea marilor gânditori.⁴⁷ În opinia învățatului Episcop, *trei forțe* de căpetenie au înălțat omenirea până la nivelul atins la începutul secolului al XX-lea. Istoria civilizației omeniești le consideră a fi: *Știința, Religia, Arta, deci Cultura*.⁴⁸

Știința, tehnica, cu progresele ei neimaginabile își umple sufletul de mândrie, izvorâtă din conștiința înălțimii până la care se poate avânta mintea, intelectul omului. Acolo „unde sufletul n-are știință, acolo nu-i bine,” spunea adeseori Miron Cristea. Poporul care nu are oameni învățați, acela oarbecă (rătăcește) în întuneric.⁴⁹ Trăind însă omul exclusiv în atmosfera științei, va duce o viață destul de zbuciumată. Omul de știință trebuie să-și însușească, să fie pătruns de marile valori morale oferite de *Religia*. Pentru că *Religia* oferă omului liniștea și mângâierea sentimentelor, îl îndeamnă la faptele iubirii

⁴³ *Idem*.

⁴⁴ *Idem*, XXIX, 1914, nr. 15, din 13/26 aprilie, p. 1-2.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Preot G. Cotoșman, *op. cit.*, p. 681.

⁴⁸ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXVIII, 1913, nr. 46, din 17/30 noiembrie, p. 3.

⁴⁹ *Idem*, XXVII, 1912, nr. 39, din 23 septembrie/6 octombrie, p. 1-2.

creștinești în toate nuanțele sale.⁵⁰ Adevărata știință este doar aceea care se întemeiază pe credința în Dumnezeu, întrucât Sfânta Scriptură precizează „frica lui Dumnezeu este începutul înțelepciunii”.⁵¹ Știința fără Religie, considera Miron Cristea, poate fi o primejdie, căci este mai de preferat un om prost, dar credincios, decât un învățat fără credință.⁵² Biserica și Neamul au nevoie de oameni învățați și cu credință, deoarece numai aceștia sunt de folos statornic. Includea astfel valorile create de Știință atât în fenomenul cultural cât și în valorile morale oferite de Religie. Afirma mereu că nu atât cunoștințele omului, oricât de învățat era, aduc folos societății, ci, în primul rând, *cinstea, moralitatea* de care dădea dovadă în acțiunile sale. Pentru a argumenta această opinie, aduce, ca exemplu, versurile dintr-o poezie a lui Octavian Goga. La întrebarea pusă de un călător drumeț „pe cine-ngropi părinte azi?”, Părintele Irimie oferă un răspuns încărcat de înțelepciune: „Pe un om de omenie!”⁵³ Concluzia pe care o formulează Episcopul Caransebeșului este de o profundă semnificație umană: „ferice de acela care după moarte cei care l-au cunoscut pot zice: a fost om de omenie”.

Arta, ca și componentă importantă a culturii, în opinia lui Miron Cristea, prin „productele ei artistice”, îmbogățește viața oamenilor cu idei și sentimente noi, idealizează realitatea și „nobilizează sufletul”.⁵⁴ Arta adevărată constituie întotdeauna o năzuință spre perfecțiune și pe această cale sprijină Religia. Cultivarea artei corespunde unor trebuințe omenești generale și la orice popor este o necesitate firească. Alături de Știință și Religie, prin Artă se înalță sufletul omului, se arată omului ceea ce este josnic spre a se putea ridica deasupra acesteia, îi descoperă ce este frumos și sublim spre a se avânta către ele.⁵⁵ În cuvântările ținute la diferite ocazii îndeamnă credincioșii să cultive arta adevărată, întrucât poporul român posedă „multe lăudabile înclinări și talente artistice” care trebuie doar descoperite, scoase la iveală și susținute cu toate mijloacele.⁵⁶

⁵⁰ *Idem*, XXVII, 1913, nr. 46, din 17/30 noiembrie, p. 3.

⁵¹ *Idem*, XXVII, 1912, nr. 39, din 23 septembrie/6 octombrie, p. 1-2.

⁵² *Idem*.

⁵³ *Idem*, XXVI, 1911, nr. 47, din 20 noiembrie/3 decembrie, p. 2-3.

⁵⁴ *Idem*, XXVIII, 1913, nr. 46, din 17/30 noiembrie, p. 3.

⁵⁵ *Idem*, p. 4.

⁵⁶ *Idem*, p. 4.

Între așezămintele de cultură ale unui popor, *teatrul* ocupa un loc de frunte, considera Miron Cristea. Dacă îi era asigurată o bună conducere putea să devină o școală de educație națională, o școală care să înalte virtuțile cetățenești și sentimentul iubirii de neam, prin care să se evoce și prezinte faptele glorioase ale strămoșilor. Teatrul trebuie să cultive muzica, cântările și dansurile originale ale poporului, comorile cele mai de preț ale românului.⁵⁷ Este o instituție culturală de mare însemnătate, întrucât își aduce contribuția la formarea caracterelor și dezvoltă educația morală a poporului. Ceea ce nu pot face Biserica, Școala și celelalte așezăminte de cultură, va suplinii teatrul și în acest fel cultura poporului o să fie deplină, fără lacune.⁵⁸

Din cugetările episcopului nu lipsesc nici celelalte componente implicate în cultura națională, literatura mai cu seamă. Chiar în primul număr al săptămânalului *Lumina* publică un articol prin care documentează faptul „că toți românii au nevoie de hrană sufletească din domeniul frumos al literaturii românești, care cuprinde atâtea mărturii admirabile de poezii și produse literare în proză”.⁵⁹ Înmulțirea bibliotecilor parohiale și populare, creșterea numărului cititorilor din localitățile rurale îl determină să-și exprime mulțumirea la Sinodul Eparhial din primăvara anului 1917 pentru extinderea preocupărilor de citit. Recomandă intelectualilor satelor să ofere țăranimii „lectură aleasă și de cuprins religios”, căci nu poate fii „indiferent din ce izvor își stămpără credincioșii Bisericii noastre setea sufletului lor”.⁶⁰ Solicită preoților din Eparhie să-și intensifice preocupările pentru ca în lumea țărănească să pătrundă o literatură scrisă „de cei mai buni educatori, scriitori populari și folcloriști”.⁶¹ Vorbește, în repetate rânduri, de vitejia românilor, dovedită pe câmpurile de luptă în cursul evenimentelor care au frământat Europa Centrală și cere învățătorilor să o scoată în evidență ca dovadă a contribuției aduse la apărarea creștinătății și a existenței statelor din acest spațiu istoric. În cuvântarea ocazională de Noul An 1915 vorbește de eroismul românilor de-a lungul istoriei. Subliniază faptul că dacă românii merită libertate națională pe teren politic, economic și cultural, aceasta se datorează nu doar numărului și

⁵⁷ *Idem*, XXVI, 1911, nr. 35, din 29 august/10 septembrie, p. 3-4.

⁵⁸ *Idem*, p. 3-4.

⁵⁹ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, nr. 1, din 4/17 ianuarie, p. 3; Cf. I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 61.

⁶⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXII, 1917, nr. 15, din 9/22 aprilie, p. 2.

⁶¹ *Idem*, p. 2.

importanței lor în statul ungar, ci și pentru sacrificiul lor „în întreg trecutul de-atâtea veacuri”.⁶²

În gândirea Episcopului Miron Cristea, *Școala confesională și învățământul în limba maternă* alcătuiau o componentă esențială în afirmarea culturii naționale. Cuvântările, Circularele și Pastoralele din anii păstoririi sale la Caransebeș, cu referiri precise la importanța învățământului național, nu au fost întâmplătoare. Avea în vedere faptul că „școala confesională română este așezământul care crește și luminează odraslele poporului nostru credincios, cărora avem să ne încredințăm drept moștenire nu numai moșia agonistă cu greu, ci și numele și cinstea familiei” (Anex 1).⁶³ Îngrijorat de consecințele negative generate de aplicarea Legilor Apponyi din anul 1907 asupra învățământului românesc din Banat, stăruie mereu pentru ca românii să facă eforturi sporite în vederea susținerii școlilor confesionale.

La doar 15 zile de la instalarea ca Episcop, adresează protopopilor și preoților o *Circulară* prin care îi îndeamnă să stăruie pentru continuarea funcționării școlilor confesionale. „Din parte-mi vă îndemn și sfătuiesc să grijiți de școala noastră confesională ca de lumina ochilor din cap și să faceți tot ce puteți pentru susținerea ei”.⁶⁴ Protopopii, preoții, în concepția lui Miron Cristea, erau îndatorați să acționeze ca școlile confesionale „nu să le înpuținăm, ci să le sporim cu orice mijloace”.⁶⁵ Ține seama de faptul că învățământul în limba maternă română se afla supus la o mare presiune prin aplicarea Legilor Apponyi și se confrunta cu importante dificultăți. Pentru limitarea efectelor acestor Legi, solicită ca prevederile lor să fie cât mai mult respectate. Într-o *Circulară* din vara anului 1910 atrăgea atenția oficiilor protopopești și parohiale, învățătorilor din Eparhia Caransebeșului, că „fără amânare să se facă demersurile de lipsă pentru delăturarea tuturor scăderilor la edificiile școlare, ca acelea să corespundă prescrișelor legii atât din punct de

⁶² Apud I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 175.

⁶³ Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV, act 389/1910*; N. Bocșan, V. Leu, *Școală și Comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănățene*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 479.

⁶⁴ N. Cornean, *Patriarhul Miron – un ctitor al școlii românești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1938, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 676.

⁶⁵ *Ibidem*.

vedere igienic cât și didactic”.⁶⁶ Învățătorii erau îndrumați ca la deschiderea anului școlar să țină cuvântări în fața elevilor și sătenilor prezenți în care „să accentueze importanța școlii în viața noastră cultural – națională”.⁶⁷ (Anexa 2). Printr-un *Ordin* transmis la toate oficiile protopopești din Eparhia Caransebeșului la 1 august 1912 le îndatorează să stăruie pe zidirea de școli „acolo unde e de lipsă”, să nu cruțe nici o osteneală în acest scop, iar peste vară să asigure „curățirea, văruirea interiorului, micile reparațiuni, încât începutul anului școlar să fie totul în rând” (Anexa 3).⁶⁸ Pe de altă parte, considera că învățătorilor și clericilor trebuie să li se asigure „o cultură temeinică, din care să transpire ca un fier roșu duhul unei creșteri religioase bisericești, conștie de toate tradițiile trecutului...”⁶⁹

Episcopul Miron Cristea s-a implicat direct în apărarea școlilor confesionale și a dreptului de instruire în limba română. Condamnă în anul 1917, măsurile preconizate de Albert Apponyi împotriva școlilor confesionale și pedagogice, considerând că se încalcă astfel autonomia bisericească.⁷⁰ Solicită sporirea numărului orelor de predare în limba română în toate instituțiile de învățământ confesional, apreciind că „ar fi un lucru nedemn pentru un popor de patru milioane ca să admită astăzi restrângerea dreptului de cultivare în limba sa națională”.⁷¹ Cultura națională este un drept recunoscut pentru fiecare popor și toată lumea tinde ca această cultură să fie realizată în limba națională, considera Miron Cristea. Protestează contra impunerii unor comisari permanenți pe lângă Institutele Pedagogice Diecezane, măsură care contrazicea cerințele educative și vatamă autoritatea profesorilor.⁷² În vara anului 1918, ministrul maghiar de Culte și Instrucțiune Publică hotărăște statificarea școlilor confesionale. Miron Cristea respinge categoric această

⁶⁶ Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV, dosar 1-125/IV/1910, act 51/IV, 1910.*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem, dosar 142-190/IV/1912, act 172/IV, 1912.* Informații documentare oferite de Pr. Drd. Daniel Alic, consilier cultural la Episcopia Caransebeșului. Îi aducem sincere mulțumiri.

⁶⁹ *Foaia Diecezană, Caransebeș, XXVIII, 1913, nr. 13, din 31 martie/13 aprilie, p. 3-4.*

⁷⁰ Apud I. Popescu, C. tin Brătescu, *op. cit.*, p. 45-46.

⁷¹ I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 992.

⁷² *Ibidem*, p. 996.

decizie și declară că nu poate accepta „nici o petrectare pentru cedarea vreunei școale de ale noastre”.⁷³

Ideile afirmate de Episcopul Miron Cristea în privința rolului și importanței culturii naționale au o profundă semnificație morală și definesc o personalitate adânc implementată în realitățile din societatea românească bănățeană. A căutat să înțeleagă cerințele culturale ale populației, să amelioreze dificultățile existente, să ofere oamenilor speranța împlinirii dezideratelor naționale. Gândirea sa privitoare la cultura națională dovedește o concepție progresistă și ilustrează activitatea pe care a închinat-o cu dărnicie progresului societății românești.

---

⁷³ Apud I. Popescu, C.țin Brătescu, *op. cit.*, p. 66.

Anexa 1

Nr. 4304 Școl. oc. 1910

CIRCULAR

cătră toate oficiile protopopăși și parohiale și cătră toți catihofii din eparhia ortodoxă
română a Caransebeșului

Mi-a venit la cunoștință pe cale oficială, că mulți dintre preoții eparhiei noastre, îndatorăți a catihiza liniștima atât dela școlile noastre confesionale române, cât și dela școlile comunale și de stat, nu și-au îndeplinit în trecut cu toată conștienșiositatea înportanța lor slujbă de propunători ai îndevarurilor credinșei noastre, de propoveduitori ai învățaturilor de morală creștină și a momentelor de căpetenie din trecutul plin de lupte și zbucimări a bisericei noastre dreptcredincioase române din patrie.

Astfel nu-i mirare, că mulți fii de-ai credincioșilor noștri isprăvosc școlile fără a fi dotul de întăriți în credința părinților lor, în dragostea și așpirrea cătră biserica și cătră ngăzământele de cultură susținute de ea. Iară — lipsindu-le dragostea din suflet — cercotarea bisericei la mulți lo pare o greutate și jertfirea pentru biserica, școlă și celelalte trebuinșos bisericești o consideră de o sarcină, de care la îndemnul celui dintâi proroce mininos — cerea să se scape, uitând : că biserica este maica noastră bună, ce de voacuri ne ocroteste — prugătindu-ne mântuirea vremelnică și vecinică — iar școala confesională română este ngăzământul care crește și luminează odraslele poporului nostru credincios, cărora avom să le încredinșăm drept moștenire nu numai moșia așonisită cu grou, ci și numele și cinșon familiei.

I. Îndatoram deci cu toata strictețea pe toți preoții catihofii din vladicia Caransebeșului, ca pe viitor — în interesul bunei creșteri religioase a tinorotului — care este viitorul nostru să nu întrohaso nici o oară fără a-și face datorișna cu zel și abnogațiune. Mai ales la școlale straine, unde limba de propunore nu este cea română, ar fi un păcat strigător la ceru, că preoții să laso elevii dreptcredincioși lipsiți de întuirea binefăcătoare a instanșiei religioase.

Aceasta e azi cu atât mai de lipsă, cu cât curonete protivnice oarecă a slăbi credinșa, co-am orozit-o dela strămoși, și în multe părți se ivesc seculo contraru creștinizmului.

II. Ca în aceasta privinșă protopopii și comisarii eventuali să poată exercita baron la oxamenete dela sfârșitul anului cuvontul control, dispunemi, că **la oxamenete publice să se pună un deosebit pond pe studiul religiușii**, căci el este mai mult în staro a apropiu pe olivi de scopul școloi populare, care esto a crește bisericei, patriei și societății omeni de omeni.

III. Preoții primari în calitate de directori școlari mai au să controlezo din când în când și col pușin **odată la lună** și mersul proste tot al învățământului și al educașunii din școlele noastre, sfărșind cu bunăvoinșă, iar la caz de lipsă și cu cuvonta onorgio, ca și învățătorii să-și facă datorișna și de altă parte mijlocind din toate puterile delăturarea oxventualor scăderi descoperite de orice soi ar fi ele.

Neobsorvarea acestui ordin poate avoa urmări grave pentru cei neglijenși.

Protopopii sunt poștiji a împărși acest circular tuturor celor interesai, având a se cel și în proxima șodinșă a comitatului parohial, ca și membrii lui să aibă cunoștinșna de el ; totodată au să controlezo împlinșrea lui.

Caransebeș, 12 Iulio 1910.

Dr. E. Miron Cristea.
episcop

Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV, act 389/1910.*

Anexa 2

Nr. 4504 Șc. ex. 1910.

Circular

cătră toate oficiile protopopești și parohiale și cătră toți învățătorii de sub jurisdicțiunea Consistoriului ortodox-român din Caransebeș.

În vederea începerii anului școlar 1910/11 aflăm de lipsă a dispune spre știre și conformare celor, pe cari îi privește, următoarele:

1. Fără amânare să se facă demersurile de lipsă pentru delăturarea tuturor scadelor la edificiile școlare, ca acestea să corăspundă prescrierilor legii atât din punct de vedere higionic cât și didactic, astfel ca prelegerile să se poată începe la timp și învățământul să nu fie împiedecat din lipsa curățeniei, ori din lipsă mijloacelor de învățământ, etc.

2. Inscrisurile se vor începe în 19 August v. (1 Sept. n.), iar prelegerile ordinare se vor începe în tot cazul în 1/14 Septembrie în toate școlile de sub jurisdicțiunea Noastră.

3. Inaugurarea anului școlar ăru să se facă în mod sărbătoresc în **Duminica**, ca cada înainte de 1/14 Sept. a fiecărui an. S. liturgio să împroună în această zi cu slujba pentru pogorărea Duhului sfânt și cu rugăciunea dela începutul anului școlar. (Se află la fiinca liturgierului nou tipărit în Sibiu în 1902). După acestea urmează procesiuno la edificiilo școlare, unde se va oficia sfințirea apoi mici.

4. Ca această inauguraro se succoadă pu deplin, ea trebuie anunțată în Duminica premergătoare, publicându-se în toate bisoricile ziua slujbilor dumnezești, precum și că prelegerilo se vor începe la 1/14 Sept.

La actul sfințirii să se invite toți inteligenții, fruntașii și părinții, îndomnându-i și la acest prilegiu, să-și deo flii rugulat la școală. Comitotole parohiale nu numai că sunt îndatorate a lui parte la actul sfințirii, dar au direct obligamântul sa sprijinesca din toate puterilo cauzele școlare și îndoașeli provăzându pe copiii săraci cu cărțile și rocuzilele necesare ș. a.

5. La actul religios nu să fie deo laja toți învățătorii și toți proții din loc. Eventuala absentaro să poate scuză numai în caz de moro dovedit.

6. Proctul locului, iar unde sunt mai mulți col de rând, va aveă să țină o cuvântaro privită actului, în care să se accentueze importanța școllei în viala noastră cultural-școlleală, greutățile omului lipsit de binefacorile și rodurilo învățării, datorințele parinților de a îngrij de creșterea religioasa-morală a odrăselor lor și alte momente mai importante, conform împrejurărilor locale.

7. Despre actul sfințirii și începerea faptică a anului școlar oficiilo parohiale sunt îndrumate a raportă oficiilor protopopești concernante col null în curs de 10 zile.

8. Iară oficiile protopopești sunt potite la timpul său a controlă îndeplinirea celor cuprinse mai sus în acest circular, po care să-l împarță tuturor oficiilor parohiale, unde există școle confesionale românești, precum și învățătorilor.

Acest circular să fie colit în cea mai deapropoe ședință a comitetului parohial, spre a-l luă la cunoștință toți membrii lui.

Cu arhieronscă binecuvântaro am rămas

Caransebeș, în ziun s. proroc Ilijo 1910.

Al vostru de bine voitor:

Dr. E. Miron Cristea
episcop.

Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV*,
dosar 1-125/1910, act. 51/1910.

Anexa 3

Nr 5788 Școl.

ex 1912

ORDIN

cătră toate oficiile protopopești din eparhia Caransebeșului.

În anii 1910 și 1911 s'a fost pornit o laudabilă mișcare întru zidirea de școale noue în parohiile, unde edificiile nu corespund legii, și preste tot întru aducerea în bun rând a școalelor noastre. Acum însă pare-că din nou să furișează în unele părți un indiferentism comdamnabil, care poate avea de urmărire pierderea școalei.

Îndatorăm deci strict toate oficiile protopopești :

1. Să stăruie cu tot din adinsul începerea lucrărilor și zidirea școalei acolo unde e de lipsă. În acest scop să nu cruțe nici o osteneală, ci să citeze la oficiile protopopești pe preoți, epitropi, frunțași și împreună să combineze mijloacele mai ducătoare la scop.

Să cetească ordinele noastre școlare edate în 1910, 1911 și 1912 și să dispună executarea lor acolo, unde cuprinsul lor încă nu sa intrupat.

În deosebi :

a) Se dispună preste vară, în ferii, curățirea, văruierea interiorului, curățirea împrejurimei școalei, micile reparaturi etc., încăt cu începutul anului școlar să fie totul în rând bun.

b) Unde-i postul vacant să se publice concurs. Organele parohiale să se intereseze și ele a găsi un candidat potrivit, căci -- în lipsa cea mare de dascăli -- multe concursuri rămân fără rezultat.

c) Să se procure toate recvizitele școlare.

d) Să se formeze bibliotecă școlară pentru elevi și pentru învățătorii acolo, unde nu-i.

e) Oficiile parohiale să facă și predce învățătorilor conscripția elevilor îndatorați a cerceta școala, ca din bună vreme să fie gata.

Cu un cuvânt of. protopopești să cetească „Reg. școlar” și ordinele consistoriale și să se îngrijească ca școalele din tract să fie puse în deplină ordine încă înainte de începerea anului școlar proxim.

Caransebeș 1 August 1912.

Dr E. Miron Cristea

episcop.

Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV*,
dosar 142-190/1912, act. 172/1912.

Anexa 4

Nr. 7193 Șc. ex 1910.

Circular

cătră toate oficiile protopopești din eparhia ortodoxă română a Caransebeșului.

În conformitate cu dispozițiile din circularul Nostru Nr. 4504 Școl. din 1910, trebuie să se fi început încă la 1/14 Sept. prelegerile în toate școlile primare din parohiile noastre și învățământul are să dourgă protutindenea normal.

Spre a ne convinge despre aceasta, îndatorăm toate oficiile protopopești, ca să-și câștige date sigure despre funcționarea în regală a școalelor, ai căror inspeciori confesionali sunt Îndoosebi să constate :

1. Dacă s'au delătorat toate **defectele** la edificiul școlar, dacă s'au curățit atât odificiul cât și improjurimea ?

2. Dacă s'au procurat **recuizitele** de lipsă și preserise ?

3. Dacă învățătorii își **văd de lucru** conștiențios ?

4. Dacă prooții în regulat **catehizațiunea** și dacă — în calitate de direciori școlari — își fac datorința **de a cerceta școala**, a controla cu bunăvoință pe învățătorii și a da tot sucursul, ca școala să poată funcționa normal.

5. Dacă **repartiția de cult** este aprobată și să încassează, ca să-și poată primi învățătorii regulat plata lor ?

Dacă s'au procurat **lemnele** de lipsă pentru școlă ? etc. etc.

Unde unele din cele dispuse nu vor fi îndeplinite, să fie cei vinovați momentan chemați la oficiul protopopesco și acolo să li-să deo onergice îndomnări de-a pune toate în cel mai bun rând, ca tinerimea să nu fie lipsită de binefacorile școalei confesionale-române.

Unde întrevenirea oficiului protopopesco nu ajunge la scop, să ni-să facă aicia raport, ca să putem dispune cele necesare fără întârziere.

Ni'sau raportat din mai multo părți, că prooții negliă învățământul religiei, chiar și la școlote neconfesionale, lipsind pe fiii bisericiei noastre de orice influință a bisericiei și a învățătorilor ei. În asemenea cazuri protopopii să purceadă cu toată stricteța și fără amânare.

Caransebeș 5 Octomvrie 1910.

Dr. E. Miron Cristea
Episcop.

Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului, *Fond Școlar, IV*,
dosar 239-250/1910, act. 245/1910.

IDEI PRIVIND PROGRESUL CULTURII NAȚIONALE ÎN CUVÂNTĂRILE ȘI CIRCULARELE EPISCOPULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA DIN PERIOADA 1910-1914

Prof. Constantin Brătescu

În momentul instalării lui Miron Cristea ca episcop al Caransebeșului, după o îndelungată și periculoasă sedisvacanță, pe întinsul eparhiei Caransebeșului comunitățile românești se confruntau cu probleme care impuneau o grabnică rezolvare. Pe un teritoriu destul de întins, cel al fostei granițe militare bănățene, cu peste 90 de comunități ortodoxe române, învățământul primar avea statut de învățământ comunal și de stat, limba de predare în școală fiind preponderent cea maghiară, mulți învățători necunoscând limba română. Populația din acest întins teritoriu nu beneficia de nicio școală primară confesională, cu excepția celei din Caransebeș înființată în anul 1875. Gimnaziul românesc din Caransebeș, menționat și în patenta imperială din 1872 a rămas pentru români doar un vis și o necesitate pentru care s-au angajat să-l rezolve personalități de talia lui Traian Doda și a urmașilor săi.

Cele două institute diecezane, cel teologic și cel pedagogic, care – sub aripile ocrotitoare ale ierarhilor și consistoriului diecezan – pregăteau preoți și învățători pentru satele de pe întinsul Banatului istoric se străduiau să făurească adevărate caractere, care să pună mai presus de interesele individuale pe cele ale neamului din care proveneau.

Pe de altă parte, atât instituțiile școlare cât și asociațiile culturale și profesionale ale românilor bănățeni se aflau de mai multă vreme sub un riguros control al instituțiilor statului maghiar, care încercau prin diferite metode să le împiedice afirmarea în plan cultural. La Caransebeș perioada 1905-1910 este un exemplu de amestec dur al autorităților, care au recurs chiar la procese urmate de pedepse pecuniare și perioade de detenție pentru unii membri ai societății române de cântări și muzică, asemenea excese înregistrându-se și în alte localități.

Pornind de la aceste adevăruri, mărturisite de documentele vremii, pe care Miron Cristea deja le cunoștea în primăvara anului 1910, noul ierarh s-a angajat la o activitate susținută în plan bisericesc, școlar și cultural și a încercat, reușind în bună parte, să inoculeze în sufletele tuturor enoriașilor, indiferent de pregătire, câteva din concepțiile sale – identice cu ale Bisericii strămoșești – privind cultura națională.

Nu de puține ori episcopul Miron Cristea, fin cunoscător al stării spirituale, materiale și culturale a neamului din care provenea, a declarat că o cultură adevărată nu se poate afirma decât în limba maternă. Într-un moment greu de gestionat, când guvernul maghiar amenița cu desființarea preparandiilor ortodoxe românești, la început impunându-le limitarea numărului de ore pentru limba și literatura română, Miron Cristea i-a atitudine în anul 1917 față de noul demers apponyan, arătând că în condițiile când „*toată lumea tinde a asigura drepturile fiecărui popor la limba și cultura sa națională, ar fi un lucru nedemn pentru un popor de 4 milioane ca să admită astăzi restrângerea dreptului de cultivare în limba sa națională*“.¹ Deci, el îndemna la găsirea acelor mijloace care să asigure o dezvoltare firească într-un mediu cultural bazat pe limba maternă. Aceeași idee fusese afirmată de ierarhul caransebeșan și în 4 mai 1910 cu ocazia hirotoniei întru episcop: „*Făgăduiesc însă că, precum până acum, așa și de acum înainte, credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, (...), vor fi stele conducătoare ale activității mele*“.² Doar după câteva zile, în puternica cetate a românismului și ortodoxismului bănățean care era Caransebeșul, cu ocazia instalării ca episcop, Miron Cristea își făcea cunoscută o parte a programului său de muncă: „*... nu pot fi călăuzit în pașii mei decât de gândul curat de a vă închina de aici înainte munca mea și a tuturor lucrătorilor mei, clerici, dascăli și fruntași mireni din întreaga eparhie (...). Și cum credința noastră strămoșească a crescut laolaltă cu Biserica noastră cu limba românească, această cultură propovăduită de Biserică, numai națională poate să fie. Adevărata cultură a unui popor nu se poate mijloci decât în limba proprie*“.³

¹ I.D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 991-992.

² Ilie Șerban, Valentin Barbu, *Patriarhul Miron Cristea*, Casa de editură Petru Maior, Târgu Mureș, 1988, p. 91.

³ *Ibidem*, p. 93.

Ca și înaintașii săi din scaunul episcopal al Caransebeșului, Ioan Popasu și Nicolae Popea, episcopul Miron Cristea a acordat o mare atenție învățământului primar confesional, grijiile ierarhului și ale senatului școlar fiind permanente în condițiile aplicării noilor legi școlare inițiate de contele Albert Apponyi și aplicate începând cu anul școlar 1907-1908. Într-o circulară a sa din 10 mai 1910, cel mai probabil prima de acest gen redactată și difuzată după întronizare, se va adresa astfel protopopilor și preoților de pe raza eparhiei: „*Din parte-mi vă îndemn și sfătuiesc să grijiți de școala noastră confesională ca de lumina ochilor din cap și să faceți tot ce puteți pentru susținerea ei*”.⁴

Pentru ca școlile confesionale să nu fie amenințate cu închiderea Miron Cristea a reușit în primul an de păstorire să impună repararea și adaptarea a peste 60 de localuri de școli la condițiile pretinse de legile școlare.⁵ El era conștient de faptul că în săli de clasă insalubre, neîncăpătoare, neîncălzite și cu o dotare materială precară nu se putea desfășura un proces de învățământ cu bune rezultate, analfabetismul înregistrat fiind o piedică majoră în calea progresului material și cultural.

Asupra combaterii analfabetismului Miron Cristea va reveni la 25 noiembrie 1913 printr-o circulară care însoțea un apel al ASTREI din Sibiu pentru combaterea acestui fenomen. Sugera preoților și învățătorilor ca pe timpul iernii să se organizeze cursuri de scris citit în limba maternă ca o „*necesitate culturală*” dar și una *politică*, „*căci dreptul de vot se leagă după noua lege electorală și de dreptul de a ști citi și scrie în limba maternă*”. Tot iarna indica ierarhul caransebeșan „*să se țină și prelegeri publice cu cuprins religios, social, economic, igienic etc. întru cultivarea poporului; căci precum pe alte popoare cultura le-a ridicat, așa și noi numai prin cultură ne vom putea asigura un viitor mai bun*”.⁶

Aflat pentru prima oară la Lugoj, în 26 noiembrie 1911, cu ocazia sfințirii școlii confesionale ort. române din oraș, considerată de ierarh „*cea dintâi și mai frumoasă școală populară din întreaga eparhie*”, Miron Cristea – fără a vorbi

⁴ Nicolae Cornean, *Lupta împotriva legii școlare a lui Albert Apponyi*, în lucrarea *Un luptător bănățean: Ștefan Jianu*, Caransebeș, 1935, p. 20.

⁵ Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș, 1885-1918*, vol. I, Editura Banatica, Reșița, 1996, p. 227.

⁶ P.S. Lucian Mic, *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007, p. 134-135.

explicit despre cultură – a dezvoltat câteva teme care se circumscriau culturii, culturii materiale, solicitând tuturor cultivarea pământului, îmbrățișarea meseriilor și meșteșugurilor, Lugojul excelând în aceste domenii, necesitatea creșterii clasei mijlocii formată din meșteșugari tot mai bogați, care șă-și arate mărinimia față de acele proiecte care vizau consolidarea unor instituții culturale, economice și de binefacere promovate de români prin intermediul bisericii. Și în același loc a ținut să amintească și despre rolul teatrului ca despre o tendință nobilă și națională în contextul dezvoltării culturale a românilor.⁷ Cultura materială era prezentată de Miron Cristea ca o pârghe a dezvoltării întregii societăți românești, în care se regăseau instituțiile de învățământ, asociațiile culturale, reuniunile profesionale, asociațiile de întrajutorare și binefacere și nu în ultimul rând cele bancare.

La deschiderea sinodului eparhial din 1/14 aprilie 1912 episcopul caransebeșan a abordat o temă foarte sensibilă, cea a semidoctismului, care avea mai multe cauze: o îndepărtare a familiei preotului de credincioșii de rând și influența unor curente și mișcări sociale de împrumut. Analiza ierarhului este profundă, semidoctismul fiind catalogat „*unilateral, miop și periculos*“, exercitând o influență distrugătoare în toate direcțiile. Efectele erau enumerate: casa țărănească și-a pierdut formele tradiționale, originale, interiorul dezvoltându-se un amestec nedorit; portul, dansurile și limba se împetrișează cu elemente străine; în biserică arhitectura nu mai are nimic artistic în sine, iar pictura s-a depărtat de trecut, sectele joacă un rol nefast.⁸ Miron Cristea, ca un analist remarcabil al vieții spirituale și culturale din spațiul românesc de la vest de Carpați, indica soluții de urmat: „*Trebuie deci să reluăm firul unei dezvoltări normale încopciate de tradițiile trecutului. Aceasta se poate numai prin mijloacele unei culturi adevărate și temeinice, izvorâte din trebuințele proprii și scutite de curentele care nu se potrivesc cu noi și cu țara noastră*“. Mai departe considera că în cele două institute diecezane trebuie să li se asigure viitorilor preoți și învățători o cultură temeinică „*din care să transpire ca un fir roșu duhul unei creșteri religioase, bisericesti, conștie de toate tradițiile trecutului și aspirațiile viitorului, care să deștepte în sufletul lor simțul misiunii apostolicești ce o au ...*“. Argumentând că sărăcia și cultura formează doi poli opuși „*în interesul unui progres cultural vădit trebuie să*

⁷ Foaia diecezană (Caransebeș), an XXVI, nr. 47 din 20 noiembrie/3 decembrie 1911.

⁸ Petru Călin, *op. cit.*, p. 228-232.

dăm poporului și îndrumări în cele economice ...”.⁹ Aceste îndemnuri îl așează pe Miron Cristea între cei mai activi membri ai ASTREI care își propusese să propage în rândurile celor mai mulți ideile și tehnicile înaintate în domeniul cultivării pământului, al pomiculturii, economiei de casă și transformării unor îndelniciri chiar cu valoare artistică în profitabile profesii. Creșterea tineretului și îndeseobi a celui care studia la școlile din Caransebeș în alte limbi decât cea română este tema unei cuvântări din 16/29 septembrie 1912 rostită în biserica Sfântul Mare Mucenic Gheorghe din Caransebeș. Considera că pătura intelectuală din Caransebeș, avea o mare responsabilitate atât pentru evoluția sa proprie cât și a tineretului studios, căruia trebuia să i se întregească cunoștințele „și cu cunoștințele de lipsă despre noi înșine, despre limba și literatura noastră românească, despre datinele și obiceiurile noastre și despre toate câte sunt ale noastre și cari sunt de lipsă oricărui cărturar român. Societatea noastră trebuie să fie pentru ei o școală de creștere socială și românească”.¹⁰ Când a declarat că este nevoie de cunoștințe despre noi înșine, ierarhul se gândea la istoria românilor, care nu se studia în nicio școală din regatul maghiar, puținele cunoștințe din acest domeniu furnizându-se tineretului prin lectură și dizertații prezentate ocazional.

Cu același prilej a radiografiat ținuta vestimentară a țaranului bănățean, împetritată cu elemente străine: „Poporul nostru țaran din acest oraș este cât se poate de corcit în toate ale sale. Portul țaranilor noștri, atât la bărbați, cât și la femei este străin, luat de la șvabi. Șuba cea frumoasă bănățenească și cămășile albe au dispărut. Abia le vezi din Paști în Crăciun la 2-3 inși. Opregul la femei este înlocuit cu zdrențe nemțești. Dară chiar și femeile, cari se mai poartă românește au părăsit din hainele lor cusăturile și formele vechi bătrânești, cari singure-s românești și au introdus niște forme străine de ornamentica noastră”.

Cuvântarea aceasta a fost gândită ca să stăvilească orice formă de înstrăinare a tineretului român, îndemnând să se frecventeze biserica pentru a se obișnui „cu glasul ei de mamă”, cu dulcea limbă și cântare românească. Le recomanda tinerilor: „... să nu vă înstrăinați, ci să țineți la ea (n.n. la biserică), cum ține fulul recunoscător la iubitoarea sa maică”.¹¹

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Foaia diecezană*, XXVII, nr. 39 din 23 septembrie/6 octombrie 1912.

¹¹ *Ibidem.*

Fin analist al evoluției spirituale și culturale a poporului român, considera că la temelia unei adevărate culturi trebuie să stea tradițiile, datinile și obiceiurile, care particularizează un popor. Lor le adaugă o solidă cultură câștigată prin intermediul școlii. La deschiderea anului școlar 1912-1913 la cele două institute diecezane, prezenți fiind profesorii și studenții, Miron Cristea formula următorul adevăr valabil oricând și oriunde: „*Cultura este o mare putere. Deci să nizuști a vă câștiga din izvoarele de aici o temeinică cultură, ca astfel să fiți înzestrați cu acele forțe și cu putere, cari singure garantează succesele statornice*“.¹²

Preocuparea sa pentru ridicarea prin cultură a păstoriților săi, prin antrenarea tinerilor este evidentă și în alte împrejurări. Cu prilejul Anului Nou 1913, în prezența membrilor consistoriului diecezan, face următoarele aprecieri: „*... trebuie să scoatem la iveală tristul adevăr că în afară de biserică prea puțină hrană sufletească se oferă poporului nostru și prea puțin să lucră pentru ridicarea lui. Avem atâtea terene neglijate, cum e cel economic și agronomic, cel al igienei caselor și al oamenilor, al cultivării pomilor, al însoțirilor de tot soiul, al analfabetismului, al alcoolismului, al postului, al lățirii cunoștințelor de lipsă pentru viață pentru ținerea de prelegeri, șezători și producțiuni culturale etc. Toate acestea oferă un frumos câmp de lucru și invită pe cărturarii noștri și mai ales tinerimea la muncă culturală universală*“. Modelul și cadrul oficial de desfășurare al unui asemenea program cultural îl considera a fi despărțămintele ASTREI: „*Doresc, deci, ca barem din anul acesta tot natul inteligent de la noi să-și iee partea de muncă extraoficială pentru luminarea și întărirea poporului și a cetățenilor, din sânul cărora am ieșit ...*“.¹³

Simțind nevoia să sublinieze că trebuie întărită credința strămoșească, acolo unde s-a constatat că a slăbit din cauza unor factori interni sau externi, cu ocazia sinodului eparhial din 21 aprilie/4 mai 1913, ierarhul a vorbit despre pregătirea vizitațiunilor arhieresti și intensificarea activității pastorale „*întru apărarea celor mai scumpe comori ale sufletului nostru și întru readucerea celor porniți pe căi greșite iară la staulul bisericii strămoșești și a tradițiilor*

¹² Foaia diecezană, an. XXVII, nr. 37 din 9/22 septembrie 1912, p. 4.

¹³ *Ibidem*.

ei”, indicând tipărirea și difuzarea în rândul credincioșilor a unor broșuri „*de cuprins religios moral și patriotic*”.¹⁴

Cuvântările, circularele și pastoralele lui Miron Cristea din primii ani ai păstoririi sale, cele mai multe cu accent pe nevoia de cultură, nu au fost întâmplătoare. Ele au pregătit terenul pentru acțiuni concrete, unele de mare răsunet, pentru găzduirea la Caransebeș în noiembrie 1913 a adunării generale a Societății pentru fond de teatru român, altele cu impact local, așezate sub scutul ASTREI, al Reuniunii învățătorilor români ortodocși din dieceza Caransebeșului sau al asociațiilor culturale locale care promovau cântul, teatrul și literatura națională.

Cu ocazia adunării generale a Societății pentru fond de teatru român desfășurată între 7/10 noiembrie 1913 la Caransebeș sub îndrumarea lui Miron Cristea, Vasile Goldiș, omul de cultură și luptătorul național, fost profesor la Caransebeș, a declarat: „*În zilele acestea, când ne-am adunat întru preamărirea culturii românești, cea mai nebiruită cetate a ființei noastre naționale, sufletele tuturor să fie încălzite la simțul solidarității în serviciul neamului românesc. Când această solidaritate va fi desăvârșită noi am învins*”. În cuvintele lui Goldiș găsim chintesența programului cultural al mișcării naționale de la vest de Carpați, ca o componentă inseparabilă și chiar premergătoare a mișcării politice, care în toamna anului 1918, printr-o solidaritate desăvârșită s-a înfăptuit actul Marii Uniri. Episcopia Caransebeșului, ierarhul său cel luminat împreună cu toți enoriașii întinsei noastre eparhii, și-au adus și prin acte de cultură notabile o majoră contribuție la izbânda istorică săvârșită la Alba-Iulia.

---

¹⁴ *Ibidem*, an. XXVIII, nr. 16 din 21 aprilie/4 mai 1913, p. 2.

ANUARELE INSTITUTULUI DIECEZAN – VALOROASĂ INIȚIATIVĂ A EPISCOPULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA

Prof. Virginia Ardelean

Episcopul Dr. Elie Miron Cristea, având o vastă și solidă pregătire științifică, venind la conducerea Episcopiei, a fost animat de dorința de a introduce ordine, rigurozitate în toate domeniile de activitate.

Recomandarea de a se redacta Anuare ale Institutului Diecezan¹ se încadrează pe această linie a perfecționării activității, a raportării anuale a rezultatelor obținute în domeniul educării tinerilor.

Au fost întocmite anuare pentru anii școlari 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1914/15, 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19.

De conceperea și tipărirea lor răspundea directorul Institutului (dr. Iosif Olariu până în 1917, respectiv Ioan Hango în 1917/18), care a antrenat în redactarea materialelor atât corpul profesoral, cât și o bună parte a elevilor.

Conținutul anuarelor este riguros sistematizat. Începând cu prezentarea începutului anului școlar în curs și continuând cu materiale teoretice-științifice și chiar practice privind o problemă (temă) de larg interes, cu prezentarea structurii organizatorice a Institutului, a corpului profesoral cât și a elevilor ambelor secții. Un loc aparte îl reprezintă prezentarea planului de învățământ, a programelor școlare, a manualelor școlare ce sunt utilizate pentru fiecare secție, pentru fiecare obiect de învățământ. Foarte interesante sunt articolele care prezintă activitatea extrașcolară a profesorilor și elevilor Institutului.

Societatea de lectură „Ioan Popasu”, excursiile, serbările școlare cât și susținerea materială a elevilor prin stipendii (burse) ale diferitelor fundații. Anuarele sunt o importantă sursă de informare privind componența bibliotecii profesorilor, a bibliotecii Societății de lectură „Ioan Popasu” cât și privind

---

¹ Vezi și Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș, 1885-1918*, vol. I, Editura Banatica, Reșița, 1996, pp. 93-96; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2009, p. 60.

componența Muzeului de Științe ale naturii, cu prezentarea donațiilor mecenajilor pentru îmbogățirea lui.

Sunt prezentate informații privind condițiile înscrierii în anul școlar următor cât și manualele valabile pentru următorul an școlar, precizându-se interzicerea folosirii manualelor vechi.

Materialele prezentate în prima parte a anuarelor sunt dovezi ale preocupărilor profesorilor Institutului, cât și ale elevilor ambelor secții. Tematica este foarte diversă: tratează probleme de larg interes, de teologie, pedagogie, literatură, de istorie a învățământului, cât și evidențierea unor personalități care și-au pus amprenta asupra dezvoltării Institutului Diecezan.

În cuvântul de deschidere a anului școlar 1914/15 rostit de episcopul Miron Cristea, se remarcă îndemnul pentru continua perfecționare: „... să fii – după vorba Sf. Scripturi – *«Lumina lumii și sarea pământului»*, adică să fii însuși lumina, ca să poți lumina pe alții, și să fii tu însuși model de purtare și de fapte bune, care să dospească în sufletul celor încredințați năzuință spre continuă perfecționare”². Profesorii sunt îndemnați să sădească în sufletul tinerilor sămânța curată a credinței noastre creștinești, să-i convingă pe tineri că misiunea de slujire a altarului „*trebuia să fie un izvor de virtuți, iar nu un simplu mijloc de traiu, având preoții să trăiască mai mult pentru fiii lor decât pentru ei înșiși*”.³

O adevărată lecție de comportament este oferită tinerilor de Andrei Ghidiu în Prelegerea privind pregătirea pentru împărtășanie cu Sfânta Taină a Cuminecăturii (1917/1918), insistând asupra momentelor ce premerg acest moment (postul, pocăința, mărturisirea, „*facerea din destul pentru păcate*”), dar și îndemnul ca după mărturisire și împărtășanie „*să trăim cu multă grijă și cucernicie*”.⁴

O interesantă problemă privind situația școlii românești este tratată în articolul semnat de Nicolae Regman (1910/1911), „*Contribuțiuni la istoria școlilor bănățene*”.

² Cuvântarea episcopului dr. E. Miron Cristea la începutul anului școlar 1914/15, în *Anuarul Institutului Teologic și Pedagogic gr. or. al Diezezei Caransebeșului pe anul 1914/1915*, Caransebeș, 1915, p. 14 (în continuare *Anuarul Institutului Diecezan*).

³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ Andrei Ghidiu, *Pregătirea pentru împărtășanie cu Sfânta taină a cuminecăturii*, în *Anuarul Institutului Diecezan, 1917/1918*, p. 8.

Studiul profesorului Dr. Nicolae Regman apreciază activitatea neobosită a directorului general pentru învățământul iliric, Teodor Iancovici de Mirevo privind dezvoltarea școlilor bănățene în sec. al XVIII-lea. Iancovici a urmat timp de un an cursuri de pedagogie la Viena sub conducerea renumitului preot-pedagog Felbiger, unde a învățat „*toate cele de lipsă pentru un director de la o școală model*”.⁵ Ajutat de Ștefan Vuianovski și de Mihail Roșu Martinoviciu a început o muncă asiduă și rodnică pentru școală. Începând cu instruirea dascălilor, cu manualele școlare bilingve (germană-română), cu sublinierea rolului preotului din localitate de a inspecta și îndruma școala, activitatea sa neobosită nu a rămas fără rezultate. În decursul unui deceniu 1768-1778 numărul școlilor a crescut cu aproape 200, la fel și numărul învățătorilor.

La finalul studiului, prof. Nicolae Regman apreciază că „*vremea de la finele secolului al XVIII-lea este epoca luptelor de dezrobire prin care – au clădit temelurile culturii naționale unitare*”⁶ și reprezintă un îndemn pentru a duce mai departe această luptă pentru menținerea școlilor românești amenințate de apăsătoarea legislație guvernamentală ce urmărea maghiarizarea prin școală a românilor.

Articolele semnate de dr. Vasile Loichița, „*Literatura religioasă și istorică la români la începutul sec. al XIX-lea*” (1912/13) și „*Trei poeți ardeleni la începutul sec. al XIX-lea*” (1914/15), analizează personalitățile și dimensiunile tematice ale operelor scriitorilor români. Sunt interesante considerațiile generale privind literatura începutului secolului al XIX-lea: „*În viața poporului român și deci și în literatura lui de la începutul sec. al XIX-lea numită cu drept o epocă de tranziție; este tranziția definitivă de la duhul cel oriental la cel modern, apusean, de la fanariotism la latinism și la influența franceză, și prin acești doi factori la ideea naționalității și libertății*”.⁷

În articolul „*Trei poeți ardeleni la începutul sec. al XIX-lea*”, autorul realizând o comparație între poezii din principate (România) și cei „... *de la noi, dincoaci de munți* (Transilvania n.n.), *aceștia sunt cărturari ieșiți din popor, cari scriu tot pe seama acestui popor, în graiul și în versul lui, despre lucrurile cari le știau din clasicii vechi sau scriitorii germani și unguri. Acești scriitori*

⁵ Nicolae Regman, *Contribuțiuni la istoria școalelor bănățene*, în *Anuarul Institutului Diecezan 1910/1911*, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 13.

⁷ Dr. Vasile Loichița, *Literatura religioasă și istorică la români la începutul sec. al XIX-lea*, în *Anuarul Institutului Diecezan, 1912/1913*, p. 3.

poporali, ale căror versuri sunt cetite cu drag și azi de pătura țăranilor de la noi, sunt Vasile Aron, Ioan Barac și Ion Budai Deleanu”.⁸ Prezentând și analizând opera celor trei poeți, Vasile Loichița insistă asupra epopeii comice *Țiganiada*, aducând la cunoștința cititorilor valențele educative ale lucrărilor prezentate. Profesorul Vasile Loichița evidențiază râvna deosebită a scriitorilor pentru studiul limbii românești „căci studiul limbii trebuie să servească pentru același scop practic ca și studiul istoriei, să dea dovezi noi pentru originea romană și prin aceasta sprijin în lupta pentru drepturile naționale”.⁹

Un real interes prezintă articolele ce tratează personalități didactice, care prin activitatea lor sunt exemple demne de urmat.

Articolul semnat de prof. Gheorghe Noaghea, „Pestalozzi”¹⁰ (1913/1914), prezintă personalitatea și opera marelui pedagog, ale cărui idei despre educație erau valabile, fiind recomandate pentru aplicarea lor și de către contemporani. Idei precum „învățătorul să fie față de elevi cu adevărată iubire părintească” (p. 18); „intuițiunea e baza instrucțiunii” (p. 20) (Pestalozzi fiind numit și „pedagogul intuiției”; „înlănțuirea, continuitatea între cunoștințele noi și vechi” (p. 20); „metodul cel mai bun este acela care stârnește activitatea elevului și-i dezvoltă interesul” (p. 20); „învățătorul pune întrebări, elevii răspund, explicațiile lungi oboresc, întrebările ațâță și însuflețesc” (p. 20); „Instrucțiunea să fie activă; profesorul arată drumul, dar lasă pe copil să meargă singur; să-i procurăm ocaziunea de a-și exercita observațiunea și judecata. Așa se trezește interesul și atracțiunea... Aceasta se poate face numai dacă învățământul e și atrăgător, deci luminos, clar, limpede” (p. 20); „... Trebuie respectată libertatea copilului. Chiar dacă vede învățătorul că elevul judecă greșit, îl lăsăm să judece greșit până la capăt și numai după aceea îi arătăm greșala” (p. 21); „... Trebuie să cunoști bine sufletul copilului ca să-l poți crește și instrui” (p. 21).

Pestalozzi a trăit și a creat în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea, în plină epocă a luminilor. Ideile lui despre educație au fost considerate valabile și demne de urmat în tot sec. al XIX-lea, în sec. al XX-lea și sunt absolut îndemnuri și pentru noi cei de astăzi.

⁸ Dr. Vasile Loichița, *Trei poeți ardeleni la începutul sec. al XIX-lea*, în *Anuarul Institutului Diecezan, 1914/1915*, p. 4.

⁹ Idem, *Literatura religioasă...*, p. 4-5.

¹⁰ Gheorghe Noaghea, „Pestalozzi”, în *Anuarul Institutului Diecezan, 1913/1914*, p. 3-23.

Profesorul Gheorghe Noaghea a ales să trateze personalitatea și opera renumitului pedagog, ca model pentru generațiile timpului.

În anuare se prezintă și personalități didactice care și-au pus amprenta asupra Institutului Diecezan, cum sunt Patriciu Drăgălina, fost profesor dirigent al Institutului pedagogic, „*valoros profesor, dedicat chemării sale și plin de iubire față de elevii săi*”.¹¹ A fost un pasionat cercetător al Istoriei Banatului de Severin, cât și al unor importante studii metodice privind predarea istoriei și geografiei.

La moartea sa, ficele sale au făcut o donație de 1000 coroane care să servească drept stipendiu pentru un fiu de grăniceri.

Prezentarea activității didactice desfășurate de prof. Gheorghe Petrescu, la împlinirea a patru decenii de muncă la catedră, model de muncă și de viață închinată școlii, a fost un prilej de sărbătoare pentru colectivul didactic și pentru elevi deopotrivă: „*Patruzeci de ani a slujit cu zel necurmat și cu stăruință acel scop nobil și sublim, de a crește sufletește-moralicește tinerimea noastră gr. or., să o formeze în împlinirea datoriei de oameni și cetățeni*”.¹²

Principiul de a antrena în alcătuirea Anuarelor și a unor elevi meritoși este demonstrat de articolul semnat de clericul cursului II, Pavel Popa (1911/1912) privind excursia în Italia făcută de 12 elevi meritoși, în primăvara anului 1912, sub conducerea profesorului Gheorghe Petrescu, din inițiativa episcopului Miron Cristea.

Se remarcă bogăția de date, dar și emoția de a păși e „pământul strămoșilor noștri”.¹³

Anuarele prezintă particularitățile desfășurării activității didactice de la condițiile materiale (săli de clasă, laboratoare, muzee, biblioteci, internate) la cele de instrucție și educație. Este prezentată încadrarea profesorilor cu disciplinele predate, cât și programa analitică pentru fiecare disciplină. Este prezentată componența elevilor din fiecare clasă cât și situația lor școlară.

Începând cu anul 1914, anuarele prezintă condițiile grele în care se desfășoară cursurile. Cadrele didactice mobilizate pe front, spațiul școlii și

¹¹ Anuarul Institutului Diecezan, 1917/1918.

¹² Gh. Pfeiffer, „Gheorghe Petrescu”, Anuarul Institutului Diecezan, 1914-1915, p. 17-18.

¹³ Pavel Popa, *Escurziunea noastră în Italia*, în Anuarul Institutului Diecezan 1911/1912, p. 3.

al internatului este destinat ca spațiu de spital pentru răniți¹⁴, astfel că „*numai cu încordări foarte mari, cu zel și cu conștiinciozitate*”¹⁵ s-au putut desfășura cursurile.

Întrucât învățătorul titular al Școlii de aplicație de pe lângă Institutul Diecezan, Ion Popa Curescu, era prizonier în Rusia, prelegerile practice le țineau teologii din cursul III, iar un teolog din cursul II având diploma de învățător a fost încredințat cu conducerea claselor de aplicație.¹⁶ Datorită condițiilor speciale, prelegerile practice s-au desfășurat și la Școala Confesională din Caransebeș sub conducerea învățătoarei Ana Borlovan care a demonstrat pricepere, zel și tact pedagogic.

Anuarele reflectă pregătirea superioară a profesorilor încadrați. Marea majoritate au doctorat la disciplinele predate: dr. Iosif Olariu, dr. Dimitrie Cioloca, dr. Vasile Loichița, dr. Moise Ienciu, dr. Petru Barbu, dr. Constantin Popasu. Foarte mulți profesori chiar dacă nu aveau doctoratul sau demonstrat o înaltă pregătire științifică și o desăvârșită vocație didactică, precum Andrei Ghidiu, Gheorghe Petrescu, Gheorghe Noaghea, Ilie Orzescu, Antonie Sequens, Ioan Hango, Alexandru Buțiu, Sabin Evuțian.

Pregătirea superioară este confirmată și de faptul că numeroase manuale folosite de elevi erau concepute de foști sau actuali profesori caransebeșeni (Vasile Mândrean, Iosif Olariu, Petru Barbu, Antonie Sequens, Enea Hodoș, George Dragomir, Iuliu Vuia, Vasile Goldiș).

Anuarele evidențiază activitățile extrașcolare ale elevilor îndrumați de profesori.

Atrage atenția în mod deosebit intensa activitate desfășurată de Societatea de lectură „Ioan Popasu”, tematica încărcată de semnificații a expunerilor susținute de elevi și profesori în adunările generale, precum: „Viața și momentele mai însemnate ale activității lui Alexandru Ioan Cuza” susținută de I. Lungu (teolog cursul III), „Eminescu și cultura națională” susținută de teologul (cursul II) I. Imbroane (Anuarul 1911/1912), „Andrei Baron de Șaguna” disertație susținută de P. Sopon elev pedagogie, cursul IV (Anuar 1912/1913).

¹⁴ Petru Călin, *op. cit.*, p. 95.

¹⁵ *Istoricul anului școlar*, în *Anuarul Institutului Diecezan*, 1915/1916, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

Sunt consemnate și programele artistice susținute de elevi sub îndrumarea profesorilor cuprinzând recitări, lecturi, piese vocale, aranjamente pentru cor sau pentru instrumente muzicale, aparținând scriitorilor și compozitorilor români: Șt. O. Iosif, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Mihai Eminescu, Ion Vidu, Ciprian Porumbescu, Antoniu Sequens, Iacob Mureșianu, fără a fi omiși scriitori sau compozitori universali, precum Mozart, Beethoven, Schumann.

În raportul de activitate al Societății pe anul în curs se prezintă „averea” Societății, premiile acordate celor care au prezentat materiale valoroase la ședințele Societății, fondul de excursii, starea bibliotecii.

Prin multitudinea informațiilor prezentate, Anuarele reprezintă o sursă importantă de cunoaștere a bogatei activități desfășurate de Institutul Diecezan pe anii respectivi, pepinieră de formare a preoților și învățătorilor confesionali.

Prin îndemnul de a se alcătui Anuarele Institutului Diecezan, episcopul Miron Cristea a demonstrat încrederea în valoarea corpului profesoral, al elevilor Institutului Diecezan, fiind convins că procesul educativ desfășurat aici contribuie la „luminarea” ființei umane, esențială pentru desfășurarea unei activități întemeiată pe valori morale.

VIZITA CANONICĂ A EPISCOPULUI MIRON CRISTEA ÎN PROTOPOPIATUL FĂGET

Alina Covaci

Numeroasele realizări înfăptuite pe plan bisericesc, școlar, cultural, social și politic de către Elie Miron Cristea în calitate de consilier eparhial au determinat recomandarea sa pentru alegerea ca episcop al diecezei Caransebeș. Personalitate complexă, cu o capacitate uriașă de muncă, Miron Cristea ajunge pe scaunul episcopal din Caransebeș în urma celei de a treia alegeri de episcop a Sinodului extraordinar, după ce primii doi aleși Filaret Musta și Iosif Traian Badescu nu au fost confirmați de către împărat.

La 25 aprilie 1910, în Duminica Tomei, Dr. Miron Cristea a fost instalat în scaunul episcopal de către părintele arhimandrit vicar episcopal Filaret Musta în prezența unei numeroase asistențe¹. După Sfânta Liturghie, invocarea Duhului Sfânt și instalarea festivă în scaunul arhieresc, Prea Sfinția Sa deschide lucrările sinodului eparhial. În cadrul lucrărilor sinodului deputații au cerut ca raportul general al senatelor bisericesc, epitropesc și școlar să cuprindă date cât mai exacte, ca pe baza lor să se facă o analiză corectă a situației în care se afla dieceza Caransebeș. Consilieri eparhiali s-au conformat, drept pentru care, în sinodul din 1911, rapoartele senatelor sunt mult detaliate. Raportul senatului școlar făcea o radiografie a situației învățământului confesional românesc din cele 11 protopopiate ale Diecesei Caransebeșului.

În general, românii duceau o luptă permanentă pentru susținerea caracterului confesional al școlilor lor. Situația era consecința articolului de lege XXVII din 1907 care prevedea introducerea în școlile nemaghiare unui număr suficient de ore ca la terminarea celor 4 ani de școală elevii să fie capabili să-și exprime gândurile în scris și oral în limba maghiară. Legea stabilea că parohia trebuia să asigure un salariu minim de 1000 coroane/an învățătorului, căruia se adăugau din cinci în cinci ani gradații de câte 100 sau

---

¹ *Protocolul Sinodului Eparhial al diecesei gr. ort. române a Caransebeșului, Caransebeș 1910, p. 35.*

200 coroane, locuință sau bani de chirie (200 cor.) și ¼ jugăre de pământ. Comunitățile care nu puteau îndeplini aceste condiții puteau cere ajutor de la stat, însă obiectele de studiu – aritmetica, geografia, lb. maghiară, istoria (Ungariei), constituția – se predau în limba maghiară după manuale aprobate de minister și după un număr de ore impus de ministru². Singurul protopopiat, din cele 11 protopopiate ale diecezei Caransebeș, care nu a cerut ajutor de la stat pentru întregirea salariilor învățătorilor a fost protopopiatul Vârșeț. Într-o situație dificilă se aflau protopopiatele Lugoj, Buziaș, Bocșa-montană și Caransebeș, însă protopopiatul Făget se afla în situația cea mai precară. Comunele bisericesti erau sărace și în incapacitatea de a susține prin mijloace proprii școala confesională la standardele precise de lege. Cauzelor materiale li se adaugă absența preoților și învățătorilor care să-i călăuzească. Mai mult de jumătate din posturile de învățător erau vacante, iar pentru ocuparea unui post se organiza de două (sau chiar de trei) ori concurs, dar din cauze pecuniare, acestea nu erau atractive pentru candidați. Situația s-a agravat însă foarte mult pentru învățământul românesc din această zonă ca urmare a ordonanței ministeriale care a interzis împreunarea postului de preot cu cel de învățător. Unele comune rămase fără păstor au fost amăgite să renunțe la școala confesională și să ceară școală comunală sau de stat.

„Matericește stau slab de tot, nu au preste tot conducători firești, cari să-i învețe la bine, jertfe nouă nu pot aduce, căci plătesc la cult și câte 80-90%, ba unele comune și câte 210%. Între astfel de împrejurări să te mai puni să-i constrângi, ca să zidească școale noi, după toate recerințele legii, ar fi o adevărată ruină pentru comunele acelea și n-ar fi eschis, ca din cauza aceasta poporul istovit să părăsească și credința strămoșească...”³.

Episcopul Miron Cristea urmând porunca Mântuitorului: „Mergând învățați toate neamurile”(Matei 28, 19), face vizită canonică în protopopiatul Făget.

„Ni-am ținut de datorința în acest al doilea an al păstoririi Noastre să Ne coborâm pe timp mai îndelungat în mijlocul turmei Noastre cuvântătoare, răzlețită prin pitoreștile văi și coline ale tractului protopopesc al Făgetului,

² Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu 1986, p. 154.

³ *Protocolul Sinodului Eparhial al diecezei gr. ort. române a Caransebeșului*, Caransebeș 1911, p. 77-78.

ca prin grai viu să-i întărim în credința noastră dreptmăritoare creștină, propovăduindu-le nemijlocit cuvântul adevărului, iubirea de neam și patrie, de limbă, lege și moșie și întărindu-i în toate virtuțile creștinești și cetățenești, fiind pe deplin convins, că pe această cale se pot obține rezultate mai frumoase și mai grabnic decât cu zeci de ordine date în scris”⁴.

Motivul pentru care a ales acest protopopiat este precizat de ierarhul însuși. „Am ales acest ținut mai sărac al eparhiei Noastre, pentru că aici se simția mai mult lipsa de încurajare a credincioșilor mai ales la aducerea de jertfe întru susținerea școlii noastre confesionale, precum și în multe alte privințe”⁵.

În drumul său spre Făget Prea Sfinția Sa a fost întâmpinat începând de la Lugoj în fiecare gară de către preoți, învățători, reprezentanți ai administrației locale, credincioși. În gara din Cliciova, primul sat din protopopiatul Făget la calea ferată, a fost întâmpinat de către protopopul tractului, Sebastian Olaru. În Făget în prezența unei asistențe impresionante protopretorele Ladislau Schonenfeld adresează salutul de bun venit și urarea de mulți ani cu sănătate, să lucreze pentru folosul bisericii și patriei, din partea întregii comunității, indiferent de naționalitate sau confesiune. Din partea preoților a vorbit preotul Antoniu Angel de la parohia Coșava.

În semn de prețuire pentru ierarhul lor întreaga localitate au transformat-o într-o grădină de flori și verdeață iar drumul l-au presărat cu iarbă. Miron Cristea a poposit la casa protopopului Sebastian Olaru, care era „împodobită în mod maestros cu ghirlande de flori și foionfoi, cu covoare, verdeață, glasturi de flori. Întreaga casă și intrarea erau prefăcute în un buchet de flori și podoabe cu mult gust aranjate”⁶. Seara a urmat slujba de priveghere iar a doua zi duminică 3/16 iulie 1911 s-a sfințit biserica din Făget, care fusese renovată și pictată de către pictorul academic Virgil Simonescu⁷. Slujba de sfințire și Sfânta Liturghie s-a oficiat de către Dr. Miron Cristea alături de arhimandrit Filaret Musta, protopop G. Popovici al Lugojuului, protopop Sebastian Olaru, prof. G. Petrescu, diacon Aurel Mihaescu și aproape toată preoțimea tractului. În cadrul Sfintei Liturghii au fost sfințiți întru citeți teologii Constantin Iosof și I. Lorințiu, răspunsurile le-a dat corul nou înființat din Făget. După serviciul

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Protocolul 1912*, p. 59.

⁶ *Foaia diecesană*, XXVI, Caransebeș, 1911, nr. 29 din 30 iulie, p. 3.

⁷ *Ibidem*.

religios arhiereul a primit reprezentanții administrației și antistiei comunale condusă de protopretorele L. Schönenfeld, Bisericii romano-catolice din Făget prin protopopul A. Pechtl, Bisericii izraelite, Judecătorei cercuală, perceptorul, erariul silvanal, casina maghiară, societatea de lectură romano-catolică, avocații greco-catolici, preoții și învățătorii ortodocși, tuturor le-a răspuns în diferite limbi⁸.

Însoțit de membrii ai Consistoriului diecezan, protopopul Sebastian Olaru, preoți, credincioși, episcopul începe vizitarea „Țării Făgetului”. Chiar dacă era în timpul săptămânii în vremea muncilor de vară pretutindeni a fost primit cu multă bucurie, fiecare parohie făcând din această vizită canonică zi de sărbătoare, de altfel tradiția locului nu păstra nici o mențiune despre vreo vizită a vreunui ierah român prin această regiune. Bucuria credincioșilor este redată de modul în care și-au împodobit satul pentru primirea distinșilor oaspeți. „În tot locul ulițele comunelor erau prefăcute în adevărate grădini. Șiruri întregi de verdeață formau podoaba plăcută de ambele părți ale șoselelor, curățate, măturate, presărate cu flori și iarbă proaspătă. Drumurile și în satele de munte, văile înguste erau direse, podurile tocmai din nou. Porți de triumf de verdeață, flori, cu inscripții în tot satul, fie una fie mai multe. Casele oamenilor curățite, văruiate, împodobite. Cu un cuvânt ținutul întreg luă haină de sărbătoare, spre a primi cu vrednicie pe primul arhiereu român, care și-a luat ostenia la a vizita la ei acasă până și pe credincioșii din cele mai răzlețe crânguri ale aceluia ținut”⁹.

Vizitarea parohiilor protopopiatului Făget s-a desfășurat în două etape: prima parte a vizitei a fost în perioada 3 - 9 iulie 1911, cea de a doua între 2 - 8 octombrie același an. În această vizită a fost însoțit de arhimandritul Filaret Musta, secretarul consistorial Dr. Cornel Cornean, prof. G. Petrescu, diacon dr. Aurel Mihăescu¹⁰, protopopul Sebastian Orlariu, diaconul Pavel Magdescu uneori de dr. George Gârda, dr. Octavian Popescu, dr. Petru Groza, Dionisie Feneș, doamnele Olariu, Gârda, Popescu, Feneș, preoți și alți credincioși¹¹.

Vizita canonică în protopopiat s-a făcut după următorul itinerar: *luni 4/17 iulie* s-a poposit în Temerești, Sintești, Margina-Zorani și Nemeșești, *marți 5/18 iulie* Coștei, Coșava, Coșăvița, Homojdia și Curtea, *miercuri 6/19 iulie* Pietroasa, Crivina, Poeni, Fărășești, *joi 7/20 iulie* Luncani, Tomești,

⁸ *Foaia diecesană*, XXVI, Caransebeș, 1911, nr. 30 din 6 august, p. 4.

⁹ *Foaia diecesană*, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 31 din 13 august, p. 4.

¹⁰ *Idem*, nr. 27 din 16 iulie, p. 3.

¹¹ *Idem*, nr. 31 din 13 august, p. 4.

Românești-Goizești, Breazova, *vineri 8/21 iulie* Bătești, Brănești, Jupânești, Baloșești, Bichigi, Băsești, *sâmbătă 9/21 iulie* Drăgsinești, Mâtnicul-mic, Fârdea, Hauzești Gladna-montană și Gladna-română. Prima parte a vizitei s-a încheiat *duminică* cu oficierea Sfintei Liturghii la „Balta-caldă” din hotarul comunei Românești¹².

În 2 octombrie 1911 vizita canonică întreruptă în iulie s-a continuat cu sfințirea bisericii din Cliciova. În ziua următoare a vizitat satele Pogănești, Sărăzani și Birna, în 4 octombrie Jurești cu filia Botești, Drinova, Săceni, în 5 octombrie Bucoveț, 6 octombrie Susani, Sudriaș-Jupani, Bujor (Traian Vuia), 7 octombrie Povergina, 8 octombrie Surducu-mic, Botinești, iar în 9 octombrie Sfânta Liturghie la Făget.

În toate parohiile s-au ținut servicii religioase în funcție de momentul zilei: rugăciunea de dimineață, parastas pentru cei morți, rugăciuni de dezlegare de păcate, rugăciune de mulțumire, sfințirea apei, vecernie, rugăciuni de sănătate, Sfânta Liturghie. Serviciile religioase erau urmate de cuvântul de învățătură ținut de către părintele episcop în curtea bisericii, la umbra unui copac sau pe culmea dealului pentru a putea fi auzit și văzut de mulțimea adunată în număr mult prea mare pentru lăcașurile de închinare. În general acesta era adaptat situației existentă în parohie în urma informațiilor furnizate de preotul local. S-au ținut cuvântări despre iubirea creștinească, păstrarea legilor bisericești, a datinilor, obiceiurilor, portului popular, cinstirea părinților și cultivarea limbii române prin consolidarea, reenovarea și edificarea școlilor confesionale - singurele în măsură să vegheze la cultivarea sentimentelor românești.

Combaterea concubinajului, a certurilor, bățăilor, beției și luxului au fost alte câteva probleme pe care Prea Sfințitul părinte episcop le-a dezbătut subliniind de altfel consecințele negative pe care le au acestea în dezvoltarea comunității. *Combaterea beției* a fost unul din viciile combătute prin circulare în întreaga Mitropolie Ortodoxă Română, însă realitatea de la fața locului l-au determinat să le reamintească credincioșilor consecințele acesteia atât din punct de vedere religios, medical cât și economic, subliniind că decât să risipească banii la crâșmă mai bine să cumpere pământ. Astfel de îndemnuri a dat în parohiile Tomești, Românești, Curtea, Bichigi, Săceni, Botinești,

¹² *Protocolul... 1912*, p. 69-70.

Pogănești. În comuna Bucovăț, unde beția făcea ravagii a insistat asupra implicațiilor medicale care se răsfrâng asupra copiilor¹³.

Au fost îndemnuri pentru conlucrarea cu autoritățile locale, respectarea legilor țării, a dinastiei și buna înțelegere între oameni. În raportul înaintat de către episcop sinodului, acesta amintește că administrația locală a sprijinit sătenii pentru ca arhiereul să aibă o primire aleasă. Primirea cordială din partea autorităților este menționată și în coloanele Foi Diecesane. Spre exemplu protopretorele L. Schönenfeld l-a însoțit mai multe zile pe episcopul M. Cristea, mergând înainte și îngrijindu-se de ultimele detalii. Acesta ajunsese să cunoască chiar detalii legate de tipic, cum să fie aranjate masa pentru slujire, cărțile necesare, apă sfințită, busuioc¹⁴. Respectul pe care autoritățile l-au arătat arhiereului reiese și din primirea pe care unii funcționari ai statului i-au făcut-o venind special pentru această întâlnire. În acest caz a fost inspectorul suprem al topitoriilor de fier ale statului, d-l Buczer Jozsef, venit special la Poieni, de unde se transporta minereu pentru topitoria din Hunedoara. Alocuțiunii în maghiară P.S Sa răspunde tot în maghiară rugând sprijin pentru românii care trăiesc în această localitate de munte fără pământ arabil și pășuni. În cadrul banchetului organizat pentru arhiereu și 14 persoane din suita sa la hotelul statului, inspectorul Buczer mărturisea că la început s-a apropiat cu „sfială rece” dar văzând poporul adunat, ascultând (înțelegea româna) slujba și povețele date de arhiereu se bucură că l-a întâlnit. Mai mult promite sprijin românilor iar peste 2-3 ani pentru a se convinge de progresul acestora să revină la Poieni, unde va fi totdeauna binevenit¹⁵.

Alt prilej de întâlnire cu autoritățile statului a fost vizita la fabrica de sticlă de la Tomești, unde a fost așteptat de director, oficiali și muncitori. Directorul ține o alocuțiune în limba germană căreia prea sfinția sa răspunde tot în germană. După binecuvântarea muncitorilor, Prea Sfinția Sa și cei care l-au însoțit au primit în dar pahare cu monograma fiecăruia înscrispionată pe ele. Suitei episcopului i se alătură și directorul fabricii¹⁶.

În lunga vizită prin cele 49 de localități ale protopopiatului Făget, episcopul Miron Cristea ca un adevărat păstor mereu îngrijorat de soarta turmei sale își permite să dea povețe chiar reprezentanților autorităților statului. În

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Foaia diecesană*, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 31 din 13 august, p. 4.

¹⁵ *Idem*, nr. 32 din 20 august, p. 3.

¹⁶ *Idem*, nr. 33 din 27 august, p. 3.

predica rostită după sfințirea bisericii din Cliciova, sfătuiște credincioșii să-și iubească biserica, patria și nația, să se supună legilor statului și autorităților bisericești și politice care au datoria „a munci pentru ridicarea poporului pe umerii căruia zac sarcinile cele mai mari ale țării”. De remarcat este îndemnul dat autorităților prezente să învețe limba poporului pentru a-l înțelege mai bine, să devină educatorii acestora în ce privește ordinea, progresul economic, normelor sanitare că „vai de cel ce aplică doar rigorile legii”. Ca urmare a acestui îndemn vicecomitele Aurel Issekutz la agapa care a precedat sfințirii bisericii a vorbit și în limba română¹⁷.

Credincioșii atrași de învățăturile rostite îl conduceau până la marginea satului, alții îl însoțeau până în satul vecin. Locuitorii satului Temerești, cu mic cu mare, și-au urmat arhiereul, acesta văzând dragostea lor, a dispus să mâne trăsurile mai încet, ca astfel „oile cuvântătoare - resfirate într-un aspect din cele mai pitorești pe pajiștea verde a coastei din stânga drumului - urmau cum urmează roiul de albine matca ieșită din coșniță”¹⁸.

Întâmpinarea arhiereului - moment unic în viața multor credincioși - se transforma în clipe cu multă încărcătură emoțională. Un astfel de moment a avut loc la întâmpinarea făcută de către preotul din Coșava, Antoniu Angel, care îl aștepta cu baldachin și litie la intrarea în sat înconjurat de mulțime de copii. Din mulțimea copiilor, o fetiță i s-a adresat arhiereului: „Prea bunule părinte, Mântuitorul Hristos a zis apostolilor săi: Lăsați copiii să vină la mine..., cu dragoste fiască ne rugăm și noi: Lasă prea sfinte părinte, să ne apropiem cu nețărmurită iubire de cela ce ne ești părinte bun, căci atâta avem și noi...”. Emoționat de aceste cuvinte i-a dăruit fetei un galben pe care să-l poarte la gât drept amintire a acelei zile¹⁹.

Combaterea avortului, combaterea obiceiului de a nu avea mai mult de doi copii încetățenit în rândul bănățenilor au fost alte câteva idei dezbătute în cuvântările sale. În opinia sa, copiii sunt cea mai mare comoară națională, scoțând în evidență că cea mai frumoasă femeie nu este cea mai împodobită și „rumenită” ci cea care are în brațe cel mai sănătos copil²⁰.

Deseori în cuvintele de învățătură, acolo unde realitatea locului o impunea, Miron Cristea laudă preotul și enoriașii satelor unde școala și biserica

¹⁷ *Idem*, nr. 43 din 23 octombrie, p. 2.

¹⁸ *Idem*, nr. 31 din 13 august, p. 5.

¹⁹ *Ibidem*, p. 6.

²⁰ *Ibidem*, p. 4.

se aflau în bună orânduire. Un astfel de exemplu este preotul Antoniu Angel care în fața enoriașilor săi primește cuvinte de laudă din partea superiorului, pentru *vrednicia* sa recunoscută în toate împrejurimea, pentru osteneala de a pune ordine în socoțile protopopiatului, drept pentru care este răsplătit cu *brâu roșu*²¹.

De fapt, în cadrul vizitei în protopopiatul Făget, au fost distinși doi preoți cu brâu roșu pentru meritele bisericești și școlare. Cel de al doilea preot a fost Dimitrie Iosof din parohia Bujor, care a primit distincția în cadrul Liturghiei de la Izvorul Miron²². Din raportul episcopului și din coloanele *Foii Diecesane* reiese hărnicia preotului prin chiverniseala corectă a averii bisericești, dovedită de școala și biserica nou edificate²³.

Mare admirator al portului popular, a cusăturilor tradiționale, el însuși fiind fiu de țăran, îndeamnă credincioșii să-și păstreze portul nealterat, așa cum l-au moștenit de la strămoși. În satele de munte, unde tentația de a împrumuta elemente vestimentare străine era mult redusă, frumusețea costumelor populare impresionează prin motivele originale românești întreaga suită. Satul Luncani se transformă într-o veritabilă expoziție etnografică românească, credincioșii fiind îmbrăcați în frumoasele costume populare originale, specifice zonei muntoase, dintre care se remarcă portul femeiesc²⁴. În satul Breazova unele ferestre erau împodobite cu „covoare” tradiționale, în predică laudă măiestria femeii a cărei țesături au reușit să-l impresioneze, dând-o drept pildă de hărnicie pentru întreaga comunitate²⁵. În satele bogate sau cele din împrejurul orașelor modernitatea s-a impus și în vestimentație. Ca o mustrare la adresa celor care iubesc luxul le reamintește de importanța păstrării valorilor naționale, tradițiilor și portului popular „necorcit” (în parohiile Fârdea și Beghei)²⁶. Tot ca un susținător al tradițiilor și portului popular participă la ruga satului Cliciova organizată în curtea bisericii, unde Prea sfinția Sa a îndemnat cultivarea tuturor dansurilor naționale și păstrarea costumelor populare²⁷.

În parohia Jupânești, renumită pentru ocupația locuitorilor săi, arhiereul

²¹ *Ibidem*, p. 6.

²² *Ibidem*, p. 7.

²³ *Protocolul...1912*, p. 74.

²⁴ *Foia diecesană*, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 33 din 27 august, p. 3.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Foia diecesană*, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 34 din 3 septembrie, p. 3.

²⁷ *Idem*, nr. 43 din 23 octombrie, p. 3.

asistă în școală la o demonstrație dată în tehnica olăritului de către doi elevi de 11 și 7-8 ani. Pentru osteneala de a face fiecare câte o oală, episcopul le adresează cuvinte de încurajare și îi recompensează cu bani, iar primarului prezent la acest eveniment îi sugerează să creeze o bursă pentru un elev în vederea perfecționării meseriei de olar²⁸.

Printre parohiile vizitate a întâlnit și comunități unde tentația de a părăsi credința ortodoxă era destul de mare, parte din cauza clerului, parte din cauza unui susținut prozelitism, cu care se confruntau. În aceste parohii a susținut cateheze menite să întărească credința ortodoxă. În Coșteiul de Sus, din cauza preotului suspendat Sudreșian, enoriașii doreau să părăsească biserica; în predică episcopul a arătat că nimeni nu poate avea un motiv pentru a se supăra pe biserică, enumerând câteva exemple din lupta românilor pentru păstrarea credinței ortodoxe²⁹. Au fost predici despre combaterea *nazarenismului*, atragerea celor rătăciți de turma cea mare. Elocvența predicilor sale face ca și cel care părăsise credința ortodoxă să îngenuncheze la rugăciunile săvârșite de arhieru, este cazul unui *pocăit* din Bătești³⁰. În Fârdea unde numărul *pocăiților* era destul de mare, aveau casă de rugăciune, câțiva dintre ei au venit la întâmpinarea arhierului, intrând chiar în biserică unde au asistat la serviciul religios³¹.

Au existat și momente în care episcopul nu s-a sfiit să mustre poporul și preotul acolo unde realitatea o impunea. În satul Margina, deși era o frumoasă comună românească, biserica era mică și din lemn, iar școala fusese închisă de autorități ca urmare a deciziei corporațiilor bisericești de a o sista. În acest caz în cuvântul său episcopul se întreabă: „Ce rost că mă primiți frumos, iar porunca mea de susținerea scolii confesionale n-o ascultați?”³². De altfel, putem spune că în întreaga sa vizită Miron Cristea a insistat pentru păstrarea și conservarea valorilor naționale, promovând suținerea școlilor confesionale tocmai pentru păstrarea limbii române. În acest sens, a contribuit cu donații menite să fie exemplul pentru întreaga comunitate că prin jertfă pot salva învățământul confesional. În Margina donează 300 de coroane cu condiția ca fruntașii satului să dea mai mult, pentru că a lor va fi școala. Au mai fost

²⁸ *Idem*, nr. 34 din 3 septembrie, p. 2.

²⁹ *Idem*, nr. 31 din 13 august, p. 6.

³⁰ *Idem*, nr. 33 din 27 august, p. 4.

³¹ *Idem*, nr. 34 din 3 septembrie, p. 3.

³² *Idem*, nr. 31 din 13 august, p. 4.

donăți 200 coroane pentru școală nouă în Povergina³³. A recomandat ridicarea de noi școli în Coștei, Beghei, Mâtnicul-mic, Jurești, Botești, Botinești, Săceni, Surducu-mic, etc. Totodată, laudă credincioșii pentru frumoasele școli ridicate în Tomești, Curtea, Sărăzani, Susani, Bujor, Bichigi, Gladna-română. În parohia Gladna-română dragostea pentru școală a dus la jertfe fără precedent în istoria școlilor confesionale românești, achitând un cult anual de 460%³⁴. Prea sfințitul episcop a făcut danii a câte 100 coroane pentru edificarea bisericilor din parohiile Povergina și Hauzești și 200 coroane pentru Tomești³⁵, subliniind necesitatea ridicării a noi lăcașuri de cult și în parohiile Margina, Bătești, Bârna, Bucoveț, Surducu-mic, etc³⁶.

În parohiile Poieni și Mâtnicu-mic s-a recomandat păstrarea bisericilor vechi pentru frumusețea picturii bizantine și a portretelor ctitorilor țărani, îmbrăcați în costume populare, aflată într-o bună stare de conservare³⁷. Din cele două biserici, a dăinuit peste ani ca o mărturie vie a unor vremuri de mult apuse, biserica din Poieni, care astăzi necesită lucrări urgente de restaurare. De altfel P.S. Sa a propus ca dintre bisericile de lemn care urmau treptat să fie înlocuite cu cele de piatră măcar una să se reconstruiască la Sibiu sau în alt loc, ca un muzeu bisericesc cu icoane și alte obiecte specifice cultului ortodox. Urmând sfatul arhierelui lor, în Protopopiatul Făget s-au păstrat cele mai multe biserici de lemn din Banat, în localitățile Coșevița, Curtea, Românești, Margina, Bătești, Jupânești, Poieni, Crivina, Povergina, Zolt.

În vizita în Protopopiatul Făget, Miron Cristea a sfințit trei biserici: cea din Făget, Cliciova și Drinova. În primele două cazuri evenimentul a fost sărbătorit cu mare pompă, participând reprezentanții autorităților statului, reprezentanții celorlalte culte conlocuitoare în cele două așezări. În toate parohiile cu ajutorul celor care l-au însoțit s-au verificat matricolele, socoțile, arhiva parohială, starea edificiilor, acordând indicații acolo unde se impuneau. Fără să facă deosebire de naționalitate, PS Sa a făcut cinstea de a vizita frunțașii satelor, cercetând astfel case de proprietari străini, notari, primari, profesori, preoți, învățători, epitropi și țărani.

³³ *Protocolul ..... 1912*, p. 63, 75.

³⁴ *Ibidem*, p. 70.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Foaia diecesană, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 34 din 3 septembrie, p. 3.*

În cea de a șaptea zi a primei părți a vizitei în Țara Făgetului, întrucât era duminică, s-a hotărât ca în cazul în care va fi vreme favorabilă să se officieze Sfânta Liturghie în aer liber, lângă un izvor la care să poată participa poporul din împrejurimi. Locul ales a fost „Balta-caldă”, în hotarul parohiei Românești. La adăpostul unui cort de verdeață, împodobit cu covoare și flori s-a săvârșit Sfânta Liturghie, la care răspunsurile au fost date de *Reuniunea de cântări* din Curtea, sub conducerea învățătorului Ioan Caba. Cuvântarea, ținută în fața a aproape 10000 de oameni, conținea îndemnuri la o viață adevărat creștinească. Dragostea cu care a fost urmat și ascultat de credincioși a făcut din această zi un eveniment memorabil, după cum însuși arhiepiscopul mărturisea. „În această zi am petrecut unul dintre cele mai frumoase momente din timpul arhipăstoririi mele, și din cele mai înălțătoare din întreaga călătorie atât pentru mine și suita mea, care acum deveni-se mare, cât și pentru popor”³⁸.

La inițiativa protopopului Sebastian Olaru, credincioșii au hotărât a eterniza această zi prin ridicarea unei troițe, însă cu timpul s-a decis edificarea unei sfinte mănăstiri. Mănăstirea poartă numele *Izvorul Miron*, după numele arhiepiscopului și are hramul Sfântului Ilie Tesviteanul.

Rezultatele eforturilor făcute prin parcurgerea cu trăsura a peste 500 de kilometri prin satele protopopiatului nu au întârziat să apară. În urma vizitei canonice majoritatea parohiilor, chiar și cele mai sărace comunități, au început să-și ridice școli noi, a crescut numărul căsătoriilor, iar unii credincioși au renunțat la despărțirea de Biserica străbună. Dând dovadă de multă dragoste și jefă pentru turma ce i-a fost încredințată, Miron Cristea a fost singurul arhiepiscop care a vizitat toate satele protopopiatului Făget, oficiind slujbe, ținând cuvinte de învățătură și întărind în credința străbună pe enoriași.

---

³⁸ *Protocolul ... 1912*, p. 71.

VIZITE CANONICE ALE EPISCOPULUI MIRON CRISTEA ȘI SEMNIFICAȚIA LOR SPIRITUALĂ ȘI NAȚIONALĂ

Alin Scridon

Fiind un militant de seamă al mișcării naționale românești din Banat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dr. Elie Miron Cristea a reușit să construiască într-o activitate deosebit de bogată, datorită de slujitor al altarului cu lupta neobosită pentru apărarea drepturilor românilor și împlinirea idealurilor naționale.¹ Astfel, viitorul patriarh al României *era simbolul credinței creștinești al păcii, jertfindu-și odihna și sănătatea pentru mântuirea, liniștea și propășirea țării și neamului românesc.*² S-a preocupat să desfășoare o activitate remarcabilă în plan bisericesc, cultural, științific, social și național.

Miron Cristea a promovat și ocrotit valorile naționale, remarcându-se în această direcție încă de pe vremea studenției. Activitatea sa din cadrul asociației studențești *Petru Maior* îl va impune ca un susținător consecvent în lupta pentru realizarea unității naționale a poporului român.³ Astfel se conturează, iată, doar în câteva cuvinte, activitatea desfășurată de Miron Cristea. Aceleași convingeri le-a manifestat și prin intermediul vizitelor canonice.

Vizitele canonice efectuate de ierarhul caransebeșan dr. Elie Miron Cristea sunt regăsite în paginile gazetei românești care a avut una dintre cele mai lungi existențe, contribuind la difuzarea unor materiale – studii, articole, apeluri care au avut un rol semnificativ în progresul cultural al credincioșilor

---

¹ I. B. Mureșianu, *Actul integrării în Biserica Ortodoxă Română a credincioșilor din vestul Carpaților*, în *Altarul Banatului*, anul VI (XLV), aprilie-iunie, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1995, p. 112-116.

² I. Munteanu, V. M. Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire. 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, p. 193.

³ P. Bona, *Istorie și Ortodoxie*, Editura Marineasa, Timișoara, 2002, p. 7.

români ortodocși.⁴ *Foaia Diecezană*, căci despre ea este vorba, abundă în știri referitoare la vizite canonice.⁵

Vizita canonică oglindită în organul de presă amintit mai sus, este prezentată ca o legătură nemijlocită dintre episcop și turma lui. Era o adevărată sărbătoare a românilor ortodocși, eveniment la care de cele mai multe ori luau parte oaspeți de seamă, coruri etc.

Desigur, o semnificație spirituală și națională au avut și vizitele canonice efectuate de episcopii greco-catolici de Lugoj, cu toate că diferențele sunt ușor sesizabile.⁶

Cu toate acestea, în ceea ce privește semnificația națională - este un adevăr de netăgăduit că Biserica Unită⁷, alături de Biserica Ortodoxă, *dincolo de conjuncturile istorice și calculele politice, au contribuit deopotrivă la edificarea idealului național și numai din această perspectivă se pot emite judecăți istoriografice pertinente*.⁸

⁴ I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 1001.

⁵ M. Lădău, *Sfințiri și inaugurări de biserici ortodoxe oglindite în paginile Foii Diecezane la începutul secolului XX*, în *Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Teologie*, Nr. 12, Timișoara, 2006, p. 109-113.

⁶ Diferențele dintre vizitele canonice efectuate de episcopii caransebeșeni și vizitele efectuate de colegii din Lugoj pot fi surprinse în lucrarea *Vizitațiuni canonice în țara Hațegului*, semnată de Camelia Elena Vulea și Luminița Wallner Bărbulescu.

Studiul în curs de publicare *Valoarea istorică a protocoalelor încheiate cu ocazia vizitelor canonice a ierarhilor greco-catolici din Episcopia Unită a Lugojului. Parohia Hisiaș – 25 septembrie 1884*, semnat de lect.univ.dr. Viorel Dorel Cherciu, este fără îndoială un reper bine documentat în această comparație confesională. Aici aflăm de **Protocolulu Vizitațiunei Canonice** având o rubricatură octopartită, care era „completată” în momentul „consumării” unei descinderi canonice întreprinse de episcop. Datele consemnate în atari împrejurări solemne pentru comuna bisericească respectivă, constituie pentru cercetătorul istoriei bisericești „materia primă” din care poate „prelucra” la + ∞ ipostaze ale unei anume existențe comunitare.

⁷ Implicarea Bisericii Greco-Catolice din Timișoara, prin intermediul membrilor ei în viața culturală și spirituală e atestată de presa vremii: *Plugarul Român*, Timișoara, V, 1907, nr. 7, 2/14 februarie, p. 3; *Controla*, Timișoara, II, 1901, nr. 4, 20 mai/1 iunie, p. 3; *Plugarul Român*, Timișoara, II, 1907, nr. 34, 2/14 octombrie, p. 3; *Controla*, Timișoara, III, 1901, nr. 24, 23 septembrie/5 octombrie, p. 3 etc.

⁸ V. D. Cherciu, *Identitatea și Alteritatea în Istorie, Filozofie, Teologie*, Editura Marineasa și Nepsis, Timișoara, 2009, p. 143.

Cele două Biserici au contribuit semnificativ, participând cu toată energia în *vâltoarea* mișcării naționale din Banat.⁹

Având ca repere informațiile preluate din *Foaia Diecezană* din anii 1910-1919, lucrări, studii și articole, vom încerca să reconstituim aspecte ale universului parohial din cuprinsul Episcopiei Caransebeșului. De la instalarea sa a fost preocupat de soarta parohiilor, astfel că până în anul 1914 a sfințit bisericile din Alibunar¹⁰, Buziaș, Făget, Glimboca, Pătaș¹¹, Sacu, Sân-Mihai, Seleuș și Vârșeț.¹²

Sfințirea bisericii ortodoxe române din Vârșeț a fost unul dintre cele mai importante obiective realizate de viitorul patriarh. Dorința clerului și credincioșilor de pe acele meleaguri a fost în sfârșit pusă în practică la 23 mai/5 iunie 1913. Amploarea evenimentului ne este înfățișată de prezența reprezentanților Bisericii Ortodoxe Sârbe, oficialități, credincioși veniți din toate părțile. Cele 11 coruri, printre care s-a aflat și Ion Vidu, dirigior al *Reuniunii române de cântări* din Lugoj, arată importanța oferită de dr. Elie Miron Cristea românilor din acele locuri. Au fost interpretate piese compuse de: Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Ion Vidu ș.a.m.d.¹³

Episcopul Miron Cristea a fost însoțit la Vârșeț de: Iosif Iuliu Olariu, Iosif Traian Bădescu, Filaret Musta, Andrei Ghidiu, Ioan Lupaș, Cornel Corneanu, George Petrescu etc.¹⁴

În timpul vizitei din 19 iulie 1915 întreprinsă la Băile Herculane, episcopul Miron Cristea a fost impresionat de slujirea preotului Popovici de la Pecinișca.¹⁵ O altă remarcă surprinsă de prelatul ortodox se referă la răspunsurile liturgice ale stranei. Cantorul Doboșan a fost ajutat de mai mulți soldați, impresionând prin cântări arhierul și credincioșii prezenți la sfânta slujbă. În predica sa, preasfințitul Miron Cristea, prezintă date istorice despre acele ținuturi, iar în partea a doua a cuvântului său insistă, în prezența

⁹ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 1009.

¹⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXVII, 1912, nr. 39, 23 septembrie/6 octombrie, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, nr. 31, 29 iulie/11 august, p. 2-3.

¹² *Ibidem*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 47, 23 noiembrie/6 decembrie, p. 1-2.

¹³ I. Popescu, C-tin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2009, p. 34-37.

¹⁴ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXVIII, 1913, nr. 20, 19 mai/1 iunie, p. 5-6, Apud, I. Popescu, C-tin Brătescu, *op. cit.*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, Caransebeș, XXX, 1915, nr. 30, 26 iulie/8 august, p. 5-6.

soldaților, aratând că: „apărarea țării este cea mai înaltă datorie cetățenească, pe care – precum în tot trecutul nostru – așa și acum trebuie să o apărăm alături de celelalte popoare în speranța că vor urma apoi zile mai senine și de mulțumire”. Profită de prezența sa în lăcașul de cult al stațiunii, pentru a arăta că: „multe boli provin din păcate, din necumpătare. De aceia îndeamnă pe toți la cumpătare și pe lângă ajutorul medical oferit prin băi să ceară și ajutorul lui Dumnezeu”. După Sfânta Liturghie, episcopul Miron Cristea participă la agapă alături de preotul Popovici, cantorul Doboșan, epitopul Nestorovici, credincioși și invitați ai parohiei.

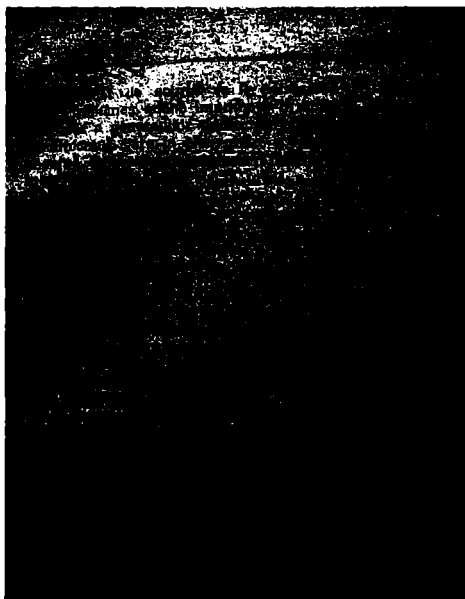
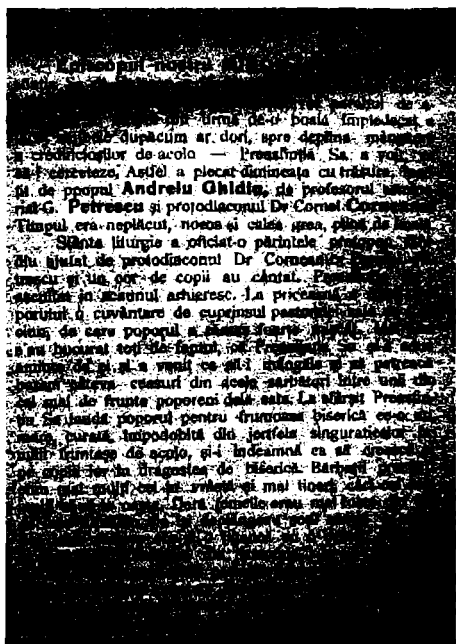
Paginile *Foii Diecezane* din 26 iulie/8 august 1915, unde este surprinsă vizita canonică din 19-21 iulie 1915, amintește de prezența ierarhului în saloanele spitalelor. A intrat în toate saloanele și a vorbit cu fiecare bolnav încurajând și mângâind.¹⁶

O altă vizită canonică relatată de această revistă din 10/23 ianuarie 1916 se referă la vizita din 26 decembrie 1915 în localitatea Borlova. Suntem anunțați în paginile ziarului că datorită bolii parohul din Borlova a fost împiedicat a mai face slujbe. Preasfințitul însoțit de protopopul Andrei Ghidiu¹⁷, profesorul de la seminar Petrescu și diaconul Cornel Corneanu, slujesc la parohia amintită spre bucuria credincioșilor *pentru că și-a adus aminte de ei și a venit ca să îi mângâie și să petreacă barem câteva ceasuri din acele sărbători*. În predica sa, episcopul Miron Cristea, amintește de bogata semnificație chenotică a întrupării Mântuitorului Hristos.¹⁸

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ I. Munteanu, V. M. Zaberca, Mariana Sârbu, *op. cit.*, p. 210.

¹⁸ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXI, 1916, nr. 30, 10 ianuarie/23 ianuarie, p. 7-8.

*** Anunț publicat în Foia Diecezană
privind vizita canonică efectuată de Miron Cristea la Borlova.**

Desigur, au fost prezentate doar câteva vizite canonice. Se impune cercetarea întregii activități pastorale ale ierarhului, care trebuie analizate și interpretate cu discernământ în context cu conjunctura istorică.

A lăsat în urmă, după anii petrecuți la Caransebeș: Fondul de pensie preoțesc¹⁹; un monahism revigorat²⁰; refacerea unui număr impresionant de

¹⁹ *Ibidem*, XXVII, 1912, nr. 13, 25 martie/7 aprilie, p. 2; *Ibidem*, XXVIII, 1913, nr. 11, 17/30 martie, p. 1-4; *Ibidem*, XXVIII, 1913, nr. 12, 24 martie/6 aprilie, p. 3.

²⁰ După vizita din 5/18 iulie 1911 în zona Făgetului, episcopul Miron Cristea mărturisește: *întru reîmprospătarea și cultivarea frumoaselor învățături creștinești, românești și cetățenești, semnate de numitul arhipăstor în cele 49 comune cercetate: Clerul și poporul dreptcredincios român din aceste părți a hotărât întemeierea unui loc de sfântă mănăstire și de pomenire lângă „Balta Caldă” de pe hotarul comunei Românești, unde în cursul vizitei, anume la 5/18 iulie 1911, acel episcop înconjurat de preoțimea din ținut și în fața multor mii de credincioși a slujit o sfântă liturghie, sfințind și apele izvorului, botezat atunci de popor „Izvorul Miron”. Cf. L. Mic, *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007, p. 105.*

școli confesionale²¹; sprijinirea școlilor diecezane: teologia și pedagogia²²; societăți/filiale culturale bine organizate²³: *Reuniunea învățătorilor români ortodocși din dieceza Caransebeșului, Societatea pentru Fondul de Teatru Român, Casina română, Reuniunea română de cântări și muzică* etc; publicarea de cărți; acordarea de burse, înființarea de biblioteci parohiale; apariția unor reviste noi²⁴ etc.

Miron Cristea rămâne la Caransebeș până la 31 decembrie 1919, când a fost ales Mitropolit Primat al României. În anul 1925, mitropolitul primat devine primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Documentele de arhivă, articolele din presa vremii, lucrările, studiile, referitoare la ierarhul caransebeșan Miron Cristea, îl prezintă ca fiind o personalitate complexă, un purtător de grijă al credincioșilor păstoriți, dar și susținător apărător al valorilor și conștiinței naționale. Prin întreaga sa activitate, ierarhul caransebeșan, a dovedit că este un model pentru întreg clerul ortodox. Cuvântările pe care le-a rostit în diferite împrejurări au căpătat o importanță deosebită în două direcții: pastorală și națională.

---

²¹ *Spre a nu pierde școala s-au forțat toate puterile pentru a le face corespunzătoare legilor (...), s-au reparat, adaptat sau zidit din nou cel puțin 150 edificii școlare făcându-se moderne, iar celelalte edificii școlare încă au primit reparațiuni. (...) acel rezultat poate cel mai favorabil în metropolia noastră că eparhia noastră n-a pierdut până azi decât câteva școale confesionale, cu toate că vremuri mai grele pentru școala românească nu cred să fi fost undeva. Cf. Foaia Diecezană, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 47, 23 noiembrie/6 decembrie, p. 1-2.*

²² *Foaia Diecezană, Caransebeș, XVII, 1912, nr. 17, 22 aprilie/5 mai, p. 2*

²³ C-tin. Brătescu, *Cartea și biblioteca în spațiul cultural bănățean până la 1918*, Editura Marineasa, Timișoara, 2004, p. 56.

²⁴ *Vezi Lumina, Caransebeș, an 1, 1918.*

ȘCOALA CONFESIONALĂ ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL PĂSTORIRII EPISCOPULUI MIRON CRISTEA

Prof. Dr. Angela Dumitrescu

Izbucnirea Conflagrației Mondiale găsește **instituția școlară**, patronată de Episcopia Caransebeșului și de **episcopul Miron Cristea**, sub auspiciile unei noi legislații.

Legea este adusă la cunoștința tuturor instituțiilor de învățământ confesionale prin Ordinele Consistoarelor Diecezane cu numărul 3748 din 1913, adresate tuturor oficiile protopopești și parohiale precum și tuturor învățătorilor confesionali din Eparhiile sufragane¹.

Înainte de adoptarea efectivă a legii, în ședința Senatului Școlar a Episcopiei Caransebeșului, din 28 iunie 1913 se emite un circular semnat **de episcopul dr. Miron Cristea**². În ordinul de pregătire pentru aplicarea dispozițiilor legale se considera că noua reglementare crea „o situație enorm de grea pentru că nesocotirea dispoziției acestei legi care reclamă măsuri grabnice de conformare nu numai că primejduiește cele mai multe școli, dar poate deveni în multe cazuri de-a dreptul catastrofală și pentru comuna bisericească ca atare”.

Conform articolului 20 din legea 16/1913 se considera concediat învățătorul confesional care îndeplinea voluntar un an de zile serviciul militar activ³.

Comitetul parohial local trebuia să comunice, prin intermediul protopopului, în regim de urgență faptul că învățătorul era încorporat. Pentru cadrele didactice care își primeau întregul salariu de la comuna bisericească, Consistoriul Mitropolitan de la Sibiu, în ședința sa din 20 august/2 septembrie

---

¹ Sufragane = din subordine.

² Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș, (în continuare AEORC), *Fond școlar, IV*, dosar 133/1914, nenumărat.

³ AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 133/1914, nenumărat.

1914, hotărăște că toți învățătorii confesionali chemați în serviciul militar pe durata războiului trebuiau să primească salariul său întreg⁴.

Lipsurile provocate de conflagrație determină populația să nu mai poată plăti regulat darea culturală și astfel, în noiembrie 1914, familiile învățătorilor înrolați înaintează Reuniunilor învățătorilor plângeri din care reieșea faptul că nu își primiseră salariile. Drept urmare episcopul Caransebeșului, **Miron Cristea**, trimite o circulară cu numărul 7281/1914 prin care cere organelor neglijente să își îndeplinească datoria colectării dării, în caz contrar aceștia urmând să fie anchetați disciplinar⁵.

Mobilizarea masivă a învățătorilor confesionali va crea mari disfuncționalități în rețeaua școlară bănățeană. Într-un memoriu, înaintat episcopului de Caransebeș **Miron Cristea**, comitetul parohial din comuna Răchitova deplânge mobilizarea care „a răpit pe harnicul învățător Constantin Simu. Întru-cât sub numitul învățător comuna ... arăta semne frumoase de înaintare sub supravegherea neobosită a învățătorului, a suferit prin înrolarea sa o mare pagubă care, dacă va mai dura mult comuna nu va mai fi în stare a arăta astfel de fapte frumoase între-ale învățători. Prin înrolarea învățătorului, cel mai mare rău posibil a suferit comuna noastră prin aceea că școala noastră din localitate nu va mai putea da hrană sufletească vlăstarelor comunei... căci e departe de cei ce-l doresc cu inimă fierbinte, e departe de acei vlăstari care până acum sub supravegherea lui au fost pildă harnică de urmat și setoși după învățătură și înaintare”. Deși era suplinită lipsa sa din post de către cei 2 preoți ai comunei, Toma Stan și Mitrofan Simu, aceștia, împovărați de ani mulți și de greutatea bătrâneții, nu erau în stare să-l suplinească pe învățător. Drept urmare sătenii îl doreau înapoi pe „factorul cel mai însemnat al înaintării, pe părintele vlăstarelor setoși după știință și cultură”. În numele credincioșilor din comună, comitetul parohial cerea episcopului să intervină la comandamentul militar din Caransebeș, unde se afla învățătorul, „să binevoiască al ni-l concedia să poată începe prelegerile la școala noastră și să vină în mijlocul celor ce-l așteaptă cu un dor nestrâns și să ia din nou conducerea lucrurilor bune pe care le-a inițiat”⁶.

⁴ *Ibidem*, dosar 253/1914, nenumărotat.

⁵ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 48, din 30 noiembrie/13 decembrie, p. 1.

⁶ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 278/1914, nenumărotat.

Rezoluția Consistoriului Diecezan și a Episcopiei este de respingere a cererii datorită imposibilității Episcopiei de a se amesteca în problemele militare. Cu toate acestea, în decembrie 1914, ministrul cultelor și instrucției publice emite Ordinul cu numărul 5208/1914 prin care se preciza faptul că funcționarii publici, (deci și învățătorii), născuți între anii 1878-1890, (având deci între 24 și 36 de ani), și găsiți inapți pentru armată erau din nou obligați să se înroleze ca glotași. Puteau fi scutiți doar cei care erau considerați de către autoritățile competente ca fiind indispensabili în oficiul pe care îl ocupau. Învățătorii puteau trimite petiții de obținere a scutirilor direct către Consistoriul Arhidiecezan însoțite de un dosar cu următoarele documente: 1. Biletul de justificare; 2. Proiectul de scutire în 2 exemplare; Acestea erau formulare care se găseau la autoritățile comitatense și la preturile sau primăriile comunale. Consistoriul local urma să trimită aceste dosare ministrului instrucțiuni publice care la rândul său prezenta documentele ministrului de honvezi.

Consistoriile Diecezane puteau interveni pentru eliberarea din serviciul militar doar pentru „*acei învățători glotași care prin supraarbitrare au fost declarați inapți pentru serviciul de front, dar apți pentru serviciile secundare de cancelarie, crucea roșie, serviciul de pază, etc.*”, și care puteau demonstra prin atestat dat de „*comandă militară*” acest fapt. Pe lângă acest document se mai atașau următoarele acte, (care trebuiau să demonstreze necesitatea indiscutabilă a cadrului didactic la catedra sa): un atestat alcătuit de comitetul parohial și semnat de președintele și notarul comitetului din care să rezulte câți elevi frecventau școala respectivă, dacă au existat întreruperi ale procesului de învățământ din școală, de cât timp era respectivul învățător la post, dacă era definitiv pe acea catedră, dacă nu exista nici un alt învățător care să-l înlocuiască și o cerere adresată Înalțului Ministru de Culte în care să se specifice cererea de dispensare a respectivului învățător din serviciul militar activ. Aceste cereri erau supravizate de Consistoriul Diecezan și înaintate apoi spre aprobare către Minister⁷. Învățătorii rămași în localitățile unde își desfășurau activitatea erau totuși obligați, (conform ordinului ministerial nr.3627/1915), să desfășoare acțiuni cu caracter de război. Astfel, aceștia erau obligați să ajute oficiile notariale locale la rechiziționarea cerealelor și a altor

---

⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, (în continuare SJAN), Caraș-Severin, *Fond Episcopia ortodoxă română Caransebeș*, dosar 17/1916, fila 1.

„materiale de război,” iar în perioada vacanțelor erau obligați să funcționeze în cadrul oficiilor administrative de stat⁸.

Cum în Arhiepiscopia ortodoxă a Sibiului în anul 1915 mai mult de jumătate din învățători, (peste 350), se aflau pe câmpul de luptă se considera că cei rămași acasă erau indispensabili pentru funcționarea școlilor⁹. Prin circularul 14970/1915 emis de Ministerul de ungar de Culte și Instrucție Publică învățătorii care nu aparțineau corpului ofițeresc și au fost clasificați ca neapți pentru serviciul de front, dar erau utili pentru serviciile auxiliare de cancelarie puteau fi eliberați în termen de 30 de zile pentru a se reîntoarce în oficiul învățătoresc pentru a-și recupa posturile și a începe prelegerile în mod regulat. Învățătorii - soldați clasificați ca neapți pentru serviciul de front, dar potriviți pentru serviciul de pază nu se încadrau în reglementarea anterioară. În cazuri cu totul excepționale însă puteau fi propuși direct ministrului de culte și instrucțiune publică pentru eliberare. Restul învățătorilor, soldați și rezerviști cu instrucție militară, precum și glotașii nu puteau fi propuși pentru această excepționare¹⁰.

Problemele aduse de starea de război au fost însă cu mult mai grave decât mobilizarea cadrelor didactice.¹¹ Începând din anul 1915 au fost chemați în armată chiar și elevii Institutului Pedagogic din Caransebeș. În cele din urmă vor fi convocați doar cei care aveau vârsta necesară îndeplinirii serviciului militar activ, (considerându-se că elevii trebuiau înainte de a pleca pe front să își aranjeze afacerile personale de ordin familial). Acestora li s-a permis să nu frecventeze cursurile Institutului după data de 26 aprilie/9 mai 1915¹². În cadrul Preparandiilor s-au introdus, încă din anul 1913, în programa școlară instrucția militară, cu accent pe folosirea armelor, pentru ca viitorii învățători mobilizați să știe cum anume se puteau organiza militar, sub comanda lor, soldații¹³.

⁸ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 256/1914, nenumărotat.

⁹ *Revista Preoților*, Timișoara, V, 1914, nr. 43, din 14/27 decembrie, p. 2.

¹⁰ Arhiva personală Vasile Popeangă, *Circularul numărul 6285/1915 semnat de episcopul Ioan I. Papp*.

¹¹ Angela Rotaru-Dumitrescu, *Primul război mondial și instituția confesională școlară din Banat*, în „Pe drumul Marii Uniri”, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 65-89.

¹² SJAN, Caraș-Severin, *Fond Școala Pedagogică din Caransebeș*, dosar 2/1914-1915, fila 32-39.

¹³ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 77/1913, nenumărotat.

Și cadrele didactice ale acestui institut, ca de altfel întreg corpul didactic, au avut de suferit și din punct de vedere material în timpul războiului. De aceea, periodic se înregistrează cereri de mărire ale salariilor și de acordare a „ajutoarelor de război și de scumpete”, care erau de obicei aprobate de către Consistoriile Diecezane¹⁴. Aceste ajutoare de război ordinare și extraordinare pentru procurarea hainelor sau a alimentelor erau aprobate, conform unei rezoluții ministeriale din 27 septembrie, cu nr. 132759/1917, prin care se făcea recomandarea Consistoriilor Diecezane să încuviințeze toate cererile de ajutor pentru procurarea hainelor. Dacă fondurile nu erau suficiente să se adreseze statului pentru completarea sau chiar plata integrală a ajutoarelor. Cererile erau adresate protopopilor care le centralizau și le înainta apoi Episcopiei¹⁵.

Într-o notă oficială, a ministerului de resort, cu nr. 195100/1917, pe baza art. de lege XV/1917, se făceau cunoscute condițiile de acordare a ajutoarelor pentru învățătorii de la școlile confesionale. Astfel, acei învățători care beneficiau de asistență de la stat pentru întregirea salariului, cf. art. XVI/1913, vor beneficia de un nou ajutor de război anual în valoare de 1200 de coroane începând cu 1 noiembrie 1917. Sprijinul financiar se acorda din oficiu, fără a mai fi necesară formularea unei cereri. Învățătorii care nu aveau ajutor de la stat pentru întregirea salariilor puteau primi această sumă dacă înaintau o cerere specială. Pentru învățătorii substituiți, suma lunară care se putea acorda era de 80 de coroane, pentru perioada în care se ocupau catedrele respective. Aceste precizări erau valabile și pentru învățătorii pensionați care înlocuiau învățătorii mobilizați. Preoții care suplineau absența cadrelor didactice plecate pe front nu aveau dreptul să ceară acest tip de ajutoare financiare.

Lipsa de personal determină Consistoriul Diecezan din Caransebeș, la cererea **episcopului Miron Cristea**, să constituie un comitet de analiză a acestei probleme format din doctor Iosif Bădescu, Dominic Rațiu, Aurel Moaca, doctor Nicolae Ionescu, doctor Valeriu Braniște, Ștefan Jianu și doctor Cornel Cornean. Aceștia studiază, din toate punctele de vedere, situația creată și hotărăsc că ar fi trebuit ca Institutul Pedagogic de băieți să se transforme în Institut de fete. Se considera că după încetarea ostilităților învățătorii duși pe câmpul de luptă se vor întoarce într-un număr foarte mic acasă, iar aceia puteau fi bolnavi sau invalizi deci, incapabili să predea în școală. La aceasta

¹⁴ *Ibidem*, *Fond episcopesc*, V, dosar 113/1916, nenumărat.

¹⁵ *Ibidem*, *Fond școlar*, IV, dosar 10/1916, nenumărat.

se adăuga faptul că, la examenele de calificare se prezentau din ce în ce mai puțini candidați. Cei care obțineau calificarea preferau de cele mai multe ori să predea în școlile comunale sau de stat unde primeau ajutoare mai mari iar salariul se plătea regulat¹⁶.

Deoarece Ministerul de resort luase măsura interzicerii calificării în preparandii a femeilor, cele trei Consistorii Diecezane de la Sibiu, Arad și Caransebeș încearcă să-și unească demersurile pentru a obține înființarea unei astfel de Preparandii pentru fete, eventual în Sibiu încă din anul 1914¹⁷. Datorită războiului, însă, instituția nu se mai înființează, iar criza de cadre didactice devine tot mai acută din cauza mobilizării învățătorilor. Demersurile întreprinse la guvern au rămas fără rezultate pe parcursul anului 1915. În aceste condiții, Sinodul Arhidiecesan, în sesiunile sale din anii 1916 a decis, la rândul său, înființarea unei pedagogii de fete la Sibiu, care să funcționeze începând cu anul școlar 1916/1917. În anul 1917 preparandia nu s-a înființat, iar ideea este reluată, propunându-se de această dată pentru anul școlar 1918/1919 înființarea acesteia la Caransebeș, în locul celei de băieți și unirea acesteia din urmă cu cea de la Arad. Consistoriul Diecesan din Arad, la 19 martie 1916, în decizia cu numărul 2315/1916 a acceptat să construiască clădirea noii preparandii, care ar fi costat 500 000 de coroane, iar întreținerea anuală s-ar fi ridicat la suma de 4000 de coroane/an. Evenimentele militare din august 1916 determină refugiarea Consistoriului la Oradea Mare, ședința consistorială nemaiaivând loc. Rezolvarea problemei trenează și după anul 1918. Din Protocolul Sinodului ordinar al Eparhiei greco-ortodoxe române a Caransebeșului, din 5 și 6 aprilie 1920, aflăm că această chestiune, (a înființării preparandiei de fete), este „în prefacere”¹⁸, împreună cu întreaga transformare și reformă integrală și națională a învățământului.

De altfel, problema a fost rezolvată, temporar pentru învățământul confesional, prin circularul trimis tuturor școlilor din subordine în anul școlar 1914/1915 în care se preciza necesitatea ca toți preoții să suplinească posturile de învățători rămase vacante și totodată se anunța suspendarea cursurilor din anii IV, V, și VI și chiar exceptarea de la studiu a elevilor clasei a III-a, mai bine dezvoltăți fizic, care ar fi putut să ajute la muncile câmpului. Se mai preciza

¹⁶ AEORC, *Fond Școlar, IV*, dosar 31/1916, nenumerotat.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 31/1916, nenumerotat.

¹⁸ *Ibidem*.

și faptul că, dacă școala era transformată în spital, atunci casa preotului sau a învățătorului trebuia să funcționeze ca școală¹⁹.

Instituțiile de învățământ cu învățători mobilizați activau deci, cu ajutorul preoților. Au intervenit însă probleme datorită faptului că frecvența în școli era foarte neregulată. Din rapoartele preoților parohi către protopopi reieșea faptul că prezența scăzuse drastic în rândul copiilor cu părinți duși la război deoarece aceștia făceau acum munci mărunte cu „moșii și babele”²⁰.

Începutul lunii mai 1915 coincidea cu intensificarea muncilor agricole, aproape toți copiii suplinind prin munca lor absența părinților mobilizați. În consecință s-a decis ca examenele finale școlare să debuteze în luna aprilie, scurtându-se astfel anul școlar²¹. Munca agricolă a pământului a devenit o prioritate absolută economică deoarece făcea parte din efortul de război. Circularele episcopoești cereau preoților să lămurească populația să cultive întreg pământul pentru ca „în împrejurările grele de astăzi să nu ajungem a duce lipsă sau a răbda chiar foame ... bărbații mai în vârstă rămași acasă dimpreună cu femeile și cu băiețandri mai mărișori să înceapă din bună vreme lucrul la câmp pentru ca astfel pământul ... să nu rămâie în părăginire... Preoții și învățătorii sunt îndatorați a stăruii din toate puterile și la toate ocaziunile în această privință dând și ei sfaturile ce vor crede... să dea acelor tovărășii agronomice și organelor administrative întreg ajutorul lor ... pentru a preîntâmpina o crâncenă foamete și lipsa ... să se țină numai sărbătorile cele legate și însemnate cu roșu în calendar, mai ales că ușor se poate întâmpla ca în zilele de lucru să fie ploi și astfel să fim împiedecați a isprăvi lucrurile”²².

În unele localități edificiul școlar era rechiziționat și folosit în scopuri militare. Este și cazul internatului pedagogic diecesan din Caransebeș, care având două clădiri, cedase autorităților corpul cel mai mare pentru a fi folosit de autoritățile militare locale, în timp ce sălile de studiu au fost transformate în spital pentru răniți²³. Lipsa cadrelor didactice calificate va duce și la

¹⁹ *Ibidem*, dosar 256/1914, nenumărotat.

²⁰ SJAN, Timiș, *Fond Protopopiatul ortodox român Jebel-Buziaș*, dosar 104/1913-1916, fila 6.

²¹ AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 40/1915, nenumărotat.

²² *Revista Preoților*, Timișoara, VI, 1915, nr. 10-11, din 22 martie/4 aprilie, p. 1.

²³ SJAN, Caraș-Severin, *Fond Episcopia ortodoxă română Caransebeș*, dosar 47/1916, fila 1.

imposibilitatea continuării întocmirii de rapoarte pedagogice speciale, periodice pe baza cărora se întocmeau statisticile pentru învățământul confesional²⁴.

S-a încercat să se țină o evidență atât a învățătorilor mobilizați, cât și a celor decorați, răniți, sau morți pe câmpul de luptă, a celor invalizi sau care lucrau în serviciile auxiliare ale armatei sau a celor scutiți de serviciul militar și care rămăseseră sau se reîntorseseră la catedră²⁵. Din păcate, datele nu au putut fi centralizate, căci foarte multe raportări nu s-au mai realizat.

În anul 1914 se relaxează, datorită războiului, legislația școlară. Necesitatea ca românii să participe activ la efortul de război desfășurat atât pe front cât și în spatele acestuia face ca prin Ordinul ministerial numărul 114000/1914 să se admită limba maternă a elevilor ca limbă auxiliară folosită chiar și în școlile populare de stat pentru clasele I și a II-a, iar pentru clasele a III-a, a IV-a și a V-a aceasta se putea studia chiar separat. Pentru ca neștiința învățătorului în cunoașterea limbii materne a copiilor să nu fie o piedică în îndeplinirea ordinului se permitea numirea pe posturi a unor învățători care să nu împiedice bunul mers al învățământului adică să cunoască bine și altă limbă decât maghiara²⁶. Măsura era oarecum tardivă deoarece cei mai mulți învățători erau deja mobilizați.

Cum presa politică românească era cenzurată este dificil de formulat o opinie privind reacțiile în planul socio-politic la aceste reglementări pentru aprobarea cărora, în anii anteriori, se duse o veritabilă luptă politică.

În presa școlară și pentru uzul preoților există totuși comentarii acide cu privire la noile prevederi legislative. Astfel, prezentând circulara ministerială pentru începerea anului școlar 1915-1916 prin care se cerea ca debutul anului școlar să aibă loc chiar în localurile provizorii și cu „puterile didactice care sunt la îndemână.” *Revista preoților* remarcă în mod ironic faptul că „*acum sunt bune și localurile private, până când ieri, alaltăieri inspectorii școalelor noastre le închidea, azi sunt bune numai să le capete, ca să nu rămână fără posturi slujbașii. Ce mai grandomanie!*”²⁷

O altă acțiune legislativă redactată în spirit conciliabil care era de natură să atenueze opoziția populației românești în susținerea efortului de război s-a referit la statutul celor peste 300 de școli confesionale românești din fosta granița

²⁴ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 51/1915, nenumerotat.

²⁵ *Ibidem*, dosar 271/1914, nenumerotat.

²⁶ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 36, din 7/20 septembrie, p. 4-5.

²⁷ *Revista Preoților*, Timișoara, VI, 1915, nr. 18-19, din 16/29 august, p. 2.

militară, care erau deservite de aproximativ 500 de învățători. Compromisul a constat în faptul că Mitropolia Ortodoxă Română a oferit guvernului școlile pe care Ministerul urma să răscumpere sau să le închirieze, păstrându-le destinația de edificii școlare, dar mai ales păstrând pe toți învățătorii activi aflați în funcțiune pe catedrele respective. Totodată se asigura un număr rezonabil de ore pentru studiul limbii române²⁸. Era o măsură menită să apere integritatea corpului profesoral prin netrimiteră pe front a învățătorilor respectivi.

Tot în anul 1915 se modifică legislația școlară în privința arborării însemnelor statului pe clădirile școlilor confesionale. Prin Ordin ministerial, se permitea arborarea, în timpul sărbătorilor religioase specifice românilor, steagul tricolor: roșu galben, și albastru și se accepta portul costumului popular românesc, prins în talie cu brâul tricolor. Dispozițiile ministrului încercau, prin textul documentului oficial, să limiteze rezistența românilor la ideea de a fi activi pe front, cerându-le în schimb o participare intensă și cu toate mijloacele, specifice perioadei, la susținerea efortului de război. Se insista pe importanța statutului cetățenesc al locuitorilor: *„Recunoscându-se primejdia comună au dispărut contrastele. Toți cetățenii statului s-au unit în simțămintele lor și în voința lor pentru a apăra tronul și patria. Fiecare își jertfește viața și averea pe altarul patriei cu aceeași voie de jertfire și nu prin vorbe, ci prin fapte neperitoare... manifestarea externă a caracterului lor etnic, anume prin folosirea colorilor, insinelor istorice nu slăbește patriotismul.”* Se considera, acum, că nu mai exista nici un motiv pentru ca „statul” să interzică cetățenilor săi, indiferent de etnie, să folosească culorile steagului românesc care, *„pe temeiul tradițiilor și a obiceiului înrădăcinat în popor au fost introduse în uz și au fost folosite și în trecut...”* Se declara că *„naționalitățile din statul ungar pot să folosească culorile lor naționale izvorâte de fapt din tradiții istorice și obiceiuri populare, întru-cât acelea nu sunt identice cu insignele vre-unui stat străin în locuri publice și la ocaziuni publice în mod neîmpiedicat, dacă în același loc și timp culorile naționale maghiare se folosesc cel puțin în aceeași măsură de mai nainte. **Dispozițiile contrare se scot din vigoare.** În încheierea ordinului ministerial se încerca, printr-un ultim efort tardiv, să se atragă, prin vorbe frumos meșteșugite, bunăvoința populației românești pentru sprijinirea „tronului”: *Considerând marea dragoste ce a arătat-o întotdeauna poporul nostru român față de tricolorul său național ... că aceste culori cu care la zile**

²⁸ *Ibidem*, VIII, 1917, nr. 5, din 26 noiembrie/9 decembrie, p. 2.

mari și-a împodobit portul își au rădăcinile în însăși inima poporului român care bate cu căldură precum pentru tron și patrie așa și pentru toate comorile etnice.” Schimbarea conjuncturilor politice, a determinat, prea târziu, însă, modificarea, atitudinii guvernului față de populația românească. Cunoscând repercursiunile grave aduse, în trecut, drepturilor și libertăților cetățenești, determinate de simpla purtare, de către credincioșii ortodocși, a tricolorului românesc, ca element al costumului specific, popular, episcopii au emis, imediat circulare. Conținutul acestora relua dispozițiile guvernamentale, comentându-le în mod favorabil: *”cuprinsul acestei ordinațiuni va fi cauzat desigur multă bucurie tuturor românilor din iubita patrie și mai ales ... se pune capăt multor neplăceri ce s-au ivit în trecutul mai recent... chiar și jertfe de viață.”*

Chiar dacă în esență Ordinul era propagandistic, consecințele pozitive, reale ale acestuia au fost imediate. Ca urmare, Episcopiile românești dispun: *”ca pe edificiul școlilor ortodoxe române din eparhie să se arboreze la ocaziuni festive pe lângă stindardul țării și steagul național român și îndeosebi în toate acele ocaziuni când este prescrisă arborarea stindardului țării”*²⁹.

Școala de repetiție și-a sistat total funcționarea pe timpul războiului, iar elevii claselor IV-VI erau dispensați de frecvență pe toată durata anului agricol.

Aceeași situație tragică se înregistrează și în școlile din orașe, datorită mizeriei materiale și a nesiguranței civice. În anul școlar 1915-1916 au fost înrolați și tinerii de 18 ani care frecventau și instituțiile de învățământ secundare. Cronicile școlare din presă remarcă faptul că examenele școlare din localitățile în care profesorii și învățătorii nu fuseseră mobilizați decurseseră în condiții acceptabile, dar nu s-au mai desfășurat serbări școlare cu flori și cântece. Cum funcționarea școlii confesionale românești era îngrădită în continuare de legislație, Consistoriul Mitropolitan din Sibiu cere din nou modificarea articolelor de lege. Măsura se baza pe faptul că acum aceste cereri erau susținute *„de jertfa de sânge a neamului și guvernul va cumpăni cu obiectivitate justele postulate ale bisericii și va schimba toate dispozițiile legii care vatămă nu numai autonomia, dar și cele mai elementare principii de educație”*. De asemenea, se cerea ministrului numirea în consiliul

²⁹ SJAN, Timiș, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Jebel-Buziaș*, dosar 105/1915-1917, fila 2; *Fond Școala confesională ortodoxă română Buziaș*, 1895-1920.

regnicolar de instrucție, unde se discutau toate proiectele și legile școlare, a unui reprezentant pentru confesiunea ortodoxă a românilor, Biserica ortodoxă fiind singura nereprezentată în acest for ministerial³⁰.

Examenle de capacitate politică, așa cum mai erau numite examenle de final de clasa a VI-a, (deoarece de absolvirea lor depindea acordarea dreptului de vot), erau considerate antidemocratice și se cerea sistarea lor. Acum este și momentul în care, confruntându-se cu o acută lipsă de învățători, Sinoadele din Sibiu și din Arad hotărăsc înființarea unei școli normale de fete. Proiectul rămâne nefinalizat însă și tot acum se introduc, pentru absolvenții de teologie, examenle de capacitate învățătorescă pentru ca aceștia să poată suplini lipsa dascălilor.

În vara anului 1915 se considera că numărul total al cadrelor didactice din Banat și Transilvania, care luptau pe front, era de peste 1000, deși nu exista o statistică exactă în acest sens. În cadrul Episcopiei Aradului, din totalul de 325 de învățători definitivi, între anii 1916-1917, 120 erau mobilizați³¹.

De asemenea nu se cunoștea nici numărul exact al învățătorilor morți pe front. Tot în această perioadă își sistează activitățile secția școlară a *Astrei*³².

Învățătorii rămași acasă primesc însărcinarea ca „*datorită stărilor excepționale atât în viața publică cât și în viața socială, ... pe terenul bisericesc administrativ și pe terenul cultural determinate de războiul actual*” să strângă date statistice care urmau să fie păstrate ca material cronologic pentru istoria „*poporului nostru român din această patrie*”. În acest scop se trimitea fiecărei comune bisericești câte un chestionar pentru datele generale administrative bisericești cumulate pe anii 1914-1916 și un chestionar special pentru datele școlare, separat pentru anii 1914/1915 și 1915/1916. În acestea trebuiau să fie cuprinse informații nu doar despre școlile primare sau elementare populare confesionale sau de stat, ci și despre gimnaziile, școlile reale comerciale și civile de băieți sau de fete. Documentele trebuiau completate până la 1 iulie 1917 în trei exemplare: unul pentru arhiva parohială, unul pentru arhiva oficiului protopopesc și unul pentru arhiva consistorială. Pe baza tuturor acestor date, Consistoriul Diecezan urma să formuleze, pe protopopiate, o

³⁰ *Transilvania*, Sibiu, XLVI, 1915, nr. 1-6, din iulie, p. 81-84.

³¹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului ...*, p. 210.

³² *Transilvania*, Sibiu, XLVI, 1915, nr. 1-6, din iulie, p. 81-84.

situație statistică completă, până la data de 31 decembrie 1917 pe care urma să o trimită Consistoriului Mitropolitan de la Sibiu³³.

Deoarece războiul a continuat cu aceeași intensitate, iar la sfârșitul anului 1917 nu se întrevedeau soluțiile de încetare a ostilităților, **Vasile Mangra, noul mitropolit**, trimite o nouă circulară prin care amâna acțiunea de culegere a datelor pentru perioada când războiul s-ar fi încheiat, dar cerea preoților și învățătorilor să continue culegerea de date pe întreaga durată a conflictului³⁴.

Tot cu același scop se cerea oficiilor parohiale să își procure o condică parohială în care să introducă toate faptele și momentele deosebite petrecute în parohie în timpul războiului „*ca să rămână pentru viitorime și ... să păstreze toate actele și scriptele în legătură cu războiul*”³⁵.

Numărul formularelor completate și trimise, conform instrucțiunilor, către Episcopii a fost destul de mic, dar documentul permite crearea unei imagini, pornind de la particular la general, asupra stării sistemului școlar din perioada 1914-1916. Ofereau informații prețioase despre: mutarea edificiului școlar; durata anului școlar, frecvență, locțiitorii învățătorilor, nivelul de salarizare a acestora, numele învățătorului care a prestat serviciul militar, rangul militar obținut pe front, dacă a murit, a fost rănit sau a primit distincții pentru eroism, despre acțiunile caritabile întreprinse cu elevii localității, etc³⁶. Alte aspect reieșeau din formularul privind colectarea de date despre comuna bisericească: numărul sătenilor concentrați, care au murit sau au fost răniți, au dispărut sau au ajuns în captivitate, numărul invalizilor, al orfanilor, a familiilor rămase fără mijloace materiale, despre contribuțiile sătenilor la acțiunile umanitare fie din averea proprie fie prin colecte, etc.

Spre exemplu aflăm că în protopopiatul Panciovei, în comuna Glogani și în filia Iabuca s-au colectat în scop militar 300 de coroane, au fost concentrați 203 localnici dintre care 181 au luptat pe front, 13 au murit, 51 au fost răniți,

³³ AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 89/1916, nenumărotat; Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Vârșeț, (în continuare AEORV), *Fond protopopiatul ortodox român al Vârșețului*, Circular numărul 4600/1916, nenumărotat.

³⁴ AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 89/1916, nenumărotat.

³⁵ *Revista preoților*, Timișoara, V, 1914, nr. 43, din 14/27 decembrie, p. 2.

³⁶ AMORB, *Fond Cronici Parohiale*; AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 278/1914, nenumărotat; DJAN, Caraș-Severin, *Fond Reuniunea învățătorilor din Dieceza Caransebeșului*, dosar 101/1915; DJAN, Timiș, *Fond Colecția personală Nicolae Ilieșiu*, dosare 1, 2, 3.

45 au fost luați prizonieri, 4 au dispărut, iar 11 au rămas invalizi. Ca urmare 10 copii au rămas orfani, 169 de familii au fost lipsite de cel puțin un membru al familiei, 38 de familii au rămas fără nici un mijloc material de trai, iar 47 de familii au primit ajutoare de la stat.

În ceea ce privește situația școlară, menționăm faptul că se pot identifica puține documente care să prezinte situații complete pentru aceeași comună. Spre exemplificare, în protopopiatul Vârșeș în comuna Ferendia, școala și-a păstrat localul, iar anul de învățământ a durat între 1/14 septembrie 1914-20 aprilie 1915 și 1/14 septembrie 1915-6 aprilie 1916. În raport cu anii școlari anteriori școala a fost frecventată cu 41 de elevi mai puțini.

Deși în total au frecventat clasele I-VI 120 de elevi, instituția având 2 posturi, învățătorii au fost înlocuiți de George Oalde, preot capelan și de învățătorul pensionar Pavel Râmneașu. Învățătorii titulari: Aurel Crăciun a ajuns caporal al regimentului 61, iar celălalt învățător Pavel Râmneașu a fost trecut în rezervă întorcându-se la post. Aurel Crăciun a fost rănit și luat prizonier. În privința acțiunilor caritabile elevii au adunat saci cu frunze de mure și alte articole consumabile în număr de 160³⁷.

Perioada războiului abundă de acțiuni dirijate de către Episcopii, care răspundeau astfel ordinelor ministeriale privind organizarea de colecte sau desfășurarea de diferite acțiuni cu caracter umanitar.

Anual, (între 1914-1918), se organizau acțiuni de strângere a frunzelor de mure, prelucrarea și predarea lor către autorități, acestea fiind folosite la prepararea ceaiurilor pentru soldații de pe front³⁸. O activitate asemănătoare se desfășura pentru strângerea jirului din care, prin prelucrare industrială, se extrăgea ulei industrial³⁹.

S-au mai organizat colecte pentru strângerea de „albituri” pentru a fi transformate în bandaje pentru răniți,⁴⁰ pentru obținerea de donații bănești pentru Crucea Roșie,⁴¹ pentru construirea de barăci în care să fie internați

³⁷ AEORV, *Fond Protopopiatul ortodox român Vârșeș*, document neîndosariat.

³⁸ *Ibidem*, dosare 278/1914, 289/1914; 289/1919, nenumărotat.

³⁹ *Ibidem*, dosar 114/1916.

⁴⁰ SJAN, Caraș-Severin, *Fond Episcopia ortodoxă română Caransebeș*, dosar 47/1917, fila 1.

⁴¹ AEORC, *Fond școlar, IV*, dosar 329/1914, nenumărotat.

și tratați bolnavii de tuberculoză întorși de pe front,⁴² pentru înfrumusețarea cimitirelor eroilor căzuți pe câmpul de luptă,⁴³ pentru întreținerea orfanilor internați la sanatoriu,⁴⁴ etc.

Mitropolia are inițiativa de a construi la Sibiu un Orfelinat pentru copiii celor căzuți în război. Prima donație e făcută de însuși mitropolitul Ioan Mețianu, în valoare de 3000 de coroane, căci „*cu cât fondul va fi mai mare cu atât mai multe lacrimi vom șterge de pe fețele celor care plâng...*”⁴⁵.

Tot pe perioada războiului și cadrelor didactice li s-au acordat ajutoare de haine, alimente sau „*scumpiri ale traiului*”, care în lipsa acestora puteau fi ridicate de către membrii familiilor care trebuiau să posede o chitanță timbrată și contrasemnată de inspectorul școlar regesc din comitatul respectiv⁴⁶. Aceste ajutoare „*de scumpete*” continuă să se acorde până în anul 1920 tuturor cadrelor didactice care beneficiau de completarea salariului din fondurile bugetare de stat. În Comitatul Timiș, primeau ajutoare de veșminte 62 de învățători din Timișoara, 12 din Aradul Nou, 15 din Ciacova, 14 din Buziaș, 14 din Lipova, 11 din Vinga, 15 din Recaș, 78 din plasa Centrală. O statistică diferențiată a învățătorilor după școala de predare, (confesională sau de stat), care primeau astfel de ajutoare este aproape imposibil de realizat din lipsa documentației necesară analizei statistice⁴⁷.

De sprijin s-au bucurat și copiii care învățau la Școala de aplicație a Institutului Pedagogic pentru care Consistoriul Diecesan achiziționează, din fondurile sale, materiale textile pe care apoi le coase la un croitor local, le cumpără ghete și le dă manuale și rechizite școlare prin Tipografia Diecesană, totalizând cheltuieli de 150 de coroane.

Acțiunile caritabile ale societății au cuprins gesturi de devotament și donații destinate, în special, familiilor care aveau bărbații plecați în război. Astfel *Institutul de credit Victoria* dăruiește acestor familii 1000 de coroane în timp ce *Comunitate de avere din Caransebeș* pune la dispoziția autorităților

⁴² *Ibidem*, dosar 155/1913, nenumărat.

⁴³ SJAN, Caraș-Severin, *Fond Episcopia ortodoxă română Caransebeș*, dosar 45/1917, fila 3.

⁴⁴ *Ibidem*, fila 4.

⁴⁵ AEORC, *Fond episcopesc*, V, dosar 82/1916, nenumărat.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 256/1915; *Fond școlar*, IV, dosar 49/1917, nenumărat.

⁴⁷ SJAN, Timiș, *Fond Inspectoratul școlar al Județului Timiș*, dosar 278/1919-1920, filele 359-382.

administrative locale suma de 200.000 de coroane din care trebuiau cumpărate alimente care apoi să fie distribuite prin magazinele comunității în comunele din fosta graniță. Tot pentru cei aflați în lipsuri Anton Mocioni din Foeni trimite prim - comitelui de Caraș-Severin 1000 de coroane. Bisericile și comitetele parohiale decid purtarea unui tas, (coșuleț de colectă) pentru a strânge bani în același scop, iar episcopul de Arad, Ioan Papp, donează personal 200 de coroane⁴⁸.

Comitatele adresează, prin intermediul preoților, un apel publicului care este citit în toate locașurile de cult. Rugămintea era ca fiecare să încerce după puterile proprii să aline foamea și mizeria semenilor prin donații⁴⁹.

Moartea mitropolitului Ioan Mețianu a intervenit într-un moment în care Biserica, ca de altfel întreaga societate, se găsea într-un moment de răscruce. Tot datorită războiului două protopopiate importante aveau scaunele de conducere vacante (Mehadia și Oravița). Cu toate acestea, încrederea în instituția Bisericească și Școlară nu a scăzut, fapt demonstrat și de gestul că doctorul Petru Borlovan din Bocșa Montană lasă Bisericii spre administrare, la moartea sa, 200.000 de coroane, ce urmau să fie administrați de o fundație care să-i poarte numele⁵⁰.

Presa își manifestă însă nemulțumirea pentru faptul că în ședința plenară a Sinodului din Caransebeș nu s-a hotărât înființarea unui fond de ajutorare a văduvelor și orfanilor de război precum și a unui orfelinat. Această acțiune este însă demarată sub auspiciile *Astrei* care întreprinde de la începutul războiului colecte de veșminte, alimente și chiar bani pentru răniți, înființează centre-spitale pentru îngrijirea soldaților bolnavi îngrijiți de românce caritabile și care distribuiau de sărbători daruri adunate din toate localitățile⁵¹.

O acțiune similară se desfășura prin intermediul Oficiului de ajutorare și a Crucii roșii, care prin colectă publică, oferă cadouri soldaților aflați pe front cu ocazia sărbătorii Crăciunului și a Învierii din anul 1916⁵².

O acțiune umanitară, care a privit în mod direct pe învățători și profesori, a fost circulara data de **episcopul Miron Cristea** cu numărul 5933 din 1917 prin

⁴⁸ *Revista Preoților*, Timișoara, V, 1914, nr.30-31, din 10/23 august, p. 5.

⁴⁹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 31, din 3/16 august, p. 1.

⁵⁰ *Foaia Orăviții*, Oravița, III, 1916, nr. 102, din 12/25 mai, p. 2.

⁵¹ *Transilvania*, Sibiu, XLVII, 1916, nr 1-6, din iulie, p. 3.

⁵² SJAN, Timiș, Fond Protopopiatul Ortodox Jebel-Buziaș, dosar 105/1915-1917, fila

care, conform unui ordin ministerial se cerea să se colecteze, prin intermediul școlilor confesionale bani pentru dascălii care s-au îmbolnăvit de tuberculoză pe front, pentru ca aceștia să poată fi tratați în sanatorii specializate⁵³.

Începutul anului școlar 1917 determină pe mulți preoți să inaugureze momentul amintind sacrificiile învățătorilor morți sau răniți pe front. În predica sa pastorală, preotul militar Eugeniu Munteanu din Timișoara dă o definiție impresionantă muncii pedagogice în vreme de război: *”mulți dascăli de-ai noștri au picat pe câmpul de luptă, dar rodul ostenelilor lor va rămânea; alți mulți luptă și acum la diferitele fronturi, departe de catedră și elevii lor la care desigur zilnic le va fi gândul... în cele multe locuri de unde e dus învățătorul îi ocupă locul preotul bătrân și evlavios cu iscusința din școala bătrână sau cel tânăr plin de însuflețire și dornic de înaintare și școala pe lângă toate greutățile și necazurile funcționează... școala e deci acum chemată să facă totul: să abată pruncii de la căile cele rele și să crească din ei fii credincioși și vrednici bisericii, patriei și neamului... să facă din ei tineri bravi și buni ca pe când se vor reîntoarce părinții lor aceștia să uite de necazurile și suferințele îndurate și să aibă bucurie și fericire pe urma lor. În școală vor învăța să scrie și să citească ca să poată corespunda cu părinții lor duși pe câmpul de luptă sau în alte părți ca soldați. ... Cunoscând deci toate acestea, iubitorilor soldați, căutați pe lângă toate greutățile și trimiteți sau îndemnați cu toată tăria soțiile voastre ca să trimită copii voștri regulat la școală pentru ca să se facă părtași de mulțumire și îndestulare aici pe pământ și de fericire veșnică dincolo de mormânt. Faceți-vă și împliniți datorința adevărată de părinți”*⁵⁴.

Războiul nu a ocolit, prin urmările sale negative, nici desfășurarea activității în cadrul Institutelor Pedagogice.

Încheierea anului școlar 1917-1918, în 25 iunie/8iulie 1918 găsește Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș în situația de a avea ca director pe protosincelul Traian Bădescu, care îl înlocuia pe Iuliu Olariu numit director la Institutul Teologic din Arad. Acesta va fi înlocuit, la rândul său, de Ioan Hanga la 16 septembrie 1918. Totalul elevilor ordinari la cursul pedagogic era de 15 (4 în anul I, 7 în anul II, 2 în anul III și 2 în anul IV), fiind înscriși și 25 de elevi privațiști. Aceștia din urmă erau toți în serviciul militar, fiind foarte mulți dintre ei ofițeri decorați. Dintre elevii ordinari în timpul anului

⁵³ AEORC, *Fond episcopesc*, V, dosar 500/1917, nenumărat.

⁵⁴ *Revista preoților*, Timișoara, VIII, 1917, nr. 2, din 29 octombrie/11 noiembrie, p. 2-3.

școlar 2 au fost chemați în armată. Elevii săraci ai institutului au fost ajutați de Consistoriul Diecezan de Comunitatea de avere, dar și de donații private. La rândul lor, elevii au cumpărat, prin eforturi financiare proprii, din fondul *Societății de lectură Ioan Popasu*, titluri de stat pentru împrumutul de război în valoare totală de 250 de coroane. Totodată, au participat la acțiunile de colectare de fonduri, în scopuri de binefacere, pentru un cămin, (cu 33 de coroane), cadouri pentru soldați de Crăciun (cu 64,84 coroane), pentru soldații întorși din lagăre, (cu 16,70 de coroane), pentru îngrijirea mormintelor eroilor, (cu 150 de coroane) și pentru școlarii mici, (cu 10,5 coroane). Sumele sunt mici și denotă secătuirea de resurse financiare a populației.

Deoarece învățătorul școlii de aplicație era soldat și prizonier la ruși elevii Institutului Pedagogic i-au suplinit lipsa predând elevilor în locul său. Lipsa de fonduri a dus în cele din urmă la închiderea internatului, fapt resimțit din plin de elevii pedagogi, cei mai mulți fiind foarte săraci și ducând lipsa unei hrane bune și suficiente, dar și a luminii și căldurii mai ales în timpul iernii. Ca urmare aceștia se îmbolnăveau des iar Consistoriul le-a acordat din fondul de ajutorare Ioan Popasu în scopuri curative și de medicină 149,77 de coroane⁵⁵.

Elevii Seminarului teologic, împreună cu cei ai Institutului Pedagogic, participau la repetițiile Reuniunii corale de cântări suplinind, de asemenea și lipsa membrilor activi în marea lor majoritate mobilizați și asigurau astfel bunul mers al slujbelor religioase dar și marcarea unor ocazii festive⁵⁶.

După anul 1918 s-au acordat drepturi funcționarilor publici care au fost mobilizați în timpul războiului pentru întregirea neamului. Foștii deținuți cereau ca aceleași favoruri să le fie acordate și românilor bănățeni întemnițați la Sopron pentru atitudinea lor antimaghiară manifestată în timpul conflagrației mondiale. În marea lor majoritate aceștia au fost preoți și învățători, memoriul precizând că „*lupta dusă de noi la sfințele altare, catedre sau alte ocupațiuni a fost obolul sacru ce voluntar am avut fericirea să-l depunem pe altarul neamului...*”.

După încheierea războiului învățătorii s-au reîntors la catedre în cadrul corpului funcționarilor publici. Se dorea ca și cei nemobilizați, dar care fuseseră întemnițați, sau lucraseră de cele mai multe ori neplățiți ca funcționari

⁵⁵ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 13/1916, nenumărotat.

⁵⁶ *Ibidem*, *Fond bisericesc*, III, dosar 121/1915, nenumărotat.

publici în timpul conflictului și care puteau demonstra cu acte internarea în lagăr sau închisoarea să poată fi remunerați. Marea majoritate erau trecuți de 50 de ani și se dorea deci, oferirea unor condiții de pensionare rezonabile. Însuși semnatarul memoriului în numele ligii, funcționase ca preot ortodox în comuna Șuștra din comitatul Timiș de unde fusese ridicat de honvezi la începutul lui noiembrie 1918. A fost închis și „chinuit” în Timișoara, existând pe numele său chiar un ordin de execuție semnat de colonelului Bartha. Se pare că a fost salvat în ultimul moment printr-o intervenție a doctorului avocat Otto Roth care i-a obținut eliberarea. În continuare Gheorghe Ciunga a rămas în Timișoara deoarece a necesitat îngrijiri medicale.

Din memoriul înaintat ministrului reies șicanele pe care le-au îndurat românii care promovau interesele idealului național în timpul războiului și care, nefiind pe placul autorităților, au fost ridicați și internați în lagăre sau închisori, familiile rămânându-le în sărăcie. Dintre aceștia, șase au decedat în timpul detenției.⁵⁷

Învățătorii neînrolați, ca de altfel toți funcționarii publici, primiseră un pașaport militar care servea ca legitimație și care le demonstra starea militară. Se făcea astfel dovada faptului că persoana în cauză nu era pe front din motive legale. Pașaportul trebuia prezentat, atunci când proprietarul era notificat, primarului sau altor autorități locale. Totodată îi era interzis posesorului să se înroleze în armata altui stat. Învățătorii trebuiau totuși să se supună unor proceduri speciale în perioada vacanțelor, participând la exerciții militare de 8 săptămâni la care erau chemați prin documente speciale. În caz de boală, sau doar în alte cazuri excepționale exercițiile militare puteau fi amânate. Petiția pentru obținerea amânării trebuia însoțită de pașaportul militar și de adeverința medicului sau a autorității politice districtuale⁵⁸.

Încheierea războiului aduce la noi măsuri în privința desfășurării procesului instructiv-educativ din școli. Astfel, prin circularul nr. 24/1918 **episcopul Miron Cristea** dă un ordin tuturor oficiilor parohiale în care preciza faptul că, deoarece „*școlile noastre au suferit în cursul războiului, mai ales din lipsa învățătorilor*”, în interesul învățământului se dădea următorul ordin în care se specifica faptul că, „*deoarece cei mai mulți dintre învățători*

⁵⁷ Angela Rotaru-Dumitrescu, *Participarea corpului didactic bănățean la făurirea Unirii din 1918*, în „Pe drumul Marii Uniri”, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 37-64.

⁵⁸ AMORB, *Fond Cronici Parohiale*, document neîndosariat.

se reîntorc la căminul lor, se îndatorau organele parohiale: oficiul parohial în calitate sa de director școlar și comitetul parohial ca scaun școlar să nu cruțe nici osteneala și nici banii pentru ca școala să fie adusă în rând, reparată, văruiată, curățită și încălzită, pentru astfel prelegerile să se poată începe și ține regulat și fără întreruperi. Protopopii să caute acolo unde nu este învățător calificat o persoană potrivită, un învățător pensionat, un cleric sau intelectual care ar putea prevedea ca învățător ajutător învățământul și să recomande Consistoriului pentru a putea fi numit ca învățător substitut.” Oficiul parohial trebuia să cheme învățătorii, să le citească acest ordin și să-i îndemne să-și dea toată silința să pună prin muncă încordată, conștientă și însuflețită baza trainică a educației naționale. Se cerea totodată un raport amănunțit despre starea tuturor școlilor protopopiatului în cel mult o lună de zile.

Era o primă încercare de reîntoarcere la normalitate.

Sfârșitul Conflagrației Mondiale găsește Banatul într-o stare de Încordare Socială și Politică determinată de **internările în lagărele de concentrare** sau în **închisori** a preoților, învățătorilor, a ziariștilor și a celor care își manifestau sentimentele pro românești, fiind acuzați de înaltă trădare sau de agitație contra statului.

Armatele române intră în august 1916 în Orșova, fiind comandate de generalul Ion Dragalina, ceea ce determină foarte mulți români să participe la operațiunile militare ca voluntari. Represaliile din partea autorităților maghiare sunt imediate: sunt întemnițați, apoi trimiși în fața curții marțiale, sub învinuirea de spionaj în favoarea României, vor fi deportați și internați în lagăre, iar alții s-au aflat sub pază politică, cu domiciliul forțat.

Corpul profesoral românesc erau acuzate că instiga populația la „agitații politice” prin promovarea și propagarea ideilor de unitate națională a tuturor românilor. Învățătorii și preoții erau acuzați de spionaj în favoarea României și de infidelitate față de Monarhia Austro-Ungară.

În toamna anului 1918 spiritul revoluționar domina viața localităților bănățene, manifestându-se prin greve și proteste. Au loc manifestații impresionante și adunări populare care sprijină acțiunile noilor organisme administrative. La acestea iau cuvântul intelectuali bănățeni de marcă, iar între aceștia se regăsesc și numele celebre ale învățământului românesc: Aurel Cosma, (președintele al comitetului executiv al Consiliului Militar Național

Român), Iuliu Vuia, George Jumanca, Petru Cornean, profesor Victor Bârlea, Valeriu Braniște, Mihai Groșianu, George Popovici, Petru Secoșanu, Andrei Ghidiu, George Dobrin⁵⁹.

Disoluția autorității statale Austro-Ungare determină formarea de Consilii Naționale, Sfaturi Militare și Gărzi Naționale care preiau conducerea plășilor, comitatelor și comunelor în perioada 31 octombrie-7 noiembrie 1918⁶⁰. În 31 octombrie ia ființă Consiliul Național Român Central, iar la 7 noiembrie 1918 este ales Sfatul național și Sfatul militar român⁶¹.

Un rol deosebit în constituirea Consiliilor Naționale Românești și a Gărzilor Naționale l-au avut învățătorii români. Aceștia organizează, în toate localitățile, adunări populare locale în care rostesc cuvântări, dând expresie sentimentelor de unitate națională: învățătorul Teodor Bucurescu din Comloșul Mare, Grigore Vermeșan din Pesac, învățătorul Băleanu din Moldova nouă, etc.⁶² Pe lângă atribuțiile majore, avute în alcătuirea și funcționarea gărzilor și a Consiliilor Naționale românești locale, corpul didactic bănățean a condus desfășurarea efectivă a adunărilor naționale, deținând președinția acestora. Este cazul manifestațiilor din Lugoj, Caransebeș, Mehadia, Vărădia, Teregova, Feneș, Borlova și Obreja⁶³.

În calitatea lor de președinți ai Consiliilor Naționale sau de comandanți ai Gărzilor au activat învățătorii: Cornel Mircea din Jupa; Constantin Mihaiu din Ohaba Forgaci; Iosif Drăgoi din Globurău; Ion Bob din Cireașa; Alexandru Țierean din Voiteg; Titu Telescu din Ghiroc; Nicolae Iancovici din Hitiaș; Damian Sebeșan din Secusigiu; Iosif Ciorogariu din Chișoda; Iuliu Puticiu din Chizătău; Cornel Popovici din Sânmihaiul Român; Ispas Crâsta din Berzovia; Petru Humița din Feneș; Constantin Giurgioca din Petnic; Iosif Toader din Prigor⁶⁴.

În tot Banatul, trimișii Consiliul Național Român Central sunt întâmpinați de o populație bine organizată, având în frunte preoții și dascălii din localitate.

⁵⁹ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Ed. Antib, Timișoara, 1994, p. 225-227.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 222.

⁶¹ Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și marea unire 1918, Timișoara, 1992*, p. 38.

⁶² Ioan Munteanu, *Mișcarea națională...*, p. 234-237.

⁶³ Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *op. cit.*, p. 53.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 55.

Se pregătiseră chiar, pentru aceștia, mici spectacole artistice, de către corurile și fanfarele conduse de intelectualitatea satelor. În toate localitățile, aceste întruniri naționale, se desfășurau în clădirea școlii locale sau lângă aceasta. Peste tot, locuitorii aclamau dorința unirii cu România.

Începuseră să se manifeste, cu intervenția vechilor autorități, și atitudini contrare acestor adunări, care se finalizau uneori și cu distrugeri materiale sau cu victime omenești. Ca urmare, Sfatul Învățătorilor Români, din fosta graniță militară a Severinului, se adresează locuitorilor, prin intermediul ziarului Drapelul, să asigure ordinea publică și să apere viața oamenilor, indiferent de neamul sau „legea” acestora. De altfel, Consiliile locale elaboraseră „planuri de lucru”⁶⁵ pentru a asigura ordinea și liniștea civică.

Realitățile militare și politice, vor determina, (în conformitate cu prevederile Convenției de armistițiu de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918), ca trupele sârbești să intre în Oravița, la 14 noiembrie, în Lugoj la 17 noiembrie și în Timișoara unde la 3 decembrie 1918 ajung și trupele franceze.

În aceste împrejurări, dificile, de ocupație, se va realiza și alegerea delegaților bănățeni participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Textul convocării este făcut public prin intermediul presei și este popularizat la nivelul localităților de către preoți și învățători⁶⁶.

Presă bănățeană politică reflectă, prin articolele sale, atmosfera efervescentă creată de noile evenimente. Sunt reproduse documentele Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania al cărui președinte era doctor Ștefan Ciceo Pop. Din acestea reieșea faptul că „*sub nici o condițiune nu se mai voiește legătura cu națiunea maghiară... națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă că în năzuința ei spre libertate o va ajuta întreg neamul românesc cu care una voim a fi de aici înaintea în veci*”⁶⁷.

Orașul Alba Iulia a devenit astfel, în opinia ziarului „Opinca”, editat sub coordonarea învățătorului Petru Bizerea, simbolul destinului românesc și al aspirațiilor naționale, locul unde „*faptele vor vorbi*”, un memento al vremilor istorice când „*umilirea neamului românesc se va șterge din harta aspirațiilor de unitate*”⁶⁸. De aceea, se publică acum, de către inteligența bănățeană, (care

⁶⁵ Ibidem, p. 58.

⁶⁶ Ioan Munteanu, *Alegerea delegaților bănățeni pentru Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918*, în *Tibiscum*, V/1979, p. 349-354.

⁶⁷ *Românul*, Arad, VII, 1918, nr. 10, din 7/20 noiembrie, p. 1-2.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 12, din 10/23 noiembrie, p. 1.

îi includea și pe învățătorii români), zeci de articole care îndemneau populația să participe efectiv la alegerea delegațiilor pentru Adunare. *Oficialitățile bisericești, (episcopii români de Oradea - Radu Demetriu, de Caransebeș - Miron Cristea, de Arad - Ioan Papp, de Lugoj, Valeriu Traian Frențiu), recunosc printr-o adeziune oficială Marele Sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania,⁶⁹ legitimând, o dată în plus pentru populație, acțiunile acestui organ politic.*

La Adunarea Națională de la Alba Iulia urmau să ia parte: episcopii români, protopopii, câte un reprezentant al fiecărui consistor și capitol, câte 2 reprezentanți ai societăților și ai asociațiilor culturale, câte 2 delegați din partea reuniunilor de femei, câte un reprezentant de la școlile medii, Institutele teologice, pedagogice și școlile civile, câte 2 delegați ai Reuniunilor învățătoresci, ai reuniunilor de meseriași ai tinerimii universitare, ai gărzilor naționale, ai Partidului Social Democrat Român și câte 5 delegați ai fiecărui cerc electoral⁷⁰.

Organizarea alegerilor pentru desemnarea delegaților a fost, în Banat, îngădită de autoritățile militare de ocupație. Presa publică pagini întregi cu descrieri ale evenimentelor premergătoare Adunărilor de la Alba Iulia prezentând situația particulară a Banatului ocupată de trupele sârbești. Se acuza faptul că românii au fost împiedicați să se manifeste liber, deși doreau, la fel ca și transilvănenii, unirea cu România⁷¹.

Cu toate acestea, alegerile delegaților s-au desfășurat într-un exemplar spirit de ordine și disciplină, dar mai ales de legalitate⁷². Desemnarea democratică a reprezentanților bănățeni s-au bucurat de un sprijin real și masiv în rândul populației românești. La adunările organizate cu aceste prilejuri în cercurile electorale rolul organizatoric și de conducere a revenit, din nou, preoților și învățătorilor.

Au fost aleși ca delegați: 182 de reprezentanți din comitatul Timișului, 88 din Caraș-Severin și 51 din Torontal, dar la Adunare vor participa și

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 13, din 11/24 noiembrie, p. 1.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 11, din 8/21 noiembrie, p.1; *Opinca*, I, 1918, Vârșeț, nr. 2, din 12/25 noiembrie, p. 1.

⁷¹ *Opinca*, I, 1918, Vârșeț, nr. 20, din 20 noiembrie/3 decembrie, p.1-2; Radu Păiușan, *Participanți bănățeni la lupta pentru independență și unitate națională 1830-1918*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2003.

⁷² Ioan Munteanu, *Alegerea delegaților bănățeni...*, p. 352.

alți bănățeni din 275 de localități ale comitatelor Caraș-Severin și Timiș. Participarea românilor bănățeni ar fi fost și mai mare dacă trupele sârbe de ocupație nu ar fi impus restricții de circulație, împiedicând astfel o parte din delegați să poată fi prezenți la Adunare.

Ziarul *Opinca* publică articole mobilizatoare pentru învățători, îndemnându-i să se implice în acțiunile politice ale momentului și să transforme acest moment în apogeul acțiunilor de tip cultural și naționalist desfășurate la în toți anii dualismului austro-ungar: „*dacă învățătorul român a fost la înălțimea chemării sale în vremurile de asupra el va trebui să-și îndoiască acum puterile pentru a-și face datoria, trecând poporul din satul său prin aceste zile de mari prefaceri cu mult tact și cu multă înțelepciune. Arma cu care a luptat învățătorul .. a fost cartea. Și astăzi ... a rămas tot cartea... astăzi nu mai este de ajuns ca învățătorul să fie numai povătuitorul celor mici, ci și a celor mari ... deci fraților învățători scuturați lanțurile și luați în mână conducerea poporului vostru. Iar voi fraților săteni ascultați învățăturile luminoase ce se desprind de pe buzele învățătorilor voștri care și până acum au împărțit greul și amarul vieții cu voi și de acum înainte vă vor fi adevărați proroci vestitori ai vremurilor bune*”⁷³.

Trecând peste șicanele și interdicțiile autorităților de ocupație marea majoritate a delegaților – învățători au reușit să participe la istorica Adunare⁷⁴.

Corpul profesoral, care nu s-a deplasat la Alba – Iulia, a organizat, în acele zile, manifestații artistice și serbări populare la care participau cu entuziasm toți locuitorii⁷⁵. Toate aceste acțiuni locale, spontane, de bucurie, demonstau, fără drept de apel, sprijinul popular, de care s-a bucurat Adunarea Națională plebiscitară de la 1 Decembrie 1918⁷⁶ în rândul tuturor bănățenilor în general și al corpului didactic în special.

Noutățile au fost primite cu un entuziasm deosebit. Toader Bucurescu din Banat-Comloș amintea în *Românul* că „*nimeni în lume n-a băut mai multă otravă și nu a suferit mai multe amenințări obraznice, dojeni brutale, pedepse aspre și suspendări decât învățătorii români. Școala românească în Ungaria a*

⁷³ *Opinca*, Vârșet, I, 1918, nr.5, din 2/15 decembrie, p. 1.

⁷⁴ Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *op. cit.*, p. 70.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 74.

⁷⁶ Radu Păiușan, *Participanți bănățeni la lupta pentru independență și unitate națională 1830-1918*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2003, p. 133; *Mișcarea națională din Banat și marea unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.

fost valea plângerilor... țara ungurească pentru școala românească, școlari și învățători a fost iadul pe pământ, schingiuire, hulă și batjocură și... a fost Alba Iulia... Școala românească a crescut pe Goga, Maniu, Goldiș, Vaida, Vlad, Pop, doctor Lupaș, întreaga pleiadă a celor ce atât de minunat și însuflețit cuvântau, tot școala română i-a crescut pe cei 100.000, școala învățătorilor români care a știut să secere fără să adune pălămidă și au treierat fără de neghină... și acum iată ziua triumfală... avem țară mare mândră și bogată, cu 14 milioane de români... școală românească cu limbă de propunere numai românească... ”⁷⁷.

Notele circulare oficiale au fost întărite prin decrete semnate de președintele Consiliului Dirigent Iuliu Maniu: Decretul numărul 1 „*Despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor*” și Decretul numărul 2 „*Despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative*”. Prin acestea se reglementa în special folosirea limbii române în administrație și școală, denumirea românească a localităților și a numelor de familie etc⁷⁸.

Entuziasmul declanșat de evenimentele anului 1918 a impulsionat întreaga societate să contribuie la munca de reconstrucție care a urmat războiului și de asemenea să treacă cu ușurință peste lipsurile economice, dar și peste problemele inerente provocate de perioada de tranziție care a existat între anii 1918-1922. Îndemnurile patriotice ale presei mobilizau societatea oferind suportul moral necesar depășirii momentelor dificile. Școala era considerată sanctuarul culturii care trebuia inaugurată în fiecare localitate românească, indiferent dacă mai existase sau nu anterior. „Cărturarii” neamului – cadrele didactice - se simțeau datori să ia parte la opera de consolidare și organizare a noului stat⁷⁹.

În cursul verii anului 1919 Marile Puteri dispun retragerea trupelor străine din Banat și instaurarea conducerii politico-administrative românești, (iunie - Județul Caraș – Severin și iulie – județul Timiș – Torontal), iar la 3 august în Timișoara își face intrarea triumfală Armata Română.

Înainte de a se legitima definitivă a învățământului din Banat a fost trimis, învățătorilor și profesorilor de la școlile primare și normale, un

⁷⁷ *Românul*, Arad, VII, 1919, nr.48, din 29 decembrie/11 ianuarie, p. 2.

⁷⁸ *Gazeta oficială*, Sibiu, II, 1919, nr.6, din 14/27 ianuarie, p. 1-26.

⁷⁹ *Românul*, Arad, VIII, 1919, nr.2, din 3/16 ianuarie, p. 2.

chestionar. Ministerul Instrucțiunii din Regatul Român dorea astfel, să se folosească de experiența practică a corpului didactic, în privința modificărilor ce urmau să fie cuprinse în noua lege a învățământului. Pentru consultările privind unificarea sistemului școlar s-a organizat, la Cluj, o Conferință, în august 1920. Aceasta a fost condusă de Petre Ghițescu, ca delegat al Ministerului și directorul învățământului primar normal, doctor Prie, șeful resortului instrucției din Ardeal, Enache Ionescu delegat al Ministerului Instrucțiunii Publice din București și doctor Paul Roșe inspector general pentru învățământul de peste Carpați.

S-a hotărât, ca din ianuarie 1921,⁸⁰ să se aplice, în Banat și Transilvania, toate legile din Vechiul Regat, numindu-se directori școlari provizorii. Pe locurile vacante urmau să fie aduși profesori din România, iar în regiunile unde „*cultura maghiară e mai înrădăcinată*” urmau să se trimită învățători de peste Carpați. De asemenea, urmau să fie trimiși, la schimburi de experiență, „contingente” apreciable de învățători⁸¹.

Se încheia, în mod oficial, procesul de unificare și integrare a învățământului românesc confesional în cadrul României Mari, la care, în calitatea sa de episcop al Caransebeșului, **episcopul Miron Cristea, ales primul patriarh** al Bisericii Ortodoxe Române și-a adus contribuția valoroasă rămasă istorică.

Începea un nou capitol în Istoria Școlii, a Bisericii și a Învățământului Bănățean, care a urmat, ca destin, istoria națională.

⁸⁰ *Banatul românesc*, Timișoara, II, 1920, nr. 24, din 18 aprilie, p. 1.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 110, din 11 august, p. 1.

SFINȚIREA BISERICII „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI” DIN VÂRȘEȘ PRIN EPISCOPUL MIRON CRISTEA

Arhim. Longhin Muncean

Ideea înființării și organizării unei parohii românești la Vârșeș datează încă din 1845 și aparține preotului cărturar Nicolae Tincu Velia, primul protopop român de după despărțirea ierarhică. Tot lui îi aparține și ideea construirii unei biserici românești în acest oraș.

Din pricina condițiilor grele de după înființarea Episcopiei Caransebeșului, dorințele protopopului Velia nu s-au putut împlini. Acțiuni concrete pentru înființarea unei parohii la Vârșeș s-au mai făcut abia la 30 octombrie 1893, când Mihaiu Juica – protopop, Antonie Popoviciu – preot, Elia Dabiciu – preot, alături de fruntașii românilor din Vârșeș, înaintează episcopului de la Caransebeș o primă petiție prin care se cerea:

„1. Înființarea unei parohii gr. ort. române în Vârșeș;

2. Să roage pe Venerabilul consistoriu diecezan ca să țină în suspensie îndeplinirea Protoprezbiteratului până când se înființează parohia gr. ort. română în Vârșeș, pentru că Protoprezbiterul tractului Vârșeș are să fie și preotul Vârșeșului cu sediul în Vârșeș.”¹

O petiție similară a fost înaintată episcopului de Caransebeș la 9 februarie 1896. În ea se afirma: „Existența unei parohii române în acest apid este de o importanță deosebită. Numai misiunea de a conserva generația tânără a românilor de aici neamului nostru, o arată ca o necesitate imperativă. A amâna înființarea ei este a descuraja pe aceia, care sunt însuflețiți de cauză și ce este mai mult înseamnă a lăsa acea generație să se piardă pentru neamul nostru.”²

---

¹ Arhiva Episcopiei Caransebeșului (A.E.C.), Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

² A.E.C., Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

Protopopul Traian Oprea, împreună cu intelectualii din oraș, aduce la împlinire visul înaintașilor.

În anul 1907, după instalarea lui Traian Oprea ca protopop al Vârșetului, avându-se ca prioritate construirea unei biserici în Vârșeț, s-a făcut un apel către autoritățile bisericești și politice în acest sens: „Am constatat însă și tristul adevăr, că românii din Vârșeț, – fie din cauza vitregimei vremurilor, fie din lipsa stăruinței proprii, – dar nu s-au învrednicit până acum, să contribuie și ei, cu toată puterea, la îndeplinirea supremei datorințe către neam și legea strămoșească: n-avem încă biserică românească, ceea-ce strădanie și-au dat să întemeieze și cele mai sărace sate.

Este de mare însemnătate ca orașul nostru, cu provincie atât de bogată și de românească, să avem parohie perfect organizată și biserică potrivită împrejurărilor date. Nu e vorba numai de Sion, în jurul căruia să ne strângem noi orășenii, ci de un far care să lumineze departe împrejur. Din lipsa unei organizări bisericești și a locului de închinare românesc, multe suflete de români s-au pierdut pe aici și multe prilejuri bune s-au scăpat, întru a ne manifesta și noi alături cu celelalte centre românești.”³

Pentru construirea bisericii, în 1910 s-a încheiat contract cu arhitectul diplomat din Lugoj, Ferencsik Aladér⁴.

Biserica Ortodoxă Română din Vârșeț cu hramul „Înălțarea Domnului” s-a întemeiat prin punerea pietrei de temelie la 9 martie 1911 și s-a sfințit la 23 mai 1913 prin Episcopul diecezan al Caransebeșului dr. Miron Cristea, paroh fiind protoprezbiterul Traian Oprea, iar președinte al Comitetului parohial dr. Petre Țepeneag.⁵

Pe placa comemorativă din biserică sunt trecuți peste 80 de ctitori, printre care banca „Luceafărul”, ilustra familie Mocioni, banca Orăvițeană, dr. Petre Țepeneag, dr. Savu Butoarcă, preotul Ioanichie Neagoie din Nicolinț, preotul Avram Corcea și dr. Nicolae Imbroane din Coștei, dr. Aurel Novac, avocat din Biserica Albă, Găvrilă Mihailov din Sân-Mihai, dr. Mihai Spăriosu și alții.⁶

Planul bisericii este de cruce greacă, cu brațele egale, ca majoritatea bisericilor ortodoxe, cu următoarele dimensiuni: L – 27 m, l – 15 m și H – 27 m.

³ A.E.C., Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

⁴ A.E.C., Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

⁵ Cf. pisaniei din coridorul sudic al bisericii.

⁶ *Ibidem*.

Biserica are trei intrări care permit accesul în biserică, una la partea de apus, cea principală; una spre nord, în mijlocul absidei; iar una pe partea sudică a bisericii, la capătul coridorului, în dreptul pronaosului.

Sculptura bisericii a fost executată de Nistor și Iosif Bosioc din Berliște. Ornamentația sculpturii este de factură barocă cu influențe provinciale. Motivele cele mai des utilizate de sculptori au fost foaia de acant și decorul de frunze ce înconjoară icoanele împărătești. Decorația mobilierului din biserică este mult mai simplă, dar iconostasul, chivotul, strănile și tronul arhieresc sunt ornamentate puternic.

Prin aspectul ei bizantin, biserica românească din Vârșet a fost considerată una dintre cele mai frumoase clădiri din oraș.⁷

După ce a fost ridicată biserica, episcopul Miron Cristea transmite protopopului Traian Oprea modul în care trebuie făcută recepția lucrărilor: „dispunem colaudarea lucrărilor de pictură și sculptură efectuate la biserica noastră din Vârșet prin o comisiune colaudatoare constatătoare din P. On. D-ta, președintele comitetului parohial și un expert, pe care însuși P. On. D-ta îl vei alege dintre bărbații experți dimprejurul acela, recunoscuți ca bărbați onești și de toată încrederea.

Despre colaudare să se ia protocol în regulă, care protocol scris de comisiunea colaudatoare și de întreprinzător să se înainteze încoace împreună în actele pe baza cărora s-a făcut colaudarea.”⁸

Printr-o altă adresă din 14 mai 1913, episcopul diecezan comunică la Vârșet cele necesare sfințirii bisericii: „În mijlocul sf. prestol să se facă o gaură mică în care să încapă o cutioară cam ca cea de chibrite de mare pentru sf. moaște. Acestea vor fi zidite în prestol, va fi deci trebuință de puțin ciment și de un aparat cu care să se încălzească apa.

Peste prestolul din zid se va pune un capac din lemn asemănat celor din Bezdin, Alibunar etc.

Peste acestea apoi vor veni măsaie obișnuite.

Înainte slujbei se va face sfințirea înaintea bisericii. Aici trebuie o masă cu un vas pentru apă, apoi o scândură înaintea mesei cu un covor pe ea, ca arhiereul să nu stea pe pământul gol.”⁹

⁷ Pr. P. Bizerea, *România din Banatul jugoslav*, Editura Cartea Românească, 1929, p. 9.

⁸ A.E.C., Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

⁹ *Ibidem*.

Ziua de 23 mai 1913, când a fost sfințită biserica românească din Vârșeț, prin episcop diecezan al Caransebeșului – dr. Miron Cristea, se poate considera o zi istorică pentru comunitatea românească din Banat. La ridicarea acestui așezământ cu hramul „Înălțarea Domnului“ în centrul orașului Vârșeț au contribuit instituții și persoane din întreg Banatul istoric. În ziua sfințirii Bisericii din Vârșeț au avut loc grandioase manifestări, la care au participat mii de credincioși din satele din împrejurimile orașului, dar și din localități românești mai îndepărtate. Strada în care este situată Biserica a fost presărată de lungi coloane de călăreți, de care cu boi, de fete și flăcăi îmbrăcați în costume naționale, dar și de persoane mai în vârstă, care doreau să fie prezenți la acest moment și act istoric.

Prezența românilor într-un număr atât de impunător este o dovadă grăitoare a dragostei nețărnută a poporului față de credința strămoșească. Toți au dorit să ia parte la slujba oficiată de episcopul Cristea, asistat protopopul Traian Oprea și de un sobor de preoți. La sfințirea Bisericii Ortodoxe Române din Vârșeț au luat parte personalități distinse, printre care Episcopul Vârșețului Gavril Zmeianovici, apoi numeroși fruntași români: dr. Aurel Novac, avocat, deputat în Parlamentul din Budapesta, dr. Petre Țepeneag și alții.¹⁰

Desfășurătorul vizitei chiriarhale cu ocazia sfințirii bisericii din Vârșeț arată măreția pe care românii din Banatul sârbesc au acordat-o acestui eveniment. Amintim câteva dintre punctele desfășurătorului:¹¹

– În gara Vârșețului, episcopul Miron Cristea a fost întâmpinat de protopopul Traian Oprea, de protosincelul Stepan Nicolit, care a transmis salutul episcopului Dr. Episcop Zmejanovits al Vârșețului și și consilierul regional Dl. Stepan Rezucka care a salutat în numele orașului.

– alături de alaiul de români, episcopul caransebeșean a poposit la biserica sârbească la biserica catedrală sârbească, unde a fost salutat de protopopul sârbesc, în limba sârbă. A răspuns în românește.

– Ierarhul român a avut apoi o scurtă întrevedere cu episcopul Zmeianovici în preziua sfințirii.

– la sfințire a participat și episcopul sârb care a rostit în românește „Crezul“ și „Rugăciunea Domnească“ (La cererea sa fost pregătit pentru aceasta de protopopul Traian Oprea).

¹⁰ *Biserica Românească din Vârșeț*, în **Dealul Vârșețului**, anul 1, Nr. 1/2002. p. 2.

¹¹ Aflat în A.E.C., Fond Bisericesc (III), 36/1993, nenumărat.

– Episcopul Cristea a primit preoțimea tractuală și învățătorii confesionali,
 – a mai vizitat canonic bisericile din Ritișor, Vlaicovăț, Săn. Ianăș, Marghita Mare și Ferendia, unde în 28 mai a slujit Sfânta Liturghie.

Printre cei prezenți la slujba de sfințire a fost și protopopul Ioan Lupaș, marele istoric al Bisericii care a consemnat pe Sfânta Evanghelie: „În 23 Maiu 1913 în ziua Înălțării Domnului s-a sfințit biserica română ortodoxă din Vârșeț prin P. Sf. Domn Episcop al Caransebeșului Dr. Miron Cristea, fiind împreună slujitori I. P. Cuv. Sa vicarul episcopesc Filaret Musta, P. C. lor Prosinceli Traian Bădescu și Dr. Iuliu Olariu precum și protoprezbiterii Andrei Ghidiu al Caransebeșului, Ioan Pepa al Buziașului, Traian Oprea al Vârșețului, Dr. Ioan Lupaș al Săliștei/Transilvaniei și diaconul Magdeșan din Caransebeș.

În 28 maiu 1913 fiind parohul locului și protoprezbiterul Traian Oprea dus la sfințirea bisericii din Ferendia, subsemnatul am slujit Liturghia în Biserica din Vârșeț și am tălmăcit următoarele cuvinte ale Evangheliei din această zi: „Doamne pe care i-ai dat mie, i-am păzit și nici unul dintre dânșii n-a pierit, fără numai Fiul pierzării ca să se plinească Scriptura” (Ev. Ioan XVII, v. 12). ”

Ceea ce a trecut peste timp alături de biserica zidită în Vârșeț a fost cuvântarea episcopului Miron Cristea, din care spicuim: „Un moment de însemnătate istorică nu numai pentru Românii din acest oraș și din acest mănș și binecuvântat ținut, nu numai pentru toți credincioșii din eparhia Caransebeșului, ci preste tot pentru întreaga metropolia ortodoxă română din patrie, prăznuim astăzi aicea, în orașul Vârșeț, când sfințim și predăm întreitei sale misiuni – creștinești, patriotice și românești – această sfântă biserică, unde mai nainte n-am avut nici parohie nici biserică românească, ci credincioșii și cu ei mari interese vitale ale neamului ni s-au pierdut în marea străinizmului.”

Accentuez **moment istoric**, pentru că în urma împrejurărilor – între care au răsărit aceste noauă scumpe ziduri pe acest teritor de frunte din centrul orașului – această biserică este menită să fie nu numai un loc de închinare și de rugăciune pentru credincioșii parohiei române înființată la 1912, ci și o strajă, o sentinelă neadormită a legii noastre strămoșești cu toate tradițiunile trecutului ei plin de lupte și de suferințe și un sfânt simbol, care cu tărie să mărturisească tuturor, cum că și-n membrele cele mai reslețe și mai extreme de la marginea metropoliei noastre naționale s-a deșteptat cu elementară putere

conștiința ortodoxismului român, creându-și acest așăzământ de manifestare a proprii sale vieții sufletești și dovedind lumii și prin acest caz, **că iubirea poporului nostru pentru legea îmbrăcată în haina limbei sale naționale poate fi înnăbușită pe un timp s-a creștinească mai scurt sau mai lung, dară de stins nu se stânge, căci focul ei sacru arde latent sub spuza nădejzii de-a să aprinde spre o nouă viață.**"¹²

Cu referire la relația dintre români și sârbi, episcopul a arătat: „Este știut, că nici o despărțire nu să poate fără oarecare supărări. Formarea parohiei speciale române a produs la în Cristos frații noștri Sârbi oarecare susceptibilități, cari – durere – au devenit acute cu ocazia unor înmormântări de credincioși de-ai noștrii.

Cei ce însă din ambele părți judecă cu creștinească și frățească dragoste acest fapt, trebuie să regreteze orice ciocniri, căci – după ce canonul 34 apostolesc cere, ca biserica fiecărei națiuni să fie condusă de un metropolit propriu de acelaș neam și după ce înaintași preavrednici ni-au esoperat de la legislația țării și Maiestatea Sa Regele reînființarea vechei metropolii naționale ortodoxe române, – era lucrul cel mai firesc, ca toți Românii răsăriteni să se alipească de biserica acestei metropolii proprii, mai ales, că precum la Sârbii din patrie, așa și la noi Românii, cari trăim în și prin biserică, interesele naționale sunt strâns unite de cele bisericesti, și deci conștiința lor națională trezită numai în sânul bisericii lor proprii găseau deplină liniște și mângâiere sufletească.

Prezența între noi a marelui preot al coreligionarilor Sârbi, a Preasfințitului episcop Gavriil Smeianovici al Vârșetului, carele – pătruns de curată dragoste creștinească și frățească întru Hristos – nu numai a asistat la serbările noastre, ci ni-a cetit chiar în noul Sion „Credeul“ și „Tatăl nostru“ în limba noastră românească: este cea mai grăitoare dovadă, că arhipăstorul eparhiei sârbești este călăuzit de duhul tolerant al celei mai frumoase echități și drepte judecăți.”¹³

¹² *Cuvântarea Prea Sfinției Sale Episcop Dr. Miron Cristea la sfințirea bisericii din Vârșeș, Editura Diecezană, Caransebeș, 1910, p. 3-4.*

¹³ *Ibidem, p. 4.*

Sfințirea Bisericii din Vârșeț a fost un adevărat praznic de bucurie și însuflețire pentru românii din Vârșeț. De la statutul de credincioși fără parohie, prin grija vizionarului episcop Miron Cristea au reușit să formeze o parohie și să-și construiască biserică. Acest fapt, cât și vizita episcopului în mijlocul lor, a deschis noi perspective pentru românii din întreg Banatul sârbesc.

DOCUMENTE REFERITOARE LA ACTIVITATEA EPISCOPULUI DR. ELIE MIRON CRISTEA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN FONDURILE SERVICIULUI JUDEȚEAN CARAȘ SEVERIN AL ARHIVELOR NAȚIONALE

Dr. Ovidiu Laurențiu Roșu

În materialul de față am decis să mă opresc asupra câtorva aspecte identificate în materialele documentare create de structurile bisericești greco ortodoxe din cadrul Eparhiei Caransebeșului legate de activitatea Episcopului Dr. Elie Miron Cristea în perioada primei conflagrații mondiale. Am constatat că aceasta se desfășura în cadrele marcate de funcționarea Episcopiei Greco Ortodoxe a Caransebeșului în special și spațiului bănățean în general în cadrul Imperiului Austro Ungar. Această situație de fapt a impus anumite limite în ceea ce privea întreaga sferă de activitate, fiind necesar ca, în acțiunile publice, să se ralieze la politica statului în care trăia și în care își desfășura activitatea.

În 1 august 1914 conducerea Comitatului Caraș Severin apela la locuitorii din cadrul acestei unități teritorial administrative să colaboreze pentru a putea face față crizei forței de muncă determinate de înrolări. Se solicita ca populația cu stare să contribuie la „*alinarea foamei și mizeriei fie cu daruri în bani sau în naturalii*”. Deoarece înrolarea celor care asigurau efectuarea lucrărilor agricole punea în pericol realizarea acestora se cerea ca „*întregul public economic al comitatului, ca adunându-se după familii și vecinătăți în frățească înțelegere să împlinească în clacă munca câmpului*”. De asemenea primăriile și oficialitățile erau însărcinate cu ajutorarea familiilor celor plecați la oaste¹.

Episcopul Dr. Miron Cristea prin circulara din 12 mai 1915, în completare la circulara nr. 4.989/20 iulie 1914, aducea la cunoștința preoților ortodocși

---

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin, în continuare S.J.A.N. Caraș-Severin, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 17/1914, f.1.

ca să îl roage pe Dumnezeu ca să dea biruință armatei, introducând ecteniile în sensul acesta la începutul liturghiei și după citirea evangheliei în întreaga perioadă în care se desfășura războiul².

Prin circulara din 27 aprilie 1915 făcea apel la protopopi și la preoți să încurajeze credincioșii în cumpărarea de acțiuni pentru al doilea³ și pentru al treilea⁴ împrumut de război.

Din rapoartele inspectorilor școlari reiese faptul că, în decursul anului școlar 1915-1916, la mai multe școli procesul de învățământ a fost afectat de mobilizarea învățătorilor. Episcopul Miron Cristea îndruma ca, pentru rezolvarea acestei situații, să fie numiți înlocuitori de învățători din rândul elevilor, al învățătorilor pensionari sau al preoților⁵. Existau cazuri în care învățătorii confesionali erau dispensați de la efectuarea serviciului militar pe o perioadă nelimitată-situația învățătorului Șofronie Andrișoi din Călnic⁶.

La scurt timp de la declanșarea conflagrației și fără a avea nici o idee referitoare la durata acesteia, în condițiile apropierea anului școlar 1914-1915, episcopul de Caransebeș transmitea oficiilor protopresbiteriale și parohiale dar și învățătorilor confesionali următoarele îndrumări:

„Considerând că războiul actual ce-l poartă monarhia noastră cu dușmanii săi influențează în mod simțitor și asupra școalelor noastre, prin împrejurarea că nenumărați învățători au fost chemați să-și facă datoria pe câmpul de război, iar localurile școlare sunt designate - în caz de nevoie - pentru răniți, Consistoriul, în acord cu rescriptul ministerial Nr. 3.930 din 14 August a.c. precum și în conformitate cu circularele celorlalte dieceze surori dispune următoarele:

1. În acele comune bisericesti, unde localul școlii nu este rezervat pentru scopuri militare și nici învățătorul nu este chemat la serviciul militar instrucția are să se înceapă la timp și în mod normal.

2. În acele comune bisericesti, unde localul școlar nu este rezervat pentru scopuri militare, iar școala are mai mulți învățători, dintre care numai unii sunt chemați la serviciul militar, instrucțiunea are să înceapă deasemenea în timpul normal fixat în legile și regulamentele noastre. Firește că în astfel

² Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 1/1915, f.1.

³ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 2/1915, f.1.

⁴ Idem, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 1/1915, f.2.

⁵ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 5/1916, f.1.

⁶ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 6/1916, f.1.

de locuri învățământul nu se va putea face în mod normal, după ce învățătorii rămași vor fi siliți să instruiască un număr mai mare de elevi, prin împărțirea acestora între puteri didactice mai puține. Acest inconvenient se va putea înlătura în parte prin contragerea sau combinarea claselor prevăzute și la pag. 287 a Planului nostru de învățământ, apoi prin învățământul alternativ.

3. În acele comune bisericesti, unde localul școlar nu este ocupat, dar instrucția școlară nu poate începe din cauza învățătorului chemat la serviciul militar, organele noastre parohiale vor lua măsuri în acord cu presbiterii, pentru numirea de suplinitori. Numirea suplinitorilor cu pregătire pedagogică se vor face din parte Consistoriului diecezan. După ce și până acum am simțit lipsa învățătorilor, aceasta în cursul războiului va fi și mai mare. Astfel ca să nu fim siliți a vedea închise majoritatea școalelor noastre ordonăm preoților noștri, ca în comunele unde învățătorul a plecat pe câmpul de luptă și astfel școala n'ar putea fi deschisă să-și ia sarcina de a prevedea ei înșiși învățământul. Ca directori școlari au nu numai dreptul, dar și datoria să îndeplinească slujba de suplinitori ai învățătorilor duși....

Însuși ministerul de instrucțiune admite suplinirea prin preoți în rescriptul menționat mai sus, așa că preoții noștri nu pot avea nici o temere că vor fi împiedicați de organele statului.

4. În acele comune bisericesti unde instrucția n'ar putea fi începută din cauză că n'ar fi sală în edificiul școlar (ocupat pentru scopuri militare) dar învățător este, comitetele parohiale se vor îngriji de închirierea unui local potrivit (edificiul primăriei, casa parohială, casa învățătorului sau alt edificiu privat). În astfel de cazuri se așteaptă, ca proprietarul să nu reflecteze la chirie, ci în vederea stărilor excepționale să aducă cu drag sacrificiile ce i-le cere patria spre binele public.

Mai departe tot în acord cu amintitul rescript ministerial dispunem, că pe durata războiului instrucția în școalele de repetiție generală și în cele de repetiție economică să se sisteze

Cu considerare la împrejurarea, că familiile au rămas fără brațele necesare la lucrările economice și adunarea rodurilor, Consistoriul dispune tot în deplin acord cu ministerul de instrucție, ca până la alte dispoziții, acolo unde împrejurările o cer, elevii școalelor noastre din cursurile IV, V și VI să fie dispenzați de la cercetarea școalei, spre a putea fi de ajutor părinților la munca câmpului.

Mai departe admitem, ca și acei elevi din cursul III-lea, cari în urma dezvoltării lor trupești și sufletești pot ajuta pe părinți în lucrările economice, să poată fi dispenzați dela cercetarea școlii prin comitetele parohiale. Firește numai acolo unde cere trebuința fără a abuza de această concesie în paguba școlii.

Vă comunicăm, că pe durata războiului nu se acordă învățătorilor concedii decât în cazuri grave dovedite de documente. Deasemenea vă anunțăm că nici învățătoarelor nu le acordăm concediile ce le-ar cere pe motiv de a se înscrie la „Crucea Roșie”, după ce spune dl. ministru că trebuințele sunt satisfăcute”⁷.

Circulara nr. 4.608 din 10 august 1915 stabilea limitele în care urma să se desfășoare procesul instructiv educativ în anul școlar 1915-1916. În condițiile stabilite de circulara Ministrului de Culte și Instrucțiune nr. 7.681/1915 referitoare la restrângerea obligativității frecventării școlii, la stabilirea duratei anului școlar și la dispensarea elevilor de la școlile populare episcopul Caransebeșului preciza că în primul an al războiului activitatea școlară „a putut decurge numai între limitele acelea strâmte, pe care le-am marcat în circularul meu de sub nr. 3.930-1914

În anul al doilea, acum început, al războiului, fiind împrejurările mai cunoscute și astfel mai ușor de cuprins, decât în primele luni ale războiului, în toial mobilizării generale, ni-se dă posibilitatea, ca-prin evacuarea părții mari a școlilor, care au fost ocupate pentru scopuri militare, parte pentru folosirea puterilor didactice, lăsate în cercul lor de activitate, apoi prin aplicarea în serviciul instrucțiunii a indivizilor apți pentru aceasta - să putem lărgi întru câțva cadrele anului școlar trecut și să putem în parte repara cele întrelăsate. Și aceasta cu atât mai vârtos, pentru că la aceea, că țara pe terenul instrucțiunii să poată face un pas spre stările normale și pentru ca școala populară, cu tot numărul mare al învățătorilor înrolați, să poată ajunge rezultat mai bun, decât în anul trecut, contribuie și faptul, că încordarea, care în timpul luptelor date la hotarele patriei noastre a avut influență dezastruoasă asupra dezvoltării muncii culturale, prin îndepărtarea tot mai mare a terenului de luptă și în urma înfrângerilor continue, a încetat

⁷ Idem, Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș, dosar 3/1914, f.1.

a mai fi⁸.

Forța de muncă a tinerilor elevi era importantă atât în gospodăria proprie, cât și pentru efectuarea unor activități utile statului. În acest sens putem menționa colectarea frunzelor de mure⁹, utilizate pentru suplinirea ceaiului pentru soldați, dar și a jirului¹⁰-ghinda de fag- important pentru pregătirea uleiului necesar în industrie și în război.

În baza solicitării primite de la guvernul maghiar Episcopul Dr. Miron Cristea, în luna iulie 1914, înștiința oficiile și comitetele parohiale ca, începând cu data de 22 iulie/4 august, să predea toate clădirile școlare din zona comitatelor Timiș, Caraș-Severin și Torontal, care fuseseră nominalizate ca și spitale de rezervă¹¹. În acest sens Parohia ortodoxă română Caransebeș, în decembrie 1914, pune la dispoziția Spitalului de Rezervă Caransebeș clădirea școlii vechi și jumătate din edificiul școlii noi¹². În luna octombrie, datorită intervenției Ministrului Cultelor se revine asupra deciziei amintite și se preciza ca, în colaborare cu organele administrative, să fie identificate alte spații potrivite ca spitale pentru răniți și cazarme pentru încartiruirea soldaților, iar școlile să fie utilizate doar în cazuri excepționale¹³.

În mai 1916 Episcopul Dr. Miron Cristea trimitea spre protopopiate și parohii solicitarea de organizare a unei colecte speciale în toate bisericile pentru Societatea Crucea Roșie în 29 iunie 1916, de ziua Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Preciza că aceasta susținea în nemijlocita apropiere a câmpului de luptă 1.227 instituții sanitare cu 93.422 paturi și până în momentul respectiv a îngrijit 447.548 soldați răniți și 499.955 soldați care apoi s-au întors pe câmpul de luptă. De asemenea în cadrul ei funcționa biroul de informații despre soldații înrolați, bolnavi și despre prizonieri. La dispoziția răniților mai erau puse 3 trenuri spital, 6 trenuri de ajutoare, iar pe câmpul de luptă 165 trăsură pentru transportarea răniților, 23 de trăsură mai mari și 300 paturi pentru transport¹⁴.

⁸ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș*, dosar 1/1915, f.1.

⁹ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș*, dosar 11/1915, f.1.

¹⁰ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș*, dosar 15/1916, f.1.

¹¹ Idem, *Fondul Episcopia Ortodoxă Română a Caransebeșului*, dosar 1/1914, f.9.

¹² Idem, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 3/1914, f.1.

¹³ Idem, *Fondul Episcopia Ortodoxă Română a Caransebeșului*, dosar 1/1914, f.12.

¹⁴ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 14/1916, f.2, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 3/1916, f.2.

În martie 1916, în circulara adresată învățătorilor, preoților și frunțașilor satelor bănățene Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului solicita ca în fiecare comună să fie înființate filiale ale Crucii Roșii, asemenea celor existente deja la Lugoj, Caransebeș, Reșița, Bocșa, Oravița, Sasca, Orșova sau Rusca Montană.

„Atragem atențiunea tuturor credincioșilor noștrii asupra faptului că această societate umanitară numai așa va putea să-și îndeplinească misiunea sa sublimă, dacă cu toții, tineri și bătrâni, bogați și săraci ne vom înșirui sub drapelul ei. .... Gândul nostru al tuturor să ne fie îndreptat spre toți acei iubiți ai noștrii, care sunt pe câmpul de luptă și pentru care Crucea Roșie este un înger mântuitor când ajung la neputință. Toți credincioșii bisericii noastre, care au avut și au rudenii între ostașii răniți sau bolnavi și i-au cercetat în spitale se vor fi convins cu ochii lor cum se îngrijesc doamnele din cele mai alese familii de soldații noștrii de prin spitale cu dragostea, gingășia și adeseori cu jertfirea de sine. Aceste doamne fac toate și se ostenesc din încredințarea societății numite Crucea Roșie. Deci nimic nu-i azi mai frumos și mai creștinesc, dar totodată și mai delipsă, decât ajutorarea cu toate mijloacele a acestei societăți, căci ajutând-o contribuim la vindecarea și alinarea suferințelor scumpilor noștrii ostași, cari ne apără tronul, patria și moșia „¹⁵.

În baza solicitării Consistoriului Diecezan în biserici au fost adunate sume pentru Crucea Roșie, în acest sens amintim suma de 4 coroane adunată în iunie 1918 la Nicolinț¹⁶, cea de 10 coroane la Berliște¹⁷ sau 4 coroane la Sălcița¹⁸.

Demnă de semnalat este și circulara nr. 6.531 din 28 noiembrie 1916 referitoare la sprijinirea, de către parohiile greco ortodoxe, a acțiunii de strângere a darurilor de Crăciun, inițiată de Ministerul de Război și de Crucea Roșie „pentru ca ostașii a căror viață este în continuă primejdie să aibe o bucurie la Nașterea Mântuitorului”¹⁹.

¹⁵ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Bocșa Montană*, dosar 14/1916, f.1, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 3/1916, f.1.

¹⁶ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Biserica Albă*, dosar 9/1918, f.1.

¹⁷ *Ibidem*, f.2.

¹⁸ *Ibidem*, f.4.

¹⁹ S.J.A.N. Caraș-Severin, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș*, dosar 10/1916, f.7.

Pentru cinstirea memoriei celor căzuți pe câmpul de luptă episcopul Caransebeșului, în circulara adresată enoriașilor cu ocazia sărbătorii pascale, în anul 1916, lansa ideea ridicării unui monument bisericesc - zidire sau paraclis - la una din mănăstirile eparhiei.

„... Acum voesc, să vă îndreptez de astă dată luarea aminte asupra unei împrejurări, care nu-i iertat să ne scape din vedere. Precum - adică - fiecare om datorință are a se îngriji de sufletul său și de mântuirea lui - așa trebuie să ne îngrijim și de sufletele celor ce stau mai aproape de noi, a celor ce ne sunt mai iubiți. - Între aceștia la locul întâiu stau aceia, pe cari acest îndelung resboiu ia luat pentru totdeauna din mijlocul nostru, din sânul familiei lor.

Nu este comună, care să nu-și aibă eroii săi, cazuți pe diferite câmpuri de luptă, sau morți prin cine știe ce spitale; ba putem afirma, că acuși nu va mai fi nici o familie, care să nu deplângă pe care-va dintre membrii săi iubiți. Dacă întri azi într'o biserică dela sate - fără să-ți spuie cineva o vorbă - e destul să vezi mulțimea năfrânilor cernite de pe capul femeilor, ca să cunoși jalea, carea a cuprins atâtea case.

E mare durerea, ce-o simțim pentru fiecare mort; dară familia cuprinsă de jale să mai mângâie în sufletul ei îndoliat, când are puțința de a merge din când în când la mormântul scump, spre a vărsa o lacrimă pe țerina lui uscată, a pune pe el o floare, a aprinde o luminiță, a rosti o rugăciune pentru cel de sub glia rece.

Dar apoi mult mai mare este durerea noastră, când cel ce ne-a fost iubit a murit prin lumea mare, încât rudeniile în veci nu vor putea vedea și cunoaște mormântul lui, -. Și mare este numărul acestora! Căci unii au fost cosiți cu sutele din parte mitralierelor, cari împroască mii de gloanțe; și astfel au fost înmormântați la olaltă, într'o groapă comună; alții au căzut prin prăpăstii și păduri, fără a li-să mai da de urmă; mulți s'au înecat în ape și au devenit hrană peștilor; alții - morți prin spitale - au fost înmormântați în locuri străine, departe de-ai lor, departe de satul și de vatra lor, departe de pământul scump, pe care de-atâtea ori l'au brăzdat și l-au muncit cu brațele lor acum amorțite. Nimenea n'a plâns pe urma acestora în acel pământ străin; și - când le va putezi și cădea crucea dela cap - suflet de om nu va mai ști, cine zace sub cea ridicătură de pământ. Poate vr'o pasăre va ciripi vr'odată din tufișul apropiat jalea părinților, fraților și surorilor sau a văduvei și plânsetele orfanilor, care se vor gândi la osemintele fiului, fratelui sau ale tatălui lor, mort pe plaiuri

îndepărtate și straine. Alții iarăși au fost nimeriți de un șrapnel, de o bombă, care i-a sfărâmat, încât nici urmă n'a mai rămas din trupul lor²⁰.

Episcopul Dr. Miron Cristea prin circulara nr. 303 din 20 ianuarie 1915, în contextul în care în toate zonele, chiar și în cele mai îndepărtate de teatrele de luptă se răspândeau zvonuri eronate, exagerate sau chiar fantastice, care chiar dacă erau fără o bază reală produceau confuzii și îngrijorare, iar în zonele limitrofe luptelor o adevărată panică, spre a feri credincioșii eparhiei Caransebeșului de neliniști, episcopul îndatora preoții să folosească toate ocaziile pentru a liniști poporul și de a-l feri de știrile alarmante.

„Chiar și în cazul, când oști dușmane ar erumpe în cutare ținut, încă trebuie să-și păstreze cu toți sângele rece. După sfatul bun al ministrului prezident dat după prima invazie rusească, populațiunea satelor trebuie să se poarte cu tact, cu liniște, ferindu-se de tot ce ar putea întărâta fără folos oștirile dușmane la maltratarea populației pacnice și nearmate....Deci propovăduiți toți: liniște, sânge rece, cruțare, muncă, o intensivă lucrare la primăvară a pământului, ca să avem la vară, cât mai timpuriu bucatele de lipsă. Astfel bunul Dumnezeu ne va ajuta, ca-făcându-ne toate popoarele patriei și în viitor datorința atât la miliție, cât și acasă-să trecem și peste acest războiu și să începem un nou period de bunăînțelegere, libertate și fericire...”²¹.

Episcopul Dr. Miron Cristea în octombrie 1914 apela la sprijinirea acțiunii de ajutorare a refacerii zonei din Nordul Ungariei devastate de invazia rusească din toamna și iarna anului 1915.

„Știm că în lipsa bărbaților celor mai în putere și a brațelor de lucru, precum și în urma multor mizerii create de starea de război-popolațiunea comitatului Caraș Severin îndură multe năcazuri și greutăți. Totuși când ne gândim la cei rămași în timp de iarnă pe drumuri fără nici un adăpost și cu tot avutul mobil nimicit de furia războiului, trebuie să fim convinși, că năcazurile noastre sânt cu mult mai mici față de marea nenorocire ce i-a ajuns pe aceia. Deci merită ajutorul tuturor. Credincioșii bisericii noastre să ofere și ei ajutorul lor, aducându-și aminte mai ales de vremea potopurilor din anii trecuți, când și pe noi ne-au ajutat contribuiriile mărinimoase ale bunilor creștini din toată țara”²².

²⁰ Idem, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Caransebeș*, dosar 13/1916, f.1-1v.

²¹ Idem, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 1/1915, f.1.

²² *Ibidem*, f.4.

Perioadele lungi în care bărbații erau plecați de acasă și faptul că unii mureau, alții deveneau infirmi, influențau viața conjugală a soțiilor. Semnificativ pentru aceste situații este sfatul arhieresc din care citez:

„Bărbații din părțile Bozoviciului, duși la oaste și aflători pe câmpul de luptă, au înțeles atât din scrisorile, ce le primesc de acasă, cât și dela alți soldați, cari au fost în concediu pe scurt timp prin acel ținut, că mai ales prin comunele din cercul Bozoviciului tineretul dimpreună cu soțiile celor duși în războiu nu prea cercetează sf. biserică, ca să se roage lui Dumnezeu pentru bărbații lor, cari de 18 luni stau în gura armelor ucigașe ale dușmanului. În loc să îngenuncheze înaintea altarului Domnului și să ceară, că pe bărbații lor, frații și consătenii lor să-i iee Dumnezeu sub scutul său și să-i ferească, de moartea ce în tot ținutul îi poate ajunge, fac în toată duminica și sărbătoarea joc și petreceri și să veselesc, ca și când țara ar fi plină de bucurie.

Vestea aceasta de acasă a umplut de mâhnire sufletele ostașilor, a căror gând din mari depărtări se îndreaptă de multe ori peste munți și văi spre vatra familiei lor. În amărăciunea lor iată ce ne scriu unii dintre ei: Preasfinte al nostru episcop: Sunt multe femei, cari de la începutul crâncenului război nu știu de bărbații lor și ele merg în toată duminica și sărbătoarea la joc, și joacă și-și petrec uitându-și cu totul de bărbații și chiar și de copii lor, pe când unii din noi pe câmpul de luptă și prin cele șanțuri își așteaptă sfârșitul vieții în tot momentul; iară alții zac prin spitale răbdând dureri cumplite.”

Prin sfatul arhieresc Episcopul Dr. Miron Cristea îndemna preoțimea din localitățile în care se întâmplau astfel de cazuri să atragă atenția femeilor asupra purtării lor necuviincioase.

„Vremea veseliei încă n-a sosit. Acum trăim în zile de jale și îngrijorare pentru cei mai scumpi și mai iubiți ai noștrii, cari acuș de doi ani înfruntă toate greutățile crâncenului războiu. Deci astăzi nu-i vreme de joc și petreceri, ci de gânduri grere și serioase. Cum poate cutare nevastă să simtă vr'o plăcere la joc, când știe că soțul ei duce povara grea a luptelor cu dușmanul? Au nu-și aduce aminte, că poate tocmai în clipa - în care ea sare într'un picior la joc, - glonțul dușmanului a găurit inima sau capul soțului ei, lăsând-o pe ea văduvă și copiii orfani? Poate-să, Iubiților Credincioși, o necuviință mai mare ca aceasta? Eu zic, că nu e numai o necuviință, ci cea mai mare rușine”²³.

²³ S.J.A.N. Caraș-Severin, *Fondul Parohia Ortodoxă Română Caransebeș*, dosar 5/1916, f. 1.

În această lucrare, am încercat să surprind câteva situații, relevante pentru perioada desfășurării primei conflagrații mondiale, din care se pot desprinde preocupările celor rămași departe de zgomotul câmpurilor de luptă, dar cărora aceste evenimente le influențau sau chiar le schimbau cursul vieții. Cele câteva acțiuni ale Episcopului Caransebeșului Dr. Elie Miron Cristea prezentate în material surprind viața locuitorilor din Banat după aproape două veacuri de stăpânire a Imperiului Austriac și apoi Austro Ungar, în momentul prăbușirii unei lumi și a nașterii uneia noi.

DR. ELIE MIRON CRISTEA – IUBITOR ȘI OCROTITOR AL TRADIȚIILOR MUZICALE ROMÂNEȘTI

Prof. univ dr. Dumitru Jompan

Motto: „*Muzica este o scânteie cerească
menită să ne lumineze calea ce ne
apropie de Dumnezeu*”.

(Anonim)

Prezentul studiu este cea de a doua secvență din volumul în curs de realizare intitulat „*Episcopii Caransebeșului și muzica*”.

Redactarea primelor două contribuții referitoare la legăturile episcopilor Ioan Popasu și dr. Elie Miron Cristea cu arta sunetelor demonstrează absența criteriilor alfabetic și cronologic. Alegerea făcută în această ordine s-a datorat comemorării unor evenimente din viața susnumiților arhieriei.

Prezentul studiu a fost conceput pe baza câtorva idei care urmăresc să dezvăluie: corespondența muzicală; temeluirea Academiei de Muzică Bisericească; comemorarea compozitorului Ciprian Porumbescu; abordarea sincretică a acțiunilor organizate; conducerea Reuniunii de Cântări și Muzică din Sibiu; atenția acordată artei cântului în *Principiile de organizare a Bisericii Ortodoxe Române*; abordarea interdisciplinară a muzicii în biserică; preocupări ale dr. Elie Miron Cristea în domeniul artei populare și folclorului.

În „*Pagini dintr-o arhivă inedită*”¹, volum publicat de Î.P.S. Antonie Plămădeală, regretatul mitropolit al Ardealului, am descoperit o seamă de conexiuni între dr. Elie Miron Cristea și muzicienii timpului său: Tiberiu Brediceanu, I.D. Chirescu, Aurelia Cionca, Lucia Cosma, Sabin V. Drăgoi, Achim Stoia și Ion Vidu.

---

¹ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*. Documente literare, București, Editura Minerva, 1984.

Cele cinci scrisori semnate de Tiberiu Brediceanu, redactate între anii: 1911-1938 fac dovada unei mari apropieri sufletești între cele două personalități.² În primele documente de arhivă³, Brediceanu a uzat de, cea ce astăzi cade sub incidența așa-zisului „*trafic de influență*” cerându-i adresantului: numirea unchiului său, Gheorghe Rădulescu, farmacist, în cadrul Fundației „*Gojdu*” în locul lui Ioan cav. Pușcariu și găsierea „*unui post mai bun*” în Episcopia Caransebeșului înv. Damian Izverniceanu din Sasca. În celelalte trei scrisori⁴ a mulțumit, de-acum, Mitropolitului Primat al României, pentru: condoleanțele trimise cu ocazia decesului, tatălui său; darul primit („*Sfânta Scriptură*”) „... *semn al dragostei de care pururea am fost părtași din partea Înalt Prea Sfinției Tale*”⁵ și, din nou i-a cerut Prea Fericitului Părinte a interveni, „*pune o vorbă bună*”, scrie nuzicianul lugojan, pentru „*susținerea candidaturii mele*”(…) *ca membru în Consiliul de administrație al Societății Române de Radiodifuziune*”.

I.D. Chirescu, inspector al corurilor bisericești i-a solicitat Patriarhului soluționarea unui conflict creat între doi dirijori ai ansamblului vocal de la biserica „*Sf. Dumitru*”, situată în cartierul Colentina. Cazul a fost dat spre rezolvare pr. Irineu Mihălcescu, pe atunci vicar al Bucureștiului care a decis susținerea unui concurs cu participarea celor doi pretendenți ai baghetei: ? Burghiu și Al. Stoicescu.⁶

Asesorul consistorial, pr. Elie Miron Cristea a întreținut relații epistolare și cu Aurelia Cionca, una din cunoscutele pianiste a începutului de veac

² Aceasta rezultă din modul de adresare: „*Sanctitatea Ta, Venerat și iubit prieten*” (Brașov, 18.02.1938). Cf. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 43.

³ v. scrisorile date: Hamburg, 24.01.1911 și S [?], 01.12.1911. Cf.: Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 39-42.

⁴ v. scrisorile expediate din Brașov: 23.08.1942; 19.03.1937 și 18.02.1938. Cf.: Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 42-43.

⁵ Propunerea sa în această funcție a făcut-o Octavian Goga, avea nevoie doar de o „*susținere*”. Nu era vorba de promovarea unui neavizat ci a unui muzician cu solide cunoștințe artistice mai ales în domeniul muzicologiei ceea ce pretindea „*fișa postului*”. Acest lucru îl susține expeditorul însuși: „... *aș putea face reale servicii în ce privește alcătuirea unor programe de muzică românească, mai potrivite ca, cele de azi*”. Cf. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 43.

⁶ v. scrisoarea adresată Mitropoliei Ungro-Vlahiei, Arhiepiscopiei Bucureștilor, ș[erviciul] Cult[ural] la 11.12.1936.

XX. Într-una din scrisori⁷, după un incipit formulat cu mult tact și deosebit respect „... cred că (...) nu abuzez de amabilitatea Dumneavoastră“, l-a rugat să publice în „Telegraful român“, în a cărei redacție a lucrat cu ani în urmă, un anunț referitor la concertul sau în scop filantropic⁸, programat a avea loc în hotelul „Leul de aur“ din Brașov. Adresantul a dat curs, fără întârziere, solcitării artistei. Aceasta, la rândul ei i-a răspuns mulțumindu-i: „solicitudinea și viul interes ce-mi arătați mă încurajează, ca în cursul lunii octombrie să concertez și la Sibiu“.⁹ Mai mult, tatăl Aureliei, Ioan Cionca de asemenea i-a mulțumit pentru: „... interesul ce întotdeauna l-ați arătat pentru talentul muzical al fiicei mele“.¹⁰

Lucia Cosma, artist liric, este prezentă în epistolarul Î.P.S. Sale Antonie Plămădeală cu un număr de patru scrisori redactate între anii 1906-1920. În primul document ce poartă semnătura Luciei Cosma aceasta mărturisește, mai întâi că, alături de Elie Miron Cristea „... am petrecut anii tinereții“.¹¹ Apoi, între altele abordează problema deplasării Reuniunii de Cântări și Muzică din Sibiu, a căror repetiții le frecventa uneori, la marea Expoziție organizată la București în anul 1906 unde formațiile participante urmau să interpreteze piese muzicale comune, „... într-un cor monstru“.¹² O altă scrisoare expediată din Milano¹³ cuprinde calde cuvinte de felicitare cu ocazia promovării P.S. Sale dr. Elie Miron Cristea, episcopul Caransebeșului, la vârful ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române în funcția de „Mitropolit Primat“ preschimbată apoi cu cea de „Patriarh“.

Profesorul și dirijorul, folcloristul și compozitorul Sabin V. Drăgoi s-a plâns Patriarhului Miron de refuzul Sfântului Sinod care nu a acceptat avizarea prezentării oratoriului său „Constantin Brâncoveanu“, dramă religioasă pe versurile extrase din „Acatistul Sf. Dimitrie cel Nou Basarabov“. Muzicianul, pe bună dreptate ca urmare a acestei nesăbuite hotărâri a suferit

⁷ Scrisoare datată: 03.09.1907. (Cf.: Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 52).

⁸ Baniile ce urmau a fi încasați la concert erau destinați ca „... ajutoare săracilor din Szasz-Sebeș“.

⁹ Scrisoare redactată: ... (Cf.: Idem, *ib.*, p. 53).

¹⁰ Data scrisorii: București, 08.11.1907. (Cf.: Idem, *ib.*, p. 54).

¹¹ Scrisoare datată: Timișoara, 14.03.1906. (Cf.: *Ibidem, ib.*, p. 56-57).

¹² „cor monstru“ = cor mare, masiv, cu un număr important de interpreți.

¹³ Data scrisorii: 09.02.1920.

„... daune morale și materiale”.¹⁴ Autorul nici nu se aștepta la o astfel de decizie fiind vorba de o lucrare religioasă a cărui personaj principal a fost martirizat împreună cu fiii săi pentru credința lor ortodoxă. Sabin Drăgoi era ferm convins, încă dintru început, că creația sa „... slujește Sfânta biserică și credința noastră ortodoxă”.¹⁵ Supărat, autorul acestei lucrări vocal-simfonice generalizează spunând că „... inventatorii și creatorii totdeauna au suferit de pe urma nepriceperii”.¹⁶ Sabin Drăgoi îi mărturisește Prea Fericitului că opera sa a fost bine primită de reprezentanții Curții Regale și a altor oameni de cultură cu ocazia unei vizionări. Ca urmare i-a cerut mai-marelui Bisericii Ortodoxe, ridicarea restricției oferindu-i totodată exemplul înaintașului său Gavriil Musicescu, „anatemizat” de mult de un episcop (?) a cărui imnuri liturgice au intrat în patrimoniul de aur al muzicii noastre bisericești ceea ce s-a întâmplat și cu opera „Constantin Brâncoveanu”, compusă în anul 1929 și prezentată în premieră în 25.10.1935.¹⁷

Așadar, cele câteva epistole semnate de: Tiberiu Brediceanu, Aurelia Cionca, Lucia Cosma, Sabin V. Drăgoi, Ioan D. Chirescu, analizate de noi, ca și cele care poartă semnătura lui: Horia Petra Petrescu¹⁸, Achim Stoia¹⁹, Jan Urban-Jarnik²⁰, Ioan Vidu²¹ și a Mariei Cunțan²², dovedesc faptul că asesorul

¹⁴ Scrisoare nedată, nelocalizată. (Cf.: Idem, *ib.*, p. 75).

¹⁵ Idem.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Între rândurile scrise de cunoscutul publicist am descoperit numele preotului-muzician Petru Bancea împreună cu care a urmat studiile în capitala Cehiei (v. scrisoarea expediată din Praga la 12.06.1918 în: Idem, *ib.*, p. 181).

¹⁹ „Deosebita cinste și încredere cu care m-ați învrednicit – îi scria Patriarhului Miron, muzicianul Achim Stoia, din capitala Franței în 17.08.1934 – numindu-mă dirijor al Corului Catedralei Române din Paris mă îndatorează ca să scriu Înalt Prea Sfinției Voastre, pentru ca și pe această cale să exprim toate mulțumirile și asigurările mele de adâncă recunoștință, de profund respect și devotament”(v. Idem, *ib.*, p. 203).

²⁰ Filologul ceh pomenește asemenea lui Horia Petra Petrescu, numele caransebeșanului Petru Bancea, preot, profesor și dirijor (Cf.: Idem, *ib.*, p. 232).

²¹ Ioan Vidu i-a adresat dr. Miron Cristea, episcopul Caransebeșului, două scrisori de mulțumire pentru: scrisoarea de condoleanță cu prilejul decesului soției sale Sidonia și colinda solicitată compusă de P.I. Ceikovschi (Cf.: idem, *ib.*, p. 239).

²² Scrisoare expediată din Sibiu la 02.11.1910 (Cf.: Idem, *ib.*, p. 64) și cele din București datate: martie 1924 și 07.01.1933 (v.: Idem, *ib.*, p. 65-67). Din aceste misive am putut constata grija deosebită față de Maria Cunțan, fiica profesorului, dirijorului și compozitorului sibirian Dimitrie Cunțan, a episcopului și patriarhului Miron Cristea.

și secretarul consistorial, episcopul și patriarhul dr. Elie Miron Cristea a fost un mare susținător al slujitorilor artei sonore din vremea Sa.

Cu toate acestea, oricât ar fi dorit, nu a putut să-l apere pe muzicianul, lugojan Ion Vidu de furia conducerii Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta care i-a cerut episcopului Miron Cristea să-l „suspende de la oficiu”²³ pentru următoarele invinuiri: 1. apartenența sa la „Cercul Cultural Oltul” din Turnu-Severin care „nu este sub controlul Guvernului maghiar”; 2. avea „o sumedenie” de cărți „oprite pe teritoriul țării”, în scopul promovării unirii tuturor românilor în jurul regelui României; 3. era membru al Reuniunii de Cântări și Muzică din Turnu-Severin și că, 4. a întreținut legături cu dirijorul unui cor din București.²⁴ Dacă ierarhul a fost nevoit să-l elibereze din funcția de învățător pe artistul care a servit cu devotament biserica ortodoxă, Guvernul maghiar a luat o hotărâre cu mult mai drastică: trimiterea în fața tribunalului din Șopron (Ungaria) sub acuza „atentat la majestatea suverană”.²⁵

La numai trei ani de la ridicarea la rang de Patriarhie a Bisericii Ortodoxe Române 1927, dr. Elie Miron Cristea a găsit „... absolut necesară, pentru reînvierea vechii muzici bisericești la înălțimea artistică a timpului”²⁶, înființarea Academiei de Muzică Religioasă, la București.

Capul Bisericii Ortodoxe a vegheat asupra temeluirii Academiei – de la „amplasamentul noii instituții”, la întocmirea Planului de învățământ, la alegerea corpului didactic și fixarea catedrelor, până la procurarea mobilierului și asigurarea combustibilului necesar.

Soluția construirii Palatului Academiei de Muzică Religioasă a găsit-o însuși Prea Fericitul Miron Cristea: zidirea „cu spesele benevole ale tuturor cântăreților bisericești” din întreaga Patriarhie Română.²⁷

²³ Arhiva episcopiei Caransebeșului: IV/97/1916.

²⁴ v. Ordinul 155.524/16.11.1916 al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria. Apud: I.D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 986.

²⁵ Viorel Cosma, *Ion Vidu*. Monografie, București, Casa Centrală a Creației Populare, 1965, p. 30-31.

²⁶ Sebastian Barbu Bucur, *Academia de Muzică Bisericească în trecut și astăzi*. În: xxx *Byzation Romanicon*, vol. IV, Iași, Universitatea de Artă „George Enescu”, 1999, p. 3-9.

²⁷ Cântăreții de strană trebuiau să cotizeze cu suma de 200 de lei pe an, plățiți în două rate: primăvara (aprilie) și toamna (octombrie). Construcția, pe lângă sălile de curs, urma să aibe și un cămin pentru studenți.

Între primii și cei mai iluștri profesori ai acestei Academii au fost: Constantin Brăiloiu (Istoria muzicii, Folclor și Solfegii), Ioan D. Chirescu (Muzica psaltică), Gheorghe Cucu (Armonie, Contrapunct, Compoziție și Dirijat coral); George Folescu (canto). Mai târziu, alte nume de prestigiu s-au alăturat acestui corp didactic: Paul Constantinescu, Mihail Jora, Ioan D. Petrescu, Vasile Popovici ș.a., care au continuat ideea promovării într-un plan superior a învățământului muzical religios de la noi.

Șapte obiective a urmărit înaltul prelat prin înființarea Academiei de Muzică Bisericească din București:

1. pătrunderea în „*tainele psaltichiei originale*” și „*restabilirea (...) curățeniei*” acesteia, scop în care le-a cerut specialiștilor să publice mai multe colecții de melodii „*riguros selectate*”;

2. trierea acestor creații specifice Moldovei și Munteniei care în timp s-au impregnat cu elemente folclorice etnice și păstrarea producțiilor valoroase ale genului; descoperirea, culegerea și valorificarea cântecelor bisericesti originale din arealul amintit și din întreaga Patriarhie Română;

3. descoperirea, culegerea și valorificarea cântecelor bisericesti originale din arealul amintit și din întreaga Patriarhie Română.

4. păstrarea în repertoriul general, **neapărat**, a muzicii bisericesti din Ardeal și Banat, deosebită prin stilul bogat ornamentat de interpretare;

5. pregătirea în cadrul Academiei a profesorilor de muzică pentru catedrele seminariilor teologice și a școlilor normale și cântăreților de strană pentru „*bisericile mai de frunte din țară*”;

6. punerea la dispoziția compozitorilor în scopul prelucrării și armonizării corale la un nivel superior a unor cântece religioase autentice.

Pentru valoarea conținutului celei de a 7-a motivații, putem să-i spunem fără să păcătuim „*porunci*”, exprimate de Patriarh în ideea punerii muzicii bisericesti pe un nou fâgaș, lăsăm să urmeze, „*in extenso*”, acest text: „*Muzica corală ... a ajuns în multe biserici sub conducerea unor cârpaci muzicali, într-o astfel de stare care corupe gustul publicului, și dacă nu i se pune stavilă, poate deveni o primejdie. Mulțime de nechemați s-au erijat în compozitori și au introdus în biserici, melodii; sau cu totul imposibile; sau contrare spiritului și evlaviei unor cântări bisericesti. Toate aceste cântări corale trebuie cenzurate*”

eliminându-se tot ce-i nepotrivit, iar cele corespunzătoare trebuie publicate în ediții canonice“.²⁸

Alte informații, deosebit de interesante, am aflat dintr-un studiu amplu asupra acestei probleme intitulat „*Constantin Brăiloiu și Academia de Muzică religioasă*“ sub semnătura prof. univ. dr. Alexie Buzera de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova.²⁹

Domnia sa arată, cum că, ctitoria primului prelat a fost precedată de Școala de Înalte Studii Muzicale Bisericești (1924-1927) condusă de profesorul Ștefan Popescu, inspector al corurilor bisericești din Mitropolia Ungro-Vlahiei.

Lucrările la Palatul Academiei au demarat din inițiativa „*slujitorilor stranei din București*“, membrii Asociației Cântăreților Bisericești din România, condusă de Ion Popescu-Pasărea a cărei președinte de onoare era Patriarhul Miron Cristea în persoană. Interesul acestora era ca în incinta noii construcții să ființeze și un Cămin al cântăreților bisericești.

Timpul realizării, acestui deziderat a fost extrem de scurt: Academia proiectată a se înfăptui în anul 1927 și-a deschis porțile pentru studenți în 05.03.1928, spre satisfacția Sanctității Sale dr. Elie Miron Cristea.

Traversarea perioadei de criză, începută cu anul 1930, a pus mari probleme în fața progresului și buneii desfășurări a procesului de învățământ. Ministerul Instrucției Publice, al Finanțelor și Sfânta Patriarhie, laolaltă, n-au putut depăși prea ușor această perioadă în care etnomuzicologul Constantin Brăiloiu, muzician de renume în întreaga Europă, a deținut funcția de rector. În anul 1935 acesta a demisionat în locul său fiind numit părintele-profesor Ioan D. Petrescu. După numai șase ani, în 1941, Academia a încetat de a mai fi o instituție de învățământ superior religios de sine stătător devenind o Secție a Conservatorului Regal de Muzică. Poate nu s-ar fi întâmplat acest lucru dacă Patriarhul Miron Cristea nu și-ar fi încredințat sufletul bunului Dumnezeu cu doi ani în urmă (1939); departe de patria sa dragă, de Biserica Ortodoxă Română.

²⁸ Matei Florina, profesoară (Toplița), *Primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea, întemeietor al Academiei de Muzică Bisericească din București*. În: *Byzantion Romanicon*, vol. IV, Iași, Universitatea de Arte „George Enescu“, 1999, p. 191-193.

²⁹ Alexie Buzera, *Constantin Brăiloiu și Academia de Muzică Religioasă*. În: *xxx Centenarul Constantin Brăiloiu*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1994, p. 191-198.

Dar, atât cât a existat, Academia de Muzică Religioasă a reușit să răspundă încrederii, „nădejzii”, înaltului prelat, supranumit de Ilarie Chendi „omul deplin” care într-una din cuvântările sale spunea: „că așteaptă atât: de la corpul profesoral, cât și de la elevi să-și deie silința ca această Academie, începută de noi, cu ajutorul domniilor voastre să ia cu timpul o dezvoltare tot mai mare. Implor ajutorul Celui de sus asupra muncii depuse în ea, dorindu-i rezultate rodnice, spre binele și înflorirea vieții noastre bisericesti ...”.³⁰

Bunele rezultate ale acestei școli de grad superior din cei 14 ani de existență, adevărat, obținute prin învingerea unor mari greutăți și sacrificii, s-au concretizat în numărul însemnat de absolvenți, bine pregătiți pentru catedrele școlilor teologice și pedagogice, școli vocaționale, pentru stratele bisericilor ortodoxe de la orașe și sate.

1908 a fost anul în care toți românii au comemorat un sfert de veac de la moartea lui Ciprian Porumbescu, compozitor bucovinean, autor al unor lucrări muzicale nemuritoare, atât sacre: „Adusu-mi-am aminte”, „Tatăl nostru”, cât și profane: „Balada” pentru vioară și orchestră, opereta „Crai nou” ș.a. În memoria maestrului de la Stupca, melomanii Sibiului au putut audia în seara zilei de 15.06.1908 o conferință despre viața și activitatea muzicală a acestuia, prezentată de Miron Cristea.

Conferențiarul, din acel an, protosinghel al Mitropoliei Ardealului, și-a început cuvântarea în acest fel: „25 de ani s-au împlinit duminică, 25.05.1908 de când o glie de pământ rece acoperea, în satul Stupca din Bucovina, trupul fericitului compozitor român Ciprian Porumbescu, dară cu toate acestea sufletul lui n-a dispărut ci, trăiește și azi între noi și încă în toate ținuturile locuite de români de la Maramureș și până la Marea Neagră și de la Hotin până la Dunăre ...”.³¹

În cuprinsul alocuțiunii sale a uzat de o prea frumoasă frază referitoare la puterea muzicii, a unui preot bucovinean al cărui nume nu-l destăinuie: „... muzica este o scânteie cerească menită să ne lumineze calea ce ne apropie de Dumnezeu”.³²

³⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond „Miron Cristea”, dos. Nr. 17, filele 240-30. Apud Matei Florina, *lucr. cit.*, p. 193.

³¹ Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Miercurea Ciuc, Editura „Cartea Românească”, 2008, p. 286.

³² Idem, *ib.*

Înainte de a încheia discursul său, a spus: „*V-am pohtit ca în cântări de laudă și-n organe să glorificăm împreună memoria neuitatului Porumbescu. Prin aceasta voim, pe de o parte să[-i] oferim lui Porumbescu pentru comoara ce a lăsat-o moștenire neamului românesc, iar pe de alta vrem să reamintim poporului nostru și conducătorilor săi ca să cultive pe o scară cât mai întinsă lăsamântul lui Porumbescu: cântarea bisericească și muzica românească ...*”³³

Cu riscul de a fi acuzați de folosirea excesivă a citatelor nu putem să vă lipsim de superbe cuvinte de laudă la adresa artei muzicale cu care Miron Cristea și-a încheiat conferința sa: „*Deci, frați români, cultivați cântarea, căci nu este putere lumească, care să o poată scoate din sufletul vostru. Ea, ca orice artă, mobilizează sufletul și împodobeste viața, precum împodobesc florile o grădină*”³⁴

Dintr-un citat anterior ați putut desprinde atracția personalității ce se află în atenția noastră nu numai față de muzică ci, și de celelalte ramuri ale artei. Conceptul său sincretic despre artă s-a evidențiat și în Conferința prezentată la Blaj în anul 1911 cu prilejul ședinței festive a Societății pentru Fond de Teatru Român (STR). Episcopul Caransebeșului a susținut atunci ideea prin care: „*... teatrul trebuie să cultive: muzica, cântările și dansurile originale ale poporului, care sunt comorile cele mai de preț ale românilor (...), jocul și teatrul au izvorât din religia popoarelor*”³⁵

Timpul/spațiul nu ne îngăduie să constatăm argumentele aduse ad-hoc în aceaastă carte semnată de doi dintre cei mai cunoscuți istorici ai culturii bănățene dr. Ionel Popescu al Mitropoliei Banatului și prof. Constantin Brătescu, fostul director al Direcției Arhivelor Statului, Filiala Caraș-Severin „*Să nu vi se pară curios domnilor și doamnelor – preciza episcopul într-una din cuvântările sale – că un preot ba, chiar un arhiereu, vorbește despre lucruri pe cari mulți le țin atât de profane sau lumești, despre teatru, cântări,*

³³ Ion Rusu Abrudean, *Patriarhul României Dr. Miron Cristea – Înalt Regent*, Ediție nouă, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2009, p. 144.

³⁴ Idem, *ib.*, p. 145.

³⁵ Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea*, Timișoara, Editura „Învierea”, 2009.

dansuri sau jocuri“.³⁶ Drept argument Prea Sfinția Sa amintea, că și Sf. Ioan Gură de Aur „*a cercetat*“ teatrul grec³⁷, din vremea sa.

Astfel de zămisliiri artistice au fost pârgii de susținere a nenumăratelor activități educative organizate de Episcopul Elie Miron Cristea: religioase, morale chiar și ecologice.

Așa a procedat când a început „*războiul*“ contra alcoolismului ca și la instituirea serbărilor dedicate păsărilor și pomilor. Cu astfel de prilejuri le-a cerut preoților și dăcălilor să aducă în completarea conferințelor pe aceste teme, cântece, poezii, dansuri, scenete, etc. Porunca era ca toți credincioșii „... *să beneficieze și de tezaurul muzical românesc*“. D-Sa urmărea modul de realizare a întrunirilor de acest fel până într-atât încât, actanții, trebuiau să folosească cele mai „*adecvate*“ producții artistice muzicale „... *îndeosebi (de) creațiile lui Timotei Popovici, fiu al Banatului și profesor seminarial la Sibiu*“.³⁸ Se vede clar că episcopul de Caransebeș cunoștea în amănunt creațiile muzicale ale acestuia, compoziții menite a-i educa pe copii și tineri în ideea dragostei de natură: „*Bourelul*“, „*Cloșca*“, „*Măruța-ruța*“, „*Păsărelele*“, „*Înfloresc grădinile*“ ș.a.

E necesar să precizăm, că asemenea nenumăratelor acțiuni, și conferința amintită a fost organizată în cadrul despărțământului Sibiu al ASTREI și a Reuniunii Române de Muzică din orașul de reședință a Mitropoliei Ardealului.

Căci, cine altul putea organiza astfel de activități decât Miron Cristea directorul acelei Societăți și președintele acelei Reuniuni?

D-Sa, încă de pe vremea când era un simplu membru al Societății ASTRA s-a integrat în mișcarea culturală zonală, iar mai târziu, în calitate de director, le-a cerut învățătorilor, preoților „*intelenței mirene*“, implicarea în promovarea literaturii, muzicii, teatrului etc.

În cel de-al 25-lea an de activitate a Reuniunii de Muzică din Sibiu, ieromonahului și asesorului consistorial Miron Cristea i s-a încredințat conducerea acestei prestigioase asociații artistice. Cu ocazia evenimentului amintit s-a jucat opera în trei tablouri „*Moș Ciocârlan*“ de Tudor cav. de Flondor pe un libret de Temistocle Bocancea. Președintelui însuși, reprezentația i-a produs „*plăceri*“ și „*emoțiuni*“ rare. Opera lui Flondor printr-o măiastră

³⁶ Idem, *ib.*

³⁷ Idem, *ib.*

³⁸ v. *F. dc.* (C), XXVIII (1912), 20, 1-2. Apud: Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 42.

interpretare a trezit în sufletele celor prezenți: „... *un roi întreg de puternice sentimente și anume: sentimente către neamul nostru românesc; către dulcea lui limbă; către cântecele și doinele lui duioase; către neîntrecutele lui danțuri; către pitorescul lui port; către frumoasele lui datini și obiceiuri și, peste tot, către tot ce este românesc ...*”³⁹

Cu opera „*Moș Ciocârlan*”, Reuniunea de Muzică din Sibiu s-a deplasat la București în anul 1906 cu ocazia Expoziției Jubiliare. Tot atunci corul a obținut un mare succes prin concertul prezentat la Ateneul Român.

În postura de președinte al Reuniunii, Miron Cristea a avut prilejul să cunoască o seamă de interpreți: Aurelia Cionca, Lucia Cosma, Veturia Triteanu-Goga ș.a. L-a cunoscut și a conlucrat cu profesorul, compozitorul și dirijorul George Dima față de care a avut întotdeauna cuvinte de admirație. Precierile sale trebuie însă preluate în mod critic pentru că supraevaluarea meritelor: „... *nu exista bărbat care în istoria muzicii românești să aibe mai multe merite ca George Dima*”⁴⁰, nu rezista în comparație cu figurile ilustre ale lui George Enescu, Gavriil Musicescu, Ciprian Porumbescu ș.a.

Suntem însă într-un tot de acord cu evocarea trăirilor estetice ale credincioșilor prezenți la un concert al corului dirijat de George Dima: „*Cine nu-și aduce aminte de timpul când Corul lui Dima era la culmea prestațiunilor sale de acele sublime sentimente ce furnicau în întreg internul nostru elevându-ne sufletul și ridicându-ni-l în sferele celor mai înalte meditațiuni religioase ...*”⁴¹ Mai departe în aceeași cuvântare ocazională, autorul a elogiat: armoniile „... *născute din rugăciunile pline de evlavie*”⁴²; cântările „... *contopite cu oftatul adânc-religios eșit involuntar din inima ascultătorilor încremeniți într-un religios estaz*”⁴³ Drept argument la cele spuse, Miron Cristea a făcut trimitere la *Liturghia* și repertoriul religios compus de George Dima.

După părerea unui biograf, perioada cuprinsă între anii 1905-1910, timp în care Miron Cristea a ocupat funcția de președinte al Reuniunii de Muzică din

³⁹ I.R. Abrudan, *op. cit.*, p. 141.

⁴⁰ Idem, *ib.*, p. 94-95.

⁴¹ Dr. Miron Cristea, arhidiacon, *Cuvântări ocazionale la demolarea bisericii din Sibiu – Cetate, Sibiu, f.e., 1902, p. 24.*

⁴² Idem, *ib.*

⁴³ Idem, *ib.*

Sibiu, această Societate corală „... a atins cel mai înalt grad de dezvoltare”⁴⁴, a trezit „... cele mai frumoase zile din viața ei”⁴⁵.

Convins de rolul important al muzicii bisericești a pledat de la început pentru păstrarea acestui gen de artă la cote înalte valorice în toate cele trei ipostaze de manifestare: cântarea colectivă, cântarea de strană și cântarea corală.

În cuvântul de deschidere la Sesiunea Sfântului Sinod din 14.05.1920, Patriarhul spunea: „*Ce folos (...) de cântările noastre bisericești pline de admirabile melodii brute dacă nu le știm preda credincioșilor culti în formele artistice ale timpului în care trăim...*”⁴⁶

Și câtă grijă a manifestat dr. Miron, Patriarhul Regent al României pentru înzestrarea cu elementele artei sonorului a Mănăstirii cu hramul Sf. Prooroc Ilie din Toplița, localitatea de obârșie așa cum mărturisea Prea Fericitul însuși: „... am prevăzut-o cu strane, pulturi de cântăreți”; „... cu toacă, 3 clopote admirabil armonizate și botezate: George, Domnița și cel mai mic, Miron” și, între cei șapte slujitori, cu „... doi călugări cântăreți”⁴⁷.

În: *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române*, una din multiplele sarcini ale preoților era și aceea de a se îngriji de „*formarea și susținerea corurilor*” iar stareților din mănăstirile de călugări le cerea „*Să (...) înființeze (...) școale de cântăreți*”⁴⁸.

Miron Cristea a frecventat, atunci când timpul i-a permis, manifestările muzicale din viața orașelor: Sibiu, Caransebeș și București. Participa cu deosebită plăcere la recitalurile: Aureliei Cionca, Luciei Cosma, Niky Popovici, Dimitrie Popovici-Bayreuth ș.a.

La Concertul de muzică corală religioasă de la Ateneul Român din 27.03.1932, eveniment artistic deosebit pentru bucureșteni, a luat parte și Patriarhul Miron Cristea. În acea seară s-a pus în valoare muzica corală

⁴⁴ Ioan Rusu Abrudan, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁵ Idem, *ib.*, p. 141.

⁴⁶ Dr. Miron Cristea, *Cuvântări* ținute de Înalt Preasfinția Sa Domnul Domn... Mitropolitul Primat al României, București, Editura Cartea Românească, S.A., 1923, p. 132

⁴⁷ Miron, Patriarhul Regent, *Hrisovul de întemeiere al Bisericii Nașterii Sfântului Prooroc Ilie din comuna Toplița*, București, Sfântul Ilie, 1928.

⁴⁸ Î.P.S.S. Mitropolitul țării, dr. Miron Cristea, *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Român de...*, București, Tipografia cărților bisericești, 1920.

bizantină a compozitorilor români: Bazil Anastasescu, George Cucu, D.G. Kiriac ș.a., dovadă că, Societatea Compozitorilor Români a manifestat în acea vreme „*deschidere*” înspre genul muzical respectiv. Cu acel prilej, Prea Fericitul l-a felicitat pe dirijorul Constantin Brăiloiu „*pentru introducerea cântării bizantine în biserica noastră*”.⁴⁹

În volumul „*Iconografia*”⁵⁰, alcătuit de ieromonahul dr. Elie Miron Cristea la începutul veacului al XX-lea, lucrare de o valoare inestimabilă, autorul trimite adeseori la prezența muzicii în locașurile de cult. Cititorii constată cu ușurință punerea în corelație interdisciplinară a cel puțin trei genuri ale artei: arhitectura, artele plastice și muzica. Așadar, abordarea multidisciplinară a artei bisericesti este, în opinia noastră, trăsătura esențială a cărții.

Toaca și clopotul, elemente nelipsite din bisericile și lăcașurile mănăstirești sunt amănunțit descrise din punct de vedere al originii lor, cantității⁵¹ și calității, tipologiei, terminologiei etc. Mai întâi cititorul este informat asupra faptului că toaca a fost precedată de trâmbiță care avea rolul de a-i chema pe credincioși la rugăciune. Am putut afla apoi că obiectul se confecționează din lemn sau metal, că la mănăstiri sunt trei tipuri de toacă: mică, mare și mijlocie, că turcii îi spun „*tokmak*”, că a fost pomenită întâia oară în actele Sinodului al VII-lea etc.

Clopotul, ca și toaca, sunt „*unelte indispensabile*” în lăcașurile de cult. Inventate în Campania (de unde numele de „*campane*” = clopote), prezența lor a fost semnalată încă din secolul al IX-lea în Biserica „*Hagia Sofia*” din Constantinopol. Și, pentru ca informațiile să fie cât mai complete, ieromonahul Miron a adăugat că, la ruși dangătul este generat de 30-40 de clopote dintr-o singură biserică⁵²; și că, clopotul cel mai mare din vremea sa (1905, anul apariției volumului *Iconografia*) al bisericii „*Țaro-Colacol*” din Moscova, avea 201.924 kg., 8 m. înălțimea și circumferința de 20 m.⁵³ De mare

⁴⁹ *Concertul de muzică bizantină de la Biserica Rusească*. În: *Universul* (București), XLIX (1932), 67, 3. Apud: Octavian Lazăr Cosma, *Universul muzicii românești*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1955, p. 69.

⁵⁰ Dr. Elie Miron Cristea, Ieromonah, *Iconografia* și întocmirile din internul bisericei răsăritene cu 123 figuri, de ..., Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1905.

⁵¹ Idem, *ib.*, p. 2, 263-264.

⁵² Idem, *id.*, p. 264.

⁵³ Idem, *ib.*, p. 2

importanță a fost sublinierea autorului vizavi de acordarea sunetelor emise de mai multe clopote deodată căci acestea „... *astfel trebuiesc combinate, în cât să formeze împreună un acord armonic evlavios și sărbătoresc*“.⁵⁴

Autorul trece de la turnul bisericii la cupola care este așezată deasupra naosului „... *ca un cer deasupra pământului*“.⁵⁵ Și în acest loc, ieromonahul stabilește o relație între arhitectură și muzică „... *cererile preoților (...) se împreună cu acordurile evlavioase ale cantorilor și ale poporului înălțându-se pe fumul de tămâie în sus către vârful cupolei*“.⁵⁶ Pentru a fi mai convingător a apelat la *Paradisul* lui Dante „... *Imne de laudă am auzit cântând din cor în cor, punctului fix, care a ținut, ține pe fiecare la locul său*“.⁵⁷

Imagistica pronaosului cu referire la muzică este săracă, autorul amintind doar de icoana imnologului Dochiariu și simbolul trâmbiței care cheamă la judecata de apoi.

În altar și naos figurează doar sfinții „*singuratici*“ care nu au nimic comun cu cântarea bisericească. Inexplicabil cum ieromonahul Miron nu a sesizat prezența, în scena nașterii lui Iisus, din naos, pastorilor, unul dintre ei cântând din fluier sau caval.

Un spațiu amplu a acordat autorul acelei părți din arhitectura bisericilor noastre care poartă numele de: „*pod*“, „*cor*“ sau „*cafas*“. În demersul său științific cu conținut ermineutic a pus în corelație, așa cum am arătat mai sus, trei genuri de artă: arhitectura, pictura și muzica.

Tânărul ieromonah a jalonat întâi drumul parcurs de cântarea bisericească de la interpretarea „*singuratică*“, la cea colectivă, apoi la stilul antifonic (din două strane)⁵⁸ „*ca să facă serviciul dumnezeesc mai pompos*“⁵⁹ și, în sfârșit la cel armonic, altfel spus, la cântarea corală.⁶⁰

Părintele Miron a ținut să sublinieze faptul că, în bisericile noastre și, nu numai în cele de la noi, corul „... *oferă culmea entuziasmului religios*

⁵⁴ Idem, *ib.*, p. 263-264.

⁵⁵ Idem, *id.*, p. 72.

⁵⁶ Idem, *ib.*

⁵⁷ Idem, *ib.*, p. 86.

⁵⁸ Stil introdus în biserică în secolul al IV-lea de călugării Florian și Diodor (v. Idem, *ib.*, p. 132).

⁵⁹ Idem, *ib.*

⁶⁰ Idem, *ib.*, p. 133.

și a mângâierii sufletești ce o căutăm în biserică“.⁶¹ În vremea sa cântau în cafas, corurile bisericilor din: București, Sibiu și Sinaia. Autorul a adus apoi în prim plan cea de-a treia componentă, iconografia cafasului. Având în vedere că așa cum preciza el: „... *pictura trebuie să steie în strânsă legătură cu acțiunea rituală din acel loc*“⁶², a recomandat următoarele imagini: „*corul îngeresc*“, „*Icoana Nașterii lui Cristos*“, a „*psalmistului David cu harfa și coroana regală*“.⁶³ Împreună cu aceste imagini zugravii, puteau picta portretele unor cântăreți vestiți ca: Ioan Damaschin, Casiana⁶⁴, Cosma, Ciprian, Teodor Studitul, Roman, Sergiu, Iustin ș.a. Interesant de observat, autorul a arătat la fiecare dintre aceștia anumite trăsături ale fizionomiei pentru a nu fi confundați: cu sau fără: barbă, păr, acoperământul capului; cu barbă: rotundă, ascuțită, împărțită, „*abia mijind*“, tânăr sau bătrân.

Autorul a descris și unele piese de mobilier necesare uzului ceteților și cântăreților: stranele, „*pulturile*“ și „*catedra pentru predicat*“.

„*Pulturile cântăreților*“ sunt „... niște întocmiri pentru așezarea cărților rituale, cam în forma pultului pentru așezarea notelor; numai cât au mai multe laturi, două sau chiar patru“.⁶⁵

Pomenește apoi de „*catedra pentru predicat*“ pe care apar însemnele trâmbiței și cornului, simboluri ale „... *tăriei cu care învinge vorbitorul pe toți ascultătorii*“.⁶⁶ Ca argument a amintit scena din pictura exterioară a Mănăstirii Sucevița în care un preot bătrân atinge cu un corn, fruntea unui preot-diacon „*îi dă darul tăriei cuvântului și puterea augmentării*“.⁶⁷

În sfârșit autorul a fost preocupat și de introducerea curentului electric în bisericile ortodoxe la anul 1905 precizând că „*Biserica română – mai sficioasă – n-a admis până acum lumina electrică în usul ritual; ci a acceptat-o numai în biserică de la Sinaia pentru trebuințele cântăreților, adecă în corul situat deasupra intrării principale*“.⁶⁸

⁶¹ Idem, *ib.*

⁶² Idem, *ib.*, p. 134.

⁶³ Idem, *ib.*

⁶⁴ Despre Casiana ni se spune că a fost „*poetă*“ și „*cântăreață*“. Autorul profită de ocazie spunând că „... *la cântarea bisericească au și pot avea și femeile rol frumos; încolo au «să tacă în biserică»*“.

⁶⁵ Dr. Elie Miron Cristea, *op. cit.*, p. 247, 248.

⁶⁶ Idem, *ib.*, p. 294.

⁶⁷ Idem, *ib.*

⁶⁸ Idem, *ib.*, p. 276.

În „Apel”-ul lansat în scopul înființării Muzeului Istorico-Etnografic din Sibiu, după precizarea scopului Elie Miron Cristea s-a ocupat de sub-secțiunile: grupării istorice și etnografice. Sub-secțiunea a VI-a a celei de a doua grupări „Muzică” și „Dansuri”, în concepția inițiatorului trebuind să cuprindă: „Toate instrumentele de muzică în uz: de la frunza, trișca, fluiera, fluier⁶⁹, tulnic, cimpoi, drâmba, cetera, până la cele mai perfecte (...), reproduceri fonografice⁷⁰ (...), fotografii, reproduceri cinematografice etc”.⁷¹

Dr. Elie Miron Cristea a fost și un mare admirator al tradițiilor, datinilor și obiceiurilor strămoșești. Odată cu creația artistică materială de valoare etnografică a fost preocupat de zămisliurile spirituale: literare muzicale și coregrafice românești. Licean fiind, la Năsăud, a prezentat în fața colegilor și profesorilor săi comunicarea „Nașterea și dezvoltarea jocurilor în genere precum și lățirea jocurilor naționale românești”. Mai târziu a cules și publicat, cântece și doine, proverbe și zicători din toate zonele țării.

În concluzie, elevul Elie Miron Cristea care în ultima clasă (a VIII-a) a Liceului din Năsăud a obținut calificative maxime (note de 1) la toate disciplinele de învățământ, cu excepția „Cântului” (nota 2) a știut pe parcursul întregii sale vieții să-și înmulțească „talanții” în așa fel încât, aflat pe diverse trepte ale ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române, să devină un mare iubitor și ocrotitor al frumoaselor și bogatelor tradiții muzicale românești.

---

⁶⁹ Probabil autorul să se fi gândit la caval (fluiera) și fluier (fluier) ori la fluiera (fluier) și fluier (trișca)?

⁷⁰ Înregistrări realizate pe cilindrii de ceară cu ajutorul fonografului, aparat de înregistrat în acea vreme, inventat de Edison în anul 1878.

⁷¹ Ioan Rusu Abrudan, *op. cit.*, p. 399-405.

DIALOG EPISTOLAR: MIRON CRISTEA - GHEORGHE CIUHANDU

Preot dr. Pavel Vesa

Miron Cristea¹ și Gheorghe Ciuhandu², două personalități remarcabile ale Bisericii Ortodoxe Române din prima jumătate a secolului al XX-lea, au avut un rol însemnat în istoria ecleziastică a românilor. Inițiativa dialogului epistolar aparține preotului Gheorghe Ciuhandu de la Arad, așa după cum reiese din scrisoarea expeditată din Caransebeș la **22 decembrie 1917** de episcopul Miron Cristea.

În scrisoarea amintită³, episcopul de la Caransebeș scoate în relief „sănătoasele idei ce le scoți la iveală precum și pentru reîmprospătarea tradițiilor din vechea noastră viață bisericească”, ce se cuprind în *Cuvântul de instalare* a lui Gheorghe Ciuhandu ținut cu prilejul instalării preotului

---

¹ *Cristea Elie Miron* (1868-1939). S-a născut în 1868 în Toplița, jud. Harghita. A făcut studii la Liceul din Năsăud, Institutul Teologic din Sibiu, specializare la Universitatea din Budapesta, unde și-a luat doctoratul în litere (1895). A fost secretar și asesor arhiepiscopesc la Sibiu, episcop al Caransebeșului (1910-1919), ulterior mitropolit primat (1919) și prim Patriarh al României Mari, apoi Regent (1927-1930) și Prim Ministru (1938-1939). A luat parte activă la marele act de la 1 Decembrie 1918. ne-a lăsat lucrări teologice, istorice și filosofice. A avut frumoase realizări în domeniul vieții bisericești.

² *Ciuhandu Gheorghe* (1875-1947). S-a născut în 1874 la Roșia (Bihor). A făcut Liceul greco-catolic din Beiuș și studiile teologice la Institutul Teologic din Arad, apoi Facultatea de Teologie din Cernăuți. Doctor în teologie de la Cernăuți, asesor (consilier) la Episcopia Aradului (1907-1938), președinte al Asociației Clerului din Transilvania, senator de Arad, membru de onoare al Academiei Române (1946). Autor de scrieri teologice și istorice.

³ Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad (în continuare: B. A. O. R. Arad), *fond citat*, dosar nr. 74, f. 67-67v. Scrisoarea din 22 decembrie 1917.

Traian Vățianu⁴ în postul de protopop al Aradului⁵. Miron Cristea era conștient că „în constituția noastră bisericească prea ne-am îngrădit în niște paragrafe și regulamente veci⁶, încât preste îngrăditura acestora nu mai vedem nimic. De aceea desgroparea momentelor din trecutul bisericii noastre numai de mare folos ne pot fi, atrăgându-ne marea luare aminte la adevăratul obiect al activității noastre populare”.

Câteva zile mai târziu, în epistola din din **27 decembrie 1917**⁷, Gheorghe Ciuhandu se arăta întru totul de acord cu cele susținute de corespondentul său din Caransebeș, că „multe concepții paragrafiste și bisericești” s-au strecurat în viața ecleziastică din Transilvania, care, în viziunea sa, duc la “grave rătăcirii și primejdii în viitor”. Gheorghe Ciuhandu, așa după cum reiese din epistolă, a făcut o analiză, „mai mult principial decât cu provocare la cazuri concrete” asupra acestor rătăcirii. El dorea inițierea unor „discuții bisericești de o supremă importanță mai ales în fața vremurilor de mari prefaceri de acum, iar prin discuțiile din partea altora, ce pot - și chiar ar trebui să urmeze, se va alege neghina de grâu”. Avea deja pregătit pentru dat la tipar la „Revista Teologică” de la Sibiu, „unul din cele vreo zece articole ce le-am dat gata, și se va publica sub titlul *Autocefalie și autonomie bisericească*”⁸. El se arăta interesat de faptul „ca Biserica noastră să-și împlinească chemarea sfântă și tradițională, - căci birocratismul din oficiile noastre bisericești și duhul certăreț de prin corporațiunile bisericești de tot felul ne duc spre prăpastie”.

⁴ *Vățian Traian* (1864-1940). Era originar din Hălăliș (Săvârșin). A absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad în 1887. a fost un apropiat colaborator al lui Roman Ciorogariu în conducerea ziarului *Tribuna* și în realizarea inițiativelor culturale pe care directorul Institutului teologic-pedagogic le avea. Bun predicator și spirit distins prin corectitudine și judecată cumpătată. În 1895 a fost ales preot în Arad. Protopop al Aradului între 1917-1938. Autor de manuale școlare, membru în consiliul de administrație al băncii *Victoria*. A publicat *Liturgica Bisericii Ortodoxe Române* (Ed. III, 1919), precum și o *Carte de religie*.

⁵ Gheorghe Ciuhandu, *Cuvânt de instalare*, în “Biserica și Școala”, anul XLI, nr. 51, 17/30 decembrie 1917, p. 409-411.

⁶ Vechi, învechite.

⁷ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) după documente și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, p. 227-228.

⁸ Nu avem cunoștință să fi publicat ceva cu acest titlu, și nici în *Fondul de documente* care îi poartă numele, nu am depistat manuscrisele.

Actul de la 1 decembrie 1918 și realizarea statului național unitar, a dus la o serie de schimbări și în viața bisericească a românilor. În condițiile nou create, cea dintâi îndatorire ce revenea Bisericii Ortodoxe era unificarea ei, adică organizarea unitară sub conducerea Sfântului Sinod de la București. Era nevoie de aceasta pentru că la vechea Biserică Ortodoxă Română cu sediul la București, Biserică autocefală din 1885, dar care încă se conducea după *Legea organică* din 1872, la care se adăugau felurite alte legi și regulamente adoptate pe parcurs (*Legea clerului mirean și al Seminarilor din 1893*), s-au adăugat încă trei Biserici românești (Transilvania, Basarabia și Bucovina), fiecare bazată pe altfel de principii de organizare.

Biserica Ortodoxă din Transilvania și Banat se conducea după *Statutul organic* din 1868 al mitropolitului Andrei Șaguna, potrivit căruia, laicii aveau o largă participare la administrarea treburilor bisericești, ceea ce nu se întâmpla în Vechiul Regat, unde totul era administrat de clerici. În celelalte două mitropolii, a Bucovinei și cea a Basarabiei, conducerea se făcea de câte un mitropolit, unul cu o oarecare independență, celălalt, dependent de Biserica ortodoxă a Rusiei, rolul laicilor fiind de asemenea redus la minimum. Căzând hotarele politice care ne separau *ipso facto*, încetează autocefalia Mitropoliilor din Transilvania și Bucovina, dar și înglobarea Bisericii Basarabiei la Biserica Ortodoxă a Rusiei, formând toate Biserica Ortodoxă Română autocefală a României Mari.

Datorită deplasărilor lui Gheorghe Ciuhandu la Caransebeș, dialogul epistolar între cei doi încetează, sau cel puțin așa credem. Este reluat prin scrisoarea din **25 februarie v. 1919**⁹. În urma unei vizite reîntors la Arad, Gheorghe Ciuhandu scrie corespondentului său de la Caransebeș despre proiectele sale legate de organizarea bisericească în România întregită. Pe lângă exemplare din proiectele sale privitoare la organizarea bisericească, Gheorghe Ciuhandu îi trimitea și „*operativul relativ la îmbinarea bisericilor*”, publicat deja în „Biserica și Școala”, oficiosul Episcopiei Aradului¹⁰.

În condițiile politice de unitate statal-națională, unitatea spirituală trebuia concretizată prin unificarea mitropoliilor ortodoxe române sub „primația”

⁹ A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1919. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 164-165.

¹⁰ Gh. Ciuhandu, *Împreunarea Bisericii Ortodoxe Române de pe teritoriul României Mari într-o singură Biserică și raportul acestei Biserici față cu Statul*, în „Biserica și Școala”, anul LXIII, 1919, nr. 7, p. 1 (și extras).

de București, ca centru de unitate canonică a Bisericii Ortodoxe Române. Gheorghe Ciuhandu se pronunța pentru ridicarea Bisericii Ortodoxe Române de pe teritoriul României Mari la rangul de Patriarhie. El justifica legitimitatea funcției de patriarh și în cazul românilor ortodocși, menționând faptul că toate popoarele creștine ortodoxe și eterodoxe din Răsărit își aveau patriarhiile lor. Era de părere că pentru reorganizarea unitară a Bisericii Ortodoxe din România Mare, trebuia revigorat, în primul rând, sistemul mitropolitan, care nu încuraja separatismul, ci oferea mitropoliilor posibilitatea de a-și îndeplini în chip cât mai potrivit. Se pronunța și pentru acceptarea, la nivelul general, a principiului democratic sinodal în conducerea Bisericii, susținând prezența mirenilor în exercitarea puterii bisericești¹¹.

După numirea episcopului Miron Cristea, în 1919, ca mitropolit primat, dialogul epistolar dintre cei doi încetează din nou, de această dată pentru o mai lungă perioadă de timp.

Preocupat de unele chestiuni privitoare la săvârșirea Sfințelor Taine. Pentru că „*rânduiala mărturisirii a avut la noi, în cursul celor două veacuri, oscilații și variații, atât în privința textului ritualului, cât și în privința îndrumărilor de urmat din partea preotului-duhovnic și a penitentului [...] rânduiala mărturisirii astăzi ea nu poate fi considerată ca definitivă și că ar mai încapa măsuri de luat din partea Autorității Canonice a Bisericii noastre*” (pp. 28-29), pe care le publică în studiul intitulat: *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la Români. Însemnări rituale cu 2 anexe: Ritualul sârbesc (1524) și cel românesc (1681)*, Cernăuți, 1933, 44 p.¹². În acest context, la **1 iunie 1933**¹³, reia corespondența cu Miron Cristea, cerându-i să prezinte cartea Sfântului Sinod al B. O. R. „*cu privire la revizuirea Sfintei Mărturisiri (care) ar putea fi învrednicite de oarecare atenție. Și dacă acest studiu al meu va fi aflat de potrivit, aș avea și o dorință și o rugămintă Prea Fericirea Voastră să vă îndurați a lua măsurile ce credeți de bine pentru ca această lucrare să*

¹¹ Pentru mai multe amănunte vezi: *Chestiunea Bisericii românești*, în „Biserica și Școala”, anul LXIII, 1919, nr. 9, p. 1; *Împreunarea Bisericilor Ortodoxe române de pe teritoriul României Mari într-o singură biserică și raportul acestei biserici față cu statul*, Arad, 1919, 32 p; *Încotro și până unde? Avertisment la chestia bisericească*, în „Biserica și Școala”, anul XLIV, 1920, nr. 5, p. 1; *Reorganizarea Mitropoliei Transilvane*, Arad, 1920, 54 p.

¹² Extras din „Candela”, anul XLII, ianuarie-decembrie, 1932, nr. 1-12.

¹³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 613.

obțină o mențiune oficioasă, spre a se putea atrage atenția întregii noastre preoțimi asupra ei”.

Cea de-a cincea scrisoare, este de fapt un concept din **20 noiembrie 1934**¹⁴ și aparține tot preotului arădean. După ce amintește că s-a adresat Fundațiilor Regale Culturale „*prin cerere adresată M. Sale Regelui, nădăjduind să obțin un ajutor material pentru tipărirea lucrării mele [...] Să binevoiți, Prea Fericirea Voastră, de-a interveni numai de credeți de bine să obțin ajutorul necesar ce nu-l găsesc încă în locul unde l-am cerut până aici*”. Era vorba de un ajutor pecuniar pentru tipărirea lucrării *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*¹⁵, la care „*tratatul istoric, propriu 500 pagini mari, iar materialul documentar nou, din arhive de la Arad, Oradea, Budapesta și Viena – neutilizat de nimeni până acum – un volum de peste 200 pagini*”.

Răspunsul patriarhului l-a așteptat în zadar, astfel că după numai cinci luni de zile, Gheorghe Ciuhandu se adresează din nou mai marelui Bisericii Ortodoxe Române, dar și mitropoliților și episcopilor din întreaga Patriarhie, cerându-le să găsească „*un număr oarecare de abonați: persoane și instituții, pe care ați binevoi a le îndemna să se aboneze la această lucrare*”. Era o ultimă încercare de a găsi ajutor pentru a putea tipări lucrarea. De menționat că până la data intrării la tipar a cărții au fost comandate un număr de 249 de exemplare, cele mai multe în Episcopiiile Aradului și a Oradiei¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 61, f. 61v.

¹⁵ Arad, 1935.

¹⁶ *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad, 1935, p. XXVI-XXVIII.

Anexe

1.

[Caransebeș 22 decembrie 1917]

Stimate Dle Ciuhandu

Tocmai am cetit din frumosul discurs al Frăției Tale la instalarea noului protopop al Aradului¹⁷ și mă grăbesc a Te felicita pentru sănătoasele idei ce le scoți la iveală, precum și pentru reînprospătarea tradițiilor din vechea noastră viață bisericească.

În constituția noastră bisericească prea ne-am îngădit în niște § și regulamente veci, încât preste îngăditura acestora nu mai vedeme nimic. De aceea desgruparea momentelor din trecutul bisericii noastre numai de mare folos ne pot fi, atrăgându-ne marea luare aminte la adevăratul obiect al activității noastre populare; la popor și la ridicarea religiozității și moralității sale dispunem cu cultivarea lui în direcția aspirațiilor sale firești.

Dzeu să-și dea răgaz ca să ne mai poți prezenta asemenea momente din trecutul n. bisericesc.

Caransebeș 22 Dec. 917

Sărbători fericite
Cu arhierescă binecuvântare
Dr. Miron Cristea
Episcop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar, f. 67-67v.]

---

¹⁷ Este vorba de cuvântarea ținută în Catedrala din Arad, în ziua de 10/23 decembrie 1917 cu prilejul instalării lui Traian Vășian ca protopop al Aradului.

2.

[Arad 27 decembrie 1917]

Prea Sfinția Voastră!

Vă mulțumesc din adâncul inimii pentru cuvintele calde și pline de încurajare, pe cari mi le-ați adresat din incidentul instalării protopopului de aici.

Aceste cuvinte m-au atins cu atât mai plăcut, cu cât, cum văd, ecoul vine totdeauna din depărtare numai, și cu cât pot deja a vă vesti, că încurajarea din partea P. Sf. Voastre m-a ajuns la jumătatea unui drum de condei, făcut până acum fără zgomot. Îndemnul de la P. Sf. Voastră deci îmi va servi spre a da înainte, pentru ca, de fapt, multe concepții paragrafiste și bisericesti s-au strecurat și până acum în viața noastră bisericească, încât ne amenințau grave rătăcirii și primejdii în viitor.

Chiar mi-am pus de gând să spicuiesc și să analizez, mai mult principal decât cu provocare la cazuri concrete, câteva din aceste rătăcirii. Știu că nu voi nimeri totdeauna drumul cel drept, mai ales fiindcă „meseria” de birou, în care trăiesc, nu-mi lăsa destul timp fizic spre a mă concentra sufletește și pentru alte lucruri. Dar de una sunt sigur, că înițiez discuții bisericești de o supremă importanță mai ales în fața vremurilor de mari prefaceri de acum, iar prin discuțiile, din partea altora, ce pot – și chiar ar trebui să urmeze, se va alege neghina din grâu.

În interesul acesta am dat deja la tipar la *Revista Teologică* unul din cele vreo zece articole ce le-am dat gata, și se va publica sub titlul *Autocefalie și autonomie bisericească*.

Dacă bunul Dumnezeu mi-ar da zile și pace destulă după articolele de acest feliu, prin cari caut să spicuiesc negativele, aș prinde chestiunile mai de seamă din punctul de vedere pozitiv bisericesc (cam așa, cum am făcut în cuvântarea de la instalare): ce și cum ar trebui să se facă pentru ca Biserica noastră să-și împlinească chemarea sfântă și tradițională, – căci birocratismul din oficiile noastre bisericești și duhul certăreț de prin corporațiunile bisericești de tot feliu ne duc spre prăpastie.

E deci la mijloc și o chestiune de metodă: să fixez și să stigmatizez mai întâi relele și apoi să caut cărările luminoase. De la mine însă pot nădăjdui numai foarte puțin, dar de la Dumnezeu totul, când e vorba de un lucru atât de mare.

Fac aceste împărtășiri P. S. Voastre, pentru ca să am o bună mărturie pentru intențiile mele atunci, când amărăciunea mea, spusă uneori în cuvinte mai aspre, ar fi rău înțeleasă.

Sărutând dreapta P. Sf. Voastre, Vă doresc din inimă toate cele bune și de folos pentru Sf. Biserică și pentru P. Sf. Voastră, din incidentul „anului nou” ce vine, ca să ne mai puteți da cuvinte magistrale, ca acelea din pastorala de Crăciun.

Al P. Sf. Voastre
plecat serv
Dr.Gheorghe Ciuhandu

Arad, 27 decembrie 1917

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 68-69 – concept; Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*. După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Sibiu, 1986, p. 227-228 - original]

3.

[Arad, 25 februarie v. 1919]

Prea Sfinția Voastră !

Întorcându-mă de la Caransebeș, mi-am făcut raportul cuvenit și am proiectat gătitura scrisorilor, de cari a fost vorba.

În chestiunea bisericească dădusem aici de un alt proiect, asupra căruia mi s-a cerut părerea. Părerea mi-am exprimat-o în forma unui proiect nou, care s-a primit d-a-ntregul și s-a expedit deja la P. Ven. Consistor mitropolitan. În chestiunea școlară, de asemenea s-a trimis la mitropolie răspunsul Consistorului d-aici, așa cum l-am propus și l-ați aflat și P. Sf. Voastră de bun.

În vederea importanței acestor două chestii, am crezut că e bine să Vă trimit câte-o copie de pe cele două acte expediate la Sibiu. Mai ales e vorba de chestiunea bisericească, în al căreia domeniu va trebui să se facă cele mai adânci și largi reforme de îmbunătățire. Nu mă mai extind la specificarea lor, după ce sunt cuprinse în proiectul ce-l adresez. Adaug însă, că toată chestia aceasta am tratat-o numai incidental – pe urma încredințării neașteptate ce m-a onorat – și astfel simt că la proiectul ce l-am gătit s-ar putea adăuga multe bune de zis și de făcut. E vorba însă ca P. Sf. Sinod Episcopesc și P. Ven. Consistor mitropolitan să adopte deocamdată numai cauzele de ținut în seamă la viitoarele reforme așa, că d-abia mai apoi se va putea concretiza și cuprinsul reformelor. Eu, cu persoana și modestele mele puteri, voi sta pururea gata la dispoziția celor ce vor crede că pot să aduc serviciu cauzei.

Chestiunea cu pomenirea prin biserici a regelui Ferdinand a rămas deocamdată locului. N-am spittit la P. Sfințitul nostru asupra motivelor, neținând așa ceva de competența mea.

Vă mai alătur, Prea Sfințite, și operatul relativ la îmbinarea bisericilor. Ca să fie mai ușor transmisibil l-am tăiat din Biserica și Școala. Ce nu a ajuns la tipar până acum, trimit cu mașina de scris. O fac aceasta pentru ca P. Sf. Voastră să puteți fi în cunoștința de cauză asupra acestui punct, care V-a trezit nedumeriri cu privire la ținerea Congresului preoțesc, – care, însă, nu știu când se va ținea, deoarece d-aici n-avem comunicație cu Ardealul.

Scuzați că, copiile ce le trimit sunt dintre cele rupte în mașina de scris, dar sunt cele mai lizibile. De aceea Vi le trimit pe acestea.

Dlui Dr. I. Erdelyi i-am scris, dar cu mizeriile de pe la noi, Conziliu nostru comitatenz n-a trimis scrisoarea la locul de destinație. Am mai început expedierea, dar n-a succes, și în nădejdea vrunei alt prilej, păstrez scrisoarea.

Cer scuze că scriu așa de deranjat, cu marea mea grabă, spre a fi gata pe când aștept omul care să aducă aceste rânduri la păr. Oprea din Timișoara.

Al Prea Sfinției Voastre
plecat serv,
dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad, 25 febr. V. 1919

P. S.

Pe când trebuie să trimit această scrisoare, nu mi s-a putut copia operatul, întreg, cu privire la congresul preoțesc. De aceea sunt nevoit să-l trimit altă dată.

[A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1919. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 164-165.]

4.

[Concept]

[Arad 1 iunie 1933]

Patriarhului Miron Cristea
Prea Fericirea Voastră,
Înalt Prea Sfințite Părinte,

Îmi iau voie să vă rog cu toată supunerea să binevoiți a lua act de anexata % lucrare a mea *Rânduiala sfintei Mărturisiri la Români*. Totodată îmi iau îndrăzneala să Vă rog să binevoiți a prezenta Sfântului Sinod, întrucât ați afla ca propunerile ce ați făcut cu privire la revizuirea sfintei Mărturisiri ar putea fi învrednicite de oarecare atenție.

Și dacă acest studiu al meu va fi aflat de potrivit, aş avea și o dorință și o rugămintă ca Prea Fericirea Voastră să Vă îndurați a lua măsurile ce credeți de bine pentru ca această lucrare să obțină o mențiune oficioasă, spre a se putea atrage atenția întregii noastre preoțimi asupra ei.

Al Prea Fericiei Voastre prea smerit fiu sufletesc

Arad 1 iunie 1933

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 613]

5.

[Concept]

[Arad 20 septembrie 1934]

Înalt Prea Sfințite Părinte Patriarh

Vă cer scuze pentru noua molestare (?) ce Vi-o fac, la câteva zile.

Pentru a fi scurt la vorbă, m-am adresat cătră Fundațiile Regale Culturale, prin cerere adresată M. Sale Regelui, nădăjduind să obțin un ajutor material pentru tipărirea lucrării mele, de pe care anexez % o schiță.

Schița mă dispensează de a mai lungi vorba răpindu-Vă prețiosul timp.

Prea respectuoasa mea rugămintă este: Să binevoiți, Prea Fer. Voastră, de-a interveni numai de credeți de bine ca să obțin ajutorul necesar ce nu-l găsesc încă în locul unde l-am cerut până aci.

Lucrarea va avea: tratatul istoric, propriu 500 pagini mari, iar materialul documentar nou, din arhive de la Arad, Oradea, Budapesta și Viena – neutilizat de nimeni până acum – un volum de peste 200 pagini.

Închei cerîndu-Vă scuze, sprijinul moral și patriarhicești binecuvântări.

20 IX 934

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 61 v.]

6.

[Copie]

[Arad 4 martie 1935]

Înalt Prea Sfinția Voastră¹⁸,

Îmi iau îndrăsneala să Vă prezint, cu profundă venerațiune, anexa volantă % cuprinzând schița unei lucrări istorice mai mari (va fi vre-o 40 coale

---

¹⁸ Câte un exemplar din această scrisoare a fost expediat Patriarhului, mitropoliților din Iași, Cernăuți, Chișinău, precum și episcopilor de sub jurisdicția acestora.

tipărite, poate și mai mult), pentru a căreia tipărire nu am și nu am obținut nici mijloacele noastre.

Lucrarea, de fapt, privește mai ales ținutul Crișanei dintre anii 1830-1840 când ortodocșii de aici au trecut prin focul unei prigoniri de catolicizare. Sub acest raport lucrarea ar privi aproape numai eparhia Aradului. Dar chestia catolicismului și astăzi, mai ales pentru România Mare, e o gravă problemă deschisă, ce trebuie lămurită în opinia publică românească.

Spre acest scop, nu Vă cer mijloace materiale, ci nu numai ajutorul moral rugându-Vă anume cu adâncă smerenie, să binevoiți a dispune, ca și în eparhia Î. P. Sf. Voastre să pot găsi un număr oarecare de abonați: persoane și instituții, pe cari ați binevoi a le îndemna să se aboneze la această lucrare.

Dacă Î. P. Sf. Voastră nu pregețați a fi de acord, îmi iau voia să Vă rog uos: să binevoiți a lua măsuri grabnice, în acest interes, solicitând ca anunțările din chestiune să mi-se facă cu toată graba, semnându-se și trimițându-mi-se cărțile poștale anexate la volanta mea.

Eu aș fi foarte bucuros dacă, și până să pot primi înștiințările singuraticе, ați binevoi a mă înștiința despre numărul de exemplare, la a căror desfacere aș putea să contez în eparhia Î. P. Sf. Voastre.

În proiectul meu am pus de altfel în vedere că, proporțional cu creșterea numărului abonaților, ori a subvențiilor, voi reduce pactul de exemplar.

Sunt nevoit să recurg la acest expedient în lipsă de alte posibilități, și să cer urgența dispozițiilor pentru a mă orienta din vreme și să pot începe tipărirea, cu voia lui Dumnezeu și cu încurajarea Î. P. Sf. Voastre, încă în luna aceasta.

Mulțumim din tot sufletul pentru sprijinul moral, rămân

al Î. P. Sf. Voastră
cu profund devotament
[Ciuhandu]

Arad, 4 martie 1935

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 78]

PATRIARHUL MIRON CRISTEA ȘI ORFANII DE RĂZBOI

Pr. Lector dr. Radu Tascovici
Universitatea din Pitești, Facultatea de Teologie

Primul patriarh al Bisericii Ortodoxe din România întregită, dr. Elie Miron Cristea, ocupă un loc cu totul aparte în galeria marilor personalități românești care au ilustrat viața bisericească, culturală, națională și politică din primele patru decenii ale secolului al XX-lea. Bogata activitate și realizările sale au fost prezentate într-o monografie din anul 1929, alcătuită de Ioan Rusu Abrudeanu¹ și în lucrările răposatului mitropolit Antonie Plămădeală al Ardealului². Personalității sale i s-au mai dedicat o monografie apărută în 1998 la Târgu Mureș³ și o teză de doctorat, care cuprinde mai ales activitatea sa de prim ministru⁴. Considerăm util ca în rândurile ce urmează să prezentăm un aspect mai puțin relevat în lucrările amintite, și anume, grija pe care a avut-o patriarhul Miron Cristea față de copiii rămași orfani în urma Primului Război Mondial, pentru care a întemeiat la Câmpulung Muscel un Seminar teologic al orfanilor de război care i-a purtat numele.

S-a născut la 18 iulie 1868, într-o familie de țărani din Toplița Română, astăzi în județul Harghita și a fost botezat după două zile, la praznicul

---

¹ *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea – Omul și faptele*, I, București, 1929, 480 p.

² *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Ed. Minerva, București, 1984, XLVII + 435 p.; *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, 546 p. și *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea – documente și corespondență*, Sibiu, 1987, 483 p.

³ Valentin Borda și Ilie Șandru, *Un nume pentru istorie – patriarhul Elie Miron Cristea*, 293 p.

⁴ Cristian Vasile Petcu, *Guvernarea Miron Cristea*, Ed. Enciclopedică, București, 2009, 399 p.

Proorocului Ilie, de unde și numele: Ilie Cristea⁵. A urmat școala confesională ortodoxă („poporală”) din satul natal, după care a absolvit patru clase inferioare la Gimnaziul sășesc din Bistrița și clasele superioare la Gimnaziul românesc („grăniceresc”) din Năsăud, unde l-a cunoscut pe viitorul poet George Coșbuc. În timpul studiilor gimnaziale a fost ales președinte al Societății de lectură a elevilor care purta numele-deviză „Virtus Romana Rediviva”. În anul 1887 s-a înscris la Institutul teologic din Sibiu, unde a avut remarcabili profesori, ca Ioan Popescu, membru corespondent al Academiei Române, istoricul Ioan Crișan, memorandiștii Daniil Popovici Barcianu și Dimitrie Comșa, dirijorul și compozitorul Gheorghe Dima și alții. Și la Sibiu a fost ales de către colegi președinte al Societății de lectură „Andrei Șaguna”⁶. După încheierea studiilor universitare, în anul școlar 1890-1891 a funcționat ca învățător-director la școala ortodoxă din Orăștie. Fiind remarcat ca un tânăr serios și cu deosebite calități intelectuale, Arhiepiscopia Sibiului i-a oferit o bursă de studii pentru Universitatea din Budapesta, Facultatea de Filosofie (Filologie), unde a obținut doctoratul la 15 mai 1885, având ca teză *Eminescu. Viața și opera. Studii asupra unor creații mai noi din literatura română*⁷. Aceasta a fost prima analiză critică a operei eminesciene. A fost publicată mai întâi în limba maghiară, la Budapesta și abia în 1984 în limba română⁸. A debutat în 1887, cu o schiță intitulată *Prosit*, în revista *Familia*, de la Oradea, a lui Iosif Vulcan⁹; în 1891 a început colaborarea la *Telegraful Român*¹⁰, în 1892 colaborarea la *Tribuna*, din Sibiu, cu articolul *Șovinismul până și în Academie*¹¹, apoi cu *Românii pe scena maghiară*¹²; au urmat alte articole în revistele *Dreptatea*, *Gazeta Transilvaniei*, *Foaia poporului*, *Revista Orăștiei*, *Țara noastră*. Până

⁵ Mircea Păcurariu, „Asesorul Ilie Miron Cristea, viitorul patriarh al României întregite”, în vol. *Cărturari sibieni de altădată*, Dacia, Cluj Napoca, 2002, p. 330.

⁶ Ilie Șandru și Valentin Borda, *Un nume pentru istorie – Patriarhul Elie Miron Cristea*, Târgu Mureș, p. 25-31.

⁷ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Ed. Minerva, București, 1984, p. 249-289.

⁸ *Ibidem*.

⁹ În nr. 33 din 1887.

¹⁰ În numerele 19, 20 și 21.

¹¹ În nr. 64, semnând cu pseudonimul Polux.

¹² În nr.65 din 1893.

în 1918, de mai multe ori a semnat cu pseudonime, ca să evite necazurile datorate unor procese de presă¹³.

S-a întors în Transilvania cu un doctorat în filologie modernă, după bogate studii de literatură germană, maghiară și română, de psihologie, pedagogie și științe naturale¹⁴. La Sibiu a îndeplinit mai multe funcții, între care cea de redactor la *Telegraful Român* (1898-1900) și secretar al Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA). Tot acolo a mai publicat o monografie închinată profesorului său de literatura română de la Budapesta, Alexandru Roman, în 1897, iar în 1898 o monografie dedicată mitropolitului Ardealului, Miron Romanul¹⁵.

Și-a închinat întreaga viață Bisericii, fiind hirotonit diacon necăsătorit la 30 ianuarie 1900, în 1902 a fost tuns în monahism la mănăstirea Hodoș Bodrog, de lângă Arad, sub numele Miron, în 13 aprilie 1903 a fost hirotonit ieromonah, iar în Duminica Rusaliilor din anul 1908 (1 iulie) a fost hirotesit protosinghel¹⁶.

A îndeplinit un rol de seamă în ridicarea catedralei mitropolitane din Sibiu (1902-1906). Pentru aceasta a fost trimis în vechea Românie, ca să studieze arhitectura și pictura tradiționale, românești. La întoarcere a publicat un studiu important, util și astăzi, *Iconografia sau întocmirile din interiorul (interiorul, n.n.) bisericii răsăritene*¹⁷. Când lucrările la marea catedrală s-au încheiat, a publicat *Istoricul zidirii catedralei mitropolitane din Sibiu*¹⁸.

La 21 noiembrie / 3 decembrie 1909 a fost ales episcop al Caransebeșului, fiind instalat în 25 aprilie / 8 mai 1910. A păstorit acolo aproape 10 ani, în grelele împrejurări ale Primului Război Mondial, având frumoase realizări culturale și gospodărești. La 1 decembrie 1918 a participat la Adunarea de la Alba Iulia, fiind membru al delegației însărcinată să prezinte la București, regelui Ferdinand, actul Unirii. După Marea Unire a fost ales mitropolit primat al României (1920-1925) și patriarh (1925-1939). A îndeplinit și un

¹³ De plidă, în *Foaia poporului* semna Călătorul (nr.22 din 1895), în *Revista Orăștiei* semna Lie (nr.4 din 1895), în *Țara noastră* semna Călugărul Miron (nr.52 din 1907) etc.

¹⁴ Antonie Plămădeală, *Pagini...*, p.VI.

¹⁵ Mircea Păcurariu, „Asesorul Ilie Miron Cristea...”, p. 331.

¹⁶ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, Ed. I.B.M.O., București, 2010, p. 228.

¹⁷ Sibiu, 1905, XVIII+300 p.

¹⁸ 1908, 195 p.+24 ilustrații, alcătuită împreună cu vicarul Ilarion Pușcariu și consilierul Matei Voileanu.

rol politic important, ca membru al Regenței (1927-1930) și prim ministru între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939. A trecut la cele veșnice în Franța, la Cannes, în 6 martie 1939¹⁹.

Cunoscând ororile Primului Război Mondial, greutățile unei copilării lipsite de un puternic sprijin bănesc de acasă și fără să renege vreodată originea sa, de care întotdeauna a fost mândru, patriarhul Miron s-a aplecat cu părintească dragoste asupra vieții copiilor rămași orfani în urma primei conflagrații mondiale.

Partea de nord a fostului județ istoric Muscel a devenit în 1916 un sângeros câmp de luptă. Așa se face că numeroși eroi din Primul Război Mondial au provenit din această zonă, iar în urma lor au rămas orfani, a căror grijă a fost purtată de Societatea pentru ocrotirea orfanilor de război, înființată în perioada Primului Război Mondial, la Iași, de prințesa Olga Sturdza²⁰.

La Câmpulung Muscel se află mănăstirea Negru Vodă, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, ctitorită de Matei Basarab, între anii 1635-1637. Odată cu secularizarea, această mănăstire s-a desființat, însă ultimul ei egumen, arhiepiscopul Ioanichie Evantias, a trăit aici până la 1873, așa încât, odată cu acel an a devenit biserică de mir și catedrală a orașului. Treptat, chiliile și celelalte clădiri au început să se ruineze. După Primul Război Mondial, în jurul mănăstirii începe o nouă istorie, întrucât aici a fost înființat un orfelinat numit „Dragoslavele”, în amintirea sângeroaselor lupte care s-au dat acolo. Pentru această instituție, în 1920, pe ruinele aripii de sud a chiliilor s-a început construirea unei clădiri, dotată cu toate cele necesare desfășurării unei bune activități. S-au cheltuit peste 600000 de lei.²¹ Această sumă s-a obținut parțial din partea instituțiilor statului și de la diverși donatori.

¹⁹ Despre rolul său politic, Cristian Vasile Petcu, *Gubernarea Miron Cristea*, Ed. Enciclopedică, București, 2009.

²⁰ Olga Sturdza, n. 27 septembrie 1884, în satul Popești-Iași, fiica principelui Al. Mavrocordat și a Luciei Cantacuzino – Pașcanu. A studiat pictura și sculptura la Berlin, Dresda și Paris, elevă a lui Auguste Rodin. Autoare a Monumentului Unirii din Iași, inaugurat în 1927. A desfășurat o bogată activitate filantropică, mai ales în slujba orfanilor din Primul Război Mondial; † 10 iulie 1971, la Sainte Marguerite (Varengueville-sur-Mer, Dieppe), Franța. (despre ea, Rodica Eugenia Anghel, „Olga Sturdza – contribuții privind viața și activitatea”, în *Arhivele Moldovei*, nr. 1-2, 1994-1995, p. 72-76 și C. Opstap, „Minunea albă revine în Iași”, în *Magazin istoric*, nr. 3, 2000).

²¹ Pr. I.Răuțescu, *Câmpulung Muscel – monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p.136.

La 1 aprilie 1921 s-a înființat și o școală primară pentru orfani, cu două posturi de învățători. Cel care s-a ocupat de organizarea școlii și a orfelinatului a fost un bun patriot și un bun creștin, Dr. N. Cădere, care fusese pedagog la Seminarul „Veniamin” din Iași. El a luat legătura cu mitropolitul Miron Cristea și cu Ministerul Cultelor, arătându-le că orfanii din școala câmpulungeană trebuie educați „în spiritul religiei ortodoxe”. Mitropolitul primat Miron a avut ideea transformării acelei școli în Seminar teologic „ținând seama de nevoia de preoți pe care o are țara” și „obținând și concursul preoților profesori, care s-au oferit să facă la început cursuri gratuite”.²² În urma demersurilor făcute de dr. N. Cădere Ministerul a acordat noi fonduri pentru îmbunătățirea condițiilor din clădirea viitorului Seminar.²³

La 1 septembrie 1922 a fost înființat, cu aprobarea mitropolitului primat Miron Cristea, în urma strădaniilor dr. N. Cădere și cu concursul principesei Olga Sturdza, Seminarul Orfanilor de Război. Inaugurarea solemnă a noii instituții s-a făcut în 15 noiembrie, de față fiind mitropolitul primat Miron, prințesa Olga Sturdza, președinta Societății pentru ocrotirea orfanilor de război și fostul ministru al cultelor, Grigore Trancu-Iași. După slujba de Te Deum, săvârșită de arhiereul Evghenie²⁴, patriarhul Miron a rostit o însuflețită cuvântare, în care făcea apel la oficialitățile județului Muscel ca să sprijine în continuare noul Seminar. Totodată, destina „o sumă de 5000 lei, ca fundațiune, din a cărei camete (dobânzi, n.n.) să se premieze cel mai bun elev al Seminarului – sau întrucât suma s-ar spori și cu alte datorii – să se premieze cei mai buni elevi ai Seminarului, ca purtare și ca spor în studii, ca astfel să iasă cu timpul din el cât mai mulți preoți vrednici...”. În această cuvântare patriarhul făcea elogiul preoților musceleni care dăduseră frumoase dovezi de patriotism în cursul Primului Război Mondial și dintre care se recrutaseră preoți profesori ce se oferiseră să predea gratuit. Reținem însă apelul la pildele de frumoasă activitate culturală desfășurată în mănăstirea câmpulungeană și mai cu seamă ideile viitorului patriarh despre educația ce urma să se dea viitorilor preoți. Plecând de la textul „vedeți, să nu vă amăgiți, căci mulți vor veni în numele Meu... dar să nu mergeți după ei” (Luca 21,8), mitropolitul Miron dădea îndemnul, la fel de valabil și astăzi, „să nu ne lăsăm seduși de anumite devize

²² C.Rădulescu-Codin și Pr. I.Răuțescu, *Dragoslavele*, Câmpulung, 1937, p. 406-407.

²³ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, fasc. 48, an 1926.

²⁴ Cf. *Biserica Ortodoxă Română*, seria II, an 41, nr.2 (500), noiembrie, 1922, p.137-139.

și lozinci, cari la aparență sună frumos și propovăduite de unii, cari vreau să vorbească în numele patriei, deși nu-i leagă nimic de glia strămoșească, decât cel mult gândul de a o exploata”. În consecință, el îndemna la o educație patriotică și creștină, care să sădească în sufletele seminariștilor sentimente de evlavie, de slujire a aproapelui, de cinste și corectitudine: „inspirându-ne mereu din urmele trecutului propriu, să sorbim hrana sănătoasă pentru desvoltarea normală și firească și pe viitor a sufletului românesc, și pentru creșterea tinerelor generații în acest înțeles. Sarcina grea de a crește tineretul în această direcțiune, ne-o ușurează mult faptul că țara întreagă – de la un capăt la altul – ne oferă urme neîntrecute de cele mai alese tradiții religioase, bisericești și naționale culturale, cari sunt tot atâtea izvoare de educație pentru toți”²⁵.

Cu timpul, s-au înființat toate cele opt clase de seminar. Dacă la început au fost admiși doar orfani de război din întreaga țară, ulterior s-au admis și fiii unor invalizi de război și ai unor preoți care au slujit pe front.

În anul 1930 a absolvit prima promoție a Seminarului câmpulungean, care acum se numea „Patriarhul Miron”. Acestui Seminar, Miron Cristea i-a purtat o deosebită grijă. Era prezent la serbările de sfârșit de an „împărțind premii și daruri, încurajând pe elevii seminariști, cari simțiau și se inspirau din bunătatea și înțelepciunea marelui lor ocrotitor și îndrumător.”²⁶

Seminarul s-a desființat în 1934, întrucât numărul mic de orfani de război care mai erau la vremea aceea au fost repartizați la alte seminarii din țară. Un alt eveniment care a determinat acesta a fost și incendiul izbucnit în 8 mai 1934 și care a distrus, în câteva ore, aripa dreaptă a clădirilor Seminarului în care se aflau sălile de clasă, dormitoare, sala de mese. Focul a cuprins stăreția și frumosul muzeu al mănăstirii în care se păstrau cărți și obiecte vechi, de o neprețuită valoare. Tot atunci au fost afectate clopotnița fostei mănăstiri și biserica mare. Clădirea Seminarului nu a mai fost reparată, ci s-a demolat.²⁷

Patriarhul Miron a avut în vedere susținerea pe mai departe a orfanilor de război, care absolviseră Seminarul câmpulungean și voiau să-și dedice viața slujirii lui Dumnezeu. O parte dintre absolvenți, cu cele mai bune rezultate la

²⁵ *Ibidem*, a se vedea și Mitropolitul Elie Miron Cristea, *Cuvântări*, Ed. Cartea românească, București, 1923, p. 265-271.

²⁶ Colonel Grigore Grecescu-Muscel, „Patriarhul Miron – ocrotitor și îndrumător al orfanilor de război”, în *BOR*, an LVI, nr.11-12, noiembrie-decembrie, 1938, p. 651-652.

²⁷ Pr. I. Răuțescu, *op.cit.*, p.137.

învățătură, au primit burse pentru Facultatea de Teologie din București sau, în completarea studiilor, la facultăți de Teologie, peste hotare. Așa de pildă, la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Varșovia au fost trimiși doi absolvenți: Ilie Băcioiu din Dragoslavele și Ion Chirițescu din Mărăcineni – Muscel (azi în jud. Argeș); la Facultatea de Teologie din Atena au fost trimiși Justin Moiescu din Albești Muscel, viitorul patriarh, și Nicolae D. Tănăsescu, din Căscioarele – Vlașca. Cei doi și-au încheiat studiile la Atena obținând titlul de Doctor în Teologie. Cel dintâi a fost trimis și la Facultățile de Teologie din Strasbourg, catolică și protestantă; unele din scrisorile sale au fost păstrate în arhiva personală a patriarhului Miron²⁸. Un alt absolvent strălucit al Seminarului câmpulungean a fost și Ioan Pulpea, originar din satul Slănic, viitorul preot și profesor de teologie Ioan Rămureanu, cu studii de specializare la Facultățile de Teologie Protestantă din Paris (1935-1936), Protestantă și Catolică din Strasbourg (1935-1937) și Ortodoxă din Atena (1937-1938)²⁹.

Cei mai mulți absolvenți însă au devenit preoți și au urmat cursurile uncea dintre Facultățile de Teologie din țară. Patriarhul Miron i-a preferat pentru numirea în posturile vacante. Alți absolvenți au urmat diverse alte cariere: medicină, drept sau cariera militară.

Datele de mai sus întregesc portretul primului patriarh al României, dr. Elie Miron Cristea, înfățișându-l ca pe un om de o deosebită sensibilitate sufletească și unul dintre puținii demnitari ai țării care s-au străduit să facă ceva pentru fiii eroilor din Primul Război Mondial.

---

²⁸ Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice...*, p. 254-259.

²⁹ *Enciclopedia Ortodoxiei...*, p. 526.

TEME EMINESCIENE ÎN TEZA DE DOCTORAT A LUI MIRON CRISTEA (1895)

Dorina Chiș-Toia
Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița

Personalitate marcantă a vieții spirituale românești, mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe din România întregită (1920-1925) și primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925-1939), Miron Cristea a păstorit la Caransebeș în împrejurările grele ale Primului Război Mondial, după moartea episcopului Nicolae Popea (8 august 1908).¹ Despre alegerea sa în scaunul episcopal și despre meritele sale în eparhia Caransebeșului există numeroase informații.² Mai puțin cunoscută este preocuparea acestuia pentru literatura română, în special pentru viața și opera poetului nepereche Mihai Eminescu. De altfel, ea s-a materializat în teza de doctorat a acestuia, susținută la Facultatea de filosofie din Budapesta (15 mai 1895). Deși este foarte rar menționată, ar trebui reținut că este cea dintâi exegeză a operei eminesciene (desigur, dacă nu luăm în considerare lucrarea lui Alexandru Grama, apărută la Blaj, *Mihai Eminescu. Studiu critic*, lucrare în care Eminescu este acuzat de toate relele: de plagiat, de blazare, de lipsă de talent și de geniu³).

Eminescu. Viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română de Elie Cristea (Editura Aurora, Todoran Andre, 1895) este structurată în trei capitole: I. Viața; II. Opera și III. Încheiere.

În primul capitol, autorul punctează, pe baza informațiilor publicate deja la acea dată, dar și din cele despre care avea cunoștință că vor fi publicate, cele mai importante momente din viața lui Eminescu, adăugând versurile care se leagă de fiecare dintre acestea.

---

¹ Emilian Birdaș, *Din adâncuri de vreme*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 1995, p. 77.

² Semnalăm, între altele, lucrarea lui V. Petrica, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș (1865-1927)*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005.

³ Antonie Plămădeală, *Studiu introductiv la Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, Editura Minerva, 1984, p. VII.

În ceea ce privește opera lui Eminescu, Cristea nu se sfiște să menționeze: „De activitatea literară a lui Eminescu în totalitatea ei, nu s-a ocupat nimeni până acum. Publicul român a luat cunoștință de opera sa doar prin intermediul celor 8 ediții. Chiar și criticii români s-au ocupat numai de operele cuprinse în aceste ediții. Pentru a ușura munca generațiilor viitoare de critici, noi vom face încercarea de a prezenta activitatea literară a lui Eminescu în întregimea ei”.⁴ Încercarea se dovedește o reușită, întrucât, chiar fără o bibliografie bogată la acel moment (sunt folosite doar lucrările lui Titu Maiorescu, *Critice*, 1889, C. D. Gherea, *Studii critice*, 1890, conferința lui Al. Vlahuță, *Curentul Eminescu*, și câteva scrisori ale Henriettei către Mihai. Nu este de neglijat nici *Romänische Revue*, apărută în Banat, mai exact la Reșița, sub pertinenta îndrumare a lui Corneliu Diaconovici⁵), Miron Cristea reușește să surprindă cele mai importante teme ale operei eminesciene.

În poeziile de început sunt evidente patriotismul poetului (*Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* și *La moartea lui Aron Pumnul*), dorul de pământul natal (*Din străinătate* și *La Bucovina*), dar și momentele de tristețe ale omului, soarta nedreaptă și chiar moartea. Poezia populară reprezintă „școala la care s-a format Eminescu”. În spijinul acestei afirmații, Cristea aduce argumente: „Aceasta exprimă ceea ce simte, și atunci când simte este întotdeauna simplă, sinceră, naturală și plină de învățăminte. Eminescu, ca și alți poeți de renume din secolul lui, a studiat atent poezia populară, găsind și înțelegând ceea ce are mai viu în ea, frumusețea ei nepieritoare. A înțeles întocmai gândirea poporului și a intrat în ritmul ei cu ușurință genială. Poeziile sale de inspirație populară sunt adevărate modele ale genului”.⁶ Dragostea, o altă mare temă, cu întreg alaiul de suferințe pricinuite de aceasta, este dezbătută în poeziile *Despărțire*, *Singurătate*, *De ce nu-mi vii?*

Autorul surprinde cultura universală vastă a poetului, faptul că s-a lăsat influențat de noile curente care circulau în Europa în cultură, științe sau politică. De aici, poeziile sociale în care se desprind sentimentele democratice transformate ulterior în ură față de cei bogați, ură care, „ajunge în poezia

⁴ *Eminescu. Viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română de Elie Cristea* (Editura Aurora, Todoran Endre, 1895), în *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, Editura Minerva, 1984, p. 262.

⁵ Pentru mai multe informații, vezi V. Petrica, *Dr. Corneliu Diaconovici (1958-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura Tim, 2009.

⁶ Elie Cristea, *op. cit.*, p. 263.

Împărat și proletar până la un socialism exagerat și chiar mai mult; cuvintele puse în gura oratorului socialist ajung până la hotarele anarhismului [...] Poetul exagerează desigur, dar putem înțelege sentimentele lui dacă luăm în considerare faptul că spiritul său este întotdeauna mai receptiv la maladiile și minciunile societății și aceste aceste suferințe produc în sufletul său o durere mai mare decât în sufletele unor muritori de rând”.⁷

Filosofia, în special metafizica, a reprezentat o atracție deosebită pentru Eminescu. În acest sens, Cristea evidențiază ideile regăsite în poeziile sale: ale lui Platon și Kant. Astronomia, originea lumii sunt și ele teme ce apar în poeziile *Mortua est* sau *Rugăciunea unui dac*.

Despre *Satirele (Scrisorile)* lui Eminescu, Cristea afirmă că acestea „sunt adevărate perle ale literaturii române, iar *Satira III* i-ar face cinste oricărei literaturi a lumii. Din satirele eminesciene vedem că ochilor săi nu le este ascunsă nici una din metehnele societății vremii lui, pe care le biciuie fără milă”.⁸ Sunt satirizați unii poeți, femeile stricate, acei tineri care, trimiși la studii în străinătate, în loc de cultură aduc deprinderi urâte și vorbe goale, dar și veneticii sau făuritorii de necrologuri.

Antagonismul, o metodă recomandată și de Goethe, spune Cristea, pentru amplificarea unor impresii, este folosită de poet pentru a obține imagini foarte sugestive. Astfel, sunt analizate situațiile prezentate antitetic în *Satira III (Scrisoarea III)* – trecutul glorios al poporului român în opoziție cu societatea contemporană; *Epigonii* – corifeii literaturii din trecut și poeții din timpul său, lipsiți de ideal). De altfel, preferința pentru antagonisme este evidentă chiar în titlurile unor poezii: *Venere și Madonă, Înger și demon, Împărat și proletar*.

Fie că ținem cont de explicația lui Maiorescu (pesimismul lui Eminescu era ereditar), fie de cea a lui Vlahuță (cauza pesimismului este lupta grea a poetului pentru existență), fie chiar de cea a lui Dobrogeanu-Gherea (deși optimist la început, păcatele societății în care a crescut și a trăit i-au distrus idealurile, aruncându-l în brațele pesimismului), un lucru este cert: melancolia îl domina pe Eminescu și acest fapt s-a răsfrânt în întreaga sa creație.⁹ În acest loc, Cristea își afirmă propria convingere: „Nouă, aceste păreri, luate separat, ni se par unilaterale. Convingerea noastră e că pesimismul lui Eminescu n-are

⁷ *Ibidem*, p. 266.

⁸ *Ibidem*, p. 267.

⁹ E.M. Cristea are în vedere și concepția Corneliiei Emilian (preluată de la C. D. Gherea), care găsește cauza pesimismului și a bolii marelui poet în viața lui dezordonată.

numai o singură cauză, ci este rezultatul mai multor influențe. În parte, trebuie notată starea lui psihologică, boala, societatea în care a trăit, lipsa mijloacelor materiale și, în special educația de care a beneficiat. Toate aceste l-au condus la acea suită de decepții care a degenerat apoi în pesimism. Nu putem admite ipoteza că Eminescu ar fi fost cu totul optimist. Chiar primele poezii pe care le-a scris arată înclinații spre pesimism (Viața). Dar nu putem accepta nici ipoteza că Eminescu, dacă ar fi avut condiții materiale mai bune, ar fi rămas tot în același pesimism. [...] Inegalitatea dintre oameni, sărăcia și mizeria, veșnica luptă pentru existență i-au atacat tăria credinței, devenind fatalist”.¹⁰

Eminescu a trăit într-o perioadă în care științele pozitive s-au dezvoltat, inducându-i pe mulți „în eroarea că creștinismul, cu învățătura sa, trebuie să se retragă în mod necesar din fața luminosului adevăr științific”.¹¹ Referitor la acest aspect, Miron Cristea își exprimă propria părere, îndreptățită de altfel, cu atât mai mult cu cât formația sa este una religioasă: „Ei au ignorat acel adevăr veșnic valabil, că în străduința de a cunoaște bine natura, și în abordarea tuturor problemelor legate de aceasta, dacă ne sprijinim în exclusivitate pe posibilitățile geniului uman, ajungem la o prăpastie peste care prin puteri omenești nu se poate trece. Numai credința creștină ne poate sprijini, prin forța sa pătrunzătoare și prin lumina sa. Dacă nu ne sprijinim pe ea în rezolvarea multiplelor probleme cu care ne întâlnim în viață și în cercetările noastre ajungem la confuzii și la eșec. Așa s-a întâmplat și cu Eminescu. Preocupările de științele pozitive și ale naturii, l-au făcut să nege existența lui Dumnezeu”.¹² În continuare, tratează câteva versuri în care Eminescu face referire la religie: *Epigonii, Împărat și proletar*.

O influență semnificativă asupra gândirii eminesciene a avut-o Schopenhauer. Autorul face o paralelă între ideile filosofice ale acestuia și felul în care sunt ele prezente în creația poetului român (*Mortua est, Melancolie*), ajungând la concluzia: „Așa stând lucrurile, putem afirma cu convingere că hrana sufletească cu care s-a hrănit sufletul lui plin de îndoieli, dar nu cu totul lipsit de credință, atât la Viena cât și la Berlin, a avut o influență hotărâtoare asupra sa”.¹³

¹⁰ Elie Cristea, *op. cit.*, p. 270.

¹¹ *Ibidem*, p. 271.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 272.

Romantismul și-a pus pecetea asupra unei părți însemnate din creația lui Eminescu. Pentru a ilustra această idee, Cristea analizează creațiile *Călin (file din poveste)*, *Luceafărul*, *Satira III*, *Satira IV*, *Strigoii*, considerând că cele mai multe și cele mai frumoase poezii ale lui Eminescu sunt erotice, femeia reprezentând, din cele mai vechi timpuri, subiectul preferat al inspirației poezilor, doar că poeziile sale prezintă iubiri trecute, despărțiri, stingerea stelei etc. Tot aici Miron Cristea introduce și tema dragostei față de natură, căci „fiu al acestui popor, poetul a fost prietenul naturii libere. La fel ca și poporul, și poetul dialoghează cu codrul personificat”¹⁴ (Codrule, Măria Ta!).

Patriotismul reprezintă încă o temă evidențiată de Cristea în demersul său, făcând referire la poeziile *Din străinătate*, *La Bucovina*, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie?*, *Satira III*, *Doina*. Este interesantă percepția pe care a avut-o, încă la acea dată, 1895, viitorul episcop asupra patriotismului eminescian: „Eminescu nu strigă însă în gura mare că își iubește patria; dimpotrivă, el condamnă frazeologiile de acest fel. Ce simte el este adevărat, adânc și ca atare se cere exprimat cu puține vorbe. [...] Eminescu nu face ca alții care scriu despre limba română că e cea mai frumoasă; el scrie poezii frumoase, ca de pildă *Ce te legeni codrule*, în care ne convinge că limba noastră, mânuită de o mână poetică așa cum e a lui, poate sta lângă cea italiană. Cei care l-au acuzat pe Eminescu de lipsă de patriotism, s-au așteptat oare la fraze bombastice? Eminescu nu a fost autor de fraze goale. El s-a străduit din tot sufletul pentru ridicarea poporului român pe care l-a iubit cu dragoste neșarmurită pe culmile culturii”¹⁵.

Următoarea parte a tezei este dedicată unor preocupări despre care se știu puține lucruri. Așa, de exemplu, se face referire la traducerea în versuri a uneia dintre operele lui Schiler care i-a plăcut lui Eminescu: *Moartea lui Walenstein*, la drama pe care a încercat să o scrie la Viena (1870-1871), dar pe care n-a publicat-o niciodată, o nouă încercare în acest sens având loc în 1888, drama *Lais*, pe care sora lui, Henrietta, a citit-o în casa lui Maiorescu. Aceasta a fost considerată „o frumoasă traducere a operei lui Emile Augier, *Le joueur du flut*”¹⁶. Este amintit și studiul *Istoria educației*, sub formă de roman, al cărui titlu ar fi fost *Naturi Catilinare*, în care voia să trateze problema morții

¹⁴ *Ibidem*, p. 277.

¹⁵ *Ibidem*, p. 280-282.

¹⁶ *Ibidem*, p. 282.

și mizeria veacului său, precum și dicționarul sanscrit și gramatica sanscrită, lucrări care nu s-au păstrat. Nu este uitată nici contribuția poetului la revista Fântâna Blanduziei (București, 1889). În sfârșit, sunt amintite și analizate, pe scurt, operele sale în proză care, la acea dată, în mare parte erau necunoscute: *Făt-Frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis*, *Hristos a înviat*, *La aniversară*, *Cezara*, *Sfântul Gheorghe*.

Câteva pagini îi sunt consacrate talentului poetic al lui Eminescu. Miron Cristea nu ezită să menționeze câteva „scăderi” ale creațiilor acestuia, mai cu seamă în primele sale încercări: folosirea abuzivă a gerunziului („fapt bătător la ochi pentru că, după părerea noastră, folosirea în limba română a gerunziului nu a fost încă reglementată”), fapt care se datorează, din punctul său de vedere, faptului că a trăit mult printre străini, citind îndeosebi literatură germană. Nu numai abuzul formelor de gerunziu este condamnat, ci și acordului acestora cu subiectul: *imitândă*, *săltânde*, *domninde* etc.¹⁷ Crearea unor expresii noi în cazul în care nu găsește expresii potrivite sau formarea unor cuvinte din originale latine sunt catalogate de către Cristea ca datorându-se tendinței de curățare a limbii. Are obiecții și în ceea ce privește tehnica de construcție a versurilor, mai ales la rime, sesizând prezența unor asonanțe. Personajele poeziilor nu sunt prea variate, uneori apar greșeli de rime, uneori scurtează cuvintele – alte câteva greșeli semnalate.

Are însă și cuvinte de laudă, recunoscând că poetul a ajuns să mânuiască limba în chip deosebit, dovedindu-se inegalabil: „El a făcut limba română mlădioasă, ridicând-o pe cele mai înalte culmi, dându-i flexibilitate și astfel abilitând-o pentru exprimareacelor mai subtile noțiuni și simțăminte. A creat o limbă necunoscută până la apariția lui. [...] Eminescu a observat că folosirea repetată a epitetelor, a comparațiilor și a metaforelor duce la degradarea calității literare. De aceea el caută întotdeauna să nu se repete și să le reînnoiască mereu. [...] Caracteristic stilului poetului sunt și personificările”.¹⁸ Este remarcată folosirea regionalismelor, a onomatopeelor, dar și a arhaismelor, limba cronicarilor fiindu-i foarte cunoscută lui Eminescu.: „În *Satira III* poetul pune în limba lui Mircea o limbă veche dar refăcută: *Despre partea închinării ... să ne cerți cu oaste și război*”.¹⁹

¹⁷ Eminescologii apreciază acest aspect, considerându-l pe Eminescu, o dată în plus, creator de limbă literară.

¹⁸ Elie Cristea, *op. cit.*, p. 285.

¹⁹ *Ibidem*, p. 287. G.I. Tohăneanu (*Măiastra*, Reșița, Editura Timpul, 2000, p. 72),

Cel de-al treilea capitol, *Încheiere*, este, de fapt, concluzia tuturor ideilor exprimate anterior. Este de remarcat faptul că Miron Cristea vorbește despre genialitatea poetului nostru național: „Prin el literatura română a acestu secol a urcat pe culmile cele mai înalte. Datorită genialității, el ocupă locul meritat printre cei mai mari poeți ai acestui secol. Poetul francez B.I. Hetrat zice despre el: „dacă Eminescu ar fi scris în limba franceză, ar fi fost cel mai mare poet al acestui secol”.²⁰

Parcurgând paginile nu foarte multe care constituie disertația – teza de doctorat – a lui Miron Elie Cristea, remarcăm actualitatea ei, faptul că autorul reușește să surprindă toate marile coordonate ale creației eminesciene: „Cu ochii lăuntrici ai spiritului, Miron (Elie) Cristea cunoștea viața, tradiția și cultura românească în esențele lor. El surprinde, între cei dintâi, rolul național al lui Eminescu și amplitudinea personalității sale. [...] Deși restrânsă ca spațiu, dar formulată deosebit de concis, lucrarea Eminescu, viața și opera dă măsura unui intelectual de elită care reușește să contureze rolul operei și al figurii lui Eminescu în fața unui public străin, nefamiliarizat cu cultura noastră. Când și-a elaborat teza, autorul nu avea decât 27 de ani”.²¹

BIBLIOGRAFIE

1. Birdaș, Emilian, *Din adâncuri de vreme*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 1995.
2. Ciachir, Dan, *Un mare cărturar: Miron Cristea*, „Tribuna”, an XXIX, 21 ian. 1985.
3. Petrica, Vasile, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș (1865-1927)*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005.
4. Petrica, Vasile, *Dr. Corneliu Diaconovici (1958-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura Tim, 2009.
5. Plămădeală Antonie, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, Editura Minerva, 1984.
6. Tohăneanu, G.I., *Măiastra*, Reșița, Editura Timpul, 2000.

---

referindu-se tocmai la acest aspect, menționează: „Versul «Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți» deschide o altă perspectivă asupra problemei în discuție, învederând încă un procedeu, de mare interes nu numai lingvistic, al «arhaizării» eminesciene, nesilnic, cu mijloace dintre cele mai firești. De astă dată poetul scutură cutia semantică a foarte uzualului nostru verb, de obârșie latină, **certă**, reactualizând unul din înțelesurile lui irosite, acela de «a pedepsi», curent odinioară”.

²⁰ Elie Miron Cristea, *op. cit.* p. 289.

²¹ Dan Ciachir, *Un mare cărturar: Miron Cristea*, „Tribuna”, an XXIX, 21 ian. 1985, p. 2.

CONTRIBUȚIA VLĂDICII ELIE MIRON CRISTEA LA DEZVOLTAREA CULTURII ROMÂNEȘTI. ETAPE SEMNIFICATIVE

Pr. dr. Valentin Bugariu

1. Miron Cristea – profil enciclopedic. Primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române a fost nu numai un slujitor al altarului strămoșesc, ci și al culturii tradiționale românești: autor al unor monografii, culegător de folclor literar și muzical, întemeietor de muzeu etnografic.

Vlădica Elie Cristea a văzut lumina zilei la 18 iulie 1868 într-o familie de țărani din cătunul Urseni¹, Toplița Română, jud. Harghita. Casa familiei Cristea era pe malul drept al Mureșului, spre vest față de așezarea actuală a Mănăstirii Sfântul Ilie². Familia Cristea însă nu era originară din Toplița Română, ci din satul Potoc, azi Deleni, comuna Ideciu-Băi, jud. Mureș³. În veacul al XVIII-lea este amintit un oarecare Vasile Cristea, iobag ajuns „birău domnesc”, un fel de vătaf pe moșia baronului Kemeny, pedepsit de baron este exilat la Toplița. Aici s-a născut și George Cristea, tatăl patriarhului, participant la revoluția condusă de Avram Iancu și Domnița care au format o familie timp de 65 de ani (1859-1929). George și Domnița Cristea au avut cinci fete și trei băieți: Ileana, moartă la trei ani, Maria, căsătorită cu preotul Ioan Rusu din Viile Tecii, Ileana, măritată cu Dumitru Antal⁴, țăran din Toplița, Paraschiva decedată la 4 ani, Elvira căsătorită la București. Cei trei băieți ai soților Cristea

---

¹ Locul nașterii a devenit și pseudonim literar, tânărul Elie semnează cu apelativul Elie Dinurseni.

² Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Editura „Grai Românesc” a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2008, p. 34. (Se va prescurta în continuare *Patriarhul Miron...*).

³ Ilie Șandru, *Patriarhul Miron...*, p. 29.

⁴ Tatăl arhierelui Emilian Antal Târgovișteanul (1894-1971), nepotul patriarhului Miron.

au fost: Toderică și Leon morți de mici și Elie, călugărit cu numele de Miron⁵. Din această primă etapă a vieții avem puține date, știm de faptul că viitorul arhiepiscop își ajută părinții la munca câmpului, mai ales la cositul și adunatul fânului dar avem dovezi despre portul său cu cămașă cusută în casă, cu cioreci, cu suman și căciulă⁶.

Despărțirea de părinți și plaiurile natale s-a produs numai în momentul plecării în 1883 la Gimnaziul Grăniceresc din Năsăud, de acum valurile vieții îl vor purta în alte locuri decât Toplița natală. Ajuns la liceul din Năsăud va fi coleg cu poetul George Coșbuc aflat în ultima clasă de liceu. Personalitatea poetului va marca ascensiunea tânărului Elie pentru totdeauna, versurile poetului ardelean se vor regăsi în cuvântările și predicile viitorului prelat. Într-o predică ținută în 1931, patriarhul le-a vorbit credincioșilor despre ură, mânie și răzbunare, încheindu-și cuvântul cu versurile celui din Hordou: „Mânia în oamenii cei buni/ Se naște moartă, se topește;/ În cei ca mine un ceas trăiește;/ În semidocti trăiește luni,/ Trei ani în proștii cei din gloată,/ Iar în mișei viața toată”⁷. Pe meleaguri năsăudene s-a dezvoltat în sufletul elevului Cristea și iubirea față de limba română și tradițiile poporului din care se născuse. În timpul studiilor liceale s-a dezvoltat în viitorul teolog de mai târziu și gustul pentru literatură. În nr. 33 din anul 1887 al revistei „Familia” din Oradea a apărut prima sa schiță literară intitulată *Prosit!*, în care se ocupă de strănutul la diferite popoare și explică pentru ce românul, când strănută cineva, îi zice: „Să-ți fie de bine!”, „Noroc!”, „Sănătate!” sau „Prosit!”⁸. Tot în 1887, adică în ultima clasă de liceu Elie Cristea a fost ales și președinte al Societății „Virtus Romana Rediviva”, în cadrul acestei Asociații a ținut mai multe conferințe între care amintim pe cea mai valoroasă: *Nașterea și dezvoltarea jocurilor, în genere, precum și lățirea jocurilor naționale românești*.

În toamna anului 1887 Elie Cristea s-a înscris la Seminarul Andreian din Sibiu, aici a devenit președintele Societății de lectură „Andrei Șaguna”, funcție pe care a păstrat-o până la finalizarea studiilor în 1890. În timpul

⁵ Ilie Șandru, *op. cit.*, p. 32-33.

⁶ *Op. cit.*, p. 47.

⁷ Miron Cristea, *Pastorale, predici și cuvântări*, vol. IV, Tipografia Cărților bisericești, București, 1938, p. 204.

⁸ Ion Rusu Abrudeanu, *Dr. Miron Cristea*, Ediție nouă, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009, p. 46.

studiilor teologice avem un al doilea articol semnat de Elie, de astă dată despre *Electricitate și rolul ei în economia vieții*, apărut în „Familia”, nr. 29/1888⁹.

După absolvirea teologiei sibiene a fost numit învățător-director la Școala elementară din Orăștie pentru anul școlar 1890-1891. A dorit să-și continue studiile la o universitate europeană era vizat Cernăuțiul, apoi Budapesta. La insistențele lui Ion Popescu, profesorul de pedagogie de la Seminarul sibian pe lângă mitropolitul Miron Românul tânărul teolog primește din partea Societății „Transilvania” o bursă pentru a putea urma cursuri în cadrul Facultății de Litere și Filozofie a Universității Regale din Budapesta. Însușirea principală a învățământului superior budapestan era interdisciplinaritatea, astfel că doar în Facultatea de Filozofie erau înglobate atât științele umane (istoria, filozofia și limbile), cât și matematica, chimia, științele naturale etc. Tot în cadrul acestei facultăți funcționa și Catedra de limba română din 1863¹⁰. Ajuns student al Catedrei de limba română și-a însușit și celelalte discipline deschizându-i astfel un orizont enciclopedic căutat de tânărul Cristea din primii ani de școală. Tot aici a fost ales membru și conducător al Societății literare „Petru Maior” a studenților români din Universitate. Dintr-un raport al societății pe anul 1891/92 aflăm că Elie Cristea a citit într-o ședință literară a societății o lucrare intitulată *Câteva îndrumări pentru susținerea și promovarea sănătății la copii*¹¹ în care a dezvoltat principiile pedagogului și medicului englez John Locke (1632-1704). În timpul studiilor a organizat în demnitatea de președinte banchetul festiv în onoarea profesorului Alexandru Roman cu prilejul serbării jubileului de 30 de ani al dascălului de limba română de la Universitate. Cu prilejul acestei serbări, Elie Cristea dă frâu liber simțămintelor sale naționale. Și-a început discursul cu un citat din poezia lui George Sion (1822-1892), intitulată *Limba românească*: „Mult e dulce și frumoasă/ Limba ce vorbim,/ Altă limbă-armonioasă/ Ca ea nu găsim...”. A făcut referire la „Testamentul” lui Ienăchiță Văcărescu despre „Creșterea limbei românești/ Și-a patriei

⁹ Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 46.

¹⁰ Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, f. ed., Giula, 2000, p. 61. (Se va prescurta în continuare *Cultura românească la Budapesta...*).

¹¹ Această conferință a fost publicată în foiața „Telegrafului român” (N-rele 9, 10, și 11) din 1896.

cinstire”¹². În anul 1895 își susține teza de doctorat ¹³ cu tema: *Eminescu. Viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română*, 78 p.

Reîntors de la studii, a fost pentru mai mulți ani secretar eparhial (1895-1902), apoi „asesor consistorial” (consilier, 1902-1909) la Arhiepiscopia Sibiului, un timp redactor la „Telegraful român” (1898-1900). În timpul cât a stat la Sibiu și-a continuat activitatea publicistică. Acum imprimă un volum închinat profesorului său, *Alexandru Roman (1826-1897). Material pentru viața și activitatea lui*, Sibiu, 1897, 66 p., apoi *Proverbe, maxime, idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1901, 279 p., dar și lucrări care aparțin spațiului bisericesc: *Arhiepiscopul și Mitropolitul Miron Românul*, (1898), 66 p., *Iconografia și întocmirile din internul bisericei răsăritene*, (1905), 300 p., *Catedrala mitropolitană din Sibiu. Istoricul zidirii*, (1908), (îi aparțin p. 45-195). Tot la Sibiu, pe tărâm cultural a fost între 1905 și

¹² Ilie Șandru, *Patriarhul Miron...*, p. 56-57.

¹³ În literatura de specialitate, teza de doctorat este mult disputată, unii cercetători înclină să o încadreze filologiei: Ion Rusu Abrudeanu, Antonie Plămădeală (în primele scrieri), Ilie Șandru, Mircea Păcurariu în manualul de *I.B.O.R.*, este rezervat în cealaltă lucrare, *Dicționarul teologilor români* (1996), unde menționează reușita lui Cristea sub numele tezei, neîncadrând-o specialității. Ceilalți cercetători înclină teza spre filozofie: Romulus Căndea, Gheorghe Cotoșman și Gheorghe Șora. Elie Cristea nota: „În Budapesta m-am apucat serios de studii; am cercetat prelegerile, am adunat material pentru tema de Dr., pe care am conceput-o în luna Decembrie 1894. După primirea tezei am cerut termen, și ca să nu mă amâne cu verbalul până la finea lui Iunie, am cerut pe 3/15 Maiu, când avea decanul câteva ore disponibile. Suportând cu succes examenul, am fost imediat promovat la gradul de Dr. philosophae, adecă în Sâmbăta proximă. Universitari români au fost mulți de față. [...]” (Gh. Cotoșman, *Contribuții la Istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron*, în „Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române din Caransebeș” (1939-1940), Tipografia Diecezană, Caransebeș, 1940, p. 14. Cercetând teza putem opinia că lucrarea se încadrează prin conținut filologiei, autorul abordând istoria literară, lingvistica și stilistica, noțiunile filozofice prezente sunt teoretice, introductive. Este o lucrare filologică susținută la Facultatea de Filozofie care i-a conferit titlul academic. Lucrarea din păcate a rămas netradusă până în 1984, când mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală o publică în românește în volumul *Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare*, Editura Minerva, București, 1984. Traducerea mitropolitului Antonie este redată și în volumul *Doi ardeleni despre Mihai Eminescu: Vasile Goldiș și Elie Miron Cristea*, Editura Viața arădeană, Arad, 1999, scris de Gheorghe Șora și Iulian Puică. O a doua traducere a textului ierarhului Cristea este realizată de Maria Roșca (1997), Dr. Elie Cristea, *Lucașfărumul poeziei românești Mihai Eminescu*, Ediție îngrijită și prefațată de..., Editura Ginta Latină, București).

1910 director al Despărțământului IV Sibiu al Astrei și membru în Comitetul Central al Asociației. Împreună cu poetul Octavian Goga, Cristea a scos noua publicație a Astrei, revista săptămânală „Țara noastră”, cu subtitlul „Foaie populară a Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului român”, care a apărut la Sibiu între 1907-1909, apoi la Cluj între 1922-1938. Pentru toate aceste merite culturale și religioase, Elie Cristea a fost distins în 1906 cu ordinul „Coroana României”¹⁴. Pe tărâm bisericesc tânărul Elie Cristea a fost tuns în monahism pe 23 iunie 1902 la mănăstirea Hodoș-Bodrog de lângă Arad, de arhimandritul Augustin Hamsea, starețul mănăstirii, primind numele de Miron, apoi în 1903 a primit darul preoției și din 1908 a fost ales protosinghel.

La 21 noiembrie a fost ales episcop al Caransebeșului. Dosarul alegerii l-a cerut arhiducele Francisc Ferdinand, căci eram omul lui de încredere, din clerul ortodox. Dr. Vaida Voievod, ce sta prin Viena, tot mereu interpela pe adjutantul lui: „Ce-i cu alegerea lui Dr. Cristea”. Adjutantul odată îi răspunde: „Nu vă faceți griji. Am pe birou scris mare cu reionul roșu: Dr. Cristea episcop la Caransebeș. Nu uit”. Relația asta mi-a stricat la Budapesta și mai tare. Are legături și cu Bucureștiul și cu Viena. Cum e mai rău. Astfel fiind a III-a alegere la Caransebeș și fiind strâmtorați, mi-a cerut încă Apponyi o declarație, că fiind episcop nu voi lucra contra legilor și integrității Statului ungar. Parcă presimțeam. I-am spus, că de sine se înțelege, că episcopii și toți cetățenii trebuie să observe legile¹⁵.

După unirea de la Alba-Iulia, în 1919 a fost ales mitropolit primat, iar din 1925 patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Greutatea începutului a căzut pe umerii celui dintâi patriarh, acesta nu a rămas numai un om de cultură, ci a devenit un organizator, un lucrător, arhitect, legiuitor, meșter tipograf, dascăl de școală nouă. Odată venit la București a găsit reședința răvășită de război și de lipsa unei administrații eficiente, totul fiind dărăpănat, o bombă germană căzuse chiar pe palat. Aproape că-ți vine greu să-ți imaginezi astăzi cum va fi arătat atunci Dealul Mitropoliei! De pildă, cerdacul de lângă paraclis era închis cu ferestre și coloanele nu se mai vedeau. Restaurarea s-a terminat în 1923. Jos grajduri, priveliștea este cea mai tristă. Grajduri rele, rupte, proptite.

¹⁴ Ilie Șandru, *Patriarhul Miron...*, p. 108-109.

¹⁵ Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Sibiu, 1987, p. 324. (Se va prescurta în continuare *Contribuții istorice...*).

Grajdul – deși din zid bun – neglijat, fără uși, fără nimic, totul rupt. Se țineau acolo porci, cai, vaci. Era lângă parlament și o grădină de vreo două pogoane, plină de bălării, brusturi, urzici, oțelari. În 1921-1922 a refăcut-o și a recoltat legume de șase mii de lei. A plantat acolo și 200 de altoi. Avea și o seră. În grădină a plantat liliac altoit, trandafiri și brazi¹⁶.

Organizator al Bisericii Ortodoxe, sub păstorirea sa s-au înființat mai multe instituții ale Bisericii: Tipografie, Seminar Teologic, Institut Biblic, Cămin preoțesc, publicații bisericești, a-a precizat locul și rolul religiei ca materie de învățământ. Tipografia a fost instalată la Cernica în care au fost publicate cărțile de cuvântări ale patriarhului, revista „Biserica Ortodoxă Română” care și-a reluat apariția în 1921, revista „Apostolul” a Arhiepiscopiei Bucureștilor. În sprijinul preoților văduvi a pus bazele unui cămin preoțesc care funcționează și astăzi, pentru tineri a pus la Cernica bazele unui Seminar Teologic deschis în 1929 care a dat Bisericii: ierarhi, stareți, profesori de teologie, preoți. O altă realizare care durează și astăzi este Institutul Ortodox în cadrul căruia a apărut *Biblia sinodală* (1926), în îngrijirea lui Nicodim Munteanu, Gala Galaction și Vasile Radu.

Cea mai importantă ipostază a patriarhului Miron a fost cea de arhitect, de la plănuita Catedrală a Mântuirii Neamului, la emblema Patriarhiei. „Eu aveam gata ceva emblemă, dar era numai o încercare. Spre a o completa, am dat directive picturului Costin Petrescu, ca –pe baza lor- să se facă un proiect. La mijloc era un vultur cu aripile desfășurate și cu o cruce în gură. Aveam încă din Ardeal un proiect «cu crucea în cioc». Și fiindcă și vulturul din emblema țării are în cioc cruce, ceea ce e foarte lăudabil, căci ridică caracterul creștin al țării, era absolut necesar să nu fie vulturul cu crucea în cioc. Dar Regele Ferdinand nu înțelegea ce caută «vulturul» în emblema Patriarhiei. Atunci i-am explicat că vulturul e simbolul arhieriei¹⁷.

Ca legiuitor s-a preocupat de *Legea și statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române*, de unificarea bisericească pe baza *Statutului șagunian*, de ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie (1925). Pe tărâm național s-au înființat noi episcopii: Episcopia Oradiei, Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopia Maramureșului și cea a românilor ortodocși din America. Pentru clerici, patriarhul a creat „Asociația generală a clerului

¹⁶ Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice...*, p. 80.

¹⁷ Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 376.

român ortodox”, instituție patronată de creatorul ei. Pe plan interortodox, patriarhul Miron a propus organizarea unui Sinod ecumenic care să dezbată următoarele probleme: combaterea sectelor, reforma calendarului, revizuirea unor momente rituale, organizarea unor instituții de propagandă ortodoxă, recăsătoria preoților văduvi, ridicarea stării monahismului oriental¹⁸.

În viața politică, patriarhul a făcut parte din regență între anii 1927-1930, iar în 1938-1939 a fost prim-ministru¹⁹. A trecut la cele veșnice pe 6 martie 1939 fiind înmormântat în catedrala patriarhală din București.

2. Exeget al poetului național. La Universitatea budapestană, Miron Cristea și-a susținut teza de doctorat cu o abordare monografică închinată lui Eminescu. Este prima lucrare temeinică închinată poetului național. Teza a fost publicată așa cum de altfel a fost susținută, în limba maghiară la Tipografia „Aurora” a lui Tudoran Endre din Gherla în 1895. Titlul complet a fost: *Eminescu. Élete és művei tanulmány az újabb román irodalom köréből.* (*Eminescu. Viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română*), autor Cristea Iliés.

În ceea ce privește lucrarea de care ne vom ocupa, ea debutează cu prezentarea biografiei apoi a operei poetului și la final concluziile lui Elie Cristea. În prima parte a vieții sunt consemnate cu exactitate etapele vieții lui Eminescu, apoi este înfățișată familia poetului, prietenii, iubirile vieții. Sunt consemnate, data (15 ianuarie 1850) și locul nașterii (Botoșani). Pentru descoperirea locului nașterii, l-au trimis la Botoșani pe studentul N. D. Giurescu. Acesta pe baza registrului matricol al catedralei Uspenia, a stabilit că poetul Mihail Eminovici s-a născut la 15 ianuarie 1850 în Botoșani și a fost botezat tot acolo, la 21 ianuarie în același an²⁰. Autorul insistă cu date care creionează familia, tatăl, Gheorghe Eminovici s-a ocupat cu agricultura, a murit la 8 ianuarie 1884. mama Ralu, născută Jurașcu, fostă călugăriță la o mănăstire din Botoșani a murit de tuberculoză. Se poate deci presupune că de

¹⁸ *Op. cit.*, p. 21.

¹⁹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 429.

²⁰ Elie Cristea, *Eminescu. Viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română* în vol. Gheorghe Șora, Iulian Puică, *Doi ardeleni despre Mihai Eminescu: Vasile Goldiș și Elie Miron Cristea*, Editura Viața arădeană, Arad, 1999, p. 84. (Se va prescurta în continuare *Eminescu...*).

la mama ei, care a murit devreme va fi moștenit Eminescu germenii bolii care, datorită vieții dezordonate, s-au dezvoltat și au grăbit încă din primăvara vieții apropierea catastrofei²¹. Este amintit locul copilăriei lui Eminescu, Ipoteștiul, unde părinții aveau o moșie. Petrecerea la Ipotești a lăsat urme adânci în opera lui Eminescu, unde dorul de locurile copilăriei s-au împletit cu dorul de țară. Liniștea și libertatea vieții de la țară, frumusețea dealurilor –pe care așa de frumos le-a cântat în versurile sale, - singurătatea pădurilor și, în general, contactul direct cu natura au avut o influență adâncă și permanentă asupra lui, și, de timpuriu, au dezvoltat în el adâncimea cugetării și înălțimea zborului minții, amândouă atât de prezente în minunatele sale poezii²².

Teza aduce lămuriri asupra anilor de școală a lui Eminescu, cu primele clase urmate la Botoșani, apoi din 1860 la Cernăuți, acolo înscriindu-se și la gimnaziu. În acest timp activa aici Aron Pumnul, renumitul purist și fonetist român. Mănat de visurile sale adolescente cum nota Cristea, Eminescu în primăvara anului 1863 părăsește școala urmând cursurile pe viitor la fără frecvență. Acum începe prima peregrinare, odată cu intrarea în trupa lui Tardini-Vlădescu. Nu sunt prea multe informații consemnate din această perioadă, precaut autorul amintește de o întâmplare: un actor l-a informat pe Ion Luca Caragiale că prin anul 1868, l-a găsit pe Eminescu la Giurgiu ca servitor în curte la un hotel. Trăia într-o foarte mare sărăcie, dar citea cu ambiție mai ales pe Schiller și, cu lacrimi de bucurie, recita din versurile acestuia. Actorul, dându-și seama de talentul lui Eminescu, l-a luat cu el la București și la angajat ca sufleur. În această calitate a rămas doi ani în trupa lui Pascaly²³. În paginile tezei este consemnată apariția primei poezii închinată magistrului, *La moartea lui A. Pumnul* (1866) care a apărut într-un caiet cu titlul: *Lăcrămioarele învățăceilor gimnaesiaști de-n Cernaueți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul*, poezia lui ocupând locul al II-lea. A fost semnată M. Eminovici, elev la fără frecvență. A fost consemnată colaborarea cu „Familia”. În legătură cu această perioadă a vieții este evidențiată activitatea poetului în cadrul societății „România Jună”, inclusiv rolul avut în comemorarea lui Ștefan cel Mare.

²¹ Elie Cristea, *Eminescu...*, p. 84.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibid.*, p. 86.

Eminescu își încheie clasele elementare la Cernăuți, apoi este elev gimnazist în clasa a VI-a la Blaj. A urmat apoi cursuri în cadrul Universităților din Viena, apoi din Berlin. În timpul cât a stat la Viena, Eminescu a activat și pe tărâm literar. De aici a trimis în 1870 *Veneră și Madonă* la redacția revistei „Convorbiri literare” din Iași care spre, deosebire de încercările de la „Familia”, prezentau un progres considerabil. I. Negruzzi, dându-și seama de talentul autorului, a început să corespundeze cu el²⁴.

Tot la insistențele lui Iacob Negruzzi este numit director al Bibliotecii Centrale din Iași. Aici autorul amintește prima muză a poetului, „făptură blondă cu ochi albaștri”, Veronica, soția profesorului universitar Ștefan Micle. Este punctată și activitatea în calitatea de revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. În această funcție s-a preocupat de modernizarea vechiului sistem de predare în școlile vremii²⁵.

Puține sunt rândurile consacrate șederii la Berlin, însă Elie Cristea amintește de înrâurirea filosofiei kantiene și schopenhauriene asupra viitorului literar al poetului nostru național. Urmărindu-l pe poet, tânărul teolog român îl surprinde în profesiile avute: iarăși bibliotecar, destituit de guvernul liberal, apoi redactor „Curierul” de Iași și „Timpul” din București. Cristea împărtășește opinia lui Hasdeu potrivit căreia, alta ar fi fost soarta lui Eminescu dacă i s-ar fi asigurat o slujbă stabilă. Pentru a fi convingător, Elie Cristea recurge la cuvintele lui Eminescu, redată într-o conferință de Alexandru Vlahuță: „Am obosit deoarece conduc singur această prăvălie de idei și, deasupra mai sunt și bolnav; de 6 ani mă zbat în acest cerc, de 6 ani nu mai am liniște pentru a mai scrie și altceva decât articole politice. Nu am deloc timp liber, trag la jug ca un asin. Această viață de zilier de care mă tângui, mă face inapt pentru orice sfortare a voinței. Atât am câștigat din aceasta că am pierdut toată elasticitatea spirituală de 6 ani de când m-am reîntors în România, am trecut din decepție în decepție, și mă simt foarte epuizat și foarte bătrân. Simt că nu mai am putere și aș avea nevoie de un timp lung ca să-mi revin. Dar ca și ultimul muncitor de fabrică, nu am speranța unei astfel de odihne. Sunt distrus, nu mă mai recunosc²⁶”.

²⁴ Elie Cristea, *Eminescu...*, p. 88.

²⁵ Elie Cristea, *Eminescu. Viața și opera*, în vol. Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare*, Editura Minerva, București, 1984, p. 257. (Se va prescurta în continuare *Pagini dintr-o arhivă...*).

²⁶ Elie Cristea, *Eminescu...*, p. 110.

În finalul biografiei, Cristea amintește delicat de perioada de apus a vieții poetului: umilința contemporanilor, boala, sanatoriul și moartea.

De la începutul celei de-a doua părți a tezei, Cristea în capitolul *Opera* face o mărturisire: De activitatea literară a lui Eminescu, în totalitatea ei, nu s-a ocupat nimeni până acum. Publicul român a luat la cunoștință de opera sa doar prin intermediul celor 8 ediții. Chiar și criticii s-au ocupat numai de operele cuprinse în aceste ediții²⁷.

În cadrul acestui capitol, Elie Cristea surprinde toate aspectele operei poetice eminesciene, chiar dacă la vremea aceea erau cunoscute doar 96 de poezii, se oprește apoi asupra prozei literare, a dramaturgiei și a operei științifice reprezentate de traduceri și un proiectat dicționar sanscrit, chiar și o gramatică a limbii sanscrite. Poezia ocupă locul principal în cercetarea teologului ardelean. Se ocupă de înrăurirea filosofiei germane asupra operei, istoria scrierilor, de limba literară, stilistica și versificația poeziei, ocupându-se în special de poezia patriotică, populară și erotică ori genul literar al satirei.

Cunoștințele filozofice dobândite la Viena și Berlin și-au pus amprenta în opera eminesciană, atât în poezie, cât și în proză scocotită de specialiști, „filozofică”. Temele preferate în poezie sunt soarta omului, destinul acestului, soarta Universului, probleme de metafizică. În poetică se regăsesc idei din Platon, Kant, Schopenhauer și Budha precum și conflictul dintre cultura orientală și occidentală. Pesimismul lui Eminescu este rezultatul mai multor cauze, nota Elie Cristea, starea psihologică, boala, societatea, lipsa mijloacelor materiale și educația primită, în primul rând concepția schopenhauriană despre lume și viață. După Schopenhauer, lumea, răul cel mai mare devine sub pana eminesciană „amărăciune” (*Împărat și proletar*), „lumea suferințelor și durerilor” (*Rugăciunea unui dac*). Mai tulburător este așa-zisul pesimism al lui Schopenhauer, profesat de poet teoretic în forme zgomotoase, dar mai ales când e tânăr și plin de entuziasm național, detractorii poetului au denunțat ca o primejdie pentru această viziune neagră. Speriat de egoismul indivizilor și de lipsa lor de scrupule, Schopenhauer ocolea baricadele și construia cu un sarcasm un sistem platonician, admitând nu numai ideile eterne de spețe, dar și caracterul individual metafizic, care se revela în lumea fenomenală palingenetic. Existența omului fiind voința oarbă de a trăi, producătoare de durere, totul era de a atenua prin abtăgarea de la luptă, anahoretism, somn și

²⁷ *Ibidem*, p. 97.

contemplarea ideilor eterne²⁸. Criticul George Călinescu identifică „filozofia” lui Eminescu cu un comentariu pe marginea filozofiei lui Schopenhauer, miezul gândirii eminesciene stă în primatul naturii și al corelatului ei uman, instinctual²⁹.

Școala la care s-a format Eminescu a fost poezia populară. Aceasta exprimă ceea ce simte, și atunci când simte este întotdeauna simplă, sinceră, naturală și plină de învățăminte. Ca exemplu al poeziei populare, Cristea dă câteva versuri din poezia *Revedere*: „Codrule, codruțule,/ Ce mai faci, drăguțule?! Că de când nu ne-am văzut,/ Multă vreme a trecut,/ Și de când ne-am depărtat/ Multă vreme am umblat!/. . .”.

Este scoasă în relief poezia patriotică, Cristea vorbește de „naționalismul” poetului. Autorul tezei reține câteva poezii în ilustrarea acestei laturi a universului poetic: *La mormântul lui Aron Pumnul*, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, exprimarea dorului după plaiurile natale: *Din străinătate*, *La Bucovina*. La definitivarea tezei de doctorat, Elie Cristea, doctorand într-o Universitate maghiară nu putea dezvolta latura națională, chiar dacă în paginile lucrării sale amintește și poeziile patriotice. Într-un adaos la teză scrie următoarele: În adâncimea inimei românului le-a descoperit Eminescu, de acolo le-a scos; și – dându-le veșmintele vorbirii, dulci ca un fagure de miere – le-a îmbrăcat în cel mai românesc și național port³⁰.

Un gen literar promovat de Eminescu este satira, lucru scos în priveliște de teologul sibian. Ca exemplu, Elie Cristea dă poezia *Junii corupți* în care critică pe tinerii care refuză să lupte pentru prosperitatea țării. Eminescu trece de la satira individuală la cea populară, a întregii omeniri. Așa de pildă, în *Satira I*, mulțimea popoarelor în comparație cu Universul, nu e nimic altceva decât niște mușuroaie. Folosind metoda lui Goethe, cea a comparației, Eminescu face comparație între trecutul eroic reprezentat de voievozii români cu tinerii de astăzi... corupți lipsiți de vreun crez personal. Opoziția prezent-trecut devine, de altfel, pârghia ideologică a marilor antiteze romantice din

²⁸ George Călinescu, *Eminescu*, în vol. *Studii eminesciene. 75 de ani de la moartea poetului*, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 28. (Se va prescurta în continuare *Studii eminesciene...*).

²⁹ George Călinescu, *Izvoarele filozofiei teoretice a lui Mihai Eminescu*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, V, 1956, nr. 3-4, p. 400.

³⁰ Elie Dinurseni, *Naționalismul lui Eminescu*, în „Dreptatea”, Timișoara, 1894, „Adaos beletristic al ziarului...”, nr. 281, p. 15.

poemele *Epigonii*, *Scrisoarea III* sau *Scrisoarea IV*, marcând, prin prisma acestei perspective duale, nu atât exaltarea idilică a trecutului, cât, mai ales, vestejirea prezentului nedemn de acel trecut, corupt și calp, fără perspectivă³¹.

Un lucru interesant descoperit de Elie Cristea este paralelismul, plecarea lui Călin amintește de cavalerii regelui Arthur, care pentru a nu pierde tonusul războinic, cutreieră lumea și se întorc cu tolba plină de aventuri³². În cazul aceluiași poem, *Călin, fle din poveste*, îl identificăm pe Elie Cristea cu un profesor care își dezvoltă comentariul la această poezie în fața elevilor săi. Sub forma unei povești se prezintă o întâmplare neobișnuită, iubirea și apoi nunta lui Călin cu fata din castel. Acțiunea poemului e gradată: monologurile, reflexiunile și descrierile sunt puțin cam lungi, dar frumusețea versurilor compensează lungimea. Tot acestui gen îi aparține și *Luceafărul*, perla literaturii române³³.

Un capitol important îl alocă Elie Cristea limbii poeziilor lui Eminescu, acest lucru îl face prin simpla constatare în cazul primelor poezii unde autorul observă că legile versificării și limba sunt greoaie³⁴. Limba lui Eminescu nu este una exclusiv populară, ci inspirată și din cuvintele bătrâne. Totuși izvorul lui cel autentic a fost vorbirea poporului. Lingviștii români de mai târziu acceptă teza lui Cristea, în viziunea celor din urmă, Eminescu este creatorul unui alt limbaj poetic, mult superior celui folosit de predecesorii săi. Materialul lingvistic care i-a stat la dispoziție a fost identic cu al acestora: limba lui maternă. Eminescu a dovedit un curaj extraordinar, în sensul că a făcut apel, fără nicio rezervă, la limba veche, la graiurile regionale, la aspectul cult, bogat în neologisme, al limbii din vremea lui, la vorbirea familiară și la cea populară. Pe toate le cunoștea aș zice științific, adică temeinic, aproape ca un specialist. Pentru el, limba românească alcătuia o unitate desăvârșită, un instrument unic de lucru, ale cărui părți componente (variantele amintite mai sus) sunt deopotrivă de îndreptățite a fi utilizate când nevoia vorbitorului cere, indiferent dacă unele aparțin trecutului, altele unei singure regiuni sau unui grup social³⁵.

³¹ George Ivașcu, *Patriotismul lui Eminescu*, în vol. *Studii eminesciene...*, p. 67.

³² Elena Stan, *Poezia lui Eminescu în Transilvania*, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 111. (Se va prescurta în continuare *Poezia lui Eminescu...*).

³³ Elie Cristea, *Eminescu...*, p. 112.

³⁴ Elie Cristea, *op.cit.*, p. 97.

³⁵ Iorgu Iordan, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, în vol. *Studii*

Niciun poet n-a folosit atâtea regionalisme ca Eminescu, începând cu expresii moldovenești până la cele bănățene: eu mi-s, noi ni-s. Ca exemplificare, Elie Cristea dă o listă: ariniș, păienjeniș, zimț, rugă, pală, bănat, rariște, numa, bălaie, ivăr, licăr, călți, iezetură, laiță, cârd, tăpșan, prăvalnic, huceag, alinta, gâd, cordea, greș, prisacă, hâtru, afânat, molcom, hățaș, țarină, merinde, păs, deri³⁶. Predomină, cu mult, regionalismele moldovenești, lucru iarăși cunoscut, și după mine, firesc, nu în primul rând pentru că autorul *Lucașfărului* era moldovean, ci ca urmare logică a concepției lui lingvistice, la care se adaugă rezonanța mai „poetică” (simțită de numeroși cititori din toate regiunile țării) a formelor (sau a celor mai multe forme) moldovenești³⁷.

Asupra cărții s-au lansat câteva opinii critice, prima este cea a Elenei Stan care vede în carte una din cele mai bune sinteze critice apărute în Transilvania în acei ani, cel mai întins studiu monografic din veacul al XIX-lea care cuprinde o biografie destul de amănunțită, pe baza izvoarelor vremii, în continuare analiza celor mai importante trăsături ale operei eminesciene, îmbinând părerile criticilor români cu observații personale, un examen al limbii, stilului și versificației (ceea ce nu s-a făcut până atunci în mod competent de către critica transilvăneană), pentru a încheia prin câteva considerații asupra curentului eminescian³⁸. Un alt glas critic constată că Elie Cristea dă dovadă de pasiune literară, erudiție de istoric al culturilor și capacitate critică remarcabilă³⁹. Cartea despre Eminescu a fost mai mult decât o teză de doctorat; a fost un act de anticipație a exegezei ce urma să i se consacre în cultura românească, iar pentru un transilvănean a fost un act patriotic⁴⁰.

3. Istoric literar. Elie Cristea este primul care face profesorului Alexandru Roman (1826-1897) de la Universitatea din Budapesta o schiță bibliografică. Potrivit acesteia, Alexandru Roman a fost fiu de preot din

---

eminesciene..., p. 521. (Se va prescurta în continuare *Observații cu privire...*); G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Editura Facla, Timișoara, 1975, p. 36.

³⁶ Elie Cristea, *Eminescu...*, p. 126-127.

³⁷ Iorgu Iordan, *Observații cu privire...*, p. 525.

³⁸ Elena Stan, *Poezia lui Eminescu...*, p. 104.

³⁹ Gheorghe Bulgăr, *O carte uitată despre Eminescu, studiul teologului Ilie Cristea din 1895* în „Telegraful român”, Sibiu, 1981, nr. 25-26, p. 4; Același, *Pagini uitate despre Eminescu*, Editura Lucman, București, 2004, p. 54-60.

⁴⁰ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă...*, p. VII.

Ardeal. Profesorul s-a născut în Aueșeu, jud. Bihor la 26 noiembrie 1826. Tânărul Alexandru a urmat studii la Beiuș și Oradea, apoi teologia la Viena între 1846-1848. La revenirea în Ardeal din pricina revoluției a fost numit profesor pentru clasa a III-a gimnazială din Beiuș⁴¹, apoi la liceul premonstratens din Oradea unde a fost primul profesor de limba română, din 1851 la Academia de Drept și conducătorul „Societății de leptură”⁴². Pentru a fi titular al catedrei, Roman urmează la Viena cursul prescris pentru profesorii de gimnaziu și a-și câștiga astfel o calificare completă. Acolo petrecu 3 ani, absolvă cursul profesoral, pregătindu-se de examene; dar înainte de a depune examenele a recurs pentru obținerea postului de translator român la consiliul Locotenenței regești din Buda⁴³. Din 1862, Roman înființează Catedra de Limba Română fiind și primul profesor român al Catedrei. Ca profesor s-a străduit, de-a lungul anilor, să-și țină cursurile la nivelul cuceririlor științei vremii sale, îmbogățindu-le mereu. El citește, se documentează neobosit. Acumulează o bibliotecă bogată și numeroase date literare. Corespundează cu George Sion, Alex. Urechia, cerând date biografice despre Eliade Rădulescu (pentru cursul său) și despre mulți alți poeți și prozatori mai vechi, ori din epoca sa. Aduce de la București lazi întregi de cărți, pentru a ține pasul cu ultimele rezultate ale științei filologice și ale literaturii vremii sale⁴⁴. Între studenții care au fost formați de Roman s-au numărat: Ioan Slavici, Iosif Vulcan, Enea Hodoș, Vasile Goldiș, Elie Cristea, Valeriu Braniște, Aurel Lazăr și Ilarie Chendi. Tot la Budapesta, Alexandru Roman crează două publicații politico-culturale românești „Concordia” împreună cu Sigismund Pop, foaia a apărut între 1861-1863, apoi „Federațiunea” (1868-1876). Alexandru Roman publică o traducere cu caracter filologic și fragmente din cartea lui Bruce Whyte, *Histoire des langues romanes et des leurs littératures depuis leur origine jusqu'au XVIe siècle* (Paris, 1841, trei volume) în „Familia”. Iosif

⁴¹ Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș. Cf. Maria Teodorovici, *Alexandru Roman în Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 738.

⁴² Gelu Neamțu, *Alexandru Roman și Academia Română (1866-1897)* în „Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu”, Cluj-Napoca, tom. XLVI, 2007, p. 77. (Se va prescurta *Alexandru Roman și...*).

⁴³ Ilie Dinurseni, *Alexandru Roman (1826-1897). Material pentru viața și activitatea lui*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1897, p. 7.

⁴⁴ Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta...*, p. 61.

Vulcan redactorul „Familiei” îl numește pe dascălul român întâiul între cei mai luminați filologi români⁴⁵.

În anul 1865 a fost ales deputat dietal pentru centrul Ceica, comitatul Biharei, timp de 7 perioade, sau 21 de ani (1866-1887). A reprezentat centrul acesta românesc în dieta Ungariei. Odată cu apariția Societății Literare (1866), viitoarea Academie Română, Alexandru Roman a fost invitat să participe la activitățile acestui for din partea Maramureșului. La intrarea în Academie, Al. Roman face o laudă limbii care singură ne unește chiar dacă au trecut multe secole de când numai ea singură era unica legătură între noi; a sosit timpul ca să ne unească și cugetele și simțămintele⁴⁶.

Elie Cristea s-a implicat activ cu prilejul jubileului profesorului Alexandru Roman. La 30 ianuarie 1893, studentul ardelean era președintele comitetului pentru aranjarea banchetului cu prilejul serbării a 30 de ani de profesorat (1862-1892). Elie Cristea a avut cinstea discursului omagial în fața asistenței formată de profesori, studenți, reprezentanți ai guvernului României, de față fiind N. Cantacuzino, vice-consulul român la Budapesta. Cuvântul este deschis cu versurile lui G. Sion: „Mult e dulce și frumoasă/ Limba, ce o vorbim/.../ Românașul o iubește/ Ca sufletul său”. Astăzi nu numai vatra țărănească este altarul limbii, ci avem și alte altare mult mai înalte, la care preoții sfințiți de națiune servesc graiului român sau ca să mă exprim mai direct, avem catedre de limbă și literatură română nu numai la institute de cultură române, ci și la institute străine și chiar și-n țări străine, cum e bunăoară la universitatea din capitala Germaniei, la Paris, Praga, Petersburg, Lipsca. Aceste catedre nu numai că păzesc graiul român, ci propagă și dezvoltarea și perfecționarea lui. O astfel de catedră este și aceea, pe care o ocupă meritatul nostru jubilent⁴⁷.

4. Folclorist, etnograf și muzeograf. Aflat la conducerea Astrei sibiene, Elie Cristea reușește să strângă și apoi să publice o seamă de proverbe din Ardeal și Banat. A rămas în manuscris și un caiet intitulat *Cartea proverbilor și a zicerilor culese de pe masa „poganilor” din „Concordia” Lugojului,*

⁴⁵ „Familia”, II, nr. 11 din 15/27 aprilie 1866, p. 131.

⁴⁶ Gelu Neamțu, *Alexandru Roman și...*, p. 78.

⁴⁷ Miron Cristea, *Cuvântări și predici ale unui tânăr teolog, mai târziu cleric român în țară sub stăpânire străină (1889-1909)*, Tipografia Cărților bisericești, București, 1928, p. 37. (Se va prescurta în continuare *Cuvântări și predici...*).

1898, 38 p.. Cu excepția celor licențioase celelalte au fost publicate în volumul *Proverbe, maxime, asemănări, idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1901. Cele tipărite de Cristea au fost preluate de Iuliu Zanne în volumele de proverbe, autorul îi cere insistent să publice toate proverbele spre a le putea folosi, colecția de proverbe să poată să reflecte gândirea întregii suflări românești⁴⁸.

Culegătorii acestor proverbe au fost preoții și învățătorii confesionali, unii sunt menționați: Ioachim Muntean din Gura Râului, Ioachim Părău din Agnita, Gavril Bugnariu din Bochia, George Rusu din Ida-Mare, Vasile Popovici, Pavel Cotoș, Ioan Șuț, Teodor Orlea, Iosif Comănescu, diaconul Demetriu Câmpean, Constantin Dimian, din Sibiu, învățătorii: Romul Cristolovan din Râșnov, Ioan Petruțoniu din Tisa, Ioan Bota din Cetea, George Micșa din Sinersig, Ilarie Chendi din Dârlos. Acestora se adăuga și Elvira Cristea din Toplița Română care a consemnat proverbe auzite din gura mamei, Domnița, în casa părintească din Urseni. De asemenea Elie Cristea a beneficiat de colecția Casinei Române din Lugoj, în care membrii aceleia au inclus, sentințe, maxime și proverbe valoroase, multe necunoscute în părțile ardeleni⁴⁹. Ultimele proverbe au fost publicate de mitropolitul Antonie Plămădeală care a reeditat volumul de proverbe din 1901.

Tot în latura folclorică a operei patriarhului Miron stă și consemnarea unei *Datini de nuntă din Toplița* în care sunt menționate două etape premaritale: pețirea și ursirea. Este interesant ritualul nășitului: Mirele își pune nănași, pe cei care l-au botezat dacă trăiesc, dacă nu, atunci pun un neam de-al celor morți sau un om mai de frunte⁵⁰.

Încă elev în clasa a VIII-a gimnazială, în 1887, Elie Cristea este autorul unei interesante lucrări *Nașterea și dezvoltarea jocurilor în genere, precum și lățirea jocurilor naționale românești*. Lucrarea a fost prezentată în fața elevilor gimnaziști sub forma unei conferințe. Dacă în prima parte autorul face o incursiune în istoria jocului în genere la lumea arabă, semită și europeană, apoi trece la români unde dansurile se împart în două: cele jucate în doi și grup și cele jucate numai de bărbați. Dintr-un alt manuscris se păstrează descrierea altor jocuri: *Jocul de doi*, în Vaiuru și Torontal, *Hora* în Torontal și în părțile

⁴⁸ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă...*, p. XII.

⁴⁹ Elie Cristea, *Proverbe, maxime, asemănări, idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria* în vol. Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă...*, p. 298.

⁵⁰ Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă...*, p. 407.

Branului, *Axionul*, *Sârba*, *Brâul* și, foarte larg *Cadrilul*⁵¹. Pe vremea studenției de la Budapesta, Cristea a întocmit și un chestionar pentru cunoașterea jocurilor românilor:

1. Cum se numește jocul respectiv?
2. În ce ținut se joacă?
3. Cine-l joacă: băieți, femei, ori ambii laolaltă?
4. Dacă nu precis cum, cam cum se joacă?⁵².

O ultimă preocupare culturală a lui Elie Cristea la care ne-am oprit o reprezintă fondarea unui muzeu istoric-etnografic la Sibiu. Pentru acest lucru a alcătuit o metodologie științifică intitulată *Puncte de orientare privitoare la aceste probleme*⁵³ fapt care îl certifică pe autorul ei ca bun cunoscător al istoriei și etnografiei. Ne vom opri doar asupra secției etnografice:

Secția etnografică:

I.

a). *Casa țărănească*. Desemnuri, fotografii sau miniaturi despre planul general al caselor țărănești din diferite locuri după sistemul vechiu și original, cu indicarea edificiilor economice, îngrăditurilor, etc. apoi împărțirea odăilor și a despărțămintelor economice, obiectele principale din ele, așezarea lor obișnuit. Porți, porțițe, ușciori, etc. Descrierea lor cu numirea originală a tuturor părților.

b). *Întocmirea internă*. Mobile: pat, masă, scaune, laviță, poliță, ladă, almariu, cuier, feșnice, icoane etc. Apoi vase, blide, cofe, donițe, sălărițe și tot felul de obiecte din casă. [...]

II.

Industria de casă. Aceasta trebuie să formeze unul din apartamentele cele mai însemnate ale muzeului, dat fiind, că atât românul cât și româncea sunt meșteri pricepuți în confecționarea de multe lucrări artistice. Aci aparțin

⁵¹ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe de la Elie Miron Cristea*, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Sibiu, 1986, p. 8.

⁵² Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 8.

⁵³ Alexandru Moraru, *Contribuții ale patriarhului Miron Cristea la susținerea culturii și a școlii românești*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa”, XLV, 2000, nr. 1-2, p. 22.

tot felul de produse ale industriei de casă, uneltele pentru confecționarea lor și materia din care se fac, în toate stadiile ei de prelucrare. Unelte de tors, țesut, împletit, etc.

O colecție de mare valoare formează pentru această parte a muzeului neîntrecutele modele de cusături și țesături românești, colectate de „Reuniunea de agricultură din comitatul Sibiului”, și câte un exemplar din albumurile pregătite de ea. Reuniunile noastre de femei asemenea dispun de colecții interesante de asemenea natură. P. 196.

III.

Porturi. Un despărțământ valoros al acestei secțiuni trebuie să formeze variatul și frumosul nostru port național de prin toate ținuturile. Modele în mărime naturală se recer pentru a prezenta după toată cuviința acest port. Aici este locul și pentru „păpușile” dăruite din diferite părți „Reuniunii de agricultură din comitatul Sibiului”.

Din dăruiri de la diferiți particulari cu inimă, ușor s-ar putea și în câte un singur sat un model de port bărbătesc, altul de fată, de nevastă, copii etc., cari sunt mai caracteristice. Bijuterii țărănești: cercei, mărgelile, salbe, inele, țințe, așa-numitele evanghelii (cruci de aramă) etc. [...]

IV.

Obiecte care privesc pregătirea mâncărilor, etc. Vatră, ceaon, cârpător, etc. Descrierea mâncărilor naționale și a băuturilor obișnuite. Timpul de mâncare.

V.

Obiecte ce se folosesc la felurile ocaziuni: naștere, botez, cununie, înmormântări, etc., sărbători, seceriș, etc. Stea, Crai, Țurcă, jocuri. O colecție de ouă împistrite (încondeiate), etc. Doftorii, boscoane și alte asemenea rânduiei cu descrierea diferitelor datini, credințe, superstiții și descântece, etc.

VI.

Muzică. Dansuri. Toate instrumentele de muzică în uz de la frunză, trișcă, flueră, fluer, tulnic, cimpoi, drimbe, ceteră, până la cele mai perfecte. P. 197.

Cântece, strigături. Reproduseri fonografice. Descrierea dansurilor naționale. Fotografii. Reproduseri cinematografice, etc.

VII.

Obiecte din toate ocupațiunile poporului român:

a). Lucruri din viața păstorilor de la stână, târlă. Întocmirea acestora în miniatură. Uneltele și vasele lor. Semnele pentru înfierarea vitelor. Răvașuri, numiri de vite, câni.

Descrierea traiului lor.

b). Unelte de *pescuit*. Luntre, crâșnic, leșnic, halău, mreajă, năvod, vârșe, sac, undiță, făcii cu osie. Pești din apele noastre, numirea lor.

c). Instrumente de *vânat*. Puști, pistoale, țiitoare de praf, etc. Unelte de prins păsări. Mâța de prins șoareci, etc.

d). Unelte de *băieș*, de spălat aurul, etc. Steamuri în miniatură. Din vieța plutașilor.

e). Tot felul de unelte *agronomice* în uz. [...]

VIII.

Tipuri caracteristice de români, cu fețe expresive; munteni, țărani, moți, țopi, etc. Pictură, fotografii, etc. Structura corpului, pielea, ochii, păr etc. Defecte corporale mai obișnuite. Gușați. Statistica sporirii. Măsurări antropologice, făcute de experți.

IX.

Producte literare. Povești, basme, strigături, bocete, colinde, descântece, cimilituri, gâcături, proverbe. Datini la diferite zile calendaristice și ocaziuni. Credințe, superstiții, boscoane, etc.

X.

Fotografii, desemnuri de comune însemnate, ținuturi romantice, edificii monumentale, biserici, școale, etc. Monografii, Morminte⁵⁴.

5. Concluzii. Personalitatea primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române a fost revelată prin intermediul activității culturale, a demersului

---

⁵⁴ Miron Cristea, *Cuvântări și predici...*, p. 196-199.

filologic, literar, folcloric al activității ierarhului. Viața vlădiciei Elie Miron a fost refăcută pas cu pas prin acțiuni culturale: conferințe, articole, monografii. În interiorul activității culturale ne-am oprit la două studii, unul închinat poetului național, celălalt mai redus ca dimensiuni și valoare, profesorului Alexandru Roman. S-a subliniat faptul că prin teza de doctorat, scrisă într-o altă limbă alta decât româna s-a făcut cunoscută personalitatea și opera lui Eminescu fiind prima radiografie a vieții și operei lui Eminescu din veacul al XIX. Ultima parte a lucrării dezvăluie latura folclorică, etnografică și muzeală a lui Miron Cristea.

EPISCOPUL CARANSEBEȘULUI MIRON CRISTEA – APĂRĂTOR AL UNITĂȚII BANATULUI (1918-1920)

*Dr. Ioan Lăcătușu, Prof. Vasile Stancu
Sf. Gheorghe*

I. Statutul Banatului 1918-1919

Convenția politică din cadrul Tratatului de alianță cu Antanta de la București din 4/17 august 1916 prevedea la Art. 3: „Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei austro-ungare stipulate și determinate în Art. 4”. „Art. 4: Limitele teritoriilor menționate în articolul precedent sunt fixate după cum urmează: Linia de demarcație va începe pe Prut, într-un punct al actualei frontiere, între Rusia și România, în apropiere de Noua Suliță și va urca din nou de-a lungul acestui fluviu până la frontiera Galiției, la confluența Prutului cu Ceremușul. În continuare, ea va urma frontiera Galiției și a Ungariei până la punctul Stog, cota 1655; de aici ea va urma linia de separație a apelor Tisa și Vișeu, pentru a atinge Tisa în satul Trebusa, în amonte de punctul unde ea se unește cu Vișeu. Din acest punct, ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 kilometri în aval de confluența sa cu Someșul, lăsând satul Vasaroshameny, României. Ea se va împreuna apoi în direcția sud-sud-vest până la un punct situat la șase kilometri la est de orașul Debrețin. Din acest punct, ea va atinge Crișul la trei kilometri în aval de confluența celor doi afluenți ai săi (Crișul Alb și Crișul Repede). Ea se va împreuna apoi cu Tisa la înălțimea satului Algyo, apoi la nord de Seghedin, trecând la vest de satele Oroshaza și Bekersamson, la trei kilometri, de care ea va mai forma o curbă mică. De la Algyo, linia va coborî pe talvegul Tisei până la confluența acesteia cu Dunărea și, în sfârșit, va urma talvegul Dunării până la actuala frontieră a României”.(1)

La sfârșitul războiului, Austro-Ungaria era silită să semneze, la 3 noiembrie 1918, armistițiul cu Antanta la Villa Giusti. Convenția militară

dintre Aliați și guvernul Ungariei, privind reglementarea condițiilor de aplicare pentru Ungaria a armistițiului, semnat la Villa Giusti, parafat la Belgrad pe 13 noiembrie 1918, nu a ținut seamă de linia de delimitare dintre România și Ungaria, fixată de Art. 4 al Tratatului de alianță dintre România și Antanta, de la 4/17 august 1916. Primul articol al Convenției de la Belgrad stipula: „Guvernul ungar își retrage toate trupele la Nord de linia marcată de valea superioară a Someșului Mare, Bistrița, Mureș (sat), a Mureșului până la confluența lui cu Tisa, Mariatheresiopol, Baia, Funfkirchen, aceste localități fiind neocupate de trupele ungurești, cursul Dravei până la întâlnirea cu frontiera Slavoniei-Croației. Evacuarea va fi încheiată într-un răgaz de opt zile”.(2) Deci totul ce era la nord de Mures, Bistrița și Someș rămânea sub administrație ungurească. „Aliții, continua art. 1 al Convenției, vor ocupa cu deplin drept regiunea evacuată în condițiile pe care le va fixa generalul comandant șef al armatelor aliate.(3) (generalul francez Louis Franchet d’Esperey n.a.). Administrația civilă va rămâne aici în mâinile Guvernului actual”. Deci și în zona ocupată de aliați „Singurele, forțe de poliție și jandarmerie, indispensabile asigurării ordinii, vor fi menținute în zona evacuată, ca și cele care sunt însărcinate să asigure securitatea căilor ferate”. (4) Deci, tot ungurești!

Potrivit Convenției de la București, din august 1916, tot Banatul urma să fie integrat României, cu „o servitute militară în fața Belgradului – interdicția de a ridica fortificații și a ține trupe – afară de cele de poliție, în această zonă”(5).

Având aprobarea comandantului suprem al trupelor aliate din Europa de Sud-Est, a generalului francez mai sus amintit, armata sârbă a trecut Dunărea, ca avangardă a armatei franceze, ocupând Banatul de la sud de Mureș, până la 20 noiembrie 1918. Mai mult, în următoarea zi a ocupat Aradul-Nou și Cetatea Aradului. „Văzându-se instalați în Banat, sârbii nu intenționau să mai părăsească provincia, ba chiar o doreau încorporată statului lor...” și „pe durata staționării ei în Banat, armata sârbă s-a comportat nu ca aliată ci ca veritabilă forță de ocupație, permițându-și imixtiuni brutale în administrație și în viața locuitorilor”.(6) O confirmare a acestui mod de înțelegere a situației din Banat de către sârbi, o aduce și istoricul Constantin Kirilescu care scria: „Ocupația sârbească în Banat avea caracterul unei ocupații dușmane; prigoane, arestări, întemnițări, deportări în masă a țăranilor români spre a muncii în Serbia, tot felul de violențe și jafuri. Autoritățile administrative și militare sârbe se dedau

la rechiziții forțate, ridicau depozitele și materialele de tot felul, demontau instalațiile fabricilor și chiar șinele de căi ferate, pe care le transportau în Serbia. Astfel, purtarea sârbilor, prieteni și aliați, față de români, se aseamăna ca picăturile de apă cu purtarea germanilor și unguirilor dușmani”.(7) Prezentă aici, armata franceză și-a asumat rolul de mediator.

Trebuie subliniată și atitudinea sârbilor la Conferința de Pace, care pretindeau Banatul în întregime sau cea mai mare parte a acestuia, fapt ce a determinat guvernul român să intervină prompt, de câteva ori, pe lângă Consiliul Suprem, pentru a se reglementa situația acestor teritorii, prin retragerea armatei sârbe, eliberarea locuitorilor bănățeni internați în Serbia și restituirea materiilor prime, mașinilor și instalațiilor industriale, vehiculelor și a altor bunuri confiscate de armata sârbă. În acest sens, pentru rezolvarea convenabilă a situației pentru ambele părți, pe baza înțelegerii dintre membrii Consiliului Suprem, Banatul a fost împărțit între români și sârbi, iar partea răsăriteană, cuvenită românilor, să fie evacuată de unitățile militare sârbe și ocupată de trupele franceze. Astfel, Divizia a 11-a franceză, ocupă Lugojul la 27 ianuarie, „comandantul francez, generalul Tournadre, având ocazia să cunoască de aproape pe români, a devenit prietenul și apărătorul sincer al cauzei românilor”(8). Cu aproape o lună mai înainte, după incidentele maghiaroromâne din Arad, generate de vizita generalului Henri Mathias Berthelot, din 29 decembrie 1918, comandantul Armatei Dunării (Armata Franceză din Orient), „a dispus punerea Aradului sub protecția armatei franceze”(9), prin aducerea de la Timișoara a două unități militare din Regimentul I Vânători Africani, completate pe 2 ianuarie 1919 și de un batalion din același regiment. Dar „după intrarea trupelor franceze în Arad, primarul orașului (Locs n.a.), și Comandantul armatei franceze din Timișoara, au lansat în 31 decembrie 1918, o proclamație comună, prin care se făcea cunoscut că ordinea și siguranța publică urmau să fie asigurate în continuare de armata franceză, împreună cu poliția și jandarmeria maghiară” !!! (10).

Staționarea unităților militare franceze, în cele două mari orașe, au întârziat instaurarea administrației românești în Banat, aproape cinci luni, conform hotărârilor Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918 și în ciuda eforturilor depuse de Consiliul Dirigent de la Sibiu, aducând totodată, mari deservicii poporului român și României. Iată ce scria reputatul istoric Constantin Kirițescu în acest sens: „ la Timișoara, generalul Farret, neavând

nici un contact cu românii și rău impresionat de procedeele sârbești, pe de altă parte lingușit și sărbătorit de societatea bogată și luxoasă a ungarilor, a devenit prietenul acestora. Același lucru s-a întâmplat și la Arad cu generalul Gondrecourt, sub protecția sa, prefectul ungar Barjassy Lajos desfășura o vie activitate, care tindea la câștigarea orașului pentru ungurime. Jandarmeria ungară a reapărut și legăturile între Banat și Ardeal au fost aproape șterse. În Arad, sub ochii generalului francez, Divizia a 23-a ungară, comandată de generalul ungar Soos, făcea pregătiri de război împotriva românilor, pornind dese incursiuni împotriva liniei de demarcație și dezarmând gărzile românești. Trenurile blindate ungare circulau liber de la Seghedin până în Munții Apuseni; de aici a pornit atacul de la 20 februarie împotriva comunei Șiria”(11). De asemenea, prefectul județului Arad, numit la 27 martie 1919, de Consiliul Dirigent, dr. Iustin Marșieu, nu a fost acceptat în Arad și sfătuit să-și stabilească sediul la Radna, iar, la cererea aceluiși general francez, armata română, după ruperea frontului în zona Apusenilor, a ocolit Aradul, cu excepția gării orașului, continuând-și înaintarea spre vest, până la Tisa.

Situația complexă din Banat va fi influențată și de evenimentele politice și militare din Transilvania. Aici, la sud de Mureș, în zona aliată, la cerința Comandamentului francez, au pătruns trupele române, conduse de generalul Traian Moșoiu, eliberând în scurt timp Tulgheș (20 noiembrie 1918), Borsec, Toplița, Ditrău, Miercurea-Ciuc, Tg. Mureș(25 noiembrie), Reghin (28 noiembrie), Brașovul (7 decembrie). Cu aprobarea Comandamentului aliat, datorită generalului Berthelot, trupele române trec Mureșul, eliberează Clujul (24 decembrie) și se opresc pe o nouă linie de demarcație între localitățile Sighetul Marmăției, Baia Mare, Zalău, Jibou, Ciucea, Zam pe Mureș. (Anexa nr. 1). „La 28 februarie 1919, Consiliul Militar Aliat, de acord cu Consiliul Suprem al Conferinței (de Pace de la Paris n.a.), a admis mutarea liniei de demarcație spre vest, fixând ca limită linia drumului de fier, Satu Mare-Oradea-Arad, fără însă a i se permite și intrarea în aceste orașe. În fața acestei linii și până la 5 km. dincolo de linia revendicărilor noastre se va declara zonă neutră, care va fi ocupată de trupe aliate.”(12) În noaptea de 15-16 aprilie, armata maghiară a atacat cu violență pe trei direcții : valea Someșului, Cicârlău-Dej, Zalău-Cluj și Ciucea-Cluj. Ofensiva maghiară a fost înfrântă, trupele ungaro-secuiești fiind silit să se retragă dincolo de Tisa, al cărui mal stâng a fost ocupat integral de armata română, la 1 mai 1919. (Anexa nr. 2).

Succesele obținute de armata română au determinat armata franceză să-și regrupeze unitățile spre vest, brigada de cavalerie a generalului Gondrecourt, fiind dislocată la Seghed, comanda orașului trecând în mâinile altor ofițeri francezi. La intervenția guvernului României, comandantul Forțelor Aliate din Orient, generalul Franchet d'Esperey, a aprobat intrarea Regimentului 6 Vânători în Arad, în dimineața zilei de 17 mai 1919. La 21 iulie, Diviziile a 2-a română și a 21-a ardelenescă, „au trecut în Banat și au luat în primire teritoriul român, sub conducerea unei comisii militare mixte franco-româno-sârbe sub președinția generalului Tournadre”(13), astfel încât la sfârșitul lunii, România se afla în stăpânirea acelei părți din Banat, care fusese hotărâtă de Consiliul Suprem al Conferinței de Pace și nu de Tratatul de la București, din 4/17 august 1916. Ostilitățile declanșate pe Tisa și ofensiva armatei române, încheiată cu ocuparea Budapestei, vor limpezi , odată în plus, în vara anului 1919, raporturile cu Ungaria. (Anexa nr.3). Dar, nerecunoașterea integrală a hotărârilor de la București, cu privire la granița cu Serbia, cu toată complexitatea evenimentelor, a nemulțumit atât lumea politică românească, cât și populația de origine română din Banat și a ierarhilor săi. Lupta nu era încă pierdută până la încheierea tratatului de pace cu Ungaria (4 iunie 1920), motiv pentru care, odată cu deschiderea primului parlament ales al României Mari, în 5/18 decembrie 1919, episcopul Caransebeșului, senatorul de drept Miron Cristea, va ridica cu vigoare problema unității naționale, istorice, social – economice, religioase, militare și teritoriale a Banatului, în speranța întreprinderii unor noi acțiuni viitoare, de diplomația românească, la Conferința de Pace, îndeosebi, în cadrul Comisiei pentru Afacerile României și Jugoslaviei, care să hotărască apartenența Banatului, de la Dunăre până la Mureș, României. Acest demers, al viitorului patriarh al României, îl vom prezenta în continuarea comunicării.

II. Cuvântarea „Prea Sfinției Sale Episcopului Român-Ortodox de Caransebeș, Miron Cristea, în Ședința Senatul României, din 18 decembrie 1919

Reproducem cuvântarea episcopului Miron Cristea, după textul apărut în Monitorul Oficial al României, text tipărit și sub formă de pliant, pentru a putea fi răspândit și cunoscut de cât mai mulți cetățeni ai Banatului și ai

întregii țări, ca o recunoaștere a valorii sale excepționale. (14) Importanța conținutului și mesajului cuvântării, pune în evidență calitățile de ierarh – cărturar și militant de seamă pentru unitatea românilor, a viitorului patriarh al României. Argumentele istorice, geografice, geopolitice, militare, culturale ș.a. ale apartenenței Banatului la România, sunt fericit completate cu argumentele unității de viață spirituală ale „părintelui sufletesc” al credincioșilor români, deopotrivă ortodocși și greco-catolici bănățeni. Dimensiunea pragmatică a cuvântării este reliefată de Declarația politică adoptată în final, în unanimitate de voturi, de către Senatul României.

„P.S.S. Episcopul Ortodox Român al Caransebeșului, Dr. Miron Cristea: (Aplause). D-le președinte, d-lor miniștri, d-lor senatori! Ca episcop și părinte sufletesc, am nu numai chemarea, ci și îndatorirea sfântă de a privi lucrurile de la un punct de vedere care stă deasupra singuraticelor partide politice și a considerațiilor lor.

Să-mi dați deci voie să vă declar, să descopăr cu toată sinceritatea, dar și cu toată dragostea caldă ce o port în suflet față de noua mea patrie, acum română, că eu mi-am închipuit și aș fi dorit ca primul guvern al României-Mari, sau cu alte cuvinte, guvernul primei Adunări naționale, primei Constituante, să fie un guvern național cu reprezentanți din toate partidele politice, de toate vederile și de toate nuanțele. Astfel politicienii vechi, cu experiențele lor probate, în cea mai deplină dragoste și armonie frățească și fără de nici o rezervă să lucreze cu parlamentarii cei noi, care au adus în Corpurile legiuitoare cunoștințele lor noi și mai ales avântul și însuflețirea tinerească la revizuirea Constituției țării, în toate părțile ei, și să așeze acele temelii sănătoase pe cari să se dezvolte viața noului Stat român, în toate ramificațiunile multiplei și complexe sale activități.

Este un interes vital al țării ca la aceste temelii să privească cu încredere deplină toți fiii țării, fără deosebire de vederi. Dar, d-lor, se vede că împrejurările de astă dată au fost mai puternice decât dorința noastră. Și aceste împrejurări au adus cu sine, ca primul cabinet al României întregite să fie compus, în marea sa majoritate, din reprezentanții provinciilor dezrobite.

Eu, d-lor, cu toate că trăiesc mai bine de un an în atmosfera românească, curată a României întregite, cu toate că în cursul acestui an am trecut prin multe emoții, totuși să-mi dați voie să vă descopăr că și în aceste momente simțesc o adâncă emoție în sufletul meu, căci în fotoliile ministeriale regăsesc

pe mulți din acei luptători ai neamului românesc de dincolo de Carpați, cari, în cele mai dificile împrejurări, cu cinste, cu mândrie, cu bărbăție și cu mare îndrăzneală și-au apărat neamul în fața celui mai dârț și secular dușman, care pururea le ținea deasupra capului sabia lui Damocles, iar în față deschise porțile închisorilor ungurești. (Aplause).

Am deosebita onoare să cunosc, de aproape mai ales, pe reprezentanții din guvern cari sunt de dincolo de Carpați, căci, încă de pe băncile școlii începând și până în zilele mai recente am avut cinstea să colaborez cu domniile lor într - o mulțime de chestiuni de interes public. Și îmi aduc aminte, cum domnul președinte al guvernului nostru, înainte de aceasta, numai cu mai bine de un an, în fața parlamentului maghiar, a cetit cu bărbăție acea istorică declarație, în care era încadrată posibilitatea de a ne rupe de patria maghiară și a ne uni cu frații noștri liberi. (Aplause puternice) Ne-am așteptat la scene turbulente și eram pregătiți să fie ridicăți pe sus puținii români de față și să fie cu puterea scoși din parlamentul maghiar. Dar impresiunea a fost așa zdrobitoare, încât, în loc de represiune, minute întregi n - au îndrăznit nimeni să ia cuvântul dintre dușmanii neamului nostru.

Dacă d. Vaida-Voevod și ceilalți bărbați de dincolo de Carpați, în împrejurări grele, au depus toată dragostea și râvna către neam, vă întreb: mai poate fi vreo îndoială astăzi, când îi vedem în situațiunea strălucită de cărmuitori ai liberului neam românesc, că nu vor fi călăuziți de același simț al datoriei ? (Aplause). Am deplină încredere în ei și în nobilele lor intențiuni, și știu și cred, că se vor năzui și vor depune, în locurile de încredere ce li s-au dat din partea țării și a Regelui, toată munca lor și tot sufletul lor, pentru propășirea patriei române, în toate privințele și în toate direcțiunile. (Aplause).

Programul noului guvern l-ați auzit. Aplauzele domniilor-voastre sunt dovada că convine unanimității onoratului nostru Senat. Din parte-mi aflu de ajuns - să scot la iveală toată bucuria mea în fața promisiunilor ce ni s-au dat - de a lua astfel de dispozițiuni grabnice, cari să pună capăt multelor nevoi de tot soiul și să se aducă țara la mersul ei normal, asigurându-se funcționarea statornică a tuturor nervilor ei de viață. (Aplause). Celelalte dispozițiuni cuprind indicațiuni de proiecte pentru așezarea așezămintelor țării pe temelii democratice, cari să susțină echilibrul necesar și să restabilească deplină dreptate între deosebitele clase sociale, din cari se compune țara și va fi compusă și în viitor.

Față de aceasta însă, am o singură dorință de făcut înaltului nostru guvern. Când este vorba de democratizarea așezămintelor țării, să aibă în vedere că aplicarea principiilor democratice să o facă în acea măsură și în acea formă care să corespundă evoluției sociale și politice a țării și a poporului ei. (Aplause). Căci dacă aceasta nu se va avea în vedere, se poate întâmpla să ne tăiem cu cuțitul nostru propriu!

Iar, pe de altă parte, am o dorință și către domniile voastre, onorați colegi din incinta acestui înalt Senat: și cei mai nobili bărbați de stat și miniștri cu cele mai admirabile intențiuni, chiar în împrejurări deplin normale nu sunt totdeauna în stare să facă ceea ce vor, ci numai ceea ce le permit împrejurările. De astădată însă împrejurările sunt excepțional de grele; ba unele s-au prefăcut într-un fel de forțe elementare, față de cari și guvernele cele mai bune pot sta adeseori neputincioase.

De aceea v - aș ruga pe toți să conlucrăm în cercurile largi ale maselor poporului, pentru a deprinde aceste mase, mai ales în starea susceptibilă și enervantă de astăzi, ca să aibă cuvenita răbdare, când așteaptă de la guvern realizarea proiectelor anunțate. (Aplause),

Curat vorba poetului:

*«Lumea asta-i un râu mare, mult repede și rece,
A cărui unde omul de-a'notul când le trece,
La mal nici când nu poate sosi unde-a dorit,
De valuri totdeauna mai jos este răpit».*

Scuzați acest intermezzo literar.

Deci, atât în numele meu cât și în numele celorlalți membri ai Senatului, care m - au încredințat a vorbi, țin să declar, că vom da noului guvern, cu care am conlucrat și în altă parte cu cinste, tot sprijinul de care suntem capabili. (Aplause prelungite).

Am autorizația specială a episcopatului de a mai scoate în relief îndeosebi, complacerea bisericii ortodoxe față de enunțul d-lui prim-ministru, că va ține întotdeauna seamă, în activitatea sa și a guvernului său, de tradițiunea bisericii ortodoxe, a cărei activitate, din cele dintâi zile ale plămădirii neamului românesc până astăzi, este strâns concrescută cu întreaga viață a țării și a neamului acestuia. (Aplause prelungite). Și acela care se va atinge de această pânză a ortodoxiei națiunii române, adică a ortodoxismului

român sau a românismului ortodox, acela ar începe să destrame tot trecutul țării și al neamului și să pericliteze și viitorul lor. (Aplause).

Într-o singură chestiune, d-lor senatori, să-mi dați voie să atrag speciala atențiune a d-lui prim ministru și a înaltului nostru guvern. Este chestiunea fruntariilor țării noastre și, în deosebi, este chestiunea, ce pe mine ca episcop – căruia i s-ar putea da titlatura de episcop al Banatului – mă interesează de aproape. Banatul, d-lor, este un colț de țară, care nu numai este românesc, ci este leagănul leagănului nostru românesc. (n.a.-sublinierea noastră)

Voci: Bravo! (Aplause prelungite și îndelung repetate).

P. S. S Episcopul Ortodox Român al Caransebeșului, dr. Miron Cristea: Prin urmare, fiecare român, toată suflarea românească, sau – cum zicem noi bănățenii – «tot natul» are datorința să ne sară în ajutor, când odată strigătul nostru de primejdie ar da alarmă. Din punctul de vedere geografic, acest colț de țară care are margini atât de ideale : Mureșul, Tissa, Dunărea, formează un astfel de întreg, încât este temerar a te gândi că se poate împărți, că se poate tăia în două. (Aplause).

Voci: Bravo I

P. S. S. Episcopul Ortodox Român al Caransebeșului, dr. Miron Cristea: Iar din punctul de vedere economic, viața economică, comercială și industrială din Banat este atât de încheșată încât a o rupe în două însemnează a duce Banatul întreg la decadență pe toată linia, cum a mai fost odată pe vremea turcilor, care asemenea au rupt Banatul pe un timp în două.

Eu, ca episcop al acestui ținut, am reședința la Caransebeș, care oraș avea 50.000 locuitori, iar în urma dominațiunii turcești, după ruperea Banatului în două, a scăzut la 7-8.000 locuitori. Toate căile de comunicațiune, râurile, apele și întregul sistem de hidrotehnică cu numeroase canale sunt puse în serviciul acestei vieți economice unitare.

Veți fi citit și d-voastre cazul aproape hazliu, că frații noștrii sârbi, cu cari voim să trăim în cele mai bune raporturi, când au părăsit și evacuat Timișoara au încărcat câteva șlepuri cu atâtea mărfuri, care erau să fie transportate pe canalul Bega. Partea de sus din canalul acesta este în mâinile noastre și atunci românii voind a le face piedici au pus staule și îndreptând apa în altă direcțiune șlepurile au rămas pe uscat; vă puteți deci închipui, câte conflicte și mizerii inutile se vor naște, dacă se va împărți Banatul în două.

Frintariile de astăzi, care sunt în Banat, nu sunt numai o imposibilitate, dar să-mi scuzați expresia, sunt curat ridicole. Satul cu casele sunt în țara românească, iar lanurile sunt dincolo în așa numita parte amenințată să devină sârbească. Astfel și țărani noștri sunt nevoiți a merge la seceră și la cules de cucuruz cu certificate cu fel de fel de peceți de la diregătoriile civile și militare, și până să sosească aceste certificate s-a scuturat grâul și oamenii au o mulțime de pagube. În alt caz satul este în România și casa preotului în altă țară.

Iar din punct de vedere strategic, cei cu cădere în această materie, spun, că de pe vestita culă a Vârșetului, care este o colină pe un șes din sudul Banatului, poți, cu tunuri nu tocmai de mare calibru, să puști în Anina. Și Anina este o localitate care are mine de cărbuni, din care se alimentează marile stabilimente industriale din Reșița. Și atunci, ce ne folosește Reșița, dacă aceste mine sunt în tot momentul amenințate ?

Asemenea puncte vulnerabile strategice avem nu numai în Banat, ci, după cum cu durere ați auzit, și în părțile Maramureșene, așa încât, adeseori îți vine să bănuiești că din partea cea apuseană, țara noastră românească a fost lăsată descoperită, pe când Tisa și cu Dunărea în părțile bănățene, ar fi pentru România întreagă o granița dintre cele mai ideale, mai puternice. D. ministru-prezident, în expozeul său, ne-a lăsat deschisă speranța că se pot urma tratative în privința Banatului cu vecina noastră Serbia.

De altă parte, însă, se ivesc temeri, ca nu cumva granițele acestea să rămână pentru noi definitive, și astfel cea mai sănătoasă și mai dezvoltată parte a neamului nostru românesc din acele părți ale Banatului să rămână în afară de granițele țării noastre, ca acești buni români să nu aibă parte de bucuria de a se uni cu patria lor mamă, în dorul căreia, precum prea frumos a zis d. ministru prezident, ne-au adormit frații, părinții și toți înaintașii noștri. Dacă aceasta s-ar întâmplă, atunci noi românii din Banat ne aflăm într - o situațiune mai mult sau mai puțin analoagă cu a fraților noștri francezi din Alsacia și Lorena la 1870. (Aplause).

Gambetta, de pe acel timp, voind să încheie pace cu nemții, a zis celor din Alsacia și Lorena: «sunteți frații noștri, ne doare din adâncul sufletului de voi; dar pentru interesele mari și generale ale Franței, pe voi trebuie să vă abandonăm, să vă jertfim». Și atunci reprezentanții Alsaciei și Lorenei au răspuns: «oficialitatea Franței poate face ce va voi, dar sufletele noastre vor

rămâne veșnic cu Franța. (Aplause prelungite). «Noi vom rămâne și pe viitor membrii ai marii și nobilei națiuni franceze». Și această declarație hotărâtă au repetat-o cu energie și bărbăție și în parlamentul nemțesc, în care mai târziu au intrat.

D-lor senatori, eu nu am avut ocazia să cunosc dosarul tratativelor de la Paris; deci nu pot vorbi pe temei de documente. Este însă cu puțință că interese mari și grave au pus guvernul nostru într-o situațiune de forță-majoră ca să iscălească pacea și să nu riște interesele generale pentru un interes mai mic. Onoratul Senat va avea ocaziunea să studieze și să se pronunțe în această chestiune, atunci când se va prezenta aici actul păcii, pentru cuvenita ratificare. Chestiunea păcii însă între noi și Ungaria are să se prezinte ulterior; prin urmare, mai exista posibilitatea de a rezista. (Aplause).

In vederea acestei posibilități voi adresa rugarea mea, care este rugarea tuturor sufletelor din Banat, către d. premier al cabinetului nostru.

D-lor! Eu ca episcop, am nu numai considerente politice și diplomatice, eu ca episcop sunt tot odată și părintele sufletesc al celor 86.000 de români și fii sufletești care sunt amenințați să se înece. În afară de aceștia, adăugați încă 10-12.000 de români cari sufletește aparțin episcopului nostru de la Arad, colegul meu și alte câteva mii de români aparținând episcopului greco-catolic român de la Lugoj pe lângă românii cari mai sunt bisericeste supuși ierarhiei sârbești.

Prin urmare, chiar și în cazul dacă în acest Senat, din 260 membri, s-ar găsi 259 cari să abandoneze pe acești bănățeni, eu, ca părinte sufletesc, și atunci ar trebui să-mi separ votul meu, căci inima nu-mi permite, dragostea mea de părinte către toți credincioșii mei nu mă lasă să nu le întind mâna de ajutor până în momentul cel mai din urmă și să nu cer cu orice preț salvarea lor. (Aplause).

D. M. Policrat: Majoritatea Senatului va simți ca Sfinția Ta.

P. S. S. Episcopul Ortodox Român al Caransebeșului dr. Miron Cristea: Să-mi dați voie deci, d-lor senatori, ca, atât în numele meu și în numele colegilor episcopi care suntem aici membrii de drept, cât și în numele acelor senatori bănățeni cari sunt membrii ai partidului național român de dincolo de Carpați, precum și în numele acelor senatori cari sunt independenți, dar tot din Banat, precum și în numele reprezentanților șvabilor din Banat, să fac, în fața d-voastre, în fața Țării și în fața lumii întregi următorul anunțiamenț:

DECLARAȚIUNE

«Banatul – carele din punct de vedere etnic este leagănul neamului românesc – se înfățișează în toate privințele ca un întreg indivizibil.

Din cele mai vechi timpuri, românii sunt singurii locuitori de baștină ai Banatului.

În fruntea lor au apărut „vadurile Dunărei”, luptând pentru creștinătate și pentru cultura apuseană: Iancu Vodă Corvinul și Paul Chinezul, întocmai ca Voievozii Principatelor Române învecinate. Deci al românilor trebuie să fie și dreptul de-a fi stăpânii lui.

Și - cu toate că în veacurile din urmă dușmanii seculari ai neamului românesc au împeștriat unele ținuturi bănățene cu răzlețe colonii străine, sprijinite și ajutate pe întreaga linie de puterea Statelor austriac și ungar, – totuși elementul românesc, prigonit și strâmtorat, formează marea majoritate a locuitorilor lui, și Banatul întreg și-a păstrat caracterul său românesc.

Astfel – chiar și numai cu considerare la înaltele principii de libertate, statornicite de factorii Puterilor, cari croiesc din nou harta Europei, și acceptate de toate țările, precum și cu considerare la principiul autodeterminațiunii: – este absolut firesc că Banatul întreg nu poate aparține decât României, cu atât mai vârtos, că aceasta o doresc nu numai românii, ci o cere și totalitatea șvabilor și a slovacilor din Banat, adică patru cincimi a locuitorilor lui.

Între frontierele sale atât de ideale, cum e Mureșul, Tisa și Dunărea, pulsează o însemnată viață economică, comercială și industrială unitară și atât de strâns legată prin produsele solului și ale subsolului, prin râurile, căile de comunicațiune, precum și prin canalurile unui întreg sistem hidrotehnic, încât o divizare a Banatului nu numai va conturba întreagă această stare înfloritoare, ci va provoca o mare decadență, cum s-a întâmplat pe timpul turcilor, care de asemenea sfâșiaseră acest frumos colț de țară.

Alipirea întregului Banat la România o cer și marile jertfe și însemnatul concurs dat de poporul român și de viteaza sa oștire întru obținerea definitivei biruințe a glorioșilor noștri aliați.

Adusam aceste jertfe, deoparte îndemnați de simțul firesc, că în marele conflict mondial locul poporului român trebuia să fie alătura de marile sale surori latine, și de popoarele cari luptau pentru dezrobirea și drepturile popoarelor asuprite, și peste tot pentru idealurile omenirii. De altă parte, poporul român a fost îmbărbătat în vitejia sa și de cuprinsul tratatului de la

4/17 August 1916, care cu iscălitura celor patru mari Puteri aliate a sancționat dreptul României și asupra Banatului întreg.

Aceasta o cere și interesul general pentru pacea acestor părți, căci proiectata lui împărțire cu hotarele imposibile de azi va crea un fel de Alsacie și Lorenă a orientului, care va fi un izvor de continue certe între două țări și popoare, care până acuma nu s-au răsboit între sine, și au și pe viitor mari interese de bună vecinătate.

În temeiul acestor considerente, noi, subsemnații senatori ai Banatului, în numele celor ce ne-au trimis în această primă Adunare Națională a României Mari, în perfectă înțelegere cu deputații bănățeni din Cameră, pretindem cu toată hotărârea:

1) *Ca atât guvernul țării, cât și toți ceilalți factori ai ei, în înțelesul hotărârii unanime a Marei Adunări Naționale de la Alba-Iulia și a Adunărilor Naționale locale de la Lugoj (10 Iunie 1919) și Timișoara (10 August 1919), să insiste pentru alipirea integrală a Banatului la patria mamă;*

2) *Enunțăm că nu vom recunoaște sub nici o formă știrbirea acestui drept indiscutabil;*

3) *Și protestăm sus și tare contra oricărei tendințe de-a smulge de la sânul patriei mame pe cea mai sănătoasă, mai bogată și mai înaintată parte a pământului românesc, ai cărei fii, între orice împrejurări, vreau să fie considerați ca aparținând Patriei române, contopiți sufletește cu frații lor de pretutindeni, și cari încurajați de sfințenia și dreptul cauzei lor și de pilda patriotică de la 1871 a fraților lor francezi din Alsacia și Lorena, exclamă acum și vor exclama și în viitor plini de nădejde în zile mai bune: «Banatul nu-i pierdut»!*

București, 5/18 Decembrie 1919».

Această declarațiune este semnată de: Dr. Ilie Miron Cristea, senator, Episcop ortodox român al episcopiei Caransebeșului; Dr. Valeriu Traian Frențiu, senator, Episcop greco-catolic român de Lugoj; Ioan I. Papp, senator, Episcop român ortodox al Aradului; Dr. George Popovici, senator, protopop ai Lugojului; Silviu Bichiceanu, senator, paroh ortodox român în Nerău, județul Torontal; Fabriciu Manuilla, senator, protopopul Lipovei; Gherasim Sârbu, senator, protopopul Belinului; Filaret Musta, arhimandrit, vicar episcopesc în Caransebeș; Em. Ungureanu, senator, avocat în Timișoara; Dr. Ion Traian Bădescu, senator, consilier în consistoriul din Caransebeș;

Sebastian Olariu, senator și proto-presbiter în Făget; Ion Marcu, senator al circumscripției Bocșa-Reșița, primar în Bocșa-Montană; Dr. Petru Corneanu, avocat în Oravița; Dr. Mihail Brădiceanu, senator de Sasca; Heinrich Bader, senator de Timiș-Torontal; Wilhelm Kopony, senator de Timiș-Torontal. (Aplause prelungite). «Senatul a hotărât, cu unanimitate de voturi, ca această cuvântare să fie afișată în toate comunele României Mari». (15)

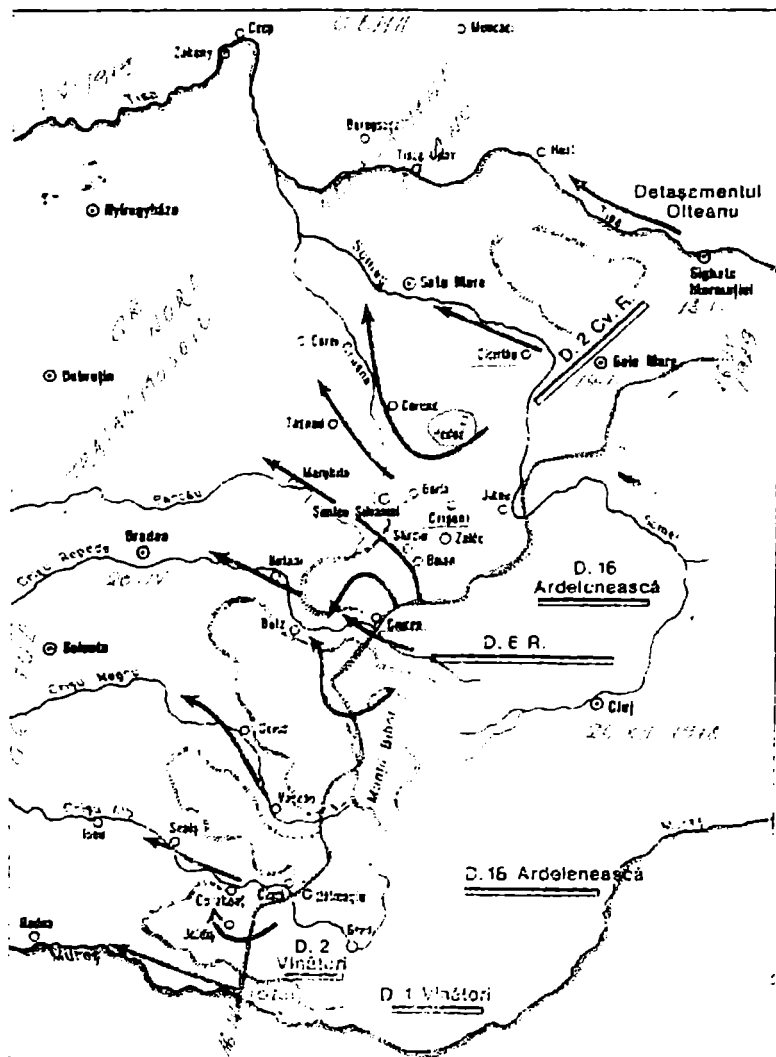
De menționat că, în acele împrejurări istorice, o însemnată contribuție la consolidarea Marii Unirii, și la integrarea vieții culturale și spirituale a Banatului, în marea familie a României reîntregite, a avut-o și episcopul greco-catolic Alexandru Nicolescu, care a păstorit la Lugoj, între anii 1922 -1935, ierarh născut la Tulgheș, în județul Harghita, în apropierea Topliței natale a patriarhului Miron Cristea. (16) Din aceeași zonă binecuvântată din inima României, din actuala Eparhie a Covasnei și Harghitei, în scaunul vlădicesc de la Caransebeș, a fost întronizat, peste ani, episcopul Veniamin Nistor, născut la Araci, jud. Covasna, la 10 februarie 1886, în familia preotului Dionisie Nistor. A păstorit credincioșii din Episcopia Caransebeșului, între anii 1941 și 1948, până la desființarea episcopiei, de către regimul comunist, în anul 1948. (17) În anul 1996, la împlinirea a 110 de la nașterea sa, la Sf. Gheorghe și la Araci, au avut loc o serie de manifestări comemorative (expoziție documentară, masă rotundă, dezvelirea unei plăci memoriale și o slujbă de pomenire, cu participarea vrednicului de pomenire dr. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului, dr. Laurențiu Streza, atunci episcop de Caransebeș, azi mitropolit al Ardealului și a P.S. Ioan Selejan, episcopul Covasnei și Harghitei). (18) De o cinstire deosebită se bucură, patriarhul Miron Cristea, pe meleagurile sale natale. Din inițiativa Fundației Culturale „Miron Cristea, începând din 1998, an de an, la Toplița, sunt organizate „Zilele Miron Cristea”, prodigioasă manifestare cultural-științifică și de spiritualitate romnânescă, care se bucură de un binemeritat prestigiu la nivel local, regional și național. (19)

Note bibliografice

1. Gheorghe Tanasa, Ștefan Gh. Arsene, *Crestomația pentru studiul Istoriei moderne și contemporane a românilor*, Editura „Spiru Haret”, Iași, 1996, p. 229;
2. Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad, *Orașul și județul Arad după 1 Decembrie 1918, Studii și Documente*, Editura Gutenberg Univer, Arad, 2008, p. 47;
3. *Idem*;
4. *Idem*;
5. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României-1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, vol. I, p. 200;
6. Arhivele Naționale Arad – *op. cit.*, p. 5-6;
7. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p.418;
8. *Ibidem* p.438;
9. Arhivele Naționale Arad. – *op. cit.*, p. 12;
10. *Ibidem*, p. 13;
11. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 438;
12. *Ibidem*, p. 419;
13. *Ibidem*, p. 438;
14. Arhivele Naționale Covasna, *Fondul Prefectura Jud. Treiscaune, Dos. Nr /1920*;
15. *Ibidem*;
16. Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carparica, Cluj-Napoca, 1998, p. 85-89;
17. Preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Editura Unives Enciclopedic, București, 1996, p. 312 -313;
18. Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, *Almanahul “Grai Românesc”/2006*, p. 62;
19. *O candelă în Carpați. Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei*, volum apărut cu binecuvântare și sub coordonarea IPS Ioan Selejan îngrijit de Dr. Ioan Lăcătușu și Drd. Nicoleta Ploșnea, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2010, p. 693.

Anexe

Anexa nr. 1

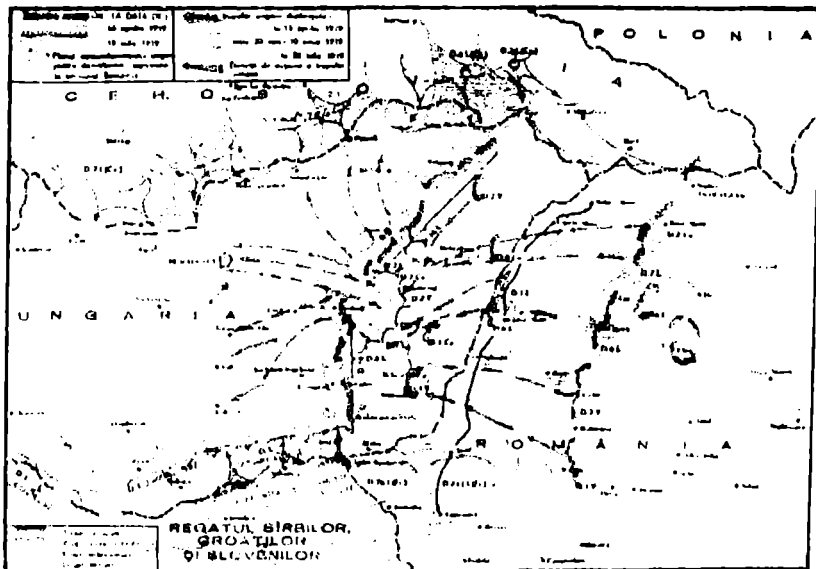
Bătălia din Munții Apuseni, 16-18 aprilie

16.04.
23.04.
1919
Bărbănt
28.04.

16.04.
1919
Bărbănt
28.04.
Bărbănt
1919

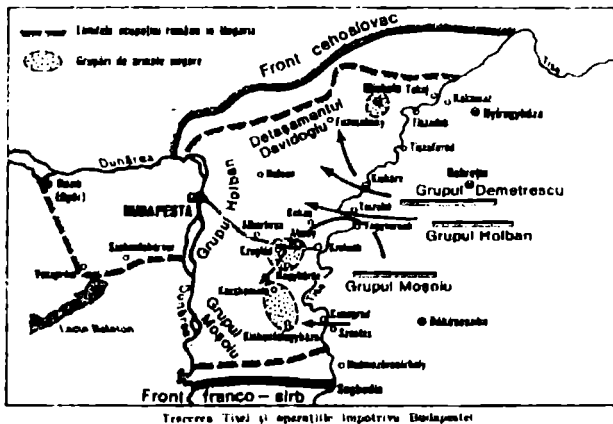
Costantin Kirilșescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, Vol. II, 1989, p. 400

DISPĂȘURAREA ACȚIUNILOR MILITARE PENTRU ÎMPINGEREA AGRESIUNII UNGARE ASUPRA STATELOR VECINE AMPLIE—AUGUST 1919

Acțiunile trupelor ungare și cehoslovace și stăruințele altora de a redeveni stăpâni ai frontului sunt reprezentate după lucrarea *Magyarország hadtörténete*, vol. 2, Zrínyi Katona Kiadó, 1965, p. 197, 218, 228, 231, 232, 242, 244, 267.

Trăcerea Tisei și operațiile împotriva Disparamentului

29-31 VII 1919

***, *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, Vol. V, 1989, p.

TRECEREA ÎN VEȘNICIE A PATRIARHULUI MIRON CRISTEA, PRILEJ DE RESEMNARE ȘI ÎNDURERARE LA CARANSEBEȘ

Lavinia Diana Micu

Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale

În luna martie 1939 caransebeșenii alături de întregul neam românesc își aplecau cu smerenie genunchii în fața voinței atotputernicului Dumnezeu de a înălța la ceruri sufletul primului patriarh ortodox ce a păstorit ca episcop în perioada 1910-1919 și eparhia Caransebeșului. Cu acel trist prilej preotul profesor Gheorghe Cotoșman scrie în numele întregului Banat următoarele: „Caransebeșul... și Banatul depune o lacrimă caldă pe sicriul, care, în stihuri triste, psalmodieri și cădelnițări, se întoarce în Țară, aducând și dând gliei străbune pe Cel ce a binemeritat de la Biserică și Patrie”.¹

Modeste informații documentare existente la Serviciul Județean Caraș-Severin a Arhivelor Naționale și în arhiva Episcopiei din Caransebeș arată că de îndată ce Prefectura fostului județ Severin anunța telefonic în data de 7 martie 1939 „că Î.P.S.S Patriarhul Miron a adormit în Domnul în ziua de 6 martie a.c. la Cannes”, „se îndrumă toți protopopii”... „ca pe toate bisericile să se arboreze steag negru și să se tragă clopotele de 3 ori pe zi. În biserica catedrală astăzi la ora 12 să se săvârșească panahida”.²

Biserica romano catolică, evanghelică, reformată și Templul mozaic, au fost invitate în scris de primarul Caransebeșului, Virgil Budințian, ca în 7 martie la ora 12 să officieze un serviciu religios pentru odihna sufletului I.P.S Patriarh Miron Cristea. De asemenea printr-o circulară primarul a rugat toate instituțiile din oraș să-și trimită delegați la serviciul religios oficiat la ora 12 în biserica ortodoxă română cu acest trist prilej.³

¹ „Foaia diecezană“, an LIV, nr. 11 din 12 martie 1939, p. 4.

² Arhiva Episcopiei Caransebeș, Fond bisericesc - 121/1939.

³ S.J.A.N. Caraș-Severin, fond *Primăria orașului Caransebeș*, dosar 5/1931-1939, f. 33; 34.

În 9 martie 1939 episcopul Caransebeșului Vasile Lăzărescu a adresat primarului, comandantului Garnizoanei, președintelui Tribunalului și prim pretorului Plășii Caransebeș următoarea convocare:

„Adânc îndurerăți Vă comunicăm că Înalt Prea Sfințitul și Prea Fericitul Patriarh Miron a trecut la cele vecinice departe de pământul Țării pe care atât de mult a iubit-o și pentru a cărei înflorire și renaștere atât de mult s-a străduit.

Rămășițele pământești ale Î.P.S.Sale se vor aduce acasă și trenul mortuar va trece prin gara Caransebeș sâmbătă, 11 Martie a.c., la ora 1 p.m.

*În vederea luării dispozițiilor convenite pentru a întâmpina în mod demn rămășițele pământești ale Ierarhului care cu vrednicie a păstorit eparhia noastră timp de 11 ani, Vă rugăm să binevoiți a lua parte la consfătuirea ce va avea loc astăzi, 9 martie a.c. ora 5 p.m. în reședința noastră episcopescă”.*⁴ De asemenea episcopul Vasile Lăzărescu a trimis adrese și altor șefi de „autorități” din Caransebeș „pentru ca și personalul de sub conducerea Dvoastră să participe în număr cât mai mare”⁵, iar direcțiunile școlilor din Caransebeș au fost invitate să fie prezente în gara orașului împreună cu corpul profesoral și cât mai mulți elevi.

De asemenea s-au dat dispoziții de către Sfântul Sinod ca trenul mortuar să fie întâmpinat în toate „gările din eparhie”⁶, iar episcopul Vasile Lăzărescu s-a interesat dacă „doi preoți cu odăjdii aurii pot însoți vagonul mortuar până la Turnu Severin ori București”.⁷

Din partea eparhiei Caransebeș a fost comandată o coroană spre a fi așezată „pe sicriul I.P.S. Sale mult regretatului Patriarh Miron”.⁸

În semn de adâncă prețuire pentru cel care a ocupat un loc distinct în elita personalităților române, în data de 10 martie 1939, primarul orașului Caransebeș dă următoarea decizie: „Noi, Primarul orașului Caransebeș, având în vedere că trenul mortuar ce transportă rămășițele pământești ale fostului Patriarh și Președinte al Consiliului de Miniștri trece prin gara orașului nostru, luând în considerare că Preafericitul Patriarh adormit în Domnul a păstorit Eparhia Caransebeșului și a locuit în acest oraș timp de 10 ani, se cuvine deci a cinsti

⁴ *Ibidem*, f. 39.

⁵ Arhiva Episcopiei Caransebeș, Fond bisericesc - 121/1939.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

memoria sa”... „Aprobăm toate cheltuielile încopciate cu decorarea gării, cumpărarea unei coroane și alte cheltuieli împreunate cu cinstirea cuvenită a fostului Patriarh și Președinte al Consiliului de Miniștri”.⁹ Doamna Jumanca Maria subșefă de birou la Uzina Electrică, a fost delegată să se deplaseze la Timișoara spre a aduce pe cheltuiala primăriei „o coroană de flori naturale împreună cu panglica necesară”.¹⁰ Gara din Caransebeș a fost decorată de angajați de la Serviciul Tehnic al Primăriei și de la Întreprinderea de Pompe Funebre.

Mărturiile contemporanilor presărate în presa vremii arată că trenul mortuar a intrat în țara îndoliată în 11 martie 1939 prin gara de frontieră Jimbolia, apoi a ajuns la Timișoara, s-a oprit la Lugoj și ulterior la Caransebeș. Aici „toată populația orașului și din jur a venit să dea ultimul onor aceluia care i-a păstorit timp de 10 ani, din preajma și din decursul războiului mondial.

Prea Sfințitul episcop Vasile în fruntea unui sobor mare de preoți îmbrăcați în odăjdii de doliu a rostit ectenia funebrală, pentru fericita odihnă a Patriarhului Miron al României. Corul studenților teologi a executat duios și solemn: «Adusu-mi-am aminte...» Corul Reuniunii de cântări înalță prelung: «Vecinică pomenire!».

Autoritățile orașului, în frunte cu D-l primar Dr. V. Budințean, toate școalele cu profesorii lor, armata cu comandantul și miile de credincioși însoțesc duios cu privirile și gândurile lor de rugăciune, trenul mortuar ce dispăre în zare...

Prea Sfinția Sa părintele episcop Vasile, însoțit de protodiaconul T. Roșca se urcă în trenul mortuar unde se afla: P.S.S arhiereul E. Antal cu îndurerata familie a Patriarhului, apoi mai erau: I.P.S.S Visarion al Albaniei, Păr. N. Popescu, Dl. Ministru Zigre al Cultelor, Dl. Ministru Băran, Subsecretar de Stat la Interne, Dl. M. Măgureanu Subsecretar de Stat la Președinția Consiliului, Dl. Rezident Regal A. Marta al Ținutului Timiș, Dl. Maior Sachelarie comandantul legiunii de jandarmi ș.a.

Din eparhia Caransebeșului s-a format o echipă de preoți cari au cetit la căpătâiul celui răposat, până la Turnu Severin, compusă din protopopii: I.

⁹ S.J.A.N. Caraș-Severin, fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 5/1931-1939 , f. 37.

¹⁰ Ibidem.

Oravițan și Dr. I. Ieremia, apoi preoții: Gh. Popoviciu, M. Jigorea, Șt. Bololoi, N. Sintescu, R. Pop ș.a.”.¹¹

Primăria orașului Caransebeș a transmis ulterior în scris un mesaj de mulțumire pe adresa Întreprinderii de Pompe Funebre, „pentru decorurile funebre ce ați binevoit a da, cu ocazia trecerii prin gara Caransebeș a trenului mortuar”, „precum și pentru felul cum ați organizat împodobirea gării cu prilejul acestei triste solemnități”.¹²

Preocupările Primăriei orașului Caransebeș de a cinsti cum se cuvine memoria marelui ierarh Miron Cristea au continuat. Astfel pentru ziua de duminică 12 martie 1939 s-au luat măsuri ca toate spectacolele programate a avea loc în oraș să fie suspendate, tuturor bisericilor din oraș, indiferent de confesiune, li s-a transmis să facă pomenirea Patriarhului în cadrul serviciului divin, iar Societatea Culturală Astra a fost invitată să organizeze o șezătoare pentru comemorarea I.P.S.S, programul acesteia urmând să fie stabilit de comun acord cu primăria.¹³

Această inițiativă a fost absolut lăudabilă, având în vedere nobilele preocupări culturale de revitalizare a despărțămintelor Astrei, în care Miron Cristea a fost implicat major în perioada cât a îndeplinit înalta demnitate de episcop la Caransebeș.

La București, sicriul cu trupul neînsuflețit al Patriarhului a fost depus în naosul catedralei patriarhale, slujba de înmormântare fiind oficiată în ziua de marți, 14 martie, în prezența a numeroși ierarhi din țară și străinătate, a regelui Carol al II lea și voevodului Mihai, oficialităților centrale, miniștrilor, ambasadurilor, ofițerilor superiori, reprezentanților așezămintelor culturale, precum și a numeroși preoți, monahi, credincioși, studenți teologi și elevi seminariști.¹⁴ „Peste două mii de credincioși din eparhia Caransebeșului, priveau cu pietate, din străzile Bucureștiului, ultimele onoruri ce le aduce țara fostului episcop al eparhiei lor”.¹⁵ Primăria orașului Caransebeș a

¹¹ „Foaia diecezană”, an LIV, nr. 12 din 19 martie 1939, p. 2.

¹² S. J. A. N Caraș-Severin, fond *Primăria orașului Caransebeș*, dosar 5/1931-1939, f. 52.

¹³ *Ibidem*, f. 39.

¹⁴ Diacon Gheorghe I. Moisescu, *Moartea și îngroparea Preafericitului întru pomenire Miron Patriarhul României*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an LVII, nr. 3-4 (martie-aprilie), 1939, p. 155-157.

¹⁵ „Foaia diecezană”, an LIV, nr. 12 din 19 martie 1939, p. 2.

achitat „costul scrierii unei table portative, cu inscripția CARANSEBEȘ”¹⁶ purtată în semn de omagiu de grupul de locuitori ai orașului, participanți la înmormântarea Patriarhului.

O asemenea personalitate a cărei viață „a fost toată acțiune, frământare, muncă pentru Neam, pentru Țară, pentru Biserică”¹⁷, merita într-adevăr funeralii naționale.

Și la Caransebeș în ziua de 14 martie la ora 11 dimineța, ca urmare a ordinului telefonic al Ministerului de Interne, în toate bisericile trebuia să se officieze servicii funebre pentru defunctul Patriarh, la care aveau să participe toate autoritățile civile și militare, iar serviciile publice trebuiau suspendate.¹⁸ În mod special toți angajații și funcționarii primăriei au fost rugați printr-o circulară să participe în haine de sărbătoare la serviciul religios oficiat în toate bisericile orașului.

Extrem de atent primarul Virgil Budințian, în numele cetățenilor Caransebeșului, a condolat printr-o telegramă pe nepotul Patriarhului, arhierul vicar Emilian Antal.¹⁹ Acesta l-a însoțit pe Miron Cristea de-a lungul călătoriei până la Cannes și i-a fost alături împreună cu sora sa, până și-a dat obștescul sfârșit.

„Telegramă

Prea Sfințitului Arhieru Vicar Emilian Antal

București

Patriarchie

Cetățenii orașului Caransebeș păstoriți odinioară de marele lor ierarh Miron deplâng cu sinceră durere adormirea Lui în domnul și exprimă Prea Sfinției Voastre și familiei îndoliate respectuoasele și recunoscătoarele lor condoleanțe.

Primar: Dr. Budințian”

---

¹⁶ S.J.A.N. Caraș-Severin, fond *Primăria orașului Caransebeș*, dosar 5/1931-1939, f. 50.

¹⁷ Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Editura „Grai Românesc“, Miercurea-Ciuc, 2008, p. 279.

¹⁸ S.J.A.N. Caraș-Severin, fond *Primăria orașului Caransebeș*, dosar 5/1931-1939, f. 44.

¹⁹ *Ibidem*, f. 42.

Deoarece la data morții sale Î.P.S.S. dr. Miron Cristea pe lângă înalta demnitate bisericească, cea de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a îndeplinit și pe cea de Prim ministru, primarul Budințian a avut grijă să trimită telegrame pe adresa Patriarhiei, P.S.S. Mitropolitului Nicodim (ce avea să devină viitorul Patriarh al României), respectiv pe adresa Guvernului României, viitorului prim ministru Armand Călinescu:²⁰

„Telegramă

Înalt Prea Sfinției Sale Nicodim

București

Patriarhie

Deplângem îndurerați adormirea în Domnul al marelui ierarh Miron, care în vremuri de opresiune românească ne-a păstorit cu binecuvântată rodire duhovnicească și care ridicându-se dintre noi a ridicat biserica și neamul la înălțimi ce rămân pentru totdeauna în istorie.

Credincioșii orașului Caransebeș îl deplâng cu recunoștință și exprimă Sf. Sinod respectuasele lor condoleanțe.

Primar: Dr. Budințian”

„Telegramă

Domniei Sale Domnului Prim ministru Armand Călinescu

București

În clipa când moaștele marelui ierarh Miron traversează istoricul pământ al Caransebeșului, orașul de reședință al secularei vlădiciei pe cari în decada celei mai grele opresiuni naționale El a știut să o înalțe la culmi românești și duhovnicești ce rămân pentru totdeauna în istoria neamului, păstoriții săi de odinioară se închină cu recunoștință amintirii sale și roagă pe Excelența Voastră și Înaltul Guvern să primească respectuasele lor condoleanțe pentru marea pierdere ce o îndură Țara și Națiunea.

Primar: Dr. Budințian“

---

²⁰ *Ibidem*, f. 41, 43.

La îndemnul Sfântului Sinod, la împlinirea a 40 de zile, 6 luni respectiv 1 an, de la trecerea către Domnul a Fericitului Patriarh Miron, s-au oficiat în toate bisericile ortodoxe române din eparhia Caransebeșului, slujbe de pomenire.²¹

Cu certitudine însă, măreția și complexitatea acestei personalități ce a activat cu atâta curaj, pricepere și remarcabile realizări atât în plan bisericesc cât și cultural, social și național se cuvin a fi pomenite veșnic.

---

²¹ Arhiva Episcopiei Caransebeș, Fond bisericesc - 121/1939.

AUTOCEFALIA – CONSTRICȚIA ECLESIALITĂȚII LA IDEOLOGIZAREA ETNICULUI

Viorel Dorel Cherciu

Biserica Creștină, așa după cum știm, își are „certificatul de naștere” la Cinzecime și a avut un parcurs istoric „sinuos”, nu cum era de așteptat, un „drum ca-n palmă”, adică neted și fără efectuarea de „rute ocolitoare”. Râvna Apostolică a Creștinismului Auroral nu s-a dovedit a fi îndestulătoare pentru „Reușită”, deoarece „*sociologia Ispitei*”¹ deveni operantă în Temporalitate, fapt ce determină nenumărate „opriri pe traseu”, schimbări de macaz fără instaurarea unei „*Civilizații a Iubirii*”² care să aibă o „Călătorie” în Veac ferit de orice Rătăcire.

Evangelhia, „*Arhiva Sfântă*”³ a Bisericii lui Hristos, „prea simplă” pentru o Lume Întortocheată, nu a putut rămâne până la Capăt, pentru Omenirea Decăzută „*traectoria vie a Religiosului*”⁴, decât pe „Alocuri”, Ea a avut „șansa” a fi „*Împlinită și Întreagă*”⁵.

„Privitorii” (necreștinii), dar și cei „implicați” în Creștinismul Istoric au volens-nolens un anunit „*reprezentationalism mental*”⁶ asupra „Religiei lui

---

¹ Corina Bistriceanu Pantelimon, *Ispita sinelui în societatea modernă*, în „Analele Universității din Craiova. Seria Filosofie”, nr. 20, 2007, p. 232.

² Mihail Neamțu, *Povara libertății. Antiteze, paradigme și biografii moderne*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 15.

³ Stilianon G. Papadopolou, *Teologie și limbă. Teologie experimentală. Limbă convențională*, Traducere de Constantin Băjău, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 2007, p. 16.

⁴ Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, Traducere de Vasile Tonoiu, București, Editura Nemira, 2006, p. 5.

⁵ Ghelasie Gheorghe, *Trăirea mistică a Liturghiei*, Ediție îngrijită de Florin Caragiu, București, Editura Platytera, 2009, p. 250.

⁶ Angela Botez, *Introducere în filosofia mentalului. Tematică și reprezentanți*, în „Revista de Filosofie”, nr. 5-6, Editura Academiei Române, 1996, p. 375.

Iisus”, plăsmuită în funcție de percepția Fiecăruia, Aceasta fiind clasată drept un „*joc de sumă zero*”⁷, pentru că nu se „proiectează” ca o Imagine Uniformă; în ciuda acestor „deficiențe” nu i se resimte „*cultura recunoașterii*”⁸ valorii Celuilalt (Străin de paradigmele evanghelice, dar cu o Anumită Credință), Omul Failibil, chemat și el la cunoașterea Adevărului. O succintă „*schizanaliză*”⁹ scoate la iveală un „nou” prometeism – așa cum Adam a vrut să se „descurce” numai de Unul Singur¹⁰ – în „*Interiorul Bisericii*”¹¹, unde ne „împiedicăm” în sciziunile: „Biserica Noastră” și „Biserica Voastră”. Dumnezeu – Unul „nu există decât în măsura în care este pentru Toți” și purcede „*în direcția Tuturor*”¹². *Unitatea Bisericii*¹³ nu intră în ordinea Posibilului; cel puțin deocamdată, fiindcă în „teatrul de război” încă se confruntă „sângeros” Aroganța Apusului, Apostazia Răsăritului și „Devălmășia” Protestantismului¹⁴. Ecumeniștii „de serviciu”, nu își „julesc genunchii” în Rugăciunea Dragostei Înfrățite ci polemizează „noncordial” cu Vorbe Ascuțite într-un „Sanctuar al Vrajmășiei”, așa încât Creștinismul („beștelitul”) căzut „în apucăturile rele” ale Omului, are un „Viitor Nesigur”. Mântuitorul ne-a luat O Dată pentru Totdeauna de pe Drumul Obișnuit¹⁵ și ne-a pus „De o Parte” de „Restul Lumii Deicide”, iar „Aleșii” s-au re-întors în Punctul Vulnerabil și dintr-un exces al „concordiei imposibile” au pus „*Pisica și Câinele în aceeași cușcă*”¹⁶.

⁷ John O. Caputo, Gianni Vattimo, *După moartea lui Dumnezeu*, Traducere de Cristian Cercel, București, Editura Curtea Veche, 2008, p. 102.

⁸ Anton Carpinschi, *Cultura recunoașterii*, Iași, Editura Fundației Academice AXIS, 2008.

⁹ Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Capitalism și schizofrenie (I) Anti-Oedip*, Traducere de Bogdan Ghiu, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

¹⁰ Teofan Meda, *Etosul ortodox, etos al frumuseții*, Sibiu, Editura Agnos, Sfânta Mănăstire Crasna, Prahova, 2007, p.17.

¹¹ Mirel Bănică, *Locul celuilalt. Ortodoxia în modernitate*, București, Editura Paideia, 2007, p. 118.

¹² Alain Bodiou, *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Traducere de Andreea Lazăr, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2008, pp. 90-96.

¹³ Christos Yannaras, *Adevărul și unitatea Bisericii*, Traducere de Ignatie Trif și Uliniuc Ionuț Dumitru, București, Editura Sofia, 2009, passim.

¹⁴ Philotheos Pharos, *Înstrăinarea Ethosului Creștin*, Traducere de Gabriel Mândrilă, București, Editura Platytera, 2004, passim.

¹⁵ Gabriel Liiceanu, *Despre seducție*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 61.

¹⁶ Dan Puric, *Despre omul frumos*, București, 2009, p. 57.

„Poziția Bisericii în Istorie trebuie condiționată de așezarea Ei în Adevăr”¹⁷, alături „plutește” fără „busolă” în „Nulosferă”¹⁸, „Hât Departe” de Rânduiala Înalță a Providenței¹⁹.

O „mutație rampantă”²⁰ față de Biserica Primului Mileniu o constituie eclesiologia etno-filetistă (s.n.) care a început să înflorească în secolul XIX, odată cu apariția Națiunilor – State²¹, și „pasul” spre Autocefalie²². Conform eclesiologiei Pauline, autocefalia (gr. „avtos” = însuși și chéfali = cap) este acordată unui Loc Anume iar nu unei Națiuni²³.

¹⁷ Ovidiu Hurduzeu, Mircea Platon, *A treia forță: România profundă*, Postfață de Gheorghe Fedorovici, București, Editura Logos, 2008, p. 293.

¹⁸ Idem, p. 300.

¹⁹ Antonio Rosmini, *Cele cinci plăgi ale Sfintei Biserici*, Traducere de Raluca Popescu, Iași, Institutul European, 2007, p. 249.

²⁰ Michel Freitag, *L'oubli de la société. Pour une théorie critique de la postmodernité*, Presses universitaires de Rennes, 2002, p. 87, apud Jean-Claude Guilleband, *Gustul Viitorului*, Traducere și Prefață de Dinu Flămând, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.

²¹ Grigorios Papatomas, *În vremea post-eclesialității. Nașterea modernității post-eclesiologice*, Traducere de Florin-Cătălin Ghiț, în „Tabor”, Anul III, nr. 5, 2009, p. 16.

²² Liviu Stan, *Obârșia autocefaliei și autonomiei. Teze noi*, în „Mitropolia Olteniei”, Anul XIII, nr. 1-4, 1961; Idem, *Autocefalia și autonomia în Ortodoxie*, în „Mitropolia Olteniei”, Anul XIII, nr. 5-6, 1961; Idem, *Autocefalia și autonomia în Biserica Ortodoxă*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Anul XXXVIII, nr. 7-8, 1962; Constantin Pârveu, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, în „Studii Teologice”, Anul VI, nr. 9-10, 1954; Liviu Stan, *Despre Autocefalie*, în „Ortodoxia”, Anul VIII, nr. 3, 1956; Mircea Păcurariu, *Câteva considerații privind vechimea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, în „Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă”, București, 1995; Emilian Popescu, *Începuturile îndepărtate ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române: Tomis-ul. Arhiepiscopie autocefală*, în „Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985”, București, 1987; Nicolae V. Dură, *Forme și stări de manifestare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române de-a lungul secolelor. Mărturii istorice și canonice*, în „Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985, București, 1987; Nicolae Șerbănescu, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul centenarului 1885 – 25 aprilie 1985*, în „Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985, București, 1987; Idem, *Optzeci de ani de la dobândirea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române – 25 aprilie 1885 – 25 aprilie 1965*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Anul LXXXIII, nr. 3-4, 1965; Liviu Stan, *Sprrijinirea luptei de independență a poporului român prin lupta Bisericii pentru autocefalie*, în „Ortodoxia”, Anul XX, nr. 4, 1968 ș.a.

²³ Grigorios Papatomas, *St. cit.*, p. 10.

„Supărarea cea Mare” a Românilor Ortodocși (?) era „neatârnarea” Bisericii Lor de Patriarhia Ecumenică de Constantinopol²⁴ și ca atare au „demarat” prin Domnul Țării, Cler și Organele Legiuitoare procedurile pentru „Marea Ieșală” de sub „tirania” Instituției Ecclesiastice de pe malurile Bosforului, fără să se dumirească că prin acest „*Mare Act Istoric*”²⁵ au intrat între strivitoarele „maxilare” ale Statului, „construcție” pironită în Imanența Pură. „Independența” față de Scaunul Patriarhal a „împieptoșat” Biserica Ortodoxă Română să se „preschimbe” din Biserică – Fiică în Biserică – Soră²⁶ (din păcate, Ea a „mers mai departe” și s-a „pietrificat” în „Biserică – Soacră” – cu „Nurori” care de care mai Nesăbuite) Care încontinuu „muștruluiiește” uitând să mai Slujească „mult – depărtata” de Dumnezeu Populație „vrăjtită” de omniprezentul „*Neant Scilpicios*”²⁷ al Postmodernității.

Eclesiologia statutară a Bisericilor Naționale Ortodoxe este „*profund problematică*”²⁸, pentru că Acestea nu mai stabilesc întotdeauna un „*raport tainic și de bună cuviință*”²⁹ cu Cetatea, Persoana, Poporul, Politicul, Economicul, Alteritatea ș.a.m.d. obstrucționând „*ocârmuirea continuă a Duhului Sfânt*”³⁰. Intervențiile Puterii - „stato” înseamnă condiția exercitării concentrate a autorității publice într-un teritoriu, indiferent de către cine sau în numele cui fără suportul transcendenței, avându-și rațiunea în ea însăși³¹ – s-au făcut remarcate încă din vremea Creștinismului Timpuriu³².

²⁴ Alexandru Moraru, *Autocefalie și patriarhat în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica în misiune. Patriarhia Română la ceas aniversar”, București, 2005, p. 667.

²⁵ Idem, p. 674.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Ovidiu Hurduzeu, *Lumea văzută din Silicon Valley. Slavii fericiți*, Iași, Editura Timpul, 2005, p. 58.

²⁸ Grigorios Papatomas, *St. cit.*, p. 12.

²⁹ Dan Puric, *Cine suntem*, București, Editura Platytera, 2008, p. 108.

³⁰ Ștefan Morariu, *Autoritatea bisericească în primele veacuri creștine*, București, Editura Bren, 2007, p. 79.

³¹ Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Traducere coordonată de Hâns Neumann, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 38.

³² Adrian Gabor, *Biserică și stat în timpul lui Teodosie cel Mare*, București, Editura Bizantină, f.a., p. 74.

„*Philetismos*”³³, condamnat de un sinod de la Constantinopol din 1872 ca „erezie”, paradoxal, a „capotat” la întretăierea cu eclatanța Autohtoniei delabrante și s-a „stogoșit” în Credința Strămoșească. Raportul Etnie – Confesiune se înfățișează ca o „înjghebare” teoretică și pragmatică imuabilă, un „*cadru receptacular*”³⁴ în care se pot desfășura procese istorice cu o finalitate previzibil – pozitivantă.

Biblia descoperă Neamurile ca „rânduiești creaționale”, deci, existente transistorice – fire întinse gata să se rupă la „adierile” vântului Precarității. Antropolgia „întărește” postulatele identității originare, monogeniste, prin exemplele de sociabilitate inascentă a Omului, care definesc convingător faptul social al rudeniei generalizate și restrânse. Orice om din Lume se încadrează într-o „spîță de neam”, având o descendență matriliniară și patriliniară sau agnatică³⁵. Existența istorică a Neamurilor a fost sancționată în ziua Cinzecimii, când Limba Apostolilor unică și diferită „cheamă” toate aceste „părți” ale Întregului Omenesc să intre în componența Bisericii ca „Poporul cel Nou”.

La scriitorii ecleziastici, adjectivul „*ethnicus*” desemna păgânul, adică „indiferentul” sau „imunul” la credința în Hristos. Această „prejudecată” lingvistică a impregnate mentalul colectiv inconștient atât de adânc, încât atunci când se întocmește un catalog al esențelor substanțiale ale unei etnii, el este diagrama unor comparații divergente sau convergente, în funcție de Referent. Etnicul, chiar dacă este „investit” cu calitatea participativă la Ospățul Împărăției, nu are însă absolutitate substanțială³⁶. Termenul de etnie, din perspectivă teologică, nu se suprapune peste „*laos ton Theon*” sau „*am sel Iahve*”, ci „referează” o anume grupare din „aria” Totului care a existat înainte de Babel³⁷. Tocmai pentru a-și reocupa Locul Pierdut în urma mâniei

³³ Ioan I. Ică jr., *Perspective comparate asupra reformei Bisericii în Europa secolului al XX-lea*, în „Pentru un creștinism al noii Europe”, Vol. III, București, Editura Humanitas, 2007, p. 68.

³⁴ Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Galați, Editura Porto-Franco, 1994, p. 47.

³⁵ N. Constantinescu, *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, București, Editura Academiei Române, 1987, p. 35.

³⁶ Horia R. Patapievici, *Este etnicul o substanță?*, în „Dilema”, Anul IV, nr. 160, 1996, p. 6.

³⁷ Ion Chirilă, *Etnie și confesiune în Transilvania – abordarea teologică a terminologiei istorice*, în „Renașterea”, Anul VII, serie nouă, nr. 1 (73), 1996, p. 7.

lui Dumnezeu manifestată față de „răzvrățiții” din Câmpia Sinear, Pronia a „înzestrat” fiecare neam de sub Soare cu câte un Înger Păzitor³⁸.

Util de amintit este faptul că în istoria politică a Răsăritului Creștin n-a existat mai întâi națiunea, ci Imperiul potențial universal, care exprima unitatea în diversitate a Poporului Înceștinat, fiind o „res publica” sau politeuma celor „trecuți” prin apa Botezului³⁹. Centrat în jurul celor două Rome, cea veche și cea nouă, Imperiul Roman a dispărut din Occident la sfârșitul secolului V, dar a „supraviețuit” prin cel Bizantin, de-a lungul a încă un mileniu. În această „urzeală” politică, relația Stat – Biserică se dorea „simfonică”, structura fiind realmente bipolară. Imperiul Bizantin, în secolul VI, prin războaiele și diplomația politică a împăratului Iustinian I (482-565), și-a extins granițele, Mediterana redevenind „Mare Nostrum”. Politica internă a constat în acordarea unui rol deosebit Bisericii. Monarhul subordonează treptat și integrează ierarhia ecleziastică în aparatul de Stat, competența judecătorească a acesteia lărgindu-se și asupra proceselor civile. Principalul aliat în transpunerea reformelor în viața socială a fost clerul. Întrucât dreptul civil roman era adesea în conflict cu „jus gentium”, iar multe prevederi legale erau în evidentă contradicție cu tradiția elenistică, Iustinian se obligă să elaboreze o legislație care să transforme Imperiul într-un Stat de Drept⁴⁰. Opera legislativă s-a numit „Codex Iustinian” și a servit în mod strălucit ca un etalon care a stabilit relația Stat-Biserică⁴¹. Nucleul doctrinei „simfoniace” era suprapunerea totală Biserică – Societate Imperială, prin simplul fapt că Biserica era Imperiul⁴². Logic, societatea creștină bizantină era corpul deopotrivă mistic și social, asupra căruia Împăratul și Patriarhul își exercitau necontradictoriu autoritatea specifică⁴³. Lumea Bizanțului ne apare ca un spațiu omogen, „marsupial”, a cărui osatură identitară dublă presupune Imperiul și Ortodoxia. Religia reușise sacralizarea Politicului.

³⁸ Alexandru Baumgarten, *Angeologie și naționalism*, în „Dilema”, Anul V, nr. 249, 1995, p. 11.

³⁹ Oliver Clément, *Patriarhul ecumenic Bartolomeu. Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate*, Traducere de M. Maci, Sibiu, Editura Deisis, 1997, p. 118.

⁴⁰ V. Iliescu, *Statul – utopie și realitate*, Vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996.

⁴¹ Idem, p. 81.

⁴² L. Sușanu, *Ortodoxie, ortodoxism și națiune*, în „Dilema”, Anul IX, nr. 424, 2001, p. 12.

⁴³ Idem.

Căderea Constantinopolului a însemnat o dramă pentru Biserica Ortodoxă, deoarece Ortodoxia s-a provincializat – enclavizat, fapt ce a dăunat atributului numit Universalitate⁴⁴. Cucerirea otomană nu face decât să conserve și uneori chiar să accentueze „ligamentele” politico-sacrale ale Spațiului Ortodox⁴⁵. Centralizarea ortodoxă se revigorează după impasul de la sfârșitul gloriei bizantine, când au apărut primele tendințe autocefalice ale slavilor, acestea exclusive datorită poziției privilegiate pe care Imperiul Otoman o acordă Patriarhiei Ecumenice⁴⁶. Visul imperial dă „ghes” minții colective ortodoxe, care nutrește mereu reconstrucții utopice, este adevărat, că Marea Idee Greacă – pelenismul – după modelul Bizanțului, Marele Proiect Sârb după tiparul Imperiului Nemanid sau Regatul Daciei care să stea sub „*contrafortul Rusiei*”⁴⁷.

Istoriografia modernă, deși „șablonard” afirma că Biserica Ortodoxă din Europa și-a asumat rolul de „bastion al Națiunii” și că a acționat întotdeauna ca un „bloc”⁴⁸ în rezolvarea problemelor naționale ale unui popor, totuși prăbușirea Imperiului Bizantin a însemnat începutul unei „noi istorii”.

Începând cu secolul al XIX-lea, istoria europeană intră în etapa descentralizării politico-religioase a spațiului balcanic, Patriarhia Ecumenică nemaiputând ocroti unitatea religioasă suprastatală, mai ales că din secolul XVIII ia „startul” aventura externă a unui nou centru al universalismului ortodox, Rusia, care identifica Moscova cu A Treia Romă⁴⁹. Ideologia noului universalism ortodox „via Rusia” contribuie decisiv la reconstrucția situației politice interne a regatului rusesc ieșit de sub stăpânirea mongolă, prin absolutizarea doctrinei teo-politice a Bizanțului. Când apar primele semne ale decadenței politico-militare ale Imperiului Otoman se părea că unitatea eclezială și politică a Ortodoxiei va fi restabilită sub pavăza Imperiului Țarist, numai că, slavofilismul, prin aplicarea conceptului holist-romantic de „națiune” la mai vechea idee a centralității mistico-politice a Rusiei, conduce

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ F. Thual, *Stereofonia religie-națiune*, în „Dilema”, Anul VII, nr. 266, 1998, p. 11.

⁴⁷ *Idem*.

⁴⁸ Alexandru Duțu, *Ideologia naționalistă și politizarea ortodoxiei*, în „Altarul Banatului”, Anul VII (XLVI), nr. 7-9, 1996, p. 14.

⁴⁹ K. Leontiev, *Bizantinismul și lumea slavă*, Traducere de E. Pîrvu, București, Editura Anastasia, 1999, *passim*.

în final la o altă formulă identitară – Naționalitatea Sfântă⁵⁰. Slavofilismul nu putea funcționa imperial, pentru că, nutrindu-se din naționalismul etnic, se „torsiona” în rusofilie. Popoarele ortodoxe au preluat această „schemă” ideologică golită de identitatea etnică inițială și și-au constituit Biserici Ortodoxe Naționale. Binomul Biserică – Imperiu se divide în Biserică – Națiune. Bisericile se naționalizează prin reproducerea națională a simfoniei bizantine, adică a „etajării” Biserică – Societate, când aceasta din urmă se transformă în societate națională, iar cea dintâi, devine automat Națională⁵¹.

Cultura apuseană, dar mai ales Revoluția Franceză, încercând o „manevră” de influențare a Balcanilor, au determinat reacția promptă a Ortodoxiei, „duelul” dintre cele două forțe a dus la cristalizarea a două curente: unul de apărare și susținere a credinței ortodoxe, iar celălalt de diluare și chiar de minimalizare a importanței religiosului în viața individului. Orientarea spre Franța a popoarelor balcanice, dar mai cu seamă a românilor și grecilor, după eșecul politicii rusofile din perioada 1790, este un fapt binecunoscut în istoria politică și culturală, căci „duhul franțuzesc pătrunsese într-o bună parte din boeri, ajungând până la domnitori⁵². Toate influențele franceze răspândite din Italia până în Rusia treceau prin Viena, centrul cel mai important al pregătirii politice și diplomatice pentru grecii din Austria, care își aveau ațintită privirea și asupra Rusiei⁵³.

Tânărul sultan Abdul – Medjid, în încercarea de a restabili ordinea în Imperiu, proclamase prin hatiseriful din 3 noiembrie 1839 egalitatea în drepturi și datorii tuturor, otomani, creștini sau musulmani, act ce încălca tradițiile seculare, dar care devine noua Constituție a Porții și care deschidea orizontul unor reforme ce au făcut început erei tranzimatului⁵⁴. Deși aceste înnoiri legislative păreau a prelungi viața istorică a Imperiului Otoman, acesta, în timpul războaielor din 1828-1829 și 1833, cunoaște momente dificile,

⁵⁰ L. Șuşanu, *St. cit.*

⁵¹ Lucian Culda, *Emergența și reproducerea națiunilor*, București, Editura Licorna, 1996.

⁵² Alexandru Elian, *Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenes: Turnavitul*, în „Revista de Istorie”, Anul XXI, nr. 10-12, 1935, p. 372.

⁵³ C. C. Cotan, *Ortodoxie și etnicitate în spațiul sud-est european la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Analele Universității din Craiova: Seria Teologie”, Anul II, nr. 2, 1997, Editura Universitaria, p. 122.

⁵⁴ Idem, p. 125.

deoarece conjunctura îl constrângea pe inamicul Rusiei să ceară ajutor țarului Nicolae, prin semnarea tratatului de la Unkiar-Iskelesi – 1833. Popoarele ortodoxe „surori” considerau Rusia singura salvare a creștinilor din Imperiul Otoman, însă s-au înșelat, pentru că aceasta a exploatat „încrederea oarbă” a acestora în atingerea propriilor interese politice.

Expansiunea napoleoniană a coalizat Austria, Marea Britanie, Prusia și Rusia printr-un tratat de alianță semnat la 1 martie 1814 la Chaumont, care prevedea clauze teritoriale, încercând să readucă traseele granițelor – în centrul și vestul Europei – mai aproape de cele existente înainte de Revoluția Franceză⁵⁵. Se reinstaura astfel o garanție a echilibrului de forțe și se instituiau anume bariere, menite să împiedice o nouă extindere a Franței spre Flandra și Renania⁵⁶. În condițiile de atunci, fragmentarea Germaniei și a Italiei era o necesitate politică pentru restaurarea păcii pe continent. Constituirea „Sfintei Alianțe” între împărații Rusiei, Austriei și regele Prusiei, prin actul semnat la Paris în 14 septembrie 1815, avea ca obiectiv păzirea ordinii considerată „legală”, rezolvarea problemelor pendinte sau non-ivite chiar prin folosirea armelor⁵⁷. Ordinea instaurată de învingătorii din anul 1815 nu lua în seamă aspirațiile diferitelor națiuni, fie fărmițate politicește, fie – cele mai multe – aflate, sub stăpâniri străine, sau în ambele situații: irlandezi, norvegieni, finlandezi, belgieni, germani, italieni, cehi, slovaci, polonezi, lituanieni, unguri, croați, sloveni, sârbi, români, bulgari, greci, albanezi ș.a. Congresul de la Viena a generat prin înseși principiile sale dirijuitoare aplicate întregului continent, o dublă opoziție – socială și națională – ce se va manifesta periodic cu o forță crescândă.

Constituirea satelor naționale a avut loc numai atunci când a fost găsită o modalitate practică de a îmbina și armoniza interesele Marilor Puteri cu cele ale popoarelor în cauză. Revoluțiile din 1848-1849 marchează punctul important în afirmarea individualității unor neamuri europene, în drumul lor spre independență și autodeterminare.

Comparativ cu Occidentul, Europa Centrală și de Est s-a modernizat mai târziu, întrucât structurile politice ale statului medieval se prelungesc cu

⁵⁵ Dinu C. Giurescu, *Repere în formarea unor state naționale europene: prima jumătate a secolului XIX*, în A. Zub. coord. „Cultură și Societate”, București, Editura Științifică, 1991, p. 48.

⁵⁶ Idem, p. 49.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 50.

încă două secole. Idealurile profesate de gândirea politică modernă au fost receptate tardiv și datorită rolului conservator impus de Biserică și Monarhie⁵⁸. Imperiul Habsburgic avea să asigure o legislație prin care erau respectate diversitățile lingvistice, culturale și religioase. Programul imperial de ridicare a competențelor administrative și economice la un nivel acceptabil a jucat rolul de provocator pentru un segment social din cadrul popoarelor pe cale de a fi națiuni.

Europa „națiunilor” încetase să fie doar „franceză”; idei politice din diferite unghiuri ale continentului se încrucișau acum într-o lume atentă deopotrivă la particularism și la universalitate.

Fiecare națiune s-a născut dintr-o anume descoperire a identității: conștiința insulară a „cimentat” națiunea engleză; națiunea franceză a fost rezultatul coeziunii medievale în jurul regalității; italienii și-au conștientizat istoria pe monumentele abundente ale Imperiului Roman; românii își descoperă originea comună prin limbă⁵⁹.

Parcursul istoric de la „prenațional” la „național” al românilor a fost unul extrem de anevoios, pentru că identitatea etnică s-a născut din resentiment, frustrare, ambiție și speranță. Biserica Ortodoxă din Transilvania și Banat, deși a fost „trup și suflet” cu năzuințele politice ale românilor, nu a reușit să se „opună” Statului – Reședința Națiunii – și să-și obțină legalmente „constituționalitatea” suveranității supra-mundane și implicit istorice, contribuind masiv la emanciparea națională.

La finele secolului XVIII românii ortodocși și uniți intră în luptă pentru drepturi politice și culturale, abandonând aproape total, preocupările pentru confesiune. Mistica națională, ca mit esențial al epocii moderne, a conferit istoriei dimensiunea transcendentă, decupând lumea în entități naționale, fiecare avându-și locul „predestinat”⁶⁰.

Modernitatea accelerează un proces de decantare și solidificare a unei conștiințe de sine moderne în care componența etno-lingvistică capătă

⁵⁸ Victor Neumann, *Mittleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat-națiune*, în A. Babeți, C. Ungureanu coord. „Europa Centrală, nevroze, dileme, utopii”, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 144.

⁵⁹ Ioan Chindriș, *Naționalismul modern*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1996, p. 178.

⁶⁰ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 32.

treptat un rol de prim – plan, chiar dacă ceilalți factori vor continua să dețină funcții nu lipsite de importanță⁶¹. În decodificarea noilor forme de solidarități moderne în spațiul românesc, în condiții istorice concrete avem de-a face cu două cazuri paradigmatic: în Transilvania și Banat, identitatea de sine se instituie prin raportarea la celelalte entități entice – unguri, sași, sârbi, - iar în Țara Românească și Moldova, „departajarea” se face în „sinapsă” cu grecii și alte elemente sud-dunărene⁶².

Creștinismul Românesc are, trebuie să recunoaștem sincer, un pronunțat caracter „*sincretic*”⁶³ fapt ce s-a repercutat și asupra conștiințelor individuale care nu se puteau unifica întru atingerea unui asemenea ideal precum cel național, fără „îndemnul” ierarhiei ecleziastice și al elitelor culturale.

Dacă „imperiiile” nu puteau exista fără o cauciune religioasă, Statul-Națiune nu se mai legitimează prin „conjuncția” cu Divinitatea, ci prin coalescența cu Corpul Național⁶⁴. Apartenența recunoscută la o națiune și în același timp la o confesiune comportă două aspecte complementare: fie că existența confesională se subordonează celei naționale, care o asimiliază devitalizând-o și o secularizează prin remorcarea la un proiect ideologic, fie că națiunea consimte să investească în confesiune mergând pe o orbită ce-i împlinește sensul, acela de a fi purtătoarea unui adevăr supraistoric⁶⁵. Dacă o confesiune se „blochează” în naționalitate ea nu mai poate mărturisi decât propria sa limită. Invers o națiune ce își anexează confesiunea nu cunoaște decât „*bucuria letargică a propriei trufii*”⁶⁶, întrucât „adoarme” sub paza acesteia.

„Vifornița cea Mare” – Comunismul – a „viscolit” în sufletele oamenilor orice „urmă” a lui Dumnezeu și a „plantat” în loc „Ghimpele Ateismului”. Politrucii Regimului Totalitar au „inseminat” confuzia generalizată între Stat,

⁶¹ Toader Nicoară, *Actualitate*, în „Renașterea”, Anul VII, nr. 1 (73), 1996, p. 4.

⁶² Idem.

⁶³ C. Rădulescu-Motru, *Etnicul românesc*, București, Editura Albatros, 1996, p. 18.

⁶⁴ Dan Ungureanu, *Mântuitorul personal și Biserica națională*, în „Altarul Banatului”, Anul VIII (XLVII), nr. 10-12, 1997, p. 182.

⁶⁵ Dorin Ștefănescu, *Prezență și înțelegere. Reflecții asupra fenomenului religios*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, p. 197.

⁶⁶ Idem.

Biserică, Național, Etnic, Confesional⁶⁷, ca mai apoi, în „Deșertul Roșu” rămân să străbată „fără să Înainteze” doar „Caravanele Nimicniciei”. Ca să îmbrobodească „Masele”, activiștii nu au ezitat să-l „înscris în Partid” și pe Iisus (Blasfemie Uluitoare)⁶⁸, iar „oferta generoasă” din Librării și Biblioteci pentru Publicul Larg era „Biblia Hazlie”. Amvonul, la „concurență” cu „Lăudacii Profesioniști” stresa auricular Ascultătorii prin citirea Pastoralilor de Crăciun și de Paște, care elogiau fără „pic de măsură «realizările» „Geniului din Carpați”.

Pedagogia Divină, ne-a „aplicat” în 1989 „lovitura de pedeapsă” fără ca noi să ne „cumințim” și să ne punem sub Ascultarea lui Hristos – Singurul Cap al Bisericii – ci să „vagabondăm” pe Mai Departate în „Sinaiul Politic” – Bruxelles – unde „cultele creștine sunt reprezentate”⁶⁹ însă Marele Absent este Însuși Dumnezeu. „Europa Unită” se „spetește” în a asigura un „teren prielnic” Pluralismului Religios⁷⁰ – „duiumul” de religii se întâlnesc, dar „nu-și vorbesc” și nici „nu-și dau mâna” – însă nu „asudă” deloc să-L proslăvească pe Cel Înviat pentru a Noastră Mântuire.

Măcar în Ceasul din Urmă să ne dea Domnul Savaot puterea de a „comite” Păcatul ălbun „mărturisirea” Greșalelor convingși fiind că „*Binele va învinge Răul chiar într-o Poveste Urâtă*” și cu resemnată cucernicie să ne „plecăm capetele” Întâiului Tron⁷¹.

⁶⁷ Gabriel Catalan, *Considerații și documente privind elitele clericale ortodoxe din România comunistă (Studiu de caz: ierarhul Sebastian Rusan)*, în „Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România”, Vol. III, 2008, p. 239.

⁶⁸ Florian Bichir, *Polemici ortodoxe*, Sibiu, Editura Agnos, 2007, p. 21.

⁶⁹ Radu Carp, *Dumnezeu la Bruxelles*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2009, p. 100.

⁷⁰ Anca Manolescu, *Europa și întâlnirea religiilor. Despre pluralismul religios contemporan*, Iași, Editura Polirom, 2005.

⁷¹ Radu Preda, *Ortodoxia și dilemele dialogului cu lumea. Pastorală Patriarhului Ecumenic la Duminica Ortodoxiei (2010)*, în „Tabor”, Anul IV, nr. 1, 2010, p. 26.

ECOURI ALE RECUNOAȘTERII AUTOCEFALIEI ÎN BANAT

Pr. prof. dr. Vasile Muntean

Ab initio, câteva aprecieri preliminare, spre a înțelege mai bine tema ce o avem în vedere. Despre autocefalie s-a scris mult¹ și se va mai scrie, lucru firesc. E știut că termenul elin „autokephale” are semnificația unei cărmuiri de-sine-stătătoare. Cum remarcă specialiștii, autocefalia – ca și autonomia – nu a fost socotită numai în înțelesul universalității geografice a Bisericii, ci și în sensul „catolicității” acesteia². Prin acordarea autocefaliei se recunoaște implicit trăsătura specială, etnică, a Bisericii locale care astfel își poate organiza, mai eficace, în primul rând activitatea pastoral-misionară. Această structură constituie o particularitate a eclesiologiei ortodoxe, ce o diferențiază atât de sistemul Bisericii universale monocefale, cât și de tipul congregaționalist³. Sub raport istoric, formula Bisericilor autocefale precede Schisma cea Mare din 1054, inclusiv anul sucombării Bizanțului sub umbra Semilunei (1453)⁴.

Dar atârnarea canonică a unei „Biserici-fiice” de „Biserica-mamă” nu semnifică pur și simplu o subordonare, însă nici autocefalia nu înseamnă

---

¹ Liviu STAN, „Despre autocefalie”, în: *Ortodoxia*, VIII (1956), nr. 3, p. 369-396; Idem, „Autocefalie și autonomie în Ortodoxie”, în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), nr. 5-6, p. 278-316; Hans G. BECK, *Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich*, Oscar Beck, München 1959, p. 34; Ion BRIA, *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, București 1981, sub verbo; Colectiv de autori, *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, EIBMBOR, București 1987 (în continuare: *Centenarul...*); Aristeides PAPADAKIS, „Autocephalous”, în: *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Al. Kajdan et alii), I, New York – Oxford 1991, sub voce; Al. ELIAN, *Bizanțul, Biserica și cultura românească* (ed. îngrijită de V. Muntean), Trinitas, Iași 2003, pp. 25, 26, 36-42, 48, 57-66, 165, 176, 180; Paul BRUSANOWSKI, în *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, EIBMO, București 2010, p. 53-54.

² I. BRIA, *op. cit.*, p.51.

³ *Ibidem*, p. 52.

⁴ *Ibid.*

independență plenară⁵. Rămâne interdependența cu celelalte unități eclesiale, sub aspect dogmatic, canonic și cultic. Altfel zis, comuniunea Bisericilor drept-credincioase – autocefale și autonome – echivalează cu o unitate (pe diferite planuri, cum spunem) în libertate⁶.

În istoriografia românească, pe drept cuvânt s-a arătat că au apărut de-a lungul vremii – în cadrele vieții ecleziastice – destule momente premergătoare anului 1885, anumite forme și stări de manifestare a „neatârnării” de care vorbim, evidențiate de altminteri în studiile de specialitate.

În Banat, provincie românească aflată într-o conjunctură politică aparte (sub stăpânire străină), din fericire s-a constatat o păstrare impresionantă a sentimentului național și ortodox totodată. Câteva mostre sunt elocvente în această privință⁷; cronologic, unele din ele sunt anterioare anului 1885. Pentru a anihila elanul iscat în Banat în favoarea Unirii din 1859 s-au luat măsuri de izolare, căci potrivit unui act oficial „comunitatea de origine, limbă și religie determină la o parte din populația austriacă o receptivitate pentru exagerările propagandiste din Principate, în timp ce o altă parte (populația bănățeană, n.n.) simpatizează indiscutabil cu membrii emigrației revoluționare, tolerată și folosită de Cuza”. De altfel, Damaschin Bojincă – bănățean, a fost ministru „cuzist”; altul, Ștefan Stoica (tot bănățean), colonel-șef al Statului major al Țării Românești în timpul Unirii. Anual se serba ziua de 24 ianuarie la Pesta de către studenții români în frunte cu bărbații politici: Vincențiu Babeș, Anton și George Mocioni, Em. Gojdu; se toasta pentru „învingerea dreptății”, cântându-se „Deșteaptă-te, române”, „Marșul lui Mihai Eroul” etc. Când Al. I. Cuza a trecut la 1866 (în exil) prin Lugoj și Timișoara, a fost primit cu dragoste și de popor și de fruntași.

Altă faptă memorabilă: bănățenii, ca și alți români de sub dominație străină, au sprijinit cu însuflețire Războiul de Independență. Însă, pe parcurs, constrângerea guvernului austro-ungar se intensifică. În 1884, de pildă, pentru românism sunt exmatriculați patru elevi de la liceul lugojean (între care viitorii scriitori Victor Vlad-Delamarina și I. Popovici-Bănățeanu); primul a afișat pe tablă o cocardă națională cu grafia „Trăiască România!”. Îndată s-a desființat

⁵ *Ibid.*

⁶ Ilie-Dan CIOBOTEA (actualul patriarh al nostru), „Autocefalia bisericească: unitate de credință și libertate religioasă”, în: *Centenarul...*, p. 278.

⁷ Vasile MUNTEAN, *Contribuții la istoria Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara 1990, p. 223 și urm. (și pentru paragrafele *infra*).

și Societatea de lectură a respectivului „arhigimnaziu”. Sunt, cele de mai sus, câteva exemplificări ce demonstrează, în mod convingător, solidaritatea de neam a românilor de pretutindeni.

Firește, evoluția întregii obști românești, Unirea Principatelor, reformele și actele lui Alexandru-Ioan Cuza (cel din 1864, reîntărit în 1872, privind „autocefalia” Bisericii pămâtenice; în Ardeal autocefalia s-a legiferat tacit prin Statutul Organic șagunian, în 1868), precum și proclamarea și câștigarea prin importante jertfe a independenței statale în 1877-1878, pe urmă strădaniile unor luminați ierarhi autohtoni⁸, ca și alți factori, au determinat *in extremis* recunoașterea autocefaliei la 25 aprilie 1885, prin tomosul concilianului și înțeleptului patriarh ecumenic Ioachim IV.

După cum era de așteptat, acest fundamental eveniment din cronica Bisericii neamului a avut răsunet și în părțile bănățene. Presa, întâi de toate cea românească, a redat cu simpatie și pe larg ceea ce s-a obținut în București. În continuare – din săptămânalul timișorean *Luminătorul* (redactat de P. Rotariu și editat de protopopul Meletie Drăghici)⁹, și din hebdomadarul arădean *Biserica și Școala* – reproducem mesajul regelui Carol din 1 mai 1885, cu prilejul deschiderii lucrărilor Sf. Sinod din București, mesaj citit de Dimitrie A. Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucției Publice¹⁰.

Prea Sfinți Părinți!

Sfântul Sinod al Bisericii autocefale ortodoxe române are de a înregistra astăzi un fapt de mare însemnătate.

Sunt fericit a anunța Prea Sfinților Voastre că autocefalia seculară a Bisericii ortodoxe române a căpătat binecuvântarea Sanctității sale patriarhului ecumenic, și că astfel pozițiunea Bisericii române – egal

⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, EIBMBOR, III, București 1994, p. 126-142; Alexandru M. IONIȚĂ, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea (1822-1892)*, București 1992.

⁹ Aurel COSMA jr., *Istoria presei române din Banat*, I, Ed. Unirea Română, Timișoara 1932, p. 35; Gheorghe NAGHI, „Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române și ecourile ei în Banat”, în: *Mitropolia Banatului*, XXXV (1985), nr. 5-6, p. 302-312. P.C. Sa reproduce – cu unele scăpări – textele ce le reproduc și eu, exceptând ultimul, însă nu integral în cazul primelor două, de vină fiind (cred) cenzura din „epoca de aur”.

¹⁰ *Luminătorul*, nr. 54, 10/22 mai 1885, p. 3-4; *Biserica și Școala*, nr. 19, 12/24 mai 1885, p. 146.

îndreptățită cu celelalte Biserici ortodoxe autocefale, surorile ei de aceeași credință și de același rit – se află bine definită.

Acest bun rezultat l-am obținut prin stăruințele guvernului meu, cu concursul luminat și patriotic al Prea Sfințiților mitropoliți și episcopi ai Bisericii române și grație înaltelor simțăminte de adevărată frăție creștinească, ce însuflețesc pe Sanctitatea Sa Ioachim IV și pe sfântul său Sinod.

Faptul acesta, care întărește și mai mult pozițiunea Bisericii în înălțimea și demnitatea ce i se cuvine, trebuie să umple de bucurie inimile noastre, a(le) tuturor.

Biserica, din a cărei apărare în secolii trecuți românii-și fac gloria lor, a fost totdeauna nedezlipită de destinele țării. Pătruns de acest adevăr istoric și cunoscând credința nestrămutată a poporului în religiuinea lui strămoșească, din cea (d)intâi zi și în tot timpul Domniei mele am avut dinaintea ochilor mei un țel constant: mărirea și întărirea Bisericii române, pentru ca ea să rămână acea mare instituțiune națională de Stat, pe care poporul român să se poată totdeauna sprijini.

Nu mă îndoiesc (că) Biserica ortodoxă română, stând astfel în pozițiunea ei firească, se va întări și se va dezvolta înlăuntru prin strânsa unire a membrilor acestui sfânt Sinod și prin dragostea creștinească a tuturor servitorilor altarului, a căror ridicare trebuie să fie o preocupare continuă a sfântului Sinod și a guvernului meu.

Țara întreagă-și are ochii ațintiți asupra acestei sfinte adunări. Cunosco simțămintele religioase și patriotice, de care este însuflețit sfântul Sinod, și de aceea guvernul meu îl va sprijini în toate măsurile ce (le) va lua în înțelegere cu dânsul, și care duc la împlinirea scopului ce urmărim cu toții: întărirea și mărirea Bisericii și a Patriei.

Eu declar deschisă sesiunea de primăvară a sfântului Sinod al Bisericii ortodoxe române.

Dat în castelul Peleş, la 1 Mai 1885, CAROL.

Aceeași gazetă din Arad, în alt număr, sub titlul „Autocefalia Bisericii române”, va prelua – după „Poșta” gălățeană – un comentariu din „Ekklesiastike Aletheia” (organul oficial al Patriarhiei Ecumenice), relativ la acest subiect. Iată textul în cauză, din 15 mai 1885:

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ungrovlahiei, D(l) Calinic, în numele tuturor prea sfințiților arhieriei din România și cu consimțământul M.S.

Regelui României Carol I și a(l) guvernului său regal, a cerut – prin epistola sa, trimisă și recomandată de către excelența sa ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, d(l) D. Sturdza, de la Biserica cea mare a lui Hristos – recunoașterea autocefaliei Bisericii regatului României.

I.S. Sanctitatea patriarhul ecumenic, sfântul și sacru Sinod au primit cu bucurie această cerere și, ca conformă cu așezămintele ecleziastice, au și dat tomul sacru patriarhal și sinodal, proclamând autocefală și întru toate condusă de sine Biserica ortodoxă a regatului României; iar pe sfântul său Sinod ca iubit frate în Hristos, având toate drepturile chiriarhice și privilegiile ce sunt recunoscute unei Biserici autocefale.

O comisiune compusă din prea venerabilii Mitropoliți ai Cizicului și Calcedonului au dus tomul sacru și epistolele prin care se răspundea Î.P.S. Mitropolit al Ungrovlahiei Calinic și excelenței sale ministrul D. Sturdza, și le-au predat oficial, în ziua de 25 aprilie, excelenței sale ambasadorului de aici al României, d(l) G. Ghica. Acest mare fapt, care s-a anunțat deja prin o epistolă atât Prea Sfințiților Patriarhi, cât și celorlalte Biserici autocefale, a umplut de bucurie nu numai pe Biserica cea Mare pentru simțămintele pioase și frățești pe care le-a arătat cu această ocaziune venerabila ierarhie a regatului României și politica cea prudentă și înțeleaptă a miniștrilor Maiestății Sale Regelui Carol, dar chiar și pe însăși Biserica ortodoxă a regatului României pentru distinsele simțăminte de amóre (iubire, n.n.) maternă, manifestate și la această ocaziune, față de Biserica cea Mare a lui Hristos; și a ridicat pentru totdeauna pretextele și cauzele oricărei neînțelegeri între cele două Biserici. Pentru aceasta, el (acest fapt, n.n.) cu bucurie va fi înregistrat de istoria ecleziastică¹¹.

În fine, împrumutat din revista bucureșteană „Ortodoxia”, același periodic „Biserica și Școala” (într-alt număr) prezintă un text intitulat „Sfântul Sinod al României”, text pe care-l transcriem în cele ce urmează:

Cu ocaziunea deschiderii sesiunii de toamnă a Sf. Sinod al Sfintei Biserici autocefale ortodoxe române, Î.P.S. Mitropolit primat al României, președinte al acestui Sf. Sinod, a pronunțat următorul discurs prin care salută cordial pe toți P.S. membri ai acestui sacru corp, de bună-sosire. Mai departe dorește Î.P.S. Mitropolit primat ca venirea P.S. lor să fie totdeauna mănoasă în

¹¹ Biserica și Școala, nr. 22, 2/14 iunie 1885, p. 174.

înțelepte măsuri pentru ridicarea și îmbunătățirea soartei morale și materiale a clerului.

Prea Sfințiți Frați în Domnul!

Convocarea noastră aci pentru sesiunea de toamnă a anului prezent, îmi dă iarăși plăcuta și mult dorita ocaziune de a ne vedea și a ne consfătui frățește, pentru tot ce privește mai de-aproape Biserica noastră națională. Vă întâmpin, dar, cu toată mulțămirea și bucuria sufletească și vă zic: „Bine ați venit”.

Fie ca venirea Prea Sfințiilor Voastre, care este ca totdeauna în numele Domnului, să fie și de astă dată roditoare în înțelepte măsuri pentru îmbunătățirea soartei morale și materiale a clerului, și pentru ridicarea prestigiului la înălțimea ce patria română îl reclamă.

Pătrunși cu toții – nu mă îndoiesc – de noua eră ce ni s-a deschis acum de curând prin recunoașterea oficială a autocefaliei Bisericii noastre de către întreaga Biserică ortodoxă, urmează ca să fim și mai cu luare-aminte și mai strâns uniți prin legăturile de dragoste și disciplină canonică, pentru ca Biserica noastră să se poată prezenta cu demnitate în colegiul celorlalte Biserici autocefale, și prin buna ei organizare să poată servi de model Bisericilor mai tinere, cu care ne aflăm în contact în Orientul ortodox.

Dumnezeu să binevoiască, dar, a ne lumina și întări ca să corespundem pe deplin atât așteptărilor națiunii cât și suveranului nostru mult iubit, (pe care l-am văzut că a pus întotdeauna cel mai viu interes pentru propășirea Bisericii noastre ortodoxe, silindu-se a face ca ea să devină de cel mai bun exemplu pentru celelalte Biserici.

Mai multe articole privitoare la situația Bisericii ortodoxe din Banat și Ardeal s-au tipărit în „Romänische Revue” de la Reșița¹², în „Temesvarer Zeitung”, și nu numai. „Foaia Diecezană” – organul Eparhiei caransebeșene – începând să apară doar din 1886, consemnează totuși „ultimele momente ale Î.P.S.S. Mitropolit primat al României, Calinic Miclescu”, precum și „Învestitura noului mitropolit primat al României”¹³. Din nefericire, amestecul

¹² Gh. NAGHI, *op. cit.*, p. 486 et passim; a se vedea și Vasile PETRICA, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923), enciclopedist și ambasador al culturii române*, Ed. TIM Reșița 2009, p. 58 și urm.

¹³ *Foaia Diecezană*, nr. 36, 7/19 septembrie 1886, p. 5-6 și nr. 50 din 14/26 decembrie 1886, p. 1-2.

unor partide politice, precum cel liberal, a făcut ca în acel an 1886 să ajungă mitropolit altul decât cel mai indicat: marele învățat Melchisedec Ștefănescu¹⁴; și nu e un caz izolat.

Din păcate, confirmarea autocefaliei a avut și consecințe neplăcute în Ardeal și Banat. O măsură imediată pentru Ortodoxia transilvană și bănățeană s-a tradus printr-o imixtiune pe față a autorității în viața Bisericii, în scopul de a-i slăbi autonomia. Publicații bănățene fie în română, fie în alte limbi, condamnau tentativa guvernului dualist de a lovi interesele instituției eclesiale ortodoxe prin nesocotirea deciziei din 29 mai 1861, privind sprijinul financiar oferit parohiilor lipsite de mijloace materiale, din cuprinsul monarhiei¹⁵. Mitropolia transilvană a refuzat de a mai primi acel ajutor bănesc acordat de Habsburgi, întrucât nu mai era repartizat acum de Biserică, ci de către autorități după criterii „mai patriotice” (din punctul lor de vedere)¹⁶.

Luptele și acțiunile ulterioare (Memorandul și alte demersuri ce urmăreau apărarea limbii și a spiritualității moștenite) au dovedit o serioasă unitate „în cuget și simțiri” a bănățenilor cu ceilalți români, cu mult înainte de Marea Unire din 1918, când neîntrecutul istoric Nicolae Iorga își îndrepta omagiul recunoștinței „către poporul acesta întreg de oriunde și din toate veacurile, martir și erou”¹⁷.

În contemporaneitate, Patriarhia Română – cu adevărat autocefală și lucrând în condiții de libertate religioasă – se preocupă ca să-și împlinească rosturile spirituale, misionare și filantropice, atât în cuprinsul țării cât și peste hotare (pentru membrii ei de acolo), căutând concomitent să mențină relații de bună-vecinătate cu celelalte Biserici ortodoxe, în frunte cu Patriarhia ecumenică. Cum precizează P.F. Patriarh Daniel, Patriarhul ecumenic se bucură de un primat de onoare, care – atunci când circumstanțele o cer – se prezintă sub chipul unui primat de coordonare a coresponsabilității în acțiuni ce privesc toată Ortodoxia¹⁸.

¹⁴ M. PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 131.

¹⁵ Gh. NAGHI, *op. cit.*, p. 488-490.

¹⁶ *Ibidem*, p. 489.

¹⁷ V. MUNTEAN, *op. cit.*, p. 244, n. 139 (cu bibliografie).

¹⁸ Idem, „Autocefalia Bisericii noastre – 125 de ani de la dobândirea ei”, în *Calendarul Arhiepiscopiei Timișoarei* /2010, p. 129 (cu literatură de specialitate).

PARTICIPAREA PREGĂTIMII ORTODOXE ROMĂNE DIN BANATUL SĂRBEASC LA EVENIMENTELE REVOLUȚIONARE DE LA 1848-1849

*dr. Mircea Măran,
Vârșeț*

Revoluția de la 1848 reprezintă unul din momentele cruciale în ceea ce privește încheierea definitivă a ideii independenței bisericești a românilor ortodocși din Banat și de creare a unei organizații bisericești autocefale pe teritoriul Monarhiei Habsburgice. Subiect abordat de un număr mare de specialiști în istoria Banatului, Revoluția de la 1848 încă mai prezintă interes în rândul cercetătorilor și, ceea ce ne bucură în special, încă mai oferă material inedit care ține să scoată la lumina zilei momente mai puțin cunoscute care ar contribui la clarificarea unor evenimente și fenomene mai puțin cunoscute.

Participarea clerului ortodox român din Banatul istoric la Revoluție, în special a celor care au jucat un rol crucial în mișcarea revoluționară a românilor din Banat, precum Ignatie Vuia, Dimitrie Petrovici Stoichescu ș.a. a reprezentat tema numeroaselor studii care s-au ocupat cu problemele Revoluției de la 1848 în Banat. În studiul de față am încercat să scoatem la lumina zilei momente mai puțin cunoscute referitoare la rolul și participarea preoțimii ortodoxe române din părțile vestice ale Banatului istoric, actualul Banat Sârbesc, la aceste evenimente. Se înțelege de la sine că acest spațiu în anii revoluționari nu a reprezentat un întreg separat, despărțit de restul pământului bănățean, însă având în vedere existența unui număr însemnat de surse, păstrate în arhivele din Serbia sau preluate din presa sârbească, mai puțin cunoscute sau chiar necunoscute istoriografiei românești, și având totodată în vedere și faptul că mișcarea pentru obținerea autocefaliei bisericii ortodoxe române a reprezentat un fenomen prezent și în părțile actualului Banat Sârbesc, am considerat că o lucrare cu un astfel de subiect ar da o contribuție, cât de mică, la cunoașterea mai bună a realității bănățene de la jumătatea secolului al XIX-lea.

În preajma Revoluției, populația românească din această parte a Banatului (ca, de altfel, și din alte părți ale acestei provincii), era una preponderent țărănească, pătura burgheză fiind nedezvoltată (cu excepția orașului Biserica Albă), iar intelectualitatea (cu excepția celei din Vârșeț) a fost reprezentată doar prin preoții și dascălii de la sate (câte 1-2 în fiecare localitate). De aceea, nici mișcarea națională românească în lumea rurală bănățeană nu se găsea încă într-o fază avansată, ceea ce reprezintă și cauza principală a inexistenței unei ideologii bine încheiate care să direcționeze poziția și atitudinea satului românesc din această parte a Banatului în timpul Revoluției.

Primele ecouri ale evenimentelor din primăvara revoluționară de la Viena și Pesta au ajuns și în zonele locuite de sârbi și români. O oarecare agitație a fost prezentă deja în luna aprilie și printre grănicerii sârbi din Regimentul Germano-Bănățean, cu sediul la Panciova, care la adunarea de la Țrepaia din 15 și 16 aprilie 1848 au dezbătut probleme de interes național și social, adoptând și o listă de revendicări în 28 de puncte, prin care au fost exprimate năzuințele naționale sârbești din Monarhie, adunarea reprezentând astfel un fel de avanpremieră a Adunării din Luna Mai de la Sremski Karlovci. Este interesant că la adunarea de la Țrepaia au participat și reprezentanți ai românilor din acest regiment, ceea ce observăm, printre altele, și din faptul că în punctul 27 al revendicărilor se cere eliberarea comunelor Ofcea și Borcea, prima pur românească, iar cea de-a doua mixtă, sârbo-română, de plățirea impozitelor în caz de inundații pe holdele din aceste comune¹. Localitatea Ofcea a fost, anume, reprezentată de preotul Simeon Dimitrievici, o personalitate deosebit de importantă și de interesantă prin faptul că, spre deosebire de majoritatea preoților români din Banat, care au fost adepții lui Eftimie Murgu, s-a dat de la bun început de partea revoluționarilor sârbi, a patriarhului Rajačić și a forțelor antimagiare. Acest preot era de altfel cunoscut ca având o mare reputație în rândul parohienilor săi². Încă de la începutul existenței Comitetului Districtual sârbesc din Panciova, ca un colaborator fidel al acestuia, Dimitrievici a fost ales, ca om „iubit de popor”³ în fruntea subcomitetului din Ofcea în momentul

¹ Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848-1849, nr. 122, p. 177-179; Миховил Томандл, *Историја Панчева*, Панчево, 2003, p. 123. Vezi și: I. Baba, V. Mic, *Ofcea, pagini de istorie culturală și spirituală*, Novi Sad, 2007, p. 17.

² Сигфрид Капер, *Српски покрет у јужној Угарској 1848-1849*, приредио Славко Гавриловић, Београд-Ваљево 1996, p. 123.

³ Ilie Baba, Valentin Mic, op. cit., p. 17.

în care în numeroase alte localități au fost destituiți vechii reprezentanți ai puterii locale. De fapt, din ordinul patriarhului Rajačić, președintele Comitetului Districtual din Panciova, dr. Konstantin Peičić, a mers din sat în sat pentru a-i înlătura din fruntea subcomitetelor locale pe preoți, ceea ce s-a și realizat, în afara localității Ofcea, unde din cauza reputației deja amintite a parohului local, acesta și-a reținut funcția⁴. Preotul Simeon, ca om de încredere al conducerii Comitetului Districtual, în unele cazuri și-a preluat sarcina de a-i încuraja pe românii bănățeni în lupta împotriva revoluționarilor maghiari. În acest sens, amintim cazul militarilor români găsiți în tabăra de la Vračev Gaj, lângă Biserica Albă, înrolați în unitățile sârbești, care se pare că nu erau prea dispuși de a se angaja pe plan militar, așa că pentru a li se ridica dispoziția de luptă, în această tabără a fost adus parohul Simeon Dimitrievici, împreună cu încă un român și un sârb, de la care se aștepta ca prin discursuri și sfaturi să influențeze asupra acestora⁵. Din biografia acestui important cleric ortodox român din Banatul Sârbesc amintim și faptul că aparținea unei vechi familii de preoți care au păstorit în această parohie încă de la stabilirea românilor din localitatea Clec, de lângă Becicherecul Mare, la Ofcea, în anul 1813. Urmaș al preoților Damian Dimitrievici și Petru Dimitrievici, preotul Simeon va deveni în urma despărțirii ierarhice primul administrator al Protopopiatului Panciovei (începând cu data de 23 septembrie 1865), dovadă a încrederii de care s-a bucurat și în rândul ierarhiei românești în momentul obținerii autocefaliei.

La Adunarea de la Lugoj din 15/27 iunie 1848 s-a hotărât instaurarea lui Ignatie Vuia, un colaborator al lui Eftimie Murgu, în scaunul episcopal de la Vârșeț, alegere care va fi recunoscută un an mai târziu (abia în mai 1849) și de guvernul revoluționar maghiar. Ignatie Vuia a fost de origine din părțile locului, născut la Voivodinț lângă Vârșeț în anul 1809. A studiat teologia la Institutul Clerical Româno-Sârb din Vârșeț, iar mai târziu, între 1834-1847, a funcționat și ca profesor la această școală. În momentul proclamării sale de „administrator pentru județul Caraș și Granița Banatului valahic”⁶, respectiv locțiitor de episcop – vicar episcopal⁷, îl găsim la funcția de protopop de

⁴ Мировил Томандл, *Улога Др-а Константина Пеичића у српском покрету 1848-1849. године*, Зборник за друштвене науке, 18, Матица српска, Нови Сад, 1957, p. 70.

⁵ A. I. P. (Arhivele Istorice Panciova), Fond Okružni odbor, nr. 392.

⁶ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 26.

⁷ I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, 1980, nr. 386, p. 712-713.

Vărădia, cu sediul la Oravița. Adunarea de la Lugoj și alegerea lui Dimitrie Petrovici Stoichescu și Ignatie Vuia la funcția de vicari au avut un răsunet puternic și în rândul revoluționarilor sârbi, dar în special în rândul ierarhiei sârbești, care desigur că nu putea să privească cu indiferență încercarea de formare a unei biserici ortodoxe române independente și dezlipirea ei din cadrul mitropoliei de la Sremski Karlovci. De aceea, și presa sârbească urmărea cu atenție desfășurarea adunării de la Lugoj și hotărârile adoptate acolo, prezentând cu o oarecare doză de ironie hotărârea „adunării valahilor din Banat” de a-și alege propria conducere bisericească⁸. Un corespondent anonim din Vârșeț al ziarului *Србске новине* din Belgrad, într-un articol destul de vast dedicat românilor⁹, analizând, din unghiul său de vedere, atitudinea românilor față de propria lor geneză și istorie, cât și față de poziția acestora în cadrul bisericii sârbești, propagată de „câțiva apostoli exagerați” și de „învățători valahi înflăcărați”, încearcă să dovedească poziția justă a mișcării sârbești și în special a bisericii ortodoxe sârbe față de revendicările românilor în ceea ce privește crearea unei biserici independente. Înșirând diferite argumente în favoarea bisericii sârbești, autorul acestui articol se întreabă ce vor românii, fiindcă, după părerea sa, au toate drepturile în cadrul organizației bisericești comune: „Oare nu este vlădica din Arad Raț valah? Ce sunt altceva vlădicii din Bucovina și Ardeal decât valahi? Oare nu este chiar și vlădica Vârșețului Popovici în aceeași măsură valah, cât și sârb? Dar și Jivcovici a învățat deja destul din limba valahă...” Propagatorii principali ai acestei politici de dezlipire a românilor de ierarhia sârbească sunt, după părerea scriitorului anonim, protopopii români, cărora credem că le și este adresat acest articol. Cu toate că nu dă nici un nume, impresia este că autorul se adresează în special lui Ignatie Vuia, Nicolae Tincu Velia și Dimitrie Petrovici Stoichescu. În dieceza Vârșețului, susține autorul, sunt șase protopopiate, dintre care cinci

⁸ *Новине читалишта београдског*, Belgrad, nr. 29 din 9 iulie 1848, pag. 251-254. Comentând proclamarea lui Stoichescu și Vuia de vicari episcopali, autorul articolului în care se dă o relatare amănunțită de la Adunarea de la Lugoj, amintește că poporul obișnuit, prezent la adunare, nu a înțeles ce înseamnă noțiunea de „vicar”, confundând-o cu cea de „văcar”, astfel că din mulțime s-a auzit comentariul că a fi „văcar” nu este niciun fel de funcție, după care cititorii proclamației au explicat celor adunați că nu este vorba despre „văcar”, ci despre „vicar”, ceea ce înseamnă „vițe-vlădică”. În urma acestor precizări, poporul entuziasmat i-a luat pe cei doi pe umeri, exclamând: „Să trăiască vițe-vlăgica!”

⁹ *Србске новине*, 25 mai 1848, pag. 5-7.

au în frunte protopopi români și doar unul sârb. Protopopii români au săvârșit, ne informează autorul, o serie de fărădelegi împotriva bisericii sârbești. La Arad, Lipova, Lugoj și în alte localități, au fost scoase cărțile sârbești din biserici. Însă, încheie la sfârșit corespondentul ziarului, toate acestea le fac doar protopopii și „alți câțiva apostoli valahi mincinoși”, „pe când poporul obișnuit, ca și alți oameni înțelepți și patrioți de-ai lor”, se opun unei astfel de politici.

Printre românii din Banatul Vestic încă înainte de revoluție a fost prezentă ideea independenței bisericești, susținută ferm de unii conducători ai mișcării naționale române. Astfel, Martinian Moraru (Petrovici), capelan la Dobrița, român originar din Uzdin (născut la 1810), un om energic, a cutreierat satele cu populație românească din împrejurime pentru a propaga această idee¹⁰, până ce, în primăvara anului 1848, nu a fost trimis cu unitățile de grăniceri în Italia, ca preot militar, iar la întoarcerea sa a fost strămutat de autoritățile bisericești în satul sârbesc Țrepaia, evident pentru a fi zădărnicită activitatea sa națională.

La Sân-Mihai (azi Locve), „mișcarea trece prin diferite forme, de la neutralitate și până la înclinare spre maghiari”¹¹. Despre preotul Alexandru Sfera din această localitate se spunea că are o „ținută promaghiară”¹². Din cauza înclinării sale înspre revoluționarii maghiari, ca partizan al lui Eftimie Murgu, acest preot, cunoscut la Sân-Mihai ca Ierci Alexandru Sfera-Poponi, în momentele în care Sân-Mihaiul a fost atacat și incendiat de revoluționarii sârbi din tabăra de la Alibunar, se va refugia la Becicherecul Mare¹³. După Revoluție, îl găsim din nou paroh la Sân-Mihai, unde se amintește ca abonat la foile lui George Barițiu.

¹⁰ Лазар Николић, *Хроника места Добрица у Банату*, Панчево, 2003, p. 82 și 150-151. O perioadă de timp (1841-1842), acesta a funcționat ca preot ortodox și la Glogoni (vezi: Ilie Baba, *Glogoni - pagini de istorie culturală*, Zrenianin, 2009, p. 28 și 33).

¹¹ Pavel Gătăianțu, Panta Bagiu, *Locve ieri și astăzi*, Novi Sad, 1989, p. 28.

¹² ibidem, p. 29.

¹³ Pavel Gătăianțu, *Biserica din Locve (Sân-Mihai)*, Novi Sad, 2000, pag. 45. Acest autor consideră că Sfera a rămas la Becicherec până la moarte în anul 1850, însă izvoarele documentare îl amintesc și mai târziu, mai concret, într-un document emis de Episcopia Vârșețului, din 15 noiembrie 1851, în care acesta este numit de catihet la școala pentru băieți din Sân-Mihai (Arhiva Parohială Petrovasâla, *Protocolul Cercularilor III, 1850-1868*, p. 39-40).

În tabăra opusă, cea a revoluționarilor sârbi de la Alibunar, se găsea preotul român Nicolae Gian, care era unul din cei trei membrii ai subcomitetului local, împreună cu celălalt preot, Ioța Gruici, și cu magistrul poștal Sreckov. Preotul Gian a făcut parte din delegația alibunărenilor, alcătuită din șase membrii, care a mers la Sân-Mihai pentru a-i convinge pe locuitorii acestui sat să se alătore mișcării revoluționare sârbești. Deja am amintit că sâmienții, printre care și preotul Sfera, erau mai apropiați de mișcarea maghiară, astfel că delegația de la Alibunar nu și-a realizat scopul, ceea ce a rezultat cu declanșarea conflictelor între cele două tabere adversare.

În numeroase cazuri, preoții au devenit președinți ai subcomitetelor locale din satele subordonate Comitetului Districtual din Panciova. Preoții Nicolae Otonoga și Teodorovici au făcut parte din subcomitetul local, sau, cum îi ziceau pe atunci, „conșederea” din Seleuș. Subcomitetul local din Petrovasâla, (Petrovoselo, azi Vladimirovaț), îl are în frunte pe parohul Dimitrie Popovici¹⁴. Celălalt preot local, Avram Murgu, a jucat pe de altă parte un rol deosebit în momentele critice de la începutul lunii ianuarie 1849, când a avut loc marea ofensivă maghiară asupra Panciovei. Apropiindu-se unitățile maghiare de Petrovasâla, după ce s-a aflat că maghiarii au incendiat localitatea vecină Alibunar, populația din sat s-a refugiat în văile din apropiere. În sat au rămas doar bătrânii. Când a intrat generalul Kiss cu unitățile sale în comună, în fața lui a ieșit preotul Avram Murgu cu câțiva bătrâni, încercând să-l convingă pe general că petroviceni sunt oameni pașnici și cerând de la el să cruțe comuna. Văzând husarii că străzile sunt goale și că adversarii lor nu se ascund aici, au chemat populația să se întoarcă acasă. Generalul Kiss a poposit cu această ocazie în casa lui Jeică Zestrean, iar doi căpitani maghiari în casa preotului Murgu, pe când restul armatei s-a așezat în piața din fața bisericii.

Nu ne este clară întru totul poziția și rolul preotului Trifon (Trifu) Iancu, cu care se întâlnește o delegație a românilor ardeleni (avocatul Ioan Mărgineanu și căpitanul Constantin Stejar), găsită în Banat în perioada 15 februarie-4 martie 1849. Cei doi îl numesc pe Iancu, în raportul pe care l-au alcătuit, „prea harnicul și învățatul profesor de teologie din Vârșeț”¹⁵, care li se plânge că sârbii introduc cu forța limba sârbă în bisericile românești și care însăși „multe necazuri a pătimit de la sârbi”. Trifon Iancu a fost în

¹⁴ A. I. .P., Fond *Okružni odbor*, nr. 1915.

¹⁵ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 213-214.

preajma revoluției paroh la Vatin, fiind în 1847 propus să ia ca suplent locul lui Ignatie Vuia la secțiile în limba română din cadrul Institutului Clerical Sârbo-Român din Vârșeț, însă în ciuda caracteristicilor pozitive care i-au fost date, mitropolitul a hotărât să-l respingă¹⁶, pe baza unor date sosite ulterior la acesta, care se referă la candidatul Trifon Iancu. Probabil că această hotărâre a mitropolitului a și influențat asupra faptului ca Iancu să fie privit ca unul care a avut mult de suferit din partea ierarhiei bisericești. Mai amintim și faptul că „profesorul Trifon Iancu” figurează la 1848 și printre abonații la foile lui Barițiu¹⁷.

O luptă consistentă pentru obținerea independenței bisericești o purtau și românii din Biserica Albă, luptă care a culminat în timpul evenimentelor de la 1848. Anume, românii din Biserica Albă, împreună cu germanii din acest oraș, erau de la început adepții politicii lui Kossuth¹⁸. Printre aceștia se pare că a fost și protopopul Sofronie Ivacicovici, fost profesor la secțiile în limba română a Institutului Clerical Sârbo-Român din Vârșeț, care după terminarea Revoluției a fost acuzat de sârbii din Biserica Albă că în timpul Revoluției a citit credincioșilor în biserică, la proprie inițiativă, proclamația revoluționarilor maghiari¹⁹.

De fapt, la Biserica Albă au existat probleme în ceea ce privesc relațiile bisericești dintre sârbi și români, care durau deja de decenii în șir²⁰. În acești ani, Biserica Albă avea în jur de 7000 de locuitori, dintre care cca. 5300 de germani, 1100 de sârbi și 600 de români. Numărul total al familiilor românești la Biserica Albă în această perioadă era de 158²¹. Disputele referitoare la folosirea bisericii comune au reprezentat cauza principală a tensiunilor româno-sârbe în momentul declanșării evenimentelor din timpul revoluției. În 17-18 aprilie 1848, când ca urmare a demisiei unor funcționari municipali

¹⁶ Nikola Gavrilović, *Srpsko-rumunsko klirikalno učilište u Vršcu 1822-1867*, Novi Sad, 1983, p. 100.

¹⁷ I. D. Suciuc, *Nicolae Tincu Velia, viața și opera lui*, București, 1945, p. 84.

¹⁸ Дака Поповић, *Панчево у српском покрету 1848-1849*, Нови Сад, 1954, p. 38.

¹⁹ Nikola Gavrilović, *Srpsko-rumunsko klirikalno učilište....*, p. 178.

²⁰ De aceea, considerăm ca neîntemeiată afirmația unor autori, conform căreia „mișcarea de separare nu provine de la poporul român, ci de la episcopul Andrei Șaguna, dornic de glorie și putere” (Vezi: Добривој Николић, *Срби у Банату у прошлости и садашњости* (Монографија Баната), Нови Сад, 1941, p. 93).

²¹ Светолик Суботић, *Бела Црква у догађајима 1848/49*, Зборник за друштвене науке, 27, Матица српска, Нови Сад, 1960, p. 98.

în oraș a domnit o oarecare anarhie, sârbii au scos din biserica comună toate cărțile bisericești în limba română, 21 la număr, împreună cu trei icoane, și le-au dus în sala de ședințe a casei municipale, cu toate că la început intenționau să le ardă²². Despre aceasta au făcut proces verbal împreună cu reprezentantul Magistratului²³. Preotului român Sofronie²⁴ Ivacicovici i-au interzis să intre în biserică. Ca urmare a acestor măsuri, românii au stat în evenimentele care au urmat de partea germanilor, loiali la rândul lor guvernului revoluționar maghiar, confruntându-se cu sârbii, în ciuda relațiilor de rudenie și a căsătoriilor mixte numeroase existente în număr mare între cele două popoare ortodoxe. Încă cu ocazia primei pătrunderi a unităților sârbești în Biserica Albă, în iunie 1848, înainte de izbucnirea conflictului armat, frunțașii germanilor și ai românilor s-au arătat ostili mișcării sârbești²⁵.

În urma pătrunderii trupelor sârbești în Biserica Albă, în frunte cu căpitanul Adam Kosanić, protopopului Sofronie Ivacicovici îi este în februarie 1849 interzis de a mai intra în biserica ortodoxă comună, din motivul că a citit proclamația lui Kossuth în această biserică în 1848²⁶. Protopopul a fost apostrofat ca principalul vinovat pentru evenimentele din 19 august 1848, în care numeroși sârbi din Biserica Albă și-au pierdut viața²⁷. O perioadă de timp și-a petrecut-o și în exil la Oravița. După terminarea revoluției a fost din nou înlăturat din biserică, din motivele deja amintite. Abia prin decizia din 16 aprilie 1850 a generalului Coronini, comandant general al graniței bănățene, care a hotărât reintrarea în vigoare a deciziei imperiale din 1846 referitoare la litigiul sârbo-român, protopopul Ivacicovici a început din nou să țină slujbele divine în limba română la biserica ortodoxă din Biserica Albă²⁸.

Observăm, deci, că poziția și rolul preoțimii române din această parte a Banatului în timpul Revoluției de la 1848-1849 nu era una strict definită, acesta depinzând de numeroși factori, printre care de repartizarea forțelor celor două

²² Vezi și: Gligor Popi, *Românii din Biserica Albă*, Vârșeț, 2006, p. 15-16.

²³ Светолик Суботић, *Црквени спор између белоцркванских Срба и Румуна у XIX веку – Прилог проучавању српско-румунских односа у Банату*, ЗМСДН, 36, Нови Сад, 1963, p. 90-91.

²⁴ Sau Leontie, cum este specificat la unii autori.

²⁵ *Србске новине*, 15 iunie 1848, p. 2.

²⁶ Светолик Суботић, *Црквени спор...*, p. 90-91.

²⁷ *Ibidem*, pag. 95-96

²⁸ N. Gavrilović, op. cit., p. 179.

părți beligerante în zona în care se găsea parohia respectivă, de atitudinea personală și de propria inițiativă și energie a fiecărui preot, dar un lucru este cert: chiar și în cele mai critice împrejurări, preoțimea română apăra interesele credincioșilor și a credinței ortodoxe, contribuind din plin la încheierea ideii independenței bisericești, realizate în sfârșit un deceniu și jumătate mai târziu.

Tipografia Miron

Imprimeria

MIRTON

Timișoara, str. Ștefan Micu nr. 7

Tel.: 0256-225484, 0256-272926;

Fax: 0256-208924

E-mail: miron@miron.ro

www.miron.ro

Prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, anul 2010 a fost proclamat în întreaga Patriarhie Română ca „Anul omagial al Crezului Ortodox și al Autocefaliei românești”. Pentru Episcopia Caransebeșului, la cele două evenimente majore din viața Bisericii noastre, se adaugă și aniversarea în anul 2010 a centenarului instalării episcopului Miron Cristea la Caransebeș (1910-2010). În contextul acestor jubileuri, Episcopia Caransebeșului a organizat Simpozionul internațional „Credință și mărturisire”. La acest simpozion s-au tratat temele propuse: Crezul Ortodox, autocefalia românească și activitatea Episcopului Miron Cristea la Caransebeș (1910-1919). Au participat la acest demers științific ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, profesori de teologie, preoți cu preocupări istoriografice, istorici din țară și străinătate, specialiști în domeniul istoriei Banatului și profesori de discipline istorice și sistematice de la Facultățile de Teologie din țară. Comunicările științifice ce s-au susținut la acest simpozion fac obiectul volumului de față.

† Lucian,
Episcopul Caransebeșului

1 Decembrie 1918. Miron Cristea, episcopul Caransebeșului,
în momentul citirii Actului Unirii